Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Amagers Historie

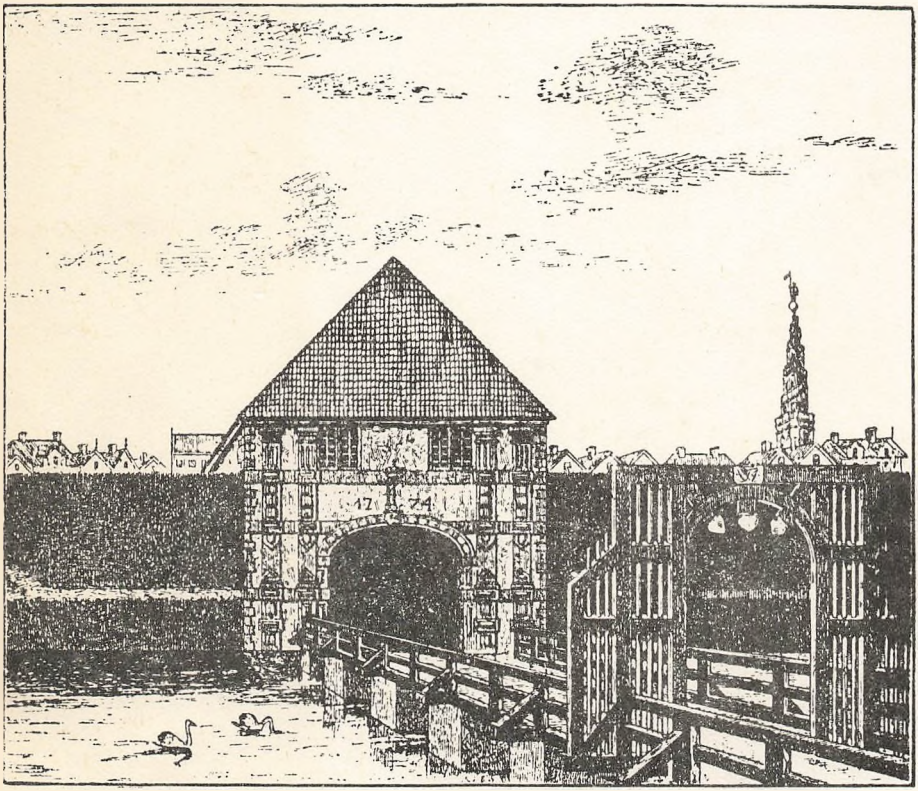

Af Chr. Nicolaisen

CHR. NICOLAISEN

AMAGERS HISTORIE

BILAGT
MED DE VIGTIGSTE BREVE OG ANDRE AKTSTYKKER
OM ØENS FORHOLD

III DEL

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET

SCHOUS FORLAG — KØBENHAVN C
1915

Genudgivet af:
DANSK HISTORISK HÅNDBOGSFORLAG

ISBN 87 85207 54 3 (bind 2, indb.)
ISBN 87 85207 55 1 (bind 1-2, indb.)

Amagers Historie, I. - III. del er 1981-82 genudgivet
i 2 bind; 1. bind omfatter værkets I. og II. del,
mens 2. bind omfatter værkets III. del suppleret
med et nyt navneregister til hele værket.
Navneregistret, der bringes bagest i dette bind,
er udarbejdet af Inger Kjær, Tårnby Kommunebiblioteker,
Lokalhistorisk Samling, Kastrupgaard, der velvilligt
har stillet dette til forlagets disposition.

Copyright 1982:
Dansk Historisk Håndbogsforlag ApS

Udgivet af:
Dansk Historisk Håndbogsforlag,
Klintevej 25, DK-2800 Lyngby,
Tlf. 02-88 85 00.

Repro & tryk: Tordenskjold Forlagstrykkeri ApS
i samarbejde med Reproset. Indbinding: Concordia A/S.

AMAGERS HISTORIE

III DEL

FRA FREDERIK IV.s TID TIL NUTIDEN

I. AMAGERLAND I DET 18. OG 19. AARHUNDREDE

1. Øens Omraade og Fællesanliggender.

Areal. — Voldlinjen. — Fælleden. — Skydebanen og Krudttaarnene. — Stranden og Søen. — Sundet og Kalveboderne. — Fælledens Deling. — Udskiftningen. — Christianshavns Fælled. — Forlandet og Tanglæget. — Skovremiser. — Jagtretten.

Øens samlede *Areal* udenfor Voldene udgjorde tidligere omkring 11,500 Tdr. Land — ca. 65 Kvadratkilometer (Øens Længde ca. 13 km, Bredde ca. 5 km). Arealet fordeltes paa 10 Byer, i 2 Sogne, Taarnby S. og St. Magleby S. Omtrent en Femtedel er nu lagt ind under København. Resten udgør sammen med Saltholmen Amager Birk.

Paa den sydlige og vestlige Del henligger endnu ca. 2000 Tdr. Land som uopdyrkede Fælleder og Strandenge; Resten dyrkes omtrent ligelig med Korn, Foderplanter og Haveurter. Landet er en broget, frugtbar Flade. Over hele Synskredsen ligger spredt mellem Byerne: Gaarde, Gartnerier og Villaer. Iøvrigt brydes Udsigten kun af de levende Hegn, som danner Byskellene, enkelte Træer og Trægrupper langs Vejene. Øen minder om en vældig Have, inddelt i smaa Agre og Strimler med Bed ved Bed, med en Frodighed og Farverigdom, som ligner nærmest det hollandske Jordbrug.

Jordbunden er muldrig og i fortrinlig Kultur, især nærmest omkring Byerne, hvor den har været dyrket i Tusind Aar. Næsten overalt hviler den paa kalkblandet Ler. Kun Fælledjorderne, der nylig er tagne under Plov, er lettere, mere sandede paa Overfladen, men egner sig fortrinligt til Dyrkning

af Haveurter. For en Del maa »Overdrevet« beskyttes mod Oversvømmelse ved Diger langs Stranden, hvor det kun hæver sig 1 à 2 Fod over Søens Flade. Øens højeste Punkt, hvor St. Magleby Kirke ligger, er 23 Fod. Herfra flader Landet sig jævnt mod Søen til alle Sider, lig et stort Aakandeblad.

Sætter vi os 100 Aar tilbage i Tiden, laa Fælleden endnu som et bredt Engbælte omkring hele Øens opdyrkede Jord, mellem Agrene og det blaanende Sund. Her trivedes endnu en Rest af Oldtidens Hyrdeliv paa de milevide grønne Flader langs »Kalveboderne«; hvilken drømmende Ro og Stilhed i Aftensolens Glans over det spejlblanke Sund! Og vender vi os mod Øresundet, frydes Øjet af dets uendelige Skiften af Sejlernes Række i ustandselig Færden her gennem »Nordens Port«. Ind mod den travle Stad spærrer Volden og Voldgravene som et Lukke for Verden udenfor. Og Amager har derfor ligget længe som en Idyl for sig selv, temmelig uberørt af Tiden og Livet udenfor Øens egen afsondrede Kreds.

Voldlinjen danner nu Amagers Grænse mod Staden, hvad før Sundet mellem Øen og Slotsholmen var. Hvor Christianshavn nu ligger, var i tidligere Tid nogle Smaaholme, og udenom disse førte et temmelig sumpet Lavdrag, der nu danner Voldterrænet, som sammen med Christianshavn udgør ca. 540 Tdr. Land.

Den vestre Del af Volden, omtrent fra den gamle Langebro til Baadsmandsstræde, er anlagt fra Christian d. 4.s til Frederik d. 4.s Tid, først Løvens, Elefantens, Panthers, Eenhorns og Kallebo Bastioner, senere Charlotte Amalies, Frederiks, Carls, Vilhelms, Sophie Hedvigs og Ulriks Bastioner mod Øst. Dermed blev Fæstningslinjen ført ud til Orlogsværftet, som anlagdes ved Refshalegrunden. I 1760erne paabegyndtes Anlægget af Søforterne med »Lynetten«; 1787 paabegyndtes »Trekroner«, der først blev færdigt 1827. »Mellemfortet« og »Prøvestenen« anlagdes omkring 1850. Flere er komne til senere.

Fra Sundet strakte sig da en Arm fra Søen mellem Refshalen og Kløvermarksvej indtil ud for Baadsmandsstræde; denne Arm er senere opfyldt med Dagrenovation. Fra Kalvebodstrand strakte sig en Arm ind fra den senere opfyldte Bugt, der har givet Plads til Islands Brygge-Kvarteret, udenfor Volden til ud for Overgade. Mellem denne Arm og Voldgraven førte et

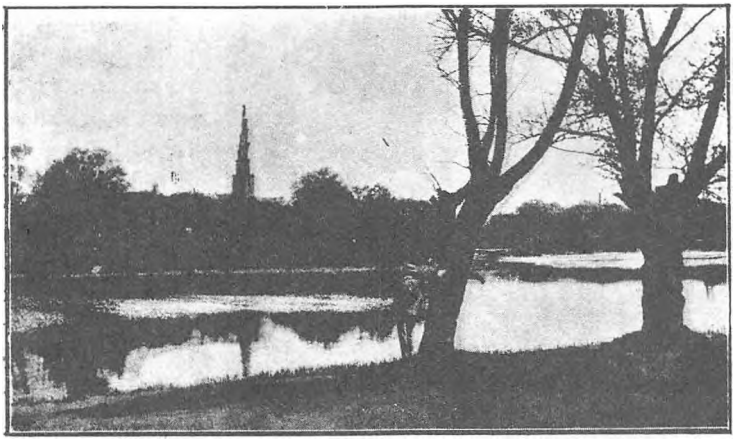

Den ældste Del af Volden ved Amagerbro med Elefantens og Løvens Bastioner.

Stranddrag eller Rev, hvorpaa Vejen til Langebro gik — den nuværende Envelopevej. Lidt udenfor Broen stod »Kikkurven«, et gammelt Udkigs- eller Fæstningstaarn med Skydehuller, der rimeligvis har tjent til at beskyde Indsejlingen fra Kalvebodrenden.

Midt i Voldlinjen udenfor, hvor Amagerport stod, ligger »Ravelinen«, et Underværk, med det gamle Ravelinhus, som fra Christian d. 4.s Tid og indtil sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede tjente som Accisebod. Her holdt »Posekikkerne« et vaagent Øje med Alt, hvad der indførtes til Staden, for at Kongen kunde faa sin Told deraf. Men da en ny Accisebod byggedes længere ude ved Landevejen — vistnok omtr. 1750 —, for at Vognene ikke skulde køre udenom og lægge Vejen over Langebro, tjente Ravelinhuset som Vagtbod udenfor Porten.

»Ravelinhuset« fra Christian d. 4.s Tid.

Udenfor Voldgraven findes den senere tilbyggede Encente eller Envelope ved den dækkede Vej til Brug for det lettere Artilleri.

Vagtboden udenfor Amagerport, 1806.

Til Fæstningens Fuldendelse hørte endnu en Demarkationslinje — en fri Skydelinje — udenfor Volden.

Indenfor 1000 Alens Afstand fra denne lagdes der, vistnok efter den engelske Krig, den Servitut paa Grunden, at der kun maatte opføres Bindingsværksbygninger paa højst 2 Etager.

Denne Servitut har de Lodsejere, som nu har erhvervet Grundene, maattet indløse med over 1 Million Kroner til Militærvæsenet, og Terrænet bliver nu stærkt bebygget. Det maa haabes, at selve Voldlinjen, som er blevet et prægtigt Stykke Natur, maa gaa over i Offentlighedens Eje og blive sparet for Byggespekulationens Vandalisme.

Fælleden var i ældre Tid et sandt Eldorado for Sommerens frie Naturliv. De 6—7000 Tdr. Land var en fortrinlig Tumleplads til Kvæghold og Jagt. Selv om Kronen havde Ret til Hare- og Svanejagten, var der endnu rigeligt Fuglevildt, som Graagæs og Vildænder; og Stranden gav Fisk. Her hentede man desuden Tang til Jorderne, Sand og Sten til alt andet praktisk Brug. Og Søen i sig selv har altid øvet en vis Tiltrækning paa Øens Folk.

Græsningen var dog Fælledens vigtigste Del. Til dette Brug var den omgærdet i hele sin Udstrækning med stærke Stendiger og Led eller »Udstænger« for hver By indtil Sædjorden. Og hver By havde sin »Remise«, et lille Skovparti, der dannede ligesom en Knude paa Fælleddiget udenfor Bymarken, og som Byen var pligtig at vedligeholde med Stendiger. Fra den tidligste Tid var Fælleden helt fri. Der svaredes kun en Afgift i Form af Kvægtiende. Først ved Matriklen 1688 blev den »høvedlagt«; det bestemtes, hvor mange Høveders Græsning hver Gaard i det danske Sogn havde, og der-

efter sattes Gaarden i Hartkorn med ½ Skp. Hartkorn af hver Græsning, baade paa Fælleden og Saltholmen. Hollænderbyen, hvis Hartkorn var »generaliter anslagen« (samlet under ét), tillagdes 800 og de danske Byer 1247 Græsninger, deraf 450 paa Saltholmen. Efter en saakaldt Modelbog optaget 1692 blev den vestre Fælled alene regnet til 1873 Græsninger, hvoraf Hollænderbyen til 800; men efter en senere Overenskomst mellem Byerne ses Tallet at være sat til 800 for hvert Sogn.

Byerne maatte saa enes om Fordelingen af Græsningen, saa godt de kunde. Hver By slog selvfølgelig sin Hjord ud paa den Del af Fælleden, der laa nærmest, men iøvrigt var der intet Skæl, hvorefter Byens Hjord maatte gaa; flere Byer slog sig ofte sammen om et større Omraade. Hver By havde sin Hyrde, der samlede Hjorden om Foraaret til »Udeigning«. Og da blev der Liv i Byen, naar Svinene skulde ringes, Spidserne saves af Kvægets Horn, og det skulde brændemærkes paa Hornene med Gaardenes Bomærker, ligesom Hestene blev brændte paa Hovene, hos Smeden. Derefter samledes Hjorden hver Morgen paa Bypladsen eller ved Bykæret, hvorfra Driften gik ad »Fægyden« og ud gennem Byens Led. Hver Aften, naar Hjorden kom hjem, tudede Hyrden i sit Horn, at Malkepigen kunde holde sig parat; Køerne fandt uden Vanskelighed selv hjem til de Gaarde, hvor de hørte til.

Christianshavn havde sin Fælled for sig selv, nærmest uden for Volden, idet denne By havde Ret til at udleje sine Græsninger til Stadens Slagtere og andre, som havde Fæhold. Ogsaa Hollænderbyen søgte at have sit eget Fælledomraade uafhængig af de andre Byer. Den klagede 1721 til Kongen over, at den fandt sig fornærmet paa sin Skæl og Ret, da Byens Beboere havde fæstet og drev mange Gaarde i de danske Byer, for hvilke de vilde have Græsningsretten lagt ind under deres egen Bypart. De anholdt om at faa nedsat »tvende Commissarier«, en for de danske Byer og en for deres egen By, til at undersøge, hvor langt deres Fælledrettighed strakte sig. Kongens Svar gennem Amtmanden lød, at man helst maatte se at komme til en mindelig Overenskomst for at undgaa en kostbar og vidtløftig Proces uden Haab om at vinde noget paa nogen af Siderne, formedelst den Uvished, der i lang Tid havde været om Skællet[1]).

[1]) Bilag VI.

Om en saadan Overenskomst kom i Stand, ser vi ikke. Men der herskede stadig et vist Fællesskab mellem de to Sogne om Græsningen. En Overenskomst skal være sluttet 1759, men denne kendes ikke. Derimod findes en Vedtægt mellem Hollænderbyen og de fleste andre Byer, approberet af Amtmanden 23. Maj 1761, hvorefter enhver Jordejer maatte holde og græsse »12 Nød eller Kvæghøveder« for hver Otting Jord[1]). De 7 Nød regnedes for Fælleden paa Amager og de 5 for Saltholmsgræsningen. Denne Vedtægt faldt ikke i god Jord hos Hollænderne; den gav de danske Byer langt større Indrømmelser, end de før havde, fordi de havde tre Gange saa stort Jordareal som Hollænderbyen; men dette kommer vi senere tilbage til.

Vedtægten gav Ret til at bruge flere Græsninger, end man havde Krav paa efter sin Jord, imod at betale 1 Rdlr. pr. Høved; men kun faa ejede det Antal Høveder, som de efter Vedtægten maatte erholde Græsning til, saa Retten var illusorisk. Kun de jordejende Bønder havde Ret til Fælleden. Hver By maatte to eller tre Gange om Sommeren, eller oftere om fornødent, holde en »Opeigning« over sine Høveder. Viste det sig da, at nogen havde brugt flere Græsninger, end de var indført for i Bogen, maatte de betale for de overskydende til Byens Foged og tilmed give en Mulkt til de fattige. Ingen Husmand maatte uden Fogdens Tilladelse slippe Heste paa Fælleden under 1 Rdlr. i Bøde. Den ene By maatte ikke blande sig i den andens Regnskab. Hver By beholdt de Græspenge og Bøder, den fik ind, til »Byens smaa Skatter, Degnestrave osv.«, samt til at lønne Hyrden med. For resterende Græspenge havde Fogden og 4 Mænd i hver By Ret til at gøre Udpantning og lade holde Auktion over Panterne. Dersom en eller flere »Gjenstridige« ikke vilde sanktionere denne Vedtægt, skulde den lige fuldt gælde, saavel for dem som for de andre; «thi een eller to Mand maa ej kuldkaste, hvad lovligt og godt de andre beslutter«[2]). Underskrift manglede baade fra Tømmerup, Skelgaarde og Ullerup[3]).

---

[1]) En halv Otting: 6, en kvart Otting: 3 Høveder. En Hest regnet for 2 Nød., 6 Faar for 1 Nød. En Otting var 2—3 Tdr. Ager og Engs Hartkorn.

[2]) Bilag XVII.

[3]) Disse Byers Jorder ejedes paa den Tid mest af Hollændere.

Fælled- og Saltholmsgræsningen var endnu af overordentlig stor Vigtighed, især for Hollænderne til deres Mejeridrift og Tillæg af Slagtekvæg, men selvfølgelig ogsaa for de danske Byer. Græsset var, hvad enten det var Søluftens eller Jordbundens Skyld, af særlig fortrinlig Art. Og det er ikke umuligt, at det Ry, som Amagerne havde paa sig for deres Smør og Ost, Mælk og Fløde, ikke blot blandt »Herrer og Biskopper« i Hovedstaden, men ved selve Hoffet, skyldtes denne fortrinlige Græsning. Og de gode Kalve, som Hoffet bekom fra Amager, den betydelige Hesteudførsel herfra i det 17. Aarh. skyldtes ikke mindst Fælledens rige og let tilgængelige Afgrøde, der saaledes havde stor økonomisk Værdi for Øen.

Der var derfor ogsaa Forbud imod, at Fælleden misbrugtes, f. Eks. til Tørveskæring, eller Udslipning af uringede Svin. 1771 klagede Amtsfuldm. Westerholt, Rødegaard, over, at Beboerne i Tømmerup og Ullerup misbrugte Fælleden paa den Maade. Amtsforvalteren maatte tage Syn over den, og disse Byer fik Tilhold om at holde sig Fælledskabets Regler efterretteligt.

Ikke mindst for Christianshavn havde Fælleden i gamle Dage en økonomisk Betydning. I Christian d. 4.s Privilegier til de Borgere, der vilde bosætte sig paa Christianshavn, var ogsaa Retten til at lade græsse paa Fælleden. Ved den senere Indlemmelse af denne By under Hovedstaden benyttede Borgerne ikke mere denne Ret, hvorfor Magistraten fik Græsningsretten til 80 Høveder. Den udlejedes derefter hovedsagentlig til Stadens Slagtere til Udslipning af deres opkøbte Kvæg, og Græspengene betaltes til Konsumptionsbetjentene i Porten. Staden havde en vis Del af Fælleden paa begge Sider af »Broen«, mindst 200 Tdr. Land, hvor den forbeholdt sig Eneret til Græsningen. 1780 ses der udstedt Forbud mod, at de andre Byer lod græsse paa »Stadens Fælled«, hvoraf der svaredes Skat af 5 Tdr. Hartkorn, nemlig $^1/_8$ Skp. pr. Høved.

Medens saaledes Græsningen tilhørte de parthavende Beboere, besad Kronen eller Staten en Slags Højhedsret over Grunden og indtog stadig større eller mindre Dele til nyttige og navnlig til militære Formaal. Christian d. 4. lagde saaledes Beslag paa en Del af Fælleden til Anlæg af Christianshavn og Volden, og Frederik d. 3. anlagde her en mindre Skandse

»Amackburg«, omtrent hvor »Faste Batteri« ligger[1]). Under Christian d. 5. blev her indtaget en Exercerplads »til Exercering og Kanoners Probering«. Senere blev Skydebanerne lagt til og efterhaanden udvidede, saa der ved Udskiftningen maatte indrømmes Militærvæsenet et stort Areal af Fælleden til dets Brug. Lodsejerne betingede sig kun Græsningen og fandt ikke, at Skydningen kunde blive nogen Gene for dem i Fremtiden. 1851 gik de tilmed ind paa at deklarere, at de intet Krav vilde stille for Hindring i Brugen af deres tilgrænsende Jorder foraarsaget ved Skudfare. Men senere har de procederet for Retten om Erstatning, og ved en Højesteretsdom blev Krigsbestyrelsen 1911 tilpligtet at erstatte de Tab, som Skydningen forvoldte, saafremt der ikke i Forvejen ydedes Vederlag for Afsavnet.

Til Udførsel af Natrenovationen fra Staden gav Kongen Plads paa Fælleden. Efter Betænkning af General Wilh. Huth fik 1777 Stadens Overpræsident, Borgmestre og Raad Tilladelse til — i Stedet for Tømmerpladserne ved Vesterbro — at benytte to Pladser paa Amager, én straks udenfor Amager Port (bag store Mølle) og én bag Accisekontoret. Den sidste ansaas for den bekvemmeste, men den førstnævnte for den mindst skadelige for Defensionen og Fæstningsværkerne, og her blev Renovationspladsen anlagt. Toldkamret skulde gøre de fornødne Anstalter til, at Renovationen kunde udføres om Natten gennem Porten[2]). Endnu efter Midten af forrige Aarh. fandtes her de aabne »Kuler«, hvorfra Gødningen hentedes og udnyttedes, indtil Kulerne flyttedes ud til »Fladerne« ved Yderenden af Kløvermarksvej.

Omkring 1780 begyndte Landetaten at anlægge Krudttaarne paa Fælleden langs Sundet; tidligere fandtes to saadanne paa Sundbyøster Mark ved Kastrupvej, men disse blev nedlagte, og der opførtes i Stedet tre langs Stranden. Omkring 1800 byggedes endnu tre, et Nord og to Syd for Kastrup. De tilhørte alle Landetaten. 1813—16 byggedes et Nord og

[1]) Senere kaldtes det »Gjøgens Batteri«. Frederik d. 7. gav en Underofficer Eiche Plads til et lille Hus med Have. Da Militæret nu ikke kunde have Huset liggende midt i Batteriet, maatte det betale 52,000 Kr. derfor til hans Søn, som derved blev en holden Mand.

[2]) Bilag XXI.

to Syd for Dragør til Krudtmagasiner til Søetaten. Et Par af de nordlige er senere inddragne i Kastrupfortet.

Krudttaarnsvejen, som fører til »Taarnene« langs Sundet, er anlagt sammen med disse endnu inden Fælledens Udskiftning. Jorden er taget fra Byernes Fælleder, imod at de fik Tilladelse til at benytte Vejen. Efter Udskiftningen gik denne Ret over til Lodsejerne, og skønt Militærvæsenet søgte at hævde Eneretten til Vejen, kunde de ikke forbyde Amagerne at benytte den. Ved Kancelliskr. af 30. Juli 1822 tilholdtes de at tage Del i dens Vedligeholdelse, men de vægrede sig derved og fik da 6. Januar 1824 Ordre til, at de kun Tirsdag, Torsdag og Fredag Kl. 6—12 Form. maatte køre paa Vejen med Tang og Sand fra Stranden. 1834 blev truffet en Overenskomst mellem de østlige Byer og Militærvæsenet om Vejens Vedligeholdelse samt om Brugen af den, hvorefter den efterhaanden er blevet offentlig tilgængelig og nu er paa Vej til at blive en moderne »Strandvej« med Villaer og Lysttrafik langs den aabne, frie Kyst. Men dermed vil ogsaa et af de faa fredlyste Steder, der endnu er tilbage i Stadens Nærhed, være draget ind i Livstumlen og forsvinde.

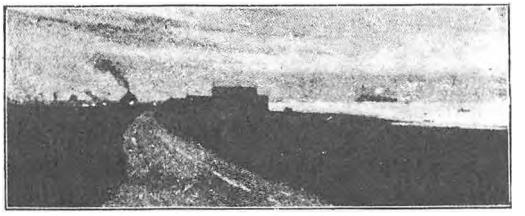

Stranden mellem Dragør og Kastrup

Staten disponerede iøvrigt ogsaa paa andre Maader over Fælleden: til Udvisning af Møllepladser og industrielle Anlæg, som man ikke kunde have indenfor Stadens Grænse.

Stranden og Søen har alle Dage, ligesom Fælleden, tjent Øens Beboere til fælles Nytte og Fornøjelse. Alle havde Ret til at tage Tang, Sand og Sten i Stranden og køre paa Strandbredden for at afhente det samt Ret til at drive Fiskeri i Søen, undtagen ved »Aalestader« og »Bundgarnsstader«, hvoraf der tilkom Kronen en Afgift. Mange af Landboerne brugte Fiskeri. Skibsfart, Lodseri og Bjergning var for Kystbyerne væsentlige Indtægtskilder. Iøvrigt var Farvandet mellem Amager og Saltholm en stadig Kilde til Adspredelse ved den livlige Trafik af »Sejlernes Tusindtal« mellem Nord- og Østersøen. Farvandet

var fuldt af Grunde, som gjorde Sejladsen vanskelig og spændende fra Middelgrunden til Drogdens Udløb i Køge Bugt. Det maatte afmærkes med Sømærker, og som saadanne tjente fra gammel Tid alle fremstaaende og høje Punkter, der ragede op paa Kysten. Ved Nattetid brugtes »Blushøje«, navnlig i Sildetiden og Aalefisket til at vise Baadene i Land. Som saadanne kendes »Længstehøj« paa Aflandshage, og »Blushøjen« ved Dragør. Som Sø- og Lodsmærker tjente, foruden de allerede fra Chr. d. 4.s Tid udlagte Søtønder, smaa Skovremiser, Kirker, Møller, og enkelte fritstaaende store Træer, som derfor

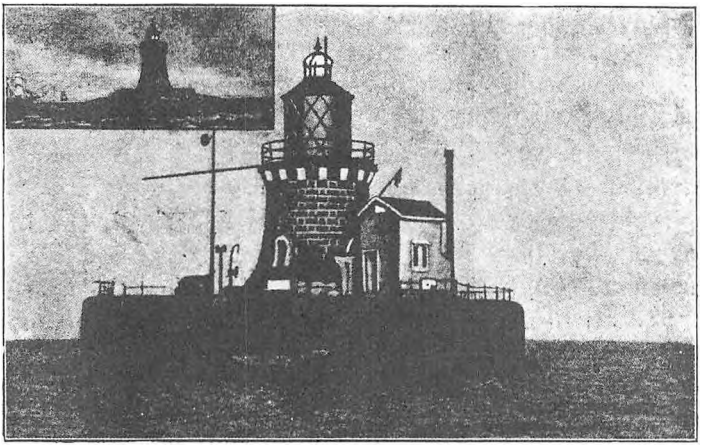

Røsefyret nu og før 1894.

nævntes med særlige Navne, samt fremragende Bygninger. Senere opførtes Dragør Piller eller »Manden og Konen« som Sømærker. Med disse Midler maatte de søfarende hjælpe sig, indtil Farvandet begyndte at blive oplyst, da Drogdens Fyrskib 1837 blev udlagt paa Kvartusgrunden. Først i 70erne opførtes et fast Fyr, Røsefyret, paa »Nordre Røse« midt i Farvandet[1]). Og omtrent samtidig (1878) opførtes de to Fyrtaarne ved Dragør, der nedlagdes 1906.

Kalvebodløbet eller Kalvebodstrand, Vest om Amager, har i det sidste Par Hundrede Aar ingen Betydning haft for

[1]) 1894 led det stærkt under Isskruninger og maatte ombygges paa et nyt, højere Fundament.

Sejladsen, undtagen for Smaafartøjer og Fiskeri[1]). Indsejlingen fra Køge Bugt markeres af et mindre Fyr- og Lodsskib. Løbet er opfyldt af Sandgrunde, der, som Pontoppidan siger, tjente Hollænderne til Aalefiskeri.

Under Christian d. 5. fremkom en Lübecker med et Projekt til en Uddybning og Udvidelse af Løbet, hvortil han forlangte 340 Mand i 6 Somre, 40,682 Rdlr. til Maskiner og 1500 Rdlr. i aarlig Løn samt fri Rejse saa ofte det behøvedes[2]). 1740 fremsatte en Greve Danneskjold-Samsøe en Plan til Uddybning til 24 Fod i 100 Fods Bredde for at drage Skibsfarten gennem Københavns Havn. Det var Kongens Hensigt at anvende 100,000 Rdlr. derpaa fordelt paa 13 Aar; men Krigsforhold lagde stærkt Beslag paa Finanserne, og ingen af Planerne kom til Udførelse[3]). 1855 planlagde en Englænder ved Navn Marschall en Uddybning, hvorved der skulde indvindes ca. 6000 Tdr. Land. Men der fandtes endnu hverken Midler eller Trang dertil. Først 50 Aar senere opfyldte et Konsortium sammen med Privatbanken ca. 100 Tdr. Land. Havnen udvidedes til »Tornekosten«, og Dæmningen over Kalvebodstrand, opført 1900—1903, sattes som Havnens sydlige Grændse. Udenfor denne er der gennem »Murstensrende« og »Sorte Rende« kun 6 Fod Vand.

Omtrent udfor Tømmerup ligger Koklapperne, en Del større og mindre Holme og Klapper, ca. 44 Tdr. Land. Den største, Skræderholmen, er 29 Tdr. Land. Ved Udskiftningen blev de tillagt Hartkornsejerne i Taarnby Sogn, der senere har solgt dem til Krigsbestyrelsen til Indlemmelse under Skydebanerne. Der trives nu kun et myldrende, vildt Fugleliv, hvortil »Adgang forbudt«. »Hr. Hans Prækestol«, den Sten, som Taarnbypræsten under Svenskekrigen, da Menigheden flygtede derud, brugte til Talerstol, og hvorfra han formanede til Ro, burde vel hjemføres som et varigt Minde om den modige Præst.

---

[1]) Navnet Kalveboderne menes at stamme fra Middelalderens Hyrdeliv langs Stranden, hvor man har indrettet Kalvefolde til Opdræt.
I Vikingetiden har Indløbet været brugt som Sejlløb, hvad vi kan se deraf, at der længe før Absalons Tid fandtes et Udkigs- eller Fæstningstaarn ved Taarnby.

[2]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 6, 378.

[3]) Carl Bruun: København, II, 713.

Med *Fælledens Deling* begyndte et nyt Afsnit i Amagers økonomiske Drift. Hver By fik udleveret sit Areal til selvstændig Brug, og det varede derefter ikke længe, inden Fælleden for Størstedelen udpartedes mellem Hartkornsejerne og toges under Plov. Hollænderne havde længe søgt at faa deres Areal udvist. 1750 søgte de igen om at blive skilt fra Fællesskabet med de andre Byer. Samtidig søgte Jacob Fortling, som da nylig havde anlagt Kastrupgaard og Kastrupværk, Kongen om at faa det Fælledareal, der tilkom ham, udvist som Ejendom, da han havde Brug for det til Værket, som han agtede at udvide med et Tegl- og Lerbrænderi. Nogle Aar senere (1758) forordnede Kongen efter Amtmandens Indstilling, at man skulde søge »at faa de hidtil i Fællig liggende Byer adskilte, paa det hver By kunde have sine Marker og sin Græsning for sig selv og samme sig paa bedste Maade føre til Nytte«. — De to østlige Byer, Kastrup og Maglebylille, fik da udvist deres Fælled, og Kastrupgaard fik udvist sin Del, ca. 20 Tdr. Land, op til det nordlige Skel mod Sundbyøster.

Hollænderbyen fik derved Anledning til ogsaa at søge sin Fælled udvist. Men da Byerne ikke selv kunde enes om Delingen, maatte Amtmanden se at bringe en Overenskomst i Stand. Ved et Møde herude 18. Maj 1759, hvor Amtmanden var tilstede, enedes man med Schouten om, at Græsningsretten skulde lægges til Grund for Delingen. De danske Byer — undtagen Kastrup og Maglebylille — skulde regnes til 800 Høveders Græsning og Hollænderbyen til 800. Herpaa fik man Kongens Konfirmation 15. Sept. s. A., og samtidig opkastedes et Skel mellem Sognene, hvorom der senere opstod Strid.

To Aar efter, 23. Maj 1761, oprettedes en Vedtægt mellem Schouten og Størstedelen af de danske Byer om Fællesgræsningen, hvorved de sidste fik en langt større Ret end efter nævnte Overenskomst. Derefter faldt Sagen til Ro i en Række Aar. Den vaktes først til Live igen, da Kronen forberedte Hollænderne paa, at de skulde afstaa Ladegaardsmarken, som de havde drevet i over 150 Aar. Først 1778 ansøgte 37 Hollænder-Gaardmænd hos Rentekammerkollegiet om, i Henhold til Forordningen af 1758 at faa Fællesskabet med de andre Byer fuldt ophævet. Overenskomsten af 1759 synes da ganske for-

svunden, og der opstod atter en meget vidtløftig Sag om Delingen, som blev forelagt den da nedsatte Landvæsenskommission til Betænkning.

Betænkningen, der fylder flere Hundrede Foliosider, behandler Spørgsmaalet om, hvorvidt den 1759 trufne Overenskomst eller Vedtægten af 1761 eller den saakaldte »Modelbog« af 1692 skulde lægges til Grund for Delingen. Dertil var kommet et nyt Spørgsmaal, idet Artilleriet til Øvelsespladser og Skydebaner havde indtaget en større Del af Fælleden. Hollænderne holdt paa, at der efter Overenskomsten af 1759 tilkom dem Halvdelen af den vestre Fælled (efter 800 Høveders Græsning), og fandt ingen Grund til at afstaa noget af deres Rettighed, fordi Skydebanerne var bleven udvidede. Flere af de danske Byer nægtede, at de var gaaet ind paa en saadan Deling, og fremførte, at Vedtægten af 1761 var et Bevis for, at der ingen Deling havde fundet Sted. De led stort Tab i deres Græsning ved Artilleriets Exercering og Skydning og fandt det urimeligt, at Hollænderbyen med dens 240 Tdr. Hartkorn skulde have samme Fælledareal udvist som alle de andre Byer, der havde det dobbelte Hartkorn.

Hertil erklærede Hollænderne, at Fogderne i Tømmerup og Viberup ved deres Benægtelse af, at der 1759 var indgaaet nogen Overenskomst, havde insinueret, at Amtmanden ved en fordrejet Forestilling overfor Kongen havde faaet Overenskomsten konfirmeret. De fastholdt, at Artilleriets Manøvrer ikke vedkom deres Fælledandel. Og i en senere Erklæring siger de, at Vedtægten af 1761 var indgaaet af Schouten Jacob Bacher uden Byens Vidende, idet de sædvanlige Scheppens ikke havde sanktioneret den ved deres Medunderskrift, hvorfor Byen ikke kunde tage den gyldig. De ansaa Vedtægten for et Udslag af Schoutens Svogerskab med »den Tids fornemste og mest formaaende Foged Hans Hansen i Sundbyvester«. Desuden kunde Vedtægten ikke gælde for Hollænderbyen, sagde de, da Græsningen deri var delt efter »Ottinger« Jord, hvilken Inddeling kun gjaldt det danske Sogn, medens Hollænderbyens Jorder var inddelte i »Fjerdinger«[1]).

Efter endnu en lang Række Forhandlinger kunde Kommis-

[1]) En Fjerding var Fjerdedelen af en Otting.

sionen endelig 1781 indstille til Rentekamret, at Maalebogen af 1682 og »Modelbogen« af 1692 lagdes til Grund for Delingen af Fælleden. Derefter skulde Hollænderne have Part efter 800 og de vestlige Byer samt Sundbyerne efter 1072¾ Høveders Græsning. Dog skulde først Christianshavns Fælled og de militære Øvelsespladser fratages. Hollænderne havde iøvrigt forbeholdt sig, at deres Fælledareal udvistes i et samlet Stykke nærmest ved Byens Jord, og at de fik Andel i de andre Byers Fælleder efter det Hartkorn, som de ejede i disse Byer, samt at de fik Andel i Exercerpladsen og Skydebanerne, dersom Militærøvelserne flyttedes til et andet Sted. De andre Byer var gaaet ind derpaa, kun at hver By fik sin Part, og at de Hollændere, som havde Hartkorn der, indgik i Fællesskabet med de Byer hvorunder Hartkornet laa.

Paa dette Grundlag gav Kongen en Resolution om Delingen den 27. April 1781.

Bag efter viste det sig imidlertid, at Indstillingen var forhastet. Hollænderne havde endnu flere Ophævelser. De var ikke gaaet ind paa, at Christianshavns Fælled forlods skulde fraskilles, og forlangte, at den skulde følge med i den vedtagne Deling. Paa Grund af fremkomne Oplysninger maatte Resolutionen tages tilbage, og der blev atter indledet en lang Række Forhandlinger. Endelig enedes man da om, at Delingen foretoges efter 800+1072¾ Høveder, efter at følgende Arealer var fraskilte:

a. Byggepladser til to Krudttaarne,
b. Landetatens Exercerbatteri og Exercerpladser og Skydebaner,
c. Søetatens Exercerbatteri og Exercerplads,
d. Polygonen, saaledes som den var indkastet.

Den Kongen eller Staten tilfaldende Græsningsandel for Ladegaardsmarken af 50 Høveder tillagdes Militærvæsenet.

Samtlige Byer reserverede sig i Tilfælde af de militære Etablissementers Fjærnelse fra Amager at erholde deres Part af disse Pladser samt forbeholdt sig Ret til at tage Tang, Sten og Grus langs Strandkanten.

1783, den 2. Januar, kunde Kommissionen ved Justitsraad David Hansen indstille den endelige Overenskomst til Rentekamret, og Kongens Resolution fulgte den 26. Juni s. A.

Delingen skulde foretages efter Modelbogen af 1692, hvorefter Byernes Græsningsret var følgende Antal Høveder, og hvorefter Byerne fik omtrent følgende Antal Tdr. Land:

	Høveder:	Tdr. Land:
Christianshavn	80	262
Sundbyerne	386¼[1])	850
Hollænderbyen	800	2450
Ladegaarden	50	0
Taarnby	154	450
Tømmerup	207½	600
Skjelgaarde	60	180
Viberup	30	90
Ullerup	90	270
Raagaard	15	45
	1872¾	5197

Delingen af den østre Fælled mellem Kastrup og Maglebylille fandt Sted kort Tid efter eller maaske samtidig med den vestre. Ogsaa om den stod der nogen Strid. Som anført havde Kastrupgaard forlængst faaet udvist ca. 20 Tdr. Land, nemlig Vraa-Eng, Vrangeland og Skovsagre paa Nord (her laa en Remise). Men de senere Ejere, N. C. Høpfner og C. D. Westerholt, havde forøget Gaardens Jordtilliggende betydeligt og ønskede Fælledarealet forøget derefter, hvad de flere Gange henvendte sig til Kongen om. De kunde imidlertid ikke opnaa Enighed med de andre Beboere om Arealet, og endnu 1780 ses det, at de maatte slaa sig til Ro til en belejligere Tid, da særlig Maglebylille lagde dem mange Hindringer i Vejen for Delingen. Denne synes dog nogle Aar senere foretagen uden større Vanskelighed.

Denne Fælled strakte sig fra Kastrup Remise til Maglebylille sydlige Vangedige mod Dragør Enge og Grusbakkerne. Den regnedes til 300 Høveders Græsning og omfattede vistnok 6—800 Tdr. Land. Heraf tilfaldt en Del Hollænderne (nuværende Petersdals Jord), Kastrup fik en Mindrepart og Maglebylille Størsteparten.

[1]) Heraf havde Sundbyøster 312½ og Sundbyvester 73¾. Sundbyøster skulde kun have 2 Tdr. Land pr. Høved, de andre Byer fik ca. 3 Tdr. Land pr. Høved.

Den personlige Udskiftning mellem Lodsejerne fandt for disse Byers Vedkommende Sted dels 1803 dels 1815. Justitsraad Lange, som da ejede Kastrupgaard, eller omtrent Halvdelen af Kastrup Hartkorn, fik hele den nordlige Del indtil den nuværende Kastrup Allé, medens Resten fordeltes mellem de andre Gaarde efter Hartkorn. Maglebylille Fælled — Syd for Petersdal — deltes i Strandlodder paa ca. 6 Tdr. Land mellem Gaardene. Størsteparten af de sidste, over 100 Tdr. Land, solgtes til Beboerne i Dragør, der tidligere havde lejet Græsning her, og de fik dem ret billigt; hver Eng kostede 80 à 100 Rdlr. i Sedler.

Udskiftningen af den store, vestre Fælled foretoges først efter en Del Aars Forløb. Man begyndte med Sundbyvester 1809, og derefter fulgte Sundbyøster 1810 efter Opmaaling af Landinspektør Unsgaard. Turen kom saa til Taarnby, der førte en Retssag mod Sundbyøster om Udskillelse og Indgrøftning af »Vestre Overdrev«, ca. 200 Tdr. Land af den vestre Fælled, som var tillagt Sundbyøster ved den byvise Deling. Udskiftning fandt Sted 1814. 1813 opmaaltes og udstykkedes Tømmerup og Skelgaardenes Fælleder af Landinspektør C. F. Lund, og 1819 opmaaltes Viberup og Ullerup Fælledjorder af Kapt. P. H. Høyer. Endelig 1821 udskiftedes Hollænderbyens Fælled, ca. 1800 Tdr. Land, efter at Lergravene samt 200 Tdr. Land, som var solgt til Dragør og 300 Tdr. Land til Kongelunden var fradraget. Opmaalingen foretoges 1819 af Kapt. Høyer. Et Kort over Udskiftningen af C. V. Balsløw ejes endnu af Byen.

Mellem Hollænderne og Tømmerupmænd verserede forinden Udskiftningen en Retssag om et Stykke af Fælleden paa 230 Tdr. Land, som Hollænderne mente tilkom dem, fordi de ejede en stor Del af Tømmerups Hartkorn. Schouten og Skriveren havde endogsaa 1808 solgt Arealet, der havde 11 Tdr. Hartk., til Vognmand N. Nørager for 2300 Rdlr. Tømmeruperne protesterede og anlagde Sag. Ved Dom, der afsagdes ved Taarnby Birk 1810, dømtes Hollænderne til at tilbagebetale Købesummen til Tømmerup Bylav. Senere førtes en Sag om Delingen af Tømmerup Lergrave, der fra gammel Tid var udlagt til Byen. Allerede 1740 ses det, at 4 Husmænd i Tømmerup havde lejet Jord af Fælleden, som de boede paa, og hvoraf de svarede

Lejeafgift til Hartkornsejerne[1]). Og atter førtes Sag mod Hollænderne, som mente at kunne afhænde deres Jord i de danske Byer til Beboere i Hollænderbyen med Ret til Andel i paagældende danske By's Fælled. Ogsaa her gik Retten dem imod; Fælleden kunde kun tilhøre Lodsejerne i den By, hvorunder den laa[2]). I det Hele var de vindskibelige, omsigtsfulde Hollændere om sig alle Vegne for at udvidde deres Jordbesiddelser. De fik af Fælleden næsten 1000 Tdr. Land mere, end der egentlig efter deres Hartkorn og oprindelige Grænselinje kunde tilkomme dem.

Samtidig med den personlige Udskiftning reguleredes den tidligere indviklede Jordfordeling, idet alle de udskiftede Smaalodder og Skifter, som tilhørte hver Gaard, opmaaltes og omskiftedes med større, samlede Arealer. Udskiftningen betød derfor i det Hele en mægtig Udvikling af hele Øens landøkonomiske Omraade.

Christianshavns Fælled var den eneste Byfælled, som ikke udskiftedes. Fra ældre Tid var den noget for sig selv, som den laa her tæt udenfor Staden og tjente baade Borgere og Stad til forskellig Nytte. Ved Siden af Græsningen gav den Plads til mange Indretninger, som Staden Tid efter anden maatte vise ud og give Ly til udenfor Portene. Denne Fælled, der omfattede 262 Tdr. Land, indbefattet »Fladerne«, tillagdes ved Delingen Københavns Kommune og ved Reskr. af 19. Juli 1793 underlagdes den Stadens Jurisdiktion. Der undtoges dog 4 Mølleenklaver, som henlagdes under Taarnby Kommune, for at Staden kunde beholde sin Accise deraf, nemlig Schleyers, Jeppe Holms og Bergs Møller, samt store Mølle, der først ved Sundbyernes Indlemmelse lagdes ind under Staden. Halvdelen af Fælleden udlagdes til Græsning — Kløvermarken — og udlejedes til Veterinærskolen paa Christianshavn. En Del udlagdes til Kirkegaarde for Vor Frelsers Kirke og for Fængslet, »Slavekirkegaarden«, der laa, hvor nu Sønderbros Teater ligger. I Forvejen var Renovationspladserne, »Natkulerne«, flyttede herind. Og nu blev ogsaa Retterstedet med Guillotinen, som før stod udenfor Vesterport, flyttet herind. Herom læses i »Berlingske Tidende« for 3. Marts 1806:

[1]) Sæl. Tegn. 71, 602.

[2]) Dok. til Justitsprotok. 1818.

»Den saakaldte svenske Skandse[1]) paa Amager østre Fælled er for Fremtiden bestemt til Justits- eller Rettersted i Stedet for det forrige Sted i Slagtervangen. Fornævnte saakaldte svenke Skandse er 1000 til 1200 Skridt fra Christianshavns Vold; Skandsen er omgiven af 1 Alen høje Volde og med Grave, som holder saa meget Vand, at den er utilgængelig undtagen paa den ene Side; Voldene er saa brede, at Commandoen, som følger, kan opstilles derpaa; — Skandsen er 50 Alen inden Voldene, og er altsaa stor nok til Executions-Plads; den skjules til Dels af Voldene omkring Renovations-Kulerne; Passagen hertil er god, og der er tilstrækkelig Plads for Tilskuerne«.

Paa Arealet nærmest Porten lod Veterinærskolen opføre flere Bygninger af stampet Ler (»Pissé«) og anlagde en stor Have for midicinelle Planter. Efterhaanden overgik en stor Del udenfor Porten til Privateje og anvendtes dels til Opdyrkning, dels til Byggegrunde for industrielle Anlæg, samt Beboelse. — »Fladerne« langs den østre Del af Volden, en Arm fra Sundet der strakte sig ind langs Refshalen, var omdannet til Sump og benyttedes til Aflosning af Dagrenovationen. Da Arealet var tildels opfyldt, mente Amagerne at det ikke var medtaget ved Fælledens Deling og søgte i 1840erne at fravriste Staden det, men de kunde ikke bevise nogen Ejendomsret dertil, og Staden lod det efterhaanden tørlægge, saa det nu kan anvendes til Dyrkning af Havesager.

Om Grænseskællet mellem København og Taarnby Kommune har der hersket nogen Uklarhed. Ved Fælledens Deling sattes Skællet fra Sundet i en lige Linie 100 Alen Nord for og paralel med den nuværende Holmbladsgade og i Flugt med denne omtrent til Amager Fælledvej, fulgte denne mod Nord til Voldgraven og bøjede af langs Envelopevej til Artillerivej. Derfra gik den i en bølget Linie mod Vest til den Tunge af Kalvebodstrand, der strakte sig ind mellem Faste Batteri og Voldterrænet. Baade Batteriet og Skydebanerne hørte saaledes under Taarnby Sogn. Men ved stadige Opfyldninger i Søen, særlig efter 1882, og ved Opførelsen af militære Etablissementer — Artillerikasernen og Geværfabriken — samt

[1]) Denne Skandse er anlagt Aar 1700 for at hindre Landgang fra den svenske Flaade.

dertil hørende Beboelser, blev Spørgsmaalet om Kommunalret brændende og syntes ikke at kunne ordnes ad mindelig Vej. Da Sundbyerne imidlertid blev skilt fra Taarnby S. som en særlig Kommune, rejste de Erstatningskrav mod København, der havde annekteret de af Militærvæsenet opfyldte og bebyggede Arealer. Stadens Fælledterræn paa Amager regnedes da til ca. 300 Tdr. Land, der vurderedes til 185,000 Kr. Men Spørgsmaalet om den ny Jord, der var indvunden, løstes først ved Sundbyernes Indlemmelse i Hovedstaden, som vedtoges 1900, og hvorved Stadens sydlige Grænselinje rykkedes ud til Kastrup og Taarnby Skel.

Om *Forlandet* og *Tanglæget* langs Kysten har der, især efter Udskiftningen, været en Del Uklarhed. Ved Fælledens Deling mellem Byerne betingede de vestlige Byer sig »Vej til og langs med Stranden for at hente Tang, Sten og Gruus, hvor den falder, enten ud for egen eller andre Byers Anparter«. Og da den endelige Ordning fandt Sted, holdtes i Almindelighed et »Tanglæg« frit til Oplægning af Tang osv., hvortil samtlige Lodsejere havde Adgang og Rettighed.

Paa Østsiden af Landet fik Forholdet en særlig Betydning, idet der ved Anlægget af Krudttaarnsvejen forinden Udskiftningen blev fraskaaret en smal Strimmel af Fælleden, kaldet Forlandet, som brugtes til Græsning eller Høslæt af den Bys Lodsejere, hvorunder det laa. For Sundbyøsters Vedkommende ses det af en Retssag 1803, at Militæret vilde tilegne sig Retten til Græsset paa Forlandet, og at Bymændene ved Kongens Foged lod nedlægge Forbud derimod, da det tilhørte Byen. For Kastrup antages, at der ved Udskiftningen 1815 blev taget Bestemmelse om, at Forlandet skulde bruges af Lodsejerne i Fællesskab. Senere skal ved Udstykning af Kastrupgaards Jorder (1827) denne havde faaet sin Andel udvist fra Værket sydpaa. Og ved »Revers« af 7. Novbr. 1834 vedtoges Bestemmelser for og Udnyttelse af Forlandet, der tilhørte Bylavet. Ved Overretsdom blev det 1913 tilkendt dette Ejerlav, og Grundejerforeningens Fordring om Medejerskab blev afvist.

Udfor Petersdal og Maglebylille Jorder tilhører Forlandet i Almindelighed de Ejere, som har Jorderne ovenfor Vejen, idet Vejen først er anlagt efter Udskiftningen, hvorimod Tanglæget er fælles og frit tilgængeligt for Øens Be-

boere. Udfor Dragør Enge og Fælled har Hollænderne ogsaa fra gammel Tid havt Adgang til Strandkanten, og Kommunen søger at bevare den for offentlig Færdsel.

De smaa *Skovremiser*, der puttede sig ind mellem Fælleden og det opdyrkede Land, tilhørte nærmest Staten. Der laa én ved hver By. De blev efter Kongens Ønske og Befaling anlagte af Byerne efter Svenskekrigen, dels som Læ for Vildtet om Vinteren, dels for at Øen kunde have Brændsel i paakommende Krigstilfælde, hvorfor de stadig stod under Statens Opsyn. Der var en halv Snes rundt omkring Øens Mark, i Inderkanten af Fælleden, omgivne af Stengærder ligesom denne. Der findes endnu Rester af en Del af dem; omtrent Halvdelen er forsvundne og Jorden overgaaet til Privateje.

Ved Sundbyøster er en Del af Remisen tilbage, indlemmet i Kommunens Parkanlæg omkring Vandtaarnet ved Øresundsvej. Nord for Kastrup laa en mindre Remise ved Enden af nordre Byvej op mod Skællet; den er forlængst nedlagt. Nordost for Maglebylille, Vest for Troldebakke laa ogsaa en mindre Remise, hvoraf der endnu er en Rest tilbage. Ved Sundbyvester findes Remisen i det væsentlige endnu mellem Englandsvej og Røde Mellemvej, som er den tidligere Fælledvej. Taarnby Remise laa Syd for Byen bag den nuværende Udflyttergaard »Ladegaardshvile«; ogsaa den er forlængst forsvunden. Ved Tømmerup nævnes en Remise, som ogsaa kaldtes »Møllehaven«. Paa Ladegaardsmarken ved Hovedlandevejen laa en større Remise, ogsaa kaldet Jordborg Remise, der endnu er en ret stor »Lund«. Nord for Viberup fandtes en Remise, tæt op mod Bytoften; den er helt nedlagt. Ved Hollænderbyen fandtes kun Dragør Lund, som stammer fra gammel Tid og har været en ret betydelig Skov, som Kronen under Svenskekrigen havde stor Nytte af. Beboerne skulde holde Remiserne indhegnede. Ved en Resolution af 2. Maj 1798 befales det, at samtlige Remiser skal holdes indhegnede med Stengærder for at kunne fredes, da de tjener som Lodsmærker. Overlodsen, Kommandør Løvenørn, havde Opsyn med dem. Der fandtes iøvrigt 17 store Træer rundt paa Øen, som var fredede og tjente som Lodsmærker. Senere er de større Lunde, som endnu er tilbage, lagt ind under Forstvæsenet, ligesom Kongelunden.

Skovudvisningen, som Amagerne nød længe før Svenskekrigen, vedblev dog at være en sat Rettighed, og de hentede hvert Aar baade Gavntræ og Brændsel i Kronens Skove i Nordsjælland. Gennem det 18. Aarh. udvistes til 120 Gaarde efter de gamle Gaardnumre, nemlig 24 i Hollænderbyen og 96 i de danske Byer, hver et Træ, eller et Læs Brænde og et Læs Gavntømmer (Klods) samt Gærdsel til Hegn. De to Gaarde i Dragør, der regnedes under Hollænderbyens 24, fik kun Udvisning til én Gaard. Præsterne, Birkefogden og Skriveren samt Fogderne i hver By fik ekstra Udvisning; men efterhaanden blev Skovudvisningen mere sparsom, saa Amagerne fandt sig forurettede og klagede til Kongen derover. Kancelliet resolverede (1766), at Udvisningen var en kongelig Gave, hvorpaa man ikke kunde rejse noget retsligt Krav. 1774 ses det af Skovrullen, at der udvistes ½ Favn »Fagotter« (Pæle til Bindingsværk) samt Tækkekæppe eller Gærdsel til hver Gaard. 1775 ankedes atter over, at Udvisningen var mindre end før. Den betød nemlig en økonomisk Fordel, da der var nok, som vilde købe den, dersom Ejeren ikke selv havde Brug for den. I flere Byer holdtes der Auktion over Udvisningen, da man havde vanskeligt ved at dele den efter at Gaardene var bleven udpartede, saa Gaardnumrene undertiden helt forsvandt. Pengene gik da i deres fælles Bykasse.

1858 ophørte helt Udvisningen af Fagotter, og der udvistes kun Brænde. Sognene paa Amager anlagde da Erstatningssag, som de vandt ved Højesteret. Men da Statsskovene ikke mere kunde bære den store Udvisning, tilbød Staten en Afløsning for hele Amtet og bevilgede hertil 30,000 Rdlr. 1869 afløstes ogsaa Udvisningen af Brænde for Taarnby Sogn med Undtagelse af en enkelt Gaard. Hele Udvisningen omfattede da 60 Favne Brænde. Deraf faldt 48 Favne paa Taarnby Sogn, fordelt paa 96 Gaarde. De 95 fik udbetalt hver 42 Rdlr. Store Magleby beholdt derimod Udvisningen, og de 42 Gaarde, der fandtes i Sognet paa den Tid, faar stadig 12 Favne, som fordeles af Byen mellem disse 42 Gaarde.

Jagtretten paa Amager har fra ældgammel Tid tilhørt Kronen, dog kun for Harer og Svaner, medens andet Fuglevildt maatte jages af Beboerne. Kronen holdt tidligere baade Hare- og Svanejagter herude paa de vidtstrakte Fælleder, og Bønderne

blev tilsagte til at medvirke. Der fandtes i det 17. og 18. Aarh. endnu rigeligt af Vildt. Arent Berntsøn fortæller i sin Bog »Danemarkes og Norges frugtbare Herlighed«:

»Og alligevel at ikkun paa Landets Syndre Ende er en liden Skov, befinder sig dog ikke desmindre overalt paa Landet underskedeligt smaat Vilt, synderlig af Harer en saadan Mangfoldighed, at Indvaanerne deres Lands Frugter af Kaal og deslige, besværligen kunde have i Fred, hvortil i Synderlighed den Fred, som over dem (Harerne) lyst er, er Aarsag eftersom Ingen med Jagt og Skytteri (med mindre de dertil af Kgl. Majest. have Bevilling) sig der paa Landet maa lade finde«.

Ogsaa Thura fortæller i sin Bog om den Overflødighed af Harer, saavel hvide som graa og af sjælden Størrelse, der fandtes paa Amager. De trivedes udmærket af Kaalen, der dog gjorde dem noget bitre i Smagen; men de var alligevel stærkt efterspurgte og søgte af fine Huse. De var jo Kronens Vildt og som saadan forbuden Frugt for den store Almenhed. De gav ikke sjældent Anledning til Krybskytteri og Smugleri for at faa dem ind til Staden, skønt der var strenge Straffe derfor. 1780 førtes en stor Sag for Taarnby Birkething angaaende en Hare, der blev fundet af Portopsynet, skjult i en Vogn med Sukkerforme fra Kastrupværk. Men det kunde ikke opklares, hvorledes Haren var kommen i Vognen.

Hoffet holdt fra det 17. Aarhundredes Slutning sjældent Jagter paa Amager, hvorfor der var ansat en kongelig Jæger eller Skytte, som leverede Harer og formentlig ogsaa Svaner til Hoffets Brug[1]). Der gaves i det 18. Aarh. noget friere Regler for Jagtretten. Saaledes maatte Ejere af Gaarde paa mere end 10 Tdr. Hartk. jage fra deres Jorder, og Jagtret gaves ogsaa til andre[2]). Det ses, at Kronen i Reglen en Gang eller to aarlig lod afholde Klapjagter paa Amager og Saltholmen. Bønderne maatte da stille med Vogne til Ægtkørsel for at transportere Fuglevildt og Harer til Hoffet, baade til Frederiksborg og Fredensborg. I 1780erne tilsiges oftere Vogne til at køre med

[1]) Som Jægere eller Skytter paa Amager findes nævnt: Morten v. Horn (1687) Zeuthen (1820) Nissen; de to sidste boede i Skyttehuset ved Maglebylille.

[2]) Sæl. Reg. 25, 362. 65, 643.
Sæl. Tegn. 25, 137, 29, 262. 31, 61.

Skytten efter Brokfugle og Harer, saaledes 1783: 9 Vogne fra Kastrup til Fredensborg med Fugle og Harer fra Saltholmen. 1784 beordredes Vogne til at føre »Pandtsvendene fra Jægersborg til Amager og fange levende Harer« osv. — Medens der formentlig ikke betaltes Konsumption af, hvad der indførtes til Hoffet gennem Amager Port, ser vi, at der 1796 svaredes en saadan Afgift af 105 Harer og 30 Brokfugle, et Tegn paa at ogsaa andre end Kronens Folk havde Lov til at jage herude, maaske ved Lejemaal. Endnu 1844 gaves en kgl. Resolution om, at Harer, Agerhøns eller Fasaner ikke maatte udføres igennem Porten uden Attest fra en kgl. Jagtbetjent.

Svanejagt synes ganske ophørt i det 18. Aarh. Men at der endnu forekom Svaner paa Holmene og Klapperne omkring Øen, ses af en Eneret, der 1775 gaves til Lars Olsen i Viberup til at opsamle Svanefjer paa den vestre Fælled imod at svare 10 Rdlr. aarlig til Kronen.

Andejagt har altid været fri. Hollænderne paa Amager drev i gamle Dage Fuglekøjer, ligesom Vestfriserne, omend i mindre kunstfærdig Stil. Man indrettede Damme, hvor der udlagdes udskaarne og malede Ænder af Træ for at lokke Fuglene til. Midt over Dammen var stillet et fint Næt fastgjort ved et Par Snore, som holdtes af en Mand, der laa skjult i en Trækasse, gravet ned i Jorden. Naar en Flok havde sat sig i Dammen, lod han Nættet falde, saa Fuglene indvikledes deri og fangedes. Som Minde om denne Jagt nævnes en Dam endnu »Køjevælen«, ligesom en Del af Fælleden kaldes »Overkøjen«. Men nu jages Vildanden mest ved Strandjagt om Vinteren, naar Isen driver den ind paa Kysten.

Sælhundejagt blev ogsaa drevet eller udnyttet af Kronen. 1776 ses, at to Mænd fra Avedøre fik Privilegium paa at fange »Søhunde« og »Havsvin« i Kalveboderne mod en aarlig Afgift paa 18 Rdlr. Men allerede næste Aar var Bestanden gaaet saa stærkt ned, at de androg om at maatte slippe med 10 Rdlr. aarlig af Privilegiet[1]). Hvorlænge det udnyttedes ses ikke.

Omkring 1850 gaves Jagten paa Amager og Saltholmen fri af Kong Frederik d. 7. med Undtagelse af Fasaner, som stadig henregnes til Kongens private Fasaneri i Kongelunden eller Amagerskoven, der er Kongens private Jagtdomæne.

[1]) Sæl. Tegn. 36, 176. Sæl. Rentek. Journ. 5 Bd.

2. Saltholmen.

Øens Omraade. — Saltholmsretten. — Græsningen. — Øens Bestyrelse. — Kalkbrudsretten. — Ejendomsretten. — Kommunalretlig Stilling. — Jagtretten. — Landgilden og Saltholmshartkornet. — Øens aarlige Indtægter og Udgifter.

Det *Omraade* eller Fladerum, som Saltholmen indtager, er 2731 Tdr. Land. Øens Længde er omtrent en Mil og Bredden næsten $^3/_4$ Mil. I en Afstand af ca. $^3/_4$ Mil fra Kastrup, 1 Mil fra Dragør, ligger Øen temmelig uberørt af Civilisationen. Der findes kun 3 Beboelser foruden Ruiner af nogle gamle Bygninger, som har hørt til de tidligere Kalkbrud og den forlængst nedlagte Mejeridrift paa Øen: Nyhuset, Ærtehuset, Barakkehuset Jægerhuset er senere opført, for at Jægere kan overnatte paa Sydenden af Øen.

Øens Natur er et uendeligt fladt Græsland, ofte langs Kysten opfyldt af Huller og Render efter Oversvømmelser, med Klapper og Holme langs den uregelmæssige, stenede Strand. Kun midt paa den østlige Side af Øen findes et lille Skovparti, iøvrigt er kun faa forkrøblede Træer ved Gaardene. Flere Steder ligger store Dynger fra Kalkbrudene, som man ikke har faaet jævnede, trods Kontrakter og Vedtægter. Overfladen er fattig paa Muldjord. Der findes kun 7—8 Tommer, inden man naar ned til Kalkflinten, et 2 Al. tykt Lag af Kalkstensgrus eller »Skallesten«, hvorunder den faste Bundsten hviler i Form af mægtige Kalklag. Syd og Øst for Øen findes Svaneklapperne, nogle Smaaholme, og uden for disse et Flintrev, hvorefter »Flinterenden« har faaet Navn.[1])

[1]) I et af de store Hanseværker nævnes fra den tidligste Middelalder: »Straffscleen Norsund« som ukendt Stedbetegnelse. Skulde der ikke hermed være hentydet til et mindre Kalkrev, som sikkert paa den Tid har været paa Saltholmen?

Paa Østsiden af Øen findes en svag Hævning, hvor der er Spor af Bopladser, som menes at stamme fra Hollændernes Ophold. Paa Nordenden er Spor af en Barakke, der under Pesten 1711 tjente som Lazaret for Amager. Der paavises ogsaa en »Kirkegaard« fra den Tid ligesom forskellige Grave fra den engelske Krig 1807. Et Par Arealer er opdyrkede og drives som Landbrug.

Saltholmsretten har tilhørt Amagerbønderne fra Christian d. 3.s Tid; ogsaa Kalkbrudsretten har de havt. Hvorfor skulde

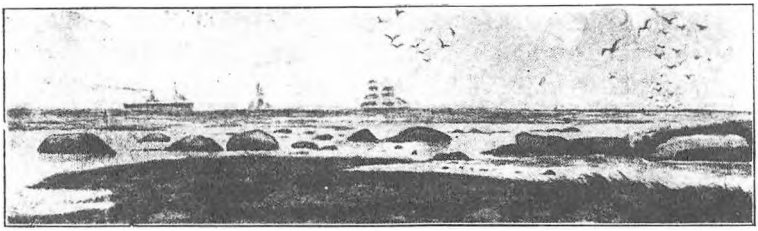

Svaneklapperne ved Flinterenden.

de ellers svare 200 Læs Kalksten i aarlig Landgilde? Men Kalkbrudsretten er senere gaaet tabt, og det er saaledes kun Græsningsretten, Amagerne gennem de senere Aarhundreder har draget sig til Nytte. Fra Begyndelsen var det særlig Hollænderne, der i større Tal førte deres Kreaturer derover og om Sommeren oprettede Mejerier, hvor de holdt »Mælkedejer«, baade svenske og bornholmske, til at tilberede Ost, oplagt Mælk og Smør, som de sammen med Kærnemælk og Fløde sendte til Torvs i Hovedstaden. To Gange om Ugen førtes disse Produkter over med Kreaturskøjterne, som da løb til Dragør. Først i af det 17. Aarhundrede synes Forbindelsen over Kastrup tilvejebragt.

Græsningen var, saavidt ses, endnu ikke ordnet ved faste Regler. Man satte over, hvad man havde, og var der Græsning til flere Kreaturer, end Amagerne kunde sende over, lejedes den ud, og Pengene deltes mellem Interessenterne. Først ved Hartkornsansættelsen lagdes en fast Norm for det samlede Antal Høveder, der maatte græsses. Efter den ældste Matrikel af 1664 regnedes Græsningen til 450 Høveder for Hollænderbyen og ca. 1000 for Taarnby Sogn. I disse Tal var

rigtignok medregnet saa mange Høveder, som Beboerne havde paa Græs, baade paa Saltholmen og Fælleden. Først 1765 oprettedes en Vedtægt mellem Hollænderbyen og de danske Byer, hvorefter hvert Sogn maatte græsse 400 Høveder paa Holmen. Hvad der overførtes mere end dette Antal, skulde betales med 4 Rdlr. Stykket. Fogderne i de forskellige Byer skulde fordele Tallet mellem Gaardene og modtage Betaling saavel for overskydende som for fremmede Dyr. I Reglen havde man ikke Lov at tage fremmed Kvæg og sætte over i sit Navn; men det tillodes dog Interessenterne at overføre lejede, fremmede Heste paa deres Græsninger imod at betale 1 Rdlr. 4 Mk. og selv være ansvarlig for dem. Faar eller Lam kostede 8 Sk., Svin og Grise maatte kun sættes ved Stranden; kom de ind paa Marken, maatte de frit slaas ihjæl. 1799 forbødes det helt at sætte Svin paa Holmen. Overskudet af Øen deltes lige mellem de to Sogne af deres Fogder.

1813 bestemte det nye Formandskab for Øen, at Saltholmsretten skulde sættes til et Høved eller en Hest pr. Td. Hartk., og de mulig overskydende Græsninger udlejes for 4 Rdlr. For Kalve og Faar betaltes det halve og for Gæs 8 Sk. Stk. Græsningen regnedes da til ca. 1200, nemlig 800 for Taarnby Sogn, foruden 93 for Ladegaardsmarken og 300 for Hollænderbyen.

1846 vedtoges atter en ny Fordelingsmaade, nemlig efter Saltholmshartkornet, saaledes at der regnedes 12 Græsninger paa hver Td. Hk., eller 1 Høved pr. $^{3}/_{4}$ Skp. Lig et Høved regnedes 2 Kalve, 6 Faar eller 8 Lam. Derefter blev tillagt Byerne følgende Antal Saltholmsgræsninger: Sundbyøster 105, Sundbyvester 109, Taarnby og Ladegaardsmarken 209, Kastrup 104, Maglebylille 78, Tømmerup 85, Ullerup og Viberup 92, Hollænderbyen 381 — ialt 1163. Til Christianshavns Fælled, Kongens Enge og Dragør Fælled hører ingen Saltholmsret.

Ejendomsretten til Øen udøves nu af alle Amagerlands Lodsejere i Forening. De har organiseret sig som et Ejerlav, hvis Anliggender er ordnede ved Vedtægter af 1874 og administreres af Bestyrelse, Repræsentantskab og Generalforsamling. Retten kan ikke fraskilles Ejendommene paa Amager, hvilket er fastslaaet ved Højesteretsdom af 6. Februar 1912.

Græsningen paa Øen er af fortrinlig Beskaffenhed. En stor Del af Øen gødes af Søen, idet den ved Højvande overskylles med Tang. Foruden de mange Kreaturer om Sommeren opholder sig en Mængde Maager og andre Søfugle derovre Størstedelen af Aaret; kun deres monotone Skrig sætter Liv i Ødet. Fra gammel Tid har en Del af Statens Heste fundet et Sommerfristed paa Øen. Tallet paa de græssede Kreaturer og Heste er stadig steget, i al Fald indtil de senere Aar. 1803 angives Tallet paa Græsninger til over 2000. 1832 overførtes 896 Stkr. Hornkvæg, 405 Heste, 282 Faar og Lam, samt 822 Gæs fra Dragør.

Overførselen af stort Kvæg foregik endnu i 1850erne for en stor Del over Dragør; næsten alt fra Hollænderbyen førtes denne Vej; men senere har Kastrupværk overtaget Transporten med dertil indrettede store Skøjter, som kan rumme en Snes Høveder. Ved Nordenden af Øen er anlagt en Bro, »Barakkebroen«, hvor større Baade kan gaa ind, ligesom der midt paa Vestsiden af Øen findes en »Lossebro«, som nu, siden Transporten over Dragør er ophørt, sjældent benyttes.

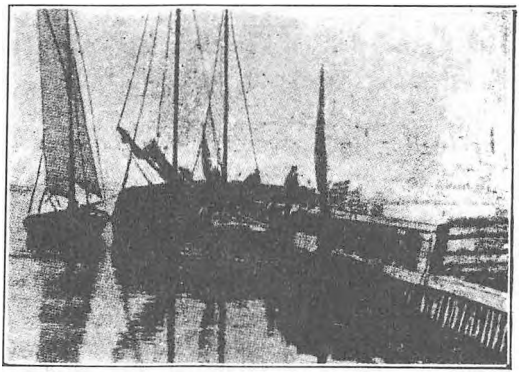

Barakkebroen, hvor Skøjterne lagde til.

Øens Bestyrelse varetoges gennem lange Tider af Schouten og Scheppens i Hollænderbyen, der svarede dens Landgilde og Skatteafgifter og derfor vel ogsaa holdt Regnskab med dens Indtægter overfor de andre Byers Fogder. Der boede en fast Opsynsmand — i Reglen en Hollænder — paa Øen, hvor han havde Holmegaarden frit og 100 Rdlr. af Øens Kasse samt Skattefrihed o. s. v. Det ses iøvrigt af Græsningsvedtægten af 1765, at Overfogden for de danske Byer sammen med Schouten havde et ret frit Myndighedsomraade og vedtog Bestem-

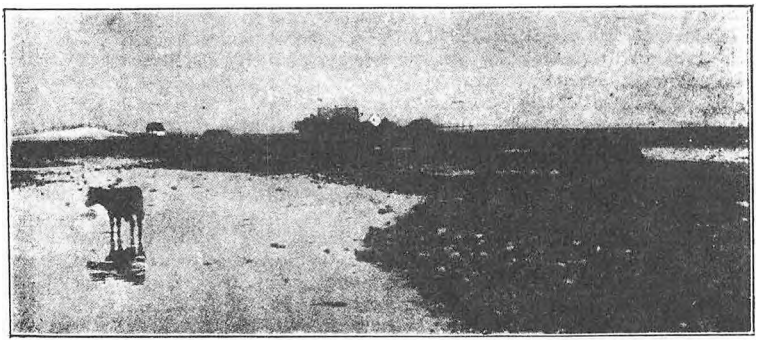

Ved Holmegaarden

melser paa egen Haand angaaende Øens Forhold, og naar disse Vedtægter sanktioneredes af Fogderne og nogle af Bymændene i de danske Byer paa Menighedens Vegne, fik de Amtmandens Sanktion og gjaldt da saavel for de genstridige som for alle andre.

Først i sidste Halvdel af det 18. Aarh. gik Administrationen mere over til det danske Sognestyre. Det overtog Skatteforpligtelsen som den største af de to Hartkornspligtige og derfor ogsaa Regnskabet for Øen. Fra 1813 henlagdes Bestyrelsen under Formandsskabet for Amagerland, som da blev dannet. Det skulde bestaa af to af de største Lodsejere paa Øen samt Schouten og Sognefogden i det danske Sogn; Birkedommeren skulde have Adgang til dets Forhandlinger. Til Formand valgtes fhv. Skibsfører, Proprietær I. L. C. Christensen til Løjtegaard. Han indførte den nye Ordning for Græsningsretten og en ny økonomisk Forvaltning. Men dette »Formandsskab« afløstes 1841 — efter en kgl. Anordning — af et Sogneforstanderskab for hvert Sogn. Tre af dettes Medlemmer for Taarnby S. og to for store Magleby dannede derefter en Kommité for Sognenes Fællesanliggender, som overtog Saltholmsbestyrelsen. Proprietær Christensen vedblev at være denne Kommités Formand, og han efterfulgtes af Proprietær P. Schouw, Sophienhøj. Denne sidste fik atter lagt Saltholmshartkornet til Grund for Græsningsretten. Den nye Saltholmsbestyrelse, der dannedes ifl. Vedtægter af 29. Dcbr. 1874, bestaar af et valgt Repræsentantskab paa 6 Medlemmer, 4 for Taarnby S. og 2 for St. Magleby, samt en Bestyrelse paa 11

Medlemmer, 7 for Taarnby S. og 4 for St. Magleby, der vælges byvis.

Kalkbrudsretten paa Holmen fik Amagerne sammen med den øvrige Rettighed paa Øen. De fik Lov til at bruge Landet »til Gresgang oc i andre Maade, hvor the thennem thet til Nytte bruge kunde«, og de svarede gennem 150 Aar 200 Læs Kalksten aarligt, eller Penge derfor, i Landgilde. Men da de iøvrigt ikke brugte denne Ret, saa fandt Kronen Lejlighed til at udnytte den. Christian d. 5. tog ved Konfirmationen af Hollænderne Privilegier (1670) et vist Forbehold med Hensyn til dens Ret til Saltholmen. Efter den store Ildebrand i København 1728 gav Kongen Stadens Borgere Tilladelse til at bryde Kalksten paa Øen til Hjælp til Genopførelsen af deres Huse. Og da der i de følgende Aar oprettedes Kalkværker i Staden, maatte man ogsaa have Kalksten, hvorfor indrømmedes Felix du Sart og Antoine Bonfils Ret til at bryde disse Sten paa Saltholmen, for at udnytte dem til Stadens Gavn[1]). Amagerne klagede ganske vist en Del Aar senere (1743) over, at de led Afbræk i deres Græsning derved. Den var formindsket med en Fjerdedel ved Ødelæggelsen af Grønsværet, de mange dybe Huller og Opstablinger af Stenen, som Gravningen medførte. Fabrikanterne fik da Tilhold om at bryde, hvor det kunde ske uden Skade for Amagerne, eller godtgøre den Skade, der skete. 1745 fik de endvidere Tilhold om at fylde Hullerne, som fremkom ved Gravningen[2]).

Staten havde i den følgende Tid mange store Byggeforetagender under Arbejde, som Prinsens Palæ, Vor Frelsers Kirke, Kinesisk Pakhus o. fl., hvortil Saltholmskalkstenen brugtes. Den blev en efterspurgt Vare og det forbødes at føre den ud af Landet. Den fandtes ikke blot anvendelig til Kalkbrænding, men ogsaa som skaarne Sten til Bygningsbrug. Desuden fandtes mellem Kalkstenslagene en graablaa Sandsten, som anvendtes til Fliser og i poleret Tilstand lignede Marmor; ogsaa den var der stærkt Brug for. Under disse Forhold fik Hof-Stenhugger Jacob Fortling Tilladelse til at anlægge et Kalkbrænderi paa Kastrup Knæ, og lagde her Grunden til Kastrupværk. 1747 fik han Privilegium først til at bryde alle Slags Sten

[1]) Sæl. Reg. 53, 242. 54, 303; her findes Privilegiebrevet afskrevet.
[2]) Sst. 73, 321. 74, 228. 76, 329.

paa Saltholmen og 1749 endvidere paa et Kalkbrænderi paa Amager. Derefter arbejdede i lang Tid flere Hundrede Mennesker ved Kalkbruddene, hvor nu baade Kalkværket ved Østerport (der senere flyttedes til Langebro) og Værket paa Amager beskæftigede mange Folk.

Det var derfor ikke mærkeligt, at Amagerne atter klagede over Krænkelse af Græsningsretten. Der blev udnævnt to kgl. Kommissærer til at undersøge Forholdene. Disse foreslog (1750) Rentekamret, at Fortling, hvis Brud var det største, skulde enes med Amagerne om en passende Erstatning. Antagelig har han ydet dem denne i Form af Kreaturoverførsel. 1775 oprettedes en Kontrakt med Interessenterne i det andet Værk, hvorefter de aarligt skulde svare 50 Rdlr. til Amagerland, samt tilfylde Hullerne og dække dem med Grønsvær efter Gravningen[1]).

Et nyt Kalkværks-Interessentskab oprettedes 1777 ved Regimentskvartermester Oberkampf, der fik Privilegium paa et nyt Kalkbrud »mod en aarlig Ducørs Erlæggelse« . . . »hvori Supplikanterne ikke tror, at noget kan være hinderligt for Amagernes som Grundejernes Side, da deres Kreaturer alene opholde sig paa 1/4 Del af dette Land og samme altsaa er mere end tilstrækkeligt til Kreaturernes Føde og Græsning.« Amagerne forlangte, at der skulde betales dem 4 Mk. pr. Kubikfavn Kalksten. Ejerne af Kastrukværk, Høpfner og Westerholt, nedlagde som Hartkornsejere Forbud mod, at der udvistes en ny Plads til Gravning. Men 1778 oprettedes en Kontrakt med Schouten og Fogderne for Amagerland, hvorefter Interessentskabet skulde betale 4 Mark pr. Favn Kalksten og underkaste sig visse Regler for Gravningen, samt betale Græspenge for dets Heste. Dermed grundlagdes saa »Ny Kalkbrænderi« og Ny Værk paa Saltholmen, hvorefter ikke mindre end tre Kalkbrud var beskæftigede paa Øen.

Efter en Del Aars Forløb var de udviste Gravepladser opgravede, og Værkerne forlangte nye udviste, eller de fortsatte med Gravningen andre Steder. I den Anledning førte Amagerne flere Retssager, først med Kastrupværk, der havde bevaret sin Rettighed, medens du Sart og Bonfils vistnok havde forsømt at faa deres Rettighed fornyet, og senere med »Ny Værk«.

[1]) Saltholmssagen i Rigsark. og Sæll. Rentek. Journ. Nr. 542.

Kastrupværk ophørte imidlertid foreløbig med Brydningen. Ved en Højesteretsdom af 1798 tilpligtedes Amagerne at udvise Ny Værk en ny Plads til Brydning. 1833 fornyedes atter Kontrakten med dette Værk paa visse Betingelser, og det har siden bevaret sin Rettighed. Baade Kastrupværk og Ny Værk har nemlig stadig svaret en aarlig Afgift paa 100 Rdlr. hver og har stadig af og til udnyttet Bruddene[1]).

Omkring 1800, meddeler Paludan, gravedes 1000 Kubikfavne Kalksten aarlig paa Øen. Denne havde da en fast Befolkning paa 28 Personer, og der beskæftigedes mange Arbejdere om Sommeren. Der fandtes da to Marketenderier, »Barakkehuset« og »Ærtehuset«. Efter 1850 ophørte Brydningen, da Kalkstenen laa saa lav, at Vandet fyldte Hullerne og forøgede Arbejdet, saa det ikke længere kunde betale sig.

Om *Ejendomsretten* eller Grundretten til Saltholmen opstod snart et vigtigt Spørgsmaal, der krævedes løst, idet Staten hævdede, at den havde Grundretten til Øen, medens Hartkornsejerne paa Amager svarede Skatterne. Staten havde vel givet Privilegier til Kalkbrud, men paa den anden Side indrømmet, at Amagerne havde et Krav paa at faa disse Privilegier godtgjorte gennem den Afgift, der ydedes dem for Kalkbrudsretten. I de indgaaede Kontrakter nævnes Amagerne ogsaa som Ejere af Øen; men de havde forsømt at faa deres Ejendomsret stadfæstet, og der lodes saaledes en Tvivl tilbage, som maatte afgøres ved en retslig Undersøgelse. Fra omkring 1850 førtes herom en langvarig Proces. Staten støttede sin Ret til Grunden paa Christian d. 5.s Reservation i sit Stadfæstelsesbrev til Hollænderne af 1670; og da der ikke senere var erhvervet nogen Ejendomsret, tilkendtes Staten ved en Højesteretsdom 1862 Grundretten, medens Amagerne kun havde Ret til Græsningen.

For at faa hævet dette Dobbeltforhold, maatte Amagerne 1873 indgaa paa at betale 31,000 Rdlr., fordelt paa 30 Aar, og fik da overdraget fuld Ejendomsret over Øen. Der siges, at Jagtretten skulde have været frataget og forbeholdt Kronen,

[1]) Ved en Højesteretsdom af 13. Februar 1912 tilkendtes Ny Kalkbrænderi, som tillige havde købt Kastrupværk, vedvarende Ret til Kalkbrud, da der i Kontrakten af 1833 ikke fra Amagernes Side var betinget nogen Opsigelsesret.

men Ministeren glemte det og den fulgte derfor med i Købet.

Om *Øens kommunalretlige Stilling* har der ogsaa længe hersket Tvivl. Forinden Kalkbruddene oprettedes, hørte Saltholmen baade økonomisk og administrativt under Hollænderbyen. Det ses ogsaa, at de enkelte Beboere, som Øen da havde, svarede Extraskat gennem Hollænderkommunen; og det er rimeligt, at de ogsaa søgte Hollænderbyens Kirke, saa længe Forbindelsen hovedsagelig foregik over Dragør. Men allerede fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede synes dette Forhold forandret. I al Fald da de faste Arbejdere begyndte at tage Bopæl derovre, var deres Retsjurisdiktion Taarnby Birk, Børnene søgte Skolen i Kastrup, og Taarnby Sogn udredede Omkostninger til Syge og Fattige. Siden 1803 ses det, at Øens Beboere har svaret Fattigskat og senere Kommuneskat til Taarnby Sogn[1]).

Spørgsmaalet om Øens kommunalretlige Stilling opstod 1853, da Taarnby Sogn, der havde paataget sig Pligter som Forsørgelseskommune, krævede refunderet en forholdsvis Andel af Fattigskatten af det Saltholmshartkorn, der hørte under Hollænderbyen. Denne By gjorde gældende, at den selv tilfaldt Fattigbidraget af alt det Hartkorn, den havde, ogsaa af Saltholmshartkornet, og kunde ikke tilpligtes at afstaa noget deraf til en anden Kommune. Baade Under- og Overretten gav Taarnby S. Medhold i, at Byrderne af Øen maatte være fælles, saa længe en Sognedeling af den ikke havde fundet Sted. Den Kommune, der havde paataget sig Fattigpligten, maatte ogsaa være berettiget til at kræve Fattigbidraget af det samlede Hartkorn, som Øen havde[2]). Højesteret kom imidlertid til et andet Resultat. Den kunde ikke erkende, at Saltholmen i det Hele hørte under Taarnby Sogn. Og navnlig kunde den Omstændighed, at dette Sogn havde havt Udgifter til Øens Fattige eller Skoleundervisning, ikke forpligte en anden Kommune (Store Magleby) til at afstaa Fattigbidrag af det under denne hørende Saltholms-Hartkorn[3]).

Spørgsmaalet kom ikke derved sin Løsning nærmere. Beboerne paa Saltholmen svarede stadig Skat til Taarnby Kom-

[1]) Amager Birks Dom 24. Decbr. 1857.
[2]) Overrettens Dom 12. Marts 1860.
[3]) Højesterettens Dom 23. Decbr. 1861.

mune, søgte Kirke og Skole der og krævede ellers intet. Men nu skete der det — vistnok 1910 — at der fødtes et uægte Barn paa Saltholmen. Hvor var dets Forsørgelseskommune? Man begyndte at blive betænkelig. Skulde Øen blive et tættere befolket Industridistrikt, eller en Soldaterlejr, kunde Forsørgelsen blive lidt kostbar. Baade Københavns og Store Magleby Kommuner havde Andel i Øen, men vilde ikke paatage sig Forpligtelser som Hjemkommuner. Amtsraadet kunde ikke løse Spørgsmaalet og lod det gaa videre til Indenrigsministeriet, der ved en Resolution maatte bringe det ud af Verden og Øen blev lagt under Taarnby Kommune.

Jagtretten paa Saltholmen tilhørte i ældre Tid Kronen. Der fandtes, foruden Harer, en Mængde Fuglevildt, ogsaa Svaner. Frederik d. 3. holdt oftere Svanejagter paa Holmen. En Del Smaaholme ved den sydlige Ende kaldes Svaneklapperne, der hører med til Øen og er nu særligt søgte af Maagerne som Ynglesteder. Harebestanden regnes til 16—1800. Jagten udlejes af Amagerne til københavnske Jægere, der først svarede 1000 Kr., senere 1500 Kr. deraf om Aaret. Ved Klapjagter er der ofte skudt 2—300 Harer.

Landgilden af Saltholmen var, før Hollænderne kom hertil, 5½ Mark 2 Sk., som svaredes sammen med Skatten af Amager, hvortil Øen altsaa har hørt før den Tid. Ved Hollændernes og senere de danske Amageres Overtagelse af Øen sattes Landgilden til 40 Jochimsdaler à 4 Mark samt 200 Læs Kalksten aarligt. Denne Afgift svarede Schouten i Hollænderbyen gennem det 16. og 17. Aarhundrede med 64 Mark (16 Rdlr.) af Hollænderbyen og 96 Mark (24 Rdlr.) af de danske Byer, foruden de 200 Læs Kalksten, der i Reglen betaltes med 4, senere 6 Sk. Læsset, eller 12½ Rdlr. Den samlede Landgilde, der svaredes indtil 1718, var saaledes 52½ Rdlr. Men ved Siden af denne Landgilde sattes Øen efter Svenskekrigen i Hartkorn af Græsningen, og deraf svaredes baade Matrikel- og Kornskat, samt andre Hartkornskontributioner.

Saltholmshartkornet var oprindeligt efter Matriklen af 1664: 92 Tdr. 3 Skp.; senere kom 2 Fjdk. til for et Hus paa Holmen. Dette Hartkorn fremkom ved, at Hollænderbyen regnedes til 450 Høveders Græsning og de danske Byer til 1028 Høveders Græsning à ½ Skp. Hartkorn. Det samme Hartkorn

blev bibeholdt i Matriklen 1686—88, skønt Rentekamret ikke havde nogen rigtig Klarhed over dets Taxering; men da Fiskerihartkornet af Aalefiskeriet for Hollændernes Vedkommende var blevet nedsat, mentes Saltholmshartkornet at kunne blive ved det gamle. 1695 forsøgte Rentekamret at fordele dette for Taarnby S. (ca. 61 Tdr.) paa Gaardene med omtrent $^1/_{12}$ Del af Amagerhartkornet. For Hollænderbyen, der var »generaliter taxeret« (under ét) lod det sig ikke gøre. Men ogsaa for Taarnby S. mødte det praktiske Vanskeligheder, og i den reviderede Matrikul af 1718 finde vi atter opført Amagerhartkornet alene, og det samlede Saltholmshartkorn henlagt under Hollænderbyen.

Ved Udskiftningen af Ladegaardsmarken skete en Forandring ved Hartkornets Fordeling. Hollænderbyen, som tidligere var sat til ca. 31 Tdr., fik kun 23 Tdr. 3 Skp. $^1/_2$ Fjdk., medens Ladegaardsmarken fik 7 Tdr. 5 Skp. $2^1/_2$ Fjdk., der overførtes til Taarnby Sogn. Dette havde tidligere 61—2—2—2, men fik nu ca. 69 Tdr., foruden ca. 7 Skpr., der kom til at hvile paa Opsynsmanden.

Endnu 1813 stod det gamle Græsningshartkorn uforandret, da Formandskabet for Amagerland, hvis Formand boede i Taarnby Sogn, overtog Administrationen af Saltholmen og omordnede Fordelingen af Græsningsretten. Denne blev da lagt efter Saltholmshartkornet, saaledes at $^3/_{12}$ hørte under Hollænderbyen, $^1/_{12}$ under Ladegaardsjorden og $^8/_{12}$ under Taarnby Sogn. Omkring 1815 foretog Amtstuen en Undersøgelse om Grundlaget for Hartkornets Beregning. Men man fandt ingen Forklaring herpaa eller hvorledes Saltholmsandelen tidligere var ansat. Og især for St. Magleby kunde Amtstuen »ikke finde ud af, hvad hver Mand kan tilkomme i Saltholmsgræsningen, da Hartkornet i den By er ureguleret og ikke kan bringes i Rigtighed«.

I Anledning af den ny Matrikel af 1844 foretoges en Opmaaling af Øen, der efter dens »geometriske Indhold« taxeredes fra $^1/_4$ til 6 mod 24. Herefter blev dens Hartkorn beregnet til 115—5—1—2, der fordeltes saaledes, at Taarnby Sogn fik 89—3—1—$^1/_2$ og Store Magleby 26—2—0—$1^1/_2$.

Efter Rentekamrets Skrivelse af 22. November 1845 skulde dette Hartkorn af Amtstuen reparteres paa Gaardene i For-

hold til det Antal Høveder, som hver Lodsejer efter Vedtægten af 1812 havde Græsningsret til.[1])

Omtrent en Tiendedel af Amagers Hartkorn hviler derefter paa Saltholmen, men er paa Amtstuen opført for sig selv for hver enkelt Ejendom, skønt det ikke kan fraskilles Ejendommen og ikke matrikuleres som særlig Ejendom.

De aarlige ***Indtægter og Udgifter*** af Øen bestaar hovedsagelig i Udlejning af Græsningen, der indbringer ca. 3000 Kr., samt Udlejning af Jagten: 1560 Kr. Dertil kommer fra tidligere Tid Leje af Kalkbruddene 400 Kr., samt Leje af et Areal til Ingeniørdirektionen: 500 Kr., og Afgift af et Jordbrug: 370 Kr. — Bestyrelsens Udgifter til Administration, Skatter o. s. v. andrager ca. 5000 Kr. Dertil kommer Hartkornsskatterne, som er fordelt paa Hartkornsejerne paa Amager og andrager i det gamle Taarnby Sogn ca. 70 Kr. pr. Td. Hartk., i Store Magleby omtrent Halvdelen. Det kan saaledes ikke siges, at Besiddelsen af Øen for Tiden er nogen indbringende Forretning for Amagerne.

[1]) Denne Vedtægt har det ikke været muligt at finde. Antagelig er de forannævnte $^{3}/_{12}$, $^{1}/_{12}$ og $^{8}/_{12}$ lagte til Grund for Fordelingen.

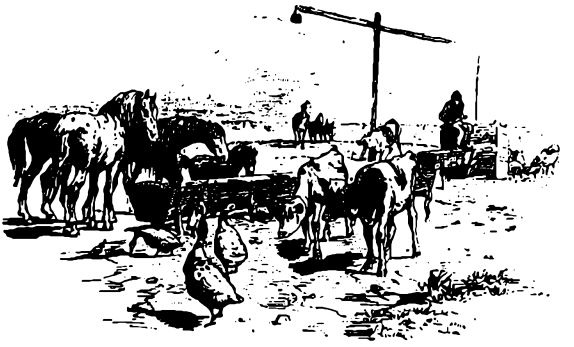

Dyreliv ved Hollænderbrønden.
Efter Tegning af Th. Philipsen i »Københavns Omegn«.

3. Samfærdsel med Hovedstaden.

Amager Port. — Portaccisen eller Konsumptionen. — Portskillingen. — Torvene. — Broer og Bropenge. — Amager Landevej. — Bommen.

Med *Amager Port* indesluttedes Øen Amager som et afsondret »Land«, henvist til at leve sit eget Liv. Christian d. 4. satte Laas for »Spisekamret« og tog Nøglen i Lommen, saa der kunde holdes Kontrol med Økonomien og Trafiken. Den frie Samfærdsel med Hovedstaden, som tidligere foregik søværts ved en Færge over Strømmen mellem Amager og Færgestræde paa den østre Side af Højbro, blev nu underkastet Kontrol af Kongens Posekikkere, og der skulde svares Told af alle Varer, der indførtes til Staden.

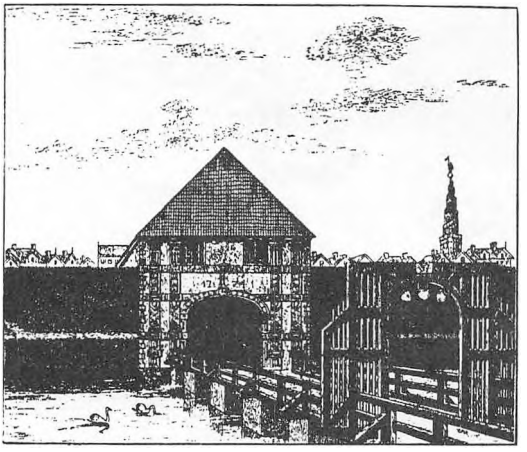

Amagerport fra 1724.

Hvorledes den første Port saa ud kendes vistnok ikke, skønt den stod i 100 Aar. Det er Frederik d. 4.s Port fra 1724, vi kende, tildels af Selvsyn; thi den stod til 1850. Udenfor Porten stod en Træport, »Palisadeporten«, der ogsaa holdtes luk-

ket for at forhindre Vognene i at holde paa selve Broen, naar de maatte vente paa at komme igennem.

I Ravelinen udenfor laa »Sisseboden«. Senere flyttedes denne Institution længere ud paa Fælleden. Ravelinhuset brugtes saa til Vagtbod for Militæret, ligesom den senere opførte Vagtbod indenfor Porten, hvor der boede en Kommandersergent, som havde Volden under Opsyn. Oven over Porten boede Portneren, der lukkede og aabnede Porten. Det ses 1687, at han havde 4 Rdlr. 4 Mk. aarlig for denne Bestilling.

I ældre Tid holdtes Porten lukket hele Natten, i Reglen fra Kl. 10 til Kl. 6 om Sommeren og Kl. 7 om Vinteren. Helligdage lukkedes kun op mod Forevisning af Passerseddel. En saadan maatte ogsaa Amagerne forevise, naar de f. Ex. kom hjem fra Ægtkørsel i Lukketiden.

I Vintermaanederne, naar Porten først aabnedes Kl. 7, kunde man paa Torvedagene, hver Onsdag og Lørdag, se det ejendommelige Syn af de lange Rækker af Bøndervogne, der med Øens Forraad af Fødevarer holdt uden for Porten og ventede paa, at Konsumptionskontoret skulde lukke op. Det gjaldt da om at møde i god Tid — det kunde endda vare længe nok, inden man blev ekspederet ved Acciseboden og Bommen og slap ind i Byen. Nærmest Porten var der kun en enkelt Række af Vogne, længere ude blev Rækken dobbelt og paa sine Steder tredobbelt, og medens den forreste Vogn holdt inde ved Ravelinen, var den sidste langt ude paa Vejen; i Reglen var der omkring 100 Vogne, som skulde igennem. Naar endelig Vagtklokken ringede, og der blev lukket op for Byen, begyndte Vognene deres langsomme Defilering forbi Konsumptionsbetjente, Bomforpagtere og Skildvagter, gennem Ravelinen og over Fæstningsbroen ind gennem det hvælvede Portrum. Det varede ofte et Par Timer, inden de sidste Vogne i det lange Tog var sluppet ind.

I den senere Periode holdtes Porten aaben indtil Kl. 12 Nat og aabnedes tidligere om Morgenen, især om Sommeren. Efter 1777 skulde den af Hensyn til Natrenovationens Udførsel til Amager Fælled holdes aaben fra Kl. 3½ om Sommeren og 7 om Vinteren. Gaaende Personer kunde dog uden for den Tid, der var aabent, faa Lov at passere imod at betale 2 Sk. til Portneren, dog ikke omløbende Kumpaner.

Vognene skulde visiteres af Konsumptionsbetjentene og maatte overholde den reglementerede Tid. Iøvrigt maatte baade kørende og ridende betale 1 Sk. i Passagepenge til Torvenes og Gadernes Renholdelse. 1687 ses, at Portskillingen tillagdes Portneren, som da paatog sig Renholdelsen. Senere ses, at »Portskillingen« var tillagt den kgl. Vejkasse, hvorover Renovationsværket saa følte sig fornærmet. 1718 besværede Renovationsinspektøren sig over, at Amagervognene, »som vel ei 100 til 150 i Tal,« paa Torvedagene efterlod saa megen Halm, Rødder og Rodtoppe, saa det var forskrækkeligt at se, uden at de gav det ringeste til Renovationsværket. Hvorvidt det hjalp, ses ikke. Men der anbragtes en Bom, som kaldtes Skillingsbommen, mellem Porten og Ravelinhuset, og her maatte alle kørende og ridende betale, tilsidst vistnok ogsaa gaaende. Omkring 1800 ses det, at »Skillingsmanden« ved Porten tilholdtes ikke at tage Passagepenge af de reformerede Folk, som boede udenfor Volden, da de havde deres Kirke paa Christianshavn. Portskillingen betaltes vistnok lige til omkring 1850, da baade Porten og Skillingsbommen blev nedlagt.

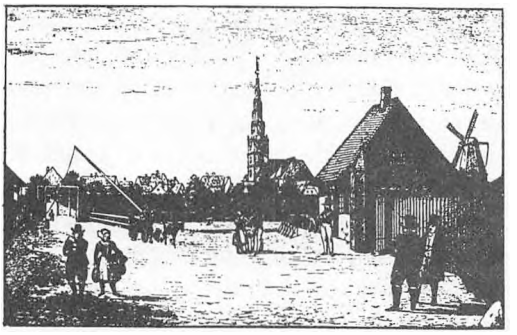

Skillingsbommen og Ravelinhuset.

Accisen, Konsumptionen, Porttolden eller »Sissen« — kært Barn har mange Navne — var en Efterfølger af den gamle Bartholomæustold, som kendes fra Hansetiden paa Dragør. Christian d. 4. indførte her i Landet 1621 en Accise paa 4 Sk. af hver Td. Malt, som nogen ufri Mand i Købstæderne brugte til Øl eller Brændevin. 1649 flyttedes Tolden paa Dragør indtil Porten, og samtidig udvidedes Accisen til en Port- og Havnetold af mange andre Varer. Efter Svenskekrigen blev den en almindelig Konsumptionstold paa alle de Varer, der konsumeredes i Købstæderne.

Konsumptionsafgiften var i det 17. Aarh. $^1/_{48}$ Del af

Varens Værdi, men gennem en stor Del af det 18. Aarh. var den $^1/_{12}$ Del af Varens Værdi. I 1790erne ses, at der betaltes af: 1 Skok Hvidkaal 4 Sk., 1 Læs Grønkaal 2 Sk., 1 Td. Rødder 3 Sk., 1 Skp. Løg 1 Sk., 1 Ko eller Stud 2 Rdlr., 1 Fedekalv 2 Mk., 1 Spædekalv 12 Sk., 1 Gris 8 Sk., 1 Gaas 3 Sk., 1 Fj. Mælk 1 Sk. o. s. v. Ved en ny Forordning, der udkom 1811, forhøjedes Afgiften endnu betydelig, saaledes at der af 1 Skok Hvidkaal betaltes 12 Sk., af 1 Td. Rødder 16 Sk., af 1 Ko eller Oxe 3 Rdlr., af 1 Td. Mælk 8 Sk., 1 Td. Kød 9 Sk., 1 Td. Smør (14 Lpd.) 64 Sk. og af 1 Amagerkop Smør 2 Sk.

Af Konsumptionsregnskabet for Amager Port fremgaar, at Indtægten i sidste Fjerdedel af det 17. Aarh. beløb sig til 2500—2900 Rdlr. aarlig og 1722—52 fra 2900—3400 Rdlr. aarlig. 1796 var den stegen til 5690 Rdlr., 1798 endogsaa til 6462 Rdlr. Af de ca. 70 Artikler, som indførtes fra Amager, var de væsentligste Have- og Grøntsager, Mejeriprodukter, Kvæg, Fjerkræ og Mølleriprodukter. I 1796 var de største Poster følgende: 2,449 Skp. Agurker, 3,875 Læs Grønkaal, 16,254 Skok (ca. 50,000 Snese) Hvidkaal, 4,490 Skp. Løg, 17,056 Tdr. Rødder.[1])

Af Mejeriprodukter: 96,014 Fjerdinger Mælk, 261 Ottinger Smør, 13 Lispund Ost. Af Kvæg: 491 Køer og Tyre, 38 Stude, 5,380 Faar og Lam, 892 Svin, 554 Grise, 2,033 Kalve. Af Fjerkræ: 822 Gæs, 174 Høns, 25 Par Kalkuner, 348 Par Kyllinger, 492 Par Ænder, 81 Par Duer. Af Foder indførtes: 600 Læs. Af Mølleriprodukter: Mel, Gryn, Brød, indførtes betydeligt.

Konsumptionskontoret laa da et Stykke ude paa Fælleden, paa Vestsiden af Vejen, hvor nu Jærnbanen skærer Amagerbrogade, ved Siden af det Sted, hvor senere Bommen blev lagt. Det administreredes af en Konsumptionsskriver, 1750 Knud Lyhne, senere Løjtnant Pogrell, og to Betjente eller Visitører. Det blev nedlagt ca. 1850.

Der fortælles mange Historier om hvilke Kneb man brugte for at narre »Posekikkerne« for Afgiften. En Bonde havde saaledes klædt en slagtet Gris paa som »Vor Mo'er« og bundet den fast i Agestolen. Da Visitøren nærmede sig, spurgte Bon-

[1]) Da Kartofler ikke findes nævnt, var de antagelig fri for Afgift.

den hvad Klokken var, og idet Betjenten kikkede efter i Vognen, piskede han rask paa Hestene og udbrød: Guds Død og Plageka'l, jeg skal køre Ægt for Kongen og kommer altfor sent! — En anden Gang havde nogle Spasmagere væddet om, at de skulde narre Port-Betjentene. De havde puttet en stor Hund i en Sæk og da Visitøren bestemt forlangte at se Indholdet, lod de Hunden løbe sin Vej, hvorefter de forklarede, at den var »gal« og skulde til Rakkeren for at slaas ihjæl. Den betuttede Betjent bad dem se at faa fat paa den hurtigst muligt og lovede dem, at de skulde faa Lov at passere, naar de kom tilbage med den. De gik da hjem og puttede en Kalv i Sækken, gik rask gennem Porten med den uden at blive visiterede, og vandt Væddemaalet. — Paa de utroligste Maader opfandt man Skjulesteder for at narre Betjentene og spare Accisen, hvorved man risikerede Varernes Konfiskering og tilmed en betydelig Bøde.

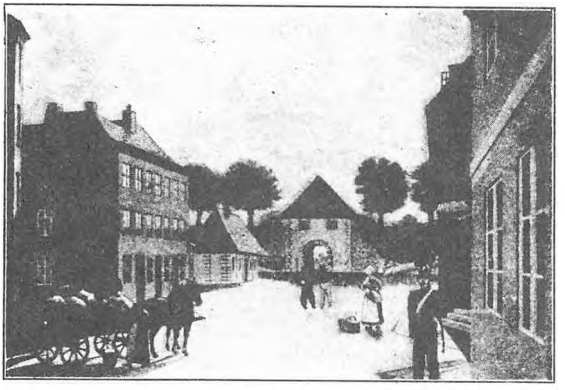

Vagtboden udenfor Torvegade omkr. 1800, malet af C. Bayer.

Torvene, som Amagerne fra gammel Tid søgte for at forhandle deres Produkter, var Amagertorv og tildels Christianshavns Torv. Først efter den store Ildebrand 1795, da Højbrostræde og Store Færgestræde brændte og omdannedes til Højbroplads, blev denne tillagt Amagertorv, som var blevet altfor lille, skønt det var inddelt i smaa Stadepladser. Det var nemlig ikke alene Amagere, som benyttede det, men ogsaa Stadens »Urtegaardsmænd« og »Fiskebløddere«, samt Hønsekræmmerne fra Valby og andre Steder. Fra 1684 ses dog, at disse Handlende maatte sælge deres Varer paa flere Torve; men Amagertorv skulde stedse være forsynet med al Slags Frugt og Haveurter, som tilførtes fra Amager og fra Stadens Urtegaarde.

Ved en senere Torveorden henvistes Slagtere og Hønsekræmtil Nytorv og Gl. Torv, medens Fiskehandlere fik Plads ved Stranden og Gl. Strand.

I sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede klagedes stadig over, at Amagertorv og Højbroplads var for lille. Den stærkt forøgede Tilførsel af Urter, Frugt og Blomster, baade fra Amagere og Gartnere i Stadens Omegn, gjorde en større Udvidelse nødvendig. Der var Tale om at oprette lukkede Auktionshaller; men det endte med, at Grønttorvet 1889 flyttedes til Nørrevoldkvarteret, medens Højbroplads blev et særligt Frugt- og Blomstertorv. Omsætningen var 1910 over 10 Mill. Kr. Fra 1913 indrettenes Grønttorvet, til betalte Stade- og Holdepladser, og der tales atter om, at det er for lille.

Broerne, som førte til Staden, var først og fremmest Knippelsbro. Den blev bygget efter Christianshavns Anlæg som en Gangbro — den »vældige Bro over den stridige Strøm« maa nærmest have imponeret ved sin Længde; den naaede fra Strandgade til Børsen. Amagerne maa formentlig have benyttet Trækvogne til at føre deres Torvelæs over, skønt de maatte betale 140 Kurantdlr. aarligt til den kgl. Brokasse. Omkring 1660 blev først Broen udvidet og forstærket, saa Vognene kunde køre over den, og Afgiften blev da forhøjet til 150 Rdlr., hvoraf Hollænderne svarede 67 Rdlr. og Taarnby Sogn 83 Rdlr. — ogsaa Dragør maatte betale »Brüggeld« til Hollænderne. Hver Vogn skulde desuden betale 2 Sk. til Broens Vedligeholdelse. Det forbødes Skarnagerne at holde paa den og kaste Skarn i Havnen; Skibene maatte heller ikke benytte den til Fortøjning. Den blev senere ombygget og udvidet 1728 og 1866.

Langebro el. Kallebobro blev anlagt 1686. Den kunde af Hensyn til Accisen ikke benyttes af Amagerne undtagen under særlige Forhold, saaledes under Knippelsbros Ombygning 1728, der varede i 3 Aar. Først da Accise-

Det gamle Bro- og Bomhus ved Langebro.

boden blev flyttet udenfor Vejen over Fælleden kunde Langebro benyttes som Forbindelsesled mellem Amager og Staden.

Landevejene paa Amager, særlig Kongevejen, »via regia«, og Hovedvejene sorterede endnu omkring 1700 under Kongemagten, men stod under Amtmandens Tilsyn. Der fandtes da tre Hovedveje paa Øen: 1) over Sundbyøster, Kastrup, Maglebylille til Dragør, 2) over Sundbyvester, Taarnby, Tømmerup til Ullerup, 3) fra Sundbyerne over Store Magleby til Dragør (Kongevejen). Desuden førte der Biveje mellem de østlige og vestlige Byer. Samtlige Veje vedligeholdtes af Beboerne ved Pligtarbejde efter Tilsigelse af Amtmanden eller hans Ridefoged, senere Amtsforvalteren og dennes Udridere eller Betjente.

Vejarbejdet paa Hovedvejene paalignedes efter Hartkornet. Kørselen skulde udføres af Gaardmændene, og Husmændene skulde hjælpe til med Indgrøftningen. Bivejene maatte Byerne selv vedligeholde ved Fordeling mellem Beboerne.

En gennemgribende Reform af Øens Vejvæsen var længe tiltrængt. Vejene var baade smalle og slette, saa Vognene daarligt kunde køre forbi hinanden. Der blev nedsat en General-Vejkommission til at tage hele Landets Vejvæsen under Behandling, og Amager var en af de første Landsdele, der blev taget fat paa. Allerede 1770 udarbejdede General von Huth en Plan til en Omordning og Omlægning af Øens Veje, saaledes at der kun blev én Hovedvej (Statsvej) midt gennem Øen til Store Magleby med en Sidevej til Dragør og en Korsvej mellem Taarnby og Kastrup; alle de andre Veje skulde saa udlægges som Biveje. 1775 indstilledes af Amtmanden til Rentekamret, at de foreløbige Udgifter, som beløb sig til 900 Rdlr., paalignedes Øens Beboere. En Officer, C. F. von Neyendahl, antoges til at lede Forarbejderne. Anlægget hindredes imidlertid af økonomiske Vanskeligheder, og først efter Oprettelsen af en kgl. Vejkasse kunde der tages fat paa Arbejdet. Ved Reskript af 8. Maj 1780 gaves der nærmere Regler for Anlægget, der lededes af Kapt. Staggemeyer.

Hovedvejen — Kongevejen — fik en noget anden Retning, end den tidligere havde, og førtes ind til Amagerport. Den skulde have 14 Al.s Bredde med 3 Al. Grøfter paa hver Side. Arbejdet blev paalignet efter Hartkorn; Husmænd med

Haver skulde hjælpe til og særlig holde Grøfter og Sluser rensede. Dragørbeboerne skulde betale 70 til 80 Rdlr. til Hollænderbyen, at repartere efter Enhvers Nærings Beskaffenhed. Den fremtidige Vedligeholdelse skulde udføres efter de samme Principer.

Bivejene indrettedes noget smallere, »og blive de til Istandsættelse og Vedligeholdelse at inddele til enhver Bys Gaard- og Husbeboere, som have Jord og Hauger; dog at de trende Byer Ullerup, Tømmerup og Kastrup derhos tillægges til dette Arbejde nogen Hjælp af Taarnby Sogns øvrige Beboere«.[1]) Arbejdet varede omtrent 10 Aar. Da det var færdigt, oprettedes Bommen, der skulde dække Vejudgifterne til Hovedvejen, medens Byerne selv maatte sørge for Bivejene.

Bommen traadte i Virksomhed fra Nytaar 1790. Den anlagdes først tæt udenfor Vejen, der førte til de to Møller paa den vestlige Fælled (Schleyers og Holms Møller), men flyttedes samme Aar indenfor Vejen, tæt ved Acciseboden, da det viste sig, at Vognene ad Møllevejen kunde køre uden om Bommen og derved spare Bompengene. Iøvrigt gaves der enkelte Beboere, Møller og andre industrielle Virksomheder, som laa udenfor Bommen, Frihed til at passere uden Bomafgift, saaledes f. Ex. Kastrupværk.

Bomafgiften bortforpagtedes for 3 Aar ad Gangen. Den indbragte de første 3 Aar 650 Rdlr. aarligt, og derefter indtil 1810 ca. 1000 Rdlr. aarligt. Halvdelen tilfaldt Staten til Vejens Vedligeholdelse, og den anden Halvdel skulde tilfalde Amagerlands Beboere. Afgiften indbetaltes til Amtstuen, og Amtsforvalteren, Kammerraad Bierg, som tillige var Økonomiforvalter og Regnskabsfører for Øens offentlige Anliggender, skulde fordele Pengene. Han gjorde Udlæg deraf til mange forskellige Ting for Sognekommunerne eller Byerne, som Delinkventpenge, Befordringsudgifter i offentlig Tjeneste, Bropenge, Tiendeskat, Vedligeholdelse af Vandløb, Biveje o. s. v.; men Sognene fik aldrig noget Regnskab derover.

1808 klagede Justitsraad Lange, Kastrupgaard, til Rentekamret, over at han i 16 Aar ikke havde faaet en Skilling af den Halvdel af Bomintraderne, som skulde tilfalde Amagers Beboere. Han mente at have mindst 100 Rdlr. tilgode for den

[1]) Top. Saml. Kbh. Amt (Rigsarkivet).

Tid paa sine 45 Tdr. Hartkorn. Justitsraad Bierg havde tilbudt at betale ham 50 Rdlr., hvad han ikke vilde gaa ind paa. Der udspandt sig en livlig Korrespondance baade med Amtmanden og Rentekamret, hvori de to Justitsraader ikke sparede hinanden. Bierg fik læst og paaskrevet som Oppebørselsbetjent, og han kaldte Lange for »en uroelig Mand«. Sagen kom dog ikke for Retten, men endte med et magert Forlig. Ti Aar senere klagede alle de danske Byers Fogder over, at Bierg ikke havde afregnet med dem siden Aaret 1800 for tilgodehavende Bompenge samt Godtgørelse for Indkvartering og Foderleverancer: 5201 Rdlr. 87 Sk. De mente at have over 6400 Rdlr. tilgode »paa en Tid saa vanskelig som den nuværende, da vi snart skulde bestridt Omkostningerne til et Gjordemoderhus og adskillige Skolers Bygning«. Denne Sag stod paa i flere Aar og endte ved Forvalterens Død med, at hans Bo maatte udrede 773 Rdlr., idet Resten, som Bøgerne udviste, var brugt til Skatterestancer, Vejudgifter o. s. v. Derefter tilflød Øens Fælleskasse Halvdelen af Bomintraderne, der anvendtes til offentlige Formaal, som Skoler og Thinghuset paa Øen.

I 1830erne kunde Halvdelen af Bomindtægterne ikke forslaa til Vejens Vedligeholdelse, og Rentekamret forlangte en anden Ordning: enten at Bommen blev nedlagt og Vejen overtagen af Amtet, eller at Amagerland fik hele Bomindtægten og overtog Vejens Vedligeholdelse. Man valgte at overtage Vejen, og Kongens Resolution om Overdragelsen gaves 12. Februar 1840, hvorefter Øens Vejvæsen lagdes ind under Amtskommunen.

Den første Bomforpagter var Jess Krag. Han havde stort Besvær med at faa Bompengene ind. Han klagede over, at hans Karl fik Prygl i Stedet for Penge, og at Bomhuset blev bombarderet med Sten. Under Portens og Broens Reparation 1791 maatte Amagervognene køre over Fælleden og ad »Køkkenkurven« til Langebro, saa han fik ingen Penge af dem. Amagerne erklærede, at det maatte være hans egen Sag at søge Vognene der, hvor de kørte, og heri gav Rentekamret dem Ret. Aaret efter finder vi en ny Forpagter, nemlig Brændevinsbrænder Nimb.

4. Forhold til Amtskommunen.

Amtsmyndigheden. — Amtsretten. — Amtsmusikanten. — Amtskirurgen. — Brandvæsen. — Amtskommunen. — Amagervejen og Bommen. — Amager Birk.

Amtsmyndigheden fremgik af den tidligere Lensbesiddelse, som ophævedes ved Enevældens Indførelse. Den første Amtmand — von Körbitz til Hellerup — var baade civil og militær Myndighed; han var »Stiftsbefalingsmand« over hele det gamle Københavns Amt, der omfattede 10,000 Tdr. Hartkorn, idet Roskilde Amt da ogsaa hørte herunder. Senere blev »Stiftamtmanden« den civile Overmyndighed over dette store Skatte- og Retsdistrikt, som var Kronens Fæstegods, med Undtagelse af en Del Selvejergods — f. Ex. Hollænderbyen — der svarede en fast eller særlig Landgildeafgift. Under Amtet oprettedes Amtstuen, hvor Skatter og Afgifter betaltes, samt Amtsretten, en Overret, hvor alle kommunale og gejstlige Sager optoges i Stedet for at henvises til Sjællands Landsthing, og hvorfra de kunde appelleres til Kongens Afgørelse.

Ved *Amtsretten* paadømtes iøvrigt snart alle større eller betydelige Sager vedrørende Amager. Det var kun Politisager, private Gældssager eller Tvistspørgsmaal, der afgjordes ved Birkethingene. Hollænderne, som oprindelig havde Ret til at appellere fra deres eget Retterthing til Kongen, blev ved Enevælden henvist til Amtsretten som højere Instans. Og Taarnby Birkething, der før havde Appel til Sjællands Landsthing, blev ogsaa snart henlagt under Amtsretten som Overinstans. Retten holdtes i lang Tid paa Amtstuen foran Københavns Slot. Det var ikke mange Domme, der blev appellerede, og de angik mest »Lejermaal« og Tyveri, som endnu straffedes temmelig strængt. 1718 ser vi, at en Hestetyv, der havde stjaalet 11 Heste paa Sjælland og solgt en Del af dem paa Amager,

dømtes til at miste sit Liv i Galgen, men benaadedes til Arbejde i Jærn paa Bremerholm sin Livstid. For Lejermaal (Utugt) idømtes i Reglen Bøder, efter Omstændighederne 6, 12, 18 eller 24 Rdlr., der maatte afsones med Vand og Brød, dersom Ridefogden ikke fik Pengene ind. Det ses 1747, at en Husmand i Ullerup idømtes »dobbelt Lejermaal« 24 Rdlr. samt Fortabelse af sin Hovedlod og Udstaaelse af »Kirkens Disciplin«. Da Manden intet ejede og ikke kunde betale, skulde han inden Aarets Udgang hensættes paa Arbejde i Fæstningen i 144 Søgnedage. Den kirkelige Disciplin, som bestod i offentligt Skriftemaal og Afbigt, ophævedes 1767 som Straffemiddel.

I sin Egenskab af Overret benyttede Amtmanden et særligt Segl, det senere »Amager Birks Segl« med Amagermanden. Om dets Oprindelse fortæller Thura, at en af Øens Fogder, eller muligvis Schouten, havde undladt at efterkomme en Ordre fra Amtmanden, og da der blev spurgt om Grunden dertil, svarede han, at han ikke havde kendt Brevets Underskrift eller Segl. Amtmanden lod da udfærdige Seglet med Amagermanden, der holder en Kop i den højre Haand og en Kurv med Urter paa den venstre Arm. Det var ikke til at tage fejl af. Da Amager Birk blev oprettet, blev det antaget som dettes Retssegl.

Amtsmusikanten var en mærkelig priviligeret Myndighed, et af de mange Monopoler, der gaves under Enevælden. Indtil sin Død 1758 havde en Mand ved Navn Gronemann Eneret til at opvarte med Musik ved Gilder og Fester i hele Amtet mod en fast Betaling. Da han døde, fik Hollænderne ved kongelig Gunst Tilladelse til at tage en anden Spillemand imod at betale 10 Rdlr. aarlig i Pension til Gronemanns Enke. Fra samme Tid fik Lauritz Hansen Bevilling til at være Musikant i Taarnby Sogn imod at svare 10 Rdlr. aarlig til Amtsmusikanten, som var en af Gronemanns Efterkommere. Og den samme Bevilling gaves 1787 til Christian Willumsen, der dog skulde svare 12 Rdlr. i aarlig Pension til den afgaaede.[1])

Ogsaa under *Amtschirurgen* sorterede Amager i lang Tid. Der var foruden denne kun én »Chirurgus« for Sokkelund Herred Det var derfor ikke mærkeligt, at man paa Landet be-

[1]) Sæl. Tegn. 82, 358; Sæl. Reg. 64, 467; 65, 398; 77, 739.

nyttede Kvaksalvere i Sygdoms- og Ulykkestilfælde, og at »kloge« Mænd let skaffede sig en Indtægt ved at kurere Folk. I Sundbyerne gav en Fabrikør Roggou og paa Dragør en Strandbetjent Frederich Massach sig af med Lægevirksomhed i 1780erne, indtil der ansattes en Læge paa Amager.

Et Distrikts-Kirurgikat oprettedes her 1790, og den første Distriktslæge, der ansattes, var Eskadronskirurg F. C. Bauermeister, der lønnedes med 100 Rdlr. aarligt. 1793 søgte han Amtmanden om Tilladelse til at bo paa Christianshavn, nær ved Porten, og dette tillodes ham; senere boede han atter udenfor Porten. Flere Gange klagede han over Indgreb i sin Næring af Kvaksalvere, 1795 endogsaa over selve Birkedommeren, der havde brugt »en uberettiget Person« til at syne et Lig, som var fundet paa Landevejen. Efter ham fulgte 1820 som Distriktslæge Bataillonskirurg M. C. Nyeborg, der boede paa Kastrupgaard og senere blev Ejer af en Del af denne Gaard. Hans faste Løn var 100 Rbdlr., og hans uvisse Indtægter som Læge angives 1832 til 400 Rbdlr. Sølv. Efter ham fulgte vistnok Distriktslæge Feilberg.

Brandvæsenet hørte ogsaa fra Begyndelsen af under Amtet. Først omkring 1740 spores Tilløb til et offentligt Brandvæsen og Brandforsikring. Byerne fik da Ordre til at forsyne sig med Brandpumper, Stiger og Brandhager; der skulde holdes aarlig Sprøjtemønstring og indskrives fast Brandmandskab. I Byerne ansattes Brandfogder, som sorterede under Brandmajoren fra Taarnby Sogn. En saadan nævnes 1750 i Taarnby.[1]) I Hollænderbyen var Schouten Brandfoged. Her blev Mønstringen først foretagen af Brandfolk fra København, men senere af Brandmajoren og Amtsforvalteren.

Brandforsikring kendtes heller ikke tidligere. Enhver maatte tage sin egen Skade og søge den Hjælp, han kunde faa ad Frivillighedens Vej. Omkring 1740 oprettedes en kgl. Brandkasse, som stod under General-Toldkamrets og Kommercekollegiets Kontrol. De Skader, som Kassen udbetalte, repar-

[1]) Her fandtes i 1760erne Michael Olsen og 1778 Rasmus Michelsen som Brandmajor. Han havde baade Ægt- og Kontributionsfrihed af sin Gaard paa 11 Tdr. Hartk. Der fortælles, at han udmærkede sig under Christiansborg Slots Brand 1794 og derefter blev udnævnt til Brandmajor for hele Amager.

teredes hvert Aar paa Interessenterne sammen med Indskudet — 10 Sk. pr. 100 Rdlr. — og indbetaltes paa Amtstuen. Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger oprettedes 1792, og Brandpolitiet paa Landet oprettedes ved Lov af 2. Marts 1861.

Amtskommunen udviklede sig saaledes langsomt af de interkommunale Forhold, som Tiden medførte, til Fremme af offentligt Samkvem og Sikkerhed. Der dannedes et Amtsfond, hvoraf Udgifter til Veje, Politisager og »Delinkventomkostninger« — Udgifter ved Forbrydere — kunde afholdes. Det var dog først efter de to Retsjurisdiktioners Nedlæggelse og Oprettelsen af Amager Birk (1821), at den nuværende Amtskommune og Amtsraadet indtraadte som Kommunernes Overstyrelse.

Formandskabet for Amagerland fandt sig ikke tilfreds med denne nye Ordning, hvorefter Øen, uagtet den selv havde overtaget Amagervejen, maatte betale sin Part af Udgifterne til Amtsvejene. Det ansøgte baade 1840 og 1843 om, at Øen, der selv vedligeholdt sine Veje, maatte blive fritaget for Bidrag til det øvrige Amtsdistrikt og blive »en egen Kommune«. Hverken Amtsraadet eller Kancelliet vilde gaa med dertil. Kancelliet mente, at Øen »mulig vilde finde sig tilfredsstillet, hvis den endnu i en Række Aar maatte beholde sin Bom, saaledes at Indtægten kom dem tilgode og kunde anvendes til at betale Landets Afgift til Repartitionsfondet«.[1])

Fra omkring 1850, da Øens Thinghus blev nedlagt, indroges ogsaa Retsudgifterne under Amtet, ligesom baade Fattigvæsenet, Skolevæsenet og Hospitalsvæsenet tildels blev en Amtssag.

Amagervejen og Bommen blev derefter et staaende Stridsemne. Bomindtægten var 1840 ca. 1800 Rdlr. aarlig. Derefter steg den gennemgaaende med 500 Rdlr. hvert 10. Aar. I 1870erne var den ca. 10,000 Kr., i 80erne ca. 15,000 Kr., i 90erne ca. 18,000 Kr. og 1900—1910 ca. 22,000 Kr. aarlig. Deraf fik Københavns Kommune først $^1/_{50}$ Del; Store Magleby Kommune fik $^9/_{43}$ Dele af Resten og Dragør fik atter $^1/_{15}$ Del deraf, medens Taarnby Kommune fik de $^{34}/_{43}$ Dele. Ved Sundbyernes Indlemmelse under Hovedstaden fik denne atter tillagt Halvdelen af Taarnby Sogns Part.

[1]) Kancelliskr. 6 Januar 1848.

Baade i 50erne og 60erne ønskede Amtet at overtage Vejen imod at faa Bomindtægten; men Kommunerne satte sig derimod, da de havde et Overskud deraf. Senere oversteg Vejudgifterne Bomindtægten, i Treaaret 1906—09 saaledes:

	Vejudgifterne:	Bomindtægterne:
Taarnby Kommune...	25,000 Kr.	16,000 Kr.
St. Magleby.....	10,000 -	9,000 -
Dragør.....	800 -	600 -

Derefter androg Taarnby Kommune gentagende om, at Amtet vilde overtage Vejen og Bommen. Man gjorde gældende, at Amager aarligt betalte adskillige Tusinde Kroner til Amtsvejene, paa samme Tid som Øen vedligeholdt sine egne Veje, da Beboerne i det væsentlige selv betalte Bompengene. Amtsraadet saa ikke nogen Grund til at indlade sig paa en saadan »daarlig Forretning«. Imidlertid rejste der sig i Hovedstaden et stærkt Krav om at faa Bommene fjernet. Københavns Kommune gik da endelig ind paa at betale en klækkelig Afløsningssum, og Bommene faldt den 31. Marts 1915.

Amager Birk genopstod, efterat have været delt i 300 Aar, ved en Sammenslutning af de to Sognebirker i Taarnby og og Store Magleby. Efter adskillige Overvejelser indvilligede Hollænderbyens Mænd ved et Møde den 18. Maj 1817, da de var forsamlede i Anledning af den gamle Schout Dirch Corneliussens Sygdom i at fragive sig Retten til at have deres egen Jurisdiktion, naar han afgik ved Døden. Han havde været Skriver fra 1780 og nu Schout i 20 Aar, men var gammel og svagelig, saa de vilde være tilfreds, naar den tidligere Fuldmægtig paa Amtstuen, nu Hof- og Stadsretsprokurator Lauritzen, maatte blive konstitueret som Schout og senere ved Birkedommer Cramers Afgang som Birkedommer i Taarnby maatte blive Birkedommer for hele Øen. Ved kgl. Reskript 29. April 1818 stadfæstedes denne Beslutning saaledes, at hele Amager og Saltholmen paa de nævnte Vilkaar skulde udgøre et Birk.[1]) Hollænderkommunen fritoges, som før, for at svare Dommerkorn, og den maatte beholde sin egen Forligskommission, beskikket efter Forordningen og med Birkedommeren som Formand. Kommunen skulde vælge en Sognefoged, som

[1]) Christianshavns Fælled blev dog underlagt Københavns Jurisdiktion.

i Forening med Kirkeværgen og en af Beboerne valgt Lodsejer skulde føre dens Regnskab. Forholdet til Dragør skulde forblive, som det ved Kancelliskrivelse af 9. Juli 1803 var bestemt. Arvegangsmaaden maatte forblive som hidtil, forsaavidt de givne Love ikke derved præjudiceredes. Der skulde oprettes et Thingsted for hele Øen. Hollænderne skulde tilkendegives Kongens Tilfredshed med deres Beslutning om Ophævelse af deres gamle Ret.

Ved Reskr. 19. Decbr. 1821 traadte Amager Birk i Virksomhed fra Nytaar 1822. Thingdag skulde være Torsdag, og Thingstedet blev henlagt til Albert Clausens Gaard, Maglebylille, paa hvis Mark Thinghuset blev bygget for Øens Regning; det laa ved Hovedlandevejen — den senere Højskole.[1])

Taarnby Birks Skiftejurisdiktion og Overformynderi deltes mellem Birkedommeren og Amtsforvalteren, saaledes at den sidste kun forvaltede det i Sognet liggende tidligere kongelige Gods — Ladegaardsmarken m. m. — der udgjorde en Del af Amtets Rytterdistrikt; han udøvede her den samme Skifteret, som almindeligt var tillagt Jorddrotterne.

Embedets Nettoindtægter ansloges 1832 til 1400 Rdlr. Der inkammineredes da aarlig 70—80 Sager.

Efter Prokurator Lauritzen fulgte som Birkedommere: Kancelliraad J. C. von Osten, W. Petersen, Dahlerup og Øllgaard.

Det tidligere af Amtmanden benyttede Amagersegl blev Birkets Segl.

[1]) Da Amtets Thing- og Arresthuset paa Blegdamsvej blev bygget 1846, flyttedes Thingstedet hertil.

II. AMAGERNE UNDER HOLLÆNDER-KULTURENS GENNEMBRUD

1. Folkelivet.

Amagerne. — Deres Ry i Litteraturen. — Amagers Maler. Amagertypen. — Udflytning fra Hollænderbyen. — Giftermaal med de danske Amagere. — Hollænderkulturens Gennembrud. — Hollænderkommunens Opløsning. — Amagerfolket. — Boligen. — Nationaldragten. — Det daglige Liv. — Levevis. — Om Overtro. — Folkefester og Lege. — Tønderidningen. — Familiefester: Bryllup, Begravelse og Skifte.

Amagerne var endnu i det 18. Aarhundrede et særegent Folk. De levede stadig upaavirkede, afsondrede og arbejdsflittige paa deres Ø. Selv den store Stad, som de næsten daglig eller to Gange ugentlig kom i Berøring med, paavirkede ikke deres ejendommelige Selvkultur. Den bedrestillede Del, der talte Tysk og var »Hollændere«, vedblev at være fremmede overfor Stadens Borgere; og de danske forarmede Bønder fandt heller ikke mange Berøringspunkter indenfor den kongelige Residensstad.

Saa meget desto mere vendte man Livssynet indad og borede sig sammen i indbyrdes Samliv. Og efterhaanden som »de danske Bønder« begyndte at frigøre sig og hæve sig i økonomisk Selvbevidsthed, sluttede de sig sammen med Hollænderne, og der dannedes en egen Race. Denne Blanding af hollandsk og dansk Amagerkultur gav Øen materiel Kraft. Neppe nogen Del af lignende Størrelse af den danske Jords Dyrkere har gennem det sidste halvandet Aarhundrede havt en saa stærk Fremgang, en saa produktiv Virksomhed som vort Amagerfolk. Og dette skyldes naturligvis først og fremmest dets Myreflid, men ogsaa dets Sammenhold og stærkt udviklede Hjemliv.

Amagerfolket vakte tidligt Opmærksomhed, først i Hovedstaden og derfra langt ud over Landet, ved sit hele udprægede Livsindhold. Det skilte sig stærkt ud fra den almindelige Almue. Først ved Sproget, dernæst ved Klædedragten og endelig ved Øboens vanemæssige Tro og Tankegang. Dets stadige, arbejdsomme og praktiske Gerning medførte selvfølgelig aandelig Sammensluttethed og Sans for de materielle og økonomiske Værdier, som de fra gammel Tid havde skabt. Derfor tilegnede Amagerne sig en jævn, solid Velstand, der gav sig Udslag i Selvfølelse og Selvtillid. De nærede en vis Mistro overfor andre end Øens egne Folk og egne Forhold; der blev ingen Plads for Impulser, Fantasi eller Mystik; og Øens villige, frugtbare Natur opfordrede heller ikke til Lediggang eller Udlængsel til at nære fremmede Interesser. De havde nok i deres eget indre og ydre Liv.

Den Trofasthed, eller vanetro Vedhængen, hvormed de hollandske Amagere vedligeholdt Traditionerne fra deres Forfædre, virkede forbavsende. Udenforstaaende fattede ikke de Bevæggrunde, de havde til at holde saa fast paa deres særegne »Nationalitet« og de nedarvede Sæder og Skikke. I Virkeligheden forbandt de privilegerede Amagere deres Vedhængen ved de gamle Sæder og Særpræg med et praktisk Formaal. Disse Forhold dannede et Gærde om deres privilegerede Rettigheder, og en Nedbrydelse af dette Grænseskel betød en Udslettelse af visse særlige Begunstigelser, som Hollænderne endnu havde fra gammel Tid. Derfor blandede de sig først sent med de danske Amagere, og derved bevarede de deres økonomiske Magt og frembragte en enestaaende Jordbrugskultur, som i Forbindelse med deres særegne Fremtoning, deres Flid og Velstand, førte deres Ry vidt omkring.

Det ***Ry i Litteraturen***, Amagerene fik, tilfaldt alene de hollandske Amagere. Det var dem, der vakte Undren og kastede Glans over Amagerfolket. Af den ældre Tids Forfattere, som har skrevet noget af Betydning om Amagerne i det 16. og 17. Aarhundrede, bør nævnes Arild Hvitfeldt, Jens Lauritssøn, Michel Hansson Jærnskjæg og Arendt Berntsøn. De ved alle neppe Ros nok at anføre om dette »serdelis Folk«. Ganske vist synes deres Domme ikke altid byggede paa historisk Grund, men paa løse Fortællinger og

Meninger, opstaaet eller optaget uden kritisk Bedømmelse. Saaledes gaar Hvitfeldts Udsagn om, at Hollænderne eller en Del af dem kom herind 1516 stadig igen hos de senere Forfattere. Det er imidlertid øjensynligt af et Skatteregister over Amager, at de danske Bønder, som maatte gøre Plads for dem, boede her endnu 1520. Saa let tog man sig Kildekritiken den Gang.

Af de ovennævnte Forfattere er Michael Hanssøn Jærnskjæg den, der har givet det fyldigste og interessanteste Billede af de hollandske Amageres Liv og Vandel i Slutningen af det 17. Aarhundrede. I sin rimede Beskrivelse, dateret Kjøge 1693, priser han i en høj Lovsang deres Sæder og Dyder. Paa hvilken Maade han har lært Amagerne at kende, vides imidlertid ikke. Har han maaske virket som Substistut ved et af Præsteembederne paa Øen? Vilh. Bang meddeler om ham i sin Bog »Præstegaardsliv«, at han var en halvstuderet Vintappersvend, der formentlig gik Præsten i Køge tilhaande. 1706 var han i Besøg paa Fyen sammen med en sjællandsk Præst, og de drak vældigt, siger Bang.

I det 18. Aarhundrede var det særligt Erik Pontoppidan og Laurids Thura, der skrev om Amagerne. Pontoppidan har i sin »Danske Atlas« samlet mange vigtige Bidrag til Oplysning om Øen. Thura udgav 1758 sin ret pompøse og i enkelte Henseender ganske fyldige Beskrivelse om Amager og Saltholmen. En Del af Manuskriptet, der endnu findes i Landsarkivet, er skrevet af den samtidige Sognedegn i Taarnby, Michael Halling. Bogen indeholder en udførlig Beskrivelse om Amagernes Nationaldragter, Gengivelser af en Del af deres Kongebreve samt mange gode Oplysninger, men ogsaa mange Fejlslutninger om Øens Forhold.

Laurids Lauridsen Thura, som vi bringer et Billede af, synes iøvrigt i Slægtskabsforbindelse med Amagerne. Enten hans Bedstefader eller Oldefader var vistnok den tidligere Degn i Taarnby Laurids Mortensen (Vidsted), der blev Præst i Nakskov. Hans Fader, som hed Laurids Thura, var en kort Tid Præst ved den hollandske Menighed paa Ny Amager, hvorfra han forflyttedes til Aarhus; senere blev han Biskop i Ribe. Sønnen fødtes i Aarhus 3. Marts 1706. Han blev bestemt for den militære Løbebane og uddannedes ogsaa hertil, men

efter at han 1725 var bleven Sekondløjtnant, uddannede han sig til Bygmester og rejste derpaa med kongelig Understøttelse til Udlandet. Da han kom hjem, udnævntes han til Hofbygmester og Ingeniørkaptajn, og hans første Arbejde efter Hjemkomsten var Ombygningen af Hirschholm Slot. Han har fremdeles bygget Eremitagen i Jægersborg Dyrehave, opført Taarnet og Spiret paa Frue Kirke, der brændte 1807, og fremdeles Taarnet paa Frelserens Kirke paa Christianshavn. Thura har, foruden Bogen om Amager, skrevet flere store Værker, der har Interesse i arkitektonisk-historisk Henseende. Han døde 1759.

Laurids Lauridsen Thura.

Thuras Kærlighed til Amager var saaledes af gammel Dato, og han har sikkert ved sin Bog om Amager villet sætte et Minde om sin Slægt blandt Øens Beboere.

Den næste samlede historiske Skildring af Amager fremkom i Sterm's »Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt« fra omkring 1830. Den indeholder en nærmest statistisk Oversigt over Øens økonomiske Forhold efter Overgangen fra Tvangsstyret til Bondefrigørelsen. Men den giver ogsaa mange historiske Træk, baade fra utrykte og trykte Kilder. Fra en senere Tid har flere andre Forfattere fremdraget Smaatræk af Amagernes Liv. Vi bør nævne Bournonville, der i »Mit Theaterliv« giver interessante Erindringer fra et Ophold herude, som han regner til sine kæreste Barndomsminder. Han roser Befolkningen for dens praktiske Sans, Orden og Akkuratesse. Det hele Amagerliv, siger han, røbede ikke overfor den almindelige Betragter, at der skulde findes Stof til poetisk Inspiration. Men Maleren Exner aabnede baade hans og mange andres Øjne for en hidtil uænset Skat af malerisk og romantisk Fylde i disse Øboeres Sæder og Skikke. Tilsyneladende var deres gamle Traditioner og Folkeejendommelighed næsten udviskede, men de tonede frem paany, naar man, som Exner, forstod at trænge til Bunds i de gamle Egekister, samle de interessanteste Levninger frem og gruppere dem saaledes, at

Nutid og Fortid smeltede sammen paa en Maade, saa Lune og Følelse i Forening tiltalte baade Hjerte og Forstand. Han fortæller fra et Barndomsophold paa en Gaard i Kastrup mod Slutningen af den engelske Krig om, hvorledes han her fra senere fik Idéen til sit Stykke »Livjægerne paa Amager«. Et andet Spørgsmaal er det, om ikke ogsaa Fru Heiberg inspireredes heraf til at skrive sin Vaudeville »En Søndag paa Amager«.

Amagers Maler er Exner med Rette bleven kaldt. Mere end nogen anden har han ved sine forskellige Folkelivsbilleder bidraget til at holde Interessen for de gamle Minder om et hendøende rigt Fortidsliv vedlige. Ingen har som han fæstnet Livet i de gamle Amagerstuer, der nu snart er smuldrede hen for Tidens Tand og for Ildens graadige Flammer.

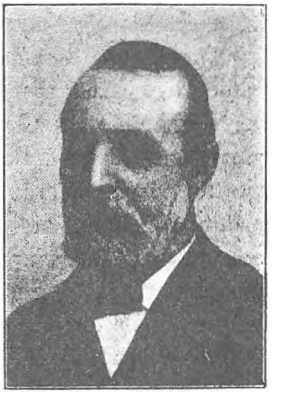

Maleren Exner.

Exner kom første Gang til Amager 1851, da han var 26 Aar gammel Han blev grebet af et umiddelbart Livsindhold hos disse stille Hjemlivsmennesker. Han bestemte sig straks til at male et Konkurrencebillede herude fra, og tænkte paa »En Barnedaab«. Det vilde ikke rigtig lykkes for ham, og hans første Billede blev »En Amagerkone tæller sine Penge«. Næste Aar malede han saa »En Barnedaab«, Aaret efter (1853) »Besøget hos Bedstefader«. Derefter kom »Et Gilde paa Amager«, som skabte ham et stort Navn og efterfulgtes af mange glimrende Billeder fra Amager og Fanø.

Om Exners Introduktion i Hollænderbyen fortæller Fru Carit Etlar i sin Bog »Minder« flere pudsige Træk, som Kunstneren selv har meddelt hende. Det var først efter megen Betænkelighed og efter at have forhørt sig andet Steds, at han fik Lov til at bo hos Zibrandt Jansen i den gamle Gaard paa Nordenden, der senere ejedes af Jan Wibrandtsen og brændte 1910. Det er for øvrigt fra denne Gaard, at den smukke gamle Amagerstue, der nu findes paa Dansk Folkemusæum, er hentet. Exner sluttede sig snart nærmere til Familien, og Bekendtskabet førte til trofast Venskab. Han malede baade

Zibrandt Jansen og Hustru i deres Nationaldragter, og disse Billeder er stadig i Familiens Eje. De burde en Gang finde Plads paa Amagermusæet, at ikke senere Tiders Ugunst skal berøve Øen ogsaa disse sjældne, smukke Minder.

Amagertypen var endnu i det 18. Aarhundrede Hollænderen. Hollænderkolonien dannede endnu et eget afgrænset Samfund; den vedkendte sig stadig ikke de danske Amagere som sine Ligemænd. Hollænderne følte sig som »Kongens Amagere« hævet over de almindelige Fæstebønder.

Et af de mest typiske Træk hos Hollænderne var deres Sammenhold og Solidaritetsfølelse indenfor deres egen Kreds. Lige saa kolde og tilbageholdne de i Reglen var overfor Fremmede, lige saa kammeratlige og hjælpsomme var de overfor deres egne. Deres Ord stod altid til troende. De kunde laane hinanden ret store Pengesummer uden mindste Bevis, og de gjorde sig ikke gerne Fordel paa hinandens Bekostning. Men gjaldt det deres fælles Interesser, Udvidelser af deres Jordomraade og kommunale Rettigheder, var de nøjeregnende og paaholdne, som i det daglige Liv.

Om Koloniens Afstamning og Forplantning i de første Hundrede Aar efter dens Ankomst giver et Toldregnskab for Aaret 1615—16 over da udførte Heste et godt Skøn. Listen indeholder 80 Navne af hollandsk Oprindelse, hvoriblandt baade Backer og Bruwer findes repræsenterede. Vi ser deraf, at de 24 eller 30 Familier, »som første Anfang var«, nu havde formeret sig til 80, der altsaa var Børn og Børnebørn af de indvandrede Hollændere.[1])

Alene ved Sproget adskilte de sig gennem Aarhundreder i væsentlig Grad fra de danske Beboere paa Øen. Og de ansaa denne Skillelinje som en Betingelse for at kunne bevare deres særlige Rettigheder, som hørende til Stammen og som Kongens privilegerede Amagere. Selv om det nederlandske og plattyske Sprog efterhaanden blandedes med mange fordanskede Ord, saa det neppe vilde kunne kendes igen af en Hollænder, søgte de stadig med rørende Omhu at bevare det — baade i Kirken, Skolen og Hjemmene. De brugte endnu henimod Aar 1800 den nederlandske Salmebog, autoriseret 1715. Og 1788 udgav den tyske Præst, Pastor Schmitto, en Lærebog paa

[1]) Se Bilag XXIV.

Tysk: »to Erkenntniss und Befestigung des Glovens vor Junge und Olde«.[1])

Ogsaa i Byens lokale Retssager, hvor Amtmandens Afgørelse ikke forlangtes, anvendte man længe det nederlandske Sprog, saaledes i Formynderisager, Auktionsskøder o. l. Af et saadant fra 1783 er plukket følgende Sprogblomst: »van de formynders Aution geholden, ende weg höyrt wat Land sal. Thönes Jansen Bager's nae latende Kinders thot hörende up ein teidt van 5 Jare up folgende Conditionen«. — Lige indtil Nutiden er bevaret de samme Navne: Jan, Crilles, Cornelius, Zibrandt o. s. v. og af Kvindenavne: Agth, Ehm, Grith, Löidu, Marchen, Niel, Trein o. fl. — Hvor fast man holdt ved det hollandsk-plattyske Sprog ogsaa i Hjemmene, viser et lille Træk, hvorom J. G. Kohl fortæller i sin Bog »Reisen in Dänemark« 1846. Han besøgte en gammel Bonde i Hollænderbyen, som stadig talte Sproget og havde skrevet en Række Gloser op paa et Stykke Papir til sin Sønnedatter, som han havde lovet Godter, dersom hun gjorde sig Flid med at lære dem. — I Sprogdialekten, navnlig i Dragør og Hollænderbyen, høres stadig Ord og Lyd, som minder om det gamle hollandske Amagermaal med en vis syngende Betoning paa Vokalerne.[2])

Hollænderne holdt sig i Karakter og Tankesæt, som i Klæder og Sæder, længe uden nærmere Samkvem med de danske Beboere. Selv om de fæstede Gaarde i de danske Byer og tog Bolig der, betragtede de sig i lang Tid, baade selskabeligt og kirkeligt, som hørende til det hollandske Sogn. De lod sig ikke paavirke af de andre Byers Liv eller Skikke, hvorimod de hyppigt valgtes til Fogder i disse Byer og efterhaanden kom til at styre deres Sager, antagelig i Betragtning af at de havde større Magt og Anseelse hos Autoriteterne. De bragte større Udbytte af deres Drift og svarede deres Afgifter mere punktlig end de forarmede danske Fæstebønder. Deres Livsførelse var præget af større Flid og Orden; Fattigdom var sjælden iblandt dem. Hver Familie sørgede for sine nærmeste, og alle undgik saavidt muligt fremmed Indblanding. Kun faa Haandværkere og Tyende optoges i deres Kreds med

[1]) Erslevs Forfatterlexikon m. Suppl.

[2]) A udtales nærmest som æ, e som i, i som tj, o eller aa som ø og ø som y.

visse indskrænkede Rettigheder, og kom de Sognet til Byrde, søgte dette at skille sig af med dem. Det var en Morallov hos dem, at ligesom Forældrene eller Formyndere sørgede for Børnene under deres Opvækst, var det de Yngres Pligt at sørge for de Gamle og give dem Aftægt paa Gaardene, saa længe de levede.

Hollænderne var derfor meget selvstændige og selvhjulpne Folk. Det behøvede ikke at staa med Hatten i Haanden for nogen. De ejede selv deres Gaarde og havde Penge til. Og som det gamle Ordsprog lyder, at Rigdom giver Mod — siger Thura — »saa kan dette beqvemmeligen paa disse Indvaanere appliceres«. De holdt paa deres Ret baade overfor Kongen og Amtmanden. Ofte maatte derimod de danske Bønder staa med Hatten i Haanden for dem, naar de skulde laane Penge til Gaardenes Drift eller til at svare deres Skatter med for at blive hængende ved Grunden. Thi den danske Amager var som Regel en arm, besiddelsesløs Fæster, plaget af idelige Restancer og Udpantninger, en daarlig Betaler, som Kronen maatte give Afslag, hvorfor han sad paa Naade og Barmhjertighed. Hollænderne var derfor de Amagere, man regnede med. Og først da deres Kultur og økonomiske Magt i det 18. Aarh. trængte igennem over hele Øen, fremstod den senere saa vel kendte hollandsk-blandede Amagertype.

Skønt *Udflytning fra Hollænderbyen* begyndte tidligt, fornyedes Hollændernes Slægt ikke derved. De giftede sig nemlig stadig indenfor deres Slægtskreds og forplantede sig først efter et Par Hundrede Aars Forløb med de danske Beboere. Allerede 1547 fik de Kongens Tilladelse til at fæste Gaarde i de danske Byer, og længe før havde en Hollænderfamilie taget Bopæl paa Dragør. 1633 ses det, at en Hollænder fik Raagaard i Fæste. Og kort Tid efter finder vi hollandske Fæstere paa et Par Gaarde i Ullerup. Straks efter Svenskekrigen (1660) var alle Gaarde i Ullerup og Viberup fæstede af Hollændere, og under den Trængselsperiode, som fulgte efter Krigen, kom mange flere Gaarde i de danske Byer paa Hollændernes Hænder. Eller Hollænderne fæstede dem sammen med de danske Bønder, der saaledes kun blev Fæstere af Navn. Størstedelen af Gaardene i Maglebylille og Tømmerup og ikke faa i de andre Byer overtoges snart helt eller delvis af Hollæn-

dere. Efter Pesten 1711, der ryddede stærkest ud blandt Befolkningen i de danske Byer, kom næsten en Trediedel af alle disse Byers Gaarde over paa hel eller delvis hollandsk Besiddelse og Drift. En stærk Udflytning fra Hollænderbyen til de andre Byer fandt nu ogsaa Sted, og en social og økonomisk Udjævning mellem de to Sogne begyndte at foregaa.

Men hvad der i særlig Grad bidrog til at jævne Skællet mellem de to Folk, var Kronens Ophævelse af det gamle Skatteprivilegium, som Hollænderkommunen havde indtil 1717. Dens tidligere Landgildeafgift paa 300 Mark (100 Rdlr.) blev da ombyttet med den almindelige Rytterholdsafgift paa 4½ Rdlr. pr. Td. Hartk., ligesom Taarnby Sogn svarede. Derved jævnedes Vejen for en stærkere Udflytning af Hollændere og et mere samdrægtigt Fællesliv for hele Øen.

Om en Forplantning mellem Hollænderslægten og de danske Amagere var der endnu ikke Tale. Uligheden i Stand og Stilling var endnu altfor stor. Og der bestod iøvrigt en gammel Vedtægt mellem Hollænderne om, at den, der giftede sig med en udensogns boende, maatte give Afkald paa sin Arv af Jord i Hollænderbyen, da Jorden ikke ved en saadan »Forseelse« maatte falde fra Byen. Selve Vedtægten har ikke kunnet findes. Men det kendte Kongebrev af 1694 om Forholdet mellem Dragør og Hollænderbyen har en lignende Bestemmelse om, at den Jord, der ved Arv — ved Udflytning til Dragør — var tilfaldet Dragørboerne, skulde falde tilbage til Hollænderne efter Ejernes Død. Og det ses, at Schouten og Scheppens endnu 1754 ansøgte Amtmanden om Konfirmation paa en lignende Vedtægt i den Anledning, at en af Bymændene ønskede at gifte sig med en udensogns Pige, som havde tjent hos ham i mange Aar. Man var bange for, at Byens Jord derved skulde komme paa fremmede Hænder. Sagen blev forelagt Kancelliet, der dog mente, at en saadan Vedtægt ikke mere var tidssvarende og iøvrigt vilde være mere til Skade end til Gavn for Byen.[1])

Kancelliet sigtede sandsynligvis til den Stagnation i Befolkningstallet, der gjorde sig gældende hos Hollænderne. Det var en Kendsgerning, at de stadige indbyrdes Giftermaal mellem nærbeslægtede Led svækkede Afkommet, saaledes at den

[1]) Oversekr. Brevbog 1753—54, 562.

før saa frugtbare Koloni omtrent havde tabt Evnen til at formere sig. Det samme Forhold var forøvrigt begyndt at gøre sig gældende blandt de danske Byers Befolkning. Endnu stod der fra Pestens Tid for mer end 40 Aar tilbage mange »øde« Gaarde ledige, fordi der manglede Mænd til at overtage dem og drive dem. Hvad var herved at gøre andet end at søge nye Forbindelser.

Efter Enevoldskrigene i Begyndelsen af det 18. Aarh. var den danske Amager begyndt at frigøre sig og efter Hollændernes Exempel at blive en mere selvstændig, selvejende Bonde, der materielt og intellektuelt hævede sig til bevidst Selvliv. En ny Basis for en økonomisk Overgang mellem dem og Hollænderne begyndte at danne sig. Efter 200 Aars Forløb kunde de to Folketyper endelig nærme sig hinanden. De danske Amagere optog snart Hollændernes Skikke og Klædedragt, som de forlængst var begyndt at optage deres Jordbrug og Mejeridrift. Men det varede endnu en hel Menneskealder, inden de hollandske Bønder indlod sig i Ægteskabsforbindelse med de danske, og der begyndte at opstaa en fælles Folketype for hele Øen.

Hollændernes *Giftermaal med de danske Amagere* tog først sin egentlige Begyndelse 1759 ved et Ægteskab, som vakte et vist Røre, fordi det var selve Schouten, Jacob Gertsen Bacher, der giftede sig med en Datter af den kendte og agtede Foged, Gaardejer Hans Hanssen i Sundbyvester. Der holdtes et stort og festligt Bryllup, hvortil Brudens Broder, som var Sømand, hjemsendte en Bryllupssang, der blev trykt i prægtigt Udstyr. Denne Sang indeholder mange interessante Træk. Forfatteren priser i høje Toner Hollændernes Overhoved, fordi han resolut brød den gamle Vedtægt og banede Vejen for en Slægtskabsforbindelse mellem det hollandske og det danske Sogn. Hele Sangen med dens omstændelige Indledning gengives her:

Nye Tidender om Giftermaals Sager, langt spurgte, og i 243 Aar aldrig hørte, at en tydsk Schout eller Dommer i Hollænder-Byen, den velfornemme og velvise Mand Jacob Bacher, indlod sig i et kjærligt Ægteskab med en Dansk Pige af Sundbywester, den dydige og fornemme Møe Gjertrud

Hans-Datter, hvis Bryllups-Høytid i Taarnby Kirke blev forrettet Anno 1759 den 27de Augusti, og siden i en tallrig Forsamling til Glædskabs Fornøyelse fuldbragt i Sundby-Wester, hos Brudens Fader, Hans Hanssen, til Erindring for Eftertiden, fremsat af mig, som fraværende tager Deel i Brudeparrets Glæde, og er Brudens Broder Niels Hanssen.

* * *

Hvad Nyt? Hvad Merke-Nyt maa jeg paa Vandet høre
Fra den min Føde-Bye, og det Amager-Land,
Tør Schouten gifte sig, det Spørgsmaal vil jeg giøre,
Og vælge sig en Bruud af Danske Pigers Stand?

Det jo mod Regler er og stridig mod Vedtægter,
Det aldrig før er skeet, og hvo kand dette tro?
At nogen Hollands-Mand af Danske Byer ægter
En Hustru, som Han strax indsætter i sit Boe.

Har Scheepens herimod slet intet nu at sige?
Det skulde være sært, om De ey faldt derpaa:
Vil Schulteis gifte sig, hvi ta'r han ey sin Lige.
Hun kand jo intet Tydsk, ey Hollandsk Ord forstaae?

Men Schulteis som en Mand, der dybt seer ind i Sagen,
Vil som en Patriot oprette Mangel-Feyl,
Han hører aarlig-aars de fleste Bymænds Klagen:
Den Gaard nu øde staar, der findes ey en Negl!

Skal det saa vare ved, vi blive ikke flere,
End Fir' og Tive Par, som første Anfang var,
Det er jo ynkelig, vi kand os ey formeere;
Vi haaber gode Raad og venter paa Jer Svar?

Men som en Øvrighed udaf Erfaring lærer:
Exempler altiid meer udvirke kand end Ord.
Da gaar Han selv den Vey, og Danske Sogn beærer,
Som fleere følge kand, til Byes-Oprejsning stor.

Han tænker saa ved sig, har vi saa mange været
Udi Kong Frederich den Andens Levetid,[1])
Har vi i mange Leed os kunde saa formeeret,
At Store-Maglebye til Mængden var ey viid.

Men maatte søge om en Frihed til at fæste
De Danske Gaarde, som paa Byer ledig var.

1) Frederik den 2. tillod 1574 Hollænderne, der da havde formeret sig stærkt, at fæste Gaarde i de danske Byer.

Da veed jeg intet nu, der tjener til vor Beste,
End vi besvogrer os med Venner, som vi har,

Udi det Danske Sogn, da tør jeg frielig sige:
At af de Gaard-Mænds Tall, ey neppe findes Tie,
Som jo fra Fa'r og Mo'er i Slægtskab er os lige:
Vel an! Vi griber til og slutter frit Partie.

Det Tydske Sprog kand ey til nogen Hinder være,
Hver Mand kand tale Dansk, det skrive og forstaae,
Saa veed jeg ikke, om det kaldes kand en Ære?
At spiise Danske Brød, og Danske Sprog forsmaae.

Men jeg gaar alt for vidt, Fortalen bliver større
End Texten i sig selv, det er Forseelse,
Saa gaar det gjerne dem, der ey forstaaer, desværre,
Hvad de paatage sig, men andre ad dem lee!

Det var et Brude-Vers og ingen Forsvars-Tale,
Det var Poetisk-Roes og ey Historisk-Snak;
Jeg Brudgom med sin Bruud ret dydig bør afmale;
Men det er plat forgjet, jeg venter ingen Tak.

Dog maa jeg lægge til; man roeser ey sit Eget,
Saa fremt ey høres skal, at Selv-Roes stinker slemt,
Jeg mindre gjøre vil af Sagen, end for meget,
Da Dyden roser sig, mod alt det, som er glemt.

Et Ønske kand jeg ey undlade at tilføye,
Som jeg og haabe vil det vist opfyldes skal!
Saa hver Hollænder-Mand sig derved kand fornøye
Og prise Schoutens Fliid, som gjorde dette Val(g).

VOTUM

Mens Kaalen staaer og Roen groer
Og Ræg[1]) i Stranden findes,
Mens Maler-Steen er uden Meen.
Og fast til Steden bindes,
Og all den Stund, der findes kand
Grøn-Urter paa Amager,
Fornøyelse i denne Stund
Og disse Elskovs-Sager!
Jeg ønsker Brudgom med sin Bruud,
Gud Lykke Dennem give!
At de bestandig holder ud,
Mens de er her i Live!

1) Om der herved forstaas Tang (Ræ) eller Rejer er ikke godt at se.

Udi retskaffen Kiærlighed
Til Verden at formere!
Saa Deres Afkom finder Sted
I Byen at regjere![1])

Aaret efter fulgte Skriveren i Hollænderbyen Exemplet og giftede sig ogsaa med en dansk Amagerpige fra Sundbyvester. I den Anledning indeholdt »Adresse-Avisen«s første Aargang (1760) følgende Nyhed om Ægteskabsindgaaelsen »mellem agtbare og velfornemme Gaardmand Kornelius Tønnesen Bakker, Skriver ved Retten udi Store Maglebyes nedertydske Menighed i Hollands-Dorp, og velfornemme Gud- og Dyd-elskende unge Mø Niel Pietters Datter, den velfornemme, ærbare, alvorlige og gudfrygtige Gaardmand Pietter Willumsens ældste Datter i Sundbyvester. Ved dette Ægteskab stadfæstes det Haab, at en paa begge Sider fuldkomnere Forening mellem de ældgamle Danske og og nordhollandske nedertyske Slægter paa Amagerland hereefter skeer, siden nu ei alene Skriveren, men endog »Schutten« har hentet deres Hustruer i den danske Taarnby Menighed paa Gammel Amagerland«.[2])

Hollænderkulturens Gennembrud fandt ved disse Giftermaal let og villig Jordbund over hele Øen. Det varede ikke længe, inden de hollandske og hollandsk-blandede Elementer beherskede alle Byer og Forhold. I 1770erne var Halvdelen af de 92 Gaarde, som fandtes i det danske Sogn, i Hollændernes Besiddelse, og der var neppe 5 Par Gaardmandsfolk, som ikke var besvogrede med de hollandske Familier.

Dog følte selve Hollænderbyens Beboere sig endnu ret overlegne og selvbevidste overfor de andre Byers Beboere og vilde helst føre an i det offentlige Liv. Deres økonomiske Uafhængighed gav dem stadig en »høj Indbildning« og de betragtede sig fremdeles som de egentlige »Kongens Amagere«. De saa nødigt, at Fremmede trængte sig ind i deres By, de holdt sig temmelig upaavirkede af de danske Bønders efterhaanden mere udsvævende Selskabelighed, især i Byerne nærmest Hovedstaden. Ogsaa i deres Klædedragt holdt de sig mere kostbare og fine end de »danskebys« Amagere, der i Almindelighed

[1]) Originalen er laant mig af afdøde Lods Isbrandt Palm, Dragør.
[2]) Dansk Maanedsskr. 1861. 1. 267.

ikke havde Raad til at pynte sig med dobbelte Rader Sølvknapper i Filigranarbejde, baade i Vest og Overtrøje.

Et morsomt Exempel paa, hvilken Jalouxi der herskede mellem de to Sogne, ser vi af en Kappestrid om at efterkomme en Indbydelse fra Hoffet til Amagerne for at fremvise deres Fastelavnsløjer paa Slottet 1772. Gennem Amtmandens Udrider fik Fogden for de danske Byer Lauritz Hansen i Sundbyvester den 1. Marts om Aftenen Ordre til den følgende Fastelavns-Mandag at møde med Sognets Beboere i et Slæde-Optog paa Christiansborg Slotsplads Kl. 11 Formiddag. Han gav Udrideren Besked om at træffe Aftale med Schouten i Hollænderbyen om, at denne sammen »med os fra det danske Sogn vilde gjøre Company, saa vilde vi oppebie dem ved Amager Port og der gjøre Aftale«. Schouten havde hertil svaret: »Ja, det skal saa være«. Han brød imidlertid den trufne Aftale, og det fremgaar af en Klage nogle Dage senere, at han søgte at unddrage de danske Bønder at komme med i Optoget. Af Klagens Indhold fremsættes følgende:

». . . . da Tiden kom, mødte vi fra det Danske Sogn paa bemeldte Sted efter Aftale. Og var udsat 3 af de danske Fogder, som skulde consulere med Schouten, hvorledes man paa den bedste Maade og nætteste skulde komme frem for Hans Mayestæt.

Men omskjøndt man om disse Fogder tiltallede Schouten Lydelig, saa havde Schouten efter Angivelse den Dag stopped sine Ører for al Hørre, Ja ikke engang vilde se til os, men foer forbi os i største Hast og altsaa ikke vilde gjøre med os den belovede Aftale. Nu havde vi nok, da vi saa den slette Omgang de brugte med os, havde fundet Leylighed til at confunderet dem, saa at dette Optog endnu havde bleven mere uordentlig end det blev. Men vi viste os nu og heri føyelige og lod dem alle kjøre forbi og ind paa Slots-Pladsen, hvorover vi fra det Danske Sogn kom ganske i Uorden og vidste ikke, hvad vi skulde tage os for paa saadan høytidelig Sted, og da de fra den tydske Sogn bekom den Ære at trine ind paa Slottet at Danse for Hans Mayestæt.

Holdt vi paa Slots-Pladsen og vidste ikke Andet end at vi vare Ind-Budne som Hollændernes Tjenere. Hvorpaa tvende Mænd trædede hen til Slots-Pladsen og talte til Udrideren

hvordan han tænkte det blev med vor Sogn. Hvortil han svarede at vi bekom samme Ære naar dig (Hollænderne) kom ud. Men som vi siden kunde formærke, saa var det Udriderens Opdigt, eller og Schoutens Indgivende, for at vi skulde komme til at tage Hjem igjen med største Vanære.

Thi da de 2de Mænd tog sig den Frihed at trine ind paa Slottet og fik Hr. Amtsforvalter og Hr. Vestenholdt[1]) i Talle, vidste de ikke andet end dem som vare oppe vare Udvalgte Folk fra begge Sogne eller hele Landet. Blev saa straks befallet i vænligste Hast at komme op paa Slottet. Men inden vi kom op var Hs. Kgl. Maystæt alt borte. Heraf kand og tydelig noeg ses at det var Hs. Kgl. Maystæts Allernaadigste Villie at hele Landet skulde tage Del i denne Naade. Endskjøndt Hollænderne nu tør sige at vi ikke vare befalede at komme ind og mener vel i saa Fald, at Deres Excellence har efter Kgl. Ordre indkaldet dem, men os af sig selv, som Schoutens Gjerninger snart bar Vidne om. Thi da vi gik ind paa Slottet mødte os en Herre som spurgte os hvor Vorres Formand Schoudt eller Fogede vare, og sagde at Hs. Kgl. Maystæt af Naade havde givet en Doucør til Landet som Schouten imodtog uden enten at sige os noget derom eller tilstille os det Halve, som vi med Rette og Billighed tilkommer. Hvilket vi underdanigst udbad hos høye Øvrighed at Schouten maa blive befalet at betale os det halve, hvilket var vort Sogn en stor Fornærmelse om vi ikke bekom noget deraf, og det for vor gode Villie i Henseende til at vi kunde gjerne have været derinde førend Hollænderne kom.

Men af underdanig Respecht for høye Øvrigheds Ordre at vi alle som En Mand skulde møde for at gjøre dette Optog saa meget des mere Behageligt tøvede vi paa Bestemte Sted efter Aftalle med Schouten. Da vi langtfra kunde tro Schouten som en Dommer og Edsvoren Mand skulde have holdt sine Ord og Løfter saa slætt som han gjorde. Hvilket alt skede af den store Indbildning der findes hos Hollænderne, som vi dog ikke havde bryt os om naar dig havde haft mindste føye dertil.

Men at saadan unyttig høy Indbildning eller snarere Dum-

[1]) Formentlig C. D. Westerholt, som var Amtsfuldmægtig, senere Medejer af Rødegaard, Kastrupgaard og Kastrupværk.

hed skulde contribuere saadant lidet Land, udi saa store Naades Tegns Gjerning, og lader sig see ved det Kgl. Huus, men burde baade efter høye Øvrigheds Ordrer have været enige, saa og da vi udi begge Sogne ere saa nær beslægted og besvogret at der næppe fandtes 5 Par Folk som ey vare besvogrede.

Vor Underdanigste Begjæring at ommeldte Docøer maatte blive os tilstillet, samt at Schouten og Skriveren maatte blive til Rættesat og Multeret for den os tiltænkte Vanære og uforsvarlige Omgang. Vi forbliver osv. Deres underdanigste og ydmygste Tjenere.

Paa gamle Amager den 7. Marty 1772.

Lauridts Hansen. Albert Clausen. Jan Cornelissen. Pitter Gjerdtsen. Dirch Gjerdtsen.

Efter en Afskrift tilhørende Gaardejer Jan Hansen Schmidt, Store Magleby.

Nedenunder Afskriften er tilføjet: »De fik ikke noget ud af deres Klage«.

Det var formodentlig baade første og sidste Gang, de danske Amagere som samlet Repræsentation kom til Hove. Hele deres tidligere beskedne og underordnede Stilling kvalificerede dem ikke dertil, og nu, da de skulde alliere sig med deres hollandske Frænder og Naboer, kastede disse Broen af og vilde ikke dele hverken Æren eller Ducøren med dem. Men det varede ikke saa længe, før de danske Byer ogsaa blev Herrer i deres eget Hus; og blev de end ikke saa velstillede som Hollænderne, tilegnede de sig dog snart det samme kommunale Selvstyre som Hollænderbyen.

Hollænderkommunens Opløsning eller Bortfald af hele dens tidligere privilegerede Stilling var iøvrigt nu kun et Tidsspørgsmaal. Begyndelsen var forlængst gjort ved, at de danske Byer Tid efter anden havde tilegnet sig en Del af de samme Rettigheder og Privilegier, som Hollænderne havde. Saaledes fik de tidlig indført den samme Arvegangsmaade, hvorefter Broder og Søster skulde nyde lige stor Arvepart, medens efter den danske Lov Broderparten var de to Trediedele. Af Hensyn til Torvehandelen antog mange Bønder i de danske Byer, vistnok ogsaa udenfor Hollænderslægterne, tidlig Nationaldragten som Klædedragt, da man ellers paa Torvet

ikke vilde antage dem for rigtige Amagere. Ved Ophævelsen af det gamle Skatteprivilegium, den faste Landgilde- og Extraskat af »de 24 Gaarde«, som Byen regnedes til, forsvandt den vigtigste af Kommunens Særrettigheder. Og da endelig Bønderne i de andre Byer »tilholdt« sig samme Besiddelsesret til deres Gaarde, som Selvejerne i Hollænderbyen havde, var der snart ikke mange Privilegier tilbage. Omtrent samtidig brødes den gamle Tradition i Kirketjenesten. Menigheden skiltes i to Dele, og ved Siden af den tyske Præst maatte antages en dansk Præst til at betjene den danske Del af Sognet.

Derefter fulgte Kronens Opsigelse af Ladegaardsmarkens Forpagtning, som havde varet over 150 Aar. Endelig forlangte Autoriteterne, at Hollænderbyen i sin Retsordning skulde betjene sig af det danske Sprog ligesom i det Hele i Byens offentlige Anliggender. Ved Inddragelsen af Byens særlige Birkeret opløstes den sidste Rest af det 300-aarige kommunistiske Styre, som Hollænderbyen havde havt. Skridt for Skridt banedes saaledes Vejen for en Tilnærmelse mellem det hollandske og det danske Sogns Beboere, baade materielt og kulturelt, og da de endelig bestemte sig til at »slutte frit Parti« med hinanden, sporedes snart en foryngende og blodfornyende Virkning, hvoraf Følgen blev en ny og kraftigere Slægt.

Amagerfolket blev saaledes ved det 19. Aarh.s Begyndelse samlet til et Hele, en specifik Type, som i al Fald i det Ydre havde ikke saa lidt af det hollandske Præg. Af den Blanding, der da havde fundet Sted mellem den danske og hollandske Slægt, vär opstaaet en kraftig, bred og myndig Folketype, som i Flid og jævn Velstand nærmest slægtede den hollandske Amager paa. Alle var forlængst bleven Selvejere, og ved Fælledens Udskiftning fik hver Gaard et Tillæg af Jord, saa der blev Raad til at udvide Driften eller dele Gaardene, hvor Slægternes Blanding havde virket befrugtende, saa der nu var Børn nok til at overtage Arven og hævde de gamle frugtbare Traditioner.

Manden, der passede Gaardens Drift, Jordens Gødning og Tilberedning, Heste og Kreaturholdet, Udsæden o. s. v., blev den fødte Agerdyrker, som han stadig er. Det er en Fornøj-

else at se, hvor Dyrene er velholdte, hvor Markerne er passet og plejet. Hver Plet Jord er udnyttet. Agrene er inddelte i snorlige Linier og Planterækker og »Streger«. Næppe en Ukrudtsplante er at se. De er Jordbrugere, ja Gartnere af Natur, og de kappes om at møde paa Torvet med de fineste og bedste Produkter, som Jorden kan frembringe. —

Amagere i deres Torvedragt (Midten af det 19. Aarh.).

Kvinderne er mindst lige saa praktiske og flittige som Mændene. Ofte maa de tage Tøjlerne og køre Læsset. Paa Torverejserne er det gerne dem, der forestaar Handelen og bærer Pengepungen, da de forstaar bedst at bringe det mest mulige ud af Varerne. Foruden at have væsentlig Del i Markarbejdet med Saaning og Lugning af Havesagerne, Tillavning af Torve-

Ung Pige i Kirkedragt.

læsset, er de Properheden og Husligheden selv, altid paa Færde i Mark og Gaard og Stue. Saaledes fortæller Bournonville om en Gaardmandsdatter fra Kastrup, i den Gaard, hvor han som Dreng tilbragte en Sommerferie, hvor alsidigt hun

kunde tage Del baade i Arbejdet og Livets Krydderi. Hun var netop bleven færdig med at male Storstuen, hvor der var blaa Paneler, prydede med Roser og Tulipaner. Sengeomhængene og de fyldige Bolstre var baldyrede af hendes flittige Hænder. Hun kunde en Mængde Viser og Fortællinger, dansede ypperligt baade Reel og Langengelsk og var dertil den flinkeste baade i Marken og Urtehaven.

Det flittige Liv og hele det traditionelle Livssyn maatte selvfølgeligt føre med sig, at Amagerne helst bevægede sig inden for deres egen Verden, hvad der forøvrigt er Tilfældet med Øboere i Almindelighed. I deres Væren og Virken har de endnu ikke saa faa Berøringspunkter med Friserne, ikke alene gennem deres Navne, men ogsaa i Tankesæt, og især for Kvindernes Vedkommende, naar de er pyntede til Fest i deres smagfulde Nationaldragt.

Boligen i de gamle Amagergaarde, hvor Slægterne levede og fornyedes, var en vigtig Del af Folkets Liv. De hollandske Amagere var især udprægede Hjemmemennesker. De extravagerede ikke udenfor Hjemmene. Men her holdt de af at vise deres Velstand, at samle og bevare Tingene og forøge Slægtsarven. Hvis Tid og Ild fredede Bohavet, gik det ofte i Arv gennem mange Slægtled, og ikke sjældent knyttede der sig Minder til Møbler og Husgeraad langt tilbage i Tiden. Ofte

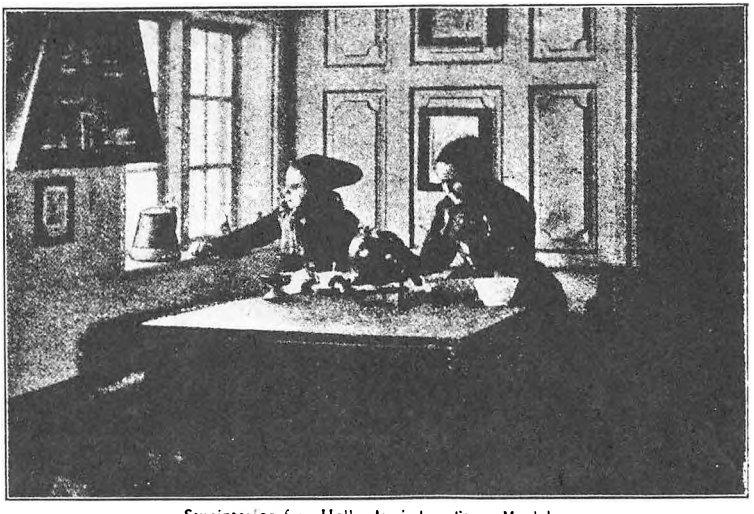

Stueinterior fra »Hollandsminde«, Store Magleby.

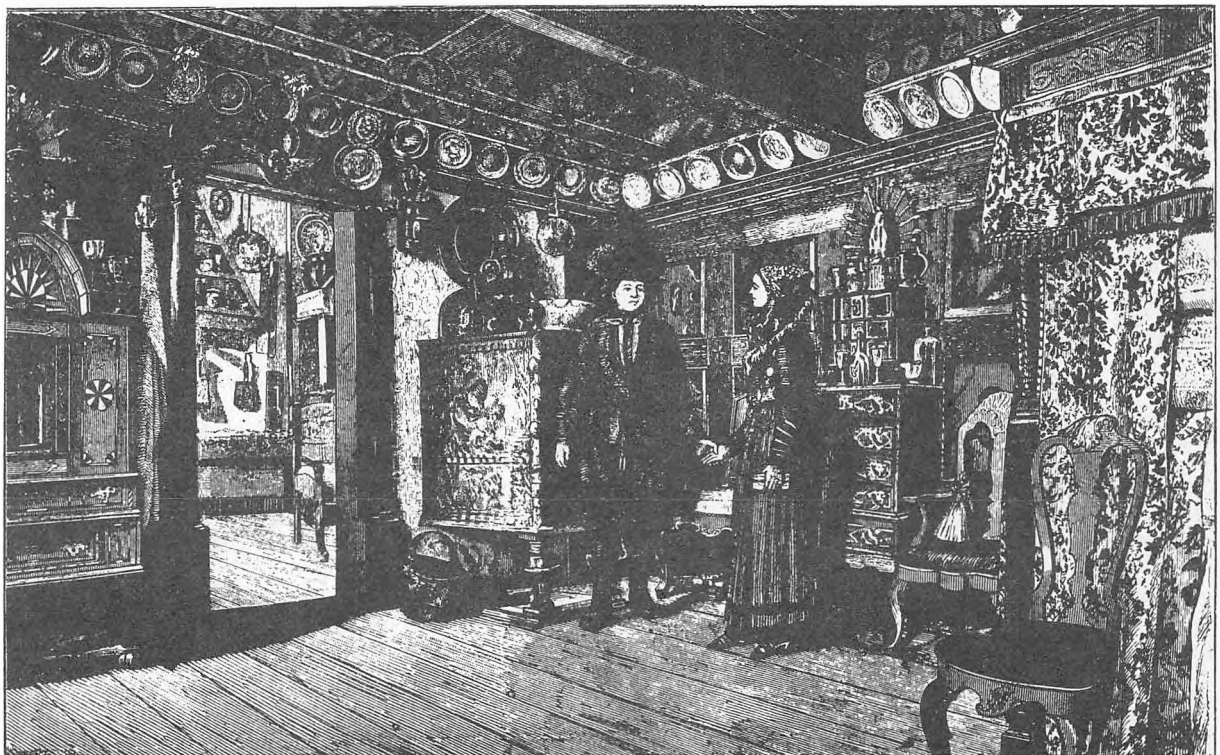

Jan Wibrandts Stue i Hollænderbyen, som nu tilhører Dansk Folkemusæum. (Efter »Ill. Tid.«)

var de købte eller skænkede som Gaver i en bestemt, mindeværdig Anledning, derfor lod Giverne gerne male, skære eller stikke deri Ejernes Navnebogstaver og Aarstallet til Erindring herom.

Allerede i Gaardenes Bygning og Boligens Indretning gjorde sig tidligere gældende en særlig Smag eller Vane, som bar tydelige Spor af hollandsk Paavirkning. Heraf er nu kun enkelte Træk tilbage i et Par af de allerældste Gaardbygninger. Paa Paneler, Vindueskarme, Loft og Bænkeryg var Farverne lyseblaa og grønne med røde Stoffer, Striber og Blomster. Udstyret minder om Farverne i de typiske smaa hollandske Fartøjer. Udvendig var Husfarverne lysegule, Døre og Vinduer grønne i god Samklang med Foraaret i Naturen. Indvendig var Panel- og Dørfyldinger ofte prydede med Blomster eller Billeder.[1]) I Storstuen var Loftet undertiden dekoreret med Engle, svævende i Skyerne, og Bjælkerne paamalede hollandske (frisiske) Inskriptioner. Paa Hylder langs Siderne under Loftet anbragtes Tallerkener, Fade, Kobber- og Messingtøj, ligesom paa Bilæggerovnen. Paa Skabe og Dragkister, ja paa Hylder over Himmelsengen, stilledes Fade, Terriner, Kruse, Glas og Kopper samt Sølvkruse til Pynt. Pladsen bag Kakkelovnen var gerne indlagt med hollandske Kakler med bibelske Billeder. Langs Vinduerne stod det store massive Egetræsbord med de plumpe, drejede Ben, lige anvendeligt til Festtaffel og Ligleje, som Bournonville siger.

Til en Lejlighed i en større Gaard hørte i Almindelighed fire Stuer: Dagligstue, Storstue, Sovekammer og Aftægtsstue, foruden Kælderstue, Køkken, Bryggers, Mælkekammer o. s. v. Køkkenet laa gerne bag ved Indgangen, hvorfra Døren tilhøjre førte ind til Dagligstuen og Sovekamret, medens Døren tilvenstre førte til Kælderstuen eller Folkestuen, hvor Pigen i Reglen sov, samt til Storstuen.

Af gamle Gaardbygninger fra Tiden før 1800 er kun enkelte tilbage; men deri er endnu bevaret Grundtrækkene af den

[1]) I 1885 købte Dansk Folkemusæum af Ole Klokker i Taarnby et Stuepanel fra 1783 med Billeder forestillende et Søslag mellem Englændere og Nordamerikanere samt en Theaterscene af »Barberen i Sevilla« og en Scene af Holberg. Det skal stamme fra en Gaard eller et Hus bygget af N. O. S. og Hustru J. C. D. (Jens Kamp).

ældre Byggemaade. Gaardene bestod af fire sammenhængende Længer med en Forport og en Bagport. De laa altid »solret«, med Hovedlængen i Øst—Vest og som oftest paa Nordsiden, saa man fik Stuevinduerne baade mod Gaarden og paa Solsiden, medens Køkkenet og Spisekamret vendte mod Nord. Stuelængen, der i Reglen var 40—50 Alen lang, begyndte man tidlig at mure op, hvis man havde Raad dertil, men de andre Længer var hovedsagelig Bindingsværk med klinede Lervægge, Straatag med flade eller runde Kviste og Spidsgavle, ofte af Træ. Laden laa overfor Stuen, og Sidelængerne, som i Reglen var 24—30 Al., optoges af Stalde, Karlekammer, Vaskehus o. s. v. Til en Gaard hørte gerne to-tre Lejligheder, idet baade de unge og de ældre Folk, ofte Aftægtsfolk med, maatte have Hus og Hjem paa Gaarden. Gaardspladsen var brolagt, Portene lukkede, og Orden herskede allevegne. Karakteristisk for Amager synes det lave Tag, der gav Gaarden et noget fladt Udseende, som ikke forskønnede de arkitektoniske Forhold.

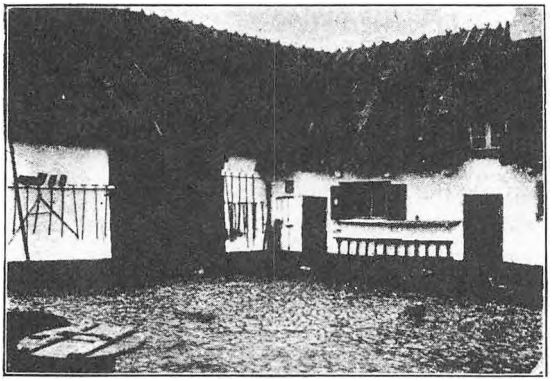

Et Hjørne af den gamle Ladegaard ved Taarnby (brændt 1910).

Alle Gaarde paa Amager har sikkert fra ældre Tid havt deres Bomærker. I Hollænderbyen bruges de endnu til Mærkning af Heste og Kvæg, som føres paa Saltholmen. Tidligere brugtes de ogsaa til Mærkning af Redskaber og Skælsten mellem Markloddern, undertiden sattes de som »Karemærke« ved Underskriften, ogsaa af de danske Bønder. Anvendelsen af Bomærker synes forøvrigt at stamme fra Friserne, der næsten alle har deres Bomærke indskaaret i en Bjælke i Huset.

Nationaldragten er med Rette Amagernes Stolthed. Den er i Tidens Løb undergaaet væsentlige Ændringer, hvorved den er forandret betydeligt fra den gamle, oprindelige Hol-

lænderdragt og vel nærmest maa kaldes Amagernes egen Klædedragt, efter at de har tillæmpet den og baaret den gennem næsten 400 Aar. Det er dog hovedsagelig Kvindedragten, der har været prisgiven Modens og Smagens Luner.

Mandsdragten er nu helt aflagt. De sidste gamle Mænd, der bar den, er døde for 30—40 Aar siden; den sidste døde i Hollænderbyen 1880. Ogsaa den Dragt, det forrige Slægtled efterlod, er en Del forskellig fra den, som »Kongens Amagere« bar i det 18. Aarh.[1]) Kamelhaarshatten er senere bleven ombyttet med den høje, sorte Silkehat, Trøjen har faaet fint forarbejdede Sølvknapper, og de vide Knæbenklæder er forlængede til »Sussebuxer« af sort Glanslærred; Skoene med de røde Kanter er bleven ombyttede med Halvstøvler. De »danskebys« Amageres Mandsdragt var tidligere ikke nær saa prunkende og kostbar, som Hollændernes; men dette Forhold udjævnedes ved den tiltagende Slægtskabsforbindelse.

Amagerdragten er tydeligt nok en gradvist tillæmpet Form af den hollandske Dragt, som førtes med hertil. Naar Direktør Bernhard Olsen[2]) mener, at den kun er en ældre Form af den almindelige sjællandske Dragt, »dannet efter den gængse franske Mode ved Christian d. 4.s Hof«, saa er dette en ren Misforstaaelse. Og naar Direktøren henviser til gamle Billeder paa Rosenborg, særligt det store Maleri af Kong Frederik d. 3.s Hyldning, »hvor mange af de Borger- og Almuemænd, som findes paa Billedet, er klædte i Dragter, der ligner Amagernes«, saa er det ikke underligt; thi de eneste Bønder eller Almuemænd, der var tilstede under Hyldningen, var netop hollandske Amagere. Den sjællandske Almue var da langt tarveligere klædt end de frie Amagerbønder.[3]) Og at den københavnske Borgerdragt lignede Amagernes, viser kun, at de begge var paavirkede af den franske Mode. Hofmoden paa Christian d. 4.s Tid synes netop Skyld i, at de hollandske Amagerkvinder optog den rynkede Pibekrave og Mændene de kortere Knæbenklæder, der, saavidt vides, ikke hørte til den Dragt, Hollænderne bar, da de indvandrede hertil.

Kvindedragten, der for en Del bruges endnu, har, trods

[1]) En udførlig Beskrivelse heraf findes i 2. Del efter Thura.
[2]) »Ill. Tid.« 4. Maj 1879.
[3]) Se f. Ex. Bache: Nordens Hist. IV. 245.

sine Tillæmpelser, meget tilfælles med den, der stadig bruges paa den hollandske Ø Marken, hvorfra en Del af Amagerkolonien kom. Den spidspullede Hue eller Hætte er den samme, det broderede Livstykke er tildels erstattet af et broderet Tørklæde, der hænges løst over Brystet, Klædeskørtet og Forklædeskørtet i forskellige Farver har gammelt Fællesskab. De unge Piger bærer ogsaa der Haaret i »Flætter« som et Kendetegn fra de gifte Koner. Og Børnene er dèr ligesom her klædte som voxne fra ganske smaa.

Amagerkvindernes Dragt har iøvrigt delt sig i flere Variationer, ikke blot efter Arbejde, Højtid og Fest, men ogsaa efter Bydeling. De danske Byer havde tidlig deres særlige Dragt, som var mere tarvelig og enkel end Hollændernes; Konerne bærer her en bredere, kyseformet Hætte, overtrukken med sort Fløjl. Paa Dragør bæres en rød eller blaa Sløjfe paa Hættens Puld, eftersom man er til Fest eller Højtid. Iøvrigt er Dragten her meget lig Hollændernes. Mange »Barseloner«, bragt hjem af Søfolkene, er her broderede til »Amagertørklæder«.

Hollænderbyens Kvindedragt varierer i Torvedragt, Kirke- og Sørgedragt, Højtids- og Festdragt samt Brudedragt. Variationen bestaar dog mest i Hættens, Brysttørklædets og Forklædeskørtets Farve, der henholdsvis er blaa, graa eller sort, rød eller hvid med dertil svarende lange, brede, blomstrede Silkebaand. Særligt for Hollænderkvinderne er et »Jøp« (Forklædeskørt) med en bred Bort forneden og lagt i fine Plissélæg; det bruges i forskellige Farver til Kirke- eller Festdragten. Til Brudedragten hører gerne store Guldspænder og Maller over Brystet, ofte med vedhængende Navnebogstaver.

Amagerdragten er nu desværre i Færd med at blive afskaffet, fortrængt af den moderne, skiftende Købstadsdragt.

Amagernes ***daglige Liv*** var tidligere i høj Grad helliget Arbejdet med Jorden og dens Produkter. Og ved Siden af Jordbruget fandt især Hollænderne ogsaa Tid til at bruge Søen som Erhverv, medens de danske Fæstere neppe var morgenduelige blot for at fylde i Skattekrævernes Pose. Hollændernes Liv var bygget paa Flid og økonomisk Uafhængighed, baade i Hjemmets og Kommunens Forhold. De levede i en Verden for sig, hvor Hjemmet og Arbejdet var de bærende Kræfter i Tilværelsen. Deres Dag begyndte derfor om Sommeren før

Solen stod op, og om Vinteren maatte de være paa Færde nogle Timer efter Midnat for at komme tidlig paa Vej med Torvelæsset, som de sent var bleven færdig med at lave til Aftenen i Forvejen. Skulde der hentes Gødning i Staden, maatte de være ude, før Fanden fik Sko paa. Hestenes Fodring og Kvægets Pasning, Tillavningen af Smør og Ost krævede megen Pasning og Renlighed ved Siden af Jordens intensive Dyrkning. Endda fik man Tid baade til Sejlads og Fiskeri. Men alle Hænder kappedes om at tage fat; ogsaa Kvinderne maatte tage Del i det lettere Markarbejde, hvad dog ikke forhindrede, at Køkken og Stue skinnede af Renhed og blanktpudset Metal. Arbejdet var en Lyst. Og man maa sige om de hollandske Amagere og de danske, som tog Slægtsarven op, at de har gjort et beundringsværdigt Arbejde i dansk Landbrug.

Indenfor Hollænderslægten fandtes derfor ogsaa mange Velhavere. Omkring 1700 ser vi, at mere end 20 af de hollandske Gaardmænd havde Kapitaler eller Børnepenge paa Rente, endda Summer paa 1000 og 1500 Rdlr., som var mange Penge den Gang. I Taarnby Sogn, navnlig i Taarnby og Sundbyvester, var kun en halv Snes formuende Gaardmænd, og de ejede kun et Par Hundrede Daler hver. — Hjemlivet hos Hollænderne var grundet paa det samme Fællesskab, som gjorde sig gældende indenfor Kommunen. De unge Folk, der giftede sig tidligt, tog gerne Plads paa deres Forældres eller Svigerforældres Gaarde og delte Ondt og Godt med dem, indtil de ældre trak sig tilbage paa Aftægt, eller de gamle var døde, for saa at overtage Styret og faa Gaarden tilskreven. Der var ofte 3—4 Generationer samlede. Enighed og Troskab og fælles Vilje maatte saaledes være fremherskende Træk i det daglige Liv som i Kommunen. Ligesom uægte Børn var et næsten ukendt Begreb, var Ægteskabsbrud meget sjældent. Giftede man sig udenfor sin Stand, og havde man ikke Jord eller Arvepart i Byen, maatte man helst søge sit Erhverv udenfor som Jordbruger, Haandværker eller Sømand; saaledes flyttede mange efterhaanden til Sundbyerne eller til Dragør, hvor vi finder Hollændere baade som Husmænd og Skippere.

Ligesom fremmede Folk og Forhold havde vanskeligt ved at vinde Indpas i Hollænderbyen, saaledes tog Byens Folk ogsaa nødigt Tjeneste hos Fremmede eller paatog sig nogen

underordnet Tyendestilling; det stred mod deres Selvstændighedsfølelse. Først efter den engelske Krig, der medførte megen Indkvartering, Dyrtid og slappede Livsvaner, begyndte de at tage Tjeneste i Staden, og Følgen heraf blev, at baade Piger og unge Mænd begyndte at aflægge Nationaldragten.

Naar de hollandske Amagere trods en næsten daglig Berøring med Hovedstaden gennem snart 300 Aar har kunnet bevare deres selvstændige Kultur og Livsvaner, skyldes det et i høj Grad konservativt Temperament, som er ægte hollandsk. De bevarede deres Sprog og Klædedragt for at være sig selv som et Værn for deres betryggede og frie Existens under gode Kaar. De følte sig knyttede til deres grødefulde Amagerland, og de har aabenbart følt sig godt tilpas her, ja lykkelige i deres idylliske By. Man bekymrede sig ikke om den Verden, der laa udenfor. Paa det religiøse Omraade var de trofaste, flittige Kirkegængere.

Den daglige *Levevis* var meget maadeholden, ja tarvelig og enkel, hvad Hollænderne stadig nyder Ros for. Paa en enkelt Dag kogte de Mad til hele Ugen, siger Thura. I en stor Kedel lavede de paa een Gang baade »Posegrød« og »Krukkeærter«, samtidig med de kogte Kaal og Sulemad. Grøden anbragtes i en Pose og Ærterne i en tilbunden Krukke. Heraf tillavedes saa forskellige Retter, som de skiftede med til alle Ugens Dage. Denne Skik er dog nu aflagt, og Levemaaden er den almindelige, der bruges paa Landet.

Det Maadehold, som de tidligere roses for i Nydelsen af spirituøse Drikke, maa ogsaa siges at være et forlængst tilbagelagt Stadium. Allerede 1758 fandtes i Hollænderbyen ikke mindre end 9 Udskænkningssteder hos Gaardmændene, som dog kun maatte at skænke for Byens Folk. Den militære Frekvens og Indkvartering af Soldater paa Øen medførte dog snart et stærkt florerende Kroliv, der især under den langvarige engelske Krig gav megen Anledning til Drikkeri, som man ikke senere har villet aflægge. Sterm skriver saaledes omkring 1830: »Hengivelsen til Spiritus har taget en Del Overhaand, navnlig i Sundbyerne og Magleby, hvad den hyppige Frekvens med Hovedstaden frister til«. I Magleby, hvor der endnu var almindelig Velstand, kunde Gaardene bære det; men navnlig i Sundbyøster ses det, at mange maatte gaa fra Ejen-

dommene for Gæld til Bryggere, Vinhandlere og Brændevinsbrændere. Amagerpunsch og Kortspil, navnlig »Sjavs« og »Sex og tres«, dyrkedes flittigt. Hovedstadens Drikkeliv havde fundet Vej herud. Sømands- og Skipperlivet paa Dragør bidrog væsentlig dertil. Og man kan endnu høre Omkvædet paa de gamle Drikkeviser, Efterklangen af den løsslupne Glæde over Friheden, som prægede det ny Aarhundredes Begyndelse.

Indenfor Øens vidtforgrenede Familiekredse førtes megen Selskabelighed. Foruden ved de større Familiefester og offentlige Forlystelser samledes man hyppigt til Punsch- eller Kaffeselskab. Var Mændene stærke Punschedrikkere, kunde Kvinderne tage sig en forsvarlig Kaffetaar; 4 til 5 Kopper var den almindelige Skik. Men i alle Tifælde maa det siges, at Drikkeriet ikke er gaaet ud over Arbejdet, saaledes at det er blevet forsømt. Kun for Sundbyernes Vedkommende kan det maaske siges, at det økonomiske Liv har lidt derunder.

Om Overtro eller Sagn, uskrevne Folkeminder eller Folkepoesi, lever der ikke meget i Erindringen. Om det skyldes den Kulturfornyelse, som Hollænderne har bibragt Øen, det daglige praktiske Livs nøgterne Krav, nok er det, at der intet kendes af gammel Folketro eller Minder fra den Tid, der ligger forud for Hollændernes Indførelse. Folkemindesamleren Jens Kamp, som var Lærer i Sundbyvester 1880—91, har nøje undersøgt disse Forhold i Befolkningen og intet fundet fra gammel Tid.

Af lokal Folkepoesi er der ogsaa bevaret meget lidt fra den nyere Tid udover de kendte historiske Digte som »Svenskernes Harejagt« og Jærnskjægs rimede Beskrivelse om Amagerne samt det nærmest satiriske Digt »Harernes Klagemaal« af Morten Lauridsen Vidsted, Sognedegn i Taarnby 1694—1704. Det er omtalt 2. Del p. 101. Der findes vel enkelte nyere lokale Viser, f. Ex. Visen om Dragør Lund, et Par ældre Drikkeviser uden nævneværdig Værdi. Jens Kamp har fundet et Par Vers fra omkring 1860; de fremsættes her:

AMAGERVISE

Jeg synge vil en Vise
Og synger med, hvo synge kan,
Thi deri vil jeg prise
Vort gode Amagerland.

Jeg tror vist man kan sige,
Si — sa — sige,
At vor Justits sin Lige
Vist neppe finde kan.

Vi har en Birkedommer,
En rigtig god og herlig Mand,
Forstanderskabet leve,
Det vi istemme kan.
Det lader Skat opkræve
Af Byens Vægtermand,
Men har Du ingen Penge,
Pi — pa — Penge,
Gaar Dynerne af Senge,
Justitsen henter dem.

Jens Kamp har faaet følgende Oplevelser fortalt: Amagernes Døgn drejede sig i det hele meget om Penge. I en vis Gaard spøgede det slemt; især i Storstuen turde Ingen ligge om Natten. Men en Dag kom en Mand kørende i Besøg til Gaarden, og da det blev haardt Vejr, maatte han overnatte i den berygtede Stue. Han havde ikke sovet ret længe, før han vaagnede ved en Ringlen og Raslen, og han saa da tre gamle Amagere siddende ved Bordet, travlt beskæftiget med at tælle flere Posers Indhold af Sølvpenge. Han blev liggende vaagen for at se, hvor de vilde gemme dem. Da Morgenen nærmede sig, og de ikke kunde blive der længere, trak de en stor Kiste ud fra Væggen, aabnede Panelet bag ved den og gemte Skatten der, hvorefter de trak Kisten for og forsvandt.

Om Morgenen kørte den fremmede sin Vej uden at fortælle, hvad han havde set; han raadførte sig med en klog Mand, og inden Aften kom han igen. Han fortalte da Gaardmanden, at han havde opdaget, at der i hans Gaard laa gemt en stor Skat; men hvor den var at finde, vilde han ikke aabenbare, med mindre Gaardmanden gik ind paa at dele den med ham. De blev saa enige herom. De trak Kisten frem, brød Panelet fra og fandt Poserne, hvis Indhold gjorde dem begge til rige Folk. Gaardmanden byggede Gaarden op og fik endda mange Penge tilovers. Men hvorfra Skatten stammede, fik man aldrig at vide.

Ogsaa om »Justitsen« fortæller han en lille Historie, som han har hørt.

En Husmand i Sundbyøster, der boede bag Per Svendsens Gaard, skulde køre gennem dennes Port for at komme til sit Hus. Husmanden, Mads Jyde hed han, vilde ikke lukke Porten efter sig og blev da stævnet til at møde i Retten. Mads tog en lækker Stegegris med i en Pose til Birkedommeren. Ja, det er klart, sagde Dommeren, lad Per Svendsen selv lukke sin Port. Men Per havde hørt om Sagen, og han købte inde i Staden en vældig norsk røget Lax, som han mødte med hos Dommeren. Da Mads atter kom i Retten, lød Dommen anderledes: Ja, hør ved Du hvad, Mads, Du maa kun tre Gange køre gennem Porten uden at lukke den; kører Du fjerde Gang og lader den staa aaben, faar Du Mulkt.

Mads kørte de tre Gange gennem og raabte hver Gang Hurra! Men senere lukkede han den efter sig.

Amagernes ***Folkefester og Lege*** henlagdes gerne til Fastelavnen. Paa den Tid var der et Pusterum mellem Vinterens Øde og Foraarets Grøde, inden man skulde tage fat paa Jordens Tilberedelse, og det benyttede man efter gammel Skik til at feste og lege, ligesom man andre Steder fester i Juletiden.

De saakaldte »Amager-Spil« at slaa Katten af Tønden og rive Hovedet af Gaasen, som før er omtalt, gik tidlig af Brug, men Tønderidningen er stadig bibeholdt som en aarlig tilbagevendende Forlystelse. Ved Hoffets Deltagelse deri og Protektion af denne Leg vandt den et fast Indpas baade hos Hollænderne og de danske Amagere, ligesom visse Amagerdanse kastede berømmelig Glans over Øen.

Saaledes var 1771, Fastelavnsmandag den 10. Februar, baade Kongen (Christian d. 7.) og Dronningen sammen med Struensee o fl. tilstede ved Løjerne paa Smedebakken i Hollænderbyen. Under Tønderidningen gjorde Dirch Jansen sig bemærket ved at lade sig falde af Hesten, hvorefter han satte i fuldt Løb og sprang op paa den bag fra. Han vakte Hoffets Munterhed og Kongen sagde: det kunde maaske ikke en af mine Husarer have gjort ham efter, hvortil Dronningen svarede: en saadan Rytter behøvede ikke at spørge efter Stigbøjlen. — Ved samme Lejlighed udførte Dirch Corneliussen »Æggedansen eller Ægget af Koppen«. Da Løjerne var forbi, samledes Bønderne med Hoffet i »Kongestuen« i Præstegaarden.

Aaret efter blev Amagerne tilsagte til at forevise deres Lege for Hoffet paa Slottet, hvorved den før omtalte Kontrovers mellem de hollandske og danske Bønder opstod. De danske mente at skulle mødes med Hollænderne ved Amagerport for at slutte sig sammen med dem; men Hollænderne kørte rask forbi og vilde aabenbart ikke have dem med.

Efter en samtidig Beretning af P. Raagaard, Sundbyvester, ser vi, hvorledes de danske Bønders Plan var lagt:

»Saa snart den Danske Amager-Sogn den 1ste Martii Kl. 6 om Aftenen fik Kundskab om denne Kongelige Naade, skede Samling hos Fogden Lauritz Hansen i Sundby-Vester, da der blev forfærdiget en skriftlig Liste paa den ganske Indretning, og under Musiqve gjort Øvelse i nogle visse Danse, som dertil kunde skikke sig, af udsøgte beqvemme Personer og componeret nogle Vers i Sang, til at prise Gud og ære Kongen for den bevidste Redning den 17 Januarii fra den over Lande og Riger overhængende Fare.

Optogs-Listen var af Indhold:

Formiddagen præcise Kl. 8 blev opsat Flag paa Pitter Willumsens Gaard i Sundbye-Vester, efter Fogden Diderich Giertsens føyede Anstalt, hvoraf Samlings-Stedet kunde agtes, og bleve saa tilsagde 30 Gaardmænd med deres Koner at møde paa Slæde med 2 sorte Heste for.

Mændenes Dragt var en rød Trøye med sort Livstykke, sorte Lærrets Buxer, Sko og hvide Strømper, samt Hat paa Hovedet. Konernes Dragt var blaa Klædes Trøye med Fløils Opslager, sort Snørliv med Sølv Maller, blaa Klædes Skiørt, sort Silke-Damaskes Forklæde og sort Fløyels Huer.

Musicanterne var alle iførte blaae Under- og Uden-Trøyer, sorte Lærrets Buxer og Støvler, og forede Huer paa Hovedet.

Inddelingen var saaledes:

Allerførst som Anfører ankom Fogden Lauritz Hansen med sin Kone paa en Slæde og med Flag i Haanden.

Dernæst en Slæde med 2 skimlede Heste for, som førte 4 Musicantere, af hvilke 3 spillede Violin og en Bas. Musicen hørtes vexelvis langs ad Veyen.

Hernæst ankom en Foged som Flagmand og havde 5 Slæder uden Flag efter sig.

Derefter kom 5 Fogder, som førte 5 Flage, og førte 5 Slæder hver efter sig med Mand og Kone paa og Karlen som kiørte, hvilke udgjorde i alt 30 Par Folk og Slæder med flere, som gjorde dette Optog af den Danske Sogn.«

Efter deres Foretræde skulde de danse nogle »Runden om« og »Klappe-Danse«, og derefter skulde Mændene synge følgende Vers, som var af dem selv forfattet:

1.
Vor kiære og velsignede
Monark og milde Fader,
Din store Naade vi nu seer,
Idet Du os tillader
At træde ind i Dit Gemak,
At yde underdanigst Tak,
At se dit Øye se til os,
Og glædes ved den Lykke.

2.
Vort Fødeland, Dit Amager
Kan sig lyksalig prise,
Fordi Du haver det saa kiær
Og vil alt Hoffet vise,
At Du er Alles, vores Ven,
Vi ønske Dig Velsignelser,
Som uden Maal og Ende er,
Og kroner Majestæten.

3.
Tak for Du vaagede den Nat,
Som var saa skræksom farlig,
Den Nat har os i Friehed sat,
Vor Sag var uforsvarlig,
Om vi ey voved Liv og Blod
For Dig, som er saa mild og god,
Vor Bøn til Himlen stiger op
For Dig, vor kiære Konge.

4.
Nu takker vi for denne Naade
Os vederfaret er,
Vi seer nu, at Du overmaade
Dit Amager-Folk har kiær;
I Dag paa nye det viser
At Du i Erindring os har,
Vi hiertelig derfor Dig priser,
O Konge dyrebar.

Programmet kom ikke til Udførelse. De danske Amagere kom for sent og kom slet ikke ind paa Slottet. Efter et Ophold kørte de tilbage i samme Orden, som de var kommen, til deres Samlingssted hos Peter Willumsen, hvor de blev paa bedste Maade beværtede.

»Der dansede de og sangviis holdte sig lystige til Aftenen, og iblant bleve trakterede med Spise og Caffe, som varede indtil Kl. 12 om Natten, og efter mange Glædskabs-Skaaler og Lykønskninger for Kongen og det ganske Kongelige Huses Velgaaende, toge de hver til sit Hiem i al god Orden.

Ved Leilighed i Cumpagniet blev siungen disse 3 Vers:

1.
Her ere vi Danske Amagre,
Vi har nu gjort vores Optog,
Til Ære for vores Konge,
Gud frelste af Faren ud,
Den syttende Januarii
Blev alle Forrædere røbt,
Lad dem nu udstaae den Fare,
Deres Gierninger have forskyldt.

2.
Vor Enke-Dronning Juliane
Har heri ei sparet sig,
At gavne Rigerne begge,
Ved Kongen at hielpe frie.
Mod alle Forræderes Tanker
En Enevolds-Herre Han er,
Gud styre hans Scepter til Ære
For Norske og Danske her:

3.
Vor Arve-Printz Friderich leve!
Vor Konges troeste Ven.
Gud Naade af Himmelen give,
At hielpe tilrette igien,
Saa Landene kan florere,
I Roelighed, Glæde og Fred,
Regiering og Folket til Ære,
Vi frydes da samtlig derved.«[1])

Nogle Dage senere klagede de til Amtmanden over den Tilsidesættelse, de havde været Genstand for — »for at vi skulde komme til at tage hjem med største Vanære« — og

1) Beretningen er trykt hos N. L. Svarre, Skindergaden 76.

forlangte Halvdelen af den Ducør, som Kongen havde givet Schouten. Der kunde ikke tages Hensyn til deres Klage; men det fortælles, at Kongen senere inviterede dem til at spise Oxesteg i Ridehuset.

Tønderidningen, der da synes optaget af det danske Sogn, blev snart den eneste, der var tilbage af de gamle Fastelavnsskikke. Den vedligeholdtes med størst Troskab i Hollænderbyen, men de andre Byer søgte ogsaa at følge med ved at slaa sig sammen til en Tønderidning hist og her. Snart afholdtes den i Sundbyerne, snart i Kastrup eller Taarnby, snart midt paa Øen — ved Nykro —, hvorfra vedføjede Billede, der

Tønderidning ved Taarnby efter 1830.

synes at stamme fra første Halvdel af forrige Aarhundrede, er taget.

Det ses, saavel paa Dragterne som paa hele Arrangementet og Tallet paa Deltagerne, at det er de danske Bønder, der afholder Festen.

I Hollænderbyen var man mere indrettet paa at stille et Festtog paa Benene. Man havde baade Hestene og Rytterne og hele Apparatet i Orden, som det var vokset frem gennem Tiden. Der stilledes gerne en Rytter for hver af de 24 Gaarde, som Byen regnedes til fra gammel Tid. »Tøndekongen« fra det foregaaende Aar skulde sørge for Anretningen og Togets

Ordning; og mange Kvindehænder kappedes om at sørge for Pynten baade til Ryttere, Heste og Seletøj, for Tillavning af Blomster af Papir og Sløjfer af røde og hvide Baand til at flette i Hale og Manke paa Hestene, og en »Top«, som anbragtes paa Hovedet. Ridetøjet eller det saakaldte »Snekketøj«, tæt besat med smaa brogede Søsnegle, blev efterset; Rytterne skulde samles og have deres Dragter bragt i Orden. De benyttede selvfølgelig Nationaldragten, men uden Ydertrøje, saa de var iført røde Veste, sorte Sussebukser, hvide Strømper, Skjorteærmer og høj Silkehat, forsynet med en Roset og røde og hvide flagrende Baand.

Optoget er væsentligt det samme endnu. Store Fastelavnsmandag er det de gifte, yngre Gaardmænds Tur. De rider først en Tur gennem Byen og derefter ud til Udflyttergaardene og til Dragør med Musikere, anbragte paa den forreste Vogn. De to forreste Ryttere er Flagførere. Overalt har man Punsch og Æbleskiver (Lunkens) eller Kager parat til Traktement. Paa Dragør faar Rytterne gerne en Svingom paa Kroen med de unge Piger, der er mødt som Tilskuere, inden Hjemturen. Imidlertid er Tønden hejst over Hovedgaden (Møllegaden) og »Slaget« tager sin Begyndelse med den første Rytter, der kommer ind.

Under Musik kommer Rytterne farende i Række og slynger deres Knipler mod Tønden, til den sidste Stave falder for den vordende Tøndekonges Haand. Til Musikfanfare udraabes han og følger Gæsterne til Samlingsstedet, hvor Ballet tager sin Begyndelse, naar Hestene er redne hjem. I gammel Tid nød Tøndekongen visse Skattefriheder, men nu skal han kun opføre Ballet og danse de tre første Danse med den ældste af Byens Piger. Festen vedvarer hele Ugen, og i den Tid er der almindelig Frihed. Alle Huse staar aabne; overalt er Punschen og Kaffekanden paa Bordet, og man venter Besøg. Lille Fastelavnsmandag er det de ugifte Gaardmandssønner, der staar for Tur uden nogen synderlig Ændring i Programmet; og i Ugens Løb har gerne Tjenestefolkene et Bal. Undertiden slaar de ogsaa til Tønden, men under mindre højtidelige Former end Husbonderne.

Fastelavnsløjerne har rodfæstet sig dybt i Amagers Befolkning. Nu rides der næsten hvert Aar Fastelavn i de fleste Byer, eller man holder Tøndeslagning under mere karnevalsagtigt

Tønderidning i Hollænderbyen. Efter E. Krauses Maleri (ca. 1900).

Paastyr som i Kastrup, hvor Fiskerne slaar til Tønden paa Isen eller fra Baade, idet Tønden er hejst midt over Havnen. Paa Dragør er der gerne et helt Maskeradeoptog paa Havnepladsen, til Hest og til Vogns eller gaaende i de mest fantastiske Kostumer, som Deltagerne har Fantasi og Evne til at stille paa Benene. Her begynder Børnene at »slaa til Tønden« i Fastelavnen, før de er begyndt at gaa i Skole. Familierne inviterer hinandens Børn til en Fastelavnsfest, Kniplerne bliver fundne frem, Tønden anbragt i Gaard eller Gade med Appelsiner eller Godter, og Drengene marscherer i Række og slaar løs paa den under en Opsang:

Fastelavnen har vi nu,
Boller maa vi smage . . .

Men med Kongeværdigheden tages det ikke saa nøje som i de Voksnes Lag.

Til andre Tider bruges ogsaa paa Amager forskellige Børnelege, som ikke er almindelige andre Steder. Bikle-Spillet bestaar i, at man skaffer sig fem smaa Benknoer, hvoraf et bestemt Antal: 3, 4 eller 5 lægges op som Indsats. Man kaster derefter en Glaskugle eller en rund Sten tilvejrs, og hver Gang, mens den er i Luften, skal man under Opramsning af en Række uforstaaelige Ord gribe et vist Antal: 1, 2, 3, 4 eller 5 af Knoerne ad Gangen og holde dem sammen med Kuglen i Haanden. Tager man fejl og ikke faar det rette Antal, eller hvis man ikke griber Kuglen, er Indsatsen tabt. At trille Paaskeæg er en Børneleg, som bruges paa Dragør 1. Paaskedag. Paa Blushøjen eller Skansen møder Piger og Drenge hver med et Antal farvede, haardkogte Æg, som de triller og kaster med, til Skallerne gaar itu, hvorefter de spiser Indholdet.

Amagernes Festtid knytter sig mere til Foraaret end til den mørke Tid, Juletiden, der mere betragtes som en Ønsketid. En Skik, der sikkert nok stammer fra Holland, træffes endnu i mange Hjem. Naar Børnene gaar i Seng Juleaften, skal de huske »at sætte Sko eller Støvler ud«, udenfor Stuedøren, for at Julenissen kan lægge Gaver deri. Har de været gode og flittige Børn i det svundne Aar, paaskønner Husnissen dem med smukke Gaver, men har de været dovne og uartige, vanker der ingen Julegaver fra Nissen; Moder maa saa søge at hjælpe paa Forholdet, naar der loves Bod og Bedring for det kommende Aar.

De *Familiefester* eller Gilder, som Amagerne holdt, blev ogsaa tidligere saavidt muligt henlagte til Foraars- eller Efteraarstiden. Dette gjaldt dog særlig Bryllupper og Forlovelser; thi Barselgilder, Barnedaab og Begravelser samt Skifte maatte jo holdes, naar Tiden faldt for. Af praktiske Grunde havde de fleste Byer til Brug ved større Fester et Samlingssted hos en Vært, en af Byens Familier, som ved saadanne Lejligheder havde Ret til at beværte Selskabet, og hvor der fandtes en stor Dansestue til samme Brug.

Ved Bryllupper var der, som tidligere omtalt, foreskrevet faste Regler for, hvor mange Retter der maatte bydes, hvorlænge Festen maatte holdes, og der gaves Mulkter for Overtrædelser. Men der var ogsaa visse Skikke at iagttage, og en Del af disse overholdes den Dag i Dag. Til Bedemand udvalgtes en af Familiens bedste Ungkarle. Han skulde være ridende, og han havde en vis Lektie at aflevere. Der skulde indbydes baade Skaffere, Kokke, Opvartere og Brudepiger eller »Liere« foruden Gæsterne, der alle sendte Gaver. Bedemanden skulde tillige køre for Bruden. Skafferne skulde sørge for Dækketøj og alt nødvendigt til Bordet, medens Kokke og Opvartningspiger sørgede for Maden. Lierene skulde hjælpe Bruden og føre hende til Kirken, efter at Pyntekonen havde udstyret hende. Hun havde saa mange Skørter paa, at hun alene fyldte en Agestol, naar hun var i sin Nationaldragt. Var hun »Sølvbrud« eller »Guldbrud«, bar hun paa Brystet en Kæde af Sølv- eller Guldmaller, og dertil kom saa ofte Kirkens Brudesølv, som andet Sted er omtalt. Hele Følget ofrede til Præsten og Degnen.

Naar man kom fra Kirken, var der dækket koldt Bord med et stort Saltmadsfad; store Sølvkruse gik rundt med Øl. Derefter fik man forskellige Stege med Vin og Kage samt Kaffe. Den, der holdt stort Bryllup, lod ogsaa undertiden bespise Byens Fattige hos en af Naboerne. Efter det solide Maaltid gik man gerne en Tur gennem Byen ledsaget af Musik, mens Bordene blev ryddet og Stuen gjort i Stand til Dansen. De tre første Danse maatte Brudeparret danse alene, og derefter var Bruden meget optaget; men hun fik dog Lov til et lille Hvil, mens Punschebollerne, Merskumspiberne og Kortene kom paa Bordene. — Efter en Dans havde de ældre gifte Mænd Lov til at kysse den unge Pige, de dansede med, paa Kinden. En

saadan Frihed tog Skriveren sig en Gang overfor den unge Præstefrue fra Taarnby, der var ukendt med denne Skik, hvorfor hun blev meget forbavset og rødmede dybt. — Om Natten fik man Risengrød. Et almindeligt Bryllup holdtes i to Dage, den tredie Dag var det »Kokkebryllup«, og da var det alle de hjælpende, der samledes for at blive beværtede og faa sig en Dans inden Festens Afslutning.

Barselgilder var tidligere i højere Grad end nu store Familiefester, hvortil en Del af Familiernes Kreds indbødes. Samtidig med Barnedaaben »gjorde Moderen sin Kirkegang« og fulgtes da gerne af Størstedelen af Byens Koner, som ofrede med hende. Begivenheden fejredes med et Gilde i Hjemmet; men ved dette maatte kun bydes til Middag én Dag og paa en enkelt Ret. Overtrædelse straffedes med 1 Rdlr. (Vedtægten 1711).

Ved Begravelser fulgtes i tidligere Tid nogle gamle Skikke, som dog helt er forsvundne med den hollandske Kirketjeneste. Saaledes holdtes en Sørgehøjtidelighed, »Wackers«, i Hjemmet, hvor Præsten kom tilstede og holdt en Tale over den afdøde paa Liglejet, hvorefter Sang og Lovprisning udøvedes, og et større Gilde afholdtes. Denne Skik afskaffedes ogsaa i Pestaaret 1711, saaledes at der kun maatte bydes de nærmeste Venner af Familien til Middag efter Begravelsen og kun trakteres med en enkelt Ret mod 1 Rdlr. i Bøde. Efter den Tid indfandt dog en Del af den nærmeste Familie sig for at »brede Børe«, lægge Liget tilrette, og Præsten mødte og holdt en kort Tale, hvorefter Familien tog Afsked med den døde og trykkede dennes Haand, inden Liget blev lagt i Kisten. Naar Kisten var sat i Graven, kastede man Blomster og Grønt til Farvel. Der var altid stort Følge, thi hele Øens Befolkning var næsten én stor Familie, men kun den nærmeste Del fulgte med de Efterlevende til Hjemmet, hvor der endnu jævnlig holdtes en lille Selskabelighed efter Begravelsen.

Naar Skifte eller Deling holdtes, blev Schouten og Skriveren sammen med Arvingerne indbudte til Middag. Boets Deling var gerne i Orden med det samme, og det varede sjælden ret længe, før en ny Gren af Familien indtog den gamles Plads. Sorgen over, hvad Døden tog, maatte ikke forstyrre Livet. Stærkere end Døden var det praktiske Livs Krav.

2. Besiddelses- og Erhvervsforhold.

Øens Beboelses- og Besiddelsesforhold, Erhverv. — Jordbrug. — Udsæd og Avl. — Heste- og Kreaturhold. — Mejeriprodukter og Havesager. — Produkternes Overvintring. — Torvning. — Udførsel. — Andre Erhverv.

Øens Beboelse angives i 1. Halvdel af det 17. Aarh. til 985,[1]) og umiddelbart efter Svenskekrigen til 1101 Indbyggere. I Mellemtiden (1650) var dog udflyttet 20 Familier fra Hollænderbyen til Ny Amager. I det følgende Aarhundrede var Fremgangen stærkere; omkring 1700 havde Øen ca. 480 Familier eller ca. 2500 Indb., og 1762 var Tallet vokset til ca. 3600 Indb., skønt der under Pesten 1711 døde omkring 1100 Mennesker.[2]) 1801 fandtes 5350 Indb., og derefter steg Tallet i følgende raske Tempo: 1830: 6019; 1860: 9191; 1890: 19,128 og 1910 til 44,606 Indbyggere.

Omkring 1700 var Befolkningen endnu temmelig uberørt af fremmede Elementer. Det var de hollandske og danske Bønder, der dannede Stammen. Derfra udskød Sidegrene af Søfolk, Fiskere og Husmænd. Der var da allerede begyndt at

[1]) Medd. fra Rentek. Ark. 1872 og 1878.

[2]) Om Pesten er iøvrigt at føje til det i 2. Del p. 145 meddelte: Smitten kom hertil, fordi man havde vanskeligt ved at afspærre Amager fra Staden, hvor Sygdommen grasserede stærkt. Øen var da saa at sige Stadens eneste Leverandør af Mælk, Smør og Havesager. I August 1710 befaledes det, at ingen pestsyge maatte føres gennem Amager Port; men senere maatte man dog indrette en Kirkegaard og begrave de døde udenfor Porten. En Hr. I. Hegelund gjorde Tjeneste paa Øen som Præst og Hans Riber som Medicus med en Barber Wentzel til Hjælp. Beboerne vilde ikke efterkomme Ordre fra Stadens Sundhedskommission om at isolere de syge, men lovede at undlade de sædvanlige Ceremonier ved Begravelserne.

opstaa en ret talrig Husmandsklasse, som dog tildels stammede fra indvandrede Haandværkere og Tjenestefolk. Husmændene drev for en stor Del Fiskeri som Sideerhverv. Paa Dragør havde nedsat sig en ikke saa lille Fiskerbefolkning, rekrutteret væsentligt af Husmandsfamilierne i de andre Byer, men ogsaa stammende fra fremmede Steder. I Sundbyerne havde allerede bosat sig mange Husmænd, baade jordbrugende og jordløse. De sad paa Gaardgrundene og stammede sikkert for en Del fra Gaardmandsfamilierne. Thi det var selvfølgelig umuligt, at alle kunde faa Gaarde i Fæste; Tallet paa Gaardene kunde ikke forøges; og det hændte vistnok ikke sjældent, at en Fæster vandrede fra Gaarden over i Husmændenes Række.

Beboelsesforholdene maatte derfor naturnødvendigt udvides i Retning af Husejendomme. Medens der gennem det 18. Aarh. fandtes 130 Gaarde paa Øen, voksede Husenes Antal fra 215 til 450. En væsentlig Del af denne Vækst faldt vel paa Dragør, men ogsaa en Del paa Sundbyerne. Omkring 1830 havde Øen 193 Gaarde, 76 Jordbrugshuse og 652 Huse uden Jord, deraf 334 paa Dragør; desuden: 2 Kirker, 9 Skoler, 9 Møller (hvoraf 3 Oliemøller), 5 Kroer, 9 industrielle Virksomheder og 10 offentlige Bygninger. Senere er baade Gaardenes og Husenes Tal steget endnu stærkere, hvad nærmere fremgaar af Byernes Beskrivelse.[1])

Besiddelsesforholdene med Hensyn til Jorden havde gennem det 18. Aarh. udviklet sig ganske mærkeligt. Hollænderne var, for saa vidt de boede i Hollænderbyen, Selvejere her, medens de samtidig havde Gaarde i de andre Byer i Fæste. De danske Bønder havde kun Fæsteret til deres Gaarde, og Brugen deraf maatte indrettes paa en helt anden Maade end Hollændernes Drift.

Hollænderbyen var da inddelt i 34 Gaarde, hvoraf 2 paa Dragør. Hver Gaard maatte ernære 2—3 Familier. Til Gaardene hørte gennemsnitlig 60 Tdr. Land foruden Fælledgræsningen; men Familierne maatte stadig se sig om efter mere Jord for nogenlunde at faa tilfredsstillet deres Krav til,

[1]) Ved Aar 1900 havde Øen ca. 2000 Ejendomme til ca. 7 Mill. Kr. Værdi. 1802 beregnedes Værdien af Amagers dyrkede Jord til 748 000 Rdlr. 1830 var dens samlede Prioritetsgæld 770,000 Rdlr. foruden 1 % Bankhæftelse.

hvad de kunde dyrke. De havde saaledes Ladegaardsmarken paa omtrent 300 Tdr. Land opdyrket Jord i Forpagtning, og desuden drev de mange Gaarde og Gaardparter, som de havde i Fæste rundt omkring i de danske Byer, hvor de saa vidt muligt søgte at indføre deres egen Driftsform.

Det danske Sogn havde 96 Gaarde paa gennemsnitlig 7½ Td. Hartk. og 50 à 60 Tdr. Land foruden Fælledgræsningen. De dreves af 125 Fæstere. Mange af Gaardene, navnlig i Sundbyerne, var delte mellem 2—3, undertiden 4 Fæstere. Omtrent en Trediedel af Fæsterne var Hollændere. Af Sognets 750 Tdr. Hartk. var 290 Tdr. allerede 1718 paa Hollænderes Hænder. Omkring 1800 var Forholdet det, at over Halvdelen af Sognets Hartkorn ejedes af Hollændere, og omtrent Halvdelen af de Gaardmænd, der boede i Sognet, stammede fra Hollænderne, medens Resten var besvogrede med dem. Hollænderkulturen med dens stærke Udvikling i Driftsformen havde da gennemtrængt hele Øen, og helt nye Besiddelsesforhold var indtraadt, hvilende paa Selvejets Grund.

Jordens Fordeling hos Hollænderne var efter deres gamle kommunale Forfatning tidligere ordnet paa en anden Maade end hos de danske Bønder. De havde Ret til at dele og sælge deres Ejendomme mellem Byens Indvaanere, som de havde Lyst til, og efterhaanden blev Jorden ved Arv og Udskiftning af Gaardene saa udpartet, at det var vanskeligt at holde Rede paa, hvem Lodderne tilhørte. Størsteparten af Gaardene havde deres Jordtilliggende paa 30 til 40 forskellige Steder. De kunde daarligt komme til at pløje og saa uden at forhindre eller forstyrre hinanden i Driften. Der maatte gives ret strænge Vedtægter derfor, saa den ene ikke skulde ødelægge den andens Arbejde. Af Hensyn til Skatteafgiften, navnlig Tienden, var Jorden her inddelt i »Fjerdinger«, medens den i Taarnby Sogn var inddelt i »Ottinger« som Skatteenhed. En Fjerding var Fjerdedelen af en Otting, der i Taarnby Sogn svarede til 2—3 Tdr. Ager og Engs Hartkorn. De danske Bønders Jordfordeling var i det hele en anden end Hollændernes. Driften var langt mindre intensiv og krævede ikke det omhyggeligt tilrettelagte Arbejde.

Erhvervslivet paa Amager har gennem Tiderne været mangesidigt og rigt. Medens Fælleden endnu rummede Rester af det

gamle Hyrdeliv, trivedes gennem en yppig og frodig Natur et rigt Bondeliv med Havedyrkning og Mejeribrug. Og som Sideerhverv drev Bønderne baade Købmandsskab og Sømandsfærd; de tog Del i Fiskeri og Bjergning og erhvervede sig tidligt gode Levevilkaar. En saa livlig Kulturvirkning maatte afføde en enestaaende frodig og frugtbar Udvikling paa forskellige Omraader. Det blev de hollandske Kolonister, der kom til at føre Udviklingen og lede den ind paa andre Baner. De medførte en ny Sæd, som forædledes ved Omplantningen i en ny Jordbund, og der fremstod helt andre Erhvervskaar, særligt for Landbrug og Havebrug, end man tidligere havde kendt. Ved den nye Kulturs endelige og fuldstændige Omformning af Øens Landbrugsforhold — efter det 18. Aarhundredes Midte — aabnedes tillige Veje for et økonomisk Gennembrud, som frigjorde og hævede hele Øens Befolkning til større Selvstændighed. Hollænderne havde ved deres Selveje og Velstand langt større Raaderum og økonomisk Magt over deres Drift end Fæstebønderne og disse Midler indførte de langsomt, men sikkert, gennem deres Erhvervelser og Forplantning til de danske Byer.

Det var saaledes faktisk Hollænderne, der indførte Selvejet i det danske Sogn langt tidligere end det blev almindeligt andre Steder i Amtet. Kronen saa gennem Fingre med, at Hollænderne overtog mange Gaarde og Jorder her uden egentligt Fæstemaal, frem for at give dem i Fæste til Sognets egne Beboere, som stadig stod til Restance og ikke kunde svare Afgifterne. Hollænderne købte og erhvervede sig Jordparter ved at forstrække de danske Bønder med Laan mod Pant deri og tilholdt sig Ejendomsret dertil, skønt de danske Fæstere uden Tilladelse havde skilt Jorden fra Gaardene. Saaledes kom megen Jord over paa Hollændernes Hænder. Det ses af et kgl. Reskript af 1745, sikkert fremkaldt af disse Forhold, hvorledes »Amager Lands Beboere efter gammel Skik og Brug tilholde sig en Slags Rettighed til deres Gaarde og Huuse samt dertil liggende Jorder, som de enten efter deres Forældre have bekommet i Besiddelse eller og af andre ere overdragne, saa at hvad Beboerne deraf ikke selv ville eller kunne beholde, være sig enten Gaarde, Huse eller Jorder, overlade de igjen til andre deels under Haanden og deels ved offentlig Auktion,

dog at ved saadanne Forandringer ey allene svares til Vores Amtstue den sædvanlige Fæste mend endog Vores saavelsom Byernes Ret og Herlighed vorder reserveret«. Kongen resolverede, at det ved den indførte Skik og Brug maatte have sit Forblivende.[1]) Dermed var Selvejet i Virkeligheden indført over hele Amager.

Jordbruget var oprindelig ikke lidt forskelligt i det danske og det hollandske Sogn. Hollænderne anvendte i deres Drift nærmest det holstenske Kobbelbrug, hvorved Jorden dyrkedes flere Aar i Træk vekslende med forskellige Kornsorter, Kaal, Kartofler og Rodfrugter, hvorefter den henlaa et Aar eller to som Græsmark Efterhaanden afløstes dette Brug af en fuldstændig Vekseldrift, idet Jorden brugtes hvert Aar, undertiden til to Afgrøder, ved vekslende Sæd- og Planteskifte og ved stadig at holde den i stærk Gødningskraft.

De danske Byer vedligeholdt længe Trevangsbruget, en Følge af det gamle Jordfællesskab. Bymarken var delt i Toften, hvor Haverne laa, og forskellige Aase og Vange, hvoraf alle Byens Gaarde havde hver sine Skifter. Disse Aase og Vange var nemlig inddelte efter Jordens Bonitet og Nytteværdi, og Gaardene skulde have lige Part og lige Brug af den magre og den gode Jord, ligesom af den, der var længst borte, eller den, der laa nær ved. Gaardlodderne var atter inddelte i Trevangsskifter til Brak, Vintersæd og Vaarsæd (Trevangsbrug). Denne Driftsform brugtes endnu længe efter Hollændernes Indførelse i det danske Sogn. Men de danske Bønder optog efterhaanden Hollændernes Driftsmaader, saavidt det lod sig gøre efter den Jordfordeling og Drift, som de var bundne til ved deres Fæstetvang. De havde hverken den frie Raadighed eller Magt over deres Jord, som Hollænderne havde, og Fæstet skulde, som det hed i Forordningen, vedligeholdes med sin fulde Besætning, og »Ager og Eng rettelig dyrkes og bruges efter gammel Skik«. Herom gjaldt der gamle Bylove og Vedtægter. Først da Hollænderne overtog Gaardene og Tid efter anden tilegnede sig Jorderne og nedsatte sig i de danske Byer, førte de Driftsmaaden over i det samme Spor, som de fulgte i deres egen By, og som var grundet paa Selvejet.

Jordbruget her undergik derved en gradvis Forvandling, idet

[1]) Bilag XIII.

Hollænderkulturen med dens stærkere Drift, forøgede Besætning og bedre Afsætningsmidler førte det ind under helt nye Vilkaar. I Stedet for at dyrke tarveligt Korn og Hø og nøjes med smaa Kaalhaver ved Gaardene, var de danske Byer ved Slutningen af det 18. Aarh. naaet op til, at omtrent en Trediedel af Jorden dyrkedes med Havesager. Og der frembragtes ogsaa her, ligesom i Hollænderbyen, mange andre Torveprodukter, som Kalve, Mælk, Smør, Ost og andre Mejerisager, der gav langt bedre Indtægter end det tidligere Brug. Saaledes voksede Hollændernes Driftsform langsomt frem og gjorde sin Indflydelse gældende paa alle Omraader af Øens Næringsliv, ikke blot paa Landet, men ogsaa paa Søen. Paa Dragør opstod samtidig en flittig og dygtig Sømandsstand, som ogsaa blev stærkt rekruteret fra Hollænderslægten.

Vi maa her, for at give et fyldigt Billede af Amagernes Jordbrug, meddele en kort Oversigt over Jordens Tillavning, Gødning, Tilsaaning, Beplantning; Jorden kræver en vis Flid af sine Dyrkere, navnlig paa Amager. Alt det Arbejde, der kan gøres om Vinteren som Udkørsel af Gødning og Pløjning, maa være tilside. Tidligst muligt om Foraaret »vendes« delvist Jorden igen, selv om den er pløjet om Efteraaret og Vinteren, hvorefter den harves og »slettes« for bedre at kunne modtage Solvarmen til de tidlige Kartofler, der er sat til Spiring i Stalden. Derefter gødes atter paa Kraft; Gødning er Amagers anden Natur. Den lette Adgang til Gødningsemner fra Hovedstaden har en væsentlig Del i Øens Frugtbarhed. Hvilket Arbejde og Natteslid! Længe vil man mindes de store Latrinvogne, der, før Banen kom, maatte færdes paa Landevejene ved Nattetid for at være ude af Staden, inden Byen vaagnede. Tangen erstatter ogsaa ofte Staldgødningen, f. Ex. til sildige Kartofler. Kunstig Gødning har i den senere Tid vundet stærkt Indpas, da næsten al Jorden maa gødes en eller to Gange hvert Aar.

Behandlingen af Jorden til Kaal og Haveurter foregaar med største Omhu. Saa snart Frosten er borte, tages der fat paa Haven og Toften. Og naar Jorden begynder at leve op, bliver der ogsaa Liv i Gaardene. Unge og gamle, Kvinder og Mænd, maa hjælpe med Tillavningen. Spaden, Markøren og Riven er foreløbig de vigtigste Redskaber. Efter Inddelingen i smaa Agre, Stumper, Striber og Bed, saaes og lægges og stikkes;

thi det er de første Foraarsprodukter, der giver Penge paa Torvet. Og snart er Jorden trampet og tromlet og færdig til at modtage Sol og Væde, der giver Spirerne Grøde og Liv. Derefter tages fat paa Jorden til Foraarssæden. Imidlertid er »Plantestregen« vokset til, saa Udplantningen paa Kaal- og Roemarkerne kan begynde. Borestaven og Puttepinden tager da fat. Senere kommer Lugeskeen og Skraben, som for en stor Del haandteres af Kvinderne. Det er deres Sag at bekæmpe Ukrudtet i Haverne, som det er Mændenes Sag at holde Jorden ren og i ordentlig Stand.

Det besaaede Areal steg efter Fælledens Udskiftning betydeligt. Medens der før Udskiftningen var ca. 3000 Tdr. Land opdyrket, var 1838 ca. 4000 Tdr. Land og 1876 ca. 6000 Tdr. Land taget under Ploven. Kornsæden var fordelt saaledes:

	Hvede Tdr.	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Ærter Tdr.	Blandsæd Tdr.	Kløver Læs	Raps og Hør Pd.
1838:	75	836	1150	912	212	—	132	566
1876:	128	1021	1648	894	134	254	887	—

1876 var omkring 1000 Tdr. Land opdyrket med Kartofler og Haveurter og et lignende Areal med Hvidkaal.

Sædskiftet var tidligere i Almindelighed følgende: 1) Kaal eller Rodfrugter (Kartofler), 2) Byg, 3) Havre, Ærter eller Blandsæd, 4) Rug og Kløver. Nu skiftes der gerne 5 à 6 Gange, da Kaal og Foderroer kræver større Areal. Efter tidlige Kartofler plantes Kaal, Roer eller Vinterpurrer.

Sædudbyttet har i lange Tider været 8 à 10 Fold. I 1830erne avledes aarligt omkring 10,000 Tdr. Byg, 9000 Tdr. Havre, 8000 Tdr. Byg og 1600 Tdr. Ærter. Af Avlen solgtes omtr. en Trediedel. Høravl var ret almindelig i ældre Tid. 1793, 1821 og endnu 1838 ses, at der dyrkedes Hør, navnlig i Sundbyerne, men denne Avl blev efterhaanden urentabel.

Kartoffelavlen tog efter Fælledens Udskiftning et stærkt Opsving. I 1830erne lagde hver Gaard i Gennemsnit ca. 20 Tdr, og der avledes aarligt 40 à 50,000 Tdr. I 70erne var Avlen stegen til 70,000 Tdr., og den er neppe mindre nu. Men man lægger mere Vægt paa tidlige Kartofler; der gives en god

Torvepris for de første nye, der kommer ind; men det gælder om at komme tidlig.

Hvidkaalen har alle Dage været Amagers Kælebarn. I Aarhundreder er den ført pr. Skib og pr. Vogn til mange Provinsbyer, hvor den solgtes paa Torve og paa Markeder, ja ogsaa til udenlandske Havne. København har dog stadig taget Størsteparten. Her solgtes i 1790erne aarligt over 50,000 Snese, og Afsætningen har stadig været stigende. I 1870erne udførtes en Del til Amerika, og da denne Export standsede, aabnedes et Marked i Tyskland, Rusland og Finland, hvortil den sendtes i stigende Mængde. 1911 var Udførselen 10 Millioner Pund (over 2 Mill. Hoveder). Amager har fortrinlige Betingelser for Hvidkaalsavl; Jordens Bonitet, dens Kalk- og Lerholdighed, Søluften m. m. giver Kaalen en Smag og Holdbarhed, som man ikke finder hos noget andet Steds Produkt.

Ogsaa Kornet, der avledes paa Amager, er fra gammel Tid kendt for sin udmærkede Kvalitet. Nu avles her særlig fortrinligt Maltbyg. Høstoverskudet af Jorden i dens Helhed regnes til omkring 200 Kr. pr. Td. Land aarligt. Men Høsten varer ogsaa de ni Maaneder af Aaret. Den begynder allerede i Juni, og før i Marts er man sjældent færdig med Afsætningen af de nedkulede og overvintrede Varer, der successive en eller to Gange ugentlig i de tidlige Morgentimer pr. »Horseskude« føres til Torvs for at holde Ballance i Husholdningen.

Heste- og Kreaturholdet i Hollænderbyen i Forhold til de andre Byer giver det bedste Begreb om, hvor forskellige Kaarene tidligere var for de hollandske og danske Amagere. I Aaret 1677 havde Hollænderbyen paa 32 Gaarde ca. 390 Heste, 780 Køer og 14 Stude, medens de danske Byer paa tilsammen 95 Gaarde kun havde 470 Heste, 570 Køer og 27 Stude. Gaardene i Hollænderbyen havde ogsaa paa den Tid mange flere Ildsteder end de andre. Men efterhaanden som Hollænderne overtog Gaardene, blev ogsaa Besætningerne større. I det følgende Aarhundrede steg især Produktionen af Slagtekvæg overalt. 1774 omtales en Vedtægt for hele Amager om Afhentning af Mask til Fedning hos Bryggerne i Staden. Der indførtes aarlig et stort Antal Høveder, Faar og Svin til Staden, saaledes 1796: 530 Køer og Stude, 2033 Kalve, 5380 Faar og Lam, 1496 Svin og Grise. Med den tiltagende Opdyrkning

af Fælleden kastede Befolkningen sig i det Hele mere over Jordbruget. De opgav efterhaanden Kvægavlen, ligesom Mejeridriften. Hermed befatter de sig ikke stort mere, siger Sterm. »De købe mest deres Besætning hos Prangerne: kun enkelte opføde nogle Kalve og Lam eller lægge nogle Grise til«. Det ses ogsaa af følgende Statistik, at der til Trods for Gaardantallets og Jordbrugenes omtrentlige Fordobling fra 1830erne til 1870erne ikke var nogen stærk Stigning i Kreaturholdet. Den væsentlige Stigning faldt paa Heste og Svin. Tallene var for hele Amager:

Aar	Heste	Plage og Føl	Køer	Stude, Tyre og Ungkvæg	Kalve	Faar og Lam	Svin og Grise	Bistader
1838:	980	40	1248	59	—	305	697	89
1866:	990	61	1244	39	619	951	882	81
1876:	1418	87	1586	29	673	826	2028	150

Mejeriproduktionen var fra Begyndelsen af et af Hollændernes Hovederhverv, men det fik aldrig nogen synderlig Betydning for de danske Byer. Det var Hollænderne, der om Sommeren indrettede deres Mejerier paa Saltholmen, hvor Køerne førtes over, og hvor de havde indrettet Huse til Produkternes Tillavning. Her opholdt sig Mejersker eller »Mælkedeier« for at malke, kærne og oste Mælken, der saa i Form af oplagt Mælk, Kærnemælk eller Smør og Ost førtes over med Skøjterne til Dragør for paa Torvedagene at sælges i Hovedstaden. De holdt derfor mange flere Køer end Gaardene i de andre Byer, ofte 20–30 Stkr. paa hver Gaard.

Thura omtaler ganske vist (1758): »Siden det er bleven Skik, at ej alene Hollænderne, men og de indfødte Amagere tvende Gange om Ugen komme til Staden og forsyne den med sød Mælk, Fløde, Smør, Kjærnemælk og alle Slags Kjøkkenurter i saadan Overflødighed, at Amager Land med Rette og Billighed bør kaldes Kjøbenhavns Spisekammer« . . . men det var dog sikkert kun forholdsvis faa af de danske Byers Gaarde, der tog Del i denne Trafik. Dertil var deres Kohold

for ringe. Det var paa den Tid kun de færreste, der havde mere end 5—6 Køer.

Handelen med disse Varer foregik paa aabent Torv eller i Portene, hvor Amagerkonerne havde deres Stader. Smørret solgtes mest i runde Trækopper, som rummede et Par Pund Mælk, Fløde og Kærnemælk havde man i smaa Tønder, »Træflasker« eller »Bimpler«, der var egnede til Transport, selv paa en Hesteryg. Ofte maatte man paa denne Maade transportere Varerne ind til Kunderne, og »Flødehusarerne« fra Amager var velkendte, naar de slog paa Bimplen og tøjrede Hesten ved en Ring i Muren eller Rendestensbrædtet, mens de afleverede i Husene.

En Flødehusar fra Amager, omkr. 1800.

Maaske var det denne løse Handel, der ødelagde det gode Ry, som Amagerne (ɔ: Hollænderne) fra gammel Tid havde for deres Mælk, Smør og Ost, et Ry, som gav Anledning til, at der oprettedes »Hollænderier« mange andre Steder i Hovedstadens Omegn. I al Fald synes dette gode Omdømme ved det 18. Aarh.s Slutning at have lidt et ulægeligt Brud. I »Oeconomiske Annaler« for 1799 (S. 268) giver Professor C. Olufsen et meget daarligt Skudsmaal til Amagerne særligt for deres Mælk og Smør. Medens de sjællandske Bønder, siger han, havde lært at salte deres nykærnede Smør, havde Amagerne ikke kunnet faa dette Raffinement i Hovedet .... »overalt er det unægteligt, at Kiøbenhavns daglige Consumption af Grønsel, Melk, Smør, aldrig kunde falde i slettere Leverandørers Hænder end deres« .... »De giemme sædvanlig deres Melk i Kobberkar, og til Salg staar den stundom langs Rendestenen i Træbøtter overstænkede med [illegible]navs. Og

oven i Købet bestaar den halv af Vand.[1]) Deres Behandling af Smør er ikke synderlig renligere og desuden er det meget maadeligt. Det bedste Amagersmør vilde i London sælges i det mindste 1/8 ringere end det, som der indbringes fra Landet«.

Nogle Aar efter blev de Mejeriindretninger, som Amagerne havde paa Saltholmen, ødelagte under den engelske Krig. I mange Aar turde man ikke føre Kvæg paa Holmen, og Virksomheden maatte derfor selvfølgelig ophøre. Da Krigen var forbi, manglede man Penge baade til at købe Køer for og til Husenes Genopførelse. 1836 dannede dog nogle Gaardmænd i Taarnby Sogn en Sammenslutning for at søge at genrejse dette Erhverv. De sendte 30 Køer derover og fik indrettet nogle Hytter; men Tiden og Forholdene havde da forandret sig saaledes, at Forsøget opgaves.

I det Hele tabte Mælkeproduktionen paa Amager sig snart. Endnu i 30erne ansloges den til ca. 32,000 Tdr. aarlig, og deraf solgtes 29,000 Tdr. i Staden. Men Høkere og Mælkehandlere satte sig imod, at Handelen dreves som tidligere, fra Gader og Stader i Portene, hvor Grøntsagerne forhandledes. Afsætningen paa Torvet var ikke tilstrækkelig. Et Andragende til Kancelliet om at faa den gamle Rettighed til Gadehandel fornyet, blev ganske vist bevilget, men Høkerhandelen med Mælk og Fløde havde faaet et saadant Indpas hos Stadens Befolkning, at Amagerne ikke kunde optage Konkurrencen med den. Iøvrigt skriver Sterm om dette Æmne: »Amagernes Mælk anses derhos ikke at være saa god som andre i Omegnen af Staden boende Landsbyfolks, dels fordi de fodre meget med Bærme, dels fordi de stedse gemmer den i Messing- og Kobberkar. En Gaard paa 8 Tdr. Hartk. holder sædvanlig 16 til 20 Køer og andre Gaarde i Forhold dertil. Man fodrer med Bærme, Mask, Hakkelse, Hø, Kartofler og om Efteraaret og Vinteren med visne Kaalblade og uafsat Kaal. Nogle af de bedste Malkekøer holdes paa Stald om Sommeren«.

Torvehandelen havde da gennem 300 Aar været en af Amagernes faste og vigtigste Indtægtskilder. Den skiftede nu

---

[1]) Vi mindes her et Sted i »Perspektivkassen«, hvor Henrik Hertz skriver:

Man har et Ordsprog, som Ingen forkleiner,
Paa Amager malker man helst, naar det regner.

for en Del Karakter. Dens Udøvere kastede sig mere over Dyrkningen af Haveurter og Landbrugsprodukter, men maatte finde sig i Konkurrence fra Stadens øvrige Omegn. Nu som tidligere gjaldt det om Morgenduelighed for at være inde, saa snart Porten lukkede op, for at faa en god Plads og faa de første Tilbud og de gode Priser. Læsset blev tillavet og tildels pakket om Aftenen, saa man var klar om Morgenen til at lægge ud. Det havde sin Betydning at komme saa langt frem i Vognrækken som muligt; thi man maatte ikke køre forbi andre Vogne, man skulde beholde sin Plads paa Vejen. Og som oftest maatte man holde timevis udenfor Porten, før den blev lukket op, blot for at komme god i Tid.

Kun Schouten og Skriveren i Hollænderbyen havde ved kgl. Bevilling den særlige Frihed, at de maatte køre forbi de andre Vogne, fordi de havde Byens offentlige Sager at besørge paa Amtstuen o. a. St., naar Torvehandelen var forbi.[1])

Heller ingen andre af Øens Folk maatte køre forbi Torvevognene. 1739 ses oprettet en Vedtægt mellem samtlige Byer om, at der paa Torvedagene ingen Vogne, som skulde afhente Mask, Bærme eller Dranck, maatte køre ind til Porten før de, der havde Torvelæs og skulde have Acciseseddel, var komne igennem, under 1 Rdlr. i Bøde.[1])

Om Amagernes Eneret til Torvehandelen har der aldrig været Tale. Der opstod tidlig, ogsaa paa de andre Sider af Staden, Gartnere og »Urtegaardsmænd«, som mødte paa Torvet og forhandlede deres Varer. Efterhaanden nedsatte sig, navnlig i Sundbyerne, mange Husmænd og Smaabrugere, hvis Koner i Amagerdragt og under Navn af »Amagerkoner« forhandlede deres Havesager baade paa Torvet og i Portene omkring i Staden. Alle disse Gartnere og Stadeholdere udfoldede en følelig Konkurrence med Amagerne. Men der har neppe nogensinde været tænkt paa at forhindre eller forbyde den.

Hvad Torvehandelen har indbragt Amagerne gennem Tiderne, vil det være vanskeligt at gøre op. I det 18. Aarh.s Slutning indførtes gennem Amager Port for henved 100,000 Rdlr. Amagervarer aarligt. I Nutiden foretager de almindelige Gaarde hver omkring 75 Torverejser aarligt. Regner vi, at

[1]) Sæl. Reg. 65, 399.

[1]) Bilag XI.

hver Rejse indbringer 40 à 50 Kr., giver det 3—4000 Kr. Bruttoindtægt til hver Gaard. Da der findes ca. 200 Gaarde og 100 Jordbrugere og Gartnere, kan vi nu antage, at de hjembringer til Øen henved 1 Million Kr. aarligt i Torvepenge.[1]) Dertil kommer en gros og Exporthandelen med Hvidkaal, Rosenkaal o. s. v., som giver aarligt indtil en halv Million Kr. Salget af Korn, Hø og Halm samt Svin og Kalve indbringer ogsaa betydelige Summer, saa det er ikke uden Grund, at Amager stadig kaldes et godt og fedt lille Land.

Med Hensyn til *Overvintring* af Torveprodukterne gøres der et stort og omhyggeligt Arbejde for at bevare disse baade

Nedkuling af Hvidkaalen.

mod Varme og Kulde. Det er ikke blot Hvidkaalen, det gælder om at bevare, men Gulerødder, Sellerier, Kartofler, Roer, Kaal og mange andre Urter, som hører med til Torvelæsset. I November bliver Kulerne fyldte og dækkede med et passende Lag Halm eller Tang, der stadig maa løftes eller tættes efter den vekslende Kulde. Fra Kulerne tages saa det stadige Forbrug, der afblades eller vaskes og renses omhyggeligt, og hvad der ikke duer som Handelsvare bruges som Foder. Nogle sunde og gode Eksemplarer sættes om Foraaret ud til Frø til det følgende Aars Avl.

[1]) Værdien af Grøntsager, der tilførtes Københavns Grønttorv, var 1889 ca. 1,700,000 Kr. og 1910 henved 11 Millioner Kr.

De *andre Næringsveje*, som Amagerne dyrkede sammen med deres Landbrug, var nærmest Fiskeri og Søfart. Endnu i det 18. Aarhundrede var Bønderne tildels Søfolk. Øen var stadig en Sølægd, der leverede Folk til Marinen, og herfra overgik de ofte til søbrugsmæssige Erhverv Fra Hollænderne udgik mange Lodser og Skippere, som dels bosatte sig paa Dragør og levede alene af Søen, dels blev boende i Hollænderbyen og drev Landbrug ved Siden af. Omkring 1800 havde Hollænderbyen endnu 4 Gaardmænd, som tillige drev Skibsfart, og Hollænderne tog endnu paa den Tid Del i Bjergningen, der var en væsenlig Indtægtskilde for Dragør.

Hvad Fiskeri angaar, da tog de fleste Byer ogsaa Del deri. Endnu efter 1700 ses, at der til mange Gaarde hørte »godt Sildefiskeri«. Og Hollænderne drev endnu deres Aalefiskeri, ligesom adskillige Beboere i de danske Byer udnyttede lejede »Bundgarnsstader«, satte Ruser og Kroge og i det Hele drev Fiskeri i Øresund. Først fra omkring 1800 samlede dette Erhverv sig mere i Kystbyerne, hvortil ogsaa Bjergning, Lodseri og Skibsfart efterhaanden knyttede sig og udskiltes fra Landbrugserhvervene.

Haandværket var ved Aar 1700 meget lidt udviklet. Der fandtes maaske 10 Haandværkere i hvert af de to Sogne. Af Hensyn til de bestaaende Laug i Hovedstaden var Næringsfriheden meget ringe, og kun de nødvendige Haandværkere, Smede, Bødkere, Hjulmænd, Tømrere, Snedkere, Skomagere, Vævere, Skræddere og Bagere maatte findes paa Landet. I Hollænderbyen fandtes dog et Par Kurvemagere. Ved 1800-Tiden var endnu kun 10—12 Haandværkere i hvert Sogns Landdistrikt, medens Dragør og Sundbyerne havde faaet mere bymæssig Karakter, og her fandtes en langt større Haandværksdrift. Dragør havde saaledes 30—40 Haandværkere, hvoraf en stor Del Skibstømrere; desuden dreves her Væveri i de fleste Huse ifølge et Privilegium, Beboerne havde som Flaadens indrullerede Søfolk. I Sundbyerne boede mange af Holmens faste Haandværkere.

Mølleri hørte tidligere til de fleste Byer, og dette gav Anledning til en hel livlig Industri. I det 17. Aarh. fandtes en Krudtmølle, og snart efter anlagdes flere Oliemøller paa Sundbyernes Fælled. 1750 paabegyndtes det første større Industri-

foretagende, nemlig Lervare-, Porcellæns- og Sten- og Kalkværket Kastrupværk.

Handel fandt saa at sige ikke Sted paa Landet før omkring 1800. Saavidt ses, gaves den første Handelsbevilling 1784 til Spækhøkeri samt til at sælge ostindiske og vestindiske Varer paa Dragør imod at købe Varerne i Hovedstaden. Omtrent samtidig fik en Urtekræmmer Tilladelse til at nedsætte sig i Sundbyerne. Det var kun egne Produkter, der maatte sælges imellem Mand og Mand. Fra Skib i Havn maatte dog forhandles indenlandske Varer som Korn, Fødemidler, Bygningsmaterialer, Brændsel o. s. v., hvoraf Kronen fik sin Rettighed gennem Accisen eller Havnetolden. Og først da denne Afgift ophævedes, omkring 1850, kunde Handelen og Næringsfriheden indføres paa Landet ligesom i Byerne.

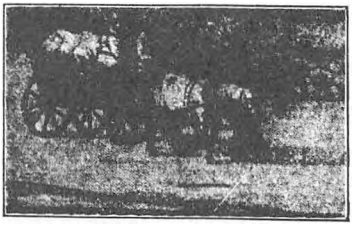

III. HOLLÆNDERBYEN STORE MAGLEBY SOGN

1. Beboelse og Næringsliv.

Sognets Omraade og Beboelse. — Ejendomsforhold. — Besiddelser i de danske Byer. — Udflytning. — Forholdet til Dragør — Erhverv. — Krohold. — Ildebrande. — Fælledens Udskiftning. — Udflyttergaarde. — Kongelunden.

DET hollandske Sogns *Omraade* strakte sig tidligere langs Kysten mod Syd kun til Aflandshage—Raagaard og fulgte derfra det nuværende Skæl langs Ryvej til Dragør—Magleby-lillevejen. Sognets faste Areal var saaledes betydeligt mindre end nu; men ved de efterhaanden erhvervede Græsningsrettigheder og Fælledens Udskiftning udvidedes Omraadet til en Linje fra Raagaard mod Vest til Kalvebodstrand (nu Kongelundens Nordside) og kom derved til at omfatte ca. 3600 Tdr. Land, iberegnet Dragør, men foruden dets Andel i Saltholmen.

Af dette Areal var endnu ved 1800-Tiden knapt en Trediedel opdyrket. De to Trediedele laa som Fælled og Overdrev, benyttet til Græsning. Af Fælleden indtoges 1813 Nyvang paa 170 Tdr. Land til Opdyrkning, og senere er efterhaanden den langt overvejende Del taget under Plov.[1])

Den gamle Bymark bestod 1688 af 4 Tofter eller Haver, 18 Vange eller Indelukker samt 10 Aase. Agermarkerne med tilhørende »Engbond« var inddelte i 34 Gaardjorder paa de forskellige Aase, der havde følgende Navne: Buskeager Aas,

[1]) Omkring 1900 var det opdyrkede Areal ca. 2200 Tdr. Ld., 305 Tdr. Ld. Skov og uopdyrket ca. 900 Tdr. Ld. Byggegrunde, Haver, Hegn, Veje o. s. v. udgør ca. 200 Tdr. Ld.

Smaa Lundagre, Smaldeels Aas, Sønder Tverager Aas, Nørre Tverager Aas, Brededeels Agre, Overkøje Agre, Hexagre, Overdigs Agre, Længstehøj Agre. Paa Engbunden høstedes gerne 150—160 Læs Hø. Marken inddeltes i Fjerdinger, vistnok paa den Maade, at de oprindelige 24 Gaarde paa 4 Ottinger Jord hver regnedes til 16 Fjerdinger. Derefter fremkom 384 Fjerdinger, som var det Antal, hvorefter Kommunens Skatteafgifter fordeltes.[1])

Fælleden eller Overdrevet var i den første Hartkornsansættelse takseret til 300 Høveders Græsning; men efter Maalebogen af 1682 og Matriklen 1688 blev den ansat til 800 Høveder, idet Hollænderne da gjorde Fordring paa Græsning til dette Antal.

Sognets *Beboelse* var ved 1600-Tiden knap 600 Indbyggere. Efter Svenskekrigen endogsaa kun 546; men det maa erindres, at 20 Familier da nylig var flyttet ud til Ny Amager. 1762 havde Hollænderbyen alene ca 600 Indb. og Dragør ca. 1250. Den sidste By var da for længst udskilt som en særlig Kommune. Hollænderbyens Indbyggertal steg derefter langsomt saaledes: 1801: 642, 1830: 656, 1860: 685, 1880: 889, 1900: 979.

Paa de 34 Gaarde, som denne By havde, fandtes ca. 1700 omkring 100 Beboelser eller omtrent ligesaa mange Familier. Gaardene laa langs Bygaden, Halvdelen paa hver Side. De havde Numre fra 1—34, der begyndte fra Nordenden paa den østlige Side og — følgende Solkredsen — fortsatte mod Nord paa den vestlige Side. I Almindelighed boede tre Familier paa hver Gaard, og disse drev Gaardens Jorder i Forening, ofte sammen med andre Jorder eller Gaarde i de danske Byer, som de havde i Fæste eller Leje — f. Ex. Ladegaardsmarken — eller havde erhvervet ved Køb. Foruden selve Ejeren boede der gerne baade de unge Folk, der skulde arve Gaarden, og de gamle, som var paa Aftægt. Flere af Gaardmændene drev tillige Næring som Skippere.

Foruden det faste Antal Gaarde havde Byen 15—20 Husmands- eller Indsidderfamilier, Haandværkere og Daglejere, boende paa Gaardenes Grund. Desuden var der Bolig for Degnen, Mølleren og Jordemoderen. Af Haandværkere

[1]) En Fjerding var omtr 2 Tdr. Sædeland foruden tilhørende Engbund.

var 1718: 2 Smede, 3 Snedkere, 1 Tømrer, 1 Skræder, 1 Skomager, 1 Bødker og 2 Vævere. De nød ikke Del i Byens Rettigheder. Det var forbudt dem at udtappe nogen Slags Drik; de maatte hverken eje Stolestader i Kirken eller have Part i Byens Jord, Eng eller Havetofter. Hvad der ved Arv maatte tilfalde dem deraf, fik de Lov at beholde, saa længe de boede i Byen og svarede deres Skatter, men efter deres Død skulde det ved Køb tilfalde Gaardene igen. Byen havde ikke mindre end 250 Ildsteder.

Under den sorte Pest 1711 gik det stærkt tilbage med Befolkningen, hvoraf henved en Trediedel døde. Omkring 1740 havde den dog atter 80 Gaardmandsfamilier, alle »hollandske Decimanter«, samt 21 Haandværkerfamilier. De 50 af Gaardmændene var formuende og velstillede, og de andre havde saaledes Arv i Vente.

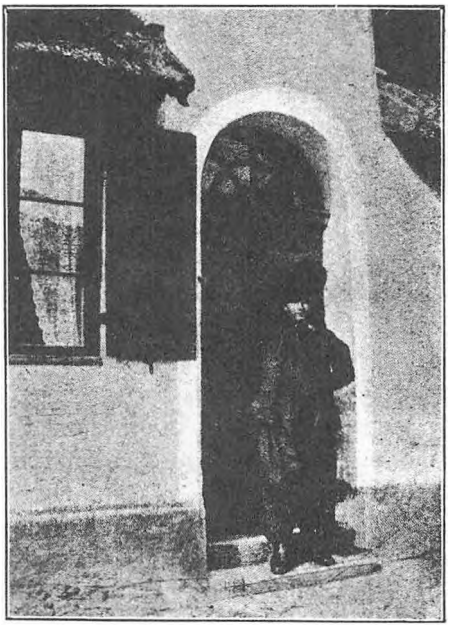

Gaardparti fra Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Endnu omkring 1800 var Gaardenes Tal kun 36. Enkelte af Ejerne drev stadig Skippernæring. 1830 var Tallet steget til 42. Gaardene var da ret ulige i Størrelse: 2 havde over 10 Tdr. Hartk., 19 mellem 6 og 10 Tdr., 21 under 6 Tdr. Til en 6 Tdr. Gaard hørte ca. 50 Tdr. Land, deraf dyrkedes Halvdelen med Korn, en Fjerdedel med Haveurter og Kartofler, en Fjerdedel brugtes til Græs og Hø. Der holdtes gerne 4 Heste, 8—10 Køer, 10 Svin og Faar. Senere indskrænkedes Kreaturholdet, og Havebrugsarealet udvidedes. Der fandtes endvidere (1830) 12 mindre Jordbrug, »Selvejerhuse«, hvis Ejere hovedsagelig boede ved Krinkelgade og paa »Fælleden« i den vestlige Bydel »Strøby«. De 17 jordløse Huse beboedes

mest af Haandværkere. 24 Indsiddere eller Lejere var nærmest Arbejdsfolk, og paa Gaardene var 234 Tyende.

De to større Gaarde var: Marienlyst, der 1816 tilhørte Grosserer Bøjesen, 1820 Marcus Marcussen, 1834 Vognmand Ole Petersen, København, som lagde to andre Gaarde under den, saa den havde 270 Tdr. Land med ca. 24 Tdr. Hartk. I 1850erne solgtes den til Proprietær Jørgen P. Berg, der fraskilte en Fjerdedel af Jorden. Resten deltes 1852 i tre Gaarde. Hovedparcellen fik Zibrandt Jansen og efter ham Sognefoged Crilles Zibrandtsen († 1914). Den anden større Gaard var den saakaldte »Skriverens Gaard«. Den tilhørte 1822 Crilles Crillesen Bacher og var da paa 12 Tdr. Hartk. 1845 var den delt i tre Gaarde; Hovedparcellen tilhørte da Jacob Crillesen Bacher. — 1890 fandtes 56 Gaarde, 130 Huse, dels med, dels uden Jord, 2 Skoler og ca. 30 Haandværkere.

Byens *Ejendomsforhold* var, ligesom Skattefordelingen, helt mærkelige. Fra gammel Tid var Byen sat til en samlet Afgift, som af Schouten reparteredes paa Gaardene. Da Matriklen blev beregnet, var det ikke muligt at faa udskilt og samlet hver Mands eller Gaards Skyld, saa man vedblivende maatte ansætte Byen »under een Summa Hartkorn« og lade Schouten udligne Afgiften mellem Lodsejerne. Som Følge af dette gamle Privilegium havde Byen, som foran nævnt, inddelt Jorden i Fjerdinger, hvorefter Tienden og Skatteafgiften beregnedes. Man havde firedelt Ottingen, der brugtes i det danske Sogn og iøvrigt af Hollænderne kaldtes en »Farendel«. Hollænderbyen havde til de oprindelige 24 Gaarde 96 Ottinger eller Farendele, der atter deltes i 4 Fjerdinger (en Fjerding var her 2—3 Tdr. Land). Ved de stadige Arvedelinger og Udskiftninger af Jorden deltes Farendelen atter i 4., 8., 16., 24., 32. og 64. Skattedele eller Parter, saaledes at en 64. Part var det samme som en $^1/_{16}$ af en Fjerding, en 32. Part lig $^1/_8$ af en Fjerding o. s. v. Værdien af en Fjerdepart Jord ($^1/_4$ Fjerding) var omkr. 1740 vidt forskellig. Af Agerjord sattes Værdien fra 50—100 Dlr., af Eng fra 20—50 Dlr.

Paa Tofterne, Haverne eller Indelukkerne (De Tøyne) var Jorden inddelt i Kopper. En »Kop« svarede nærmest til Sextendeparten af en Fjerding eller en Skp. Land; men i Værdi

regnedes den langt højere, nærmest lig en Halv- eller Fjerdepart af en Fjerding Agerjord.

Ved Skifte og Deling eller Køb af Jorden fik næsten alle Gaarde Tid efter anden deres Parceller saa spredte og delte, at de havde dem paa 30—40 forskellige Steder i og udenfor Kommunen. Det var meget vidtløftigt og besværligt at dyrke alle disse Lodder, som man ofte maatte mærke med Skælsten, indhuggede Bomærker, for at kende dem. Det krævede en stærk Enighed og Samhørighed at vedligeholde det Fællesforhold, som Driften krævede. Man maatte give staaende Vedtægter for Pløjning og Saaning, saa man ikke spærrede Adgangen for hinanden eller gjorde Skade paa hinandens Sæd eller Afgrøde. Af et »Rekenschöp van seyn Landt«, som Tønnes Jansen Draker førte over sin Jordbesiddelse 1714—35, ses det, at denne omfattede ikke mindre end 55 Parter eller Lodder i Fjerdeparter, Ottendeparter o. s. v. spredte i forskellige Byer. Det samlede Areal udgjorde vistnok mellem 60 og 70 Tdr. Land, og den samlede Værdi deraf anførtes til ca. 3000 Dlr.

De ***Besiddelser i de danske Byer***, som Hollænderne i Tidens Løb erhvervede sig, var ret betydelige. Fra mange af Gaardene i de nærmest liggende Byer havde de købt eller ladet sig udlægge Jordarealer som brugelig Pant for Laan, hvormed de havde forstrakt de danske Bønder. Skønt Jorderne var matrikulerede og skyldsatte under de Gaarde, hvortil de havde hørt, og Byrderne saaledes stadig paahvilede Gaardenes Fæstere eller Ejere, var de fraskilte Gaardenes Drift. Hollænderne gjorde desuden Fordring paa Andel i de danske Byers Fællesrettigheder i Forhold til de erhvervede Besiddelser. Til Gengæld forlangte Fæsterne, at Hollænderne skulde tage Del i Gaardenes Vedligeholdelse. I den Anledning ses 1751 oprettet en »Forening« mellem Hollænderbyen og Gaardmændene i Viberup og Ullerup og ligeledes 1756 med Gaardmændene i Maglebylille, hvorved Hollænderne fremtidig fraskrev sig al Ret til disse Byers »Gaarde, Pladser og Jorder« imod at der ikke forlangtes nogen Hjælp af dem til Vedligeholdelsen.[1])

Efterhaanden som Hollænderne flyttede ud og tog Bolig i de andre Byer, ophørte dette Ejendomsforhold for en Del.

[1]) Dok. til Taarnby B. Justitsprotok. 1770—73.

Men endnu omkring 1800 svarede dog Hollænderne Skat af over 1000 Tdr. Land med 174 Tdr. Hartk. i Taarnby Sogn. Størstedelen var liggende under Maglebylille og Tømmerup, men ogsaa under Skelgaarde, Viberup og Ullerup laa en Del, ligesom meget af Ladegaardsmarken var tilkøbt. 1830 havde det »danske« Areal 111 Tdr. Hartk., og endnu 1910 var det 390 Tdr. Land. Deraf var den største Del af Kongens Enge, der tidligere laa til Ladegaarden.

Ogsaa under Udskiftningen afvikledes mange af disse aparte Ejendomsforhold. Samtidig med Fælledens Udparcellering reguleredes Marklodderne. Man maatte først udregne hver Mands Hartkorn, derefter slaa al Byens Jord sammen og atter beregne og udskifte, hvad hver især kunde tilkomme efter Bonitet og Areal. De gamle Gaardnumre forsvandt, og alle Ejendomme fik nye Løbenumre, der dog ikke svarede til de nuværende Matrikelnumre, som indførtes ved Matriklen 1844.

Udflytningen fra Hollænderbyen til de andre Byer fandt gradvis Sted gennem hele det 18. Aarh. Efter Pesten 1711 blev mange Gaarde ledige, og dette gav Stødet til den første større Udflytning. Det var fra Begyndelsen af en ikke ringe Overvindelse fra Hollændernes Side at flytte ud fra deres By og tage Gaarde i Fæste, yde Ægt og give Afkald paa de Privilegier, der endnu væsentligt adskilte det hollandske og det danske Sogn fra hinanden. Men da mange af deres udenbys Jorder ellers vilde blive inddragne, maatte de følge denne Udvej. Iøvrigt opløstes kort Tid efter et af de vigtigste Privilegier, Skatteprivilegiet, og det varede ikke længe, før Fæstemaalet ophævedes, og samtlige Fæstegaarde overgik til at være Selvejendom. Dermed var de væsentligste Hindringer for Udflytningen ophævede, og den gik rask fremad. I 1770erne var Halvdelen af Gaardenes Ejere i de danske Byer Hollændere, d. v. s. bar hollandske Navne. Og det viser sig, at det var særligt de nærmest liggende Byer, hvorunder de tidligere drev den meste Jord, de havde indtaget. Her var langt det overvejende Tal af Ejerne Hollændere, der enten boede i Byerne eller var Medejere og Interessenter i Gaardene. Ved Udskiftningen efter 1800 fik Parthaverne saa deres Parter udviste som Ejendom.

Den første Udflytning fandt egentlig Vej til Dragør, der

ganske vist hørte under det hollandske Sogn, men dog snart udskilte sig som en særlig Kommune. Allerede i det 17. Aarh.s Slutning begyndte Hollænderne at flytte til Dragør (ud over de to hollandske Gaardmandsfamilier), og søgte deres Næring paa Søen. Efter 1700 var denne By begyndt at gaa fremad som Søfartsby, og baade Fiskeri og Bjergning gav undertiden lønnende Erhverv. En Del af Hollændernes overflødige Ungdom, der ikke kunde bane sig Vej som Gaardmænd eller ved Giftermaal forsaa sig mod Standstraditionerne, havde den Udvej at fare til Søs; og Dragør blev da gerne deres Tilflugtssted.

Allerede 1747 fandtes her 80 Smaaskippere og Baadeejere, og deraf havde de 30 hollandske eller hollandsk-blandede Navne. Her tog Hollænderne ogsaa Del i Haandværk og Bjergning og forplantede sig længe før Beboerne i selve Hollænderbyen baade med de danske Amagere og enkelte indvandrede Jyder og Sjællandsfarere. Slægtskabsbaandet med Hollænderne holdt i alle Tilfælde ikke meget fast. De gamle Divergenspunkter mellem de to Byer spores stadig i det private som i det kommunale Liv.

Forholdet til Dragør var stadig det, at Hollænderkommunen drog denne By mere og mere ind under sin økonomiske Interessesphære. Kommunens Schout, der ogsaa var Øvrighed og Overfoged for Dragør, søgte — ligesom hans Scheppens — at drage de flest mulige Indtægter i Form af Skatter og Næringsafgifter ind under deres Omraade. Dragørboerne maatte saaledes tage Del baade i Hollændernes Ekstraskat og Grundskat og svare Græsningsafgifter og Kirkeafgifter til dem samt give dem samme Ret og Adgang til Bjergningsindtægterne, som de selv havde i Kraft af deres Havn og Søfartsmateriel. Det var derfor ikke underligt, at Dragørskipperne fratog Broderparten af Bjergningerne som Læsteparter til deres Skibe. Saa snildt indrettedes det, at man stadig forhøjede Afgiften af Bjergningssummerne til Dragør Bys forskellige Kasser for at gøre Mandsparten saa lille som muligt ved Delingen. Det ses af Bjergningsbogen, at der stadig tilfaldt Hollænderbyens Folk ikke ganske faa Mandsparter. 1742 fik de t. Ex. af en Bjergning, der indbragte 1200 Rdlr., 81 Parter, som beløb sig til 129 Rdlr., 1746 tilfaldt der dem af en Bjergning, der indbragte 3400 Rdlr., 62 Parter, ialt 280 Rdlr. Man forstaar godt, at

Dragørboerne ikke saa mildt til, at disse Penge gik deres Dør forbi, og at de søgte at fortrædige Hollænderne i at komme til Fadet blandt andet ved at unddrage dem Underretning om Grundstødningerne og ved at slutte Indskrivningen af Bjergningsdeltagere, inden de var mødte. At der paa den anden Side ogsaa var Misundelse blandt Hollænderne, faar vi et Indtryk af gennem følgende Bemærkning, som Skriveren paa Dragør har tilføjet i Bjergningsbogen efter Afslutningen af Aaret 1750:

> Staa Dragør ved Herrens Hjælp, agt Ingens skæve Øye,
> Med det misundte Brød vi os vil lade nøye.

Inden Dragørboerne fik Magt og Myndighed til at ordne deres Sager, vedtage og faa Sanktion paa deres egne Vedtægter, stod de under Hollænderne, som de ikke maatte »udtrænge« fra Skibssjouene. De skulde svare Skatter til Hollænderbyen og var underkastede dennes Love og Vedtægter i næsten alle Forhold. Dette avlede selvfølgelig Misnøje og Strid, som udviklede Dragørboerne til at staa paa egne Ben. Da de fik deres egne Vedtægter, fastsloges det snart, at kun Folk, som havde Byens Rettigheder, maatte gaa til Skibs, og senere (1829) tilføjes der, at »Bønderkarle og Landfolk«, selv om de havde Byens Rettigheder, kun skulde have halv Mandspart i Delingen mod de, der var søvante. Nu behøvede Dragørboerne ikke mere at lade sig nøje med »det misundte Brød«; nu havde de det for sig selv. Og ved Schoutjurisdiktionens Ophævelse blev de ogsaa i retslig Henseende uafhængige af Hollænderne, ligesom de allerede ved Kommunalordningen 1803 havde faaet deres egen selvstændige Skatteordning og ved Købet af Fælleden og Engene 1810 kunde faa græsset deres Køer og Heste og faa Ler til deres Huse uden at skulle spørge Schouten »om Forlov«.

Erhvervslivet i Hollænderbyen, hele dens Produktionsforhold, samlede sig med Tiden mere og mere om Jordbruget, Jordens Udnyttelse til Torveproduktion. Alle de sidestillede Indtægtskilder, som Byen før havde: Aalefiskeri, Hesteavl, Handel og Søfart, ebbede ud Tid efter anden. Men Jorden krævede alle Beboernes Kræfter og Flid, og de forøgede dens Ydeevne og derved deres økonomiske Udbytte af den. Hvilken Betydning de ovennævnte Indtægtskilder har havt for

Byen skal ikke kunne siges, skønt det fortælles, at Aalefiskeriet lagde Grunden til dens Velstand; men om Jordens Indbringende kan vi danne os et nogenlunde tilforladeligt Skøn, i al Fald for den senere Del af Perioden, gennem den stærkt forøgede Produktion og Torveomsætning.

Hvad Produktionen angaar, bestod denne gennem det 18. Aarh. for en væsentlig Del i Mejeriprodukter, men dog ogsaa for en stor Del af »Have Gevæxter«, som solgtes baade paa Torvet og til private Huse. Vi ser, at der i 1790erne indførtes gennem Porten af Amagerprodukter for over 70,000 Rdlr. aarligt. Deraf var antagelig mindst en Trediedel fra Hollænderbyen. En almindelig Gaard synes da at have havt en Indtægt af Torveprodukter paa 5—600 Rdlr. aarligt, eller 6—8 Rdlr. paa hver Torverejse. Desuden sendtes der mange Produkter til Provinserne. Salget af Hvidkaal og Korn indbragte ogsaa gode Penge. I 1830erne var Hollænderbyens aarlige Kornavl: 1500 Tdr. Rug, 1800 Tdr. Byg, 1200 Tdr. Havre og 300 Tdr. Ærter. Deraf solgtes omtrent en Trediedel. Produktionen er nu mer end fordoblet; Kornavlen er sikkert over 10,000 Tdr., og alene af Hvidkaal avler denne By 80 til 100,000 Snese aarlig.

Endnu omkring 1830 var Byens Mælkeproduktion ca. 10,000 Tdr., hvoraf der solgtes ca. 7000, foruden ca. 500 Tdr. Fløde og 100 til 200 Ottinger Smør. Koholdet var da kun halvt saa stort som tidligere.

Byens Kreaturhold stillede sig saaledes:

Aar	Heste	Køer	Svin	Faar	Stude
1677:	378	780	—	—	14
1830:	250	450	230	100	—
1893:	467	341	407	74	—

Den samlede Produktion af Hollænderbyens Jordbrug, der omkring 1800 neppe udgjorde 30,000 Rdlr., kan nu antagelig regnes til mindst 200 Kr. pr. Td. Land af den opdyrkede Jord, eller en halv Million Kr. aarlig. Men Ejendommenes Værdi og Forrentning er ogsaa stegen til det tidobbelte af, hvad de stod i for 100 Aar siden. Virksomheden er endelig spredt paa flere Gange saa mange Hænder, idet Byen er delt i ca. 100 større og mindre Brug. Mange mindre Jordbrugere og Gartnere torve flere Dage ugentlig, medens mange Gaarde om Vinteren ind-

skrænker deres Torvebesøg til en Gang ugentlig. I Almindelighed gør de fleste Gaarde omkring 75 Torverejser i Aarets Løb. Og antager vi, at disse Rejser giver en gennemsnitlig Indtægt paa 40 Kr. hver, indbringer dette Erhverv en Aarsindtægt paa ca. 3000 Kr. til et almindeligt Gaardbrug.

Krohold eller »Øltapperi« har fra den ældste Tid været tilladt i Hollænderbyen. Der fandtes ingen privilegeret Kro, men Byen havde Tilladelse til ved sine egne Beboere at lade brygge og udtappe Øl til Salg. Allerede 1615 finder vi Navnet Claes Bruwer, noget senere Jan Wert, og 1667 Pitter Kromann blandt Byens Gaardmænd. 1676 søgte Byen om Kongens Konfirmation paa sin »gamle« Rettighed til at brygge til eget Forbrug.[1]) Nogen Konfirmation derpaa findes ikke. Samtidig ses, at Pitter Brøgger flere Steder havde tilgode for Øl, saaledes i et Bo efter en Gaardmand i en af de andre Byer »for 2 Tdr. Skillingsøl 3 Rdlr.« Og 1710 finder vi, at ikke mindre end 4 Gaardmænd i Byen havde Øltapperi og derfor maatte betale Krigsstyr, den ene 5 Rdlr. og de andre 3 Rdlr. hver.[2]) 1743 svarede 5 Gaardmænd, som tillige holdt Kro, 2 Rdlr. hver i Kopskat. Men saa gik det for galt til, og 1758 tiltaltes ikke mindre end 9 af Bønderne for ulovligt Krohold. Det hjalp for en Tid. I en Indberetning fra Amtsforvalteren til Rentekamret 1770 over de Skatteobjekter, der fandtes paa Øen, anføres: »Ligeledes er i Hollænderbyen fra ældgammel Tiid 3 Steder, hvor Ejerne, som ere Gaardmænd, holder offentlig Kroe, der ei kand hæmmes, men heeder at være for Byens folck og Reisende umistelige, dog veed man ikke, at de brænde Brænde-Viin; naar at de bekom allernaadigst Tilladelse at holde Kroe, dog alleene derhos selv at brøgge Øll, kand derved ventes aarlig Afgift à 15 Rdlr.« Amtmanden tilraadede at give de tre Bevillinger imod at der svaredes 15 Rdlr. aarlig af hver; men det skete dog ikke.[3]) 1791 tiltaltes Gaardmændene Jacob Pittersen, Jan Jansen Kurvemager og Gert Dirchsen Schøit (Gd. Nr. 13) for ulovligt Krohold. De paaberaabte sig Byens Vedtægt af 1726, som var konfirmeret af Amtmanden, men maatte allige-

[1]) 2. Del p. 214.
[2]) Regnsk. f. extraord. Skatter 1706 - 13.
[3]) Rigsark. Top. Saml. Kbh. A. 1770.

vel betale klækkelige Bøder.[1]) Derefter synes Kroholdet ophørt, indtil det i Ly af Foreningsfriheden vandt Fodfæste, og endelig 1907 legaliseredes det ved en Næringsbevilling.

Større *Ildebrande* har flere Gange hærget Byen. Hverken i dens Ydre eller i Boligudstyret er der ret meget tilbage, som minder om dens hollandske Ophav. Den ejer intet Arkiv, og der er ikke bevaret stort af skriftlig Overlevering fra dens kommunale og retslige Forvaltning; selv Retsbøgerne og alle Retsdokumenter er gaaet tabt ved forskellige Ildebrande. Naar undtages Kirkebøgerne, der heldigvis er bevarede lige fra 1640, findes der kun lidt af historisk Materiale i Landsarkivet om Byens indre Forhold.

Under Svenskekrigen (1658) brændtes hele Byen af Fjenden. Kun 28 Aar efter, 31. Maj 1685, brændte under en Storm en stor Del af den, hvorfor Beboerne fik eftergivet 3 Aars Landgilde af Ladegaardsmarken — 200 Rdlr. aarligt — som Hjælp til deres Gaardes Genopførelse. Og i Aaret 1700, den 28. Oktbr, indtraf atter en stor Ildsvaade, hvorved Halvdelen af Byen gik op i Luer. 43 Gaardmands- og 7 Husmandsfamilier mistede Alt: Besætning, Avl, Indbo og kontant Formue. De ansøgte Kongen om Hjælp og fritoges for en stor Del af deres Skatter i to Aar, 7—800 Rdlr. — 1733 brændte igen en Del af Gaardene, og Ejerne fritoges for Kontributionsafgifter i to Aar samt for Told af de indførte Bygningsmaterialer til Genopførelsen. Størstedelen af disse Materialer indførtes ad Søvejen til Dragør, saaledes en Del Mursten, 110 Tylter Brædder, 1239 Traver Langhalm, 19,000 Tækkekæppe m. m.

Endnu efter disse Brande synes bibeholdt meget af den gamle hollandske Almuestil og Byggemaade. Gaardene bestod af fire sammenbyggede Længer af Bindingsværk, og Stuerne indrettedes og møbleredes endnu under stærk Paavirkning af den gamle Boligstil. Først henimod Slutningen af det 18. Aarh. spores en Blanding, idet særlig Bohavet da minder stærkt enten om Hovedstadens Borgerhjem eller den almindelige Landalmue paa Sjælland; og da de ældste Gaarde, der nu findes, stammer fra den Tid, er de ældre Bygningsformer, hvad Indbo og Boligudstyr angaar, saa at sige helt forsvundne. Den

[1]) Kanc. Brevb. 1791, 140.

næste store Ildebrand, der fandt Sted 1809, ødelagde de fleste af Gaardene, ialt 23, saa det synes ikke underligt, at der til Nutiden kun er sparet en ringe Del af de gamle Hollænderhjem. Saa at sige de eneste Levninger, der nu er tilbage af den gamle Hollænderby, er den gamle Gaard paa Nordsiden af Gadekæret, hvor Exner har malet Stueinteriøret til sit Billede »Et Gilde paa Amager«, samt Amager-Musæets første Hjemsted »Hollandsminde«.

Den sidstnævnte Ildebrand opstod, efter hvad der fortælles, i det Hus, hvor den kongelige Skytte boede, i Nærheden af Kirken. Der stod en Kasse med Patroner, som ved Antændelsen exploderede, saa Huset styrtede sammen og dræbte baade Skytten og hans Kone. »Saa kom dog Straffen!« udbrød ældre Folk; thi Skytten var ilde set af Beboerne for sin overlegne, vigtige og brøsige Optræden i sin Egenskab af Kongens Tjener.

Fjender eller Misundere synes Byen at have havt. Igen Natten til den 11. Juni 1821 lagdes Størstedelen af dens Nordende i Aske ved en paasat Brand. Man mistænkte en fremmed Mandsperson, som havde opholdt sig hos en Enke, Lisbeth Buur, i hvis Hus Branden opstod; men man havde ikke tilstrækkelige Beviser imod ham, saa han kunde ikke dømmes. Enken indebrændte. Ved denne Brand gik ogsaa Skriverens Gaard tabt og dermed omtrent alle Byens Dokumenter, Rets- og Regnskabsbøger, netop som den gamle Schoutjurisdiktion ophævedes. Derfor er der næsten Intet efterladt fra denne Institution.

Under de to sidste Brande var der oprettet en kgl. Brandkasse, hvor Gaardene var assurerede. Branden 1809 gav vistnok Stødet til Ansættelse af en Vægter, som lønnedes med 5 Sk. af hver Gaard, 2 Sk. af hvert Hus samt 1½ Skp. Rug ugentlig af Byen. Denne Brand gav ogsaa Anledning til de første Udflytninger fra de gamle Gaardpladser langs Bygaden til Sidevejene, og en Del af Gaardene flyttedes ud paa Markerne.

Fælledens Udskiftning og Jordernes Samling faldt sammen med disse Brande og bidrog til at sprede de tæt sammenbyggede Gaardrækker fra hinanden. Opmaalingen og Beregningen af Gaardenes Tilliggende varede det meste af 3 Aar, 1809—12,

og foretoges af Kaptejn P. H. Høyer. Hver Gaard fik tillagt 2—3 større Lodder, saavidt muligt samlede. Derefter foretoges Opmaalingen af Fælleden, hvis Deling fandt Sted 1816—18. Udskiftningen lededes af en Landvæsenskommission, bestaaende af Stiftamtmand Bülow, Kommissærerne Bierg, Nellemann, Major Juel samt 4 Lodsejere. Disse Mænd enedes om Delingsforholdet, og der udskiftedes ca. 1000 Tdr. Land, hvoraf Nyvang paa ca. 170 Tdr. Ld. tidligere var indtagen til Opdyrkning. Præsteengen og Møllelodden — Skolelodden var vist tidligere udlagt — fratoges forlods. De 300 Tdr. Land udlagdes til Beplantning af en Lund, kaldet »Nye Lund« — senere Kongelunden. De resterende ca. 500 Tdr. Ld. deltes i 62 Lodder mellem Hartkornsejerne, idet der blev tillagt hver ca. 2 Tdr. Ld. pr. Td. Hartkorn. Tilbage var endnu ca. 1550 Tdr. Land, der bibeholdtes som Fælled og Tanglæg.

Fælleden, hvoraf 200 Tdr. Ld. tidligere var solgt til Dragør, omfattede paa det nærmeste 3000 Tdr. Ld. Den var paa hele den indre Side omdiget med et Stengærde — Vierdiget — som strakte sig Vest om Dragør til Dragør Lund, derfra til Hollænderbyens Mølle og videre mod Nordvest forbi Lergravene, Tyrehaven og Skomagervælen til Ullerup Spjeld ved Hjørnet af Kongens smaa Enge. Her sluttede Diget til Grøften mellem Nyvang og Ullerup Mark, hvorfra Skellet bøjede uden om Raagaard og gik i nordlig Retning. Endnu indtil omkring 1850 benyttedes altsaa Halvdelen af det samlede Areal i Fællesskab. Først da begyndte Bebyggelsen af Fælledjorderne. Senere er Størsteparten af det resterende Areal delt eller frasolgt Byen, saa kun en smal Strimmel langs Stranden endnu henligger som Tanglæg.

De første *Udflyttergaarde*, der rykkede ud fra Hollænderbyen, var Gaardene ved Dragør Kirkevej, Lundegaard, Nordre Dragørvej og Ryvej, dels efter Branden 1809, dels efter Branden 1821. Omkring 1850 opførtes den første Gaard paa Fælleden i Nærheden af Længstehøj. 1872 købte Morten Lindgreen et stort Areal, hvor han anlagde et Teglbrænderi og byggede Aflandshagegaard (114 Tdr. Ld), der nu tilhører Hans Ohlsen, Sophienhøj. Efterhaanden er ialt bygget ca. en Snes mindre Gaarde paa Fælleden fra Store Magleby til Kalvebodstrand udenfor Kongelunden.

Nye-Lund eller Kongelunden, som endnu hører under Store Magleby, er anlagt paa den yderste Del af denne Bys Fælled. Under Forarbejderne til Fælledens Udskiftning benyttede Landhusholdningsselskabets Præsident, Geheimeetatsraad Jonas Collin Lejligheden til at erhverve et Areal deraf til Skovbeplantning. Han nærede en levende Interesse for Skovkultur og havde sin Opmærksomhed henvendt paa det skovfattige Amagerland, hvor Træløsheden gjorde, at Stormene var mere ødelæggende end nødvendigt, og hvor tillige Mangelen paa Brændsel følte haardt. 1816, den 29. Oktober, indstillede han til Landhusholdningsselskabet, at dette søgte at erhverve 300 Tdr. Ld. af Hollændernes Overdrev til Skovplantning.

Landhusholdningsselskabet modtog Collins Forslag med stor Tilslutning og indgik den 10. December 1816 med et Andragende til det kongelige Rentekammer om at støtte Foretagendet og om at søge udvirket en Bevilling til Bestridelse af de væsentligste af Omkostningerne. Ogsaa i Rentekamret vandt Collins Forslag Bifald, og Statsminister Møsting opnaaede en, den 30. Maj 1818 dateret, allerhøjeste Resolution, der lyder saaledes:

»Vi ville efter indbemeldte dit allerunderdanigste Forslag, allernaadigst have skænket en Sum af 12,000 Rbd. N. V. til det heri ommeldte Skov-Anlægs Fremme, og bifalde derhos allernaadigst, at vort Landhusholdningsselskab maa overdrages Anlægets Udførelse, imod at aflægge aarligt Regnskab for dets Forvaltning.«[1])

Med denne Bevilling var Foretagendet sikret. Amagerne var i Forvejen vundne for Sagen. Ved et Møde i Store Magleby den 18. Maj var Arealet blevet overdraget Selskabet for 20 Aar fra 1. Oktober, imod at det atter, med hvad der var plantet derpaa, skulde falde tilbage til Byen. Som medvirkende ved Overdragelsen var Amtsforvalter Bierg og forhenv. Hyrekusk Nørager.[2])

Indhegningen af Arealet paabegyndtes samme Aar. De første Træer plantedes i Foraaret 1819. Foruden de 12,000 Rdlr., som Kongen stillede til Raadighed, blev der 1822 bevilget

[1]) »Ill. Tid« Nr. 51, 1899.

[2]) Nørager købte ogsaa 230 Tdr. Ld. af Tømmerup Overdrev, hvorpaa senere Gaarden »Nøragers Minde« byggedes.

4000 Rdlr., og Landhusholdningsselskabet skænkede 2000 Rdlr. Sedler, hvoraf Renten skulde anvendes til Skatterne af de 10½ Td. Hartk., der paalagdes Arealet (senere forhøjet til 20 Tdr. 6 Skpr.). Efter Forslag af Collin kaldtes den vordende Skov Kongelunden.

Efter 10 Aars Forløb var omtrent Halvdelen (150 Tdr. Ld.) tagen under forstmæssig Behandling. Jordens Tilberedning frembød adskillige Vanskeligheder ved Rensning eg Højning. Trods Plantningens gode Fremvækst maatte de 20 Aar da efter Selskabets Indstilling anses for en altfor kort Tid til Sagens Gennemførelse; man frygtede for, at Overdragelsen af den unge Skov til Hollænderne skulde have dens Ødelæggelse til Følge. Fristen ønskedes forlænget til 40 Aar, hvortil Lodsejerne havde erklæret sig villige, imod at de fritoges for at udrede Skatter og Afgifter af Jorden, og Kongen tilraadedes at bevilge dette Forlangende. Beplantningen udførtes for Størstedelen under Ledelse af Slotsgartner Petersen paa Frederiksberg og Landinspektør Høyer. Hele Foretagendet blev imidlertid Husholdningsselskabet for bekosteligt, hvorfor Collin 1836 foreslog Rentekamret, at Staten skulde overtage det, fuldføre Beplantningen og henlægge Skoven under Forstvæsenet.

Samtidig fremkom Forslag fra Overhofjægermester, Baron Løvenskjold om at flytte det kgl. Fasaneri hertil fra Jægersborg, hvor det ikke ret vilde trives, da Fasanerne udvandrede til de omliggende Skove. Forslaget mødte først megen Modstand. Det fremførtes endogsaa, at Fasanen ikke var en Vadefugl. Men Kongens Sanktion vandtes, og 1841 blev Fasaneriet overflyttet til Kongelunden, hvor det viste sig at trives udmærket. Beplantningen var endnu kun halvt færdig, hvorfor der indlededes Underhandlinger med Store Magleby om Statens Overtagelse. Hertil bevilgedes da 20,000 Rdlr. af Kongens Civilliste, hvorunder Skoven blev lagt, medens Administrationen overtoges af Forstvæsenet 1845, og Beplantningen fuldførtes for Kronens Regning.

Fasaneriet omfatter nu 800 à 1000 Stkr., og der skydes ved de aarlige Kongejagter 3—400. I Skoven er rejst et Mindesmærke for Baron Løvenskjold og senere (1898) for Jonas Collin. Der er ansat en Fasanjæger og en Skovfoged.

2. Rets- og Kommunalvæsen.

Retsvæsenet.— Schouter og Skrivere.— Kommunalordning.— Møllen.— Aalefiskeriet — Vedtægter.— Skatter og Hartkorn.— Byforstanderskab. — Bylav. — Kommunens Udgifter.

RETSVÆSENET i Hollænderbyen bestod stadigt efter Christiern d. 2.s Privilegium, dog med et Forbehold, taget ved Christian d. 4.s Stadfæstelse 1615, som en særlig kommunal Jurisdiktion, nærmest i Lighed med de Sognekirker, der fandtes mange Steder paa Adelsgodserne. Denne Retsordning sanktioneredes af de forskellige Konger. Da man forinden en saadan Sanktion 1751 ønskede Klarhed over, hvorledes Retten lededes og virkede, findes en Erklæring herom fra Schouten og Skriveren lagt til Grund for Sanktionen ved kgl. Reskript af 12. Maj s. A. saalydende:

»Retten bestaar af 9 Personer:

1) Schouten, hvilken af Byen ved Dødsfald eller Forandring af forrige Schout udnævnes, og ordinær bliver Skriveren, og derpaa af Amtmanden over Kjøbenhavns Amt beskikkes og af ham faar Bestalling og tages i Eed.

2) Skriveren, som ligeledes af Byen udnævnes og af Amtmanden beskikkes og tages i Eed.

3) Syv Scheppens, som hvert Nytaar af Byen udnævnes og gaar Touren rigtig omkring[1]) og tilligemed Schouten dømmer i alle de Sager, som af Hollænderbyens Rett behandles.

Ved Store Magleby Rett paadømmes alle de Sager, som der indstævnes at skal paakjendes, det være sig enten iblandt Sognets egne Folk eller og iblandt dem og Fremmede, naar

[1]) Efter Gaardenes Numre.

de sidste har noget at tiltale de første for, og saavel i Proceduren som i alle Ting af Rettens Omgang dependeres, handles og dømmes efter den danske Lov og de allernaadigst udgangne Forordninger, undtagen at i smaa og ubetydelige Sager mellem Sognets egne Lemmer udstædes Aften Varsel og dend indstævnte, om er tilstede, er pligtig derefter at møde, men naar en fremmed har noget at søge eller tiltale en i Sognet boende for, bruges dend i Loven befalede Kald og Varsel.

Naar nogen ikke er fornøiet med dend Dom, som Schouten med sine Scheppens afsiger, og samme vil til højere Rett indstævne, skal dend appelleres for Amtmanden over Kjøbenhavns Amt og af ham paadømmes, og om nogen vil gaa videre, da appelleres til Højesteret, saa Hollænderbyens Rett ikke staar under Sællands Landsthing.

Under fornævnte Store Magleby Jurisdiktion sorterer Hollænder-Byen og Dragøe samt det Huus, eller dends Beboere, som staar paa dend saakaldede Ladegaards Mark ved Taarnbye.

Udi Store Magleby er Schouten Ober-Formynder og Skifteforvalter og hand sætter Formynder for Børn og umyndige, hvilke hvert 3die Aar skal gjøre for Schouten og Skriveren Regnskab for hvad Indkomster og Udgifter, der kand falde ved Børnene og deres Arvemidler, men saa længe en af Forældrene lever, beholder dend sine Børns Arvemidler uden Renter til de bliver myndige eller ved Giftermaal forseet, med mindre Forældre skulde komme til agters og Børnenes Gods formindskes, da Formynderne dermed Opsigt skal have og det til sig annamme og dertil svare. Iøvrigt skiftes og deles efter den danske Lov undtagen: 1) at Broder og Søster gaae lige i Lod med hinanden i Skifte og Deling, 2) at naar enten Fader eller Moder ved Døden afgaar og har efterladt sig Børn og et af Børnene iligemaade døer efter at Skiftet efter Forældrene er holdet, da tager den igjenlevende Fader eller Moder Lod og Part lige med et af Børnene, 3) at naar et Barn døer, som er uden Broder eller Søster og sine Forældre allerede arvet haver, da arver Faderbroder og Fadersøster og Moderbroder og Modersøster i lige Parter.

Den ordinære Rett i Store Magleby holdes og sættes alletider efter gammel Skik og Sædvane 4re Gange om Aaret: ved Nytaar, Paaske, Sct. Hansdag og Mikkelijtider, friidt og uden Betaling for alle og Enhver, som der har noget at forrette. Men forlanger nogen aparte Rett sat paa andre Tider, betales derfor 4 Rdlr.

Ved Acter, Domme og Thingvidners Beskrivelse og Udstædelse betales efter Loven. Og naar nogen forlanger Arrest 4 Rdlr. Hvad Afkald eller deslige i Retten bliver leveret til Indførsel i Protocollen betales til 4 Sk. Stk. og ikke mere.

For at skifte i Hollænderbyen, i hvor stor eller liden det er, betales til Schouten 2 Rdlr. og Skriveren 1 Rdlr. Og paa Dragøe til Schouten 5 Mark og Skriveren 5 Mark.

Saaledes allerunderdanigst forfattet og overleveris udi allerdybeste Underdanighed af

J. B. Schout
C. Tønnesen, Skriver.

Store Magleby paa gl. Amagerland.
d. 19. April 1751.«

Retsbetjentene nød iøvrigt forskellige Friheder i Henseende til Skatter og Hofrejser (dog ikke af deres danske Hartkorn). De havde en Mandspart i Indtægten af grundstødte Skibe. Schouten havde sin særlige Stol i Kirken. Og naar de kørte til Torvs, havde han og Skriveren Tilladelse til at køre forbi de andre Vogne, da de havde Forretninger paa Amtstuen. Schout- og Skriverembedet gik ofte i Arv inden for samme Familie.

Retten holdtes i Reglen hos Schouten eller Skriveren, hvor der fandtes en særlig Stue dertil. Det sidste Retssted var Gaarden Nr. 1, »Skriverens Gaard«, der indtil 1797 tilhørte Schout Gert Corneliussen Bacher og senere Skriveren af samme Navn. Den sidste Schout, Dirch Corneliussen, boede paa Gaarden Nr. 2, som brændte 1809 og derefter udflyttedes til Nordre Dragørvej. Retten holdtes tilsidst omtrent hver Uge, ofte to Gange ugentlig. Retssagerne omhandlede da for en stor Del Bjergninger paa Dragør, hvorom der var mange Stridsspørgsmaal, enkelte Tyverisager og Gældssager.

Større Straffe idømtes sjældent, saa det var meget faa

Sager, der appelleredes til Amtsretten. 1663 ses, at en Mand i Hollænderbyen havde dræbt en Kvinde ved Gift. Da han anede Uraad, var han sejlet til Helsingør med Rødder og Urter og flygtet derfra, og man saa ham aldrig siden. Han dømtes fra Liv og Gods. En Kvinde havde besigtiget den Døde ved Midnatstid, maaske for at se om Morderens Genfærd skulde vise sig. 1680 dømtes en gift Mand, der havde »besovet« sin Tjenestepige, til at miste Halvdelen af sit Bo, der taxeredes til 70 Rdlr. 1717 havde en Mand og Kone stjaalet hos Præsten. Manden dømtes til Galgen, Konen til at kagstryges (piskes) og brændemærkes med Tyvsmærke i Panden. De benaadedes af Kongen, han til livsvarigt Arbejde paa Bremerholm, hun til Spindehuset. To Skaaninger, der nogle Aar senere begik Indbrud og Rov — de bandt en Kone i Sengen og ranede 450 Slettedlr. — dømtes til Galgen samt til at betale »Tvigield« (det dobbelte af Ranet) og miste deres Hovedlodder.

Retterstedet fandtes i gamle Dage paa »Galgebakken«, det laa paa Fælleden syd for Møllen.

En Særstilling indtog denne Sogneret ved, at ingen Prokurator maatte møde og procedere nogen Sag uden særlig Tilladelse af Øvrigheden. Prokuratorstanden havde ganske vist faaet kgl. Bevilling til »for alle Ober- og Under-Retter at føre Sager«. Men Hollænderne fandt, at der »let kunde findes de iblandt, som ved Kroglove og Uendeligheder kunde søge at indvikle os (desuden ikke Lovkyndige) i Forvirrelser og benytte sig af vores Enfoldighed heri«. De ansøgte derfor 1773 Kongen om, at Christian d. 4.s Privilegium af 10. Juli 1615, der tilholdt at søge Sagerne afgjort i Mindelighed »for at forekomme vidtløftige Bekostninger og Tidsspilde«, fremdeles maatte staa ved Magt, samt at ingen Prokurator dersteds for Retten maatte møde i nogen Sag uden at være beskikket dertil af Amtmanden. Efter Amtmandens og Kancelliets Forestilling stadfæstedes denne Særrettighed.[1])

I Forbindelse hermed dannede Schoutjurisdiktionen tillige Byens Forligskommission (stadfæstet 1806). Og endnu efter denne Jurisdiktions Ophævelse havde Hollænderbyen sin

[1]) Bilag XX.

egen Forligsret, der 1832 foretog 43 Sager, hvoraf de 27 sluttedes ved Forlig.

Schouten var desuden baade Overformynder, Skifteforvalter og Auktionsholder. Retten udnævnte en Formynder til at forvalte de Umyndiges Midler. Hvert 3. Aar skulde han aflægge Regnskab over det forvaltede Gods og staa til Ansvar derfor. Gik Godset tabt ved Krig eller Ildsvaade, led de Umyndige selv Tabet. Hvis Børn fik Arv, og havde Forældre, som var komne i Armod, skulde en Del af Midlerne bruges til deres Hjælp. Ved Skifte gjaldt, som nævnt, særlige Arveregler. Saaledes arvede Søster og Broder lige, en Enke eller Enkemand, hvis Barn døde, arvede samme Part som Barnets Søskende; hvis Barnet ingen Søskende havde, arvede dets Forældres Søskende, »welcher alletydt so gebruchlich is, so lange alse wy gedenchen können«, som det hedder i den gamle Vedtægt, der er fornyet 1726 og konfirmeret 1728.

Som Auktionsholdere havde Schouten og Skriveren en ikke ringe Indtægt. Det ses saaledes, at der ved Auktioner over Boer paa Dragør fragik ca. 10 % i Omkostninger til Deling mellem dem og Staten.

Schoutens Forretninger, navnlig som Dommer, forøgedes stærkt ved Slutningen af det 18. Aarh. Antallet af Love og Forordninger tiltog i stigende Grad, saa den gamle Schout Pitter Pittersen 1770 søgte Amtmanden om at maatte tage en lovkyndig Mand til Hjælp, medens hans Efterfølger søgte at formindske Arbejdet ved Forbudet mod at Prokuratorer gav Møde i Retten.

Tiden krævede imidlertid snart, at ogsaa denne Dommerstilling varetoges af en Jurist. Og netop ved Schout Gert Corneliussen Bachers Død 1797 verserede en stor og vidtløftig Sag mellem Byen og tidligere Justitsraad, nu Generalkrigskommissær Lange, Kastrupgaard. Birkedommer Cramer ved Taarnby Birkething, der vistnok var Sættedommer i denne Sag, søgte da om at faa Schoutembedet nedlagt og Hollænderbyen underlagt hans Jurisdiktion. Det lykkedes dog ikke den Gang. Hollænderne paastod deres Ret til, efter gammel Skik, selv at vælge en ny Schout, og Kongen, der fik Sagen forelagt, gav dem en Frist paa 6 Uger til at begrunde og bevise

denne Ret.[1]) Da de havde deres Privilegier i Orden, fik de Lov til for denne Gang at vælge deres egen Schout, nemlig den gamle Skriver Dirch Corneliussen, der havde Bestillingen til sin Død 1818.

Han assisteredes i en Del Aar af Prokurator Lauritzen, som blev konstitueret i Embedet forinden Schouten døde og var godt inde i Sagerne. Imod at faa ham til Birkedommer gik Byen da ind paa, at deres Sognething ophævedes og forenedes med Taarnby Birk under en samlet Jurisdiktion: Amager Birk. Dette traadte saa i Virksomhed fra Nytaar 1822, netop 300 Aar efter Hollændernes Bosættelse paa Amager og deres hollandske Retsjurisdiktions Indtræden.

Om den sidste Hollænder-Schout fortælles, at han stod højt hos Kong Frederik d. 6. og gerne var med, naar Kongen holdt Jagt paa Amager. Der spistes da ofte Frokost i Præstens Storstue, »Kongesalen«, som fra gammel Tid var indrettet dertil. Kongen var meget interesseret i Hollænderbøndernes Færden og Virken. Da Dannebrogstegnet indstiftedes 1808, skal Kongen have sagt: »Glem saa ikke min Amager«, hvormed han mente Schouten, som ogsaa var en af de første, der kom paa Listen. Han var en ualmindelig agtet og afholdt Mand, saaledes lyder hans Eftermæle.

Som *Schouter og Skrivere* skal nævnes i Fortsættelse af de i 2. Del omtalte; Schouter var:

Tønnes Hansen (1734—1747),
Jacob Gerdsen Bacher[2]) (kaldet J. B. Schout, 1748, 1761),
C. Backer (kaldet C. B. Schout; 1766),
Pitter Pittersen (1767; 1770),
Isbrandt Corneliussen (1773—80),
Gert Corneliussen Bacher (1780—97),
Dirch Corneliussen (1797—1817),
Prokurator Lauritzen (konst. 1817—21).

Skrivere var:

Jørgen Galskiøt (1724, vistnok tillige Skriver ved Amtstuen),
Dirch Pittersen (1734),

[1]) Kanc. Brevb. 1797. 406.
[2]) Gift med Foged Hans Hansens Datter, Sundbyvester. 1758.

Jacob Gerdsen Bacher (1747),
C. Tønnesen Backer[1]) (1751; 60),
Pitter Pittersen (1766),
T. Backer (1767),
Gert Corneliussen Bacher (1772—80),
Dirch Corneliussen (1780—97),
Gert Corneliussen Bacher (1797—1818).

Hollænderbyens ***Kommunalordning*** faldt nøje sammen med Retsvæsenet. Schouten, eller i hans Sted Skriveren, var Byens Foged, begge dannede sammen med de 7 Scheppens Byens Raad, der varetog baade dens borgerlige og juridiske Forvaltning. Raadet forestod hele Byens Økonomi og Orden, varetog dens Rettigheder og Vedtægter, alle dens Fællesanliggender og offentlige Forhold, nærmest som i en Købstadkommune. Baade Kirken, Præstegaarden og Skolen, ja Møllen og Aalefiskeriet administreredes af dette Fogedstyre, ligesom det fordelte og opkrævede Byens Skatter og indbetalte disse til Amtstuen.

Medens flere af de gamle Privilegier, som denne Kommune var bygget paa, og særligt dens privilegerede Skatteydelse, ophævedes gennem det 17. og 18. Aarhundrede, saa adskilte den sig endnu væsentligt fra det danske Sogn ved sin frie Forfatning og det fulde Selveje, Besidderne havde. De andre Byer bebyrdedes stadig i høj Grad baade med Hoveri og Ægtkørsel, men Hollænderbyen synes endogsaa helt at have aflagt sine »Fadebursrejser«, og det ses ikke, at den nogensinde har ydet nogen Afløsning eller Erstatning derfor.

Møllen var som sagt en kommunal Indretning. Den nu nedlagte Mølle var opført 1696 (dette Aarstal stod indskaaret over Indgangsdøren); men der fandtes en tidligere Vejrmølle, som sikkert havde staaet fra Christian d. 4.s Tid. Baade den sidste og den tidligere Mølle ejedes af Byens Beboere, der var forpligtede til at lade male paa den mod en billig Maleafgift: for 1 Td. Rug 20 Sk., 1 Td. Byg 12 Sk. Ogsaa Dragørboerne lod male her, men de maatte først betale henholdsvis 3 Mark og 2 Mark pr. Td. Allerede fra 1704 nævnes en Deklaration om, at Dragørboerne havde tilkøbt sig Retten til at benytte Møllevejen for 16 Rdlr.

[1]) Gift med Pitter Willumsens Datter, Sundbyvester, 1760.

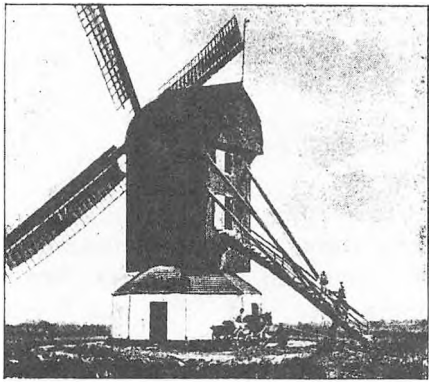

Hollænderbyens Mølle, fra 1696.

I Vedtægten med Dragør af 1766 hedder det, at denne Bys Indvaanere ikke skal betale mere end 12 Sk. for hver Td. Rug foruden Kørselen op og ned, »saa lover og Dragør Indvaanere, at de alle vil lade male paa vor Mølle saa længe de kand blive exbideret og ingen Klage sker«.

Møllen var tilligemed en Jordlod paa 6 Tdr. Ld. bortforpagtet mod en aarlig Afgift paa 400 Rdlr. til Byen. 1710 ses at Gjert Clausen havde den i Forpagtning.

Hollænderne svarede ingen Mølleskyld. Da der fra Statens Side 1775 rejstes Krav herom, gjorde de gældende, at de vel intet Fribrev havde paa Møllen, men den var i sin Tid bygget paa Byens egen Grund, og i 150 Aar havde de ingen Mølleskyld svaret, saa de mente ikke nu at kunne tilpligtes at betale en saadan Afgift. Amtmanden erklærede ogsaa, at Møllen maatte have særlige Friheder, og det ses heller ikke, at den kom til at betale Afgiften.

1802 dreves Vejrmøllen sammen med en Hestemølle. Omkring 1830 formaledes aarligt 3 à 4000 Tdr. Sæd. Byens Gaardmænd havde første Ret til at faa malet; Husmændene maatte vente til bagefter, og Fremmede (udensogns boende), som benyttede Møllen, maatte betale en højere Maleafgift end Sognets Folk. Møllekassen forvaltedes af »Møllemesteren«, en af de 4 Mænd, som nu varetog Byens Sager[1]). 1860 ejede Møllekassen ca. 2000 Rdlr., der tilfaldt Hartkornsejerne, da Møllen kort Tid efter solgtes til Privateje og dreves i Forbindelse med Bageri.

Aalefiskeriet opretholdtes ogsaa stadigt som et kommunalt Privilegium, trods mange Ophævelser og, som det synes, urimelige Afgiftskrav fra Kronens Side. Som tidligere omtalt gjaldt

[1]) De øvrige var, foruden Sognefogden, Kirkeværgen, Skoleforstanderen og Fattigforstanderen.

Privilegiet ikke alene Fiskeri »under Amager«, men ogsaa paa Sjællandssiden, og det ses, at Hollænderne gennem det meste af det 17. Aarh. endnu drev et ganske lønnende Erhverv derved. I 1660erne havde de 30 Aaleskøjter liggende i Dragør Havn til dette Brug. Af Fiskeriet under Amager svaredes 10 Tdr. Aal, og af et »Aalefiske« under Sjælland, vistnok ved Køge Krog, svaredes 1 Td. Aal aarligt i Landgilde. Desuden svaredes der Hartkornsafgift henholdsvis af 40 Tdr. til Københavns og 4 Tdr. til Frederiksborg Amt.

Senere maa Fiskeriet være gaaet meget tilbage, og Hollænderne klagede over, at Afgifterne var for høje. 1692 havde man frasagt sig Retten til Fiskeriet ved Køge Krog, saafremt man ikke kunde skaanes for Hartkornsafgiften deraf og nøjes med at svare Landgilden, da Fiskeriet ofte ikke gav mere end den Td. Aal, som Landgilden var. 1708 klagede de atter til Kongen over, at de afkrævedes ikke blot Landgilden for Aaret 1700, men ogsaa Hartkornsydelsen fra 1692 til da, ialt over 200 Rdlr., og truedes med Exekution i Mangel af Betaling. I høje Toner besværede de sig over, at de saaledes truedes med Ruin, da mange af Interessenterne var forarmede eller døde eller flyttede fra Byen. De anholdt om at faa Hartkornsskatten eftergiven og lovede fremtidig at svare 1 Td. Aal, hvor lidt end Fiskeriet gav[1]).

Det ses ikke, hvorledes denne Sag blev ordnet; men Hollænderbyen synes samtidig ophørt med Fiskeriet paa Sjællandssiden. Nogle Aar senere finder vi det overtaget af Dirch Clausen Ulspil m. fl. Hollændere i Ullerup for 4 Rdlr. aarligt foruden Hartkornsafgiften. 1720 ansøgte de Kongen om Afslag i Hartkornet, hvoraf de skulde svare Rusthold til Frederiksborg, men Rentekamret vilde ikke understaa sig i at forestille Hs. Majestæt videre derom[2]). Dermed hører vi ikke mere til Fiskeriet under Sjælland.

Aalefiskeriet under Amagerland og i Kalvebodstrand var ogsaa i 1680erne gaaet tilbage, saa det »var til liden eller ingen Nytte«. I Matriklen af 1688 bibeholdtes de 40 Tdr. Hartk., som Hollænderne svarede deraf, foruden 10 Tdr. Aal i Landgilde. Den sidste Afgift var betydelig, og man klagede

[1]) Renteskriverkont. kgl. Resol. F.

[2]) Rytterdistr. Kopibog B. 125.

atter over, at den var for høj. 1696 ses, at Kongen bevilgede et Afslag paa 200 Rdlr. for 2 Aar, skønt man ikke havde godtgjort, at »det ny Værks Indrettelse paa Christianshavn« havde skadet Fiskeriet[1]).

Omkring 1750 hedder det hos Thura: »Nu er dette Aalefiskeri ganske ødelagt og bruges ikke mere. Dog maa Hollænderne aarlig svare 40 Tdr. Hartk. deraf«. Landgilden var da lagt over paa Hartkornet, og der svaredes 4½ Rdlr. pr. Td. foruden extraordinære Paalæg. Det maa iøvrigt bemærkes, at Hartkornet af Aalefiskeriet i 1748 blev nedsat til 18 Tdr. 6 Skpr. 4 Fj. 1 Alb.[2]). Ved den senere Matrikulering (1844) bortfaldt det helt.

Hollænderne bibeholdt stadig Retten til dette Fiskeri. De drev det neppe mere selv, men Kommunen lejede det ud ved Auktion. 1757 søgte den ved en Byforsamling at udleje »et Aalestade« mellem Amager og Køge Krog, men ingen vilde byde paa det. 1818 ses, at Wibrandt Carlsen og Svend Andersen Buur udlejede paa Hollænderbyens Lodsejeres Vegne Aalefiskeriet i Kalveboderne til Frederik Lohse, København, for 200 Rdlr. aarligt[3]). 1844 fandtes det delt i 6 »Fiskerisæt«, nemlig Kalvebodsættet, Vestre Hage, Østre Hage, Bækkestenen, Slagstenen og Vierdigesættet. Disse Sæt udlejedes for et eller flere Aar ad Gangen; i 1850erne indbragte de 65 Rdlr. aarligt. 1885 forpagtede Dragør Kommune hele Fiskeriet for 160 Kr., dels for at give Byens Fiskere Ret til at fiske, dels for at undgaa fremmede Fiskeres Indgreb i Bjergningen af Skibe, som kom paa Grund paa Sydenden af Landet. Fra 1890 gik det atter over paa fremmede Hænder.

Hartkornsejerne i Store Magleby har, som sagt, stadig søgt at hævde deres Eneret og har faaet Privilegiet stadfæstet ved indtrædende Tronskifter, saaledes 25. Juli 1851 og 24. Febr. 1865. Ved den sidstnævnte Stadfæstelse knyttedes forskellige Bestemmelser til Bevillingens Indhold, navnlig at den kun gav Eneret til at drive Aalefiskeri med Ruser, Pulsvaad, Sand-

[1]) Amtets Kontributionsregnsk. 1697—98. Med »det ny Værk« sigtes formodentlig til et Aalefiskeri, som dreves af Johan Heidemarch, Inspektør ved Bolværkerne for Københavns Slot.

[2]) Rentekam. Resol. 12. Oktbr. 1748.

[3]) Taarnby B. Justitsprotokol 1818.

vaad, Glibe og Kamme. Disse Bestemmelser optoges i Fiskeriloven af 5. April 1888, og det »laasede« Vand sattes fra Koklapperne rundt om Sydenden af Amager til Skællet for Dragør Jorder.

Flere Gange har Bestemmelserne været Genstand for retslig Afgørelse. Saaledes idømtes fremmede Fiskere 1892 ved Amager Birk en Erstatningsbøde til Hartkornsejerne paa 1800 Kr. for at have sat Ruser i det laasede Vand. Og 1914 idømtes Hartkornsejerne ved Overretten en større Bøde for at have fjernet et Bundgarn, som det maatte anses for lovligt at benytte, da Eneretten var begrænset til de ovennævnte Redskaber.

Af *Hollænderkommunens Vedtægter* findes ikke opbevaret nogen samlet eller af Overmyndigheden sanktioneret Udgivelse. Byen havde Ret til at ordne sine Sager, som den selv vilde, og den vedtog ved de aarlige Byforsamlinger at lade Schouten og Scheppens bestemme, hvad der var til Menighedens og Almuens Bedste. Hvad der saaledes bestemtes, indførtes i Retsbogen og var dermed gældende Lov. Men da Rettens Bøger »nah dith vorderfliche Krygeswesent« og under forskellige Ildsvaader er gaaet tabt, har man kun faa Bestemmelser, saaledes om Formynderi og Erstatning for det Børnegods, der gik tabt under Svenskekrigen, samt om Arveretten[1]). Derimod findes en udførlig Vedtægt om Forholdet til Dragør, »de Drakerlude«[2]). Fra 1711 findes en Vedtægt med nogle Poster om Markens Indretning og Drift samt om, hvor stort Traktement der maatte bydes ved Bryllup, Barsel, Begravelse og Deling[3]).

Den første mere samlede Vedtægt, der findes for Hollænderbyen, affattet paa Dansk, er fra 1726 — konfirmeret 1728. De »11 Poster«, den indeholder, omhandler vidt forskellige Ting: Udlejning af Gaard- og Havepladser fra de øde Gaarde fra Pestens Tid; om Skifte, Formynderskab og Børnepenges Anbringelse; om Bykassernes Pengeforlis ved Møntens Reduktion; om Udlejning af Stolestader i Kirken; om Forbud mod at Haandværksfolk maa købe saadanne eller erhverve Byens Jord, Eng eller Hauger eller udtappe nogen Slags Drik. Hvad Schultes og Scheppens bestemmer, skal Menigheden høre og efterleve[4]).

[1]) 2. Del p. 201 ff. [2]) Sst. p. 205. [3]) Sst. 222. [4]) Bilag IX.

Iøvrigt findes der kun enkelte Vedtægter om Byens Forhold og Rettigheder udadtil, saaledes om Græsningen paa Fælleden (1761), om Saltholmsrettighederne (1765) sammen med de danske Byer og en »Nyforening« med Dragør, om Skatteafgiften og andre Poster (1766), hvorved Kommunen sikrede sig betydelige økonomiske Fordele[1]).

Kommunens ***Skatter*** var gennem det 16. og 17. Aarh. i Forhold til Størrelsen baade af Jordareal og Hartkorn betydelig lavere end det danske Sogns. Allerede dens Landgilde, som af Christiern d. 2. var sat til 300 Mark og derefter omsattes til 100 Daler, var kun en Tiendedel af, hvad Taarnby Sogn svarede. Men Afgiften var privilegeret og lod sig først forandre ved Landgildeskattens endelige Ophævelse 1718. Ogsaa Tiendeydelsen blev efterhaanden betydelig lavere i Forhold til Jordarealet, idet Hollænderne drev en ikke ringe Del af det danske Sogns Jord, som de havde købt eller lejet, medens Tienden stadig hvilede paa de Sognebeboere, der havde solgt eller pantsat Jorden, eller lejet den ud. Ved Slutningen af det 17. Aarh. svarede Hollændersognet kun ca. 550 Tdr. Byg i Konge-, Kirke- og Præstetiende.

Extraskatten havde man tidlig faaet »fixeret« til et Minimum, idet den kun skulde svares af 24 Gaarde, hvoraf de 4 endda regnedes under Dragør. Skønt Hollænderbyen bestod af nærmest 4 Gange saa mange Familier, fik den 1596 Kongens Sanktion paa, at den kun skulde svare 40 Rdlr., medens Skatten ellers var 2 Rdlr. af hver Gaard. Husmændene svarede ingen Afgift til Staten, men Byen havde Ret til selv at kræve en Afgift af deres Huse. Endogsaa den Leje, Hollænderne svarede af Ladegaardsmarken, var meget lav. Den var oprindelig af Christian d. 4. sat til 200 Rdlr., og dette Beløb blev staaende urokket i mere end 150 Aar.

Kommunens ***Hartkorn***, der oprindelig sattes efter Landgilden, blev følgelig ogsaa ret lavt ansat. Efter de 100 Daler blev det sat til 200 Tdr.; men dertil lagdes 40 Tdr. for Aalefiskeriet, idet man havde Fornemmelsen af, at det var for lavt. Det svarede til en Fjerdedel af Taarnby Sogns Hartkorn, medens Kommunens Jord var omtrent en Trediedel af dette Sogns. Det samme Forhold gjorde sig gældende med Kommunens

[1]) Bilag XVII, XVIII og IXX.

Andel af Saltholmshartkornet, der rettede sig efter Amagers. Af dette fik Hollænderbyen knap en Trediedel, skønt den havde næsten ligesaa mange Høveder at græsse som Taarnby Sogn.

Det samlede Hartkorn, som Hollænderbyen kontribuerede af, var først 349 Tdr., nemlig foruden de 240 ca. 81 Tdr. af Ladegaardsmarken og ca. 28 Tdr. af Saltholmen. Dette Hartkorn blev staaende ogsaa efter Matriklen 1688. Men da Aalefiskerihartkornet 1748 nedsattes til ca. 19 Tdr. kontribuerende Hartk., og Ladegaardsmarken 1783 fraskiltes, blev der tilbage ca. 249 Tdr., hvilket ved Fælledens Udskiftning forøgedes til 263 Tdr. Ved den ny Matrikel (1844) forhøjedes det til 268 Tdr., deraf 26 Tdr. paa Saltholmen. Skønt Aalefiskerihartkornet ikke existerede mere, og skønt en Del af Arealet var indtaget til Veje, Haver og Byggegrunde, var Hartkornet blevet højere end det først ansatte.

Hartkornsskatterne var i det 17. Aarh. ikke ret store. Hele Hollænderbyens aarlige Skatteafgift var 7 à 800 Rdlr. Men 1717 samledes Landgilden og alle Hartkornsskatter til en fast Matrikulskat paa 4½ Rdlr. pr. Tdr. Hartk. i Stedet for Rytterhold. Ved det 18. Aarh.s Slutning var samtlige Amtstueskatter ca. 8 Rdlr. pr. Td. eller over 1800 Rdlr. og omkring 1830 11 Rdlr. pr. Td., eller ca. 3000 Rdlr. af hele Byen. De kommunale Udgifter udgjorde da henved 2000 Rdlr., men dette Beløb indkom i det væsentlige gennem de Fællesrettigheder og kommunale Indtægtskilder, som Byen havde, saa den maa siges at være en velstillet og ubetynget By.

Et nyt ***Byforstanderskab*** indtraadte efter kgl. Forordning af 29. April 1818, idet hele det gamle retslige og kommunale Fogedstyre ophævedes. Den ny Styrelse skulde bestaa af Sognefogden, Kirkeværgen og en tredie af Byens Lodsejere, der valgtes som Regnskabsfører for Møllen. Skolepatronen og Fattigforstanderen, der bestod tidligere, holdtes udenfor. Sognefogden var Formand. Byens Regnskaber forelagdes en Revision paa 6 valgte Mænd, og opstod der Tvist mellem disse, valgtes tre Mænd til, hvorefter Flertallet var det afgørende, og Decision gaves af Amtmanden.

Den første Formand blev den afgaaende Skriver Gert Corneliussen Bacher. Først i 30erne udvidedes Raadet med

Skolepatronen, Fattigforstanderen og Vejpatronen, og dets Formand var da G. C. Bacher jun. Efter Landkommunalloven af 1857 valgtes det første Sogneraad, hvis Formand blev P. S. Schmidt, idet Sognefogden indtog en særlig Stilling og udnævntes af Amtmanden. 1862 blev Jan Isbrandtsen Sogneraadets Formand.

Et Bylav dannedes ved Siden af Byforstanderskabet til at varetage Hartkornsejernes Fællesrettigheder. Disse bestod i Retten til Fælleden, Saltholmsretten, Aalefiskeriet, Ejendomsretten til Kirken, Præstegaarden, Skolen, Møllen samt flere Grunde og Pladser. Dette Ejerlav havde betydelige Indtægter, og dets Kasse administreredes af en særlig Bestyrelse og efter egne Vedtægter. Naar Formuen voksede for stærkt, foretoges en Deling mellem Interessenterne. De aarlige Indtægter andrager nu ca. 2000 Kr., der anvendes til Fremme af Byens, navnlig Hartkornsejernes Interesser[1]).

Kommunens Udgifter til Skole-, Fattig- og Vejvæsen var omkring 1830 ca. 1200 Rdlr., hvoraf kun en ringe Del paalignedes som Skole- og Fattigafgift. Skolevæsenet koster nu 6—7000 Kr. Fattigvæsenet koster knapt 3000 Kr. Dette sorterede tidligere under Kommunen og Amtsforvalteren, ikke som andre Steder under Præsten. Byen havde intet Fattighus og kun meget faa Fattige, for hvis Ophold der betaltes paa fremmede Anstalter. Fattigvæsenet oppebærer Indtægten af to Legater, der ejes af Kirken, nemlig: Schout Dirch Corneliussens, stiftet 3. Juni 1817, paa 100 Rdlr. og Gaardejer Tønnes Jansen Schøits, stiftet 23. Februar 1823, paa 200 Sletdlr. — Fra 1857 lagdes Fattigvæsenet ind under Sogneraadet. Vejvæsenets Udgifter afholdtes tidligere hovedsagelig af Bomintraderne. Det koster nu 6—7000 Kr. aarligt. Hele Kommunens Budget var 1895 ca. 15,000 Kr.; 1910 ca. 30,000 Kr., hvoraf ca. 3000 Kr. som Bidrag til Amtsfonden.

[1]) Kassen afholdt 1856 Hovedgadens Brolægning.

3. Kirken og Skolen.

Kirken. — Præsteembedet. — Præstegaarden. — Tyske og danske Præster. — Degnen og Skolemesteren. — Skolen. — Lærere.

KIRKEN i Hollænderbyen, der ejes af Hartkornsejerne og bestyres under Kommunen, blev egentlig først — efter Ødelæggelsen under Svenskekrigen — genopbygget ved Ombygningen 1731. Den blev da gjort meget større og højere, end den tidligere var; den er 45 Al. i L. og 22 Al. i Br., saa den rummer 600 Siddepladser. Den regnes for en af Landets største og smukkeste Landsbykirker. En nærmere Beskrivelse findes hos Trap, saa her skal kun tilføjes enkelte Data. Ved denne Ombygning, eller maaske allerede under Krigen, fjernedes det lave Taarn — Rytteren — som i Form af en Murkrone tidligere hævede sig paa Midten af Tagryggen. I Stedet skal være anbragt i Midten af Loftet et C 6 med en Krone over, et Tegn paa kongelig Bevaagenhed, og fjærnet ved Ombygningen 1855. Iøvrigt blev saavel Taget som Taarnet og Spiret 1731 gjort meget højere[1]). Paa Spiret anbragtes en forgyldt Kobberkugle under Fløjet. Da dette blæste ned 1836 (15. Jan.), og Kuglen gik itu, fandtes deri et Kobberhylster med et Manuskript af følgende Indhold:

»Efter at Hollænderbyens Kirke formedelst Brøstfældighed og slette Bygning og Mangel paa Rum paa sin egen Bekostning bleven nedbrudt i Aaret 1731 i April og i samme Aar opbygget og saavel i Henseende til Kirken som Taarnet meget forbedret. Da værende Præster, Magister Hummer, gl. 76 Aar,

[1]) Af Toldregnsk. ses, at der indførtes til Dragør 73,000 Kridtsten fra Stevns og 3600 glasserede Tagsten fra Eckernförde.

i Embedet 40 Aar, og Magister Mathias Hviid, Vicepastor, gl. 28 Aar og 6 Maaneder, i Embedet 3 Aar og 2 Maaneder, og Skout Cornelis Cornelissen, er dette Vers af mig undertegnede forfærdiget og i Kobberkubbelen paa Taarnet henlagt:

Nu kneiser jeg igjen til Kirkens Ziir og Ære,
Enhver her under mig Guds Villie kan lære,
Jeg er hver Sømands Tegn som seyler mig forbie,
At de næst Gud ved mig fra Fare bliver frie.
Jeg otte Alen meer i Veyret er opdreven,
Før var jeg uden Guld, forgyldt jeg nu er bleven,
Det har vor Menighed ladt gjort i Kirkens Nafn,
Paa Kirkens egen Pung til Kirkens Ziir og Gafn[1]).
De stolte Vinde, som mig tumle vil og true,
Den fæle Torden, for hvis Ljun-lld jeg maae grue,
Dem skal Guds Øye nok med Skamme vise af,
At jeg før Tiden ey skal segne i min Graf.
Og derfor med Guds Røst i Kirken op skal stemme,
Jeg dette Vers udi min Kobberbug vil gjemme,
Men falder jeg engang, da rejser mig igjen,
Saa seer mand at I er Guds Ords og Kirkens Ven.

Hollænderbyens Præstegaard, den 21. August 1731.

Matthias Hviid,
Vice-Pastor.

Ved Genopsættelsen nedlagdes, foruden det gamle Manuskript, et Par Vers af Pastor H. A. Timm. En gennemgribende Reparation af Kirkens Indre fandt Sted 1855, idet Loftshvælvingerne blev forskallede, og der indsattes større gotiske Vinduer. Kirken blev da assureret for 22,000 Rdlr. En ny Altertavle, malet af Th. Wegener, blev tilvejebragt af Pastor Timm ved en Indsamling blandt Beboerne. Prædikestolen — i hollandsk Renaissance — stammer fra den ældre Kirke, der menes at være ombygget 1611, medens Døbefonten er af nyere Billedskærerarbejde. Altertavlen, der er skænket af Pastor Hummer, bærer følgende Inskription:

»Dar ik vant Jaar 1691 d. 31. Mart tot het onder staaende Datum een Tyt van 39 Jaaren lang, Pastor en Ziil-Zorger voor de duur verlofte gemente van Hollenderdorp, groote Magle-

[1]) I en anden Gengivelse har disse to Linjer følgende Affattelse:

Det har Cornelis Schøit ladt giort i Byens Navn
Til Kirkens Prydelse og Menighedens Gavn.

dorp genaent opt Landt Amak geweest hadde, hebbe ik met myn Geminde en Gelief de Vrouwe Christiana Charlotte Bircherod aan de Kerke, God tot ere en de gemeende aldaar tot gebruyk en Zierat opt Altar de Wynkanne vereert en gegeven d. 24. Dec. 1730. Jacob Hummer.

Komt niet hier to als onbereyd
Dat kost uwe eige Zaligheid
Maar eet en drinøt in vast gelove
Zo neemt u God in Zyn Vertrouve «

Den smukke gamle Lysekrone, der bærer Navnet Grubbe og Aarstallet 1617, skal stamme fra Ribe; den synes skænket af Familien Birkerod, fra hvilken Fru Hummer nedstammede. Den nyere Lysekrone er skænket af Etatsraad J. C. von Osten og Hustru 1812. Over Midtergangen er ophængt et stort fuldrigget Skib, skænket af Skippere i Dragør. Det bærer Navnet »Reddernes Ønske« Anno 1797 og Bogstaverne H. O. R. — S. H. H. — S. P. Sk. Orglet er skænket af Birkedommer von Osten 1855 for Penge, som han havde oppebaaret i Mandsparter af Bjergninger.

I Kirken findes opbevaret en ældgammel Døbefont af Kampesten med Ornamenter og Inskription, et gammelt tilhørende Laag samt Rester af den gamle Altertavle fra 1585.

Den gamle romanske Døbefont.

Iøvrigt bevares en prunkløs Kirkestol, som har staaet øverst i Kirken og har været benyttet af Schouten gennem 200 Aar. Paa dens Sidepiller er udskaaret i Relief:

Schvltheis sein Stvl Anno 1611.

Endvidere findes tre »Tavler« eller Offerbakker, som ved deres Form morsomt betegner tre forskellige Aarhundreder. Den venstre bærer Aarstallet 1659 og Navnet Jan Chreliszön; den midterste 1755 og Bogstaverne D. P. S.; paa den højre staar Skolekassens Tavle 1809.

1846 fik Kirken skænket af Sognefoged, Grdr. G. C. Bacher

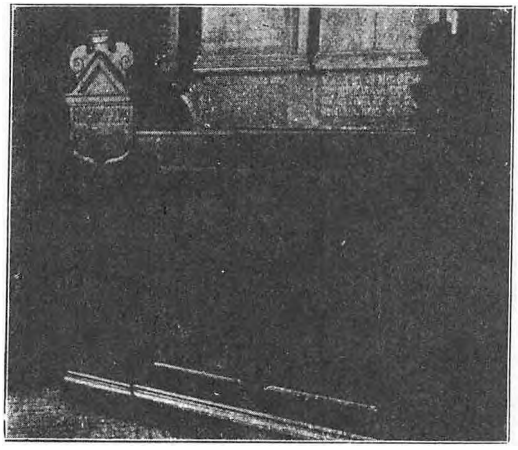

Schoutens Kirkestol og en Del af den gamle Altertavle.

og Hustru Ehm, f. Willum Buur, i Anledning af deres Guldbryllup et smukt Døbefad af Sølv.

Kirkens to Klokker bærer følgende Inskriptioner: »1748 forfærdiget af Heinrich Tessien« og: »1792. D. C. Herbst Kiøbenhavn. Foræret af Schout Gert Cornelsen Bacher«.

I Kirken er begravet flere af dens Præster, saaledes Jørgen Harder, Thomas Harder og Jacob Andersen Hummer; og der findes en Marmortavle til Minde om Mag. Peter Olrog, som døde 1788.

Kirkegaarden er smukt beplantet. Her findes mange Gravstene fra det 18. Aarh. over Byens Gaardmænd, en over Præsten og Salmedigteren H. A. Timm, † 1866; en Støtte er rejst over Pastor A. Djurhuus, † 1878. Et Monument er rejst af Admiral J. C. Krieger over 25 faldne Krigere til Minde om Søtræfningen med Englænderne den 20. Oktober 1808 ved Falsterbo. Det fredes og vedligeholdes af Marineministeriet. Nytaar 1915 rejstes en Sten til Minde om den sidste tyske Præst Pastor Schmitto. Kirken bestyredes tidligere af en »Kerkmaister«, hvortil valgtes en af Byens Gaardmænd, der gjorde Regnskab for dens Indtægter og Udgifter. Under ham sorterede »de Røster« eller Røstholderen, som

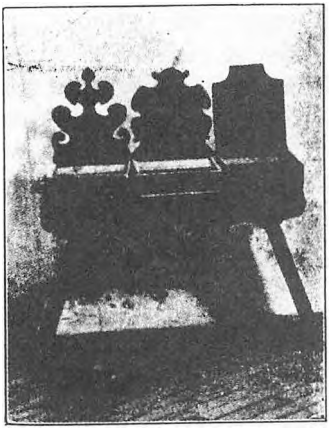

De tre »Tavler«.

var baade Klokker, Graver, Skatteopkræver og Bytjener. Regnskabsbogen førtes paa Hollandsk indtil 1808. Den da tiltrædende Kirkemester Cornelius Corneliussen Bacher indførte den danske Skrivemaade. Efter ham var Wibrandt Carlsen Kirkemester til 1824; derefter valgtes en Kirkeværge.

Den væsentligste Indtægt, Kirken havde, var Tienden. Denne regnedes fra gammel Tid til 96 Tdr. Korn, der fordeltes paa Gaardene, oprindelig med ca. 4 Tdr. paa hver, senere efter Hartkornet. Ogsaa Dragør har stadig betalt sin Del, skønt de to Gaarde her havde deres Hartkorn under Store Magleby. Tiendeafgiften var i det 18. Aarh. 2 Skpr. Korn af hver Fjerding Jord. 1854 fastsattes den til $^1/_8$ Td. Byg af hver Td. Hartkorn.

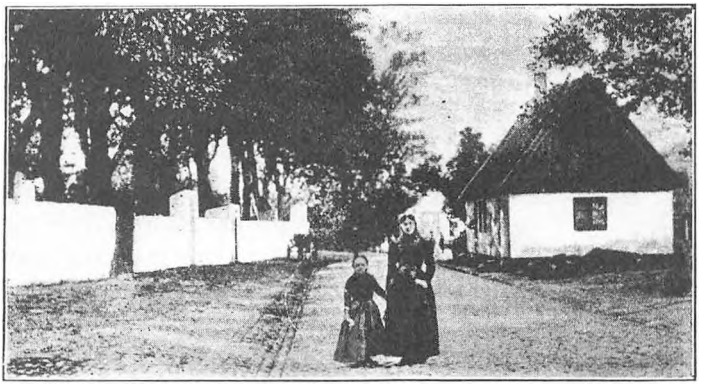

Kirkevejen med Røstholderhuset.

De andre Indtægter var Leje af Stolestaderne — 1788 købte Tolder Guldberg i Dragør en Stolestade for sin og sin Hustrus Livstid for 10 Rdlr. — Vin- og Brødpenge af »de Drakers«, Betaling for Bænkene »paa Loftet«, Tavle- og Blokpenge samt for Jord og Klokker. I det 18. Aarh. udgjorde Kirkens Aarsindtægter 3 à 400 Rdlr., omkring 1900 ca. 2000 Kr. Dens Formue var 1771: 760 Rdlr., 1910 ca. 6000 Kr. Kirken afholdt fra ældre Tid Præstens Ekstraskatter for hans Afsavn af Jord; endnu i 1830erne betaltes ca. 40 Rdlr. aarligt, men dette Forhold er ophørt, uden man ved hvorfor.

I Præsteembedet, der besattes af Kongen, var indtil 1731 kaldet frisiske eller holstenske Præster, og der brugtes

indtil da kun Plattysk baade i Skolen og Kirken Den ældre og den yngre Harder, som var Præster 1640—95, udgav bibelske Læsebøger, først paa Tysk »vor de kleene Jögendt der Hollender-Gemeine« og senere tillige paa Dansk, nærmest for Dragørs og fremmede Tilflytteres Børn[1]). Fra 1735 deltes Embedet i et tysk og et dansk Pastorat, idet Dragørboerne klagede flere Gange over, at de ikke havde den Nytte af Kirketjenesten, som de burde have. Flere af dem truede med helt at forlade det hollandske Sogn. 1735 viedes endelig det første Par paa Dansk i Kirken. Den ny danske Præst, Wegersløf, vilde have indført den danske Salmebog, men dette satte Hollænderne sig imod, og de klagede til Kongen over, at det ikke maatte forundes dem »at leve og dø under den ældgamle Skik og Sædvane i Kirkens Ceremonier«. Det blev da bestemt, at der vekselvis skulde synges og prædikes dansk og hollandsk, og der skulde indrettes en dansk Skole. Ved det næste Præsteskifte opstod Spørgsmaalet, om der stadig skulde være to Præster. Dragørboerne havde anmodet om at faa en god dansk Præst. Og Kongen resolverede, at Chr. Jensen fra Falster skulde være dansk Præst, og at der hver anden Søndag skulde prædikes og synges Tysk og Dansk[2]). Men endnu 1788 udgav Pastor Schmitto paa Tysk: »Ordnung des Heils, dörch den Cathechismum Lutheri« til Brug for den tysktalende Ungdom i Skolen. Den blandede Kirketjeneste ved to Præster vedvarede til 1802. Da var den daglige Tale bleven meget danskblandet, og Kirkesproget maatte bøje sig for Udviklingens Lov. Man fandt det ikke mere nødvendigt at ansætte nogen tysk Præst, og Pastor Schmitto blev Christi Himmelfartsdag 1802 indsat som Enepræst. Den 20. Januar 1811 blev det tyske Sprog helt afskaffet i Kirke og

Pastor Schmitto.

[1]) H. Fr. Rørdam: Kirkehist. Saml. 1 R. 5. 158.

[2]) Kirkehist. Saml. 4 R. 663 ff. Sæl. Tegn. 69, 349, 419.

Skole, efter at der i 290 Aar var prædiket og talt Plattysk, fra 1735 afvekslende med Dansk.

Præstelønningen var, efter en ældgammel Kontrakt med Beboerne, i Tiende en Trave Sæd in natura af hver Fjerding Jord, halvt Rug og halvt Byg, 192 Traver af hvert, samt Offer og Accidenser og fri Bolig. Senere ydedes i Stedet for Halmen en Trave Havre eller ½ Td. ren Sæd af hver 3. Fjerding Jord. Dertil kom som en kongelig Ydelse: 3 Pund Korn (12 Tdr. Byg eller 10 Tdr. Rug) til lige Deling mellem Præsterne her og i Taarnby. Efter en senere Bestemmelse svaredes 1 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk. af hver Fjerding Jord, eller ialt 70 Tdr. Rug og 85 Tdr. Byg. Kancelliet bestemte 1799, at der af Husmandslodderne (uden for Hartkornet) burde svares en Afgift, og man burde herom søge en Forening med Præsten [1]). Ved Vakancen 1833 ses, at Præstetienden regnedes til 2 Rdlr. af hver Td. Hartk., hvortil kom »Refution« af Ladegaardsmarken (5 Tdr. Rug), og 1854 sattes Tienden til 1 Td. Byg af hver Td. tiendepligtigt Hartkorn. Embedets samlede Indtægter var i det 18. Aarh. ca. 800 Rdlr. til Deling mellem de to Præster. 1736 bestemtes det, at den ældste Præst forlods skulde have 100 Rdlr., Resten skulde deles lige. Men allerede 1739 hedder det, at de begge skulde have »lige Gang og Sæde, saa og lige Revenuer« [2]). Indtægterne maa derefter være stegne. 1833 var Reguleringssummen 1520 Rdlr.; omkring 1900 var den ca. 6000 Kr. (ca. 100 Tdr. Byg, 5 Tdr. Rug, Offer og Accidenser 2610 Kr., »Præstepenge« 560 Kr., Leje af 12½ Td. Land: 500 Kr., personligt Tillæg 100 Kr. samt Bolig). Præstepengene af Hollænderbyen er tillagt Embedet i Stedet for Jord, idet Byen, da Hollænderne kom hertil, overtog Præstegaardsjorden imod at give aarlig 120 Rdlr. foruden Bolig til Præsten. Af Dragør svaredes 160 Rdlr., som skal være tillagt i Stedet for Høstdage med 24 Sk. aarligt af hvert Par Folk. De 12½ Tdr. Land blev tillagt ved Udskiftning af Fælleden.

Afholdelsen af Præsternes Skatter har efter en gammel Overenskomst været paalagt Kommunen eller Kirken. Det gjaldt navnlig alle kongelige Skatter (Ekstraskatter) og

[1]) Embedets »Liber daticus« 1789—1811.

[2]) Sæll. Reg. 56, 335. Pensionen til 2 Enker var 1768 100 Rdlr. og 1769 tillagdes Pastor Flint en Pension paa 300 Rdlr.

Udskrivninger til Landets Værn, som paahvilede Grunden[1]). Derimod skulde Præsterne selv betale deres personlige Skatter. 1793 verserede en Retssag herom, og Kommunen dømtes til fremdeles at udrede alle de kongelige Skatter[2]). Og det ses af Kirkens Regnskabsbog, at denne Udredning fandt Sted endnu 1828. Senere er dette Forhold ganske vist ophørt. Det ses 1866, at Pastor Djurhuus selv betalte baade Gammelskat og Land- og Ligningsskat.

Paa Kaldet hviler en Afgift paa 150 Kr. til Skolevæsenet Denne blev paalagt ved Kaldenes Forening 1802, dog saaledes at Beløbet rettede sig efter Enkepensionerne; senere fastsattes Afgiften til 50 Rdlr. til Dragør og 25 Rdlr. til Hollænderbyens Skole.

Præstegaarden, der tjente som Bolig for Præsterne, ejedes af Hartkornsejerne. De skulde til enhver Tid opretholde og vedligeholde den. Stuehuset er meget gammelt, det synes at stamme fra Frederik d. 3.s Tid, og der fandtes indtil Ombygningen 1867 en gammel Stue ovenpaa, hvortil førte en rundbuet Døraabning med profilerede Vederlagssten og en meget gammel Dør med smukke Hængsler og et blyindfattet Vindue. Det var den saakaldte Kongestue, der indtil Christian d. 8.s Tid benyttedes af Hoffet, naar det holdt Jagter paa Amager. Der findes nu indmuret en Sten i den nordre Fløj med Frederik d. 3.s og Dronnings Navnebogstaver og en latinsk Indskrift, som oversat lyder: Til Minde om den treenige Gud og den kongelige Gavmildhed.

Ved Præsteembedets Deling (1735) skulde der altsaa afgives Bolig til to Præster, og dette Forhold gav Anledning til mange Stridigheder mellem Præsterne og Kommunen. Schouten, som vistnok var imod Delingen, indgav kort Tid efter en Besværing til Kongen over, at der nu var beskikket Byen to Præster, men der fandtes kun én Præstebolig. Præsterne vilde ikke bo sammen, skønt der var »tvende gode Stuer, et Sovekammer, Køkken, Bryggerhus, Bagerovn og Kælder«. Og i den saakaldte Nørregaard var Stald, Lade og Fæhus samt Lejlighed for Tjenestefolkene. Den ene Præst kunde desuden »nyde den saakaldte Kongestue ovenpaa samt den søndre Gaard«. Kon-

[1]) Bilag III.

[2]) Dok. til Justitsprotok. s. A.

gen fandt ogsaa, at Præsterne kunde nøjes med Boligen, som den var[1]). Men de vilde dog ikke finde sig tilfreds dermed. Det ses, at den danske Præst Christian Jensen 1739 havde opført et Hus paa Gaardens Havejord, hvilket han solgte ved Fraflyttelsen til sin Efterfølger, der blev kaldet paa den Betingelse, at han skulde bebo Havehuset, hvoraf den aarlige Leje var 30 Rdlr., som skulde tages af den samlede Embedsindtægt. Menigheden skulde holde det vedlige. Den ældre, tyske Præst skulde blive boende i Præsteresidensen »Grønnegaard«. Aaret efter enedes man dog om at dele den gamle Lejlighed i to, imod at Haven skulde tilhøre den ældste Præst. Imidlertid var den næste danske Præst, Pastor Flint, 1749 flyttet ud i Havehuset, som han lejede. Han beklagede sig over Lejligheden til Kongen, der anmodede Stiftamtmanden om at sørge for, at Præsten fik en ordentlig Bolig »paa den menagerligste Maade«. Han kunde tilmed opsiges af Ejeren og havde ikke Plads til at modtage sin Tiende. Ej heller i Grønnegaarden var der Plads, da begge Præster havde stor Familie. Kancelliet formaaede da den yngste Præst (Flint) til at købe Havehuset, saaledes at det stadigt ved Nyansættelse skulde overtages af den nye Præst efter lovlig Vurdering til Brug som Embedsbolig. Da den ældre tyske Præst Jørgen Røbel døde 1760, tilfaldt det Flint at flytte ind i Grønnegaarden, men han indvilgede i at blive boende i Havehuset og lade den nye Præst overtage Gaarden mod en Godtgørelse paa 40 Rdlr. aarligt[2]). Senere tog de danske Compastorer Bolig i Havehuset, der 1834 overtoges af Kommunen og tillagdes Præstegaarden. Denne bestod nu af to Fløje, Stuehus samt Stald og Lade. 1813 blev der tillagt Gaarden en Eng paa 12½ Td. Land samt Græsning til 2 Køer paa Fælleden.

De tyske og danske Præster var efter Embedets Deling følgende:

Tyske Compastorer:

1731—35: Mathias Jensen Hviid. Kapellan fra 1715. Fra 1735 Holmens Provst.

1735—60: Jørgen Gottfriedsen Røbel.

[1]) Sæl. Tegn. 70, 76.

[2]) Sæl. Tegn. 73, 837; 74, 336. Sæl. Reg. 76. 320 og Oversekr. Brevbog 1749 - 61.

1760—66: Henning Otto Josias Gärtner (fra Haderslev).
1766—86: Johan Christoffer Gotfr. Schmidt.
1786—1802: Frederich Carl Schmitto (fra Brømsebro ved Broager).

Danske Compastorer:

1735—39: Gunder Thøgersen Wegerslef.
1739—44: Christian Jensen (forfl. til Slagelse).
1744—69: Hans Pedersen Flint.
1769—88: Mag. Peder Jensen Olrog (g. 1780 med Barbara Müller).
1788—1800: Maturin Pedersen Endorph, Provst.

Enepræster:

1802—33: F. C. Schmitto. Fra 1828 Kapellan H. C. Fahnø.
1833—35: Vilh. Rud. Dichmann.
1835—66: Herm. Andr. Timm.
1866—78: Andr. Djurhuus (fra Thorshavn), Provst.
1878—1909: P. H. B. Baumann.

Degnen og Skolemesteren var her forenet i samme Person indtil efter 1800. Biskoppen besatte dette Embede. Degnen maatte imidlertid have en »Skoleholder« til Medhjælp, og efter Skoleinstruksen af 1721 havde Præsten at indstille en dygtig Person til denne Bestilling, hvorefter den indstillede blev eksamineret i Provstens og Amtmandens Overværelse og blev antaget, saafremt han viste sig skikket. Præsten havde dog Myndighed til uden videre at afskedige ham, hvis han senere fandtes uduelig eller førte et uskikkeligt Levnet. Præsten skulde i det hele drage Omsorg for, at Børnene holdtes i Skole, og da Skolen blev meget forsømt, maatte han ofte paakalde Øvrighedens Hjælp. Efter Instruksen af 1721 kunde Forældrene idømmes ikke blot Pengebøder, men ogsaa Fængsel paa Vand og Brød eller aabent Skrifte i Kirken for Børnenes Udeblivelse fra Skolen. En Gang om Ugen skulde Præsten overhøre Børnene, og mindst en Gang aarlig holdt Bispen Visitats.

Biskop Balle skriver i sin Visitatsbog 1799: Den danske Præst, Provst Endorph, prædikede gammeldags-evangelisk uden Opbyggelse. Den tyske Præst, Hr. Schmitto, catechiserer meget godt og er duelig, men stolt og trodsende. Den

hollandske Ungdom svarede for det meste ret vel efter Præstens tyske Lærebog og viste Forstand. Den danske Ungdom gjorde ligeledes i Almindelighed skikkelig Rede efter Lærebog og Catechismus. Nogle udmærkede sig.

Degneembedets Indkomster var, som det ses 1743, ca. 300 Slettedaler samt fri Bolig. Lønnen bestod mest i Kirkeoffer, men som Skolemester havde han 1 Skill. dansk ugentlig af hvert Skolebarn. Iøvrigt betalte Byen til en Skoleholder eller »Hører« 50 Slettedaler, hvoraf denne skulde underholde sig selv; men han havde formodentlig frit Husly.

Omkring 1800, da der i Stedet for Degnen kaldtes en Skolelærer og Kirkesanger, tillagdes der denne den saakaldte »Degnetrave«, som svarede til en Trediedel af Præstetienden samt en Jordlod paa 9 Tdr. Land Og da Læreren 1835 tillige blev Organist, tillagdes ham derfor 2 Mark af hver Gaard og 1 Mark af hvert Hus aarligt. Senere ansattes en Førstelærer (1866 med 2475 Kr.) og en Andenlærer (med 1068 Kr.).

Den gamle Degnebolig, der oprindelig hørte til Kirken, indrettedes til Skolebygning 1742; den ombyggedes 1808.

1803 fik St. Magleby og Dragør deres første Skolekommission, som bestod af de samme Medlemmer som Sognefattigkommissionen, altsaa tælles for begge Byer. Amtsforvalter Bierg var første Skolepatron for St. Magleby og Dragør, og Schouten, Skriveren samt 2 Skippere var Skoleforstandere. Endelig indførtes i Januar 1812 en Plan for Amagerlands Skolevæsen. Heri bestemtes blandt andet, at Lærerne skulde have reglementeret Jordlod.

Skolekassens Indtægter, der forvaltedes af Skolepatronen og anvendtes til Skolens Vedligeholdelse, bestod i, hvad der indkom i Tavlen og Bøssen, samt Skolemulkter og fra 1803 en Ydelse af Præstekaldet, som sagt i Anledning af det tyske Præsteembedes Inddragelse. Desuden ydedes ca. 80 Rdlr. aarlig af Kirketienden. Byen havde 1833 ca. 100 Skolebørn.

Som Degne findes nævnt: Jens Degn (1691), Poul Christiansen Friis (1710—59, da han døde 82 Aar gl. Hjælpelærer var Jørgen Th. Harder). Lorentzen (1766).

Skolelærere og Kirkesangere: Niels Christophersen (fra 1813), senere: Henriksen, Schouw, Meilgaard (1860—75), Viggo Schmidt og A. E. Poulsen.

Der herskede ikke altid det bedste Forhold mellem Lærerne her og paa Dragør, særlig synes Lærer Christophersen at have været ret hidsig og stridbar overfor sine Kolleger. Der berettes saaledes om ham:

»Den 14 Novbr. 1813 har Christophersen efter endt Gudstjeneste i Kirken voldsomt overfaldet og med mange Næveslag mishandlet Lærer Gotschalck fra Dragør, hvorfor Direktionen bevidner ham sit allerhøjeste Mishag.«

Og senere meddeles, at han idømtes en Mulkt paa 5 Rdlr., fordi han i et Skolekommissionsmøde, hvor han skulde modtage en Irettesættelse, havde afbrudt Kommissionen med »ubeskeden, paastaaende og ørekløvende Anmærkninger og fornærmede Medlemmerne ved Miner og haanende Udeladelser«.

St. Magleby Kirke.

TAARNBY SOGN
I DET 18. OG 19. AARHUNDREDE

1. Lokalbeskrivelse.

Sognets Omraade og Beboelse. — Amagerbro. — Sundbyerne. — Sundbyvester. — Sundbyøster. — Gaarde, Veje og Gader. — Taarnby. — Løjtegaard. — Kastrup. — Kastrupgaard. — Maglebylille. — Petersdal. — Tømmerup. — Nøragersminde. — Skelgaarde. — Abelsminde. — Viberup. — Ullerup. — Raagaard.

Det gamle *Taarnby Sogns Omraade* strakte sig fra Christianshavns Vold til Raagaard eller Aflandshage[1]). Det havde oprindelig en Udstrækning paa ca. 1¾ Mil L., ½ Mil Br., omkring 7000 Tdr. Land foruden dets Andel i Saltholmen, ca. 2000 Tdr. Land. Sognet er delt i 7 Byer (10 Skattedistrikter). Senere blev det matrikuleret til 749 Tdr. Hartk. foruden Saltholmshartkornet.

En mindre Indskrænkning af Sognet fandt Sted ved Fælledens Udskiftning 1783, da 262 Tdr. Land — det nuværende Amagerbro Kvarter — lagdes ind under København[2]). 1870 fraskiltes endvidere Sundbyerne som et særligt Kirkesogn, dog først 1894 fandt den kommunale Adskillelse Sted. Sognet om-

[1]) Sognet synes oprettet omkring Absalons Tid. Det hed da Burgby. Enten var det Tilliggende til en Borg ved Taarnby eller til Bispegaarden i København som Taffelgods under Roskilde Bispestol. I kirkelig Henseende hørte det under Vor Frue Kirke i København. Omkr. 1370 nævnes det Taarnby Sogn.

[2]) Der undtoges dog 4 Enklaver, hvorpaa der da dreves Mølleindustri. Formodentlig af Hensyn til Konsumptionsafgiften maatte disse blive liggende under Taarnby Sogn.

fatter nu ca. 7000 Tdr. Land, indbefattet dets Andel af Saltholmen, med 595 Tdr. Hartkorn.

Sognets *Beboelse* var i 1. Halvdel af det 17. Aarh. 410 og efter Svenskekrigen 555 Personer. Ved det 18. Aarh.s Begyndelse var Befolkningen tiltaget stærkt Under Pesten 1711 døde ca. 700; men 1762 fandtes dog 1790 Indb. (1801: 3126, 1840: 3927, 1860: 6778, 1890: 16,925; deraf i Sundbyerne 13,310). Efter Adskillelsen fandtes ca. 4000 Indb. I det 18. Aarh. havde Sognet 96 Fæstegaarde og ca. 150 Indsidderhuse, som laa paa Gaardenes Grund. Ved den kommunale Adskillelse fra Sundbyerne havde Sognet ca. 1200 Gaarde og Huse, deraf Sundbyerne de 800. Den nu tilbageværende Del af Jorden er i det væsentlige dyrket med Korn og Haveurter. Beboerne lever hovedsagelig af Jordbrug og industriel Virksomhed, for en Del af Fiskeri, Handel og Skibsfart.

Amagerbro og Christianshavns Fælled dannede et særligt Kvarter (262 Tdr. Land med 15½ Td. Hartk.). Det bestod før 1700 af nogle enkelte Huse, et Par Møller og en Reberbane, der var kastede ud paa Fælleden ved Siden af den højnede, ældgamle Vej, »Broen«, som førte fra Porten ud til Sundbyerne. Fra omkring 1700 anlagdes efterhaanden flere Oliemøller, og disse medførte snart flere Beboelser. Konsumptionskontoret eller »Sisseboden« blev flyttet fra Ravelinen i Volden herud, og hen mod Slutningen af Aarhundredet findes baade Bageri, Slagteri og Beværtning.

Ved Fælledens Udskiftning (1783) lagdes Kvarteret ind under København — med Undtagelse af de 4 Møller — og det begyndte at blive industrielt. Der opstod snart en Limfabrik og flere mindre Virksomheder. Stadens første Veterinærskole, som laa paa Christianshavn, havde sin Have, Stalde o. s. v., hvor nu Arbejdernes Forsamlingsbygning ligger. Og der anlagdes et Par Kirkegaarde, nemlig Vor Frelsers Sogns øst for Vejen, og »Slavekirkegaarden«, som hørte til Tugthuset, vest for Vejen, hvor Sønderbros Theater ligger. Endvidere flyttedes Renovationskulerne fra Vesterbro herud, bag »Store Mølle«. Galgen anbragtes paa »den svenske Skanse«, tæt udenfor Kulerne, saa Kvarteret blev snart ret ilde anskrevet.

Ved Siden af »Sisseboden«, der laa hvor nu Banen skærer Amagerbro, oprettedes 1789 Bommen, som snart flyttedes

ud til Skællet. Herude opstod da flere Smaabedrifter. I »Bonne Esperance« drev en tysk Slagter, Eisemann, Slagteri, og Traktørstedet »Syven« (Huset Nr. 7), som oprindeligt tilhørte Veterinærskolen, opstod. Ved Aaret 1800 fandtes her en Værtshusholder Paulus Blädel og en Bager Howitz, noget senere en Bager Mentz, saa Kvarteret synes at have været hovedsagelig tysk. Beboerne hørte delvis til den tyske Menighed paa Christianshavn, thi Kongen maatte fritage dem for at betale Bompenge, naar de skulde i Kirke.

Fra 1810 stammer Landstedet »Haabet«, der laa, hvor nu Svinget udgaar fra Amagerbro. Hertil hørte i sin Tid et kendt Danselokale, senere boede Distriktslægen her, og endelig købte Etatsraad L.P. Holmblad Stedet og indrettede det til Asyl for sine Arbejderes Børn.

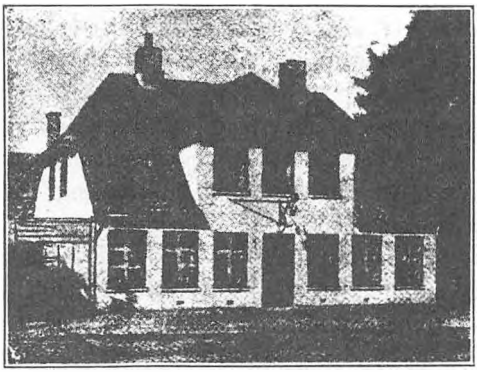

»Haabet«, nedrevet 1913

Den tiltagende Beboelse rykkede efterhaanden længere ud, udenfor Stadens Grænse, og der herskede et sandt ægyptisk Mørke, naar man kom udenfor Porten. 1842 klagede Sogneforstanderskabet i Taarnby til Magistraten over, at der hverken var Lygter eller Vægtere paa den Del af Byens Grund, der strakte sig fra Amagerport til Sundbyerne, derimod fandtes her adskillige Værtshuse, der søgtes af de laveste Befolkningsklasser fra Christianshavn og jævnlig gav Anledning til alvorlige Excesser. Det var saaledes ikke helt farefrit at passere denne Strækning. Sogneforstanderskabet henstillede derfor til Københavns Politi at drage Omsorg for de vejfarendes Sikkerhed paa denne Del af Stadens Grund, hvor Land og By mødtes.

Politidirektør Bræstrup fandt dog ikke, at de foreslaaede Foranstaltninger var nødvendige. Tidligere var der vel paa Amagerbro adskillige faste Danseboder, skriver han, men efter at disse Anstalter er ophævede, er Uordenerne saa at sige

ophørte eller dog blevet sjældnere, og dermed faldt Magistraten atter til Ro.

Dette Standpunkt kunde ikke i Længden opretholdes. I 1845 befaledes det da ogsaa ved kgl. Resolution, at der skulde ansættes 2 Vægtere og anbringes tolv nye Lygter paa Amagerbro.

Angaaende Renovationskulerne hedder det i en gammel Skrivelse, at de afgav et saadant Syn, at de Mennesker, der ikke havde set dem, næppe kunde gøre sig noget Begreb derom. De var i uophørlig Brug endnu i 1851, da Kommissionen til de hygieiniske Forholds Forbedring henledte Opmærksomheden paa dem. De blev derefter flyttede ud til Stranden.

Da Veterinærskolen i 50erne flyttedes til Frederiksberg, solgtes en Del af dens Jord, Slavekirkegaarden blev nedlagt, og det meste af Kvarteret nærmest ved Amagerbrogade samt de fleste Møller erhvervedes efterhaanden af Etatsraad L. P. Holmblad, der ved sin Død efterlod sig Byggegrunde her til over 3 Mill. Kr.s Værdi.

Forlystelseslivet begyndte samtidigt med Bebyggelsen i Sundbyerne at opstaa paa »Broen«, der gav Tonen an som et Centrum for den ny Forstad. Ude paa Sundbyernes Marker var begyndt at opstaa Lejekaserner, der ensomt ragede op i Luften med raa Gavle, som ventede paa Tilbyggelse. Ventetiden var lang, men der kom endelig foretagsomme Mænd — Hermann Ebert bør nævnes i første Række — som fik Sporvognen herud (1894), og med den kom der Liv i Byggeriet. Broen blev helt moderne, nye Sidegader anlagdes, og hele prægtige Villabyer skød frem af Amagers frugtbare Jord; en hel ny Tid rykkede ind næsten med Sporvognsfart.

Haand i Haand med hele denne Omdannelse af Sundbyerne udviklede Forlystelseslivet sig, ikke blot paa Broen, men helt ude paa Sidevejene, hvor Røde Kro og Stjernekroen laa. Det begyndte meget beskedent med, at Søren Nielsen i Midten af 80erne om Sommeren i en Have bag »Syven« indrettede en uhyre primitiv Variété. Kaféen var et almindeligt lavt Bondehus af den Type, som var saa gængs paa de gamle Broer, og Forestillingerne blev givne i den bagved liggende Have, hvor »Scenen« var anbragt i et Hjørne og nærmest lignede en stor Kasse, der var stillet ovenpaa et Lysthus med Aabningen ud mod Publikum. Paa denne Dyrehavsbakke-Scene

optraadte saa forskellige folkelige Sangere og Sangerinder, og der blev spillet ikke mindre folkelige humoristiske Smaastykker — Ludovika Freytag og Frederik Henriksen tjente her deres første Amagersporer — altsammen til stor Fornøjelse for Amagerne og Christianshavnerne, der i »Syven« fandt et længe savnet Forlystelsessted, hvor Sommeraftenerne kunde tilbringes. Imidlertid blev Lokaliteterne efterhaanden for indskrænkede og Arrangementet for beskedent, og Søren Nielsen købte da Murermester Lindhardts overfor beliggende Villa og indrettede her »Vennelyst«. Kort efter døde han, og »Vennelyst« har siden da skiftevis været i Direktør Carlsons og Restauratør Aagesens Besiddelse, indtil Kommunen købte Grunden og midlertidigt lejede den ud til Direktør Mogensen (Kæmpebiografen), der tilførte det populære Etablissement ny Energi og omdøbte det til »White Star«, folkevittigt kaldet »den hvide Stær«.

Men Søren Nielsens Held fristede andre, og Vald. Christensen, Røde Kro, fik ogsaa Scenenykker og byggede et stort Sommertheater i sin berømte store Have. Og snart fulgte Stjernekroens Scene, hvor forskellige dramatiske Foreninger søgte Husly. Røde Kro har senere under Direktør Chr. Petersens Ledelse erhvervet sig et stort Navn som Forstadstheater. Paa Syven's Grund rejstes 1902 Sønderbros Theater af Brødrene Anders og Carl Henriksen, der her skabte et hyggeligt Theater for det brede Folkelag. Broen blev derefter et Led i Hovedstadens Vækst ud mod friere og luftigere Forhold.

Sundbyerne begyndte i ældre Tid (før Fælledens Udskiftning) omtrent ved Østergade (nu Frankrigsgade) og Brigadevej. Her deltes »Broen« i to Veje, af hvilke den ene førte til Sundbyøster i Flugt med den gamle Vej til Kastrup, den anden over Fælleden, som her gik omtrent op til Thingvej ad Vestergade (nu Skot-

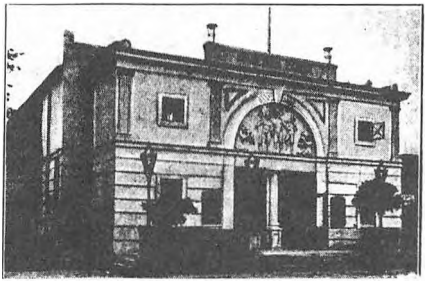

Sønderbros Theater.

landsgade) til Sundbyvester. Begge Sundbyerne bevarede gennem hele det 18. Aarhundrede en fuldstændig Landsbykarakter. Hver By havde sin tæt sammenhængende Gaardrække langs Øresundsvej og Kirkevejen til Taarnby. Paa Gaardtofterne og »Haverne« bag Gaardene var ganske vist allerede bygget mange Huse langs Vejene »bag om«, der førte til Fælleden og dannede ligesom Bagdøre til de gamle Bondebyer. Her var tidlig udlagt mange Husmandslodder, hvor Byernes Haandværker- og Arbejderbefolkning boede. En Del Sømandsfamilier, Fiskere og Folk, der ernærede sig paa Holmen, havde slaaet Bo herude. Landligheden brødes ikke af disse Smaahuse, der i Reglen var omgivne af store Grønthaver, hvor de kendte »Sundbykoner« dyrkede deres Produkter, som de solgte paa Torvet og i Portene inde i Staden. Allerede 1718 havde Sundbyerne dobbelt saa mange Huse som Gaarde. 1755 tillod Kongen, at Holmens Baadsmænd og Haandværkere maatte bygge sig Huse herude, skønt udenfor Fæstningen, »dog at nogen Egalité skulde iagttages ved Bebyggelsen«. Efter den Tid begyndte en stærk Udparcellering af Gaardtofterne til Hus- og Havebrug; omkring 1800 var de 27 Gaarde delte mellem 90 større og mindre Jordbrug samt en Mængde jordløse Huse med Smaahaver.

Sundbyvester havde omkring 1700: 13 Gaarde og 37 Huse med 48 Ottinger Jord, 86 Tdr. Hartk. (1802: 97 Tdr. og 1844: 103 Tdr. Hartk. paa 1190 Tdr. Land, hvoraf 674 Tdr. Ld. benyttedes til Exercerplads). Gaardene, der havde Numre fra Venstre til Højre, laa i en tæt sammenbygget Række langs den nordre Side af Kirkevejen, fra den nuværende Skotlandsgade til Fælleden, som begyndte ved Remisen. De fleste var mindre Gaarde paa 5—6 Tdr. Hartk.; 5 var paa ca. 8 Tdr., 1 paa 9 Tdr. Hartk. Husene laa paa Tofterne bagved og paa »Mellemtoften«, der strakte sig mod Sundbyøster. Bydammen og Lergravene laa ved Byens Vestende, ud mod Fælleden.

Markerne strakte sig mod Syd til Taarnby Jorder og bestod af følgende Vange: Toftespiæld, Mellembyes Agre, Koeheyene, Stenlengerne, Bermans Hey, Roelands Agre, Weylands Agre, Møe-Engs Agre, Wrangelands Agre, Bredschifftes Agre, Langagrene, Traneagre.

Denne By havde en mærkelig ringe Græsningsret paa Fæl-

leden, nemlig til 74 Høveder eller knapt et Høveds Græsning pr. Td. Hartk., medens de andre Byer havde 2 à 3 Høveder pr. Td. Gaardmændene holdt dog 120 Køer og 90 Heste. Byen havde 90 Ildsteder, et større Antal end nogen af de andre Byer i Sognet.

Beboelsen begyndte snart at udvikle sig i Retning af Haandværker- og Arbejderbeboelse. 1718 fandtes her ca. 40 Husmandsfamilier; omkring 1800 var her ca. 100 Huse uden Jord, og 1830 havde Byen 1045 Indb. Denne Bebyggelse skyldtes den betydelige industrielle Virksomhed, som udfoldedes af Fredens Mølle, Reberbanen, Limfabriken o. fl.; en Del af Holmens Smede og Skibstømrere havde fundet mere landlige og billigere Boliger herude end inde i Staden og kunde desuden her drive lidt Bierhverv ved Havebrug.

Den første forstadsmæssige Bebyggelse har sikkert fundet Sted i Vestergade (nu Skotlandsgade), som er Byens ældste Forbindelsesaare, dels til Staden, dels til Fælleden og Kirkevejen.

Ny Vestergade (nu Islandsgade) udgik derefter som en Sidevej fra denne over Mellem Bytoften. Her har allerede omkring 1700 dannet sig et Huskvarter, hvor Holmens Haandværkere og Baadsmænd snart dannede en lille Sømandsby for sig selv. Husene ligner endnu den Dag i Dag ganske en Gade i en af de smaa Søflækker langs Kysten.

Lille Vestergade og Fiolstræde (nu Grønlandsgade og Færøgade) er Sideskud herfra. De gør et særligt gammeldags og krinkelkrogagtigt Indtryk med de smaa Huse og Havepladser bag tjærede Plankeværker, over hvilke et Træ eller to dukker op.

Thingvejen, hvis ældste Del er en gammel Forbindelse mellem Gaardtofterne og Fælleden, blev først efter Thingstedets

Ny Vestergade (nu Islandsgade).

Henlæggelse til Stjernekroen gennemført til Hovedlandevejen. Husene her fik derfor et mere bymæssigt Udseende. Ved Vejens Udløb til Hovedvejen laa et Landsted Esthersminde, som allerede i 60erne maatte vige for Gadebebyggelsen.

Kirkevejen (nu Englandsvej) blev ogsaa først efter Landevejens Gennemførelse ført ud til denne i Flugt med Øresundsvej; tidligere gik den kun til Vestergade. Et af de ældste Steder her ved Hovedvejen var det kendte »Skræderens Hjørne«, der nedreves 1913. I mere end 100 Aar har her holdt en Skræder, en Smed og en Hjulmand tilhuse. En Del af Stedet har i hele den Tid været i Familien Lindgreens Eje.

Bülowsvej (nu Finlandsgade) opstod efter Anlægget af Jacob Holms Limfabrik omkring 1800 og fik Navn efter en af dens første Beboere, Limmester Bülow. Senere var Inspektør A. N. Bülow Ejer af Grunden og udparcellerede den til Smaavillaer og Arbejderboliger.

Fredensvej (nu Hallandsgade), der laa lige overfor Fredens Mølle, var et af de første typiske Arbejderkvarterer med Lejehuse, der opstod herude, vistnok omkring 1830, da de forskellige Fabriksvirksomheder begyndte at florere.

Nygade (nu Sverrigsgade) blev en Fortsættelse deraf. En Del af Gaden byggedes i 40erne og 50erne af A. P. Slager, der begyndte som Kludehandler og endte som en rig Mand. Derefter fortsattes Bebyggelsen af Arbejdernes Byggeforening, som stiftedes af Burmeister & Wains Arbejdere.

Brigadevej — formodentlig Vejen til den militære Øvelsesplads paa Fælleden — er ogsaa for Størstedelen bygget af denne Forening. Den nederste Del er dog opstaaet tidligere, da Jacob Holms Oliemølle og Limfabrik og senere Tændstikfabriken »Godthaab« var bleven anlagte.

Lille Nygade (nu Øselsgade), Smallegade (nu Dagøgade), Hvidtfeldtstræde (nu Ølandsgade) og Villemoesstræde (nu Shetlandsgade) er opstaaede, efterhaanden som Hovedvejens tiltagende Bebyggelse rykkede frem. Der udviklede sig i flere af disse Smaastræder en talrig Baggaardsbebo-else, bestaaende af den fattigste Del af Hovedstadens Befolkning og de tarveligst stillede Arbejdere. En Del af Lille Nygade anvendtes endnu i 50erne som Reberbane og tilhørte Chr. G. Bovedt.

Georgsgade (nu Liflandsgade), Absalonsgade (nu Kurlandsgade), Dannebrogsgade (nu Norgesgade) er opstaaet senere, efter Midten af Aarhundredet, ved Indtagelse af den sidste ledige Jord langs Vestsiden af Hovedvejen. Hvor Norgesgade gaar, laa endnu i 40erne Schoustrups eller da Petersens Oliemølle. Eberthsgade ligger paa et Areal, som tidligere tilhørte Jacob Holms Oliemølle og købtes af Skibsfører Constantin Eberth til Bebyggelse. Mellem Englandsvej og Thingvej findes endnu Rester af den gamle Skolegyde og Raagaardstræde, eller Fægyden, ad hvilken Kvæget i ældre Tid dreves til Fælleden.

Af Udflyttergaarde har Sundbyvester ikke mange. Den første Udflytter var en mindre Gaard, der omkring 1700 udskiftedes fra Gaarden Nr. 8, som da ejedes af Pitter Jansens Enke og senere af Sønnen Ole Pittersen. Den maa være bygget i Nærheden af Hovedvejen paa en Lod af Fælleden efter dennes Udskiftning. 1794 solgte Ole Pittersen Udflyttergaarden paa 10 Tdr. Land, der laa syd for Madam Greens (Grøns) Oliemølle — hvor nu Hallandsgade og Sverrigsgade ligger — til Staten for 3900 Rdlr. Jorden tillagdes Veterinærskolen, og Bygningerne solgtes kort Tid efter.

En mindre Udflyttergaard udskiftedes ligeledes fra Fogden Hans Hansens Gaard — Nr. 12 — til en Plads ved Hovedvejen, neden for Thingvej; den brændte 1814 og synes ikke genopbygget.

Sophienhøj var den næste Udflytter, idet Gaarden Nr. 11, som brændte 1810, af den daværende Ejer, Dirch Jansen, flyttedes ud paa Marken ved Hovedlandevejen. Samtidig byggede han Frydenhøj paa den modsatte Side af Vejen. Men da der kom vanskelige og knappe Pengetider, maatte han afstaa Sophienhøj, hvis Bygninger alene vurderedes til 18,400 Rdlr., til Grosserer Jacob Werner. Denne gik imidlertid fallit 1818, og Gaarden overtoges da af Urtekræmmer Ole de Place, der solgte den 1820 til Peter Frederik Kaarsberg. Omkring 1830 overtoges den af cand. phil. P. J. Schouw, der boede her i over 30 Aar. Gaarden havde da 54 Tdr. Land foruden Overdrev (9½ Td. Hartk.), en smuk Have paa ½ Td. Land. Besætningen var 8 Heste, 20—24 Køer og 10 Svin. Senere ejedes den en kort Tid af en Hr. Schultz, hvorefter

Morten Mikkelsen Lindgreen (1868) ejede den og solgte den 1889 til sin Stedsøn Hans Ohlsen for 80,000 Kr. Denne solgte den 1902 til Udparcellering for 275,000 Kr.; en Del af Fælledjorden var fraskilt i Forvejen.

Bastiansminde ved Taarnby Kirkevej er udflyttet fra Gaarden Nr. 13 i Sundbyvester, der delvis ejedes af Bastian Hansen i Taarnby, vistnok 1819, da en større Ildebrand ødelagde en Del af Sundbyvester. Efter Ildebranden 1852 blev flere af Gaardene flyttede fra den nordre Side til den søndre Side af Kirkevejen, saaledes Gaarden Nr. 12, der da ejedes af Crilles Jansen og Dirch Olsen.

Den første Skole i Sundbyerne oprettedes i Sundbyvester. I Matriklen 1688 findes under denne By nævnt Skolemester Jørgen Jensen som »nylig ansat«. Det varede imidlertid ikke længe, inden Skolen flyttedes til Sundbyøster, hvor den synes at være brugt af begge Byer i Fællesskab. Først omkring 1800 træffer vi atter en Lærer i den vestre By. Indtil 1811 var Hans Stephensen Holm Lærer her og havde samme Løn som Læreren i Sundbyøster. Efter ham fulgte Peter Larsen, der 1815 forflyttedes til Taarnby. Hvem, der kom efter ham, ses ikke; men en Lærer har der sandsynligvis været, da der 1816 fra en af Gaardene blev udlagt en Lod til Skolehave. Fra 1860erne virkede Vilh. Petersen som Lærer og derefter (1880—91) Jens Kamp. Den sidste maa vi omtale lidt nærmere. Han stammede fra Vestjylland (f. i Stadil 1845) og var i nogle Aar Lærer paa Bogø, før han kom til Amager. Fra sin Ungdom var han en flittig Samler af gamle danske Folkeminder og udgav 1877 et betydeligt Værk herom. Senere udkom fra hans Haand et Par mindre Samlinger, hovedsagelig stammende fra Bogø. Paa Amager formede Livet sig ikke lyst for ham. Han henfaldt til Drik og svækkedes af Sygdom, saa han tidlig maatte opgive sin Lærergerning. Efter at have levet en halv Snes Aar i Hovedstaden i fattige Kaar døde han den 23. Maj 1900.

Skolen i Sundbyvester, der laa omtrent midt i Byen ved Kirkevejen, ombyggedes 1849. Og 1863 byggedes en ny Skole i Sverrigsgade. Den gamle Skole brugtes indtil 1891, da Centralskolen ved Øresundsvej toges i Brug af begge Sundbyerne. Derefter indrettedes den gamle vestre Skole til et

kommunalt Børnehjem, som bestod til 1897, da det overflyttedes til det ny Sundby Hospital.

Som Fogder i Sundbyvester nævnes: Hans Hansen (1752, 1770), Dirch Gjertsen (1772), Anders Svendsen (1778), Dirch Pittersen (1802), Jacob Dirchsen (1808), Pitter Dirchsen (1820, 1840).

Sundbyøster havde omkring 1700: 14 Gaarde og 20 Huse med 48 Ottinger Jord, 120 Tdr. Hartk. (1802: 137 Tdr. og 1844: 142 Tdr. Hartk. paa 1345 Tdr. Land). De fleste Gaarde var (1718) paa omkring 10 Tdr. Hartk.; nogle var paa godt 5 og 7 Tdr. Gaardrækken laa langs den nordre Side af Øresundsvej med Numre fra Vest til Øst. Tofterne gik ned mod Fælleden, der begrænsedes af den nuværende Østergade. Langs denne laa enkelte Huse; men de fleste dannede sammen med og bag ved Gaardene en tætbygget Række fra Hovedvejen, der førte til Kastrup, og ned til Lergravene, som tillige udgjorde Bykæret.

Bymarkerne strakte sig mod Syd til Taarnby og Kastrup Jorder; de var inddelte i 20 Vange eller Stykker, som havde følgende Betegnelser: Tottagrene, Tjørnagre, Urtelands Agre, Toftøyene, Døfuels Agre, Hestekiers Agre, Bernands Heyene, Langagrene, Taarnby Spjels Agre, Ormestøckerne, Dieges-Agrene, Dieges-Engs-Agrene, Madagre, Bredeskifterne, Stribeagre, Møeskifterne, Røyelseagre, Kastrup Spielder, Rugbacke Støcker og Engbonden. Som det ses, var hver Bys Jorder inddigede og lukkede med Led (Spjeld) ved Vejene, for at man, naar Ævret var opgivet — Høsten forbi — kunde slaa Kreaturholdet ud paa Marken for at gnave den sidste Rest af Afgrøden.

Landevejen fra Amager Port deltes udenfor Fredens Mølle; den ene Gren gik over Sundbyøster til Kastrup i Flugt med den nuværende Reberbanegade og Kirkegaardsvej til Krudtmøllen, medens en Sidevej udenfor Øresundsvej førte over Højdevejkvarteret op til Kongevejen, der her gik 7—800 Al. vestligere end nu.

Beboelsen var 1718 omkring 50 Familier. Byen havde 312 Høveders Græsning, ca. 70 Ildsteder; Beboerne holdt ca. 90 Køer og 90 Heste. Paa de fleste Gaarde var 2—3 Fæstere

som »Interessenter«. De havde hver en vis Part af Jorden og svarede en forholdsvis Del af Afgifterne og Byrderne, som Hoveri o. l. Der boede saaledes flere Familier paa hver Gaard. Og Husmændene, som hørte til Gaardene, boede i Lejehuse, hvoraf de svarede en Afgift i Penge eller Arbejde til Gaarden. Der ses ogsaa, at Husmænd, som havde en Havelod af den fælles Bymark, svarede Øl til Byen som Afgift.

Beboelsen her udviklede sig mere jordbrugsmæssig end i Sundbyvester. Gaardene udpartedes efterhaanden i mindre Jordbrug, smaa Landejendomme og Landsteder, hvoraf en Del efterhaanden tilhørte københavnske Borgere. Omkring 1800 fandtes her kun 4—5 Gaarde paa mere end 5 Tdr. Hartk. Byen var da delt i ikke mindre end 45 Smaagaarde og lige saa mange større Husbrug og Landsteder med Jord, medens der af jordløse Huse fandtes ca. 60, hvoraf flere til industrielt Brug.

Under Byen hørte (1802) to Møller — den ene var en Oliemølle — en Limfabrik, en Linnedfabrik, to Bagerier og en Kro (Røde Kro). Her boede mange Haandværkere, som dels havde deres Erhverv hos Amagerne, dels var Skibstømrere og Smede paa Orlogsværftet samt enkelte Søfolk og Fiskere. Mange af Beboerne var flittige Havebrugere. Saavel herfra som fra Sundbyvester drev de kendte »Sundbykoner« deres Handel med Haveprodukter paa Hovedstadens Torve og fra deres Stader omkring i Portene.

De gamle Gaarde i Sundbyøster var Genstand for en Del Omskiftning, især efter Svenskekrigen, og flere af dem kom paa mere fornemme Folks Hænder. Gaarden Nr. 3, der laa, hvor nu Saltholmsvej løber, overtoges efter Børge Bendtsøns Død omkring 1666 af Kaptain, senere Major, de la Hey. Denne solgte 1667 Gaarden til Kaptain W. von Stein. I de følgende Aar skiftede den hyppigt Indehaver og fandtes 1672 endogsaa i Eje af Hr. Frederich Christian, der synes at høre til Hoffet og havde Part i flere Gaarde. Denne Ejer afstod den til Pitter Thomassøn, af hvem senere Hs. Excellentz Friderich von Gabel havde vundet den i Spil og afstaaet den til Marineløjtnant Olluff Thomassen. Ved Skiftet efter hans Enke, Dorthe Fru Lieutenantz, 1677, beløb Salget af Gaarden med Besætning og Indbo sig til 294 Sletdlr. 2 Mk. 12 Sk., og Gælden var 269 Sletdlr. Hun stod til Re-

stance for Landgilde, og der var her, som i Almindelighed, meget lidt tilovers til Arvingerne. Gaarden overtoges af Torben Pederssøn og deltes snart i to Halvgaarde.

Gaarden Nr. 6 ejedes efter Krigen af Raadmand paa Christianshavn Hans Johanssøn og derefter 1668 og endnu 1677 af Velbaarne Marquor Rodsteen, hvorefter den atter overgik til en almindelig Bonde.

Gaarden Nr. 8 ejedes efter Krigen af Sognepræst ved Helligaands Kirke, Mester Anders Hansen, sammen med en Bonde, som drev Nabogaarden.

Svaneleje- eller Rødegaard (Nr. 11) ejedes 1660 af Brygger og Borger paa Christianshavn Madtz Brøgger og nogle Aar senere af Peiter Byrting, der synes at have faaet Krobevilling[1]). Gaarden ejedes 1672 af Monsieur Henrik Møller (var det Rentemesteren?) og nogle Aar senere af Stephan Gardener, der havde 7 Heste og 6 Køer. 1679 blev læst Fæsteskøde, hvorved kgl. Overstaldmester Anthony Wulff von Haxthausen overdrog Lystgaarden »Svaneleje« til den fornemme Mand Heinrich (Augustinus) Lüdemann. Denne overdrog igen sin Brugsret til Ejendommen med Jord, Eng, Have og to Fiskeparker til Anthony Møller og dennes Søn Jens Møller paa Christianshavn, der havde ydet ham Laan mod Pant i Besætningen (18 Køer, 10 Heste, 2 Kvier, 2 Kalve, 1 Plag, 1 Føl og 6 Faar). 1697 er Jacob Møller Ejer, og en Mølle paa Fælleden synes da at høre derunder. Sammen med Hans Thorsen og Michel Raagaard havde han tillige Nabogaarden (Nr. 12). De døde alle tre under Pesten 1711, og Christoffer Truelsen blev da Hovedinteressent i Ejendommen og Kroen. Han synes at være indvandret fra Ny Amager, som da nylig var nedlagt.

Gaarden Nr. 12 overtoges efter Krigen (1660) af Velbaarne Axel Sehested; men efter nogle Aars Forløb er Peter Hanssøn og Peder Tidemand Ejere eller Fæstere af den, indtil den slaas sammen med Nr. 11, og de begge danner en

[1]) Gaarden benyttedes vistnok allerede paa den Tid til Bedested, naar Hoffet holdt Svanejagter paa Amager.

Naar det i 2. Del p. 64—65 er antaget, at det er denne Gaard, der 1644 kaldes »Førstergaarden«, maa dette betragtes som urigtigt. Førstergaarden viser sig at være Nr. 14, den østligste Gaard.

større Ejendom, som adskiller sig væsentligt fra de andre Gaarde og faar Navnet »Rødegaard«.

Da Hoffets Svanejagter paa Amager efterhaanden ophørte, fik Kroen, som kaldtes »Rødehus«, større Indflydelse paa Byens Liv, og Gaarden fik Navn efter den, formentlig af Hensyn til dens røde Mure og Tegltag, og fordi i al Fald en Del af Gaardens Tilliggende hørte under Kroen. Gaarden skiftede Størrelse under de vekslende Tider. 1718 købte en Hollænder Jan Corneliussen, som ejede Gaarden Nr. 1, Røde Hus og dens Tilliggende, og der byggedes formentlig en ny Kro. Senere ejede Kromanden Ole Larsen en Del af Gaarden, og 1736 samlede hans Enke, Elisabeth Catharina, denne og solgte den 1750 til sin Svigersøn, Amtstuefuldmægtig Malthe Christian Bruun, for 5000 Rdlr. Den havde da 19 Tdr. Hartk. En større Part af Jorden frasolgtes til Jacob Fortling, Kastrupgaard, og der fraskiltes andre Parceller samt Kroen. Ved Køb erhvervede han dog atter denne og mange andre Ejendomme, da han var bleven Amtsforvalter. Han var virksom, især med Opkøb, og han ejede adskillige Gaarde og Huse, hvorfra en Del af Jorden solgtes til de skiftende Ejere af Kastrupgaard. 1763 frasolgte hans Hustru den oprindelige Gaardsgrund til Nr. 11 samt Altonagaarden med 6 Huse og en Toft, der tidligere var brugt til Tobaksplantage af en Mand, som hed Altona, og nu dyrkedes med Asparges og Grøntsager, samt 7 Tdr. Land tæt ved Gaarden til Plantør Hector Rammelsberg. Gaarden og Kroen deltes, blev en Gaard hver for sig, og efter Amtsforvalter Bruuns Død, vistnok 1765, udparcellerede hans Enke Rødegaard endnu yderligere. Mads Illum ejede en større Del af den, og til de følgende Kromænd solgtes betydelige Parter, ligesom Niels Hansen Bager, der senere blev Foged, 1770 købte en mindre Gaard derfra. Selve Rødegaard ejedes 1771 af Jess

Hovedbygningen til Rødegaard.

Diderichsen og derefter af C. D. Westerholt og Peder Stephensen Sejr. Efter den sidste overtoges Gaarden omkring 1780 af Rayr Hansen. Den havde 1807 9½ Td. Hartk. Senere var Claus Jacobsen Ejer (1840) og derefter Jørgen P. Jacobsen (1872) og Charles Jacobsen. Størsteparten af Jorden blev atter under disse Ejere fraskilt. 1830 havde Gaarden kun 35 Tdr. Ld. og en Besætning paa 6 Heste, 10 Køer, 10 Svin og 10 Faar. Der tilhørte en stor og smuk Have (2 Tdr. Ld.) med en stor Dam — Svanedammen — og flere hundredaarige Frugttræer, to sjældent store Yppern, den ene af Stammerne maalte ca. 5 Al. i Omkreds. En Del af den gamle Bygning ud mod Øresundsvej, der vistnok stammer fra

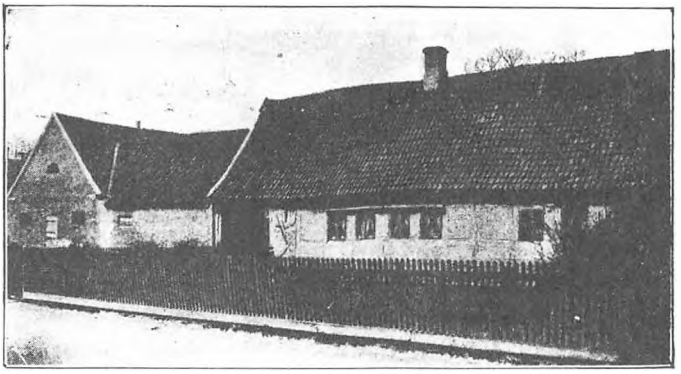

Rødegaard, set fra Øresundsvej.

Tiden straks efter Svenskekrigen, udlejedes da til Beboelse og gav en aarlig Leje paa 200 Rdlr.

Altonagaarden laa nærmest op til Kroen, den ejedes efter Hr. Rammelsberg af Cornelius Olsen, Pitter Raagaard og Bendt Pedersen, derefter af Ole Corneliussen og 1802 af Jens Andersen, 1820 af Dirch Andersen; den havde da ca. 7 Tdr. Hartk. Omkring 1840 havde Amtsforvalter Frydensberg og 1868 Kroejer Niels Eriksen det meste af Gaarden. Senere syntes Jorden frasolgt og Bygningerne udlejede til Arbejderboliger — »Kavalerboligerne« kaldtes de vittigt nok for at minde om den tidligere Herskabelighed.

De ældste *Veje og Gader*, ad hvilke Byens Samliv havde sin Gang, og som førte baade til Markerne, Fælleden og Stran-

den, var Øresundsvej og Østergade (nu Frankrigsgade). Den første dannede Forbindelsen mellem Gaardene og den anden mellem Tofterne og Havepladserne nedenfor; begge førte de ud til Landevejen og dannede Forbindelsen med Omverdenen.

Mellem Bytofterne dannede sig snart Sideveje til de Huse, der efterhaanden byggedes bag Gaardene. Husene med Haver bag ved strakte sig længere og længere ned til de udgjorde et helt Bykvarter med smalle brolagte Gader[1]). De ældste af disse synes at have været Dagmarsgade (nu Portugalsgade) og Kraingade ved Siden af Røde Kro. Senere opstod Frederik den 7.s Gade (Navnet er meget yngre end Gaden; nu Spaniensgade), der ogsaa førte til Kroen — alle Veje førte til Kroen. Her var Byens Midtpunkt. Her havde alleÆrinde. Forskellige Smaastræder skød sig ind mellem Gaardene, som Dyvekestræde, Integade, Rolighedsstræde, der mest beboedes af Holmens Arbejdere og Haandværkere. Først da Østergade i Slutningen af det 18. Aarh. blev tæt bebygget, skød der Sidegader som Valdemarsgade (Normandigade) og Ryesgade (Murciagade) ud her fra og dannede et nyere Bykvarter.

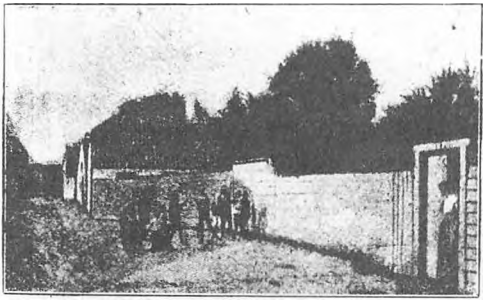

Klinkspillere i Frederik den 7.s Gade.

Ved Landevejens Omlægning i 1780erne over Bytofterne mellem Sundbyerne, kom denne til at danne en fælles Hovedaare for begge disse Byer. Der begyndte snart at rejse sig Beboelser paa begge Sider; Byerne rykkede nærmere ud mod Vejen, hvorved Kirkevej og Thingvej forlængedes over mod Sundbyøster.

Efter Fælledens Udskiftning dannede sig omkring 1800 et

[1]) Ved Gade forstod man vel oprindelig et brolagt Afløb, der tillige kunde benyttes som Kørevej.

nyt Kvarter øst for Fredens Mølle, hvor der anlagdes flere nye Veje:

Køhlertsvej — den senere Holmbladsgade — opstod ved, at Linnedvæver Casper Køhlert fik Tilladelse til her at anlægge et Linnedvæveri, formentlig omtrent paa samme Sted, hvor det tidligere Holmblads Farveri laa og vistnok, hvor nu L. P. Holmblads Oliemølleri ligger.

Jacobsgade[1]) (nu Hessensgade) opstod omkring 1830—40 som en Sidevej fra den yderste Ende af Køhlertsvej, mest ved Opførelse af Boliger for Arbejderne ved Holmblads og de andre Virksomheder, som efterhaanden rejste sig her paa Fælleden.

Fortunavej (Fehmerngade), Venusvej og Frihedsvej stammer fra omtrent samme Tid, men fik et mere frit og landligt Præg ved de smaa villaagtige Arbejderhuse med Haver.

Christiansgade (nu Pommernsgade), Petersgade (Hannovergade) og Gejslersgade stammer fra en noget senere Tid (ca. 1850). Disse Gader bærer Spor af en begyndende Byggespekulation. Smaahuse paa 2 Etager med flere 2 og 3 Værelsers Lejligheder opførtes af Grundejerne, som havde købt et Stykke Fælledjord. 1840 ejede Urtekræmmer Gejsler og senere Emma Gejsler og hendes Svoger Georg Tetzlaff 8—10 Tdr. Land, hvor nu disse Gader ligger.

Woltersgade synes at bære Navn efter den gamle Distriktslæge Wolters, som boede her endnu i 1880erne; Gartnergade (Bøhmensgade) opstod ved et Gartneri, der laa her bag Gaderækkerne.

Landsteder opstod der efterhaanden ikke faa af i Sundbyøster, idet mange københavnske forretningsdrivende Borgere erhvervede sig Grunde ved at forstrække Bønderne med Penge mod Pant i Jorderne. Ofte tog de endogsaa en eller anden Gaard i Besiddelse. Et af de første egentlige Landsteder var Oliegreen ved den ny anlagte Hovedlandevej. Hertil hørte ca. 20 Tdr. Land. Det ejedes omkring 1800 af Birkedommer Cramer og senere af J. F. Schouw. 1805 købtes det af Grosserer Jacob Holm, der anlagde Reberbanen »Oliegreen«

[1]) Navnet synes at stamme fra Sæbefabrikant Jacob Holmblad († 1837) ligesom den senere Carlsgade synes at stamme fra en ældre Broder til ham, som var Farvemøller.

og kort Tid efter byggede en mindre Lystejendom »Olieblad«. Paa omtrent samme Tid havde Vinhandler Rohde, Brændevinsbrænderne C. Høedt og Sæder, Bygger Koefoed, Assessor Buchwaldt, Isenkræmmer Chr. Casse, Prokurator Palle, Brygger Wulffsen o. fl. mindre og større Landejendomme, som snart udparcelleredes baade til Bebyggelse og til forretningsmæssigt Brug.

De første *Udflyttergaarde*, der fandtes i Sundbyøster, synes udflyttede omkring eller lidt før 1800 og laa nærmest den ny Hovedlandevej. De udskiftedes fra Gaarden Nr. 1, der ejedes af Zibrandt og Jan Crillesen, og laa ved Hovedvejen.

Toftegaard laa tæt syd for Øresundsvej, den havde 1820 3 1/8 Td. Hartk. og ejedes af Gjert Adriansen endnu 1845, senere af Adr. Gjertsen. Den sidste Rest af den faldt, da Centralskolen blev bygget.

Thorsly laa tæt ved Landevejen, ejedes fra Begyndelsen af Assessor Thorlacius og havde godt 1 Td. Hartk.; senere af O. M. de Place og E. N. P. de Place (1845) og Sognefoged N. C. Bergmann (1868), medens Familien de Place fik en Ejendom ved Siden af paa godt 2 Tdr. Hartk., som tidligere tilhørte Urtekræmmer Scheel. Højdevejkvarteret er bygget paa denne Gaards Grund.

Frydenshøj er ligeledes udskilt fra Gaarden Nr. 1. Denne Gaard blev bygget 1810 af Jacob Dirchsen samtidig med Sophienhøj. Den havde ca. 2 1/2 Td. Hartk. og ejedes senere af Crilles og Trein Dirchsen; derefter af Pitter Jacobsen (1845) og Dirch Pittersen (1868).

Gamle Krudtmøllegaard ved Kastrupvej udflyttedes fra Gaardrækken, hvor den laa som Nr. 7 midt i Rækken, efter Branden 1814. Den ejedes tidligere af Anders Abrahamsen, men overtoges efter Branden af Foged Dirch Gertsen Bacher, der synes at have bygget den omtrent paa det Sted, hvor den gamle Krudtmølle laa. Møllen, der ejedes af Grosserer Jørgen Bech, nedlagdes 1814. Gaarden havde 1820 ca. 10 Tdr. Hartk.; men under den følgende Ejer, Sognefoged Gert Dirchsen Bacher, var omtrent det halve Hartkorn fraskilt, idet Gaarden var delt i flere Ejendomme.

Lykkehøj er udflyttet 1815 ligeledes efter Ildebranden 1814, 3. November, da omtrent hele Kvarteret mellem Lande-

vejen og Røde Kro — 7 Gaarde og 10 Huse brændte[1]). Denne Gaard var Nr. 4 i Rækken og ejedes af Anders Mikkelsen; den havde 5 Tdr. Hartk.; men 1½ Td. blev fraskilt og ejedes af Isenkræmmer Casse, senere af Høker Ole Hedegaard. 1820 ejedes Gaarden af Foged Mikkel Andersen og senere af en Datter Bodil Mikkelsdatter og Svend Andersen, efter hvem Sognefoged Ole P. Jacobsen blev Ejer af Lykkehøj, medens Svend Andersen fik sin egen Gaard ved Siden af.

Endnu flere Udflytninger fandt Sted dels efter Branden 1814 og dels efter en senere Brand i Sundbyøster den 6. Maj 1842. Der udskiltes efterhaanden en Del mindre Gaarde, saaledes: »Ensomhed«, »Christiansminde« og »Godthaab« ved Køhlertsvej, »Sølyst« ved Strandlodsvej, »Søgaard« og »8. Juli« ved Bachersvej. De førstnævnte er nu hovedsagelig udparcellerede til Byggegrunde.

Paa Sundbyøster vestre Overdrev, der blev udskiftet 1814, opførtes snart Ejendommen Fredensbo, senere kaldet Stormlyst. Gaarden ejedes først af Brændevinsbrænder Nicolaj Bertelsen, død 1817, og derefter af Fru Wittrock; den havde da 42 Tdr. Land. Senere købtes den af Konsul C. Hansen sammen med ca. 200 Tdr. Land af Sundbyøster og Taarnby Overdrev. Herpaa byggede han Mejlgaard 1849. Denne Gaard tilhørte senere (1866) Kammerraad C. Christensen og var paa 9 Tdr. Hartk. Nogle Aar efter overtoges den af Forvalter N. Nielsen, der ejer den endnu. 160 Tdr. Ld. er frasolgt til de militære Skydebaner. Der drives mest Kvægavl. Jorderne er lave og inddigede mod Søen. Under Stormfloden 1872 brød denne ind, og der druknede 80 Faar.

Skolen i Sundbyøster kan neppe spores længere tilbage end til Tiden omkring 1690, da Skoleholder Jørgen Jensen flyttedes hertil fra Sundbyvester. Sundbyerne synes at have havt en fælles Skoleholder fra Begyndelsen af og været uafhængig af de andre Byer i Taarnby Sogn. 1718 ses, at Sundbyerne havde deres eget Skolehus i Sundbyøster, som Beboerne svarede Afgift til. De svarede senere ogsaa deres Degnetrave, 13 Mark af hver Otting Jord, ikke til Degneembedet i

[1]) Ilden opstod i Ole Hansens Gaard (Nr. 2) ved Landevejen om Eftermiddagen Kl. 3 og bredte sig med rivende Fart over hele den vestlige Del af Byen.

Taarnby, men til deres egen Skole eller Skoleholder for at undervise i de to Byers Fællesskole.

Skolehuset blev 1728 fornyet eller ombygget paa begge Byers Bekostning, og der blev ansat en Skolemester, som hed Rosenkilde. Det ses ikke, hvor længe han var her eller hvem, der var hans Efterfølger; men 1778 nævnes en Skolelærer ved Navn Schiøtt. Af senere Lærere finder vi nævnt alene for Sundbyøsters Vedkommende: Valentin Bidstrup (til 1810), Jørgen Nielsen, H. C. Wøldike, Andresen, Thybo, C. A. Paulsen, Jul. N. Winther, Chr. Brasch, Ludv. Andresen, J. P. Sørensen.

Lærerlønningen var 1811: 33 Rdlr. samt 2 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og Bolig og Brændsel.

En Udvidelse af Skolen, der laa midt i Byrækken paa Øresundsvej, fandt Sted 1869, og denne var Byens Hovedskole, indtil Centralskolen for begge Sundbyerne opførtes.

Sundbyøster tiltog stærkt i Vækst efter Fælledens Udskiftning før 1800. Der aabnede sig ny Plads for den allerede paabegyndte Udvikling i industriel og forstadsmæssig Retning. Og det varede ikke længe, inden der gik Spekulation i Jorden herude. Københavnske Forretningsdrivende, Bagere, Bryggere, Brændevinsbrændere, Vinhandlere og andre, som under Enevældens umættelige Skattekrav havde maattet forstrække Bønderne med Penge og Varer mod Pant i deres Ejendomme, fik Lov at tage Jorderne som Betaling, især da den engelske Krig lammede Forretningslivet. Mange Bybeboere maatte kaste sig over mindre Jordbrug. Snart søgte en Del Fabriksvirksomheder fra Staden herud. Lejehuse for Arbejderne opstod, og den tidligere Landsby var bleven en Blanding af Befolkningslag, hvis Interesser brødes mellem By og Land. Byen styredes, ligesom Landbyerne i Almindelighed, hovedsagelig af en Foged, der sorterede under Amtstuen. Han fungerede som en Slags Politimyndighed, opkrævede de kongelige Skatter og repræsenterede Autoriteterne i Ordningen af Byens lokale offentlige Forhold. Som Fogder nævnes: Svend Olufsøn (1688), Jan Corneliussen (1718), Lars Hansen (1752), Hans Hansen (1758), Lauritz Hansen (1772), Giert Bondesen (1778), Niels Hansen Bager (1783), Michel

Andersen (ca. 1800), Hans Hansen (1810), Dirch Gertsen Bacher (1820—40).

Taarnby, Sognets Kirkeby og Rettens Sæde, havde omkring 1700: 13 Gaarde (6 paa 5, 4 paa $7^1/_2$ og 3 paa 10 Tdr. Hk.) og ca. 40 Huse, hvoraf Halvdelen uden Jord. Til Byen hørte ca. 900 Tdr. Ld. eller 48 Ottinger Jord med ca. 101 Tdr. Hk. foruden Ladegaardsmarken, som dreves af Hollænderne. Gaardrækkerne laa langs Vestsiden af Kirkevejen, der førte fra Skelgaarde til Sundbyvester. Præstegaarden var Nr. 1, og derfra fortsatte Numrene solret mod Vest og Nord. Tæt nord for Kirken laa Bykæret, og her i Nærheden har formentlig Kroen og det gamle Thingsted ligget, ligesom Bystævnet vel ogsaa i sin Tid har været knyttet til dette Sted. Husene laa spredte omkring paa Gaardtofterne og langs med Fælleden, der grænsede op mod Byen, og var adskilt fra Toftehaverne ved en Fælledvej. Iøvrigt førte der Veje fra Kirken til Kastrup (Gl. Kirkevej) samt over Ladegaardsmarken til Maglebylille og Tømmerup—Hollænderbyen. Den nordre Byvej til Kastrup er først anlagt omkring 1790.

Bymarkerne strakte sig mod Øst og bestod af 15 Aase med følgende Navne: Fogedjords Aas, Langager Aas, Steenlængs Aas, Vraa Stykker Aas, Viidens Aas, Orme Stykker Aas, Træschoes Aas, Smaa Jas Ager Aas, Store Jas Ager Aas, Bredskifte Aas, Lille Egespiels Aas, Store Egespiels Aas, Rolands Aas, Byspiels Aas og Præstejords Aas.

Byens Indbyggerantal var omkring 1700 ca. 60 Familier. De fleste Gaarde var delte mellem flere Familier i halve og og kvart Parter, saa der fandtes 22 Gaardmænd. Byen havde Græsning til 160 Høveder paa Fælleden; den skattede af ca. 80 Ildsteder, havde 80 Heste, 80 Køer og 4 Stude. Omkring 1800 fandtes 17 Gaarde, 3 større Jordbrug og 48 Huse, dels med, dels uden Jord med 542 Indbyggere. 1830 var Indbyggertallet steget til 613, deraf 102 Skolebørn. Byen havde en halv Snes Haandværkere og en Vægter samt en Jordemoder. Efter den ny Matrikel regnes Byens Areal til ca. 1300 Tdr. Ld. med ca. 152 Tdr. Hartk., indbefattet Ladegaardsmarken. 1890 var Indbyggertallet kun 603.

I Middelalderen var Taarnby Retssæde for hele Amager,

idet den kirkelige, senere kongelige Ladegaard laa her. Efter Hollænderkommunens Udskillelse havde Taarnby Birkething Lokale her; men Birkefogderne boede forskellige Steder paa Øen. Senere skiftede Retsstedet som bekendt mellem Taarnby og Sundbyerne. Kirken og Skolen skal senere omtales.

Ladegaardsmarken hørte tidligere under Hollænderbyens Jurisdiktion, men hører nu i kommunal Henseende under Taarnby. Denne Mark omfattede efter den gamle Matrikel 4—500 Tdr. Land, nemlig »100 Tdr. Kornland, 82 Tdr. arm Land og 60 Læs Engbond«, foruden Overdrevs- og Saltholmsret til 137 Høveders Græsning. Arealet havde 88 Tdr. Hartk. (47 Tdr. paa selve Marken, 30 Tdr. paa Kongens Enge, 8 Tdr. paa Saltholmen og 3 Tdr. paa Overdrevet). Under Hollænderne var Marken inddelt i 100 Fjerdinger Agerjord. Engene — Kongens Enge — omfattede 163 Tdr. Ld.; de smaa (»nemste«) syd for Tømmerup havde 95 Tdr. Ld. og de store mellem Viberup og Skelgaarde havde 68 Tdr. Ld. Af de smaa Enge blev desuden i sin Tid tillagt Taarnby Præstegaard ca. 20 Tdr. Ld. af den nordlige Ende, kaldet »Præstens Eng«, og af de store Enge blev 1704 endvidere af Frederik d. 4. tillagt Præsten ca. 40 Tdr. Ld. kaldet Præsteengen. Disse Arealer synes ikke senere medregnede under Kongens Enge[1]).

Fra Kronens Side blev Hollændernes Forpagtning af Ladegaardsmarken opsagt allerede 1771. Dels var Hollænderne misfornøjede med, at Afgiften var forhøjet til 225 Rdlr., dels var Hartkornsskatten (Rytterskatten) stegen betydelig, saa Forpagterne maatte have frie Hænder over Jorden. De havde uden Tilladelse bortlejet noget af den til Bønderne i de danske Byer. Kronen opsagde derefter Forpagtningen med et Fjerdingaars Varsel. Det vilde Hollænderne imidlertid ikke finde sig i, da Lejemaalet havde bestaaet i næsten 150 Aar. Efter langvarige Forhandlinger gaves dem en Forlængelse paa 10 Aar, og efter en kgl. Resolution af 8. April 1782 skulde Fratrædelsen ske den 1. Maj s. A. Marken skulde udbydes til Salg ved

[1]) De store Enge og »Præstens Eng« hørte ikke med under Hollændernes Forpagtning af Ladegaarden. De store Enge var fra ældre Tid i Fæste, dels under Raagaard, dels under Viberup. Ved Udskiftningen blev de store Enge tillagte Viberup, Ullerup og Skelgaarde, medens de smaa Enge tillagdes Tømmerup By.

offentlig Auktion i 10 Gaardparceller. Engene skulde sælges særligt i 62 Lodder, hver paa 2—3 Tdr. Ld. med ½ Td. Hartk. Markparcellerne blev saaledes paa godt 20 Tdr. Ld. foruden Græsningsrettigheder, og hver Parcel sattes til ca. 5⅛ Td. Hartk. Jorden havde hverken Konge- eller Kirketiende. Præstetienden, 20 Tdr. Rug, skulde fordeles paa de 10 Gaarde; Engene skulde være tiendefri.

Hollænderne fastholdt, at der maatte tilkomme dem en vis Forkøbsret til Marken og fandt de af Kronen stillede Betingelser uantagelige, men Sagen gik sin Gang.

Gaardparcellerne solgtes hver for 2000 Rdlr. til følgende Købere: Tønnes Olsen 2 Parceller, Landinspektør Schytt 2 Parceller, Sognefoged Niels Hansen 2 Parceller, Prokurator Palle for Kancelliraad Fabricius og Grosserer Chr. Hansen 3 Parceller, Pitter Gjertsen 1 Parcel, der deltes mellem Lodsejerne i Taarnby. Landinspektør Schytt og Sognefoged Niels Hansen solgte 1784 deres 4 Parceller til Kancelliraad Fabricius, som imod Udskiftningsreglerne fik Tilladelse til at overtage de 7 imod at lade bygge til en Familie paa hver. Marken indbragte saaledes 20,000 Rdlr., og Engene, hvoraf Schouten i Hollænderbyen købte de 32 Lodder paa Byens Vegne, indbragte 7,063 Rdlr.[1]). Da det ikke vilde lykkes Hr. Fabricius at faa bygget de 7 Gaarde, fik han endelig Tilladelse til at samle sine Parceller til en større Ejendom, som han solgte til Grosserer Chr. Hansen, og derved opstod Løjtegaard.

Den gamle Ladegaard, der brændte 1912 og er genopbygget, ligger paa den første Parcel. Gaarden byggedes paa samme Sted, hvor den tidligere kongelige Ladegaard, som nedlagdes af Christian d. 4., har ligget, nogle Hundrede Alen syd for Kirken. I 150 Aar fandtes her kun nogle Rester af den gamle Gaard, og disse indrettedes til Bolig for en Opsynsmand over Jorden, som Hollænderne havde i Forpagtning, indtil den udparcelleredes 1782. I Matriklen af 1688 hedder det: »En Husmand Jens Nielsen, der har Opsyn med Ladegaardsjorderne, har bygget et Hus derpaa, dertil hører en Havejord 19,444 □-Al.

[1]) Sager Amagerland vedrørende i Rigsarkivet.

samt Eng til ½ Læs Hø.« 1722 boede Ole Hansen deri[1]). Efter ham fulgte vistnok Jacob Olsen og senere Tønnes Olsen. Den sidste købte ved Markens Udskiftning den første og sidste af de 10 Gaardlodder og byggede sammen med Crilles Petersen »den gamle Ladegaard«, rimeligvis 1783. Sidstnævnte var Ejer af den endnu 1845. Derefter havde Hans og Marchen Crillesen den, indtil Dirch Rasmussen Dirchsen overtog den 1896. Oprindelig havde den godt 7 Tdr. Hartk., men 1845 havde den kun 4 Tdr. 5 Skpr.

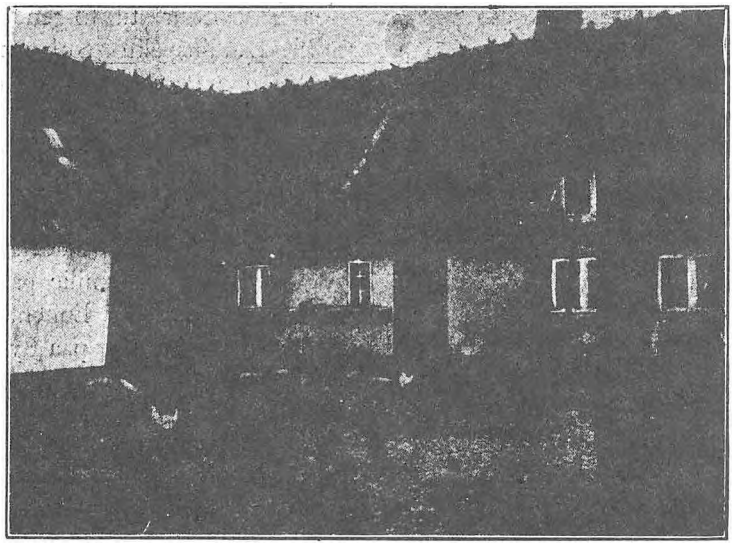

Den gamle Ladegaard, Parti af Stuelængen.

Der knytter sig særlig interessante Minder til den gamle Gaard, hvis Bygninger hørte til de ældste paa Øen. Flere at Ejerne har havt særlig Interesse for at samle og bevare de gamle Ting, som hidrørte fra tidligere Amagerhjem, og som fortalte om det snart uddøde Hollænderliv. Særlig var Hans Crillesen en ivrig Samler. Han ejede en sjælden Skat af værdifulde Sager, som var opstillet paa Plads i de gamle Stuer, der var holdt i Fortidens Amagerstil. Der var indrettet et helt

[1]) Hvorvidt det var den samme Ole Hansen, der 1752 havde den halve Gaard Nr. 10 i Taarnby i Fæste og var Foged i Byen, skal vi ikke kunne dømme om.

Musæum i Storstuen, hvis Vægge dækkedes af Træpaneler med røde og grønne Udsmykninger fra Gulv til Loft. Prægtige gamle Kobbergenstande, Tinfade, sjældent Porcelæn, gamle Dragkister, store Skabe, Borde og brede Stole fra Aarhundreder tilbage udgjorde Bohavet. Vi maa dog ikke glemme den store Himmelseng, der vistnok betragtedes som det mest interessante Stykke Bohave. Det fortaltes, at den svenske Konge Carl Gustav sov i denne Seng, da han under Svenskernes Belejring af København 1658 var i Land paa Amager, og at han derfor gav Ordre til, at Gaarden ikke maatte brændes. Disse Ting hører imidlertid til Krønikernes Verden; thi Gaarden eksisterede slet ikke den Gang. Og alle de Gaarde, der overhovedet fandtes i Taarnby, blev brændte. Kirken var den eneste Bygning, som blev sparet, maaske af Pietetshensyn, maaske af militære Grunde.

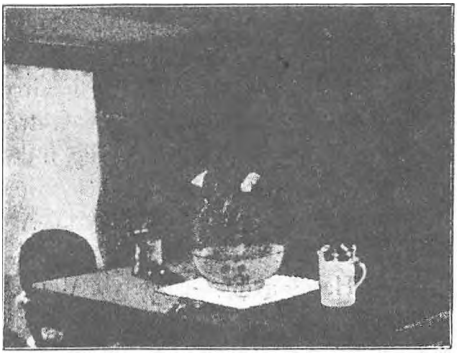

Et Hjørne af Storstuen.

1912, d. 16. Juni, brændte den gamle Gaard og saa at sige hele den sjældne Samling; kun Sølvskabet med en Del Sølvtøj bjergedes. Ilden opstod om Natten i Stalden og greb saa hurtig om sig, at Ejeren og hans Hustru neppe fik Tøjet paa, inden de slap ud. 4 Heste brændte, hvorimod Kreaturerne undgik Flammedøden; men Indboet havde Ingen Tid at tænke paa, og alle de næsten uerstattelige Minder sank i Grus mellem Ruinerne.

Paa den 2. Parcel af Ladegaardsmarken, der købtes af Tønnes Olsen, opførtes omtrent samtidig af Adrian Petersen en anden Gaard syd for »den gamle Ladegaard«. Han ejede Gaarden endnu 1820. Derefter var Dirch Rasmussen og senere Jan Bastiansen Ejere af den. Nu drives den som Gartneri af J. S. Møller-Holst. »Ladegaardshvile« er vistnok en Udskiftning fra denne Gaard.

Løjtegaard — Navnet er det hollandske Udtryk for Lade-

gaard — opstod altsaa paa de 7 Parceller af Ladegaardsmarken. Gaarden er sandsynligvis bygget 1784—85 af Grosserer Christen Hansen, der ejede den nogle Aar, i hvilke Landmaaler Frederik Munck var Forpagter af den. 1798 ses en Hr. Jørgensen at være Ejer; men paa den Tid overtoges Gaarden af Landvæsenskommissær Jens Kaarsgaard, som 1802 solgte den til Proprietær Peter Jensen, Befalingsmand ved Kystmilitsen. Han solgte den igen 1809 til Kapt. N. A. L. Classen for 53,000 Rdlr. Under denne Ejer var P. Løppelmann, der senere købte »Petersdal«, Forpagter. Fra 1814 var thv. Koffardikaptain J. L. Christensen og Grosserer J. Harboe Besiddere. Den sidste synes snart fratraadt. 1816 brændte Staldlængen, hvorved 65 Stkr. Kvæg indebrændte. Hr. Christensen blev dog snart Eneejer. Han roses meget for den Dygtighed, hvormed han straks tog sig af Amagers Fællesanliggender, blev Formand for Øens Bestyrelse og ordnede Saltholmsforholdet. Han havde Gaarden endnu 1845. Hans Efterfølger var Brygger Søren Bjerre. Derefter kom Brygger Lars Klinck Hans Absalon Hedegaard, efter hvem Proprietær, senere Jægermester Fr. I. K. Breit 1874 fulgte som Besidder.

Løjtegaards Tilliggende var endnu omkring 1830 292 Tdr. Ld., hvoraf 175 Tdr. Ld. Ager, 27 Tdr. Ld. Eng og 90 Tdr. Ld. Overdrev med 54½ Td Hartk, deraf de 40 Tdr. paa Agerjorden. 1844 sattes Hartkornet til 45 Tdr.

Udsæden var ca. 1830: 136 Tdr. Korn, 250 Tdr. Kartofler. Avl: ca 1100 Tdr. Korn, 400 Læs Halm, 50 Læs Hø. Kreaturhold: 20 Heste, 50 Køer, 10 Faar og 10 Svin. Til Gaarden hørte et Lejehus med 22 Tdr. Ld., hvorfor Lejeren gjorde 42 Arbejdsdage. De kgl. Skatter var 426 Rdlr., Kommuneafgifter 430 Rdlr.[1]). 1856 frasolgtes 18 Tdr. Ld. til Rasmus Dirchsen. 1870 havde Gaarden endnu ca. 250 Tdr. Ld. Omkring 1900 havde den ca. 190 Tdr. Ld. med ca. 30 Tdr. Hartk., hvoraf 5 Tdr. paa Saltholmsretten.

De første Udflyttergaarde fra Taarnby rykkede ud efter Ildebrandene 1798 og 1808. Der brændte først 5 Gaarde i den sydlige Del af Byen, som derefter opførtes mere spredt. Af egentlige Udflyttere ses kun Gaarden Nr. 2, der ejedes af Fogden Cornelius Petersen, at være henlagt til den ny By-

[1]) Sterm: Beskr. over Kbhvn.s Amt.

vej, hvor den under Navnet »Enigheden« senere beboedes af Cornelius Crillesen og havde da 8 Tdr. Hartk. Efter Branden 1808, da hele den nordre Del af Byen ødelagdes, flyttede vistnok flere af Gaardene ud. Saaledes blev Nr. 8, der ejedes af Bastian Hansen, lagt ud til Hovedlandevejen. Senere Ejere var Jan Pittersen Buur og derefter Dirch Corneliussen, under hvem Gaarden atter brændte 1895 og genopførtes under Navnet »Ny Skelgaard«. Omtrent ved Siden af denne Gaard blev Gaarden Nr. 12, som ejedes af Ole Corneliussen (1820 paa 10 Tdr. Hartk.) senere udflyttet. Under Navn af »Corneliussens Minde« ejedes den senere af Ole Olsen. Da den ogsaa brændte 1895, udskiftedes en stor Del af Jorderne, saaledes til de to Gartnerier: Fløystrups og »Tagenshus«.

Ogsaa Gaarden Nr. 13 synes udflyttet efter Branden 1808 og opført under Navnet »Nordregaard« ved Kirkevejen. Den ejedes da af Gjert Pittersen og havde 7½ Td. Hartk., senere af Dirch Bastiansen, sidst af Peter Dirchsen. I 1858 brændte atter 5 Gaarde i Byens sydlige Del (gl. Nr. 3—7). Af disse blev de 4 flyttede ud langs den nordre Byvej til Kastrup, nemlig »Allégaarden«, der senere tilhørte Amtsraadsmedlem Nicolai Larsen, »Dalsgaard«, »Raagaardsdal« og »Raagaardsminde«.

Som Fogder i Taarnby efter 1700 kan nævnes: Svend Olsen (1714), Ole Hansen (1752), Niels Hansen (1778), Cornelius Petersen (1802), Peder Bendtsen (1821) og Bendt Pedersen (1840).

Taarnby Villaby ved Kastrup Byvej er opført 1902 af en Forening af Arbejdere paa Orlogsværftet, der danner et Ejendomsinteressentskab og lod opføre 120 Huse, hvert med 2 Lejligheder. 1910 havde Byen 671 Indb.

Kastrup bestod omkring 1700 af 11 Gaarde og 12 »halve« Huse. De fleste Gaarde var paa godt 7 Tdr. Hartk., en var paa ca. 10 Tdr. og en paa ca. 12 Tdr. Ialt havde Byen 530 Tdr. Ld. med 32 Ottinger Jord, 78 Tdr. Hartk.[1]).

Gaardene laa i en tæt Række paa den østlige Side af Vejen fra Sundbyøster, der førte videre over Maglebylille til Dragør. Gaardnumrene begyndte fra den nordre Ende, ved Skottegaards-

[1]) Efter Matr. 1844 havde Byen kun 74 Tdr. Hartk.

vej (den nuværende Byvej), der førte til Fælleden og Stranden. Ved Sydenden af Gaardrækken førte Kirkevejen til Taarnby, og en Sidevej ad Søndre Bygade, hvor Bykæret laa. Herfra gik den saakaldte Skøjtevej ud til Anlægsbroen for »Skøjterne«, der førte Kreaturer til Saltholmen. Paa Bytofterne mellem Gaardene og Fælleden laa spredte Huse, og ved Sydenden, paa Grænsen af By og Fælled, fandtes baade Kroen, Smedjen og Hjulmanden. Nordre Bygade er opstaaet langt senere ved Kastrupgaards Udskiftning.

Bymarken, der strakte sig i en Halvcirkel om Byens 3 Sider mod Syd, Vest og Nord, bestod af 14 Aase eller Agerskifter med følgende Betegnelser: Nordstads Aas, Mellemagre, Røgelseagre, Toftsagre, Bredagre, Digesagre, Madagre, Smaa Vrangagre, Byes Jord, Tue Agre, Landevejs Agre, Kirkevejs Agre, Orme Agre og Engbonden.

Beboelsen var 1718: 18 Gaardmands- og 13 Husmandsfamilier. De havde 105 Høveders Græsning paa Fælleden og skattede af 18 Ildsteder, 46 Heste og 70 Køer. 1802 var der endnu kun 11 Gaarde; men mange af dem var blevet mindre; en Del af Jorden var tillagt Kastrupgaard, og der var opstaaet en Del mindre Jordbrug. 1830 havde Byen 15 Gaarde og henved 40 Huse, hvoraf 30 uden Jord, med 468 Indb.; deraf var 50 Tyende, 30 Indsiddere og 7 Haandværkere.

Havnen var da, skønt privat — hørende til »Værket« — bleven en væsenlig Faktor i Byens Fremgang. Den vil findes nærmere omtalt under Værkets Beskrivelse. Iøvrigt fandtes der længe før dens Anlæg en lang Bro ud i Søen fra Skøjtevej, benyttet til Kreaturoverførselen til Saltholmen. Under Pesten 1711 og 1762 tjente denne Bro som Karantæne- og Overførselssted for de syge.

En Del Udflytninger havde da fundet Sted, særlig ved Kastrupgaards Udskiftning. Og 1834, da der brændte 6 Gaarde og 2 Huse, udflyttedes Gaardene Nr. 2, 3 og 4 samt »Bredegaard« ved Maglebylillevejen. Gaardenes Tal var 1870 steget til 18, og en Del Jordbrug — hvoraf flere senere overgik til Gartnerier — samt flere Landsteder var opstaaet. Byens Indbyggertal var 1890 vokset til 2038. En gradvis Udvikling i industriel Retning fandt Sted gennem hele det 19. Aarh., lige-

som forskellige Indtægtskilder fra Søen — Bjergning, Fiskeri, Ind- og Udskibning — hjalp til at skabe en fremskridtsvenlig og fremadstræbende By. Ved Siden af Landbruget dannedes der en vigtig Erhvervskilde gennem Kastrupværk, som skal omtales under Industri.

Kastrupgaard begyndte først omkring 1750 at opstaa som Hovedgaard. Stenhugger og Bygmester Jacob Fortling, der havde faaet kgl. Bevilling til at bryde Kalksten paa Saltholmen og Privilegium paa Kalkbrænderi ved Kastrup, købte 1749 af Kronen Gaarden Nr. 7 paa 8 Tdr. Hartk. samt Halvdelen af Gaarden Nr. 8, en mindre Gaard; den anden Halvdel, hvortil hørte en Mølle, dreves af Peder Pedersen Møller. Paa de to Gaardes Grund byggede Jacob Fortling den ret anselige Kastrupgaard, hvortil skal være anvendt en Del Materialer fra det tidligere nedbrudte Christiansborg Slot. Hovedbygningen opførtes og indrettedes meget herskabeligt i to Etager og der anlagdes en smuk Have. 1754 var Gaarden brandforsikret for 5,600 Rdlr.

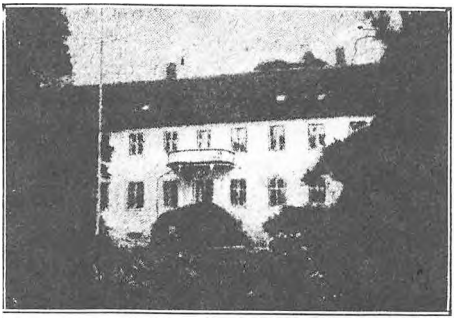

Kastrupgaard, Hovedbygningen ud til Haven

Efterhaanden som Kalkværket og den øvrige industrielle Virksomhed lykkedes og trivedes, erhvervede han sig mere Jord. 1750 fik han efter Overenskomst med Bønderne i Kastrup og Maglebylille udvist sin Andel af Fælleden til fri Brug, ca. 20 Tdr. Ld., de saakaldte Skovsagre, Vrangeland og Vraa-Eng, vistnok hele den nordre Ende af Byens Fælled. Flere Gaardes Jord blev snart tilkøbt, saaledes for en væsentlig Del Gaardene Nr. 5 og 6. Værket blev opført med en stor Hovedbygning og flere Fabriksbygninger. Det var saaledes en anselig Samling Besiddelser, den tidligere Stenhugger, nu kgl. Bygmester, erhvervede sig i de 12—14 Aar, hans Virksomhed faldt i Kastrup. Da hans Enke 1761 solgte Gaarden og Værket, fik hun 32,000 Rdlr. derfor. Det ses af Overdragelsen, at der til Gaarden hørte baade Bryggeri og Brænderi. 1755 fik

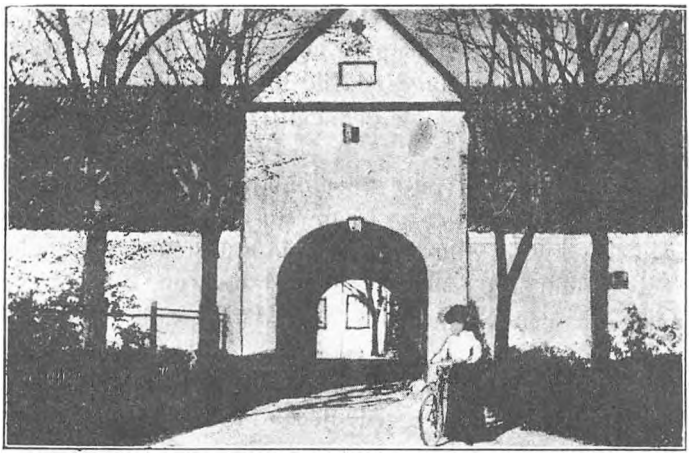

Porten i Ladebygningen.

Jacob Fortling, foruden den Bevilling, han havde til Marketenderi ved Værket, Bevilling til Krohold i Kastrup, dog uden Ret til at brænde Brændevin, hvad han havde paa Klinteværk i Odsherred. 1760 opnaaede han Tilladelse til at flytte det paa Klinteværk værende Brændevinsbrænderi til Kastrup, imod at svare aarlig 6 Rdlr. deraf.

Køberne var Medinteressenter i Kalkværket udenfor Østerport og Medejere af Rødegaard, Jess Diderichsen og Kasseskriver Jacob Stentzler. Navnlig den førstnævnte udvidede sine Jordbesiddelser i Kastrup og Maglebylille, saa »Kastrup Hovedgaard« 1775 havde 40 Tdr. Hartk. her og i de tilgrænsende Byer.

To Aar senere solgtes Gaarden og Værket til Direktør i Universitetets Bogtrykkeri Nicolaj Chr. Høpfner og hans Svigersøn, Amtsfuldmægtig Chr. Ditlev Westerholt, for 35,000 Rdlr. Hr Westerholt fik 1780 sin tilkommende Andel af Fælleden udskiftet »Vest for den nordre Del af Store Magleby Fælledandel«, den saakaldte Tyre-Jord op til Remisen, som han skulde indhegne og lægge Vej til[1]). Desuden købte han vistnok en Del Fælledjord af Kastrup Bymænd og udvidede i det hele Gaarden. 1784 overdroges denne og Værket af Skiftekommissionen paa de efterladte Arvingers Vegne til Major

[1]) Dok. til Justitsprotok. 1803.

Chr. Jørgensen og Kancelliraad P. Jac. Hygom for 41,000 Rdlr., og 1792 solgtes begge Dele ved Auktion til Justitsraad, senere Generalkrigskommissær Ole Tønder Lange for 41,800 Rdlr.[1]). Aaret efter vurderedes det til 54,000 Rdlr.

Gaarden havde 1802 ca. 42 Tdr. Hartk.; 1808 ca. 45 Tdr. Hr. Lange arbejdede stadig paa at gøre den større og at samle alle Gaarde i Kastrup under ét. Flere af Bønderne var imidlertid utilbøjelige til at sælge, saa det lykkedes ham ikke. Skønt han led store Tab ved sine Ejendomme i Jylland — Bratskov og Oxholm — naaede han at faa Kastrupgaard op paa ca. 300 Tdr. Ld. med ca. 63 Tdr. Hartk., hvoraf de 48 Tdr. i Kastrup.

Omkring 1810 anlagde han Kastruplund og udvidede Haven med et betydeligt Parkanlæg. I dette Arbejde skal det 1. danske Livregiment og Skarpskytterkorps, som havde Stabskvarter paa Gaarden under den engelske Krig, have deltaget med Liv og Lyst. Værket blev under de urolige Krigstider forsømt, og det forfaldt under Konjunkturernes Tryk. Hr. Lange afstod det 1814 til en ung, entreprenant Mand, Martin Petersen, som drev det op paany.

Selve Gaarden var en Tid lang — vistnok fra 1845 — bortforpagtet til Ritmester Mühlenstedt. Det ses, at Besætningen da var 43 Køer, 9 Heste, 6 Svin og 3 Faar. Efter Generalkrigskommissær Langes Død i Midten af 30erne udparcellerede Enken 230 Tdr. Ld. i Kastrup i 20 Parceller, medens hun selv beholdt Hovedgaarden paa 16 Tdr. Hartk. Denne afstod hun senere til Distrikts- og Bataillonskirurg Nyborg, som frasolgte en Del af Jorden. Derefter blev Proprietær Jørgen Hendr. Krieger Ejer, indtil Ole P. Jacobsen købte den; han solgte den 1892 til sin Søn Mikkel Jacobsen for 79,000 Kr.

Af de andre Parceller opstod adskillige Gaarde, saaledes af en Hovedparcel Kastrup Ladegaard paa 17½ Td. Hartk. Den ejedes først af Kammerraad Jacob W. Seeler (endnu 1845), senere af August Sick og derefter af D. von Osten. 1847 frasolgtes 60 Tdr. Ld., hvorpaa Ny Kastrupgaard byggedes af O. P. Backer; den er senere delt i to Gaarde.

Kammerraad Martin Petersen, der endnu ejede Værket,

[1]) O. T. Lange var en Søn af Jens Lange, Sorø Ladegaard. Han giftede sig 1795 med Ingeborg Cathrine Wilsbech.

købte 4½ Td. Hartk. deraf og genoprettede den Gaard, som tidligere havde Nr. 5, omtrent paa sit gamle Sted ved Kastrupvej.

Iøvrigt oprettedes der paa »Nordmarken« flere Gaard- og Jordbrug samt en stor Del Husparceller, som dannede et helt nyt Bykvarter.

Skolen i Kastrup er af nyere Dato. Før omkring 1750 har her neppe været nogen fast Skole, men en saakaldt »Løbedegn«, som gik rundt i Gaardene og underviste Børnene, først i flere Byer, men senere havde hver enkelt By sin Lærer. 1680 finder vi i Kastrup K. Riiber som Skoleholder, maaske ogsaa for Maglebylille. Men fra 1730 blev Niels Jensøn Tisted antaget som Skoleholder for Kastrup alene, og det hedder da om ham i Taarnbydegnens senere Indberetning, at der var nylig for denne By antaget »en ung Karl, som tillige leeger paa Orgelværket i Kirken, hvorfor Sognet lønner ham overalt med 1 Mark af Gaarde og 1 Skill. af hver Huus. Der er kun 9 Gaarde i Byen, som giver ham, hvilke der har Børn (de, der haver ingen, giver intet) ugentligen hver Mad og Drikke, Seng, Ild og lys, en Gaard efter anden, kand være 10 Daler aarlig, hand nyder for sin Undervisning om Aaret, saasom hand er skikkelig og flittig baade med Orglet i Kirken og sin Schole hos hver Gaard Uge-Viis at opvarte.«

Han var her endnu 1768. Omkring 1800 var Thomas Pedersen Skoleholder og 1810—35 Niels Lund, der ogsaa var Organist ved Taarnby Kirke. Det ses, at hans Løn var 23 Rdlr. samt 6 Tdr. Rug og 6 Tdr. Byg.

Efter den strengere Skolelov af 1814 skulde Byerne bygge Skoler og udlægge Jordlodder til Hjælp til Lærernes Underhold. Men Amager var fattig efter Krigen. 1817 fik Sognet opført en Fællesskole for Kastrup og Maglebylille midtvejs mellem de to Byer. Lærerne maatte her tillige være Jordbrugere. Ved denne Skole virkede først Lars Hansen, derefter Skjoldager, Lind og Thyboe, indtil Fællesskolen nedlagdes 1877. Kastrup begyndte at gaa rask frem i Indbyggertal, og en større selvstændig Skole opførtes.

Som Fogder i Kastrup kan nævnes: Rasmus Svendsen (1752), Claus Pittersen (1767), C. D. Westerholt (1778), Gert Dirchsen (1802).

Maglebylille var i ældre Tid den største By paa Amager næst efter Store Magleby. Den havde omkring 1700: 18 Gaarde og 10 »halve« Huse paa et Areal af ca. 960 Tdr. Land med 48 Ottinger Jord, 141 Tdr. Hartk. Omtrent Halvdelen af Gaardene var halve Gaarde under 6 Tdr. Hartk.; 5 havde ca. 9 Tdr. og 4 henved 12 Tdr. De største var naturligvis paa Hollænderne Hænder.

Gaardrækken laa hovedsagelig paa Sydsiden og Vestsiden af Vejen fra Kastrup, der i en Krumning bøjede ud mod Lergravene — Byens Gadekær — og delte sig i to Veje til Hollænderbyen og til Dragør. Bag Gaardene laa Bytoften og Husene. Gaardnumrene gik fra Syd til Nord. Fælleden strakte sig i en Spids op til Østsiden af Byen. Mod Sydost laa store Enge, og mod Syd, Vest og Nord strakte sig Bymarkerne rundt om Byen. Nærmest denne laa Oppe-Tofterne, Ulche-Haugen, Ny Haufuen og Engbonden, omgivne af 19 Aase, der betegnedes med følgende Navne: Ledsager Aas, Store Rye Aas, Ryespields Aas, Ulsager Aas, Skyeholmen, Hestebeds Aas, Kaasager Aas, Mandsagre, Stuetofte Aas, Bredager Aas, Tofte Aasen, Tofte Øye Aas, Skouffs Aasen, Langeleds Aasen, Skouts Vraa Aasen, Ca(l)fferspields Aas, Strix Enge Aasen, Wrangeleds Aas, Brøndshøys Aas.

Byen havde Græsning til 198 Høveder. Den skattede af 30 Ildsteder, 40 Køer og 42 Heste, saa den var ikke særlig velstaaende.

Beboelsen var 1718 ca. 30 Familier. 1802 havde Byen kun 15 Gaarde og 10 Huse med Jordbrug. En stor Del af Jorden dreves under Hollænderbyen og Dragør, og endnu 1868 hørte næsten Halvdelen af Maglebylilles Hartkorn under disse Byer. 1830 var Indbyggertallet 245, deraf 60 Tyende og 50 Skolebørn; 1910: 353 Indb.

Under Byen hørte allerede før 1700 en Mølle, der senere omtales. Den kgl. Skytte boede her, indtil Jagten blev frigiven, ligesom det tidligere Thinghus og Sognets Jordemoderbolig, der nu er flyttet til Kastrup, laa her efter 1800.

Af Udflyttergaarde finder vi omkring 1800 Østergaard, som opstod ved Fælledens Udskiftning og ejedes af den tidligere Foged paa Dragør Jacob Berthelsen endnu

1820. Gaarden havde da ca. 90 Tdr. Land og $7^{1}/_{4}$ Td. Hartk. 1840 ejedes den af Chr. Wilh. Sally, under hvem den brændte 1845 og 1853; derefter af Hr. Beyer o. fl., indtil Vognmand N. M. Nielsen købte den 1863.

Petersdal (eller Pedersdal) opstod ogsaa paa et udskiftet Fælledareal, som tillagdes Hollænderne efter det Hartkorn, disse ejede i Maglebylille ved Udskiftningen. De fik 20 Lodder paa ialt 120 Tdr. Ld. Arealet solgtes derefter til Kammerraad Olrog (formentlig en Søn af Præsten Peder Olrog i Hollænderbyen). Han byggede vistnok Gaarden Petersdal sammen med Høker H. M. Nielsen, Amagerbro. Senere ejedes den af Kaptajn i Søetaten B. Middelboe, der 1813 solgte den til Forpagteren paa Løjtegaard Peter Løppelmann. Imidlertid anføres Kapt. Middelboe igen som Ejer 1820. Omkring 1840 er Landvæsenskommissær, Prokurator P. J. Knudsen og nogle Aar senere Henry W. Ferrall Ejer af den. 1857 købtes Gaarden af Etatsraad Ed. Tesdorpf til Ourupgaard. Ved hans Død gik den i Arv til Hofjægermester Vind til Sanderumgaard. Under de sidste to Ejere var M. Vestergaard først Bestyrer og senere Forpagter gennem en lang Aarrække og drev den op til en Mønstergaard. Omkring 1900 købtes den af Fabrikant N. P. Utzon.

Paa Østergaards Grund, tæt ud til Stranden, opførte Chr. W. Sally et mindre Landsted, Edeles Minde, populært kaldet »Flakhuset«. Efter forskellige Ejerskifter drives dette nu som Gartneri.

Flere af Gaardene er i Tidens Løb udflyttede, saaledes Nr. 1 og 2 (Vestergaard). Den gamle Gaardrække brødes tidlig ved, at enkelte af Gaardene blev flyttede over paa den østlige Side af Vejen.

Skolen i Maglebylille blev til under endnu trangere Kaar, end der fandtes i Kastrup. Her var ogsaa en omvandrende Lærer; men det synes, at Bønderne har havt daarlig Raad til at lønne ham og maatte stadig skifte. Sognedegnen i Taarnby skriver herom 1735 i sin Indberetning: »I Maribolille har været Bern. Schertz Studiosus, som tog Afsked afvigte Paaske, havde sit Bord og Losement ugentlig hos en Gaardmand efter anden, Lønnen kan være som Bymændene aflegger ham med hver halve Aar 6 Slette-Daler. Nu til denne Tid er ingen,

førend Assessor Vandal (Præsten) faar opsøgt sig en bekvem Person dertil, og Bye-Mændene bliver accorderet om hans Ophold i Vinter. Der ere i Byen 19 Gaarde; men i slet Tilstand, saasom Jorden er største Deelen hensoldt til de nestliggende Hollendere deres Brug.«

Det ses ikke, hvem Præsten fik opsøgt. 1783 findes der imidlertid oprettet en fast Skole, hvor Hans Lintner nævnes som Lærer. Senere fulgte Lærer Rasch (1802 i Tømmerup), og gennem en lang Aarrække virkede Chr. Robertson, indtil Fællesskolen med Kastrup, hvortil hørte Jord, indrettedes. Lønnen var før 23 Rdlr. samt 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg. 1877 byggedes en ny Skole, hvor Lærer J. C. Kierkgaard virkede. Reguleringssummen var endnu 1896 kun 872 Kr.

Som Fogder i Maglebylille kan nævnes: Albert Clausen (1752), Pitter Svendsen (1778) og Claus Albertsen (1802).

Tømmerup var omkring 1700 en By paa 14 Gaarde, 12 hele og 4 halve Huse med ca. 940 Tdr. Ld. (indbefattet Overdrevet) med 36 Ottinger Jord og 89½ Td. Hartk. Næsten alle Gaarde var paa 7—8 Tdr. Hartk., (2 Ottinger); kun 3 naaede derover; den ene, Jens Poulssens, var paa ca. 11 Tdr. Hartk. (3 Ottinger). Gaardrækken laa paa den vestlige Side af Vejen, der gik fra Taarnby til Hollænderbyen, og ved en Sidevej, der ved Lergravene — Byens Gadekær — gik mod Vest til Skelgaarde og Viberup. Iøvrigt førte der fra Byens Nordende en Vej til Maglebylille.

Gaardnumrene begyndte ved Sydenden. Nr. 1, der laa paa Sydsiden af Skelgaardsvejen, var en af de større Gaarde, tilhørende Knud Petersen. Bytoften eller Tofterne laa paa begge Sider af Hovedvejen. Husene laa spredte bag Gaardene mod Vest, ud mod Fælleden. Markerne strakte sig hovedsagelig mod Øst og Nord. De var delte i 25 Aase og Agermarker, betegnede med følgende Navne: Krog-Agerne, Digespields Aas, Rørkiærs Aas, Skouf-Agrene, Tyremose-Agrene, Holdkiers-Agrene, Stins-Agrene, Høyestens Aas, Liden Hylager Aas, Store Hylager Aas, Broderhøys Agre, Rouelands Aas, Røyelsager Aas, Brøndsengs Aas, Skinderipes Aas, Eskemose Aas, Eskemose Stumper, Forrøyels Aas, Bondspiels

Aas, Tofte Ager Aas, Mellemvejs Aas, Bredager Aas, Møe-Engs Aas, Tornholms Aas, Scharholms Aas og Engbonden.

Beboelsen var omkring 1700 ca. 30 Familier, antagelig ca. 180 Indb. Byen havde 208 Høveders Græsning paa Fælleden. Den skattede af 57 Ildsteder og havde 85 Køer og 66 Heste.

Omkring 1800 fandtes her kun 12, for Størstedelen mindre Gaarde, 3 Jordbrugere og 17—18 Huse med ialt 245 Indb. Til Byen hørte da 1033 Tdr. Ld. med 116 Tdr. Hartk. (1844: ca. 100 Tdr. Hartk.), idet Kongens smaa Enge var tillagte. Men en stor Del af Jorden, ca. 38 Tdr. Hartk., ejedes af Hollænderne og dreves under Hollænderbyen. 1830 gjorde det samme Forhold sig gældende. Indbyggertallet var da steget til 270, deraf 76 Tyende og 30 Skolebørn. Endnu 1870 drev 25 Lodsejere i Store Magleby ca. 20 Tdr. Hartk. under Tømmerup. Byen havde da 22 Gaarde og 30 Huse, hovedsagelig med Jord.

En Del Udflytninger fra Gaardrækken fandt vist nok Sted omkring 1800, hvorved Byen spredtes en Del. 1805 flyttedes Nr. 11 — den 4de nordligste i Rækken — som ejedes af Pitter Hansen, ud til den nye Hovedlandevej og kaldtes »Østergaard«. 1884 udflyttedes den gamle Gaard Nr. 7, som da ejedes af Rasmus Svendsens Enke, og byggedes op under Navnet »Kirstinehøj«.

Nøragerminde opstod paa et Fælledareal, 230 Tdr. Ld., som efter Udskiftningen frasolgtes Tømmerup Fælled. Det købtes af Vognmand Niels Nørager 1808 i den Hensigt at overlade Staten det til Beplantning. — Der var Retsstrid om, hvorvidt det tilhørte Hollænderbyen eller Tømmerup, men den sidstnævnte By vandt Processen og fik de Penge, der indkom ved Salget (ca. 2000 Rdlr.). Arealet laa derefter ledigt nogen Tid; men i 30erne bortforpagtede Staten det til Gaardejer P. J. Sally. Nogle Aar senere solgtes det til Plantøren ved Kongelunden H. Erichsen, der byggede Gaarden »Nøragerminde«, som blev tillagt 11 Tdr. Hartk.; et Areal paa 7 Tdr. Hartk. fraskiltes, og paa dette byggede han senere Strandgaarden.

I 1840erne købte P. J. Sally »Nøragerminde« for 18,000

Rdlr. 1872 blev Gaarden ombygget. Senere blev Joh. Blædel Ejer af den, og derefter Proptr. Kjær, hvorefter Viktualiehandler A F. Sally købte den 1894.

Strandgaarden skal være bygget af Plantør Erichsen omkring 1860, hvorefter den overdroges til en Søn D. C. F. Erichsen, som ejede den til Slutningen af 90erne. Derefter blev Sagfører H. H. Hansen Ejer af den.

Hvornaar *Skolen* er bleven til, ved man lige saa lidt for denne som for de andre Byers Vedkommende. Efter Sognedegnens Beretning var her 1734 antagen en »Studiosus« til at besørge Undervisningen. Han virkede omtrent under samme Forhold, som Læreren i »Maribolille«, »Bymændene opholde ham ved samme Vilkaar med at flytte ugentlig fra een til anden at nyde sin Kost og Ophold, og nyder hand for hver halve Aar omtrent Sex Sletter-Daler.«

Der synes ikke endnu opført noget Skolehus, hvorfor Undervisningen foregik rundt paa Gaardene; men det har dog neppe varet mange Aar, inden der tilvejebragtes et fast Skolelokale.

Den første Lærer, der findes nævnt, er Johannes Schieving (1780—1802). Derefter følger Th. Pedersen (til 1830), Andersen og Brasch, samt G. Thybo, den sidste fra 1866 til 1913.

1809 blev en Skolelod udvist af Byens Fælled, ved Skelgaarde, hvor Skolen formentlig laa. 1811 var Lønningen fri Bolig, 25 Rdlr., samt 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg. 1837 opførtes en Fællesskole for Tømmerup, Skelgaarde, Viberup og Ullerup paa nogle af de udskiftede »Kongens store Enge« midt mellem disse Byer. Her laa Skolen til 1908. Reguleringssummen for Lærerens Løn var da ca. 1900 Kr. Offer og Akcidenser for Førstelæreren afløstes 1915 med 642 Kr.

Som Fogder i Tømmerup nævnes: Cornelis Gjertsen (1752), Pitter Olsen (1767), Svend Andersen (1778), Cornelius Dirchsen (1804).

Skelgaarde, der fra gammel Tid var et særligt Skattedistrikt, blev før Aaret 1700 delt i 4 Gaarde og et Hus med et Tilliggende paa 340 Tdr. Ld. — indbefattet Overdrevet — og ca. 40 Tdr. Hartk. Marken regnedes 1688 til 9 Ottinger. Gaardene laa to og to paa den nordre Side af Vejen til Vibe-

rup, Vest for Vejen til Taarnby. Den største af Gaardene var Niels Jensens paa 18 Tdr. Hartk. Bag Gaardene laa adskillige Tofter og Haver. Ialt hørte der under Gaardene 14 Aase og Agermarker med følgende Betegnelser: Nedre Baggaards Aas, Haufve Skifte, Tofte Ager, Synderager, Trelle Stycker, Bredager, Østerager, Engholmen, Pølle Stycker, Store Engager, Pengestumpe, Pengsager, Steen Stycker og Wraa Stycker. Distriktet havde Fælledgræsning til 60 Høveder; der svaredes Skat af 13 Ildsteder, 18 Køer og 14 Heste. 1778 var Gaardene delte mellem 8 Fæstere, hvoraf de 5 var Hollændere. 1868 fandtes 9 Gaarde og 4 Huse med Jordbrug samt 2 uden Jord. Beboerne regnedes iøvrigt, ogsaa i fogedretlig Henseende, under Tømmerup.

Gaarden Abelsminde er udskiftet dels fra Viberup, dels fra Kongens Enge og Skelgaarde, og er tillagt det sidste Skattedistrikt. Gaarden er opført 1802 af Skibskapt. Abel, der døde 1810. Derefter købtes den af Prokurator Lauritzen, som blev konstitueret Schout i Hollænderbyen og senere Birkedommer i Amager Birk. I 40erne ejedes Gaarden af Musiklærer Stein og efter ham af O. Jacobsen, Clemmen Lorentzen og dennes Svigersøn Peter Chrillesen. Den havde ca. 9 Tdr. Hartk.

Viberup var oprindelig en Hovedgaard, der senere blev delt i to Gaarde. Efter Svenskekrigen var en Hofrath Reffenklou Medbesidder af den ene (Nr. 1). Omkring 1700 bestod Distriktet endnu af 2 Gaarde, som hver havde 5 Ottinger, 17 Tdr. Hartk.; tilsammen havde de et Tilliggende paa ca. 180 Tdr. Ld., indbefattet Overdrevet, som regnedes til 80 Tdr. Ld. Begge Gaarde var da fæstede af Hollændere. De havde 30 Høveders Græsning paa Fælleden og skattede af 7 Ildsteder, 18 Køer og 10 Heste.

Gaardene laa paa Vestsiden af Vejen til Ullerup. Toften strakte sig mod Vest og Nord til Remisen, hvor Fælleden begyndte, og Markerne laa mod Øst; de bestod af ikke mindre end 15 Aase og en Eng, som kaldtes »Raagaards Eng«. Aasene betegnedes med følgende Navne: Tyre Bed Aas, Store Engs Aas, Vestre Mellemvejs Aas, Nordre Mellemvejs Aas, Leragers Aas, Store Marsan, Lille Marsan, Tornagers Aas, Langagers Aas, Store Baaseholms

Aas, Røragers Aas, Store Nøragers Aas, Lille Nøragers Aas, Kærlinge Støcker og Viberup Aas.

Omkring 1800 fandtes endnu kun 2 Gaarde, der havde tilsammen kun 10 Tdr. Hartk.; ca. 26 Tdr. Hartk. var fraskilt og dreves af Beboerne i Nabobyerne. Efter Matriklen af 1844 havde Viberup ca. 14½ Td. Hartk., idet Størstedelen af Jorden da blev lagt ind under andre Byer, hvor Ejerne boede. 1868 var her 4 Gaarde og 2 Huse; den største af Gaardene ejedes da af Pastor Wøldicke, Taarnby. I Folketal og Fogeddistrikt hørte Byen da under Ullerup.

Ullerup havde omkring 1700 6 Gaarde og 10 »hele« Huse. Under Byen hørte ca. 600 Tdr. Ld. med 12 Ottinger Jord, 46½ Td. Hartk. (indbefattet Overdrevet). Gaardene var alle paa 6—7 Tdr. Hartk. eller to Ottinger. De laa samlede langs Vestsiden af Vejen, som førte til Raagaard, og Gaardnumrene begyndte, saavidt ses, fra Sydenden. De fleste af Gaardene hørte iøvrigt i det 17. Aarh. under Raagaard eller dreves af denne Gaards Besiddere og andre Hollændere. 1650 dreves Gaarden Nr. 1 (nu Dortheasminde) af Præsten i Hollænderbyen, Mester Hendrich, senere af Claus Hendrichsen og Jacob Jansen (Raagaard). Fra disse Mænd nedstammer en stor Del af de senere Ejere eller Fæstere i Byen.

Vest for Gaardene laa Tofterne, som strakte sig ud til Fælleden, og de fleste Huse. Øst for Vejen laa Markerne, som var inddelte i 16 Aase, Ager- og Engstykker, betegnede med følgende Navne: Skrifuernis Aas, Synder Agrene, Enghave Agrene, Vestre Fierehjørns Aas, Østre Fierehjørns Aas, Langagre, Høllernis Aas, Tornager Aas, Store Egebjerg, Lille Egebjerg, Baase-Holms Aas, Store Vier Eng, Lille Vier Eng, Fleckis Aas, Leerager og Øebjergs Aas.

Byen havde 90 Høveders Græsning paa Fælleden. Den skattede af 20 Ildsteder, 33 Køer og 16 Heste.

Omkring 1800 havde Byen 7 Gaarde og 2 Jordbrug med 49 Tdr. Hartk. Heraf dreves dog en Trediedel dels under Raagaard, dels under Hollænderbyen. 1830 var Jorden delt i 12 Gaarde, 3 Jordbrug, og der var 5 jordløse Huse. Halvdelen af Jorden og Hartk. dreves da under Store Magleby og Tømmerup. Efter Matriklen 1844 var Byens Hartk. vokset til ca.

72 Tdr., idet ca. 22 Tdr. Hartk. paa Viberup og Kongens store Enge var overført hertil.

Beboelsen i Ullerup var 1718 ca. 20 Familier. 1801 var Indbyggertallet 143; 1890 var det vokset til 302; men da var Viberup og Raagaard medregnet under denne By.

Skolen i Ullerup—Viberup opstod tidlig, og disse Byer dannede først et særligt Skoledistrikt. Allerede 1733 ses der bygget et Skolehus. I Sognedegnens Indberetning af 1735 omtales, at der da som Lærer virkede en Studiosus Niels Berg, »som tog nyelig derfra og giftede sig. Dertil haver Hr. Mag. Vandal anordnet en Person, som 9 Indbyggere og Gaardmænd forsyner i et af dem nyelig opbygt Huus for 2 à 3 Aar siden for deres Børn at holde til Læsning og Scholegang i samme. Kosten nyder han ugentlig fra een til anden som de forrige, saa og en samlet Penge hver halve Aar paa 4 à 6 Daler[1]).

Senere omtaltes som Lærer Hr. Hjortelund og efter ham Hans Sørensen Rasch, der 1801 forflyttedes til Taarnby, hvorefter Johan Anthon var Lærer til 1830, da Skolen sloges sammen med Tømmerup Skole. En ny Skole for Ullerup og Viberup byggedes i 1908.

Som Fogder i Ullerup og Viberup nævnes: Cornelis Jansen (Raagaard, 1718), Lars Pedersen (1752), Ole Cornelissen (1778), Jan Hendrichsen (1801), Crilles Hendrichsen Raagaard (1813).

Raagaard var endnu omkring 1700 en større Gaard. Den havde 5 Ottinger Jord (ca. 100 Tdr. Ld.) med 13½ Td. Hartk., endda efter at »Præsteengen« ved Viberup, der gennem lange Tider havde tilhørt Raagaard, var fraskilt og tillagt Taarnby Præstegaard. Raagaard havde 15 Høveders Græsning paa Fælleden, svarede Skat af 6 Ildsteder, 10 Køer og 6 Heste. Men Besætningen voksede — efter Hollænderen Jacob Jansens Overtagelse — hurtigt til 16 Heste, 26 Køer, nogle Stude og en stor Del Faar. Senere bortfæstedes Gaarden i to Dele, og de hollandske Fæstere, som drev den, havde tillige andre Gaarde i Ullerup i Fæste. 1778 havde ikke mindre end 5 hollandske Gaardmænd i Ullerup og Hollænderbyen Part i Jorden. Omkring 1800 var Jorden endnu mere udparcelleret.

[1]) Lønningen var 1811: 22 Rdlr., 4½ Td. Rug og 4½ Td. Byg. samt Bolig og Brændsel.

Gaarden og Hovedparcellen ejedes af Crilles Hendrichsen; den havde da 81 Tdr. Ld. med ca. 8 Tdr. Hartk. 1840 var Pitter Adriansen Ejer (10 Tdr. Hartk.) og 1843 Alexander Knirsch, der samme Aar solgte den til Henning Jacob Leth, som var gift med en Datter af Kammerraad Martin Petersen, Kastrup; senere overtoges den af hans Søn Knud Leth og derefter af Proprietær H. Kjær. Gaarden brændte 1914.

Efter den første hollandske Besidder, Jacob Jansen, foreligger der et Skifte af 6. Novbr. 1677, som viser, hvilken sjælden Velstand der paa den Tid kunde være hos nogle af de hollandske Familier[1]).

Han efterlod sig, foruden 2 Gaarde med fuld Besætning, Redskaber og Indbo, meget Sølvtøj og 1200 Sletdlr. i rede Penge samt 1118 Sletdlr. udestaaende paa Rente, dels over hele Amager, dels i København. Hans Formue vilde efter Nutidens Værdiforhold være 3—400,000 Kr. Til Sammenligning anføres, at Besætningen vurderedes til 555 Sletdlr.; nemlig 10 Heste og 2 Føl til 117 Sletdlr., 18 Køer, 4 Stude, 3 Kalve, 56 Svin og Grise samt 24 Faar til 438 Sletdlr. Begge Gaarde ansattes til 1400 Sletdlr.s Værdi.

[1]) Taarnby Birks Skiftebog 1669—78.

2. Sognets Næringsliv.

Landsbyernes Drift, Besiddelsesforhold. — Fæstet. — Fæstetvangens Ophør. — Ejendomsfordelingen. — Gaard- ag Jordbrug. — Husmænd. — Byernes Jordomraade. — Sognets Hartkorn og Produktion. — Haandværk og Handel. — Møller og Mølleindustri. — Industridrift: Kastrupværk, Limfabriken, Oliegreen, Fredens Mølle, Væveindustri, Kastrup Glasværk o. fl. — Krohold.

Landsbyernes Drift var i gamle Dage en ganske anden end nu. Helt ned i det 18. Aarhundrede led Almuen under Resterne af Middelalderens Vordnedskab og Driftfællesskab, og de var i høj Grad hæmmede i at udfolde deres Virkekraft. Bønderne paa Amager — de danske — var vel Kronens Fæstere, og de stod ikke saa slemt under Pisken som Godsejerbønderne; men de var bundne til den Gaard eller Jord, de havde i Fæste, og var underkastede de Regler og Love, som haandhævedes af Slotsfogden paa København og dennes Ridefoged, eller senere af Amtsøvrigheden. De var bundne paa Hænder og Fødder af Enevældens Magt, som i en Trædemølle, hvor de kun udfoldede en vis Drivkraft. De var først og fremmest til for at dyrke Jorden og svare dens Skatter og Afgifter; kunde de ikke det, tog Øvrigheden, hvad der var, og de var hjemfaldne til at gaa fra Gaard og Grund. Skatte-Udskrivninger faldt rask; den, der vilde spare en Smugle tilside, resikerede at faa paalagt en ny Afgift. Kunde han blot modstaa et enkelt Aars Misvækst eller Uheld, hvad skulde han saa bekymre sig om mere for, naar Myndighederne tømte Kuben og tog Lønnen for hans Slid.

Derfor dyrkedes Jorden kun til Husbehov. Der øjnedes ingen Vej fremad. Man havde ikke Lov at forandre den gamle Driftsform, Fællesbruget, hvor Bønderne i hver Landsby var afhængige, dels af hinanden, dels af den Orden, som Slots-

fogden og Ridefogden foreskrev, og som Byens Foged maatte opretholde. Hver Mand havde ikke sin bestemte Jord. Byjorden var inddelt i »Vange« og »Aase« — lavere Engjord og højere Markjord —, som skulde fordeles efter Kvalitet og Beliggenhed, saa der til hver Gaard hørte lige meget af den gode og daarligere Jord og af Engbunden under Hensyn til det Antal Ottinger eller det Hartkorn, Gaarden skattede af. Hver Vang eller Aas inddeltes igen i Skifter, som saa atter fordeltes mellem Gaardene.

Denne Driftsform førte med, at hver Gaard fik sin Jord anvist paa mange forskellige Steder, vidt fra hinanden, hvad der betingede en vis Enighed om Driften for ikke at hindre hinanden i Behandlingen og Tilsaaningen og Høsten. Alle maatte tilsaa den samme Aas paa samme Tid og med nogenlunde samme Sædart, hvorom dog vistnok Bystævnet tog Bestemmelse. Ligeledes, naar Vangen eller Marken skulde høstes. Saa maatte alle være rede paa samme Tid. Den, der ikke havde høstet sin Eng eller taget sit Korn, naar de andre var færdige, maatte tage Skade derfor, hvis Ævret blev opgivet og Kreaturerne slupne ud, inden Avlen var inde.

Paa dette Jordfællesskab hvilede hele Landsbyens indre Forfatning. Paa det aarlige Bystævne valgte Bymændene en Oldermand til at lede Byens Sager, sørge for Bylovens eller Vedtægternes Overholdelse, ordne Forholdene vedrørende Hegn og Vandløb, samt Byvejene, der førte til Markerne; de andre offentlige Veje sørgede Øvrigheden for gennem sin Foged. Som Tegn paa sin Værdighed førte Oldermanden en »Byens Kæp« eller Stok, hvori Gaardenes Bomærker var indskaarne, hos ham skulde Byhornet — ligesom Kæppen eller »Budstikken« —, der brugtes til at sammenkalde Bystævnet, opbevares. Byhornet var ofte af Kobber eller Messing, medens Hyrdens var et Kvæghorn. Byhyrden spiste paa Omgang hos Bønderne — ligesom senere Skoleholderen. Det var tilsyneladende ret idylliske Tilstande, det gamle Landsbyliv rummede; men Glansen gik i væsentlig Grad af det ved Enevældens Tryk med skærpede Tvangsforhold og de stigende militære Byrder, som det efterhaanden blev umuligt for Bønderne at bære.

Skønt ***Besiddelsesforholdene*** her tidlig udviklede sig i

Retning af Driftsfællesskabets Ophævelse, var der endnu et langt Stykke Vej, inden Ejendomsretten til Jorden indtraadte. Ved Forarbejderne til Christian den 5.s Matrikel opmaaltes Gaardenes Jord og skyldsattes til Hartkorn efter Areal og Bonitet, hvorefter hver Gaard fik sit bestemte Tilliggende i Fæste. Kronen kunde derefter tage Jorden fra den ene Gaard og lægge den til den anden efter det Fæstemaal, der betaltes, og indskrænke Besiddelsen efter Forgodtbefindende. Gaardmændene ejede Gaardbygningerne, som Regel de højst nødvendige, et tarveligt Indbo og en ringe Besætning. De tyngedes efterhaanden saaledes af Skatter, Hoveri og Ægtkørsel, der gav Forstyrrelse og Afbrydelse i deres Arbejde, saa de ikke kunde svare, hvad de skulde, og ofte stod til Skatterestance og Gæld for mere, end disse Ejendele var værd. Ved Skifte efter dem ses det, at der sjældent var stort mere i Boet, end de skyldte bort. I Almindelighed blev der intet eller højst et Hundrede Daler tilovers til Arvingerne. Kom de ved Ildsvaade eller anden Ulykke tilbage, endte de i Armod. Saaledes ses det 1675—78, at der brændte en Snes Gaarde i Sognet, og Følgerne heraf sporedes i lang Tid efter. Øvrigheden maatte gaa strængt tilværks for at faa Restancerne ind, og kunde de ikke skaffes, blev der uden lang Tøven af Amtmanden indsat nye Folk paa Gaardene, medens de tidligere Fæstere maaske fik Lov at faa en mindre Part, eller rykke ned som Husmænd. Det ses af en Anmærkning til Amtsregnskabet 1695, at Amtmand Knuth i Anledning af de stadige Restancer med Kvartalsskatten, gav følgende Decisionsbemærkning paa Regnskabet: »..... at som der sig immer udi Sundby-øster paa Amager Aar efter anden holte tilbage med Schatter oc Landgilde, saa andre der paa Landet kunde tage ond Anledning af dem, thi har jeg befalled Amptzforvalteren, at forsynne Gaardene med dygtige Folch, saa jeg mener ved dend beskaffenhed ded med Jorden paa Amager har, at disse Mends Restance, tilkommende Aar skal igen komme til Indtegt.« Det ses ogsaa, at der i den følgende Tid indsattes en Del nye Besiddere paa Gaardene, som allerede var stærkt udpantede, navnlig i Sundby-øster, hvor der paa 14 Gaarde fandtes 36 Interessenter. I Sundby-vester var 13 Gaarde delte paa 23 Mænd og i Taarnby det samme Antal paa 21 Mænd. Mange af Gaardene i disse Byer

var delte i 3 og 4 Parter, medens der i de andre Byer kun fandtes enkelte, som var delte mellem to Besiddere. Ialt havde Sognet 96 Gaarde med 144 Gaardmænd. Der boede desuden omkring 150 Husmænd paa Gaardpladserne, saa Sognets Indbyggere anslaas ved Begyndelsen af det 18. Aarh. til 300 Familier[1]).

Fæstet var endnu den almindelige Form for Besiddelse. Kronen besad en vis Ret over Jorden, som var Grundlaget for næsten al Skatteydelse. Jorden bortfæstedes til Brugeren som Regel mod en større Sum i »Fæstemaal« eller Indfæstning og imod at svare »alle kongelige Skatter og Afgifter, som nu ere eller herefter paabuden vorder, med hvad andet som af bemeldte Jord bør svares og erlegges«, samt imod at vedligeholde Gaard og Grund efter Forordningen. Siden Svenskekrigen havde det ganske vist ikke været muligt at faa den tidligere sædvanlige Indfæstning, fordi Gaardbrugerne var i Armod. Og da alle Gaarde havde skiftet Besiddere siden den Tid, stod de alle til Restance med Fæsteafgiften. Det ses af en Bemærkning til Jordebogsregnskabet for 1714—15, at endskønt Amtmanden »havde gjort sig megen Umage for at bringe Amagerne til at fæste deres i Brug havende Gaardsparter, saa har de dog ikke godvillig villet finde sig dertil, foregivende at siden Indbyggernes Gaarde paa det ganske Land i Belejringen for København blev afbrent ikke er bleven tvungne til at fæste af den Aarsag, at da Fred blev og Landet igjen skulde bebygges, fik de Tilladelse at pantsætte baade Jord og Bygning lige som det havde været deres Ejendom og fik derover Penge at laane hos got Folk, ellers maatte Landet lenge ligget øde og ubebygt. Dersom Pantehaverne siden var bleven underviist at det var Fæstegods, saa havde de i en Hast ruineret Skyldnerne, derfore har Øfrigheden maattet lempe sig efter Tidernes Tilstand, men efterdi Landet nu befindes i temmelig god Stand, saa er jeg af samme Mening som bem.te min Formand har været, at man fik se derhen at faa dem til af fæste. Thi har jeg foreholdt dem at det maatte endelig være, efterdi Hs. Maj. havde Herligheden, saa burde de ikke undslaa dem for at fæste. Derover har de fleste Anno 1717 indfunden dem og kand saa

[1]) Indbyggertallet i Sognet var 1762 ca. 1800; 1801: 3106; 1830: 3750; 1850: 4527; 1870: 9543; 1890: 16930; 1906: 35720.

Fæsterne af Amager Land i min sal. Formands Tid beløbe 1090 Rdlr. som Amtsforvalteren udi sine Regnskaber for 1716 og 1717 Hs. Maj til Indtægt underdanigst beregner«. Af en Liste, som findes i Amtsforvalterens Regnskab, ses, at det nævnte Beløb var indkommet af ca. 170 Gaarde og Gaardparter samt Huse med Jord i Taarnby Sogn. Afgiften af Gaardene varierede fra 6 til 20 Rdlr.

Dermed var Fæstetvangen atter fastslaaet; men det viste sig snart, at dens Ophør blev en nødvendig Følge af Udviklingen, som den var foregaaet under Enevældens byrdetunge Styre, der medførte, at de fleste maatte gaa fra Gaardene. Hollænderne i Hollænderbyen havde forstrakt mange af de danske Bønder med Pengelaan og maatte tage en Del af deres Jorder, hvori de havde Pant, som Betaling. Adskillige Steder sad Fæsterne tilbage med Hartkornet og Skatterne, hvilende paa en Part af Jorden, og de tomme, faldefærdige Bygninger. Mange forarmede Fæstebønder maatte vandre over i Husmændenes Rækker. I det Hele taget blev Fæstebesiddelsen saa indviklet, at Autoriteterne neppe kunde finde Rede deri, og man søgte snart at faa den ophævet.

Arbejdet for ***Fæstetvangens Ophør***, støttedes af den nylig tiltraadte Stiftamtmand, Friherre af Gersdorff, der 1745 udvirkede et kgl. Reskript, hvorefter samtlige Amagerlands Beboere, der »efter gammel Skik og Brug tilholde sig en Slags Rettighed til deres Gaarde og Huse, samt dertil liggende Jorder«, maatte sælge Jorderne enten underhaanden eller ved offentlig Auktion. De skulde dog vedblivende ved Ejerskifte svare en Fæsteafgift til Amtstuen [1]). Kronen overdrog endnu saadanne Jorder eller Gaardparter, hvortil der ingen Ejere eller Arvinger fandtes, i Livsfæste. Det ses af et Fæstebrev af 1752, at Kongen »steder og bortfæster« til Crilles Eisbrandtsen i Store Magleby en Fjerdepart af Gaarden Nr. 14 i Tømmerup, ca. 1½ Td. Hartk., imod at han svarede Afgifterne, rettelig dyrkede Jorden og var Øvrigheden hørig og lydig, samt rettede sig efter de kgl. Love og Forordninger, »som en troe Undersaat og Fæste-Bonde af bemeldte Jord pligtig er«. I Indfæstning gav han kun 1 Rdlr. 3 Mark [2]).

[1]) Bilag XIII.
[2]) Bilag XV.

Ved en Forordning af 1754, 14. Decbr., gaves endogsaa Husmænd Adgang til at løse Husbaand paa Jordparter, som udskiltes fra Gaardene. 1760 løstes ikke mindre end 30 saadanne Husbaand, og 1761 endnu flere paa Smaabrug, der overgik til Selveje [1]). Efter den Tid var Jordejet obligatorisk gennemført paa hele Øen. Ved hvert Ejerskifte skulde blot, i Stedet for det tidligere Fæstemaal, svares en »Kendelse« til Staten paa 1 Rdlr. pr. Td. Hartk.

Ejendomsfordelingen undergik derved hurtigt en væsentlig Forandring fra den gamle Gaardinddeling, hvorefter Gaardene i hver By var af ensartet Størrelse i »Ottinger« Jord og Landgildeydelse [2]). Disse Skyldsætninger afløstes — iøvrigt langsomt — af Hartkornsansættelsen, der kom til at tjene som Grundlag for hele Skatteydelsen. Gaardene kunde derefter udmaales og udparcelleres ved Arv og Køb. Saaledes fik Sognet snart det dobbelte Antal »Selvejergaarde« af det Antal Fæstegaarde, det tidligere havde. Omkring 1800 fandtes her ca. 200 Gaarde og Jordbrug; ca. en Fjerdedel var under 1 Td. Hartk.

Ved Forordning af 25. Juni 1810 gaves faste Regler for Opmaaling, Udstykning og Matrikulering, saa Ejerne kunde faa thinglæst Adkomst og Kort over deres Arealer. Ved hver Gaard skulde dog forblive en Hovedparcel paa mindst 2 Tdr. Hartk., saa Gaardnumret bibeholdtes; det maatte ikke uden særlig Tilladelse opløses af Hensyn til Skatte- og Panteregistret.

Af ***Gaard- og Jordbrug*** fandtes omkring 1830: 210, nemlig 144 Gaarde og 66 Jordbrug, hvoraf Brugerne nærmest var Husmænd. Desuden fandtes 291 Huse uden Jord. Iøvrigt var ikke mindre end 175 ubebyggede Parceller i Taarnby Sogn paa Hollændernes og Dragørboernes Hænder. Omkring 1870 var Tallet paa Sognets jordbrugende Ejere ca. 350, hvoraf de 200 var større og mindre Gaardbrug. Senere er opstaaet en stor Del Gartneribrug.

---

[1]) Kbh. A. Kontributionsregnsk. 1760—65.

[2]) Ved det 17. Aarh. Slutning var som Regel de »hele« Gaarde paa 3 eller 4 Ottinger og svarede 7—10 Tdr. Landgildekorn. Fra enkelte var fraskilt et »Gaardsæde« eller »en øde Jord« paa en Otting. som tæstedes af en anden Gaard. Nogle af Gaardene var delte i »halve« Gaarde, i Reglen paa $1^1/_2$ eller 2 Ottinger.

Husmænd var i ældre Tid »Inderster« eller Indsiddere paa Gaardene, hvor de havde Husly for sig og Familie i særlige Lejehuse, enten mod en vis Afgift eller mod at yde visse Arbejdsdage paa Gaarden. De var nærmest Arbejdsmænd eller Tyende for Bønderne. I Reglen havde de en lille Have fra Gaardtoften, undertiden lidt Jord til Dyrkning.

Senere skelnedes der mellem større og mindre Husmænd eftersom Lejligheden, de ydre Forhold og hele deres økonomiske Evne var til at yde Skat.

I det 17. Aarh. lagde Kronen »Baand« paa Husmændene; de skulde svare en Hjælpeskat til Bøndernes Ekstraskat paa en halv eller en hel Daler i »Husbondhold«, hvorefter Husene kaldtes »hele« og »halve« Holdshuse. Nogle var »frie«, saaledes de Huse, hvor Lærere, Thingmænd og enkelte Slags Haandværkere, der var nødvendige for Byen, havde fri Bolig. Denne Ekstraskat gik senere ind under den almindelige Kvartalsskat, og Husbaand blev nærmest en Fæsteafgift, som Kronen skulde have af de nye Mænd, der overtog Huse. De udskiltes nu i Reglen fra Gaardene, hvorved ogsaa Husmændene fik en vis Haandsret over deres Boliger. Enkelte vedblev dog at svare Leje til Gaardmændene.

I Begyndelsen af det 17. Aarh. havde Taarnby Sogn en halv Snes Huse med og ca. 40 Huse uden Jord. Omkring 1700 fandtes 70 »hele«, større Huse (med Jord) og 70 »halve«, smaa (uden Jord). 1770 fandtes mere end 250 Husmandsfamilier; der boede da gennemgaaende to Familier i hvert Hus. Som det ses af Amtmandens Indberetning, var de 30 Lejehuse, »og aarlig bygges flere paa Gaardmændenes Hauger, som sælges og købes af Mand efter Mand, Gaardmændene tager 8, 10, ja 16 Mark i Afgift deraf aarlig« [1]). Da Fællesjorderne snart efter udskiftedes, aabnedes en vid Mark for Spekulationen med Grundejendomme. Mange Gaarde udflyttedes, og der byggedes, særlig i Sundbyerne, mange Husejendomme og Landsteder, som ogsaa en Del Folk udenfor Bondestanden erhvervede og brugte baade som Lystejendomme og som mindre Jordbrug.

Byernes Jordomraade udvidedes betydeligt ved Fælledens Deling. Flere af Byernes Jordarealer forøgedes til næsten det

[1]) Top. Saml. Kbh. A., Rigsark.

dobbelte af deres tidligere Størrelse. Gaarde og Huse, der laa tæt sammenklyngede langs Bygaden og Gadekæret midt i Byen, begyndte at rykke ud i større Bykredse og bredte sig ud over Markerne og Fælledskifterne, hvor der før var aabent og frit Felt.

Det var dog næppe af Mangel paa Plads, at Landsbyernes Beboere ligesom trykkede sig tæt ind til hinanden i de lave, lerklinede, straatækkede Gaarde og Huse. Det var snarere af en selskabelig Trang til at staa Last og Brast med hinanden, at lune og læ for hinanden mod Vejr og Vind, at beskytte sig mod fremmed Indblanding og omstreifende Pak. Det var karakteristisk for de gamle Gaarde, at Vinduer eller Døre ikke vendte ud mod offentlig Vej, men mod Gaarden eller Haven. Porten ud til Vejen lukkedes om Aftenen, og i Nærheden af denne havde Hunden sin Plads. Foran Husene beskyttede man sig med højt Plankeværk, som spærrede baade Udsigt og Indsigt til og fra Verden udenfor. Selvejet og den solidere Byggemaade med højere Stenmure gav mere Selvstændighed og friere Boligforhold. Man lukkede mere op for Livet udenfor. Og de hyppige Ildebrande, der ofte var paasatte, bevirkede en Udrydning paa de gamle Gaardtomter og Udtynding i Rækkerne. Den personlige Deling af Fælledjorderne, efter 1800, gav Plads for Udflytning, og dermed en langt større Virkekraft, en mere individuel og intensiv Drift af de selvstændige Gaardbrug. Denne Udvikling af Jordbruget gav efterhaanden Byerne et helt andet Udseende, end de før havde.

Sognets Hartkorn og øvrige Skatteforhold undergik ikke nogen væsentlig Forandring ved Udskiftningen. Den Omordning af Hartkornsskatterne, der fandt Sted 100 Aar tidligere, bestod fremdeles. Kun kaldtes den da indførte eller udvidede Rytterholdskat for Gammelskat, og der indførtes en mindre Land- og Ligningsskat samt en Amtsskat (Bidrag til Amtsfonden) til Sognenes Fællesudgifter til Retsvæsen, Politi, Veje og andre interkommunale Udgifter.

Efter den ældste Matrikel var Sognets Hartkorn 782 Tdr., foruden hvad der hvilte paa Saltholmen og Ladegaardsmarken der da afregnedes af Hollænderkommunen. Ved Matriklens Omarbejdelse 1686—88 tillagdes Sognet 746½ Td. Deraf var ca. 26 Tdr. (Præstegaarden og Retsbetjentenes Gaarde) privilegeret, fritaget for Kontribution, saa det kontribuerende Hartkorn

blev da ca. 720 Tdr. (uden Saltholmen og Ladegaardsmarken). Ved den 1718 foretagne »Reduktion« af Matriklen fik Sognet 749 Tdr. uprivilegeret Hartkorn, og af dette Hartkorn svaredes alle Skatteafgifter, indtil Udskiftningen medførte en ny Ordning, idet Fælledhartkornet forhøjedes, Ladegaardsmarkens og Sognets Andel af Saltholmshartkornet blev tillagt, saa det samlede Hartkorn blev 911 Tdr., hvoraf dog 18 Tdr. var privilegeret. Efter Matriklen af 1844 blev det nedsat til 854 Tdr. 5 Skpr., da en Del af Jorden var indtaget til Byggegrunde, Veje o. s. v. 1890 var det gaaet ned til 832 Tdr.

Efter Udskiftningen i 1780erne og ved Matriklen af 1844 fordelte Jord og Hartkorn sig saaledes paa de forskellige Byer og Skattedistrikter:

	Tdr. Land	Hartkorn efter Gl. Matr.	Ny Matr.
Christianshavns Fælled.....	262	ca. 5 Tdr.	15Td. 3 Skp. 1 Fj.
Sundbyøster.....	857	- 131 —	115 - 2 - 0 -
do. vestre Overdrev (hvoraf ca. Halvdelen tillagt Skydebanerne)..	488	- 6 —	26 - 3 - 0 -
Sundbyvester.....	516	- 97 —	80 - 2 - 2 -
do. Exercerplads.....	674	- 0 —	22 - 6 - 2 -
Taarnby.....	908	- 109 —	98 - 0 - 0 -
do. Ladegd. og Kongens Enge..	508	- 88 —	71 - 1 - 3 -
do. Koklapperne.....	44	- 0 —	0 - 4 - 2 -
Kastrup.....	531	- 85 —	73 - 7 - 1 -
Maglebylille.....	957	- 152 —	123 - 6 - 3 -
Tømmerup.....	938	- 96 —	88 - 6 - 1 -
Skjelgaarde.....	338	- 42 —	40 - 2 - 0 -
Viberup.....	178	- 36½ —	15 - 5 - 2 -
Ullerup.....	600	- 49 —	72 - 3 - 0 [1]
Raagaard.....	81	- 14½ —	9 - 6 - 1 -
Ialt...	7880	ca. 911 Tdr.	854Td. 4 Skp. 2 Fj.

Om Sognets ***Produktion*** i ældre Tid vil det være vanskeligt at sige noget sikkert. Gaardenes Avl og Afgrøde var i Almindelighed, hvad Familierne brugte til sig selv og Driften og til at svare Skatter og Afgifter. Man havde ingen større

[1]) En Del af Viberups og Kongens Enges tidligere Hartkorn er henlagt under Ullerup.

Interesse i at frembringe mere for at faa paalagt større Afgifter. Jordens Værdi steg derfor heller ikke stort; endnu omkring 1800 regnedes den opdyrkede Jord paa Amager til ca. 100 Rdlr. pr. Td. Land. Det var først omkring 1830, Jordejendommene begyndte at stige og snart gik op til den tredobbelte Værdi. Dette var naturligvis en Følge af Produktionens Stigning. I 1830erne regnedes den aarlige Produktion i Sognet — foruden Grøntsager — til:

			Deraf solgtes:	
6,216	Tdr.	Rug	2,220	Tdr.
8,880	—	Byg	2,775	—
7,992	—	Havre	1,110	—
1,332	—	Ærter	440	—
35,220	—	Kartofler	9,435	—
33,300	—	Mælk (à 130 Potter)	22,200	—
		og	777	— Fløde

Sognets Kreaturhold var da 780 Heste, 2000 Køer, 550 Svin og 200 Faar[1]).

Til en Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn hørte i Almindelighed ca. 40 Tdr. opdyrket Jord. Dens Udsæd var: 7 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg, 9 Tdr. Havre, 4 Tdr. Ærter og Vikker samt 20 Tdr. Kartofler. Efter Rug høstedes gerne 8 Fold, efter Byg 10 Fold, efter Havre 8 og efter Bælgsæd 6 Fold. Kartofler gav 16—20 Fold. Ca. 10 Tdr. Land brugtes til Havesager og Køkkenurter. Desuden avledes 20 Læs Hø og 60 Læs Halm. Besætningen var 6—8 Heste, 16—20 Køer og 4—6 Svin. En Trediedel af Avlen solgtes. Skatterne af en saadan Gaard var da ca. 80 Rdlr. i Amtstueskatter, 12—16 Rdlr. Fattigafgift, Konge- og Kirketiende 4—5 Tdr. Byg samt til Præsten og Skolen 3 Tdr. Byg, $^1/_4$ Td. Rug, $^1/_2$ Favn Brænde, 12 Lpd. Hø og 16 Lpd. Halm in natura. Den samlede aarlige Skatteafgift var saaledes omkring 150 Rdlr., medens der nu svares over 100 Kr. pr. Td. Hartkorn alene i Amtstueskatter. Der holdtes 2 Karle, 2 Piger og 1 Dreng.

1915 dyrkedes af Sognets ca. 5000 Tdr. Land ca. 1500 med Korn, ca. 2000 Tdr. med Kartofler og Havesager; ca. 700 hen-

[1]) Sterm: Beskr. o. Kbhvn.s Amt.
Til Sammenligning anføres, at Sognet 1677 havde 470 Heste, 566 Køer og 27 Stude.

laa til Brak- og Græsmark og 7—800 Tdr. Land anvendtes antagelig til Haver og Byggegrunde.

Haandværket var endnu omkring 1700 meget lidt udviklet, især i de »danske« Byer paa Amager. Det synes for en Del drevet som Husflid og af de paa Gaardene boende Husmænd. Det var kun de nødvendigste Haandværk, der fik Lov at bestaa paa Landet saa nær ved Hovedstaden. I hver By fandtes dog gerne en Smed og en Hjulmand, sjældnere en Bødker. Ogsaa i de fleste Byer fandtes en Væver, en Skræder og en Skomager, derimod ingen Bager og kun et enkelt Sted en Tømrer og en Rebslager. Først ved Midten af det 18. Aarh. fandtes der Bagere i de større Byer, enten selvstændigt eller i Forbindelse med Krohold eller Mølleri. Omkring 1800 tillodes det ogsaa en Sadelmager og en Glarmester at bosætte sig i Sundbyerne. Og efterhaanden som de gamle Lavsrettigheder, Hovedstaden havde, faldt bort, kom der flere og flere til. 1830 havde Sognet ca. 50 Haandværkere, og efter Næringsfrihedens Indtrædelse 1857 voksede Antallet stærkt.

Handelen udenfor Købstaden, ud over Salg af almindelige hjemlige Produkter, var meget indskrænket og tillodes kun efter kongelige Privilegier. Først paa Struensees Tid opløstes en Del af de gamle Lavs Handelsrettigheder. Saaledes gaves der Bagere paa Landet Lov til frit at forhandle deres Brød udenfor Staden. Det ses, at Bager E. H. Steen i Taarnby 1771 fik Tilladelse til at sælge fint og grovt Brød uden Accise eller Konsumptionsafgift. Men først 1796 tillodes det Bagere og Bryggere at nedsætte sig overalt paa Landet og sælge Brød og Øl, dog uden at drive Værtshushold. Ogsaa Vognmandsnæringen var bunden. Saaledes ses det, at Vognmandslavet i København 1795 klagede over, at Amagerne førte Gulvsand ind til Staden og solgte det. Vistnok den første Købmandshandel i Sundbyerne siden Christianshavns Anlæg dreves omkring 1800 — hvor nu »Sundborg« ligger — af Urtekræmmer Scheel, der senere (ca. 1830) havde en Papirfabrik herude.

Møller og Møllerindustri greb tidlig stærkt ind i Sognets Erhvervsliv. En af de ældste Vindmøller paa Amager finder vi i Taarnby. Hvorvidt Hollænderbyens Mølle var ældre, lader sig ikke paavise. Men allerede 1577 havde Taarnby en, om ikke kommunal, saa dog vistnok offenlig Mølle, tilhørende

Universitetet eller Kirken; den opførtes eller repareredes i det nævnte Aar for Kirkens Regning, hvad der ses af et Kirkeregnskab, som er opbevaret fra den Tid (2. Del p. 83). Møllen synes at have ligget Syd for Kirken paa et Areal mellem Ladegaardens Mark og Fælleden, som 1682 kaldtes Mølle-haven. Hvorvidt den Møllesten, der benyttes som Bord i Præstegaardens nordre Have, er et Minde fra denne gamle Mølle, kunde det være interessant at faa oplyst.

Den næste Mølle, der nævnes 1646, laa udenfor Amager Port. Den findes angivet paa Kortet af 1656 paa Vestsiden af Vejen, udenfor hvor nu Amager Fælledvej løber fra Amagerbro. Det syntes at være den samme Mølle, som 1694 kaldes Michel Andersens Vejrmølle, og som han havde endnu 1719. Meget tyder paa, at det ogsaa er den Mølle, der 1750 tilhørte Christian Dalsgaard og senere Jens Poulsen Greborg. Den synes nedlagt omkring 1800 og Pladsen anvendt til Limfabrik og Reberbane. 1658 flyttedes en Mølle fra Tøjhusets Grund ud paa Volden Øst for Porten; den tilhørte Hans Hop og er formodentlig den senere »Lille Mølle«, som nylig er nedlagt. Den hørte under Christianshavn.

Den anden Mølle, der opførtes paa Fælleden ved Amagerbro, Vest for Vejen, tilhørte 1697 Peder Truelsen, som tillige havde Part i Gaarden Nr. 6 i Sundbyvester. Hans Enke havde den 1710; men derefter synes den forsvunden.

Samtidig med den fandtes en tredie Mølle paa Østsiden af Vejen, hvor »Møllegaarden« endnu ligger (i Flugt med Amager Boulevard). Den tilhørte vistnok oprindelig Hendrik Møller, som havde Svanelejegaard, og derefter (1697) Peder Bentzen Møller. 1718 havde Christoffer Truelsen den. 1748 solgtes den af Inger Haagen Isachsen til Lauritz eller Lars Pedersen Wahl og 1778 ejedes den af Jonas Pedersen Berg, 1790 af Søren Berg og kaldtes da Bergs Mølle. 1802 vurderedes Møllen til 3940 Rdlr. Ved Siden af den dreves »Møllegaarden« paa 2 Tdr. 5 Skpr. Hartk. Endnu 1830 tilhørte Møllen Madam Berg og var da assureret for 12,310 Rdlr., formodentlig sammen med Gaarden, som havde 3 Længer, hver paa 6 Fag. Med en Kværn og en Hestemølle formalede den aarlig ca. 7000 Tdr. Korn. 1858 købtes den af L. P. Holmblad.

Den fjerde Mølle opførtes Vest for Vejen »hart mod Michel Andersens Mølle« af den hollandske Sæbesyder paa Christianshavn Rollof Albertsen Hoogkerk sammen med Urtekræmmer Hans Bøckmann. Møllen anlagdes som Oliemølle. Efter Bøckmanns Død 1717 havde Hoogkerk økonomiske Vanskeligheder og maatte afstaa baade Syderiet og Møllen til Bøckmanns Enke (Marie, f. Riber) der var traadt i Kompagniskab med Raadmand Ivar Grønnegaard. Senere ses Johannes Grønnegaard og 1772 Kapt. Christian Yttrecht som Ejere. 1790 var Mestermøller Chr. P. Schleyer († 1805) Ejer, senere sammen med P. Zierau. Møllen synes da flyttet længere mod Syd; den var omdannet til Sigte- og Grynmølle og kaldtes nu Schleyers Mølle. Da Bommen var oprettet, søgte Mølleren Rentekamret om Fritagelse for Passageafgiften af Vogne, der kørte med Varer til og fra Staden og hvoraf skulde svares Accise, men en saadan Fritagelse blev sikkert ikke givet. 1810 ejedes Møllen af Jens Svendsen Malmqvist og i 1830erne af B. Jørgensen. Den beskrives da saaledes: »Møllen har 6 Etager, 37½ Al. Vingefang, 3 Kværne og Sigteværk. Aarlig Formaling ca. 12,000 Tdr. Sæd. Assurance: 18,320 Rdlr. Til Møllen hører 24 Fag Bygninger og 12 Tdr. Ld. med ca. 2 Tdr. Hartk. Ejeren driver desuden 3½ Td. Ld. Magistratsjord mod en aarlig Afgift paa 50 Rdlr., samt ved Ejerskifte en Rekognition paa 56 Rdlr. Sølv«. Senere ejedes den af en Hr. Kofoed, indtil L. P. Holmblad købte den og omdannede den paany til Oliemølle. Den kaldtes derefter »Røde Mølle«.

Den femte Mølle, der byggedes paa Fælleden Øst for Vejen, var »Fredens Mølle«. Det var en Oliemølle. Først søgte den forannævnte Rollof Hoogkerk 1719 kgl. Bevilling til at anlægge den ved Siden af Michel Andersens Mølle; men da Andersen klagede over, at den vilde tage Vinden fra hans Mølle og derved gøre ham Skade i hans Næring, maatte Hoogkerk vælge en Plads længere ude, og Møllen kom da til at ligge paa Hjørnet Syd for den senere Holmbladsgade ved Amagerbrogade. 1743 solgtes Møllen af hans Enke til hendes Svigersøn Hans Henrik Hansen († 1774), der tillige drev en Sæbefabrik i København. Hans Enke drev den indtil 1781, da den solgtes ved Auktion til Agent P. G. Wolff. Denne af-

hændede den igen Aaret efter til tre Brødre Carsten Peter († 1784), Christian og Johan Casse, hvoraf de to var Urtekræmmere og den tredie (Christian) var Isenkræmmer (senere Brygger) i København. Johan var den mest driftige. Han fik Toldfrihed for Tilførsel af Hør- og Hampefrø samt Rapssaat til Formaling, og fritoges for Bompenge. Endvidere var han Chokoladefabrikant og fabrikerede Kridtpiber. Han blev Kontrollør, Justitsraad og Kaptajn, inden han døde 1814.

»De Mool de Vreede« eller Fredens Mølle[1]) overtoges efter hans Død af Carsten Peter Casse (en Søn af den forannævnte af samme Navn) samt Kancellist Markus Wøldicke, Johan Casses Svigersøn. Wøldicke solgte imidlertid 2 Aar efter sin Part for 12,400 Rdlr. til Carsten Peter Casse, der saaledes blev Eneejer. Ved hans Afgang 1826 var Møllen stærkt paa Retur. Den købtes da ved Auktion for 6200 Rdlr. Sølv af Joseph Owen, der nedlagde Oliemølleriet og anvendte Møllen i en hel ny Industris Tjeneste, Formaling af Gødning (se herom under Industri).

Den sjette Mølle, der opførtes paa Fælleden, stod paa Vestsiden af Vejen, omtrent overfor Fredens Mølle, mellem den nuværende Norgesgade og Hallandsgade. Den synes anlagt omkring 1740 som Oliemølle, maaske af Oberst Chr. de Wilken, der havde en Oliemølle paa Amager paa den Tid. 1752 tilhørte den, saavidt man kan se, David Jensen. 1786 kaldes den Grøns- eller Greens-Oliemølle, ogsaa Vestre Oliemølle, og omkring 1800 tilhørte den J. Schoustrup. I 1820erne og 30erne ejedes den af Oliemøller P. Petersen. Den formalede da aarligt 1500 Tdr. Raps- og Hørfrø, hvoraf produceredes 34,000 Potter Raps- og Linolie, og derved beskæftigedes 5 Arbejdere. Møllen med tilhørende Bygninger var assureret for 17,600 Rdlr. Den synes allerede nedlagt i Fyrrerne og Pladsen anvendt som Byggegrunde.

Den syvende Mølle opførtes ved Vejen over Fælleden til Sundbyvester indenfor den nuværende Fælledvej. Den kaldtes Ny Mølle, anlagdes som Kornmølle 1744 af Jens Nielsen. Omkring 1780 tilhørte den Jeppe Christophersen Holm og ejedes fra 1800 af hans Søn Hans Jørgen Holm; den

[1]) Navnet synes først almindelig anvendt efter 1807, da Holms Oliemølle »Holmlyst« opstod.

kaldtes ogsaa Holms Mølle. 1813 solgtes den til Henr. P. Bruun. I 30erne tilhørte den Madam Knudsen og senere Møller Lind, indtil ogsaa den købtes af L. P. Holmblad, der omdannede den til Oliemølle. Det var en Stubmølle af samme Type som Lucie Mølle foran Vesterport. Med en enkelt Kværn formalede den ca. 4000 Tdr. aarligt. Sammen med Møllegaarden var den assureret for 5960 Rbdlr. Sølv (ca. 1830).

Lucie Mølle ved Vesterport.

Som den ottende i Rækkerne af Møller paa Amager opførtes nærmere inde mod Volden, øst for Vejen, den saakaldte »Store Mølle«. Den synes opført 1761 som Oliemølle og Sæbesyderi; men det er usikkert af hvem. Over Porten fandtes endnu 1909 indmuret en Sten, hvorpaa der paa Billedet af en Tønde fandtes Bogstaverne G. N. Nedenunder stod »Kgl. privilegeret Sæbesyderi 1761«. I 1770erne synes Jacob Jensen Møller at være Indehaver. 1786, og endnu 1802, ejedes den af Madam Gram. 1810 finder vi Jens Møller som Ejer. Omkring 1850 ejedes Møllen af Augustinus, men købtes senere af L. P. Holmblad. Den brændte omkring 1870 og blev da nedlagt.

Som den niende Mølle opførtes omkr. 1805 Jacob Holms Oliemølle »Holmslyst« paa Sydsiden af Brigadevej Den dreves endnu i 30erne sammen med en Limfabrik. Ved disse Virksomheder lagdes Grunden til den store omfattende Fabriksvirksomhed, som Jacob Holm skabte herude.

Indenfor Sundbyerne laa desuden allerede 1687 en Krudtmølle, formentlig i Nærheden af Volden. Det ses nemlig, at der leveredes Hø fra Staldetaten til Krudtmøllen paa Amager; det tyder paa, at det har været en Hestemølle. Endnu 1741 nævnes en Krudtmester Rose boende herude. Men derefter mærkes der intet til en saadan Mølle før 1808, da der anlagdes en ny Krudtmølle for Flaaden paa Sundbyøster Mark ved Kastrupvej, hvor nu Gl. Krudtmøllegaard ligger. Denne Mølle blev dog snart nedlagt, vistnok allerede 1814, da Krigen var

forbi[1]). Den ejedes da af Jørgen Larsen, som solgte den til Grosserer J. P. Beck. Senere ejedes Jorden af cand. jur. Jordening, hvorefter den blev tillagt Gl. Krudtmøllegaard.

Ude i Oplandsbyerne fandtes ogsaa Møller allerede omkring 1700. Til Gaarden Nr. 9 i Kastrup, en mindre Gaard, vistnok udskiftet fra Nr. 8, der laa, hvor nu Kastrupgaard ligger, hørte 1718 en Mølle, som ejedes af Peder Pedersen. Den købtes sammen med Gaarden af Jacob Fortling og flyttedes senere ned til Værket, hvor den opførtes ovenfor Strandvejen og anvendtes i industrielt Øjemed. Den synes imidlertid nedlagt i 1760erne; thi 1770 opførtes en ny Mølle paa samme Sted af Møller Mackeprang, som ejede den endnu 1778. Og 1784 ser vi, at Hans Lafrensen, der tidligere havde en Mølle i Sundbyøster, var Ejer af Kastrup Mølle. 1793 ejedes den af Fr. Wilh. Sally, der flyttede den op til den ny Byvej vest for Byen, hvor nu Skolen ligger. Her var den vurderet til 12,500 Rbdlr. Den brændte 1807 ved et Lynnedslag og flyttedes da ud til Hovedlandevejen. Endnu 1830 var F. W. Sally Ejer af Møllen (vurderet til 22,230 Rdlr.), og efter ham fulgte hans Søn Hendrik Sally[2]).

Møllen havde da 5 Kværne, 3 Sigter og en Gryntromle; dens aarlige Formaling var ca. 6000 Tdr. Sæd. Ejeren havde Ret til at male for Københavns Indvaanere for samme Betaling, som Møllerne paa Stadens Grund tog. Den havde et Jordtilliggende paa 25 Tdr. Land, og der holdtes 6 Heste, 8 Køer og 8 Svin. Der hørte Bageri til. Senere ejedes den af Møller Bodilsen.

Maglebylille Mølle stammer ogsaa fra Tiden omkring 1700. Den tilhørte Gaarden Nr. 7, der dreves af Anders Pedersen Møller. 1720 fik Claus Pittersen, vistnok en Hollænder, kgl. Brev paa Mølleri og Ret til at male for det danske Sogns Indvaanere imod at svare 4 Rdlr. aarlig til Amtstuen[3]). 1762 ser vi, at Hendrik Rajersen var Ejer af Møllen og 1789 Asmus Grill, der brugte den endnu 1815 sammen med Bageri. At den ikke var noget stort Foretagende, ser vi deraf, at den 1802 var assureret for 3200 Rdlr. Da Grill

[1]) Hist. Tidsskr. 6. R. 1. 654.

[2]) Fader til Grdr. Peter Jacob Sally (Dortheasminde) Ullerup.

[3]) Kbh.s A. Kontributionsregnsk. 1719—21.

døde, blev Møllen og Gaarden (Nr. 7) solgt ved Auktion — Skyttehuset og flere Huslodder var fraskilte — og købtes af Møller Ryder. I 30erne og 40erne var Møller Henrik Buch Ejer. Han flyttede Møllen, der før var en Stubmølle, ud til Hovedlandevejen og udvidede den.

Den gamle Mølle, der kun havde en Kværn, formalede aarligt ca. 4000 Tdr. Sæd. Ejeren havde Privilegium til Bageri, som forbrugte de 2000 Tdr. til fint og grovt Brød.

Til Møllegaarden, som blev liggende i Maglebylille, var 5 Længer og en smuk Have. Den havde endnu et Tilliggende paa 21 Tdr. Land med ca. 2½ Td. Hartk.; der holdtes 6 Heste, 4 Køer og 6 Svin.

I 60erne ejedes Møllen og Gaarden af Andreas Andreasen og derefter af Jacob D. Buch, der købte Gothersgades Mølle, som han 1873 flyttede ud i den gamle Mølles Sted. Hans Enke solgte Møllen til A. Feddersen. Den brændte i Oktober 1915.

Egentlig *Industridrift* fandtes ikke paa Amager, naar undtages et Par Oliemøller, før *Kastrupværk* opstod. Dette paabegyndtes 1747 af Hof-Stenhuggermester Jacob Fortling, som da med Støtte af Kronen foretog en Udgravning og Opfyldning paa »Kastrup Knæ« for her at skabe en Havn og Plads til et Kalkværk. Den 1. Maj 1749 gaves ham Privilegium paa Kalkbrænderi med Ret til Kalkbrud paa Saltholmen. 1752 udvidedes Værket tillige til Mur- og Teglstensbrænderi, og 1755 endvidere til Stentøj- og Sukkerformfabrik. 1754 havde Fortling desuden flyttet et Okkerværk, som Staten havde oprettet i Jylland, hertil. Og 1760 overtog han og flyttede hertil Statens Porcelænsværk ved Blaataarn.

Særlig de første Værker trivedes »paa den skønneste Maade«. At ogsaa Porcelænsværket gik fremad, derfor synes at tale de Indretninger, som Fortling lod bygge dertil, men som han neppe naaede at se færdige inden sin Død 1761. Ved Overdragelsen 1763 til Kasseskriver Jacob Stentzler og Jess Didrichsen, begge Medinteressenter i Kalkværket ved Østerport, ses, at der fandtes en Hoved-Fabriksbygning 35 × 20½ Al., 2 Etager, til Porcelænsværk, en Bygning paa 88 Al., 1 Etage, med Porcelæns-Brændeovn, Smeltehus med Ovn, Materialkamre, Ovn og Lager for Sukkerforme, Laboratorium og Kon-

tor. Desuden var der flere Bygninger til Magasiner, Værksteder, Marketenderi, Logi o. s. v. samt Hestemølle, Glasur- og Stampeværk m. m.

De to nævnte Ejere overtog foruden disse Indretninger ogsaa Kalkværket, et Hus med Stald og Skure paa Saltholmen, Havnen, en Galiot samt Kastrupgaard. Under deres Besiddelse lagdes ogsaa Vægt paa Porcelænsbrænderiet, og en Del Porcellæn skal være udgaaet derfra, saaledes de kendte store Buster af Frederik d. 5., modellerede af Sally. Men dette Værk synes ikke at have betalt sig, og Ejerne maatte slaa ind paa mere indbringende Næringsveje.

De udvidede da Havnens flydende Materiel og begyndte paa Kadrejerhandel paa Søen, Bjergning og Lodseri. De kom derved i Konflikt med Dragørlodserne, som klagede over Indgreb i Lodsnæringens Eneret. 1774 søgte Ejerne af Værket Rentekamret om Bevilling til at bage, brygge og brænde samt til at sælge Brød, Øl og Brændevin, ikke alene i Marketenderiet til Værkets Arbejdere, men ogsaa til Lodser og Søfolk, som kom i Land. Kromanden i Byen havde nemlig klaget over, at saadant Salg fandt ulovlig Sted, og Marketenderen havde maattet betale Bøde derfor. Amtmanden kunde ikke anbefale Ansøgningen, da der fandtes én offentlig Kro i Byen, hvorfor de maatte nøjes med den tidligere Tilladelse til Marketenderi. Ejerne led iøvrigt et stort Uheld 1775 ved en Storm, der medførte Højvande og gjorde stor Skade paa Havnens Bolværker og Bygninger, bortskyllede mange Materialer, Kul, Ler og Kalksten. Ejerne klagede over, at de var helt forarmede. Om Jess Didrichsen allerede var fratraadt, da Stentzler døde 1777, ses ikke; men Værket blev i al Fald solgt. 1777 solgtes »Fajance-, Sukker-Form- og Kalkfabrikken« med Tilbehør samt Kastrupgaard for 35,000 Rdlr. til Direktør i Universitetets Bogtrykkeri Nicolaj Chr. Høpfner og Amtsfuldmægtig Chr. Ditlev Westerholt. De truedes snart af en ødelæggende Konkurrence af Generalkollektør ved Tallotteriet Christian Hansen, der fik Bevilling til at anlægge en Sukkerformfabrik ved Langebro; men denne fik dog kun Tilladelse til at sælge sine Produkter i Provinserne og Udlandet[1]).

Imidlertid døde Høpfner allerede 1784. Værket og Gaarden,

[1]) Carl Bruun: København, 537.

som af Westerholt var udvidet betydeligt, blev da paa Arvingernes Vegne solgt af Skiftekommissionen for 41,000 Rdlr. til Major Chr. Jørgensen og Kancelliraad P. Jac. Hygom. De 24,000 Rdlr. laantes af det kgl. Krigshospitals Kasse. Men de forskellige Virksomheder trivedes ikke rigtig mere. Fajancefabriken forpagtedes bort til Porcelænsmester Manzius, og »Pottefabriken« var nogle Aar senere udlejet til en Mægler Howitz.

1792 blev Værket og Gaarden solgt ved Auktion for 41,800 Rdlr. til Justitsraad O. T. Lange. Værket alene regnedes da til en Værdi af 33,000 Rdlr.; det var brandforsikret for 14,000 Rdlr. Nogle Aar efter (1798) ophørte baade Fajance- og Stentøjstilvirkningen paa Grund af den udenlandske Konkurrence med disse Varer. Hr. Lange drev derefter Kalkværket, Havnen og Gaarden; særlig den sidste udvidede han — ved Køb af flere Gaarde —, men ogsaa Havnen gav ham Indtægter. Fra Søen kom efterhaanden en Del Trafik; Kreaturoverførselen til Saltholmen foregik mere og mere herfra. Og Retten til at bage og brygge, ikke blot til Forhandling til Værkets Arbejdere, men ogsaa til Søfolk, som kom i Land, havde han i al Fald faaet.

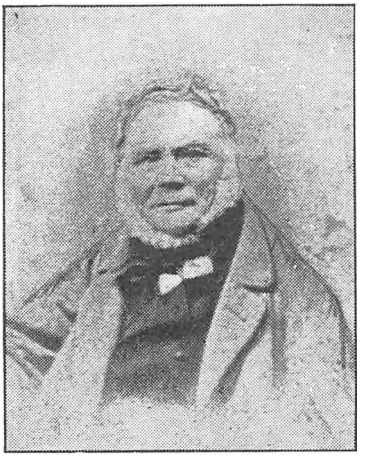

Kammerraad Martin Petersen.

Under Krigen med England lagdes baade Kalkbruddet paa Saltholmen og Søfarten øde, og Værket forfaldt. Generalkrigskommissær Lange solgte det, vistnok omkring 1813, til en ung Stenskipper Martin Petersen, der havde paataget sig Leverance af Sten til Søforterne. Han udvidede Kalkværket til 4 Kalkovne, reparerede Havnen og paatog sig Bjergning af grundstødende Skibe i Sundet. Herom førtes mange Tvistigheder med Dragørbjergerne, som mente, de havde Eneret til dette Erhverv. Alene ved Værket beskæftigede han i 30erne 50—60 Arbejdere.

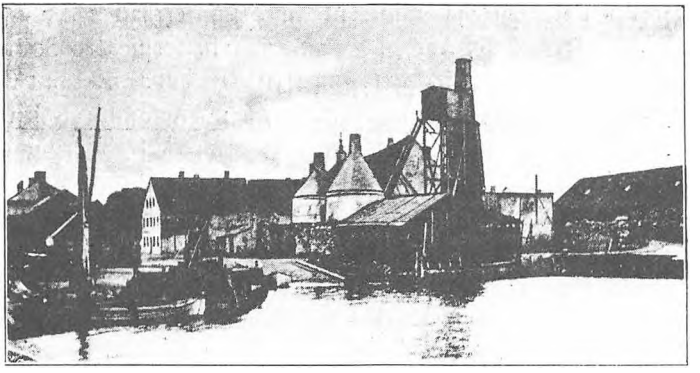

Kalkværket i det 19. Aarh.

Bjergningen gav ham betydelige Indtægter og han anskaffede efterhaanden to Bjergningsdampere, »Neptun« og »Fulton«, hvormed han senere optog Konkurrencen med Svitzers Entreprise.

Ogsaa Jordbrug drev han i ret stort Omfang. 1840 var han Ejer af en Gaard paa ca. 5 Tdr. Hartk. i Kastrup og 3 Tdr. Hartk. i Maglebylille.

1847 frasolgte han en Del af Værkets sydlige Grund, hvorpaa han allerede 1821 ved Siden af den nedlagte Fajancefabrik skal have paabegyndt et Glaspusteri; herom foreligger dog ikke nærmere Oplysninger. Køberen var Greve Chr. Conr. S. Danneskjold-Samsøe, Ejeren af Holmegaards Glasværk, der her tænkte at anlægge en Filial af dette og senere lod opføre Kastrup Glasværk.

1859 byggede Martin Petersen en Række Arbejderboliger paa den nordre Side af Alléen, som førte fra Værket op til Kastrupgaard. 1869 anlagde han et nyt Havnebassin syd for det gamle, hvorved Havnen fik en længe tiltrængt Udvidelse.

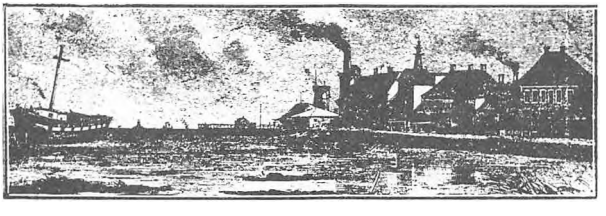

Kastrupværk, set fra Nord, 1890.

Martin Petersen var udnævnt til Kammerraad 1845. Ved sin Død 1870 — 82 Aar gl. — efterlod han sine tre Sønner, Ouscher, Christian og Cornelius Petersen, samt flere Døttre en betydelig Formue. Sønnerne fik henholdsvis Bjergningsentrepricen, Landejendommen og Værket. Bjergningen overgik efter den første Søns Død til Svitzers Entreprise og administreredes af Kaptajn, senere Kammerraad Høyer. Værket og Havnen samt ca. 50 Tdr. Land købtes efter Cornelius Petersens Død (1894) for 160,000 Kr. af Brygger C. M. Larsen, der senere solgte Værket og Havnen til Akts. Ny Kalkbrænderi.

Limfabriken ved Amagerbro blev Grundlaget for det næste større industrielle Foretagende herude. Den synes opstaaet omkring 1780 og var da i Hænde paa et Interessentskab, som blandt andre bestod af Linnedvæver Casper Køhlert og Carl Friederick Roggow. Den sidstnævnte var Direktør for Selskabet og tillige Medejer af Røde Kro. Fabriken laa først paa Vestsiden af »Broen«, nær udenfor Porten; den bestod af 20 Fag og vurderedes til 5800 Rdlr. Aaret efter gik Roggow fallit, og Fabriken synes standset. Men den opstod i en ny Skikkelse paa Østsiden af Vejen, hvor Amagerbro Station ligger. 1792, 17. Decbr., fik nemlig Brygger G. Ahrentzen og Prokurator A. Palle Privilegium paa Anlæg af en Limfabrik »paa det Stykke Jord mellem Christianshavns Skel og Oliemøllen«. 1794 søgte Interessenterne om Fritagelse for Bro- og Bompenge af Vogne til og fra Staden, hvad Fabriken senere har havt, da Bommen flyttedes udenfor. Samme Aar blev Konsul Busky Medinteressent i Fabriken, der vurderedes til 7590 Rdlr. 1797 var endvidere J. B. Schottmanns Enke interesseret i den. 1802 kaldes den Konsul Buskys Limfabrik og vurderedes da til Brandforsikring for 12,700 Rdlr.

Omkring 1812 ejedes Limfabriken af Fabriqeur Lauritz Holmblad, som da tillige havde en Sæbefabrik inde i Staden og en Farvemølle paa Amager ved Køhlertsvej[1]). Limfabriken overtoges dog snart af en Søn Jacob Holmblad, senere

[1]) Hans Fader, J. Holmblad, var indvandret fra Sverige. Efter at have haft Ansættelse ved det militære Uldmanufaktur fik han 1777 Privilegium paa et Farveri paa Amager Fælled (ved Køhlertsvej), hvor altsaa Farvemøllen stod.

Agent, der udvidede den ogsaa til Marvoliekogeri. Endnu i 30erne var Virksomheden herude ret beskeden — Farvemøllen var da vistnok flyttet ind til Staden. Den aarlige Produktion beløb sig til 7000 Rbdlr.s Værdi. Hertil brugtes 6 Bygninger, assurerede for 16,960 Rbdlr. Men ved Siden heraf dreves flere Virksomheder inde i Staden. Der fabrikeredes baade Lim, Farver, Olie, Lak, Sæbe, Lys og Spillekort, da Agent Jacob Holmblad døde, 1837, kun 46 Aar gammel.

Denne Fabriksdrift bestyredes nu af Sønnen, Lauritz Peter Holmblad, fra han var 22 Aar, indtil han 5 Aar senere overtog den for egen Regning. Han forøgede stadig Omsætningen og tjente mange Penge, købte nye Ejendomme, foretog Udvidelser og Forbedringer, saaledes den nye Fabrik ved Holmbladsgade, og beskæftigede en Mængde Mennesker.

L. P. Holmblad.

Etatsraad L. P. Holmblad kaldtes ikke uden Grund for Amagers Konge. Han var ikke blot i Forretningsverdenen en Stormand, men ogsaa herude var han, ved Siden af, at han satte saa store Kræfter i Bevægelse, en overordentlig velgørende og hjælpende Personlighed, der har taget Del i mange humane og folkegavnlige Bestræbelser paa den lille Ø, hvor han omfattede Livet og Befolkningen med stor Kærlighed. Overalt, hvor der var Savn og Nød tilstede, traadte han hjælpende til. Det var hans største Fornøjelse ved Juletid at vandre rundt i de mange smaa Hjem i Sundbyerne og uddele Gaver. Han interesserede sig levende for den gamle hollandske Kultur og søgte paa forskellige Maader at opmuntre til Bevarelsen af de hollandske Sæder, gamle Boliger og Klædedragter. Hans Navn

knyttedes til mange gavmilde og filantropiske Foretagender. Han efterlod dog ved sin Død 1890, 75 Aar gl., Ejendomme i Staden og paa Amager til adskillige Millioners Værdi.

Oliegreen eller Jacob Holms Fabriker var det tredie af de større Industri- og Handelsforetagender, som grundedes paa Amager. Begyndelsen til dette Foretagende var Oliemøllen »Holmslyst«. Urtekræmmer Jacob Holm, der 1794 havde etableret sig i Torvegade 21, ikke mindst med Amagernes Handel for Øje, købte 1805 Landstedet »Oliegreen«, som var udskiftet fra Gaarden Nr. 1 i Sundbyøster og tidligere tilhørte Birkedommer Cramer. Til Stedet hørte en Fælledlod paa Vestsiden af Vejen — Sydsiden af Brigadevej – kaldet »Olieblad«. Her anlagdes Oliemøllen samme Aar. Foruden Olieslagning paabegyndtes Stampning af Hamp, og der tjentes det første Aar 30,000 Rdlr.

Jacob Holm.

Opmuntret af dette Held anlagde han her 1808 tillige en Limfabrik. Og 1810 anlagdes et Sæbesyderi for grøn Sæbe, ligeledes paa Oliemøllens Grund. 1811 anlagdes Reberbanen paa Oliegreens Grund øst for Vejen. Samtlige Foretagender trivedes udmærket. Den aarlige Produktion var i Trediverne efter Sterm: 46,500 Potter Lin- og Rapsolie, 1400 Lpd. Hornlim og Limfedt, 400 Skpd. Tovværk. Der beskæftigedes 30 Arbejdere. Men ved Siden af disse Virksomheder drev Jacob Holm forskellige langt større Virksomheder paa Christianshavn, som Sejldugsfabrik, Stivelsefabrik, Skibsværft og Trankogeri.

1833 købtes Appelbyes Plads (ved Langebro), hvor de saakaldte Holms Huse da byggedes til 100 af de Arbejderfamilier som han beskæftigede.

1840 købtes Asiatisk Kompagnis Plads for 80,000 Rdlr. og 1844 tillige Larsens Plads for 100,000 Rdlr. Handelshuset ejede da 18 Skibe. Da Jacob Holm døde 1845 ansaas Handelshuset for et af de største og mest grundfæstede i Norden. Hans Sønner har fortsat dets Traditioner. Da Holmens Rebslageri ophævedes i 60erne, fik Firmaet Leverancen af Tovværk til Marinen, hvortil det formodentlig forlængst havde havt Leverancen af Sejldug og mange andre Artikler.

Fredens Mølles Fabriker fulgte snart efter som en betydelig industriel Virksomhed. Efter at Joseph Owen 1826 havde overtaget Fredens Mølle som Oliemølle, begyndte han med at indrette den som Benmølle og tilvirkede i nogle Aar hovedsagelig Benpulver. Fra 1833 begyndte han at fabrikere »Patentgødning«, en Blanding af forskellige Gødningsstoffer, som navnlig tilvirkedes af Hovedstadens Renovation, og som i nogle Aar fandt en rivende Afsætning over hele Landet. Omtrent samtidig anlagde han paa Møllens Grund en Fabrik for Tilvirkning af Svovlsyre, hvortil han 1831 havde faaet Eneret. Og i Løbet af nogle Aar føjede han forskellige andre Produkter til, saaledes at der foruden Benpulver og Gødning tilvirkedes Svovl- og Saltsyre, Ammoniak, Salmiak, Glaubersalt, Soda, Klorkalk, Gips, Olie, Oliekager og Sæbe samt Kradsuld.

Joseph Owen.

1846 omdannede Joseph Owen dette virksomme og mangesidige Foretagende til et Aktieselskab under Navnet Fredens Mølles Fabriker og med en Aktiekapital paa 200,000 Rdlr.

Heraf fik Owen i Afstaaelse 132,000 Rdlr. samt 10,000 Rdlr. i Aktier. Desuden forbeholdt han sig og sine Efterkommere visse Rettigheder til Deltagelse i Driften som Direktører. Efter hans Død 1862 (73 Aar gl.) fulgte Sønnen Frederik Owen som ledende Direktør. Den aarlige Omsætnings Værdi var da 366,000 Rdlr., og 1876 var den stegen til 2½ Million Kroner. En Filial af Fabriken var 1871 anlagt i Mundelstrup ved Aarhus. Fra 1888 var en Sønnesøn A. C. Owen Direktør for Fabriken paa Amagerbro indtil 1903, da denne nedlagdes og indlemmedes i Akts. Dansk Svovlsyre- og Superphosfatfabrik ved Kastrup.

Grunden til denne Fabrik blev lagt 1874 af Carl Alberti. Af en foregiven Aktiekapital paa 650,000 Kr. blev kun tegnet 100,000 Kr. To Aar efter gik Fabriken fallit, hvorefter den overtoges af Firmaet Güssefeldt & Rée, der drev den til 1892. Derefter overgik den til et særligt Aktieselskab med en betydelig udvidet Driftskapital.

Kastrup Salt- og Allunværk blev grundet paa det gamle Saltværk, som skal være anlagt omkring 1800 paa en Del af Kastrup Fælled af Grosserer Hansen. Værket lod bygge sin egen Bro i Søen (Saltværksbroen) og synes at have været i ret god Trivsel. Den tidligere »Skottegaardsvej« kaldtes derefter Saltværksvej. Senere synes det drevet af Mads Hansen og i 50erne af N. C. Maardt, der imidlertid gik fallit, hvorefter det overtoges af Grosserer E. L. Schmidt og Hørkræmmer Carl J. Reerup. 1868 ejedes det af Konsul P. Hansen, Fredericia. Men omkring 1870 erhvervedes og udvidedes det som Salt- og Allunværk — samtidig med Syrefabrikens Anlæg — af Carl Alberti, der repræsenterede et Aktieselskab med en nominel Kapital paa 50,000 Rdlr. Værket dreves derefter kun en kort Tid. Efter Syrefabrikens Fallit henstod det længe som en Ruin, indtil C. Olesens Væveri anlagdes paa dets Grund.

Væveindustri fandt ogsaa tidlig Vej til Amager — efter at Vævning længe havde været dyrket som Husflid, særlig i Dragør. Det første egentlige »Væveri« oprettedes ved Sundbyøster, i Nærheden af Fredens Mølle, af »Tøjmager« Køhlert, rimeligvis i 1760erne eller 70erne; hans Enke nævnes nemlig 1779.

Køhlerts Linnedfabrik blev grundlagt paa Væveriets Plads, men det ses ikke, om det var af den ældre Køhlert eller af Caspar Køhlert (formodentlig en Søn af ham), som havde Fabriken efter 1779. Senere drev han den sammen med flere Interessenter: Ehlert, Holm[1]) og Joh. Fr. Stub. 1802 vurderedes den sammen med Beboelsen til Brandforsikring til 8650 Rdlr.

Køhlert havde da et Jordareal paa omtrent en Td. Hartk. 1820 tilhørte Ejendommen endnu Fru Køhlert; 1840 synes den tilhørende Kniplingshandler Schmidt. Der fandtes da tillige en mindre Hørfabrik; men baade denne og Væveriet synes snart nedlagt og Ejendommen overtaget af Fabrikant Holmblad.

Det skyldes selvfølgelig denne Fabrik, der antagelig laa omtrent, hvor L. P. Holmblads Fabrik nu ligger, at Køhlertsvej — den nuværende Holmbladsgade — blev anlagt.

Det næste større Væveri, der anlagdes paa Dragør omkring 1830, skal ikke omtales her.

Dampjaquardværket »Carstensminde« er anlagt ved Kastrup Saltværksvej 1882, da Firmaet Flensburg & Sebbelow, København, flyttede sit Væveri hertil. Det har siden stadig beskæftiget 70—80 Arbejdere og drives fremdeles under Fabrikant Carl Flensburgs Ledelse.

C. Olesens Plydsværeri blev omkring 1900 anlagt ved Siden af Carstensminde.

Scheels Papirfabrik, der laa, hvor nu »Sundborg« ligger, paa Amagerbrogade, grundlagdes omkring 1830 af Urtekræmmer C. L. Scheel. Han tilvirkede aarligt med 2 Svende og 2 Daglejere 1000 Ris Makulatur. Virksomheden synes dog ikke drevet ret længe. En anden mindre Papirfabrik dreves samtidig i Sundbyvester af A. Lindberg. Her tilvirkedes aarligt 800 Ris graat og hvidt Makulatur. Senere synes denne Fabrik drevet af Grosserer P. L. Ishøj og derefter af C. Reiermann som Papfabrik, hvorefter den i 90erne overtoges af N. Jensen-Taarnby.

Bovedts Limfabrik anlagdes i 50erne i Lille Nygade, Sundbyvester, hvorfra den senere flyttedes til Strandlodsvej. Her dreves den af Chr. E. Bovedt sammen med et mindre Garveri,

[1]) Maaske Anders Olsen Holm, som 1790 var Vært i Røde Kro.

som han overtog efter Rudolph Halberg. Garveriet er nedlagt; Limfabriken drives nu af Jacob Holm & Sønner.

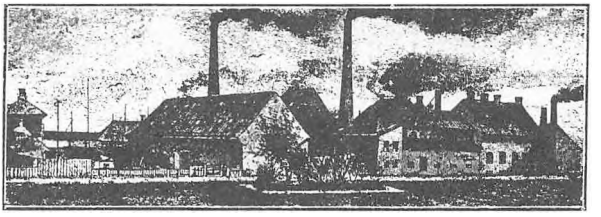

Kastrup Glasværk, 1900.

Kastrup Glasværk blev, som før nævnt, anlagt 1848 af Greve C. C. S. Danneskjold-Samsøe, der i Forvejen ejede Holmegaard Glasværk. Den første Glashytte byggedes af Justitsraad Bernh. Friehling. 1873 udskiltes Værket fra Holmegaard og omdannedes til et Aktieselskab med en Kapital paa 700,000 Kr. Værkets Produktion har stadig været stigende. Det er særlig anlagt paa Hvidglas; heraf produceredes 1894 ca. 3½ Mill. Stkr. Der beskæftigedes 240 Arbejdere. Værket har egne Arbejderboliger med Skole og Selskabslokaler, et eget Pensionsfond med en Kapital paa 170,000 Kr. samt en egen Sygekasse og en Spareforening, som bestyres af Kontoret.

En Glashytte, Kastrup.

1907 var Aktiekapitalen bogført med 1,050,000 Kr. Fornyelses- og Reservefonden androg 538,000 Kr.

Tændstikfabriken „Godthaab" anlagdes 1855 paa Sundbyvester Fælled ved Siden af Oliemøllen »Holmslyst« af cand. pharm. O. Chr. Green. Han var tidligere Købmand i Aalborg, men flyttede 1850 til København, opfandt Tændstiksatsen til »den røde Tændstik« og byggede derpaa sin Virksomhed, som han selv ledede indtil sin Død 1874. Den overtoges da af et Interessentskab med en Søn, Ingeniør Aug. H. Green som Direktør.

O. Chr. Green.

Fabriken, der er udførlig beskreven i et Jubilæumsskrift »1855—1905«, beskæftigede 1874 ca. 180 Arbejdere, men gik stadig jævnt fremad.

1898 fandt saa en Sammenslutning Sted mellem de to stærkt konkurrerende Aktieselskaber H. E. Gosch & Co., Frederiksberg — som forøvrigt ogsaa i 70erne begyndte under beskedne Forhold i Jacobsgade paa Amager — og »Godthaab«. Aktiekapitalen udvidedes da til 1,100,000 Kr. — Ingeniør Aug. H. Green indtraadte i Selskabets Bestyrelse, hvor han sad indtil sin Død 1910. En stor ny Fabrik var 1905 anlagt paa Islands Brygge, og den gamle Fabrik paa Brigadevej blev derefter nedlagt.

Endnu før Indlemmelsen under København er der anlagt mange forskellige større industrielle Virksomheder i Sundbyerne, saaledes i Holmbladsgade: L. P. Holmblads Damp-Oliemølle, Holmblad & Co.s Farvefabrik, De forenede Jernstøberier, S. Johannessons Slagterier, J. C. Jensens Galvaniseringsanstalt, L. Fischers Pølsefabrik o. fl. I Frankrigsgade: F. F. Olsens Affaldsfabrik (1879). Paa Øresundsvej: en mindre Konserves- og Kaffesurrogatfabrik. I Øselsgade: Fabriken »Degras«. I Jacobsgade: Fabriken »Randers« o. fl. Desuden fandtes her flere Savskærerier.

Kastrup Bryggeri anlagdes 1885 af C. M. Larsen, der efter nogle Aars Forløb solgte det til De forenede Bryggerier.

Senere er der forøvrigt i Kastrup anlagt: Københavns Margarinefabrik, Kastrup Maskinfabrik, Kalk-Sandstensfabriken (Ny Kalkbrænderi) og flere mindre, industrielle Virksomheder.

Krohold blev først i det 18. Aarh. almindeligt paa Landet. Det ansaas før uforeneligt med Bondens og den gemene Mands

Stilling at oprette »Krøgerhuse« i selv større Byer, hvad der gav Anledning til Efterladenhed og unyttigt Spild af Penge. Christian d. 4. forbød simpelthen alt Krohold og Ølsalg udenfor Købstæderne, selv hvor Thingsteder fandtes. Endogsaa Thingfogderne fik Tilhold om, at de ikke med Køb og Salg af Øl eller andre Varer maatte lade sig befinde. Det tillodes kun at holde »Herberg« i større Landsbyer ved Alfarvej eller i Søfartsbyer, hvor rejsende Fremmede kunde komme til at overnatte.

Frederik d. 3. og Christian d. 5. gav adskillige Kroholdsprivilegier paa saadanne Steder, hvor der var oprettet Postruter, og hvor »Passage« forekom, ligesom der ogsaa, hvor Anledning fandtes, gaves Tilladelse til et »lidet Øltapperi« mod en Afgift til Kronen. Det gjaldt om paa enhver Maade at skaffe Kronen Indtægter; og Bonden fik nu intet tilovers alligevel.

Det var gerne Haandværkere, der fik saadanne Tilladelser eller Kroholdsbevillinger, alt efter Byernes Størrelse og Frekvens. I Taarnby, hvor Thingstedet var, finder vi et af de ældste Krohold i Sognet. Her havde Jens Smed ved Midten af det 17. Aarh. Ret til at holde Kro; men han maa have forset sig eller ikke svaret sin Afgift, thi 1674 blev Tilladelsen taget fra ham, og dette ansaas for heldigt, »da Stedet der forvden befindes att ligge saare nær ved Kierchenn, hvilcket icke bør at verre, ej heller kand tillstedes«. En ny Bevilling blev dog straks givet til Niels Hansen Bødker, imod at han aarligt erlagde 1 Rdlr. til Hs. Majestæt »og ingenlunde under predichen vdtapper, som kand foraarsage Guds fortørnelse, presten til fortred og andre til forargelse«. Hans Fortjeneste derved har neppe været stor. 1705 maatte han gaa fra Huset og døde senere i Fattigdom. 1714 var Nicolaj Smed Kroholder, senere Bødker Jens Lund og derefter Poul Petersen. Fra 1766 fik Jens Hansen Weyle Konfirmation paa Kroholdet og fra 1774 Michel Pedersen, der havde det endnu 1802; han mistede Retten til at brygge Øllet selv, da det stred mod Stadens Bryggerlavs Artikler. 1812 blev Taarnby Kro, der nu laa mellem Præstegaarden og Major Aagaards Ejendom og havde to Haver, Keglebane m. m., solgt af Joh. Walgreen til Chr. Petersen Nybroe for 8000 Rdlr. Men allerede 1817 blev Kroen nedlagt, da Ejeren blev tiltalt for ulov-

ligt Krohold. Derefter synes der ikke tilladt nogen Kro her, før Ny Kro ved Hovedlandevejen blev oprettet.

Foruden Kroen fandtes i 1780erne et Værtshushold i Taarnby. Det dreves af Poul Petersen Raagaard, som 1789 overdrog sin Rettighed til Bent Nielsen, der tidligere havde Værtshushold udenfor Amagerport. Hvem der senere havde det, ses ikke.

I Maglebylille fik Lauritz Hjulmand 1652 Tilladelse til »at holde en Drik Øl fal til Skickelighed« (Lensregnsk. s. A.). Da Hjulmanden senere flyttede til Kastrup, hvor han overtog en mindre Gaard, fulgte maaske Krorettigheden med dertil. Senere findes nemlig Bendt Brøgger som Indehaver af en af de Gaarde, der lagdes ind under Kastrupgaard.

En særlig Bevilling til Kro og Marketenderi paa Kastrupværk blev givet Jacob Fortling 1755, 29. Juli. Der fandtes da neppe nogen anden Kro i Byen, hvorimod vi finder omtalt en Smugkro. Fhv. Grenader Johan Schneider, der var Husmand, tiltaltes 1759 for ulovlig Udskænkning og anraabte Kongen om Hjælp, fordi hans Hustru havde solgt »en Drik Brændevin og Øl til fattige og vejfarende Folk« og derfor var bleven mulkteret med 20 Rdlr. Det var nemlig ikke første Gang. Saa mange Penge kunde han ikke skaffe, og Birkedommeren truede med at sætte Huset til Auktion.

Værkets Ejer, Jacob Fortling, fik dog ikke Ret til Brændevinsbrænderi samtidig, men 1760 fik han Tilladelse til at flytte et saadant fra Klinteværk i Odsherred hertil og skulde svare aarligt 6 Rdlr. deraf. De følgende Ejere beholdt ikke denne Ret. 1793 fik Justitsraad O. T. Lange Krobevillingen fornyet, men kun med Ret til at brygge og bage til Forhandling paa Søen og til Værftets Arbejdere. Den samme Ret havde baade Martin Petersen og de følgende Ejere af Værket.

Kastrup Kro opstod 1766 ved Bevilling til Chr. Becker, der dog ikke fik Tilladelse til at brygge Øl. Han søgte igen 1775 om denne Tilladelse imod at betale 8 Rdlr. i Konsumption, men synes ikke at have faaet den. 1786 var Tyge Royen Indehaver af Kroen. Fra 1788 havde Morten Sandberg den indtil sin Død 1821. Han blev ret velhavende og ejede tillige en Gaard i Maglebylille. Hans Efterfølger, Niels Thomsen, var ogsaa Gaardejer og havde 40 Tdr. Ld. Efter

ham fulgte Lars Hansen som Ejer af Kroen, indtil den blev nedlagt 1891.

Røde Kro svang sig efterhaanden op fra en ringe Begyndelse til at blive den vigtigste Kro i Sognet. Det var dog først i det 18. Aarh., da de kongelige Herskaber paa deres Jagter paa Fælleden undertiden forlagde Bedestedet hertil, og Thingstedet flyttedes hertil fra Taarnby, at Kroen fik et større Opsving. Dens Oprindelse skriver sig fra 1664, da Dirich Bonnet eller Bonnat fik Tilladelse og Eneret til at holde Kro i »et øde Hus« — senere Rødehus — i Sundbyøster[1]). Huset, der laa ved den østre Landevej, hørte aabenbart til den senere Svanelejegaard, som Peiter Byrting da havde i Fæste, senere Stephan Gardener, medens Lustig-Nille vistnok havde Kroen. 1772 ses, at den dreves sammen med Gaarden af Christoffer Truelsen som »et lidet Krohold og Øltapperi«, der svarede 2 Rdlr. aarlig i Konsumption. Samtidig dreves et andet mindre Krohold af Lucia Ibsdatter, som efterfulgtes af Christen Jensen Jyde. Det ses, at der ogsaa her dreves Smugkroeri. 1680 fik Cathrine Lieutenants Schultz en Bøde paa 10 Rdlr. for ulovligt Krohold, og der gaves strengt Forbud imod at brygge Øl eller brænde Brændevin til Salg. 1715 tiltaltes atter en Snedker Oluf Nielsen, Sundbyøster, ved Sjællands Landsthing for at have brygget Øl til Salg og idømtes en Mulkt paa 20 Rdlr. samt Sagens Omkostninger og Bryggeriredskabernes Konfiskering.

Rødehus eller Rødekro var 1701—42 Thingsted for Taarnby Birkething. Under denne Periode gik Kroen godt fremad og blev et søgt Samlingssted baade for Amagerne og Tilrejsende fra Staden. Dens næste Indehaver var Ole Larsen, som ogsaa drev en Del af Gaarden. I hans Bevilling af 23. Juli 1735 gaves der Tilladelse til at drive Kro og Værtshus i Røde- eller Svanelejegaard, saavel for Beboerne i Sundbyøster og Sundbyvester som for tilrejsende Gæster, dog maatte han hverken brygge Øl eller brænde Brændevin, men skulde købe disse Varer i København. Kroafgiften forhøjedes til 10 Rdlr. aarlig. Privilegiet gaves paa Betingelse af, at Kroen ikke »til Fylderi og Tidsspilde for Bonden vorder misbrugt«. 1748 fik Ole Larsens Enke endvidere Bevilling til at oprette en Filial paa en

[1]) Amager B. ældste Thingbog.

Byggeplads, som hun havde købt paa Sundbyvester Fælled. Her lagdes da Grunden til Stjernekroen. 1751 overdrog hun til sin Svigersøn, Amtstuefuldmægtig, senere Amtsforvalter Malthe Chr. Bruun, begge Kroer og Størstedelen af to Gaarde (Nr. 11 og 12). Han fik Ret til baade at brygge, bage og brænde Brændevin, saa Bedriften og Besiddelsen udvidedes under Kroholdets Trivsel.

M. C. Bruun efterlod sig ved sin Død (omkr. 1767) Rødegaard som en betydelig Ejendom. Størsteparten af Jorden kom ind under Kastrupgaard. 1768 fraskilte hans Enke Rødekro fra Gaarden og solgte Kroen til Niels Buch. Aaret efter solgte hun atter en Del af Gaarden for 1700 Rdlr. til Bager David May, der vistnok oprettede et Bageri. Kroen skiftede derefter hyppigt Ejer. 1775 var en Skibskaptajn Peter Dahl og 1778 Kontrollør Frederik Lüders Indehaver af den med Madam Bruun som Prioritetshaver. 1781 købte Fabrikant C. F. Roggow sammen med Niels Buchs Enke Rødegaard Kro med ca. 2 Tdr. Hartk. samt ca. 2 Tdr. Hartk. fra 4 andre Gaarde. Det varede dog kun 2 Aar, inden de solgte hele Herligheden igen til Sognefoged Niels Hansen (Bager), der atter solgte Kroen til Søren Fritz.

Thingstedet, som i 40 Aar havde været forlagt til Taarnby, flyttedes hertil igen 1781—88. Men den af Amtsforvalter Bruun erhvervede Rettighed til at brygge, bage og brænde Brændevin var gaaet tabt. Da Fabrikant Roggow og Niels Buchs Enke fik deres Bevilling, inddroges denne Ret af Hensyn til Hovedstadens Næringsdrivende. Det var iøvrigt paabudt, at der skulde holdes stemplede Kedler dertil og svares en særlig Afgift deraf.

Kroen tabte derved i Værdi, tilmed da Thingstedet flyttedes til Stjernekroen. 1790 købtes »Rødekro« af Anders Olsen Holm og vurderedes da til 3100 Rdlr. Hans Enke drev den ved Siden af et Spækhøkeri og et lille Jordbrug paa 6 Skpr. Ld. samt en Overdrevslod. Efter hende ejedes Kroen af Bogholder Korn og derefter, sammen med en Del af Rødegaard eller Altonagaarden, i 1820erne af Skibskaptajn Hans Peter Bødker. Senere ejedes Kroen i mange Aar af Niels Eriksen.

Sundbyvester Kro kan føres tilbage til 1710. Det ses da, at Svend Lauritzen i »Fregatten« og senere (1720) en af

Flaadens Baadsmænd, Bendt Nielsen, havde Tilladelse til at holde et lidet Krohold. 1748 oprettedes, som nævnt under Rødekro, en Filial af denne, der da ejedes af Amtstuefuldmægtig Bruun. 1757, da han var Amtsforvalter, solgte han med kgl. Sanktion Kroen i Sundbyvester til Udrider ved Amtstuen Claus Iversen. Den synes imidlertid ikke at have svaret sig særlig godt. 1770 blev den — med tilhørende Jordbrug — solgt ved Auktion til Amtstuefuldmægtig Lauge Fanøe for 1900 Rdlr. Han solgte den snart efter til Vilhelm Johansen for samme Pris; denne havde den ogsaa kun faa Aar. Derefter fik Konsumptionsskriver Mathias Steffensen Howitz Bevillingen 1777, lydende paa: Krohold, Bageri og Gæstgiveri, dog imod at Kroen ikke til Fylderi eller Tidsspilde for Bonden eller andre maatte misbruges. Bageriet lejedes ud til Theis Jansen Bager. Thingstedet flyttedes hertil 1788. Howitz var i en lang Aarrække Ejer af Kroen og havde tillige en Gaard i Sundbyøster. 1814 solgte han hele Ejendommen, som da hed »Stjerneholmen«, for 3333 Rdlr. Hvorvidt denne Howitz var den samme, der endnu 1830 havde Spækhøkeri ved Amagerbro, skal vi lade usagt.

Hans Efterfølgere som Kromand var J. C. V. Seydl og 1819 G. A. Keill. Kroen synes besøgt af en Del Militær. Det ses 1817, at en »Halvmaaneblæser« ved Artillerikorpset var kommen i Klammeri her, saa Vægterne maatte hentes, og der blev en Retssag derom.

Navnet »Stjernekroen« nævnes 1820. Den ejedes da af Rasmus Jørgensen og senere af Niels Eriksen, som ogsaa ejede Rødekro; derefter af N. P. Nielsen og N. P. Petersen.

Tømmerup Kro synes kun eksisteret en kort Tid; det ses ikke fra hvornaar. Den blev nedlagt 1774 efter at have hørt til Gaarden Nr. 9. Jens Andersen, som da købte denne Gaard, søgte Kongen om at maatte beholde Kroen, da han havde købt Gaarden under den Forudsætning og ellers vilde være ruineret. Amtmanden erklærede imidlertid, at Kroen var ganske unødvendig, da der ingen »Passage« fandt Sted paa Amager[1]).

Der fandtes saaledes i sidste Halvdel af det 18. Aarh. en

[1]) Rentekam. Journ. 1774—75, 60.

halv Snes Kroer i Taarnby Sogn. Kronen havde 10 à 12 Rdlr. af hver foruden Konsumption og anden Afgift; 1830 var Tallet reduceret til 3.

Af andre Næringsveje var Fiskeriet det vigtigste, navnlig for Kastrup. Her fiskedes, afvekslende efter Aarstiderne, Aal, Torsk, Sild og Rejer, som afsattes i København. 1888 fiskedes af 49 Fiskere for en Værdi af 20,000 Kr., og 1893 af 72 Fiskere med 74 Baade for 24,400 Kr.

Fiskerne dannede tillige fra forrige Aarhundredes Begyndelse et Bjergelav og havde en betydelig Indtægt ved Værkets Bjergningsentreprise. Ved Skibsværftet og Fabrikerne i Kastrup beskæftigedes stadig en Del Arbejdsfolk foruden de faste Arbejdere.

3. Rets- og Sognekommunen.

Taarnby Birkething. — Thingstedet. — Birkedommere og Birkeskrivere. — Skifteforvaltere. — Ridefogden. — Sognets Forvaltning. — Sogneforstanderskab. — Sogneraad. — Kirken. — Brudesølvet. — Kirkesognets Deling. — Kastrup Kirke. — Præsteembedet. — Præster og Kapellaner. — Præstegaarden. — Degne og Skolemestre. — Lærere. — De Fattige. — Fattigvæsenet. — Vejvæsenet. — Sognekommunens Vækst og Deling.

Taarnby Birkething var, ligesom Hollænderbyen, et Sognebirk, omfattende Sognets 7 Landsbyer og 3 mindre Bydistrikter: Amagerbro, Skelgaarde og Viberup; senere delt i to Sølægder. Thinget holdtes tidligere af en Birkefoged, senere en Birkedommer, en Birkeskriver og — endnu 1720 — 8 Stokkemænd »af de 4 Thingstokke«, som Byerne var inddelt i. Disse Stokke- eller Thingmænd havde, som Bisiddere i Retten, frit Hus og fritoges for kongelige Tynger. De indstævnede til Retsmøderne og fungerede som et Slags Nævn, hvis Lokalkendskab Dommeren ofte støttede sig til. I Slutningen af det 18. Aarh. blev Thingmændenes Antal nedsat til 4, der nærmest var til Stede som Vidner.

Birkefogden var gerne en af Sognets fremragende Gaardmænd. Fra 1720 indtraadte den Regel, at der af Kongen ansattes en Fremmed som Birkedommer. Det var i Begyndelsen ikke altid nogen juridisk uddannet Mand; en kgl. Skriver eller Kammertjener, der tilegnede sig lidt Kendskab til Love og Retspleje, kunde godt blive Dommer. Det var en af Enevældens Konsekvenser, at Kongen delte Embeder ud til dem, der stod nærmest, og besatte enhver nok saa lille Bestilling, selv som Posekikker og Brovægter, og gav Bevilling til Alt, hvad Folket maatte foretage sig. I Virkeligheden var det dog

mest Amtmanden, der afgjorde de vigtigere Retsspørgsmaal gennem sine Resolutioner.

Retssagerne bestod for en væsentlig Del af Pantesager, Gældssager og Smaakævlerier om Slagsmaal og Æresfornærmelser. Ved et Bryllup i Ullerup havde saaledes en Hollænderbonde udskældt Præsten i Taarnby for en Faaretyv; Præstefruen havde blandet sig imellem og bl. a. sagt til Bonden: »Du skulde hænge i den murede Galge«. Præsten lod ham tiltale for Æresfornærmelse, men Sagen synes forligt. Nogle af Sprogets stærkeste og fornærmeligste Udtryk var følgende: »Æretyv«, »forsoren Hund«, »Nathore«, »Nyboders Hore«, »14 Skillings Tøs«. Der idømtes ret strenge Bøder. En Mand i Sundbyøster fik 60 Rdlr. i Voldsbøde for at have slaaet en anden Mands Vinduer ind, og de to Trediedele tilfaldt Kronen.

Retsforvaltningen var endnu i det 18. Aarh.s Slutning ikke i nogen særlig god Orden. 1794 klagedes til Kancelliet over, at Ejendomsoverdragelser ikke anmeldtes til Oppebørselsbetjenten (Amtstuen), der skulde opkræve Skatterne, samt over, at hoveripligtig Jord overdroges fra Mand til Mand uden Hoveripligt. Det bestemtes derefter, at Amtsforvalteren skulde paategne Skøderne, inden de thinglæstes. 1795 klagedes ogsaa over, at Retsbetjentene havde opskruet deres Sportelhonorarer for Salget af en Ejendom i Sundbyvester, der 1794 blev købt for Statens Regning.

Thingstedet, der tidligere var i Taarnby, flyttedes 1701 til Svanelejegaard i Sundbyøster, der laa nærmere ved Haanden, da Birkedommeren havde Tilladelse til at bo paa Christianshavn. Men efter Amtmandens Ordre flyttedes Thinget atter 1742 til Taarnby, hvor det var endnu 1781. Efter den Tid findes det imidlertid igen paa Røde- eller Svanelejegaard. 1788 androg Birkedommer Kindler om at maatte flytte det til et ham tilhørende Hus i Taarnby, hvad han ikke fik Tilladelse til; thi samme Aar finder vi det i Sundbyvester hos Mathias Howitz, der havde Kroen »Stjerneholm«; efter 1800 holdtes Thinget dels her, dels hos Møller Strand »udenfor Amagerport«, dels paa »Oliegreen«, hvor Birkedommeren da boede. Han var nu ansat paa den Betingelse, at han skulde bo paa Amager[1]).

[1]) Sæl. Tegn. 93 p. 67 og 94. 628.

Arresthuset var paa Blaataarn. Hvor Retterstedet var fra ældre Tid, findes der intet bestemt om. 1748 nævnes blot »Galgen paa Amager«; men den synes derefter nedlagt. Skarpretter Mühlhausen klagede da over, at han i 17 Aar ikke havde faaet den ham tilkommende Betaling af Amagerne: 4 Skill. aarlig af hver Gaard og 2 Skill. af hvert Hus eller Ildsted for at være til Tjeneste. Beboerne blev da tilpligtet at betale ham en vis Sum i Delinkventpenge for hver Exekution, han foretog paa Amager, samt 15 Rdlr. for de to Tyve, der sidst blev hængt[1]). Da der 1765 atter var Brug for et Rettersted, fandtes der intet. Det tillodes, at en Henrettelse maatte foretages paa et Sted kaldet »Plantehøj«, vistnok ved Kastrupvej; men Stedet kunde ikke fremtidigt benyttes, da Kongen havde tilladt Søetaten at bygge to Krudttaarne derpaa. Senere synes man at have benyttet Stadens Rettersted ved »den svenske Skanse« paa den østre Side af Vejen udenfor Amager Port, hvor det vistnok var indtil Midten af forrige Aarhundrede, da det nedlagdes.

Birkedommer-Embedet for Taarnby Birk var ikke stort. Lønnen bestod af 50 Rdlr. (af 8 Tdr. Hartk.) af en Gaard i Kastrup (Nr. 5) samt for Dommerkorn: 2 Mk. af hver Gaard i Birket, ialt 31 Rdlr. foruden Del i de Retsgebyrer og Sportler, der faldt, og som deltes mellem Skriveren og Dommeren. Desuden havde Dommeren Skovudvisning paa to Læs Brænde. Han var tillige Auktionsholder, derimod ikke Skifteforvalter; denne Bestilling havde Amtsforvalteren. Fra 1733 fik han tillige Udnævnelse som Søfiskal (Søpoliti) og var fra 1795 Forligskommissær. Fra 1801 forenedes Birkeskriverembedet med Dommerens.

Som Birkedommere ved Taarnby Birkething skal nævnes:[2])

1720—39: Søren Jacobsen Deyel.
1739—41: Isach Funch (Sættedommer).
1741—51: Prokurator Mathias Stouager.

---

[1]) Det ses i Amtsregnskaberne, at der betaltes til »Scharfrichteren for et Quindfolk at stryge til Kagen 6 Rdlr., en Mand hudstrøgen til Kagen og brent med Tysmerche i Panden og paa Holmen leveret 12 Rdlr.«

[2]) De tidligere Thing- og Birkefogder findes nævnt i 2. Del p. 69—70.

1751—70: Rudolph Henrik Grøn.
1770—86: Prokurator Jens Nicolaj Schmidt.
1786—92: Christoffer Kindler.
1792—1821: Prokurator Erik Christoffer Cramer.

Stillingen synes fra Begyndelsen af ikke særlig glimrende. Den første Birkedommer, Søren Deyel, vedblev i al Fald at være meget arm og forgældet. Han afgik fra Embedet i Armod, og da der midlertidig ansattes en Sættedommer, har det maaske været for at bøde paa hans mislige økonomiske Forhold. Hans Efterfølger, Mathias Stouager, havde det ikke stort bedre. I en Indberetning 1751 beklager han sig over sin Stilling lige fra sin Ansættelse, 10 Aar tilbage: »..... Siden den Tiid haver min plage derved været saagot som nye hver Morgen, dog Gudskelov uforskyldt. Gud kender de skyldige«. Han sigter til den 1742 foretagne Flytning af Thingstedet fra Sundbyøster til Taarnby og fortsætter: ....»fra den Tiid af gick ald min fortieneste bort udi Vogn- eller Hesteleie til og fra Tinget«. Han blev samme Aar afskediget for mistænkelig Omgang med to Retssager[1]). Derefter synes Embedet noget bedre, da Selvejendomsretten indtraadte, og de økonomiske Forhold i det hele forbedredes. De to senere Dommere, Kindler og Cramer, søgte begge om at blive Skifteforvaltere; men Kongen kunde ikke tage denne Bestilling fra Amtsforvalteren, der tillige havde den økonomiske Forvaltning over Amagerland. 1799 søgte Cramer om Kongens Bemyndigelse til, med et armeret Fartøj, at »jage efter fordægtige Skibe i Sundet«, særlig saadanne, der medførte Passagerer uden Rejsepas. Admiralitetet vilde ikke nægte ham »at optræde som Foged og Politi, saavel paa Søen som paa Land, indenfor Kongerigets Grænser«, og hertil sluttede Kancelliet sig. Han har da mulig under den engelske Fejde udnyttet denne Chance med Fordel. Han blev ret velhavende og havde fast Ejendom baade i Taarnby og Sundbyøster. Fra 1801 overtog han tillige Skriverembedet.

Birkeskriverens Indtægt var oprindelig Indtægten af en Gaard (Nr. 5) i Sundbyvester, hvoraf han »nyder 6 Tdr. Hartkorn«. Denne Indtægt regnedes senere til 60 Rdlr. Han havde desuden sin Del af Retsgebyrer og Sportler.

[1]) Sæl. Reg. 76, 195. Miss. 75, 515.

Som Birkeskrivere kan nævnes:[1])

1727—48: Ole (Oluf) Damstrøm.
1748—53: Jep Jacob Buch.
1754—70: Mathias Merckel[2]).
1770—1800: Chr. Ditlev Wibe.
1801 (konst.) Prokurator A. C. Palle.

Skifteforvalteren i Taarnby Sogn var endnu længe efter Enevælden Kongens Ridefoged, eller Ridefogden under den Panthaver, der oppebar Skatter og Indtægter af Øen. Efter Svenskekrigen, da Borgmestrene Peder Pedersen og Hans Sørensen havde Øen i Pant, holdt de hver sin Ridefoged, nemlig Peder Madssøn og Hans Tommessøn; den sidste blev senere Ridefoged over hele Øen. 1670 var Thomas Holck Kongens Ridefoged paa Amager og Skifteforvalter sammen med Birkeskriveren. Fra omkring 1700 blev ansat en Amtsforvalter, og Skifteforvaltningen overgik da til denne indtil Amager Birk oprettedes.

Sognets Forvaltning og Styrelse hørte gennem næsten hele det 18. Aarh. dels under Amtsforvalteren, dels under Præsten og Retsøvrigheden. Disse tre Myndigheder varetog henholdsvis dets økonomiske, gejstlige og retslige Anliggender, og som Mellemled mellem disse og Befolkningen fungerede Fogderne: Ridefogden (Udrideren), Sognefogden og de lokale Fogder, af hvilke der fandtes en i hver By.

Under Amtsforvalteren, der senere tillige var økonomisk Forvalter over Amager Land, sorterede alle offentlige Afgifter og Byrder til Staten, Vedligeholdelse af Veje og Forhold, som dannede Forbindelse mellem Statsmagten og Befolkningen. Præsten var Sognets faderlige Vejleder og Vogter, der sørgede for dets moralske og hygiejniske Velfærd. Kirken var Sognets aandelige Midtpunkt og ligesom Præstegaarden Samlingsstedet for Menigheden, der ikke alene kom for at høre Ordet, men for at raadføres og vejledes baade i private og offentlige Anliggender. Herom minder endnu det gamle »Kirkestævne«. Under Præsten var ogsaa lagt Omsorg for Oplysningen gennem Skolen samt Omsorgen for Syge og Fattige, Pligter, som

[1]) Om tidligere Skrivere ved Thinget se 2. Del p. 71.
[2]) Han var tillige Borgskriver paa Christiansborg.

efterhaanden er gledet ind under den kommunale Myndighed. Retsforvaltningens Opgave var baade at holde Justits, skabe Fred og Orden, at vedligeholde Lovlyd og Respekt for Autoriteterne og søge overholdt de mange Reskripter og Forordninger, som Enevoldskongen, Kancelliet og Amtsmyndigheden gav. Hos Amtsmyndigheden (og Amtsprovsten) samledes Traadene, ved hvilke man gennem de underordnede Ombudsmænd, Fogder og Forvaltre, styrede Sognet som et Hjul i Statsmaskineriet.

I Stedet for Lensmandens Ridefoged indtraadte med Enevælden Amtmandens Forvalter som den økonomiske Styrer. Under denne stod fra Midten af det 18. Aarh. Sognefogden, der var en ret formaaende og betroet Mand, som gennem de enkelte Byers Fogder eller Oldermænd stod i Rapport til Befolkningen. Han indkrævede Skatterne til Amtstuen, havde Opsyn med de offentlige Veje, førte Sognets Regnskaber, paasaa Vedtægters og Ordens Overholdelse og udførte de Ordrer, der gaves ham, til Udførelse af Hs. Majestæts Tjeneste og til Sognets Nytte. Som Løn herfor var han fri for Hoveri og Ægt og havde 20 Rdlr. aarligt[1]).

By-Oldermændene — den sidste Rest af det gamle Bystævne — var dog nærmest Beboernes Tillidsmænd. Under Lensvælden og Enevælden var det gamle Selvstyre næsten gaaet tabt; men med Ejendomsrettens Indtræden, omkr. 1750, begyndte det atter at vokse frem. De første Tegn til kommunalt Selvstyre yttrer sig gennem Valget af Fattigforstanderen og Skolepatronen, og derefter af et saakaldt Forstanderskab for Sognets indre Fællesanliggender.

Dette *Sogneforstanderskab*, der bestod af Oldermændene eller Fogderne i de forskellige Byer, traadte sammen, naar vigtige Forhold som Forandring eller Oprettelse af Vedtægter stod paa. Undertiden sammenkaldtes Byforsamlinger, hvor alle Bymænd toges med paa Raad. Efter Fælledens Udskiftning indskrænkedes Formandskabet til tre Sognefogder, en for Sundbyerne, en for Taarnby og en for Kastrup, der sammen med Forvalteren over Amagerland skulde repræsentere Sognet. 1813 dannedes dog paany en Komité for Amagerland til Varetagelse af hele Øens Fællesforhold, særlig Saltholmsretten.

[1]) Dok. til Justitsprotok. 1773—80.

Dens første, mangeaarige Formand var Proprietær Christensen, Løjtegaard. Den bestaar endnu som en særlig Saltholmsbestyrelse.

Forstanderskabet, hvorunder f. Eks. Landevejen og Bommen hørte, bestod indtil 1841, da der efter Anordning af 13. Aug. dannedes et nyt Sogneforstanderskab paa 11 Medlemmer som Sognets kommunale Myndighed, hvorunder baade Vejvæsen, Skole- og Fattigvæsen blev henlagt — under Amtets Overtilsyn. Baade Skoleforstanderen og Fattigforstanderen fik Sæde deri. Dets første Formand blev Gaardejer, cand. phil. P. Schouw, Sophienhøj; efter ham fulgte Grdr. G. D. Bacher, Sundbyøster. Hermed var atter indført et kommunalt Selvstyre, som man ikke havde haft siden Middelalderens Dage.

Det nuværende *Sogneraad* indførtes efter Landkommunalloven af 1867. Det skulde ogsaa bestaa af 11 Medlemmer, valgte af Kommunens skatteydende Mænd, delte i en almindelig Vælgerklasse og i højstbeskattede Vælgere; først 1910 indtraadte den lige kommunale Valgret, ogsaa for Kvinder.

Efter Loven af 1867 skulde Sogneraadet vælge Skoleforstanderen og Fattigforstanderen eller Udvalg til at forestaa deres Funktioner, som ikke mere hørte under Præstens Omraade. Derimod skulde Skolekommissionen fremdeles bestaa med Præsten som selvskreven Formand for at føre Tilsyn med Skolen, Lærerne og Undervisningen, uafhængigt af Sogneraadet. Sognets Udgifter til Skole-, Fattig- og Vejvæsen, der tidligere afholdtes væsentligt gennem Arbejde, Naturalydelser og Forplejning, skulde fremtidig paalignes Beboerne som Skat, dels efter Hartkorn, dels efter Formue og Lejlighed.

Formænd for Taarnby Sogneraad siden 1866:

Fra 1866: Møller Andreas Andreasen, Maglebylille.
- 1869: Grdr. Chr. Petersen, Kastrup.
- 1871: — Nicolaj Larsen, Taarnby.
- 1874: — O. P. Bacher, Kastrupgaard.
- 1877: Forpagter M. Vestergaard, Petersdal.
- 1880: Brygger C. M. Larsen, Kastrup.
- 1883: Proprietær F. Breit, Løjtegaard.
- 1884: Grdr. H. G. Bacher, Sundbyerne.
- 1886: — Ole Jansen, Sundbyerne.
- 1889: Urtekræmmer Th. Sichlau, Sundbyerne.

Fra 1892: Grdr. Hans Nielsen Ahrenkilde, Sundbyerne.
- 1895: Landinspektør H. P. Andersen, Sundbyerne.
- 1896: Forpagter M. Vestergaard, Petersdal.
- 1899: Grdr. P. Thønnesen, Kastrup.
- 1902: Marketender Johs. Larsen, Kastrup.
- 1905: Grdr. Svend Hansen, Tømmerup.
- 1908: — P. Thønnesen, Kastrup.
- 1911: Bankdirektør E. B. Petersen, Kastrup.

Kirken i Taarnby og dens Styrelse varetoges fra ældre Tid i Reglen af Præsten som dens Værge og Regnskabsfører. Universitetet var Kirkens Ejer, og det var endnu indtil 1761 almindeligt, at en af dettes ældste Professorer fik Præstekaldet. Kirkens væsentlige Indtægt var Tienden, som i Begyndelsen af det 18. Aarh. androg 120 Tdr. Byg, men steg med Tiden, eftersom Jordens Ydeevne blev større. 1777 forpagtede Sognets Beboere Tienden mod en Afgift paa 148½ Td. Byg. Og da Ladegaardsmarken 1783 blev udparcelleret og tillagt Sognet, forhøjedes Tienden betydeligt. Ved en senere indgaaet Tiendeforening forpligtede Beboerne sig til at svare ½ Td. Byg pr. Td. Hartkorn, hvorved Ydelsen blev 315 Tdr. 6 Skpr. aarlig.

Kirken ejer fra gammel Tid 1 Td. Land, et Stykke af Ladegaardens Fælled, der 1886 kaldtes »Møllehaven«. Deraf har Præsten de 7 Skpr., og en anden af Sognets Beboere 1 Skp. i Arvefæste. Iøvrigt er Kirkens Indtægter de sædvanlige.

Kirken havde indtil for nylig et gammelt kuriøst Prærogativ, ***Brudesølvet***, hvoraf svaredes en Afgift, naar det brugtes til Bryllup. Om Tilblivelsen vides der intet sikkert. Man mener, at det er en Efterligning af et Brudesmykke, som Dronning Dorothea 1557 skænkede til Raadhuset i København imod at agtværdige Borgeres Døtre mod en Gave skulde bære det paa deres Bryllupsdag. Men hvornaar det er kommet i Kirkens Besiddelse vides som sagt ikke. Det bestaar af en ca. 1 Alen lang, svær Sølvkæde af stangformede Led paa en Tommes Længde med kugleformede Ender. Ved Kæden er fæstet syv ret store Sølvmønter eller Medailler (en for hver af Sognets syv Byer?). Nogle af Mønterne har plattysk Inskription. En af dem ses at være præget til Minde om Christian den 7. og Caroline Mathildes sidste Falkejagt paa Amager 1772. Paa en

anden er Daaben afbildet. Nogle af Medaillerne bærer Spor af Forgyldning, og de synes paahængte Kæden til forskellige Tider.

Brudesølvet blev i ældre Tider baaret ved »store« Bryllupper af unge, uberygtede Gaardmandsdøtre, naar de stod Brud i deres Nationaldragt, hvortil tidligere hørte Sølvspænder, senere Guldspænder og Maller og i det Hele en ret kostbar Dragt. Et saadant stort Bryllup var i det Hele kostbart og krævede en Gave baade til Præsten og Kirken. Med det 19. Aarhundredes stigende Krav til Livet gik de store Brylluper af Mode, ligesom Nationaldragten begyndte at tabe sig. Derved blev Brudesølvet lagt tilside. Der fortælles, at en af Præsterne havde laant det ud til Skolelæreren og denne til sin Datter, som saa havde solgt det til en Gaardmandsdatter. Derefter var det i lang Tid forsvundet. Imidlertid fik Etatsraad L. P. Holmblad, der nærede en levende Interesse for Bevarelsen af de gamle Amagerskikke og Minder, Historien at høre, hvorefter han købte Brudesmykket tilbage og skænkede det officielt til Kirken, som for Fremtiden skulde opbevare det. Det skal være brugt ved det store Bryllup for Karen Svendsdatter af Kastrup og Hans (Anders?) Svendsen af Sundbyøster, hvor Kong Frederik d. 5. var tilstede i Kirken, d. 10. August 1748.

Det indre af Taarnby Kirke (før Afdækningen)

Ved Kirkens indvendige Reparation 1914 opdagedes under Pudset paa Hvælvingripperne og Fødderne dertil nogle meget gamle Kalkmalerier, der formenes at hidrøre fra Kirkens allerældste Tid. De blev omhyggeligt afdækkede og opfriskede og er nu en interessant Pryd for den gamle Kirke.

Paa Kirkegaarden findes en Del gamle Gravsten med Inskriptioner og Bomærker, ogsaa over »Hollændere«, som har boet i Sognet. Indmuret i Kirkemuren finder vi de to mærkeligste Gravsten. De er bekostede af Bodil Andersdatter, først gift med Rasmus Anderssøn, hvem hun giver følgende Eftermæle:

En from gudfrygtig, ærlig Mand
Udi sit Sovekammer
Sig hviler under denne Sand
Nu fri for Suk og Jammer.

Anden Gang var hun gift med Oluf Erikssøn (f. i Kastrup 1655, † 1711). Over ham findes følgende Gravvers:

Den som ranne vil vor Dyne
Af vor Seng vi hviler i
Alle lader hand sig syne
Obenbar for Røveri.

Et Par Gravsten af Marmor dækker over Fogden Hans Hansen og Dirch Albertsen, Sundbyvester. Forfatteren Hans Egede Schack ligger begravet i en prunkløs Grav. Biskop I. H. Lautrups Gravsted findes ogsaa, ligesom Pastor L. D. Bruuns Familiebegravelse, der skal vedligeholdes af Præsteembedet i Følge en Forpligtelse, som er paalagt dette, fordi denne Præst har tillagt Embedet den nordre Del af Præstegaardshaven, der var skænket ham af Byen.

Kirkesognets Deling fandt Sted 1870, idet Sundbyerne da blev fraskilt og fik sin egen Kirke, som ikke skal nærmere omtales her.

Snart efter opstod Tanken om at faa bygget en Annexkirke i Kastrup. En Del af denne Bys Beboere fik dog først i 1882 dannet en Komité med Grosserer Cornelius Petersen som Formand, og den 27. August s. A. lagdes Grundstenen. Der var da indsamlet 12,000 Kr., Staten bevilgede 6000 Kr., og ved en Bazar indkom omtrent 4000 Kr. til Udsmykningen, saa de 22,000 Kr., som Kirken skulde koste,

Kastrup Kirke, indviet 1884.

var sikret. Dens Arkitekt var H. Ph. Smith, Byens Haandværkere udførte Arbejdet, hvorom en Beretning er nedlagt i Korets venstre Side.

Ved Kirken ansattes 1907 en residerende Kapellan; den første var Pastor K. E. Ræbild; derefter F. Skat Rørdam.

Præsteembedet i Taarnby var i lang Tid en Retrætepost for ældre Universitetsprofessorer, og endnu efter Midten af det 18. Aarh. vedvarede dette Forhold. Embedet var da et af de største i Landet. 1757 oprettedes ved Prof. mag. Christopher Wøldikes Ansættelse et fast Kapellani paa Grund af Sognets betydelige Vækst, og dertil afstodes 250 Rdlr., foruden Afgift til Kapellanens Ophold. Kapellaniet var dog ophævet 1762—74, fordi der paahvilede Embedet Pension til to Enker; men da Fru Wøldike giftede sig 1774, oprettedes det paany.

Præsterne var iøvrigt om sig efter Indtægter. 1752 ses, at Professor, Konsistorialassessor Hans Wandal var Medejer af en Jagt, som blev købt af Skpr. Schlunck i Stralsund. 1763 klagede Pastor N. R. With til Kongen over, at Arbejderne paa Kastrupværk, som for en Del var svenske og tyske Folk, ikke søgte Kirken uden til Daab og Begravelser. Ved en Begravelse havde de endogsaa selv forrettet Jordpaakastelsen, hvorfor det gennem Amtmanden og Retsøvrigheden paalagdes dem at følge Kirkens Ritual. 1795 klagede Pastor L. D. Brunn over, at en Del af Holmens Tømmermænd, som boede i Sundbyerne, og Vagtmændene ved Krudttaarnene søgte Holmens Kirke, hvorved han led Skaar i sine Indtægter[1]). Han søgte forøvrigt 1796 om at faa Kapellaniet nedlagt, da der stilledes store Krav til Præsteembedets Økonomi. Nedlæggelsen kunde ikke bevilges, da der var mange duelige Kandidater, som ventede paa Befordring[2]).

Kapellanen fik fra 1792 Tilladelse til at holde »Naadens Aar« (en Offerdag). 1802 ophævedes det residerende Kapellani, imod

[1]) Sæl. Tegn. 84, 496. Kanc. Brevb. 1795, 1012.

[2]) Sst. 1796, 625.

at Præsten for 10 Aar skulde svare 50 Rdlr. til Skolen. Bidraget forhøjedes efter de 10 Aar til 100 Rdlr. 1825 fritoges Præsten for denne Afgift, men skulde fra samme Tid holde en Kapellan for egen Regning. Paa Kaldet hvilede et godt Enkesæde.

Af Embedsindtægterne udgjorde Offer og Accidenser gerne 6—800 Rdlr. Ved Afløsningen 1915 fastsattes Summen til 2127 Kr. til Sognepræsten og 1064 Kr. til den reciderende Kapellan i Kastrup. Tidligere holdtes Trolovelser hos Præsten, eller foran Kirketjenesten. Uformuende gav herfor gerne 2 Mark; formuende gav 6—8 Mark. Saaledes var der forskellige Sportler.

Præstetienden udgjorde i Begyndelsen af det 18. Aarh. ca. 350 Tdr. Byg. Omkring 1800 regnedes den til 754 Rdlr. Af Sognets tiendeydende Hartkorn (737¼ Td.) svarede Sundbyerne da 5 Skpr. pr. Td. og de andre Byer 4 Skpr. pr. Td. Senere blev Tiendeafgiften forhøjet til 6—8 Skpr. Byg pr. Td. Hartkorn, forskellig i de forskellige Byer. Dertil kom Indtægten af Præstegaarden, som var paa henved 13 Tdr. Hartkorn.

1870 foretoges en betydelig Reduktion af Embedet, idet Sundbyerne blev et særligt Pastorat, der tillagdes Tienden af disse to Byer og endvidere 1877 1700 Kr. af den daværende Reguleringssum for Taarnby Sogn, 4600 Kr. Ved Pastor H. A. Krøyers Afgang 1907 oprettedes et residerende Kapellani i Kastrup, som ogsaa tillagdes en vis Del af Sognets Indtægter.

Præster og Kapellaner i Taarnby 1726—1907:

1726—57: Prof. mag. Hans Wandal, Konsistorialassessor. — N. R. With, Kap. fra 1750.

1757—61: Prof. mag. Christopher Wøldike. — N. R. With, res. Kap.

1762—85: Niels Randulph With. — F. C. With, Kap. fra 1775.

1785—88: F. C. With. — M. Munch, Kap.

1788—91: M. Munch. — J. L. Paludan, Kap.

1791—1839: Konsistorialraad Lambert Daniel Bruun (f. 1754 † 1839) — V. C. Hjort, Kap. til 1796; derefter Bremerholm. — Joh. Lund, Kap. til 1802. — A. S. Deichmann, Kap. 1825—28. — C. Bruun, Kap. 1828—39.

1839—50: Peter Rosenstand Wøldicke.

1850—54: J. H. Laustrup, Provst, derefter Biskop over Loll.-Falster.

1854—62: I. C. Johansen.
1862—65: N. M. Plum.
1865—78: P. A. F. Theilade, Provst.
1878—1908: H. A. Krøyer. — Poul Vibæk, Kap. fra 1905.

Præstegaarden synes oprindelig udskilt fra Kronens Ladegaard, da det efter Reformationen blev Skik, at Præsterne skulde have Jord til Forøgelse af deres Embedsindtægter. I det 17. Aarh. var Gaarden en almindelig »2 Punds« Gaard; den svarede 8 Tdr. Byg og 1 Td. Havre i Landgilde. Efter Matriklen 1686—88 blev den sat til 11 Tdr. 7 Skp. 2 Fj. Hartk., idet der foruden den tidligere Markjord var tillagt den en Eng til 12 Læs Hø (ca. 20 Tdr. Land) af Kongens smaa Enge mellem Hollænderbyen og Tømmerup samt en »Hauge« paa 4000 Kvadratalen ved Viberup Markskæl. Uden Hartkorn var derimod den store Eng — Præsteengen — mellem Skelgaarde og Viberup, som Grevinde von Viereck 1704 skænkede Præsten for et Ophold i Præstegaarden. Denne Eng var paa ca. 40 Tdr. Land. Ved Udskiftningen blev desuden for 14 Høveders Græsning paa Fælleden tillagt Præstegaarden ca. 30 Tdr. Land Overdrev. Gaarden havde da ca. 150 Tdr. Land. Men ved samme Tid afstodes Engjorderne i Arvefæste til andre Brugere mod en Afgift paa ca. ½ Td. Byg pr. Td. Land[1]).

Omkring 1800 havde Præstegaarden endnu ca. 90 Tdr. Ld. med 12 Tdr. 6½ Skp. Hartk.; men Jorden var da næsten altsammen udlejet og blev dreven af forskellige af Byens Gaardmænd. I 1830erne regnedes Arealet til 101 Tdr. Ld. med ovennævnte Hartkorn. Besætningen var da 10 Heste, 10 Køer, 20 Faar og Svin. Udsæden var 40 Tdr. Korn og 30 Tdr. Kartofler. Skatter og Afgifter var ca. 500 Rdlr. Derefter blev ogsaa Fælleden frasolgt i Livsfæste, saa ialt 90 Tdr. Ld. var fraskilt[2]). Ved Pastor Theilades Afgang 1878 frasolgtes 30 Tdr. Ld., saa der kun blev 30 Tdr. Ld. tilbage; disse er ogsaa bortforpagtede, og der hører nu kun de to store Frugthaver til Præstegaarden.

Selve Gaardbygningen blev afbrændt under Svenskekrigen, og Præsten, Hans Klausen Jeger, led derved stor Skade paa sin Formue, hvorfor Kongen bevilgede ham 2 Rdlr. af

[1]) Senere svaredes i Arvefæsteafgift 4 Tdr. Byg pr. Td. Hartk.
[2]) Fæsteafgiften af Fælleden blev 1878 tillagt Kirken i Sundbyerne.

L. D. Bruun.

hver Kirke i Sjællands Stift til dens Genopbyggelse[1]). Lige 100 Aar efter (1760) blev Stuehuset, der var af Bindingsværk, atter ombygget. Men Bygningerne har været tarvelige, thi 1789 takseredes de til Brandforsikring for 2010 Rdlr., skønt der var 87 Fag. To Aar efter lod Pastor L. D. Bruun opføre et stort nyt Stuehus, tildels af Materialer fra det nedbrudte Hørsholm Slot. Det kostede 2000 Rdlr, og 1795 lod han tillige opføre en Staldbygning og 1800 en Lade paa 32 Fag. Denne er nu forsvunden, og kun Gaardspladsen, der kan rumme 40—50 Vogne, minder om den tidligere store Avlsgaard.

Skolen fremstod først efter 1700 som offentlig Institution. Frederik d. 4. befalede, at der skulde oprettes Skoler i alle betydende Landsbyer under Præstens og Sognedegnens Tilsyn, og det varede ikke længe, før disse Smaaskoler ogsaa kom ind under Amtsprovstens og Biskoppens Kontrol. Undervisningen i Sognebyerne paahvilede Degnen, der gerne havde en »Substitut« til at udføre Skolegerningen, som endnu var ret primitiv. Salmesang, Religionsundervisning, lidt Skrivning og Regning var omtrent alt, hvad Børnene lærte, og der benyttedes hertil et tarveligt, lavloftet Rum, hvis man ikke havde Lejlighed til at lade Læsningen og Sangen foregaa i Kirken.

H. A. Krøyer.

Foruden selve Skoleundervisningen holdt Degnen i Taarnby Sogn et ugent-

[1]) Sæl. Reg. 25, 504.

ligt Læsemøde med Ungdommen. Men det var vanskeligt at faa den samlet, da Forældrene havde stærk Brug for den til Landarbejdet. Af en Indberetning fra Degnen Jochum Halling 1735 hedder det saaledes herom: »Søndagen er ubelejlig dertil for Kirke-Forretningerne, Mandagen er de unge hart tvungne til Arbejde, Tirsdagen skal de lave til Torges; Onsdagen skal de rejse, kiøbe og selge, Torsdagen er temmelig rolige og mere leedige. Atter kommer Fredagen med Forberedelser, og Løverdagen med den anden ugentlige Kiøbenhavns-Rejse. At forbigaa andet, hvad paakom med Konge-Rejser, Arbejde til Hove og Vejene etc. Nu ere her kun 2 Dage, mand kand udvælge sig i Ugen, Mandag eller Thorsdag. Da jeg har i Sinde at tage Thorsdagen til et almindeligt Læse-Møde her i Sognet. Oja, sagde Provsten, det var dejligt, og det gaar vel af! Strax derpaa begyndte Thorsdagens ugentlige og almindelige Læse-Møde fra Klokken otte om Morgen med Bøn og Guds Paakaldelse, en Morgensang etc.«

Degneembedet her var et af de største i Amtet. Som fast Løn var tillagt det en Trediedel af Præstetienden, den saakaldte »Degnetrave«, der beløb sig til ca. 140 Rdlr. Dertil kom Offer og Akcidenser (Sportler og Gaver) samt Embedsbolig. Ved Fælledens Udskiftning tillagdes Degneembedet Græsning til to Heste og to Køer.

Som Degne i Taarnby skal her nævnes, i Fortsættelse af de i 2. Del. pag. 82 nævnte:

Klavs Jeger (fra 1675). Det ses dog ikke, om han var ansat som Degn eller blot fungerede som Degn og Substitut for Præsten.

Jochum Halling (1704—37; ikke som i 2. Del nævnt 1675—1708).

Michael Halling (1737—69), Niels Lund (fra 1769) og Meyer (til 1801). Den sidste afgik med 145 Rdlr. i Pension. Derefter blev Degneembedet nedlagt, og der blev fremtidig kaldet en Lærer og Kirkesanger.

Om Jochum Halling, »den lærde Sognedegn«, foreligger følgende Oplysninger: Han ledede Undervisningen med overordentlig Flid, saa Ungdommen i Taarnby stod særlig højt i Oplysning. Selv var han Student og læste paa egen Haand de døde Sprog, da han nærede Haab om at opnaa et Profes-

sorat ved Universitetet. Med sin første Hustru, Birgitte Altevelt, som døde af Pesten 1711, havde han en Søn, Magnus, der blev Præst. Med sin anden Hustru, Margrete Lisbeth With, havde han to Sønner og en Datter. Den ældste Søn, Michael, blev hans Efterfølger som Degn, den anden, Holger, blev, efter at have været Kapellan i Helsingør, 1751 Præst i Ballerup. Datteren levede ugift i Taarnby endnu omkring 1800. Han døde 1737, samme Aar som hans anden Hustru, 69 Aar gl. og efterlod sig en betydelig literær Produktion, hvoraf flere betydelige Værker skrevne paa Latin.

Skolemesteren eller Skoleholderen var Degnens Underordnede og stod socialt langt under ham. Han var usselt lønnet og afhængig af Byens Beboere, der skulde baade føde og klæde ham. I Reglen var det en afskediget Underofficer eller en mislykket Student, ofte en Udlænding, som havde lidt Kundskaber og Talegaver. Det ses 1729, at en Mand fra Norge, der var brudt ud af Fængslet i Christiania, var bleven Skoleholder paa Amager. Her stjal han ved en Ildebrand, og da Kosterne blev fundne hos ham, dømtes han til Galgen.

Iøvrigt nævnes som Skolemester i Taarnby Jens Echt (1699) og Niels Lund (1725). Denne nævnes senere som Skoleholder (1735), og det anføres da, at »han har gaaed nogle Aar siden i Kjøbenhavns Schole, har selv skaffet sig en Stue, hvor han har en Samling af saa manges Børn, som Forældrene holde dertil, og giver ham et omløbende Brød i Uge-Viis med Ophold til Føde og videre efter Acord, for deres Undervisning i at læse og skrive, ligesom Børnene er bekvemme til, aarligen 10 til 12 Daler.«

Han blev Degn 1769. Da hans Efterfølger som Skoleholder, Lauritz Sommer, 1769 ansattes af Provsten, klagede Beboerne over Indgreb i deres Ret til selv at antage en Skoleholder. Han havde opført sig selvraadig imod dem, og de vilde ikke kendes ved ham. Desuden havde de solgt Skolehuset, saa Sagen maatte forelægges Kongen til Afgørelse. Den gik ud paa, at Skoleholderen ligesom hidtil skulde ansættes af Provsten og Præsten; han skulde have frit Hus med en Skolestue samt et Værelse og Kammer i forsvarlig Stand. Hans Lønning skulde være 24 Rdlr., at betale ham til Paaske og Mikkelsdag, samt 4 Skill. ugentlig af hvert Barn, som han underviste til

Konfirmation. Ved denne Undervisning skulde Børnene selv holde sig med Lys i Skolen. Endvidere skulde han have aarligt 2 Favne Brænde, 1 Skp. Rug, 2 Skpr. Byg, enten in natura eller efter Kapitelstakst, samt en Fjerding Øl af hver Gaardmand i Byen[1]).

Til Skolens Underhold indsamledes frivillige Bidrag. Efter Skoleforordningen af 1739 skulde anbringes en Bøsse i Kirken, og en Tavle skulde her gaa rundt ved Barnedaab, Vielser og Begravelser til Fordel for Skolen og de Fattiges Kasse. En særlig Skolekasse oprettedes 1788 efter Forslag af Pastor With. Dens Indtægter skulde væsentlig bestaa af de Mulkter, der idømtes for Forsømmelse af Skolen, Bøder, som indkom ved Retsbøssen, samt hvad der ad Frivillighedens Vej indkom i de Bøsser, som skulde gaa rundt ved Bryllupper og andre Gæstebud i Hjemmene, og endelig i Tavlerne i Kirken. Kassen skulde administreres af en valgt Skolekommission paa 6 Medlemmer med Præsten som Formand. Det var ikke store Summer, der indkom, og man var stadig betænkt paa at forbedre Skolens Kaar. 1802 bestemtes det, at der af Præsteembedet — ved Degneembedets Nedlæggelse — skulde svares 50 Rdlr. aarlig til Skolen. Med denne Sum var hele dens Indtægt ca. 72 Rdlr. 1812 forhøjedes Tilskudet fra Præsteembedet til 100 Rdlr.; men samtidig gik de løse Indtægter ned; endnu 1833 var Skolens samlede Indtægt 113 Rdlr. og 1850: 190 Rdlr. Pengene anvendtes til Skolebygningens Vedligeholdelse, Undervisningsmidler og Hjælp til fattige Skolebørn. 1837 indførtes Gymnastik.

Fra omkring 1800 forvaltedes Skolekassen af en Skolepatron, medens Skolekommissionen mere tog sig af Skoleundervisningen. Den første Skolepatron var den alle Steder nærværende Amtsforvalter, Justitsraad Bierg, og efter ham fulgte Proprietær Christensen, Løjtegaard.

Efter 1801 forbedredes Lærerstillingen dog betydeligt, da Degnestillingen var afskaffet. Den første Lærer og Kirkesanger i Taarnby havde foruden Bolig og Brændsel 35 Rdlr. i Penge — hver Beboer svarede 2 eller 4 Mark som Godtgørelse for tidligere leveret Øl og Smør — 30 Skpr. Rug og 30 Skpr. Byg, der ogsaa reparteredes paa Bymændene samt

[1]) Sæl. Tegn. 87, p. 28.

Offer og Akcidenser, baade i Kirken og Skolen[1]). Ved en Forordning 1813 tillagdes endvidere Skolen Brugen af 3 Tdr. Ld., og ved Skoleloven af 1814 forbedredes Lærernes Kaar endda yderligere. Der opførtes efterhaanden nye og bedre Skolebygninger og Skolelokaler. Læreren skulde have mindst 4 Tdr. Ld. som »Skolelod«, og hans Løn blev »reglementeret«, saa han ikke skulde have den som en Slags Naadegave. Det var ved disse Love fastslaaet, at Skolen var et Samfundsanliggende, et alment Gode, som alle maatte betale til. Læreruddannelsen blev derfor ogsaa bedre, og man kunde stille Krav til den. Men Børneantallet var som Regel rigeligt. Taarnby havde omkring 1830 over 100 Børn til én Lærer, saa han havde 50 i hver Klasse, forskellige i Alder og Opfattelsesevne.

Lærere og Kirkesangere i Taarnby var: Hans Sørensen Rasch (1801—15), Peder Larsen (1815—19), H. Leerager (1819—49), B. A. Voerberg (1857), Wøldicke (1860), H. A. Brammer og P. J. Petersen.

De Fattige, syge og hjemløse Individer, eller andre, som var berøvet Erhvervsevnen, har det alle Dage været Sognets eller Menighedens Pligt at forsørge. Hvor der ikke fandtes »milde« Stiftelser eller gode Mennesker, som tog sig af dem, maatte Sognet forsørge dem. Men naar Sognet selv var armt og fattigt, og enhver havde nok at gøre med at sørge for sig og sine, blev der selvfølgelig ikke gjort meget for de Stakler, som intet kunde erhverve. Det endte med, at de i Slutningen af det 17. Aarh. blev henviste til at tigge Føde og Klæder og maatte være glade, om Sognet kunde give dem Husly eller dog Tag over Hovedet. Og efter en gammel Tradition var det nærmest Kirken, som maatte tage den Sag i sin Haand og se at skaffe ad Offervillighedens Vej de Penge, der krævedes hertil, nærmest gennem Kirkebøssen, Mulkter o. s. v. Der udnævntes saa en Mand i Sognet til at forvalte de Midler, der indkom til de fattiges Pung; han kaldtes »de fattiges Forstander« og ordnede sammen med Præsten Sognets Fattigforsørgelse.

Vi finder saaledes allerede i 1670erne en Fattigforstander for Taarnby Sogn. Det var Besidderen af Raagaard, Jacob Jansen. Han døde 1677, og det hedder i Skiftet efter ham: »saa

[1]) Ved Afløsningen 1915 fik Førstelæreren herfor tillagt 626 Kr. 46 Øre.

findes et Bord for sig sielff, en gammel Pung 5 Dlr. 5 Skill. i Behold af de fattiges Penge«; de overleveredes til Søffren Lauridtzsøn i Taarnby, som blev hans Efterfølger i Hvervet.

I Erkendelsen af, at de Almisser, der gaves som Fattighjælp, ikke virkede paa rette Maade, udgav Regeringen 1708, 24. Sept., et Reskript om Fattigforsørgelsen, hvorved det overdroges Provsterne samt Herreds- eller Thingfogderne paa Landet at træffe Foranstaltninger til et ordnet Fattigvæsen. Som Følge deraf var Beboerne i Taarnby Sogn, baade Gaardmænd og Husmænd, 1709 forsamlede i Kirken, hvor Præsten, Stiftsprovst Worm og Birkedommeren var til Stede. Beboerne opfordredes da til »at lade antegne deres frivillige Bidrag til de fattige, enten i rede Penge eller i Føde«. Præsten paatog sig at huse, føde og klæde Niels Hansen Bødker — tidligere Kromand — for Livstid. De andre Beboere kunde ikke paatage sig noget bestemt af Jordens Grøde, men forpligtede sig til, foreløbig for et Aar, at give et vist Pengebeløb, naar det blev passende fordelt, og de da kunde være fri for det sædvanlige store Overløb af fremmede Betlere. Gaardmændene tegnede sig for 2 Mark hver og Husmændene for 1 Mark hver. Pengene skulde administreres og uddeles af Præsten. Senere paatog hver By sig desuden at føde en eller to fattige, naar Sognet gav dem Husly.

Fattigvæsenet var dermed i Virkeligheden indført. 1721 ses, at der i de fattiges Kasse var sammensparet 583 Sletdaler, som havde indbragt i Renter 25 Sletdlr. Samme Aar var indkommet i Tavlepenge i Kirken 42 Sletdlr. og i Kirkeblokken 21 Sletdlr. Den aarlige Udgift var endnu kun 25—70 Sletdlr.; men det varede ikke længe, inden den begyndte at overstige Indtægterne. Derfor greb man til den Forholdsregel, at der ved alle Barnedaab, Vielser og Begravelser skulde gaa en Bøsse rundt, og hvad der gaves deri, skulde deles mellem Fattigvæsenet og Skolen.

Sognets Fattigkasse var 1776 i en saadan »Dekadence«, at der maatte søges efter nye Indtægtskilder. 1778 udkom et kgl. Reskript, hvorved Sognemændene gaves Tilhold om at »paaligne« hver Otting Jord og hvert Hus en passende Afgift til den, og den fik da følgende Indtægter: 1) Tavlepenge i Kirken; 2) en Mark aarlig af hver Otting Jord i Sognet, 8 Sk.

af hvert Hus med Have, 4 Sk. uden Have; 3) 24 Sk. af hver 100 Rdlr. ved Køb og Salg af Ejendom, dog kun 12 Sk., naar Købesummen var over 1000 Rdlr., og 8 Sk., naar den var over 2000 Rdlr.; 4) Bøder for Overtrædelser af Byernes Vedtægter; 5) Gaver i Bryllups- og Gæstebudsbøssen, hvortil Præsten havde Nøglen[1]).

Der skulde paa »ubestemt« Tid vælges en af Byforstanderne eller Fogderne i Sognets Byer til at forvalte Kassen, og der skulde føres en autoriseret Protokol over dens Midler under Præstens og Sogneforstanderskabets Tilsyn. Præsten skulde uddele Fattighjælpen, der gerne gaves ved Juletid. Havde man nydt Fattighjælp i 3 Aar, tilfaldt ved Død Efterladenskaberne Kassen. Aarsregnskabet skulde decideres af Amtmanden. En Fattigvedtægt for Sognet tilstilledes 25. Nov. s. A. Amtmanden til Konfirmation.

Mellem Taarnby og Store Magleby Sogne opstod i Anledning af disse Bestemmelser en Disput om, hvorvidt »Hollænderne« i St. M. skulde svare den ovennævnte Købsafgift af de Jorder, som de havde købt i de danske Byer, inden Reskriptet udkom. Kancelliet resolverede, at de efter det tidligere Reskript af 1708 ikke kunde anses pligtige dertil[2]).

Endnu efter Reskriptet af 1778 var Præsten Leder af Fattigvæsenet, og endnu efter Loven af 5. Juli 1803 deltog han i Styrelsen. Der indtraadte efter denne Lov en mere effektiv Fattigforsørgelse med fuldstændig Underhold af de fattige og Opdragelse af Børnene til nyttige Samfundsborgere. Det erkendtes endelig, at Husly, Føde, Klæder og Varme var nødvendige Ting for at vedligeholde Liv og Helsen. 1810 ses, at en Fattigkommission, der vistnok valgtes ligesom Skolekommissionen, tog Styrelsen i sin Haand. Først ved Landkommunalloven af 1867 gik Bestyrelsen af Fattigvæsenet over til Sogneraadet.

Fattigudgifterne var i stadig Stigen. 1820 var den aarlige Udgift ca. 1200 Rdlr.; 1830: ca. 2000 Rdlr.; 1840: ca. 3000 Rdlr., og Fattigbidraget var ca. 2 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. I 30erne var Antallet af fattige i Sognet 80 à 100 Personer, der hovedsagelig, uden at være indskrevne som Almisselem-

[1]) Sæl. Tegn. 89, og Breve fra Schouten og Birked. i Amtsark. 1774—79.
[2]) Kanc. Brevb. 1780, 251.

mer, nød interimistisk Understøttelse. Der uddeltes et enkelt Aar: 479 Lpd. Brød, 20 Lpd. Flæsk, 10 Tdr. Gryn, 21 Tdr. Kartofler, 1331 Rdlr. og afholdtes 8287 Kostdage. Iøvrigt opretholdtes et mindre Fattighus i Taarnby, der ejede Renten af en sammensparet Kapital paa 1333 Rbdlr. og en mindre Jordlod. Senere skænkedes til Sognet af Etatsraad J. C. v. Osten et Legat paa 2500 Rdlr.; det deltes 1896 lige mellem Taarnby og Sundbyerne. 1858 oprettedes i Fattighuset nogle Sygestuer til Sognets Brug. Iøvrigt maatte man benytte Amtets Sygehus, indtil Etatsraad L. P. Holmblad ved sin store Gave paa 150,000 Kr. 1894 gjorde det muligt at oprette en Arbejds- og Forsørgelsesanstalt samt Sygehus ved Kastrupvej med Plads til 181 fattige og 20 à 24 syge.

Vejvæsenet var nærmest en Statssag; det sorterede endnu i første Halvdel af det 19. Aarh. under Amtskommunen. Hovedlandevejen, der vedligeholdtes for Bomindtægterne, overtoges først af Landkommunen 1869. Vejarbejdet paa Bivejene lignedes byvis paa Beboerne efter Hartkorn; og Fogderne, der var fritagne for Vejarbejde, skulde have Tilsyn med, at Vejene holdtes i god, farbar Stand, saa Militærets og den offentlige Trafik kunde foregaa uhindret.

Ved »Lov om Bestyrelsen af Vejvæsenet« af 21. Juni 1867 og Landkommunalloven henlagdes ogsaa dette »Væsen« under Kommunens Virkeomraade.

Sognekommunens Vækst gennem de to Tiaar 1870—90 betegnes ikke uden Grund som »en rivende Udvikling«. Sognets Indbyggertal steg til det dobbelte, fra 6774 til 13,243, og Kommunens samlede Udgifter fra 65,000 til 130,000 Kr. aarligt. Udgifterne til Skolevæsenet voksede fra 7500 Kr. til 26,000 Kr., til Fattigvæsenet fra 16,000 Kr. til 42,000 Kr., Vejvæsenet, der 1870 dækkedes af Bompengene, krævede 1890 ca. 30,000 Kr. aarligt.

Men Skatteevnen var ikke vokset i samme Forhold som Befolkningen. Størstedelen af Tilflytterne var ubemidlede, Skatterne paa Hartkornet og Indkomsterne havde derfor maattet fordobles fra 50,000 til 100,000 Kr., der hovedsagelig maatte fordeles paa ca. 200 hartkornsejende Besiddere eller ca. $^1/_{20}$ af det samlede Tal af Skatteydere. Desuden havde Kommunen maattet stifte en Gæld paa 140,000 Kr., og den trængte endnu

haardt til en Forsørgelsesanstalt, et Plejebørnshjem, et Hospital for Gamle, et Syge- og Epidemihus, nye Veje og Kloakanlæg, Vand- og Gasværk, en ny Skole o. s. v., hvortil vilde kræves ½ Mill. Kr. 1891 maatte Hartkorns- og Indkomsskatten yderligere forhøjes med en Fjerdedel — uden at man øjnede nogen Bedring af Forholdene. Kommunen truedes saaledes af en økonomisk Misère, som man ikke kunde se roligt paa. Skylden var: Sundbyernes Vækst, der Aar for Aar tiltog i stigende Grad, og stillede større og større Krav til Oplandets Taalmod og Ydeevne. Man var inde paa et Skraaplan, et økonomisk Uføre, som vanskeliggjordes ved to hinanden modstridende Befolkningselementer, og som man forgæves søgte at raade Bod paa.

Sognets Deling syntes at være den eneste mulige Udvej, men denne betingede atter betydelige Ofre fra Oplandets Side. Allerede 1882 nedsatte Indenrigsministeriet, efter Opfordring af Sogneraadet, en Kommission paa 7 Medlemmer til at søge en Løsning. Deraf var de tre Medlemmer fra Amager, nemlig Brygger C. M. Larsen, Kastrup, Proprietær F. Breit, Løjtegaard, og Vejassistent Kragh, Sundbyerne. 1883 afgaves en Betænkning, der gik ud paa: 1) en Deling at Kommunen ved Sundbyernes Udskillelse, 2) Indførelse af en »Husskat« for Sundbyerne til de nødvendigste kommunale Udgifter. Paa Grundlag heraf indbragtes endelig i Rigsdagssamlingen 1886—87 et Lovforslag om Adskillelsen. Under Forhandlingerne rejste sig imidlertid den Indvending, at Sundbyerne ikke vilde kunne staa paa egne Ben, men burde indlemmes under København. Et nyvalgt Sogneraad satte sig endog delvis imod Adskillelsen uden en samtidig Indlemmelse i Hovedstaden. 1890 tog derefter Sundbyernes Grundejerforening og Taarnby Sogns kommunale Forening Sagen i Haand og henvendte sig til Regeringen med følgende Forslag: Indførelse af en Husskat over hele Kommunen, som mentes at ville indbringe ca. 41,000 Kr. aarlig, der skulde fradrages i Hartkorns- og Indkomstskatten. Herom indbragtes 1892 et nyt Forslag i Rigsdagen. Men der opstod atter Betænkeligheder. Navnlig i Grundejerkredse og blandt Hartkornsejerne frygtede man, at en saadan Husskat uden Adskillelse kun vilde være Galgenfrist og kun føre dybere ind i Uføret. Der rejste sig en stærk Stem-

ning for fuldstændig Adskillelse, idet man indsaa, at to saa uensartede, ja modstridende Dele af den samme Kommune ikke kunde have samme Maal og Med. Men der krævedes, at Oplandet maatte gøre betydelige Indrømmelser ved Delingen af Arv og Gæld, for at Sundbyerne kunde klare sig selv, og navnlig overtage den Fattigbyrde, som de dereſter vilde faa. I Sogneraadet kunde ikke opnaas Enighed herom, og man maatte til syvende og sidst underkaste sig Stiftamtmandens Resolution i Sagen. Etatsraad L. P. Holmblad hjalp Tingene paa Gled ved at skænke 150,000 Kr. (som han mente at have sparet i Bompenge, fordi Bommen blev flyttet ud til Stadens Grænse), imod at Pengene skulde anvendes til Opførelse af en Arbejds- og Forsørgelsesanstalt.

Resolutionen gik da (se Amtsraadets Skr. af 15. Nov. 1895) ud paa, at Sognet fra Nytaar skulde deles i verdslig Henseende (den kirkelige Deling skete allerede 1870) paa følgende Betingelser:

1) Kommunens faste Ejendomme med Tilbehør tilfalder den Del, hvori de er beliggende, uden Vederlag.
2) Kommunens Gæld deles lige.
3) Fattigforsørgelsen af de indtil Udgangen af Aaret 1895 værende Understøttede paahviler hver Kommune med Halvdelen, og de fremtidige Fattige, som er fødte inden Udgangen af Aaret, underkastes de gældende Regler om Fødsel og Ophold.
4) Alderdomsunderstøttelsen overtages af hver Kommune med Halvdelen af den Sum, der ydes ved Adskillelsen.
5) Skolebygninger tilfalder den Kommune, hvori de ligger.
6) Veje ligeledes. Taarnby Kommunes Andel af Bompengene deles lige.
7) Kommunens Materiel og Legatmidler deles lige.

Det fastsattes, at det nye Sogneraad for Sundbyerne skulde bestaa af 11 Medlemmer og for Taarnby Sogn af 7 (senere udvidet til 9, nu 11) Medlemmer.

I 1900 blev Sundbyerne indlemmet under København, dog først fra 1906 at regne.

Taarnby Sogn gik ved Adskillelsen ned fra 16,000 til ca. 4000 Indb. Kommunens Aarsbudget sank fra 130,000 Kr. til 80,000 Kr.; en Lettelse i Skattebyrden mærkedes, men Herligheden

varede kun kort. 1910 var Budgettet oppe paa det samme Beløb som i 1890, og Skatterne var højere end nogensinde. Ejendomsskatterne var over 100 Kr. pr. Td. Hartk. (1903: 116 Kr.). Dertil kom ca. 5 % i Indkomstskat samt Tiender m. m.

Til Sammenligning anføres en Del af de væsentligste Udgiftssummer, som karakteriserer Udviklingen:

	1905:	1913:
Renter og Afdrag	9,000 Kr.	25,600 Kr.
Fattigvæsenet	20,000 —	24,000 —
Skolevæsenet	11,000 —	37,000 — [1]
Vejvæsenet	20,000 —	19,000 —
Belysningsvæsenet	1,000 —	7,200 —
Amtsrepartitionsfonden ..	6,300 —	8,800 —
Alderdomsunderstøttelse.	10,000 —	15,000 —
Kontorhold	2,200 —	8,000 —

[1]) Lønninger til 19 Lærere og Lærerinder udgjorde 28.600 Kr.

V. DRAGØR SOM SELVSTÆNDIG KOMMUNE

1. Livs- og Erhvervsforhold.

Omraade og Beboelse. — Befolkningen. — De to Gaarde. — Skibsfart. — Lodseri. — Indrullering — Haandværk. — Vævning og Blegeri. — Fiskeri. — Jordbrug og Kohold. — Handel. — Den engelske Krig. — Kapertiden. — Gamle og Ny Kro. — Forlystelser, Foreningslivet. — Samfærdsel med Hovedstaden.

Dragørs *Omraade* var fra gammel Tid indskrænket til en Kile langs Stranden; det strakte sig omtrent fra »Batteriet« i Syd til Blushøjen, og fra denne mod Nordøst til den nordlige Ende af »Samsengene«. Disse Enge, ca. 40 Tdr. Ld., hørte dog under de to Bøndergaarde, saa selve Byens Areal var kun ca. 30 Tdr. Ld. Iøvrigt havde Byen Græsningsret til 20 Høveder paa Fælleden; men denne Ret tilkendtes senere de to Gaarde. Ved Fælledens Udskiftning blev der, mærkeligt nok, ikke tillagt Dragør nogen Andel af Fælleden, fordi de to Gaarde var slaaet i Hartkorn med Hollænderbyen og havde deres Rettigheder derunder. Dragør Kommune købte derfor 1810 ca. 200 Tdr. Ld. af Hollændernes Fælled til Græsning og Blegepladser, saa Byen har nu 270 Tdr. Ld. med 13½ Td. Hartk., hvoraf de 2 Tdr. paa Samsengene indtil 1844 var matrikuleret under Hollænderbyen.

Dragørs *Beboelse* var endnu indtil Svenskekrigen meget primitiv. Men Svenskerne fik dog ikke Tid til at stikke denne By i Brand, saaledes som det var Tilfældet med de andre Byer (undtagen Sundbyerne), da de i Hast maatte flygte ombord i deres Skibe. Det ses da ogsaa umiddelbart efter Krigen, at der foruden de to Gaarde og Kroer stod 40 »Hytter«, som beboedes mest af Fiskere. 1677 havde Byen endnu kun 53 Huse

med 96 Ildsteder og 8 Fyrsteder. Men trods de trange Udvidelseskaar begyndte nu snart en ret anselig Vækst. 1688 havde Byen 65 Familier, hvoraf de 52 ernærede sig ved Fiskeri, 7 ved Haandværk, 4 ved Lodseri, iøvrigt de to Gaardmandsfamilier, en Kromand, en Tolder og en Skolemester. Enkelte havde en Ko eller to, og til de fleste Huse fandtes en Kaalhave.

Endnu regnedes Dragør under Hollænderbyen, kommunalt og retsligt, og foruden paa Gaardene boede her enkelte Hollændere, som tog Del i Næringen paa Søen. Befolkningen var af blandet Art; den bestod for en Del af fremmede Fiskere, som var søgte hertil baade fra Sjælland, Jylland og Skaane for at tage Del i Sundets — endnu undertiden ret rige — Sildefiskeri, eller ernære sig som Smaaskippere. Omkring 1700 begyndte Byen at gaa rask frem i Retning af Skibsfart, og Tiden efter Enevoldskrigene gav den Vind i Sejlene. 1740 skriver Hollænderpræsten i Kirkens Protokol: »Dragør har over 200 Huse med 900 Indbyggere, næsten alle Skibsfolk«. Og 1758 var Tallet endogsaa vokset til 293 Huse. Der fandtes da 60 Skippere, mange Haandværkere, særlig Skibshaandværkere, »Huggere« og Tømrere i Marinens Tjeneste samt flere Hundrede Matroser til Flaadens Brug. 1770 fandtes her bosat 333 Familier »foruden en stor Del Indsiddere og ledige Personer«. Omkring 1800 havde Byen ca. 1600 Indbyggere; 1830: 1602; derefter jævnt stigende saaledes: 1850 ca. 1700; 1870: 1864; 1890: 1945[1]), hvorefter en Tilbagegang indtraadte. I Aaret 1900 var Indbyggertallet ca. 1850, 1910: 1748.

Bebyggelsen var omkring 1700 meget tarvelig: smaa, lave, lerklinede Huse med Straatag og Bræddegavle, lave Stuer og smaa Vinduer til indelukkede Plankeværksgaarde, hvorfra Indgangen førte ind til Stuerne. Bag Gangen laa »Ildstedet« eller Køkkenet med en Stue eller to, som oftest paa hver Side, saa Huset blev »dobbelt« — med to Lejligheder — hvor den ældre og yngre Generation af Familien baade levede, spiste og sov. Mange Steder fandtes ingen Kakkelovn, men kun et Fyrsted til den aabne Skorsten.

At det ofte var ret brandfarligt, ser vi af et Tilhold fra Amtsforvalteren 1699, saalydende:

[1]) Af 485 Familieforsørgere ernærede 208 sig af Søen; der var 147 Enker.

»Som Indbyggerne paa Dragøe schal være stor fare undergifne formedelst nogle vanartige Mennisker som boer iblandt dem og lader sig icke være angelegen i Tide at forekomme den ulycke som kand tilvendes af deris ulovlige Ildsteder, der mange Steder skal findes meget uforsvarlige endog de aarlig og oftere derom er blefne advarede«. Schouten i Hollænderbyen fik Paalæg om at lade Ildstederne syne og gøre i Stand paa Ejernes Bekostning. »Mens huad opbygde Boder og Hytter, som I befinder nogen farlighed hos vil strax nedbrydes. Og huis hidtil har verit mange Partier folch i et Huus, maa herefter ey tillades, videre end de har Ildsteder og bequem leilighed til«[1]).

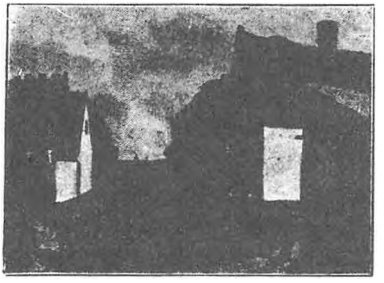

Gamle Huse i Strandstræde.

Det var paa den Tid, Dragør begyndte at vokse op fra en Fiskerby til en Skipper- og Lodsby med Bjergningsindtægter i Ryggen.

Efter en Indberetning fra 1770 regnedes Byen da til 350 »Holdshuse«[2]), hvert Hus regnet til 6 Fag, »de fleste udi en Tid af 50 til 70 Aar fra Dato af Nyet paa dertil af Amtsforvalteren udvisende Pladser ere opsatte«. Beboerne var da næsten alle formuende eller velstillede. Der fandtes mange hollandsk-blandede Navne, som tyder paa en stærk Tilflytning fra Hollænderbyen. Skibsfarten havde allerede bragt almindelig Velstand, hvad der ogsaa spores i Bygningsformerne. Mange af Skipperhusene var bleven rummeligere og opførte med to Stokværk, hvad ogsaa Koholdet krævede, da man skulde have baade Stald og Foderplads. Mange Steder blev et Par »Holdshuse« rykkede sammen til en Ejendom, hvor der boede to Familier, saaledes at Byen omkring 1800 havde 280 større og mindre Ejendomme. En Trediedel af disse ejedes af Skippere, mange af Styrmænd og en Del af Lodser og Haandværkere eller Enker; Fiskere nævnes saa at sige ikke paa den Tid.

[1]) Afskr. af Byens ældste Forhandlingsprotokol.

[2]) Huse som svarede Husbaadhold til Staten.

Sct. Pederstræde, Dragør.

Det var nu Skipperbefolkningen, der gav Byen dens Præg. Der var samlet en næsten hollandsk Hygge og Skønhed over de 70 halvt landlige, halvt bymæssige Gader, Stræder og Smøger. Baade Gaderne og Bebyggelsen har Tilfældighedens og Naturlighedens Præg. Der tegner sig hist og her smukke Forhold og Linjer, især i de ældre Huse, og endnu er der bevaret mange af de gamle Bygninger, som i arkitektonisk Skønhed langt overgaar de fleste af de nyere.

Omkring 1830 havde Byen ca. 300 Gaarde og Huse, og omkring 1900 var Tallet steget til 360.

Dragør har, mærkeligt nok, ikke været stærkt hjemsøgt at større Ildebrande i den ældre Tid. Et Par Gange ved Midten

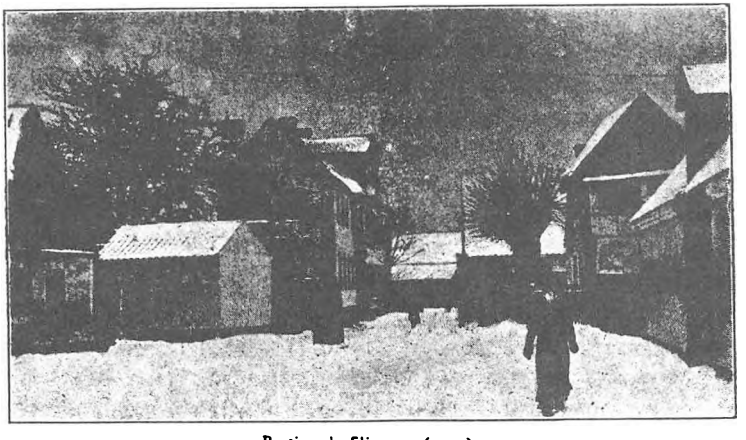

Parti ved »Slippen« (1900).

af forrige Aarh. led den under Ildløs. 1842, 12. Maj, brændte henved en Snes Huse i den vestlige Del af Gothersgade, hvorefter nogle af Husene flyttedes ud og dannede »Nyby« paa Vestgrønningen. Ilden siges at være paasat af en sindssyg Kone. 1852, August, brændte 18 Huse paa Nordenden mellem Naboløs og Løkkestræde. Der blev da foretaget en offentlig Indsamling til de brandlidte Familier, hvorved indkom 3000 Rdlr., der dækkede en Trediedel af Skaden.

Parti fra Magstræde.

Gadernes Navne er for Størstedelen laante fra københavnske Gader, da man omkring 1800 fandt Trang til at have staaende Navne; tidligere benævnedes de i Reglen efter en af de mest kendte Beboere i Gaden.

Befolkningen, der oprindelig var Fiskere, stævnede hertil fra Østersøens, Skaanes og Danmarks Kyster, rekruteredes ogsaa i det 18. Aarh. stærkt udefra. Blandt Skipperstanden spores en betydelig Indvandring af fremmede Elementer. Navne som Blass, Borg, Foss, Juncher, Krabbe, Malm, Palm, Passer, Præst, Strømberg, Svane, Walløe o. fl. minder om Tilflytning baade fra Norge og Sverige; men en Del af denne Indvandring har jo sikkert fundet Sted over København. Den væsentligste Tilflytning foregik fra de amagerske Byer, navnlig fra Hollænderbyen. Det fortælles, at denne Bys »Stedbørn« udflyttede til Dragør, og de unge Mænd til hvilke, der ikke kunde blive Gaarde, og som derfor maatte gaa til Søs, efterhaanden tog Bopæl her. Sikkert er det: da Skibsfarten var begyndt at florere paa Dragør, var det for en stor Del Hollændere, som havde Part deri. 1766 ses, at Dragør havde 74 Skippere, og deraf havde de 30 hollandske eller hollandskblandede Navne; det samme Forhold gjorde sig gældende omkring 1800.

Endnu efter 1800 var næsten Halvdelen af Beboerne indrullerede Matrosfamilier. Der fandtes da 50 Skippere, 24 Lodser, 24 Haandværkere, 7 Handlende, 6 Vognmænd; 70 var Indsiddere og 28 Tyende; der var 316 Skolebørn.

Boligen blev ogsaa efterhaanden nærmest en Efterligning af Hollændernes. Baade i den indre og ydre Byggemaade, i dekorativ Smag og Stil som i Husgeraad mindede den ofte meget om de gamle Hollænderhjem, saaledes ogsaa den rundbuede Døraabning til Yderdøren. Men selvfølgelig var der ogsaa hentet Indtryk fra andre smaa Søfartsbyer, ligesom meget i Bohave og Inventar mindede om Sømandslivet, saavel som de mange udenlandske Ting, der var bragte med hjem fra Rejserne. De fleste Stuer var kahytsmæssige, smaa og lave, med en eller anden »Vejrprofet« hængende i Loftet.

I Sprogdialekten var Dragørboerne, især Kvinderne, meget paavirket af den amager-hollandske Talemaade, tilsat med en egen Klang af den skaanske eller bornholmske syngende Sprogtone.

Ogsaa i Klædedragt efterlignede Dragørboerne væsentligt Hollænderne. De fleste Kvinder, men ogsaa mange Mænd brugte »Nationaldragten« som Kirkedragt og ved festlige Lejligheder. Endogsaa Tilflytterne fra andre Steder anskaffede sig den til deres Bryllup, hvis de giftede sig med en Amagerpige. Dragten var dog ret dyr. En Mandsdragt med Sølvknapper kostede i 1780 henved 50 Rdlr. og en Kvindedragt med tilhørende Maller og »Søljer« vistnok endnu mere, saa det var ikke enhver, der havde Raad til at gaa amagerklædt. Mændene benyttede mest den typiske mørkeblaa Sømandsdragt med Stortrøje og blød Filthat.

De to Gaarde paa Dragør var fra gammel Tid en vigtig Del af Byen. Indehaverne var stadig, gennem mange Slægtled, de samme Hollænderfamilier, og da de som Regel skiftedes til at være Underfogder under Schouten i Hollænderbyen, indtog de i Kraft deraf en ledende Stilling. Gaardene var oprindelig én Gaard, som tidlig beboedes af to Familier og saaledes omkring ved 1700 blev til to Gaarde. 1688 havde Familierne tilsammen ca. 9 Tdr. Hartk., hvoraf 2¼ Td. under Dragør og Resten under Hollænderbyen, ligesom de svarede Landgilde under begge Byer. Gaardene var saaledes dels Fæste, dels

Selveje. Paa Fælleden havde de hver 10 Høveders Græsning. Paa Dragør havde de, foruden Samsengene, et Par Tofter eller »Indelykker«. 1677 ses, at den ene Gaardmand havde to, den anden tre Ildsteder, og at de hver havde 4 Heste og 10 Køer.

I Anledning af Gaardenes Fæstemaal opstod efter Amtstuens Oprettelse flere Divergenser med Amtsforvalteren. Siden Svenskekrigen var der ikke blevet afkrævet Fæsteafgift ved Ejerskifte, og Bønderne mente sig derfor fritagne for denne Afgift. Men 1708 krævedes pludselig Fæste af alle siden Krigen afhændede Fæstegaarde, ogsaa Gaardene paa Dragør, og trods stor Opstand maatte de finde sig i at betale. Senere (1720) ses det, at Jan Timan gav 6 Rdlr. ved Indfæstning af Gaarden Nr. 1. Begge Gaarde svarede i Fæste til Kronen 20 Rdlr. for et Indelukke, som de forlængst havde indgrøftet fra Fælleden, og 1 Rdlr. i aarlig Afgift. Da Jan Jacobsen Huck 1751 overtog den ene Gaard, mente han sig fritagen for Fæste, da Hartkornet hørte ind under Hollænderbyen, hvor ingen saadan Afgift svaredes.

I Rentekamrets Regnskabsantegnelse paastodes, at Kongen stedse havde havt Fæsterettighed af de to Gaarde, og at en saadan fremdeles maatte svares. I Amtsforvalterens Erklæring ironiserede han over Dragør-Bønderne, der synes at have været enige om at ville betragtes som Selvejere. Amtsforvalteren skriver om deres Vægring, at »saadan Overhørighed vel overalt ikke kommer mig fremmed for blant Amagerne, mest ved saadan affaire hvad anbelanger Indfæstninger og Kongens Herlighed til Stederne af hvilket de lidet eller intet vil forstaa, men ved alle Lejligheder af deres bekendte Eegensindighed viser sig uhørlig vrangvillige udi.«[1])

Det ses deraf, at Dragør i skatteretlig Henseende ikke hørte under Hollænderbyen, men til de danske Byer, der var Fæstejord. Først ved Kongeskiftet 1848 fik de to Gaarde Skøde paa Samsengene som Ejendom, og de drev disse i Fællesskab indtil 1871. Men Gaardene havde Størstedelen af deres Jord liggende under Hollænderbyen, og de tog derfor ogsaa Del i denne Bys Afgifter. Iøvrigt havde de ogsaa Jord under flere af de danske Byer. Af Tønnes Jansen Drakers »Rekenschöp van seyn Landt« fra 1714—35 ser vi, at han havde 5—6

[1]) Kbh. A. Kontributionsregnsk. 1722—28 og 1748—51.

Fjerdinger Jord, som var delt i omkring 50 større og mindre Parter og svarede Skat deraf til tre Kommuner. Gaarden Nr. 1 (den søndre) havde 1740 6 Tdr. 6 Skpr. Hartk. 1820 havde den Nr. 2 og var paa $7^1/_2$ Td. Hartk., 1865 $4^1/_4$ Td. Den brændte 1740, og Ejeren fritoges et Aar for Brandpenge 36 Rdlr. 36 Sk. 1793 vurderedes den til Brandforsikring for 2270 Rdlr. Dens Indehavere var: Jan Jansen Timan (1720), Jan Jacobsen Huck (1751), Tønnes Jansen (1777), Cornelis Dirchsen Schøit (1811), Pitter Jansen (1854). Gaarden Nr. 2 (den nordre) var tidligere en mindre Gaard. Den blev ombygget og udvidet omkring 1790 og blev derefter den største, hvorfor den fik Nr. 1. 1820 havde den 12 Tdr. 6 Skpr. og 1865 ca. 8 Tdr. Hartk. Dens Indehavere var: Jan Jacobsen Buur (1735), Jan Jacobsen Tønnesen (1766), Jan Jansen Huck (1774), Jan Jansen Tønnesen (1820), Jacob Theisen Schmidt (1845), Lars Madsen og F. J. Madsen.

Skibsfart udfoldedes paa Dragør fra det 17. Aarh.s Begyndelse, særlig af Hollænderne, som stadig havde deres »Skuder« liggende i Havnen. De udførte Heste, Aal, Korn og Haveprodukter herfra og indførte Bygningsmaterialer, Kul, Brænde, Øl o. s. v. Men ogsaa enkelte Dragørboere begyndte snart at sejle som Skippere i udenlandsk og østersøisk Fart. 1666 ses, at Dragør havde 3 Smaaskibe paa 14 Læster. Omkring 1700 havde Byen et større Skib, tilhørende Niels Nielsen; det sejlede baade paa England og Portugal. 1710 fandtes 7 »Jagtskippere«. Det var en af disse, Pitter Jansen, der 1712 paa en Rejse til Grønsund under et Slagsmaal slog Marie Grubbes tredie Mand, Færgemand Søren Sørensen Møller, »Borrehuset«, ihjel og blev dømt til 3 Aars Arbejde i Jærn paa Bremerholm. Efter den anden svenske Krig begyndte et vældigt Opsving i Skibsfarten, der navnlig i 1720erne og 30erne medførte en stor Omsætning af Fartøjer[1]). 1733 havde Byen 60 Skippere, 1748 var der over 100 Skippere med 130 Fartøjer paa over 10 Læster; de 25 var fra 20—30 L., de 30 fra 30—50 L.,

[1]) I de to Tiaar »pæledes« til Havnen ikke mindre end 146 Fartøjer og Baade paa 785 Læster. 1740—62 købtes og solgtes 240 Fartøjer paa 2170 Læster, deriblandt ca. 100 Jagter, flere Galeaser og Galioter.

5 over 50 L. Kun København havde større Skibstonnage end Dragør.

Det var ikke ganske uden Grund, at Københavns Skipperlaug 1749 klagede over en stærk Konkurrence fra Dragørskipperne, der truede med helt at ødelægge dem. De hentede baade Brænde til Hoffet og førte Korn til og fra Statens Magasiner. Det ses (1749), at to Dragørskippere, der skulde lade Magasinkorn i Korsør, havde været opsætsige mod Kommandanten og blev mulkterede, fordi de ikke vilde lyde hans Befaling om at slukke Ilden i deres Kabysser. Hvad Konkurrenceforholdet angaar, synes det ordnet saaledes, at Skipperne fra Dragør maatte indtræde i Stadens Skipperlaug og løse Borgerskab i København for at sejle for egen Regning. Der fordredes — efter Skipperlaugets Artikler af 1707, for at være gode Skippere og Styrmænd, en Eksamen i Navigation, ɔ: Kendskab til Solens og Maanens Bevægelse, Ebbe og Flod, og Brugen af »Grad-Stokken«. Det var dog tilladt indrullerede Matroser at føre smaa, aabne Fartøjer i indenrigs Fart uden Borgerskab eller Eksamen. Denne Tilladelse synes misbrugt, idet Skipperlauget 1751 klagede over, at saadanne Matroser sejlede med større Fartøjer, end de havde Lov til, og der blev givet Tilhold om at efterleve Anordningen[1]).

Eksamenskravet synes derefter at have lagt Hindringer i Vejen for Dragørskipperne, ligesom de ved forhøjede Havneafgifter i Hovedstaden hæmmedes i den frie Udfoldelse af deres Erhverv. Der spores ogsaa, især i 1760erne, en Nedgang i Dragørs Søfartsflaade, baade i Skibenes Antal og Størrelse. Der fandtes 1766 kun 111 Fartøjer hjemmehørende her, deraf 30 under 12 Læster, 50 fra 12—28 L., 11 fra 28—36 L. og neppe mere end 20 større Skibe. Den samlede Tonnage var da neppe 2000 Læster. Og dette Forhold ses ikke undergaaet nogen væsentlig Forandring i Tiden indtil 1800.

Det raske Opsving, som Dragørs Skibsfart havde, og som kulminerede omkring 1750, skyldtes ikke mindst Hollændernes Velstand. En Trediedel af Skipperne stammede fra Hollænderbyen og medbragte Arv og Velstand derfra, ligesom mange laante Penge hos Hollænderne til deres Skibsparter. De var næsten alle parthavende og selvejende Handels- og Fragtskip-

[1]) Overkancellisekr. Brevbog 1751—52, 106.

pere, som drev egen Næring. Mange af dem opkøbte Korn, Brænde og andre Varer i Provinsbyerne for egen Regning, og solgte disse i Hovedstaden. Et Skib, der hed »Amagerbonden«, førte Amagerprodukter til Provinserne. Som Regel tjente Skibene gode Penge[1]). En almindelig Jagt, der gjorde 6—8 Rejser om Sommeren til Jylland, Sverrig eller Norge, kunde tjene 90—100 Rdlr. paa hver Rejse. Og om Efteraaret og Vinteren, naar de laa i Vinterleje, havde de undertiden en god Ekstrafortjeneste ved Deltagelse i Bjergning af grundstaaende Skibe.

Dragør var saaledes gennem sidste Halvdel af det 18. Aarh. — skønt Byen ikke havde Købstadret — en af de første Søfartsbyer. Dens mange Smaaskippere udfoldede en livlig Virksomhed i vore Farvande, hvor de var paa Færde alle Vegne med deres Fartøjer. Byens Havn kunde ikke nær rumme dem alle i Vinterleje. En Del havde Vinterleje i København, hvor Skipperne havde et Herberg i Nyhavn, Huset Nr. 8 bag Charlottenborg. Huset er endnu ved et Basrelief paa Façaden betegnet »Dragør Herberg 1774«. Tilsidst havde Dragør en mindre Navigationsskole, hvor Ungdommen om Vinteren oplærtes i de nødvendigste Sømandskundskaber.

Under den engelske Krig 1801 og 1807—13 led dette Søfartserhverv og dermed hele Byen en alvorlig Afbrydelse og et Tab, som den var mange Aar om at forvinde. I en Beretning herom i »Nyeste Skilderi« 26. Bd., 1309, 1816, finder vi følgende Notits herom:

»Af alle Søstæder i Danmark har neppe nogen lidt mere ved Krigen end den mindste iblandt dem, Dragør paa Amager. Førend Ufreden ejede denne vindskibelige By omtr. 80 maadelige Fartøjer, hvormed Dragøerne sejlede paa alle Provindserne, ja endog paa udenrigske Havne. Men dels ved Opbringelse, dels ved at drives paa Grund af Fjenden, er hiint Antal af Fartøjer nu saa formindsket, at Byen i det hele kun tæller 20. Ingen af dem, der paa denne Maade mistede deres Skibe, have Udsigt til at kunne anskaffe sig nye, og de maa nu tage Fragt for andre, da de ikke have saa megen Formue, om de end ejede Fartøjer, at indkøbe Ladninger, f. Ex. Brænde, som de almindeligen plejede at bringe hertil (Kbhvn.); thi det, hvor-

[1]) Det ses, at Skibskapt. Lieberts Enke 1758 maatte svare 100 Rdlr. i Renteskat for ét Aar.

til der i Fredstiden kun behøvedes 3 til 400 Rdlr., udfordrer nu nogle Tusinde Rigsbankdaler. Det er heller ikke saa let for dem at faa Fragt, da der i denne Tid ere saa mange, der søge den, og Fragtfarten i det Hele kun er saare maadelig.«

Først i 1830erne begyndte Dragør at komme paa Fode igen. Ifølge Sterm havde Byen da 50 Skippere; men de var neppe alle aktive. Iøvrigt hedder det videre: »Indbyggerne er bekendte som raske Søfolk, der ernærer sig dels ved Fragtfart med egne Skibe, dels ved Fiskeri og Lodseri. Byen ejer 39 Fartøjer paa 1082 Læster. De fleste fare med Brænde mellem København og Provinserne, 6—8 sejle paa Østersøen og England, men søge mest Vinterhavn hjemme. Desuden haves 35 Kragejoller, der bruges dels som Bjergningsfartøjer, dels sejle de med Tørv fra Humlebæk og føre Grøntsager til Helsingør etc.« At der endnu var Minder om Hollænderne, ser vi af de hollandske Navne, som flere af Skibene bar, f. Eks. »Junge Jan«, »Unge Diderick«, »Marieten«. Endnu 1843 var Byen kun naaet til 55 Fartøjer paa 857 Læster. Under Treaarskrigen kom atter nogen Tilbagegang, saa der 1851 kun var 42 Fartøjer paa ca. 800 Læster. Men efter Krigen fulgte et stærkt Opsving i Tonnage. 1857 havde Byen 60 Skibe med 1427 Læster; 1870: 67 med 3584 Læster (6860 Tons) og 1877: 78 Skibe med 12,442 Tons[1]). Man tog imidlertid ikke tilbørligt Hensyn til Dampskibsfartsfartens Udvikling, men opkøbte stadig større, ældre Sejlskibe, saa Dragør i Tonnage atter stod som Nr. 3 i Rækken af danske Søfartsbyer næst efter Helsingør. Dampskibstrafiken ødelagde imidlertid efterhaanden Sejlskibsfarten, mange af de gamle Skibe forliste uden Assurance eller svarede sig ikke, og en stærk Nedgang blev ret hurtig Følgen. 1886 havde Byen 63 Skibe med 5512 Tons; 1890: 56 Skibe med 4230 Tons. En stor Del brugtes mest som Lægtere ved Bjergninger. Omkring 1900 var kun en halv Snes Smaaskuder tilbage, og Beboerne, der dog vedblivende nærmest var Søfolk, maatte tage Hyre som Skibsførere, Styrmænd, Maskinmestre, Matroser o. s. v. med Skibe fra andre Byer eller gaa paa Langfart med udenlandske Skibe. Ungdommen, hvis Vej tidligere var Søen, søger nu for en stor Del over i andre Erhverv og fæster Bo andre Steder.

[1]) Til en Læst regnedes ca. 20 Tdr., til en Ton ca. 2000 Pund.

Lodseri har gennem 2—300 Aar været et vigtigt Erhverv for Dragør. De fastboende Fiskere paatog sig først som »bekendte« Mænd at lodse fremmede Skibe gennem Drogdens og Sundets vanskelige Farvand. Fra 1648, 8. Marts, indtraadte Lodsning som priviligeret Erhverv, idet Kongen da gav Bevilling til 6 Mænd paa Dragør »for deris tienste med Vores Floede og Orlog Skibe at ledsage igiennem Renden imellem Amager Land og Saltholmen at maae nyde aarligen saa meget til Løn, som een af Voris Styrmænd paa Voris Orlogsskibe maanetligen nyder, som dennem af Voris Zahlkammer rigtigen skal betalis og begynde fra Nyt Aars Dag« ....[1]) De fik derefter udbetalt hver 14 Rdlr. aarlig til Jul, og fra 1691 blev Betalingen forhøjet til ialt 142 Rdlr. (ca. 24 Rdlr. til hver), der udbetales ved Amtstuen. Ved Siden af denne Gage som »kongelige Lodser« havde de naturligvis Indtægten af private Skibe, som de lodsede gennem Sundet.

Det ses ikke, hvornaar Antallet af Lodserne derefter blev forhøjet. Men det skete formentlig 1731, thi før 1740 var Tallet fordoblet til 12, og 1740 fandt atter en Udvidelse Sted, idet Kongen gav Ordre til Stiftsamtmanden — til større Tryghed for de Søfarende — at lade indrullere endnu 12 unge Mænd paa Dragør til Indøvelse i Lodstjenesten »for i Tiden at succedere de 12 i vor Sold staaende Dragøe Lodser«[2]). Allerede 1744 avancerede de 6 af disse til Fastlodser, som skulde »hver nyde mod 63 Rdlr.«, medens de andre 6 skulde blive staaende som Reservelodser med deres hidtil havte Gage.

Først paa den Tid synes truffet en Ordning m. H. t. Lodsdistriktet. 1744, 9. Maj, gaves et kgl. Reskript, hvorefter Dragørlodserne skulde beholde deres tidligere Privilegier, bl. a. til at lodse gennem Sundet sydfra, hvorimod Lodserne fra Helsingør sydpaa kun maatte gaa til nordre Tønde[3]). Dragørlodserne skulde her holde det krydsende for at modtage Skibene til Østersøen, og de skulde stadig holde en Mand parat i København til at modtage Skib, som ønskede Lods sydpaa. Medens Dragørlodserne, som det ses, sorterede under Amtmanden, skulde Helsingørslodserne forblive under Admi-

[1]) 2. Del, pag. 217.
[2]) Sæl. Tegn. 71, 683.
[3]) Bilag XII.

ralitetet, der iøvrigt skulde paadømme og decidere alle Tvistigheder mellem Skipperne og Lodsvæsenet.

Til Privilegierne hørte iøvrigt, at Lodserne havde Frihed til at yde Hjælp til Skibe, som løb paa Grund, med at udføre Varp eller Anker eller »forcere Sejl« for at bringe dem flot uden at losse, mod en akkorderet Godtgørelse. Det siger sig selv, at denne Frihed var Dragørboerne til Hinder i deres Bjergningssjou og vakte megen Fortrydelse. Der synes i Slutningen af det 18. Aarh. at være truffet en Overenskomst mellem Lodserne og Byen om Afstaaelsen af denne Frihed til Fordel for Beboerne, da det efter den Tid ofte ses i Byens Regnskaber, at Lodserne fik »et Feu« eller en Ducør, naar en god Bjergning havde fundet Sted.

1741 blev der iøvrigt givet Lodsernes Hustruer, i Lighed med de indrullerede Søfolks, Frihed til at væve for Folk i selve Byen; men de maatte ikke væve for fremmede under Straf af Privilegiets Fortabelse.

At Tiden ikke havde Hast, ser vi af den Ordning, der endnu efter 1800 var truffet med Lodsning fra København.

Naar et Skib skulde have Lods gennem Drogden, sendte man Bud til Lodsoldermanden eller Lodskaptajnen paa Dragør efter den Lods der var for Tur. Skipperen maatte foruden Lodshyren betale for Budet og for Lodsens Gang derind 2 Mark 8 Sk.

Indgreb i Lodsernes Næring fandt selvfølgelig Sted. 1785 tiltaltes 5 Mænd paa Dragør for ulovlig Lodsning. De blev af Retten dømte til at betale Lodserne eller Lodsoldermanden hvad de havde modtaget i Lodspenge. Og for Fremtiden bestemtes da, at der, foruden Konfiskering af den Fortjeneste, man ulovlig havde tilvendt sig, første Gang skulde betale 2 Rdlr. Bøde og senere dobbelt op, ligesom der var anordnet for Helsingørs Lodseri [1]). Lodserne var paa den anden Side pligtige at yde Skibene Hjælp. Omkring 1800 ses, at en Dragørlods havde nægtet at gaa ombord i en svensk Fregat »Thetis«, der var løben paa Grund i Sundet. Han maatte sidde en Maaned i »Holmens Laage«. Familien havde dog Lov at bringe Mad ind til ham.

Paa Antallet af Lodsninger i det 18. Aarh. haves ingen

[1]) Kanc. Brevb. 91, 207.

Oplysninger; men der passerede en Mængde Skibe gennem Sundet, mindst 5000 aarligt (omkring 1800 ca 10,000; 1870 ca. 32,000) saa Lodstrafiken var i livlig Tiltagende. 1877, da Lodseriet var paa sit højeste Standpunkt, havde det 5597 Lodsninger. Derefter begyndte en stærk Tilbagegang; 1886 var Lodsningernes Antal gaaet ned til 2049 og 1895 til 1250 og Indtægten selvfølgelig i Forhold dertil.

De 18 forannævnte Fastlodser skulde besørge Lodsningen og »dele de forefaldende Indkomster«. Den faste Løn synes da ophævet og en reglementeret Delingsmaade maa være indtraadt. Endnu 1802 var Lodsernes Tal ikke blevet forøget, men 1830 var Tallet 24, foruden nogle Volontører, og i 1870erne var det steget til over 50. I 80erne begyndte en Nedgang, saaledes at den 1890 kun var 47, 1894 kun 30, hvoraf Staten maatte overtage Pensioneringen af de 8. 1906 var der kun 17 tilbage, og deraf maatte igen de 10 pensioneres af Staten. Saaledes havde Skibsfarten frigjort sig ved Dampskibstrafiken, Farvandets Afmærkning og Belysning, og Dragør var atter en Indtægtskilde fattigere.

En Lodsoldermand, Peder Esborsen, nævnes 1759, og derefter 1785 Poul Schmidt. Som hans Efterfølger fulgte Rasmus Sørensen Præst fra 1802, og fra 1823 Kaptajn Meinertz, der 1832 blev Lodsinspektør. I denne Stilling ansattes 1848 Kapt. P. E. Sletting og senere Generalkrigskommissær Gandil, Kommandør N. C. R. Møller og Kapt. Th. Messerschmidt. 1820 blev tillige ansat en Lodsbogholder. Denne Stilling overtog 1828 Kapt. P. Jepsen, som havde været Skipper paa Island. Han omorganiserede Lodseriet og blev udnævnt til Søkrigskommissær. Hans Efterfølger blev 1858 Kapt. M. N. Rander og fra 1885 Lods D. J. Jans. Fra 1912 bestyres Lodseriet igen af en Oldermand.

Lodsdelingen var ordnet i fire Lønningssatser, nemlig fuld Part, $^3/_4$ Part, samt Ekstralodsdeling paa $^1/_2$ Part og Reservelodsdeling paa $^1/_4$ Part. Lodsinspektøren fik 2 fulde Parter og Bogholderen $1^1/_2$ fulde Parter. Forlods fragik 4% til Baadene og 6% til Enkepensioner. Pensionisterne indtraadte i en af de forannævnte lavere Lønningssatser. Fuld Delingspart var 1877 det højeste, den har været, nemlig 4528 Kr.; 1882: 3649 Kr.; 1885: 1980; 1905: 13—1400 Kr. Lodseriets hele

Indtægt, der i 70erne var langt over 700,000 Kr., udgjorde 1890 ca. 110,000 Kr.

Lodsbaadenes Antal var omkring 1800: 4; 1822: 6; 1849; 9 og 1860: 10. Indtil 1823 holdt Lodserne Vagt under et Halvtag paa Gavlen af Byens søndre Smedje, men dette Aar opførtes et Lodshus i Flugt med Smedjen; Pladsen lejes stadig af Havnen.

Indrulleringen af fast Mandskab til Flaaden kom ogsaa til at spille en økonomisk Rolle for Dragør. Omkring 1700 indførtes af Christian d. 5. den Ordning, at der i Stedet for det bestemte Antal Baadsmænd[1]), som Sølægderne skulde stille, antoges og indrulleredes alle de unge Søfolk, der vilde melde sig til Flaadens eller Holmens Tjeneste. De oppebar en ringe Maanedsgage, naar de var i Tjenesten, og naar de blev »stoppede« for at vente paa Udkommandering, fik de »Ducør« eller halv Gage. Men ved Siden deraf gaves dem visse Erhvervsfriheder, de maatte nedsætte sig som Haandværkere og fritoges for borgerlige Ombud, Skatter og Tynge og iøvrigt maatte de, paa Trods af de strænge Haandværkslav, ernærer sig ved deres Hænders Gærning, dog maatte de ikke holde Svende, Drenge eller Piger i deres Haandværk. Naar de giftede sig, fik deres Hustruer Tilladelse til at drive Vævehaandværk; og naar Manden efter 14 Aars tro Tjeneste paa Holmen, ønskede Afsked, maatte han bruge det Haandværk eller Erhverv, han havde lært i Tjenesten, til Hjælp til sin og Familiens Underhold.

Paa den Maade fik Dragørs unge Sømænd en god og forholdsvis let Adgang til at bane sig Vej til forskellige Livsstillinger, baade som Haandværkere, Styrmænd og Skibsførere, idet de indrullerede Matroser fik Lov til at føre mindre Fartøjer i indenrigs Fart uden at løse Skipperbevilling.

Hvert Aar i Februar eller Marts afholdtes en Indrulleringssession paa Dragør for at »mønstre«. Her var Amtsforvalteren o. fl. Autoriteter tilstede. Byen gav Fortæring; det ses af Byens og Havnens Regnskab, at der hvert Aar brugtes 40 à 50 Rplr. dertil. 1758 udtoges 150 Mand af Dragør til Kongens Tjeneste. Ved Sessionen 1759 udbetaltes i »Ducører

[1]) Amager var en særlig Sølægd, som stillede 40 Baadsmænd i paaklædt Stand.

og halv Gage« 391 Rdlr. Ved Sessionen 1776 indrulleredes 90 Mand, som hver fik udbetalt fra 1 til 6 Rdlr. Men senere blev man efterladende; maaske Staten manglede Finanser og ikke kunde præstere de store Udbetalinger. 1798 fandt Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, at der herskede stor Uorden i Rullen for Amager og foreslog Kongen, at der afholdtes en ekstra Session for at bringe Papirerne i Orden. Dette skete ogsaa. Men samtidig opstod der Spørgsmaal om, hvorvidt Amagerne ikke endnu var pligtige at afgive Søfolk gratis, som før, da de ikke svarede nogen Soldaterskat; men de henviste til en kgl. Resolution af 1682, og dermed syntes Autoriteterne at have slaaet sig til Ro[1]).

Hvad Tallet paa den indrullerede »faste Stok« paa Dragør var, ses ikke bestemt; det synes stigende med Tiden. Efter Ekstramandtallet 1743 udgjorde det højst et Par hundrede Mand; men med Byens Vækst blev Antallet langt større. Mange blev staaende i Rullen til en ret fremrykket Alder, og selv om de sejlede som Skibsførere. Da Byens Beboere 1792 klagede over, at de blev overbebyrdede med Høhoveri, kaldte de sig alle »Kongens indrullerede Søfolk«. Og efter Sterm var Tallet endnu i 30erne ca. 750 Mand. Det lyder ganske utroligt, naar Byens samlede Indbyggertal angives til ca. 1600 Mennesker.

Haandværk dreves ikke i nogen betydelig Grad paa Dragør før efter 1700. Det ses, at Byen 1686 havde en Bager, en Skomager, en Smed, to Skræddere, en Tækker, en Kurvemager og noget senere en Rebslager. Men det varede ikke længe inden der kom to Smede. Og allerede 1743 fandtes her omkring 20 Haandværkere, foruden en Mængde Væversker, hvis Virksomhed dog vel mest maa henregnes til Husflid. 1770 var der kommet to Bagere, nemlig Ole Mørck og Jens Riever, som begge »sad udi en anseelig stærk Næring«. Omkring 1800 fandtes ikke mindre end 36 Haandværkerfamilier, derat 6 Bagere, 7 Skomagere, 2 Smede, 2 Tømrermestre, en Murermester, kun én Skræder og en Rebslager, men mange »Tømmermænd« (Skibstømrere).

Rebslageriet havde været nedlagt i lang Tid; men 1773 søgte Byen om, at der atter maatte nedsætte sig en Reb-

[1]) Kanc. Brevbog. 1798, 1235; 1799, 483.

slager, saa Skipperne kunde faa det nødvendige Tovværk til deres Fartøjer. Københavns Magistrat fandt det »fornærmeligt mod Stadens Rebslagerlav, da der intet Tilsyn kunde føres med Arbejdet. Kongen resolverede imidlertid, at der maatte bo en Rebslager paa Dragør, men han maatte kun sælge sit Arbejde til Byens Folk [1]). 1890 havde Byen omkring 40 selvstændige Haandværkere.

Vævning har fra gammel Tid været brugt paa Dragør. 1651 ses, at Væverlavet i København klagede over Indgreb i dets Rettigheder og Næring af Landsbyerne paa Amager, hvor Vævning altsaa har været drevet ikke blot som Husflid og til Husets Behov, men som Erhverv. 1655 træffer vi ogsaa Navnet Morten Weffuer paa Dragør. Imidlertid blev det ved Sø-Indrulleringsforordningerne tilladt de Indrulleredes Hustruer og Døttre at væve for Fremmede, ligesom Lodsernes Hustruer, og dette Haandværk blev derefter et betydeligt Erhverv for Dragørboerne.

Det ses af Byens Vedtægt 1732, at de, der vævede tidligere havde Lov at benytte fremmed Hjælp dertil. »Om nogen hos os,« hedder det, »tager nogen udensogns Pige an paa Væve-Haandværk, som har lært det før, skal svare for hende 1 Rdlr. aarlig.« Ligeledes skulde svares 3 Mark aarlig til Byens Kasse for en Lærepige. Men ved Indrulleringsforordningen af 1770 toges det Forbehold, at Vævefriheden kun gjaldt Sømændenes Hustruer »saavidt de med egne Hænder kan afstedkomme«. 1785 udvidedes dog atter denne Frihed til, at de ved egen og Familiens Hjælp maatte forarbejde og sælge vævede Varer, baade grove Tøjer, Lærred, Dynevaar, Dækkener, Gulvtæpper osv. Københavns Væverlav holdt et vaagent Øje med, at Privilegiet ikke overskredes. 1789 ses det, at Dragørboerne klagede over, at Stadens Politimester, efter Lavets Foranledning, havde forbudt deres Hustruer at væve. Beboerne fik dog Medhold hos Kancelliet — i Henhold til nævnte Forordning af 1770 — kun skulde de godtgøre, at Væverskerne hørte til de indrullerede Søfolks Familier [2]). 1803 klagede atter Stadens Linnedvæverlav over Indgreb i deres Rettigheder og lod alle Dragørkonerne indstævne for Retten. Alle de Koner,

[1]) Kanc. Brevbog. 1773, 565

[2]) Kanc. Brevb. 1789, 2271.

hvis Mænd var indrullerede, blev frikendte; kun én, som var gift med en Skomager, maatte betale 4 Rdlr i Bøde. — Med Næringsloven af 1857 indtraadte som bekendt fuld Næringsfrihed ogsaa paa dette Omraade. Spørger vi nu hvilket Antal Væve, der brugtes i Byen, ses det, at der 1743 fandtes mindst 150. Omkring 1830 brugtes en Væv i omtrent hvert Hus, altsaa paa det nærmeste 300. Endnu 1870 fandtes 270 Væve, hvoraf 21 brugtes til uldent Stof, 53 til Bomuldstøj, 170 til Linned og 26 til andre Tøjer. Produktet solgtes dels underhaanden til Forbrugere, dels til københavnske Handlende. I 1880erne indbragte dette Erhverv 60—70,000 Kr. aarligt til Byen. 1890 brugtes endnu 112 Væve. I 1830erne byggedes et større Væveri ovenfor Byen af Fabrikør Stahl. Det maatte imidlertid snart nedlægges. I 1889 købtes og udvidedes af Grosserer J. Chr. Christensen det en Del Aar tidligere af Thøgersen & Søn anlagte Linnedvæveri paa Store Magleby Grund; det indrettedes til Jaquar-Væveri og dreves fabrikmæssigt. Det omfattede 80 Væve og beskæftigede straks ca. 150 Kvinder, for hvem Hjemmevæveriet daarligt kunde betale sig mere. Vævehaandværket er nu for Dragør kun et Minde om en svunden Tid.

Blegeri har ogsaa gennem lange Tider været en Indtægtskilde for Byen. De flade Strandenge og Søvandet afgav gode Betingelser herfor; men da Hollænderne ejede Jorden, maatte man affinde sig med dem indtil Byen købte sine Blegepladser 1810. Her ligger Tusinder af Stykker Hvidevarer hele Sommeren, som Hovedstadens Lagere sender ud til Blegning. 1870 levede 12 Familier af denne Beskæftigelse; nu er der dog næppe mere end 8 Blegere, men flere af disse har Medhjælp til Arbejdet.

Fiskeri var fra gammel Tid et mer eller mindre lønnende Erhverv for Størstedelen af Dragørs Befolkning indtil Skibsfarten efterhaanden fangede dens hele Livsinteresse. Og naar Dragørboerne holdt op at fiske, var der fremmede Hænder nok til at tage fat. De fremmede benyttede saa Dragør Havn som »Leje«, og det er derfor umuligt at se, hvad der kom Dragørfiskere og hvad der kom de fremmede til Gode. Af Havnens Regnskab ses, at der omkring 1730 har været en ret

betydelig Opgang i Sildefiskeriet, som da i lang Tid synes at have ligget brak.

Havnens Indtægt af »Fiskerilaug« — den Tid Fiskerbaadene brugte Havnen i Fisketiden — altsaa foruden Sommerlaug og Vinterlaug — var 12 Skill. pr. Baad (for hele Perioden). Denne Indtægt begyndte pludselig at stige, først til 25, senere til 30 Sletdlr., hvoraf altsaa ses, at der har deltaget omkring 150 Baade. Fra 1785 til 1805 forøgedes Indtægten af »Fiskeripenge« yderligere til 60 Rdlr. aarligt, medens den igen fra 1810 til 1830 gik ned til 25 à 30 Rdlr. hvert Aar.

Derefter synes Dragørs Betydning som Fiskerleje atter ophørt. Silden gik paa sin lunefulde Vandring ad andre Veje mellem Havene og Fjordene, hvor den skiftevis fandt sine Livsbetingelser. Dens gamle Vej gennem Sundet kunde den til Tider næsten helt forlade og til andre Tider følge igen i rigt Maal. 1888 fiskedes af 12—14 Baade fra Dragør kun 565 Ol, og 1890 ca. 9000 Ol; det sidste Aar androg Sildefiskeriet i Sundet i det hele 50,000 Ol til en Værdi af 70,000 Kr.

Aalefiskeriet i Sundet og Kalvebodstrand synes ikke tidligere udnyttet i nogen væsentlig Grad af Dragørfiskerne, idet Hollænderne havde en Slags Monopol paa dette Fiskeri indenfor en vis Dybde rundt om Amagers Sydende. Fra 1865 lejede Dragørfiskerne Aalefiskeriet af Hollænderne for 40 Rdlr. aarligt, og fra 1870 for 80 Rdlr. aarligt. 1885 ophørte Lejemaalet, da Fiskeriet ikke betalte sig. Senere fiskede imidlertid Dragørerne udenfor »det laasede Vand«, og dette Fiskeri gav derefter ret godt Udbytte; 1888 fiskedes af faa Baade 1100 Pund Aal, der indbragte 6—700 Kr., og 1895 gav det en Indtægt paa 3400 Kr., 1899 endog henved 12,000 Kr.

Rejefiskeriet var fra Midten af det 18. Aarh. blevet en væsentlig Indtægtskilde. Det hedder herom hos Thura (1758): Næsten alle Husmænd paa Amager gaar om Sommeren i Stranden for at fange Rejer, som de daglig i stor Mængde føre ind til København og sælge med stor Fordel. Endnu i 1870erne og 80erne fiskedes paa Dragør aarligt for 2 à 3000 Kr. Rejer; men fra 90erne var dette Fiskeri ubetydeligt og er senere blevet ganske betydningsløst.

Torskefiskeriet i Sundet haves der ingen Oplysning om fra ældre Tid. I 1880erne og 90erne fiskedes fra Dragør for

4 à 500 Kr. aarlig, men senere er dette Fiskeri taget til, saa der omkring 1900 fiskedes for omtrent det dobbelte Beløb.

Jordbrug og Kreaturhold har gennem lange Tider tjent Byen som Bierhverv. 1677 ses, at 11 Beboere — foruden de to Gaardmænd, der havde 20 Køer — holdt 14 Køer; og mange havde baade Svin og Gæs, der maatte tøjres eller holdes ved Dørene, hvis Beboerne ikke vilde betale Græspenge for dem til Hollænderne. 1796 indførtes over 800 Gæs herfra til Hovedstaden, og senere er der fra Dragør solgt 800 à 1000 Gæs hver Sommer. Fra omkring 1770 til 1850 holdtes Køer af en stor Del af Beboerne, omtrent i hvert 6. Hus — foruden Kalve og Faar — og dette Kohold var til megen Nytte, særlig under den engelske Krig. Efter 1830 holdtes en Del Heste til Vognmandskørsel. Omkring 1890 havde Byen 74 Heste, 42 Køer, 34 Faar og 26 Svin.

For at kunne holde denne Kvægbestand, havde mange af Beboerne lejet og senere købt Jordlodder af Maglebylille Enge til Græsning og Høavl. 1775 havde ikke mindre end 40 Dragørboere saadanne Englodder. En stor Del deraf købte de efter Udskiftningen. Men da Dragør 1812 købte de 200 Tdr. Land af Hollænderbyens Fælled tæt Syd for Byen, solgtes Maglebylillejorderne igen. Kommunen var endelig istand til selv at skaffe Beboerne den nødvendige Græsning; om de end ikke havde tilstrækkeligt Vinterfoder, kunde de drive Kreaturhold som et nyttigt Bierhverv. Byen havde da, foruden en Del Heste, 100 Køer, 30 Kalve, 4 Faar og 100 Tillægsgæs.

Handel fra aaben Bod synes ikke fundet Sted paa Dragør siden Christian d. 4. helt forbød Hansetrafiken og indtil 1760-erne. Al Handel i Nærheden af Hovedstaden skulde drages derind, og særlig efter Christianshavns Anlæg blev Amager henvist til at handle der, idet der skulde betales Accise af alle de Varer, der førtes ind og ud. Men efterhaanden som Skibsfarten udviklede sig paa Dragør, opstod der Handelsskippere (som jo maatte løse Næringsbevis i København), og de tilførte de fleste — ogsaa fremmede — Varer til Forhandling fra deres Fartøjer i Havnen, og derved forsynedes Byen med de nødvendigste Ting til Livsopholdet.

Den første Købmandshandel, der findes oprettet paa Dragør, knyttede sig til Ejendommen Nr. 4 (Matr. Nr. 17) paa Konge-

vejen, der egentlig er et gammelt Købmandshus. Det ejedes af Grith Hansdatter, der 1766, 20. Juni, fik Bevilling af Rentekamret til Høkeri med Urtekram, Isen- og Galanterivarer. Hun solgte 1780 Stedet til sin Svigersøn Jan Evertsen for 298 Rdlr., og Købmandshandelen synes fulgt med. Omkring 1790 ejede Skipper og Foged Jacob Bertelsen den vestlige Del af Grunden, hvor han lod opføre den nuværende ret statelige Bygning, som han med Udhuse osv. 1793 fik vurderet til 2400 Rdlr. Den østlige Del, hvor Købmandshandelen var, ejedes af Lods Jens Jansen, som formentlig stadig drev Forretningen. Jacob Bertelsen solgte imidlertid 1814 sin Ejendom til sin Svigersøn Skipper Hans Olsen Brodersen, som døde tidlig og hvis Enke da giftede sig med Lods Jens Jansen. Ejendommene blev derved atter forenede. Det samlede Kompleks købtes 1818 af Koffardikaptajn P. Jepsen, senere Lodsbogholder. Han drev en ret betydelig Handel og udvidede 1830 og 1837 Ejendommen ved Tilkøb af to Huse øst for, tilhørende Chr. Nielsen Asp og Jacob Isbrandtsen Raagaard. Efter Jepsens Død (1858) fortsatte hans to Døttre, Trine og Julie Jepsen Forretningen, indtil den længstlevende giftede sig med Købmand J. N. Ravn, som derefter drev den i ca. 40 Aar.

Den næste Købmandsbevilling blev givet 1784 til Cornelius Theisen Palm, der fik Tilladelse til at holde Udsalg af Spækhøker-, samt ostindiske og vestindiske Varer, imod at købe sine fremmede Varer i København. Han benyttede kun Bevillingen til 1789, hvorefter Magnu Albrechts 1791 søgte om Tilladelse til at overtage den paa samme Vilkaar og mod at svare 4 Rdlr. i aarlig Afgift[1]). Antagelig var det den samme Handel, som Sidse Hansdatter 1797 fik Tilladelse til at overtage efter sin Moder, og som senere (1815) Høker Hans Henriksen Palm havde. 1819 besværede Palm sig over, at det var blevet forbudt ham som Spækhøker at handle med Kaffe og Sukker. Han mente, at Kapt. Jepsen var Skyld deri. Senere blev han Sætteskipper og deltog i Bjærgninger. Som saadan klagede han 1823 til Amtmanden over, at flere af Bymændenes Baade fik større Parter i Bjærgningerne, end de var maalte til. Hvordan det senere gik med Handelen,

[1]) Sæl. Reg. 79, 622 og 88 b., 788.

ses ikke. I 1830erne havde Dragør to Urtekræmmere og 5 Høkere. Efter Næringsfrihedens Indtræden kom der snart flere til. 1890 havde Byen 29, mest mindre Handlende.

Under ***den engelske Krig*** led Dragørs Erhvervsliv, særlig Søfarten, et alvorligt Skibbrud, som det tog lange Tider at genoprette. Skibsfarten var ikke blot afbrudt i mange Aar, men omtrent hele Byens Skibsflaade, og dermed Størstedelen af dens sammensparede Formue og Ejendom, gik tabt, hvorved dens Eksistensbetingelser i væsentlig Grad var lagt øde. Allerede 1801 greb Krigen forstyrrende ind i Byens Liv. Hele det indrullerede Mandskab kaldtes til Vaaben. I en Notits i Byens Regnskabsprotokol afspejler sig den Nervøsitet, der greb Beboerne, da Englænderne mødte foran København. Efter Indføringen om Regnskabets Afslutning for Aaret 1800 har Skriveren tilføjet: »Dette blev skrevet og indført i Hast, da den engelske Flaade belejrede Hovedstaden Kiøbenhavn, som udholdt Slaget imod ham i 5 Timer den 2. April 1801, og vi Dragørboere hver Mand blev sat i Bevægelse til Forsvar for Kongen og Landet og med Indkvartering af Soldater.

Gud lad os i Fred og Venskab leve
Naaer vore Fjender os omsveve,
At vor Dragøebye med Enighed maa staae
Og alle vore Fjender til Skamme undergaae».

Efter Bombardementet blev Amager sat i Forsvarstilstand, og Øen blev stærkt hjemsøgt af Indkvartering. Flere forskellige Korps blev udlagt i Kantonnement i Landsbyerne, og en stor Del Kystmilits blev stationeret langs Øens Østkyst.

I Kystbevogtningen deltog det nylig sammentraadte frivillige Kongens Livjægerkorps, hvis 1. Regiment havde Kvarter i Kastrup og Stabskvarter paa Kastrupgaard. Her skal Bournonville have hentet Idéen til sin Ballet »Livjægerne paa Amager«. Dette smukke Korps rummede iøvrigt mange fortrinlige Mænd af de mest forskellige Borgerklasser, ogsaa kunstneriske Kræfter, saaledes flere af Det kongelige Theaters Kunstnere, som medbragte et godt Humør, der virkede oplivende baade paa Beboerne og Soldaterne og ofte bidrog til at forkorte den lange kedsommelige og besværlige Kystvagt. Denne bestod i at passe paa, at Ingen deserterede fra Amager med

danske eller svenske Baade, og at ingen Brevveksling førtes med Englændernes Flaade ved Hjælp af Skippere eller Rejsende,

I 6 Aar var Tilstanden usikker, og det 7. Aar brød Krigen atter ud, endnu mere voldsom. I Høsten 1807 mødte igen den engelske Flaade foran København. Dens Tilsynekomst satte en saadan Skræk i Beboerne, at de i Mængde flygtede fra Staden. Mange ældre Folk, Kvinder og Børn søgte ud paa Amager, hvor de troede sig mere sikre overfor Fjendens Kugler. Vogne fra Staden sendtes her ud for at hente Forsyning af Levnedsmidler. De tog Kvæg og Sædhovene paa Marken og gav som Betaling en Seddel fra Amtstuen. Sæden blev kastet ind i Proviantgaarden eller det kgl. Magasin, og da Bønderne igen fik Ordre til at hente den, var den raadden og ødelagt.

Blokeringen af Staden strakte sig dog ikke til Amagersiden. Kun Øens Adgang til Saltholmen blev spærret, og Bønderne turde neppe slippe deres Kvæg paa Fælleden af Frygt for fjendtlig Landgang for at hente det. Under den engelske Flaades Manøvrering i Sundet kom et af dens Linieskibe, »Mars«, som var paa 60 Kanoner, paa Grund paa Saltholmsflakket og blev stukket i Brand. Dragør havde stadig Besøg af Blokeringsflotillen, som søgte at spærre al Sejlads i Sundet og al Tilførsel til Staden fra Søsiden. Men da det ikke vilde lykkes derved at tvinge Hovedstaden til at udlevere vor — den dansknorske — Flaade, tog Fjenden den om Efteraaret med Magt og førte den bort.

Under Blokaden benyttede Hæren Lejligheden til at sætte Amager i Forsvarstilstand. 600 Ryttere og 1000 Mand Fodfolk, foruden Kystmilitsen, der omfattede 2—300 Mand, var lagt herud. Der anlagdes flere smaa Batterier paa Øens Østside, saaledes to ved Sundbyerne, to ved Kastrupværk, et ved Maglebylillevejen, to nord og et syd for Dragør. De var armerede med 66 større og mindre Kanoner. Ved Kastrup stationeredes en Stykpram, og i Dragør Havn laa 6 Kanonbaade til at holde Vagt og Udkik efter Fjenden. Kommandørkaptajn F. C. Fisker, der var udnævnt til Højstkommanderende over »Amagers Nationalarmé og Kystmilitse«, boede paa Dragør. Hans Næstkommanderende var Strandrideren paa Dragør, Major Moldrup. Til denne »Nationalarmé« sluttede sig mange

frivillige, der hverken havde Mundering eller Vaaben, udover hvad de selv skaffede sig, en Landse eller et Spyd. Man lavede sig Vagthuse af Tang og Jord langs Stranden. Og naar Majoren paa sin hvide Hest holdt Øvelser med Nationalarméen, samledes Befolkningen og fik sig en billig Morskab.

Marineforsvaret i Sundet lededes mest af Kommandørkaptajn J. C. Krieger, som ved flere Lejligheder gjorde sig fortjent ved Snarraad og Heltemod. Saaledes hændte det i Begyndelsen af Juni 1808, at en Konvoj paa ca. 80 Handelsskibe under Dækning af tre engelske Orlogsbrigger, kommende nordfra, ankrede op ved Malmø. Krieger havde samlet 21 Kanonchalupper og 7 Mortérbaade og lagt sig ved Dragør og Sydenden af Saltholmen for at opsnappe noget af det rige Bytte. To Gange søgte Konvojen at slippe bort, men blev drevet tilbage. Den 9. Juni Kl. 2 Eftm. lettede den tredie Gang for en frisk nordlig Brise, hvorfor Kanonflotillen straks løb ud fra Dragør, forcerede tværs over Farvandet og angreb Konvojen, som var delt i tre Grupper, hver med sin Beskytter. Baadene forfulgte de fjendlige Skibe til henimod Falsterbo Rev. De forreste Afdelinger undslap. En Orlogsbrig og 12 Handelsskibe erobredes. De 5 Skibe løb paa Grund og maatte brændes[1]).

Nogle Maaneder senere, den 20. Oktober, havde Krieger bragt i Erfaring, at en engelsk Konvoj atter var under Indsejling til Malmø. Han fik hurtigt samlet sin Flotille paa 19 Kanonbaade ved Dragør. Herfra bemærkede han, at flere af de engelske Koffardiskibe ved Indsejlingen til Malmø var komne paa Grund og blev dækkede af den svenske Kanonflotille, og samtidig styrede et engelsk Linieskib fra Bugten, Kursen derind. Krieger besluttede da at angribe dette Linieskib og forcerede af al Magt ad Malmø, hvor det ogsaa lykkedes ham at afskære det Adgangen til Havnen. Det viste sig at være »Africa«, som derefter vendte og styrede sydefter. Krieger forfulgte det og naaede det Kl. 4 om Eftermiddagen, da det maatte vende for Falsterbo Rev. Der aabnedes en heftig Ild, som vedligeholdtes i to Timer; »Africa« syntes da saaledes tilredt, at det daarligt kunde holde sig. Pludselig sank Flaget, og jublende stormede en Del af vore Baade ind paa den formentlig overvundne Fjende for at tage Skibet i Besiddelse; men da de var

[1]) Tuxen: Den danske og norske Sømagt 586.

Skibet mindre end et Riffelskud nær, vajede dets Flag atter, og der haglede et Lag af »Skraa«, som var ganske ødelæggende, ned over vore aabne Baade. Modet svækkedes dog ikke; Kampen fortsattes til Kl. 6½, da Mørket hindrede Kommandør Krieger i at iagttage den svenske Roflotilles Bevægelser, hvis Anslag mulig kunde være farlige, og tiltagende Kuling desuden satte »Africa« i Stand til at retirere. Den havde 6 Døde og 53 Saarede. Paa Pumperne naaede den ind til Karlskrona, men blev aldrig til Skib mere. Først Kl. 11 om Aftenen naaede Flotillen tilbage til Dragør med ialt 28 Døde og 36 Saarede. De 25 Døde begravedes Andendagen efter paa Store Magleby Kirkegaard, hvor senere er rejst dem en smuk Mindesten med Inskription om denne Heltedaad.

I Midten af August Maaned laa Kaptajnløjtnant L. Fabricius i Dragør med 12 Kanonbaade og 4 Mortérchalupper samt nogle Stykpramme. Ude paa Bugten gik et engelsk Linieskib til Ankers. Det lettede den 18. og stod nord efter. Da det var naaet til Aflandshage, vendte det og stod vester i, men Vinden døde hen, og det laa uden Føring. Fabricius benyttede Lejligheden til at give det et glat Lag, men Vinden blæste atter op fra vest, saa det flygtede over i Flinterenden efter at være forfulgt i 1½ Time af vore Kanonbaade.

Under forskellige Smaatræfninger sendtes en Del Kugler ind over Husene i Dragør. Et Sted dræbtes en gammel Mand, som var blind og laa i Sengen. Af Frygt for at blive ramt flygtede mange til Hollænderbyen under Skydningen. En Nat forsøgte en Baad fra den engelske Flaade at liste sig ind i Havnen og at stikke Ild paa de Fartøjer og Kanonbaade, som laa her. Mandskabet overfaldt Vagten, som de slog til Jorden. Men der blev dog hurtigt alarmeret saa mange Folk, at Englænderne maatte flygte uden at faa udført deres Plan.

Kapertiden — saaledes kaldtes den sidste Del af Krigen — varede ogsaa i 6 Aar. Fra 1807 begyndte det engelske Kapervæsen at tage stærkt Overhaand i vore Farvande, og Regeringen gav derfor Ordre til at udstede Kaperbreve til alle de Skippere, der ønskede saadanne, samt at understøtte dem med Penge og Vaaben til Udøvelsen af Kaperi. Det erobrede Bytte tilfaldt Staten, men deltes i Reglen mellem denne og Kaperne,

[1]) Victor Hansen: Vore Søhelte, 471.

saaledes at de sidste fik 20 % af Værdien. Der var ofte gode Penge at tjene, og Kaperskibe sværmede omkring i vore Farvande næsten som i Vikingetiden. Der udbetaltes i den Tid, Krigen varede, 7 til 8 Mill. Rbdlr. i »Prisepenge«, d. v. s. Udbytte til Kaperførerne.

Under disse Forhold tog Dragør ivrigt Del i Kapertjenesten. Byen mistede selv saa at sige hele sin Skibsflaade, der dels blev kapret og ødelagt, dels maatte sælges af Mangel paa Fragtfart. Mange af Beboerne maatte søge Hyre paa Kapertogterne mod de fremmede Fartøjer. Flere Gange gjorde de et godt Kup, naar det lykkedes at faa et engelsk Skib sat paa Grund i Sundet, saa det blev gjort til Prise eller plyndret og stukket i Brand. Saaledes ser vi 1807, at et engelsk Barkskib »Arcade«, der var løbet paa Grund og formentlig forladt af Mandskabet, blev annekteret og gjort til Bytte af 4 Fiskerbaade fra Dragør. 1813 blev ligeledes et fjendtligt Skib »Turbulent«, der grundstødte paa Saltholmen, plyndret og brændt af Dragørboerne. Ved saadanne Lejligheder kom de i Besiddelse af mange Ting, engelsk Fajance og andre udenlandske Sager, som i lange Tider efter bevaredes omkring i Husene. Ved Nedrivning af gamle Huse er der ogsaa blevet fundet Penge fra den Tid; saaledes fandtes i 70erne indmuret i en Væg ca. 1000 Kr. i hollandske og engelske Guldmønter.

Ogsaa fra Dragør udrustedes i al Fald ét Kaperfartøj, maaske flere. Det vides dog kun, at Kaperbaaden »Jægeren« førtes af Skipper Bertel Jansen baade 1810 og 1814. Han konkurrerede senere med Dragør Kommune om Bjergning af grundstaaende Skibe, hvorom der førtes flere Retssager. Det ses, at en Kaper i en af disse Sager dømtes til 27 Tamp, fordi han havde løjet for Retten. Senere ejede Bertel Jansen den første Udflyttergaard paa Kirkevejen fra Dragør til Hollænderbyen.

Efter Krigen fulgte en lang Dyrtid, under hvilken Seddelpengene sank ned til en meget ringe Værdi. Et Pund Kaffe kostede 48 Rdlr., et Par Støvler 400 Rdlr. Iøvrigt opstod en ondartet Tyfus, hvoraf mange Mennesker døde.

Gamle Kro, hvis Oprindelse sikkert kan føres tilbage til Hansetiden, synes efter Toldstedets Nedlæggelse et uprivilegeret Værtshus eller Ølsalg. Det ses kun, at der af Hollændere og andre indførtes tysk Øl hertil. Efter Toldstedets Gen-

oprettelse fik Tolderen Svend Hansen Gynge eller Bodicher 1664 Eneret til at holde Kro og brygge Øl til Salg (2 Del p. 6). Og 1669 fik han endvidere for sig, Hustru og Børn Kongebrev paa »det Stykke Jord langs Stranden, 300 Al. langt 120 Al. bredt, norden op til det, hvorpaa Toldhuset laa«[1]). Det var det tidligere Stettinske Fed, senere kaldet »Løkken«. Han har saaledes oprettet den gamle Kro. Der fortælles iøvrigt, at han fik Løkken paa en ganske pudsig Maade. Som tidligere kongelig Bødker var han kendt ved Hoffet og tog Del i Frederik d. 3.s Svanejagter paa Amager. Ved en saadan Lejlighed havde han inviteret Kongen paa Aalesuppe, og da Kongen kom, havde han tøjret sine Gæs oppe paa Taget af Huset. Da Kongen spurgte om, hvad det skulde betyde, svarede han, at han havde ingen Jord at tøjre dem paa (Hollænderne fik nogen Tid tidligere tilkendt sig Retten til al Fælleden udenom Byen). Kongen forærede ham da det nævnte Stykke Jord, der lige indtil 1850erne har til hørt Kroen; Ejeren kaldtes ogsaa Svend Bødcher, og det ses, at han endnu i 80erne nød en aarlig Pension eller »Naadepenge« paa 50 Rdlr. af Rentekamret. Antagelig er han død omkrig 1690; thi 1691 klagede Københavns Bryggerlav over, at hans Enke solgte Øl i hele Tønder til andre Kroersker i Dragør, og hun fik da Tilhold om, at hun kun maatte brygge til egen Udtapning[2]).

Den næste Kromand og Tolder paa Dragør var Johan Pedersen Holst, der ogsaa blev Foged i Byen. Han var gift med en Datter af Svend Bødcher. Han synes død omkring 1710. Enken, Abel Svendsdatter, drev i en Aarrække Kroen. 1720 blev hun gift med afskediget Regimentskvartermester Hans Duche, der synes død Aaret efter. 1721 finder vi nemlig, foruden Madam Duche's »gamle Kro« en nyere Kro, der dreves af Tolderen Mathias Houcke, som havde været hendes Bestyrer i nogle Aar. Madam Duche vilde ikke afstaa sin Bevilling til ham, skønt Kongen ønskede, at Tolderen skulde have en Kro til Hjælp til sin Bestilling, saa han kunde holde en Hest; han fik da en anden Bevilling, imod

[1]) Sæl. Reg. 27, 345.
[2]) Kbh. Dipl. 7, 353.

at han skulde tage sit Forbrug af Varer fra den ældre Kro[1]). Først 1734 afstod Madam Duche Gamle Kro til sin Svigersøn, Maanedsløjtnant Henrik Lassen (Lasson), hvis Enke afstod Kroen igen 1752 til Sønnen Jens Lassen, der 1788 afstod den til Chr. Stavanger. Den havde da i 125 Aar været i Svend Bødchers og hans Efterkommeres Eje, og derved adskiltes den fra Tolderbestillingen.

Stavanger drev Gamle Kro i mange Aar, stadig sammen med Bryggeri. Der holdtes to Heste og to Køer. Den bestod 1793 af følgende Bygninger: søndre Stuelænge, 14½ Al.,

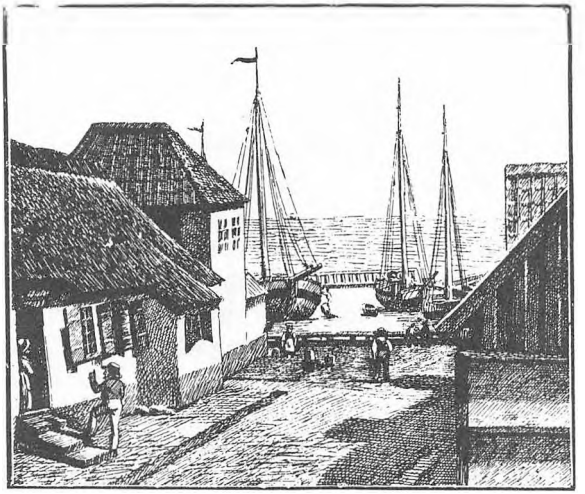

Gamle Kro, omkring 1840.

med Bolig, hvorefter Port og en 2-Etages Hjørnebygning med Spise- og Brændevinskamre og Sal ovenpaa; østre Længe, 29½ Al., Materialhus og Sengekamre; nordre Længe, 30 Al., Bryggehus, Maltgøreri med indmuret Kølle og Hestemølle; vestre Længe, 33⅓ Al., 4 Fag Krostue, Sovekammer for Logerende, Ølkælder, Vaskehus og Stald. Østen for Gaarden laa Have med Lysthus ud til Stranden. Norden for: Foderhus, Vognskur, Vognskjul. Vesten for: Foderhus og Rejsestald. Vurderingssummen var 3,800 Rdlr.

Efter Stavanger fulgte Gæstgiver Meyer vistnok som Ejer.

[1]) Rytterdistr. Amager og Møens Kopibog 1720—71, 202, 669.

Han havde Kroen endnu 1830, da den var bortforpagtet til P. Clausen Kromann for 600 Rdlr. aarlig. Efter ham fulgte P. Lyngby. 1842 købtes Kroen af Lars Madsen, der senere købte den nordre Bondegaard. Han ombyggede Kroen og solgte den 1869 til Ole Nielsen. Senere havde Adam Møller den, hvorefter den ret hyppigt skiftede Hænder. Siden 1907 drives den under Navnet »Strandhotellet« (vurd. til 85,000 Kr.) Sidste Ejer: Proprietær Eiche.

Ny Kro ses da oprettet omkring 1720 af Mathias Houcke, der havde den endnu 1760. Derefter ejedes den af Jacob og Knud Leth og fra ca. 1800 af Jacob Knudsen Leth, hvis Enke drev den endnu i 1830erne sammen med Søren Leth. Der tilhørte da et betydeligt Bryggeri. Senere var Dirch Jensen Ejer. Hans Enke havde den til omkring 1880, da hun blev gift med C. P. Krause, der senere solgte baade denne og Gamle Kro (Strandhotellet) til Johan Rander.

Ved Siden af Kroerne dreves i Dragør forskellige Værtshuse, saaledes af Ole P. Raagaard, som døde 1825, og H. Svane, der 1837 fik Tilladelse til at holde Beværtning »ved Væveriet« — formentlig ved »Højrup« ovenfor Byen. Med Sømandslivet fulgte selvfølgelig et vist Kroliv. Iøvrigt var de Forlystelser og Fester, som Dragørboerne dyrkede, deres Bryllups- og Barselgilder, Fastelavnsfester osv. nærmest en Efterklang af Hollændernes Skikke. Byen havde ligesom Hollænderbyen sin »Vært«, hos hvem Beboerne holdt deres Gilder, og hvor de havde deres Danselokale. Thi ogsaa her var Dansen, ligesom i Hollænderbyen, en af de mest yndede og mest dyrkede Fornøjelser. Om Vinteren holdtes tilsidst Dans i flere forskellige Danselokaler, skiftevis, saa der gerne mindst en Gang ugentlig var »offenligt Bal«.

Familiefesterne forplantede sig let fra de to hollandske Gaardmandsfamilier, der boede i Dragør, og man vedligeholdt de gamle hollandske Traditioner endnu længere end i selve Hollænderbyen. Da Hollænderne efter den nordiske Krig 1711 vedtog at afskaffe store Bryllupper og fastsatte en Bøde paa 10 Rdlr. for at afholde et saadant, mente Dragør-Gaardmændene sig ikke pligtige at følge Vedtægten og de holdt over 20 Aar efter en saadan Bryllupsfest i 3—4 Dage. De maatte derfor begge betale denne Bøde; men de tog dog en

Forskrivning fra Schouten om, at de kunde fordre deres Penge tilbage, dersom andre fik Lov at holde stort Bryllup uden at svare den samme Afgift[1]). Fra disse Gaardmænd og de øvrige Hollændere, der satte Bo paa Dragør, forplantedes deres Familie- og Festskikke til hele Byens Befolkning, forsaavidt den havde Raad og Evne til at følge de mere velhavende Bønders Sædvaner.

De offentlige Dansestuer, der opstod efter 1800, var nærmest et Surrogat eller en Erstatning for de afskaffede store Gilder, til hvilke saa at sige hele Byen var med. Dansestuerne var et Udslag af den Lyst og Trang til at danse, som disse Gilder og Fastelavnsfesterne havde efterladt. Den tiltagende ubemidlede Befolkning maatte skaffe sig Fornøjelser ad andre Veje, og Dansen genopstod i en anden Form i de lejede offentlige Danselokaler, eller om Sommeren paa de aabne Estrader i Skov og Lund. Særlig i Fastelavnsugen slog Byen sig sammen i en fælles Glædesrus, der varede hele Ugen igennem, ligesom i Hollænderbyen. Saa slog man Gækken løs om Dagen og dansede til Morgenens Gry, mens Punschekanden gik flittig rundt og satte Humøret og Sangen til Højbords; thi den der kunde synge og lave Morskab var en velset Gæst. Flere Steder paa Dragør fik man Lov at holde saadanne Dansestuer, hvor Værten fik Tilladelse til Udskænkning, naar Dansen holdtes efter Tur. Musikken var en skrattende Violin, undertiden tillige en Clarinet. Og hvem husker ikke P. Clausen Kromanns og Lars Ols' lave Stuer, hvor Tapetet var revet af Væggene for at gøre Plads; man maatte ikke gøre for høje Hop for ikke at støde Hovedet mod Loftsbjælkerne. Senere kom mere moderne Lokaler, som »Phønix«, Holms og Schmidts Lokaler, der ogsaa tjente som Foreningslokaler for de selskabelige Foreninger, der stiftedes efter Grundlovens Tilblivelse. Om Sommeren søgte man ud til »Dragør Lund«. I den lille Skovremise var indrettet Danseestrade og Telte, hvor man skænkede Kaffe og Punsch, naar Dansen gik under den blaalige Røg mellem Træerne fra Ilden under Kedlen. En Gynge fandtes for den pure Ungdom:

»En lille Jolle, der var malet blaa.
Faldera,

[1]) Bilag X.

var noget af det første, som man saa,
Faldera,
Der hang i Tove mellem et Par Trær,
Faldera,
:,: at det en Gynge var forstaar Enhver,
Faldera. :,:

Saaledes lød et Vers af den muntre Sang, hvori den unge Snedkersvend fra Paris tolkede sin Hjemlængsel og sine Minder om Lunden.

Men Slangen, der kom ind i Paradiset, fristede til Ufred, som udartede til Slagsmaal mellem Hollænderbyens Tjenestefolk og Dragørs Ungdom, saa Politiet maatte skride ind, og derved blev den gamle Folkeforlystelse forbudt. Hvorledes man saa fremtidig fandt Ophavet til de smaa Børn, som kom fra »Lundestenen«, melder Historien intet om.

Foreningslivet begyndte i 60erne at udfolde sig. Karakteristisk nok var den første selskabelige Forening, der stiftedes, Sangforeningen (1867). Den opstod af Haandværkerne. Derefter stiftedes Skibstømrer- og Skibsrhederforeningen (1873), som ved Siden af sit selskabelige Formaal dannede en Enkepensionskasse. Befolkningen delte sig i Klasser efter Interesser. Snart kom Lodsforeningen »Enigheden« (1880), der virkede rent selskabeligt. 1886 stiftedes Foreningen »Dragørs Fremme« med det Formaal at virke for Byens Forskønnelse, Beplantning og Fremskridt paa forskellige Omraader. I Foraaret 1887 paabegyndte den Tilvejebringelsen af Anlæget, hvortil Kommunen skænkede Grunden. Og 1906 søgte man atter ved Dannelsen af Borgerforeningen at samle de ret splittede Elementer indenfor Søfart, Handel og Haandværk til at samvirke, ikke blot selskabeligt, men ogsaa i human Aand, hvilket har givet sig smukke Udslag i Tilvejebringelsen af Alderdomshjemmet, Lærlingehjælp m. m. Foruden disse Foreninger har forskellige andre virket i religiøs, samfundssikrende og samfundsstøttende Hensigt, saaledes Kristelig Forening, som har bygget Missionshuset »Bethania« (1896) og to forskellige Sygekasser.

Dragørs ***Samfærdsel med Hovedstaden*** foregik i ældre Tid mest tilsøs, skønt her ogsaa fra gammel Tid har været Vognmænd til at besørge Varer og anden Transport. Ogsaa om-

kring 1800 findes nævnt en Vognmand. Men de fleste maatte bruge Apostlenes Heste, naar de ikke havde alt for stor Byrde. Mange Væversker tog deres Tøjruller paa Nakken og vandrede til Staden efter deres Væveløn, og Lodserne maatte i Reglen gaa Turen. Den første egentlige Dagvognsforbindelse oprettedes i Slutningen af 40erne af en københavnsk Vognmand, der holdt ved Karen Mads' Bakke ovenfor Byen og blæste Hornsignaler naar Vognen afgik, til Fryd for Byens Ungdom. 1850 oprettedes en daglig Postbefordring og et Brevsamlingsted. Tidligere blev Posten lagt ind i Gæstgivergaardene paa Christianshavn, hvorfra den besørgedes ved Lejlighed med Torvevognene. Ved den stærkt tiltagende Skibsfart og Lodstrafik i 50erne voksede ogsaa Vognfærdselen, saaledes at der stadig gik 20—30 Heste paa Landevejen for at besørge Trafiken mellem Dragør og København. Omkring 1900 sattes en Automobilbefordring i Gang.

Allerede Exner opdagede Dragørs maleriske Egenskaber, dens karakteristiske Befolkning, dens smaa Huse, snævre og snørklede Gader med snadrende Ænder i Rendestenene, løsgaaende Svin og Gæs. Senere har mange Malere fundet Vej herud og hentet Sujetter til mange Billeder, saaledes Viggo Johansen, C. Blache, Chr. Mølsted, C. Wentorf m. fl.

Fra Slutningen af 80erne begyndte Byen at indbyde til Sommerbeboelse ved Beplantning og Badeanlæg. Foreningen »Dragørs Fremme« medvirkede hertil, og da Banen endelig 1907 traadte i Virksomhed, kom der Liv baade i Landliggeriet og Villabebyggelsen. Det tidligere Liv fra Søen er borte, men nye Fremtidsudsigter aabner sig for Dragør gennem Byens frie, rolige og sunde Beliggenhed ved Øresund og i passende Afstand fra Hovedstaden.

2. Offentlige og kommunale Forhold.

Toldstedet. — Smugleri. — Toldhuset. — Toldere. — Havnen. — Dens Virksomhed — Strid med Hollænderne. — Bygrænsen og Skatteforholdet. — Fogden og de fire Mænd. — Dragør som særlig Kommune. — Vedtægter. — Bjergningen. — Bjergningsomraadet. — Delingen. — Byens Kasse. — De Fattiges Bøsse. — Skolen. — Byforstanderskabet. — Jordkassen. — Høhoveriet. — Skatter. — Kirken.

Toldstedet paa Dragør genoprettedes umiddelbart efter Svenskekrigen som et Visitør- og Kontrolsted, efter at det havde været nedlagt i et halvt Hundrede Aar[1]). 1662 ser vi nemlig, at Toldvisitør Christian Simonsen fik kongelig Tilladelse til at bygge »et huss oc werelse« paa en øde liggende Jord ved Skibsbroen, imod at svare Jordskyld af Jorden og paa Betingelse af, at Huset ikke hindrede Fortifikationen, som var eller var paatænkt[2]). I de nær paafølgende Aar ses af »Dragør Toldbog«, som er begyndt 1667, at der efter Krigen var en Del Indførsel hertil, navnlig af Kreaturer, Korn, Landbrugsredskaber, Brænde og Fødemidler som Ærter og Flæsk, baade fra Sverige, Bornholm og sjællandske Byer. Toldindtægterne var endnu ikke store; men Tolden var ogsaa ret lav, nærmest en Havneaccise af alle de Produkter, som førtes ind og ud af Havnen. I de første 20 Aar var hele Toldindtægten næppe mere end 20 Rdlr. aarlig. I Tiden 1700—1730 blev den i Gennemsnit ca. 100 Rdlr. aarlig, og i 1760erne naaede den op til omkring 300 Rdlr., deri dog indbefattet Konsumptionsskat og Rancionspenge til de danske Søfolk, som

[1]) Det blev nedlagt af Christian d. 4., der overdrog Schouten i Hollænderbyen at indkræve Tolden og indbetale den til Københavns Toldkammer.

[2]) Kbh. Dipl. VI, 375.

var i tyrkisk Fangenskab, samt en ekstra Slaveskat, der var 9 Sk. pr. Læst af udgaaende Fartøjer.

Toldindtægterne bestod væsentlig i en Værditold og en Havnetold. Værditolden var af indenlandske Varer 2 Sk. og af udenlandske Varer 4—6 Sk. af Daleren. For Luksusartikler og mange Fødevarer samt Strandingsgods beregnedes dog 8 Sk. af Daleren ($^1/_{12}$ af Værdien). I mange Tilfælde blev dog den Told der paahvilede indenlandske Varer eftergiven, f. Eks. for Brændsel, Bygningsmaterialer til Brug efter Krig, Brandskade og anden Ødelæggelse. Havnetolden var af udgaaende Fartøjer 2 Sk. pr. Læst og af indgaaende fra Indlandet 4 Sk., fra Udlandet 8 Sk. pr. Læst af Fartøjets Drægtighed.

Efter 1718 ses opkrævet en Havneaccise eller Læsteafgift af Fartøjerne, $1^1/_2$ Sk. pr. Læst, der faldt sammen med Konsumptionsafgiften af alle indenlandske Varer, medens der af de udenlandske krævedes en større Varetold for indførte Varer. Indførselen til Dragør var efterhaanden stegen betydelig. Alene af Strandingsgods kunde Tolden for ét Aar beløbe sig til 70 Rdlr. 1735 var den samlede Toldindtægt 720 Rdlr., hvoraf for en enkelt Stranding i December 589 Rdlr. Næste Aar var den kun 123 Rdlr. De væsentligste Indførselsartikler var da: 493 Favne Brænde, 9 Læster Stenkul, 205 Tdr. Ærter, 131 Tdr. Malt, 39 Tdr. Byg, 87 Tdr. Gryn, 395 Tdr. Havre, 496 Tdr. Rug, 580 Tdr. »bederved« Hvede, 5 Læster saltede Sild, 115 Tdr. Æbler, 662 Traver Tækkehalm, 15,000 Stk. Tække-Kieppe, 163 Tdr. Aske (til Vask), 11 »Pierøcker«.

I Almindelighed indbragte Tolden knapt 100 Rdlr. om Aaret. Det synes derfor en daarlig Spekulation, naar Kromanden Hans Duche 1721 tilbød Rentekamret at forpagte Toldstedets Indkomster for 200 Sletdlr. (133 Rdlr.) aarligt og svare en Fjerdedel af, hvad der maatte indkomme udover denne Sum, samt afholde Lønning til Toldbetjenten. Rentekamret forlangte dog 3 à 400 Rdlr. i aarlig Forpagtning[1]). Senere steg Indtægterne vel en Del. Men efter Toldrullen tillodes det i Almindelighed ikke, at fremmede (udenlandske) Varer lossedes eller fortoldedes paa Dragør. Naar saadanne Smaavarer toges i Land, skulde

[1]) Rytterd., Amager og Møens Kopibog 1720—71, 202.

Kontrollen paategne Toldsedlen og Klareringen foretages i København. De væsentligste Indtægter var Konsumption samt Læstepenge af Fartøjerne. Det ses, at Dragørskipperne efter Ansøgning 1786 fik Tilladelse til, naar de passerede Sundet, at anløbe og losse indenlandske toldfri eller frigjorte Varer til egen Husholdning uden at betale Læstepenge. Losningen maatte dog ikke overstige en Fjerdedel af Skibets Last. 1798 gaves ogsaa Tilladelse til, at smaa Varepartier, som Amagerne indførte til eget Brug, maatte fortoldes paa Skibet. Under den engelske Krig synes Toldstedets Virksomhed helt indstillet. Efter Krigen indkrævedes tillige en Fyrafgift af Skibene efter Drægtighed. Der begyndte da en stærk Stigning i Toldindtægterne, ogsaa af Strandingsvarer; de udgjorde 1817: 216 Rdlr., 1827: 451 Rdlr., 1831: 726 Rdlr., 1845: 2557 Rdlr. Derefter begyndte atter Nedgangen, som stadig er bleven fortsat, først paa Grund af Treaarskrigen, dernæst Skibsfartens Overgang til Dampdrift og endelig de meget utidssvarende og forsømte Havneforhold, som Dragør led under.

Smugleri blev, særlig i første Halvdel af det 18. Aarhundrede, drevet i ret stort Omfang. Der foregik Indsmugling af baade uden- og indenlandske Varer, dels paa Kysten, dels fra Skibene, der havde hemmelige Rum i Lasten, Skjulesteder, hvor de for at undgaa Toldvæsenets Opmærksomhed gemte »Kontrabande« og strængt toldpligtige Ting. Smugleriet gik saa vidt, at en Skipper 1733 uden Angivelse lossede en Last Brænde ved Nattetid paa Kysten ved Kastrup for at spare den ringe Toldafgift (4 Sk. pr. Favn). Hele Lasten blev konfiskeret. Der gik sikkert meget Smugleri i Svang. Toldvæsenet saa sig efterhaanden nødsaget til at danne et Visitørkorps til at foretage Undersøgelse hos Skippere og andre, der kunde formodes at huse eller gemme indsmuglede Varer. Korpset synes at have gjort gode Forretninger. Der fandtes saaledes 1751 hos en Skipper paa Dragør »efterskreven Contrabande og u-fortoldede Vare, som der var indpraktiseret: 92 Al. soert Fløyel. 53¾ Al. soert Silcke Damast, 103 Al. Carmosin Ras de Cecille, 52 Al. brocheret Silcke Estoff, 45½ Al. soert Brock, 18½ Al. do., 12¼ Al. blaat og hvidt Dreyel, 11¼ Al. blaat og hvidt Ulmerdug, 212 Pd. Top-Sukker, 160 Pd. Candis do., 2 Lpd. Rosiner, 2 Lpd. Svedsker, ½ Ancker rød Viin,

derpaa 16 Potter, 1/2 Ancker gl. fransk Viin, derpaa 16 Potter, 1/2 Ancker ung fransk Viin, derpaa 16 Potter.« Sirtz-Cartunet blev tilbageleveret, da der præsteredes Bevis for, at det var købt i København. Det øvrige blev konfiskeret. Olmerdugen, Sukkeret, Rosinerne og Svedskerne, samt de tre halve Ankre Vin deltes mellem Opdagerne. Det øvrige Tøj og Klæde solgtes ved Auktion paa Toldkamret i København og indbragte 546 Rdlr. Efter Fradrag af Omkostningerne deltes Pengene saaledes: Staten fik 200 Rdlr., det overordnede Toldpersonale 100 Rdlr., Betjentene 100 Rdlr. og Børnehuset 100 Rdlr. Skipperen skulde egentlig have haft en Strafbøde paa 20% af Varernes Værdi, men denne eftergaves ham.

Hos forskellige andre Skippere fandtes paa samme Tid mindre Partier uangivne Varer, t. Eks. et Sted: Smør, røget Oksekød, Faareost, 1/2 Td. Mjød, 3 Kalveskind, tilførte fra Jylland. Et andet Sted fandtes Lærred, Dynevaar m. m., indført fra Riga. Her slap Ejerne dog med at »fornøje Betjentene« eller give en Daler i Bøde. Ogsaa hos flere af Bønderne fandtes Smuglegods: et Sted 24 Al. grønt Klæde, et andet Sted 14 Stk. Olmerdug, der indbragte 136 Rdlr., som sammen med en Strafbøde paa 200 Rdlr. deltes paa samme Maade, som ovenfor nævnt [1]).

Saadanne Sportler var en god Hjælp til de tarveligt aflagte Tolderes Gager. Senere foretoges flere lignende Ekspeditioner. 1781 fik Strandinspektør Guldberg og Strandvisitør Massach, begge ansatte paa Dragør, Ordre til at »visitere« paa Kysten og i Husene for at eftersøge ustemplede Varer og Kontrabande. Og der konfiskeredes ikke blot Varer, men ogsaa Kreaturer. 1785 ses, at der blev konfiskeret en Del svensk Drejl paa Saltholmen, hvortil det var overført for at bringes til Dragør til Blegning og derefter indføres til København som Blegvarer. Efter den Tid maatte Fogden paa Dragør attestere, at de Blegvarer, der indførtes til Staden, svarede til, hvad der var ført ud til Bleg.

Toldstedets Forvaltning varetoges først af en Visitør eller Tolder; senere havde han en Strandrider eller Strandvisitør til Hjælp. Omkring 1750 optræder Tolderen som Strandinspektør og omkring 1830 som Strandtoldforvalter med et Par

[1]) Kbhvns. Toldregnsk. 1731—52.

Told- eller Rorsbetjente som Medhjælpere. Visitøren begyndte med en aarlig Gage paa 33 Rdlr. 2 Mk. Selv om denne Gage senere fordobledes, var det ikke nogen lukrativ Stilling, og Indehaverne havde stadig ondt ved at klare sig. Da Strandvisitøren 1697 søgte Kongen om at blive fritaget for Familie- og Folkeskat, resolveredes der, at han i det mindste burde anses lig med en Sæde-Degn og svare for sig og Hustru 4 Mk. Hans Efterfølger var tillige Kromand og Foged paa Dragør. Men den næste Tolder, Mathias Houcke, sad meget slet i det. Han stod 1721 til Restance med 8 Aars Krigsstyr og Kopskat, 21 Rdlr. 86½ Sk., som han ikke vidste Udvej til at betale og søgte eftergivet. Desuden skyldte han 47 Rdlr. efter Antegnelser til sit Regnskab, hvad Kongen ogsaa eftergav ham. Samtidig søgte han om et Tillæg til Gagen, men den kunde ikke forhøjes, da han nød den samme som hans Formand. Kongen kunde dog ønske, at han, ligesom Formanden, kunde faa et Krohold til Hjælp, saa han kunde holde en Hest til sin Tjeneste. Den tidligere Kromand døde ganske vist, men hans Enke vilde ikke afstaa Privilegiet og heller ikke dele det med Tolderen, som Kongen foreslog. Forholdet ordnedes da saaledes, at Tolderen maatte bestyre et andet Krohold for hende. Efter hendes Død fik han saa selv Privilegiet paa den ny Kro. Han var Tolder i over 40 Aar. Hans Eftermand var P. G. Charicius, der blev forfremmet til Strandinspektør og havde to Strandvisitører under sig. Kommunen betalte ham 10 Rdlr. aarlig for Opkrævning af Havneaccisen. Den ene af Strandvisitørerne Friederich Massach fungerede tillige som »Chirurgus« eller Læge. Fra 1784 ansattes en Strand- eller Patrouillebetjent ved Kastrup, som underlagdes Toldstedet paa Dragør. Det havde vist sig, at Indsmugling af Kreaturer og Varer fra Sverige praktiseredes over Kastrup med Kreaturskøjten, der sejlede til Saltholmen.

Efterhaanden forbedredes Stillingen som Strandinspektør og Strandtoldforvalter. Dels gav Smugleritilsynet gode Sportler og Diæter, dels gav Bjergningsvæseret ofte god Fortjeneste. Fra 1798 tilfaldt der desuden Tolderne en Femtedel af de Læstepenge (10 Sk. pr. Læst), der opkrævedes af baade ind- og udgaaende Fartøjer. Og ved Fortoldningen af de havarerede Varer, som bragtes i Land fra grundstaaende Skibe, og

som da i Reglen solgtes ved Auktion, tilfaldt der vistnok ogsaa Tolderne en vis Part, ligesom de — indtil 1830 — havde en Mandspart i Delingen af Bjergningssummerne. Omkring 1830 havde Strandtoldforvalteren i Dragør, der havde Overopsyn med Tolden Amager rundt, 280 Rbdlr. i fast Gage samt »dobbelte Procenter og Sportler« mod en Toldbetjent i København. De 80 Rbdlr. svarede han for Embedsbolig. Han havde to Strandtoldbetjente, hvoraf den ene boede i Kastrup, lønnet med 60 Rbdlr. (108 Rdlr.) aarlig foruden de uvisse Indtægter. Toldintraderne var 1831 godt 1000 Rbdlr. Toldstedet var saaledes ikke nogen lukrativ Forretning for Staten; men det betalte sig dog nogenlunde. 1845 udbetaltes til Lønninger, Procenter, Diæter og Sportler 3065 Rdlr., medens den direkte Indtægt var 2557 Rdlr.

Fra 1848 overtog Lodsinspektøren i Dragør tillige Toldforvaltningen for den sydlige Del af Øen, medens der tillige ansattes en Strandkontrollør i Kastrup. For Dragørs Vedkommende ophævedes Toldforvalterstillingen 1912, og Opsynet overdroges til en Overrorsbetjent.

Toldhuset var indtil 1830 det samme som Toldbetjentboligen, der laa bag Gamle Kro ved den gamle Skanse. 1799 foreslog Strandinspektøren, Major von Moldrup, at bygge et Oplagshus for strandede Varer, men Generaltoldkamret ansaa det for ufornødent, da Varerne henlaa i aflaasede og forseglede Skibsrum, indtil de solgtes ved Auktion. Majoren boede selv paa »Elisenborg«, som han 1793 havde købt af Købmand Jens Lauritzen, København, der havde bygget Stedet til Fabrik. Senere købtes det af Toldvæsenet efter Vurdering for 2340 Rdlr. og var indtil 1845 Bolig for Toldforvaltrene[1]). Da købte nemlig Generaltoldkamret af Skipper Jan Pittersen Passer Huset Nr. 34 paa Kongevejen samt en tilliggende Plads af Kommunen, og herpaa opførtes en Bolig for Toldforvalteren, der boede her til 1912, da Huset solgtes til Marinen, som atter 1914 solgte det til Boghandler C. Schou.

Major Moldrups Efterfølger, Løjtnant Dichmann, ejede Huset paa det sydlige Hjørne af Strandlinjen og Strandgade

[1]) »Elisenborg« købtes derefter af Skibsrheder H. N. Jeppesen og senere af Skibsfører C. Borg, hvis Hustru mærkelig nok hedder Elise. Ejendommen drives nu som Restauration.

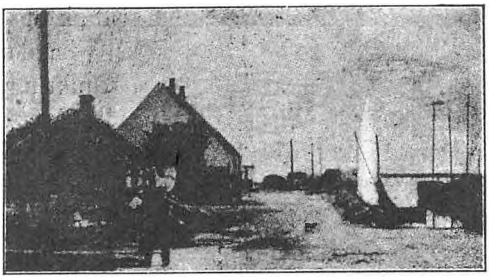

Den nordre Smedje og Toldhuset ved Havnen.

(291 a), hvor nu Lodsoldermand W. Møller bor.

1830 opførtes paa den nordre Side af Havnen et Told- og Karantænehus, som kostede 4000 Rdlr. Det blev derefter Bolig for Toldbetjenten.

Som ***Toldere*** paa Dragør kan nævnes følgende:

Toldvisitører: Christian Simonsen (1662), Hans Andersen (1669), Jacob Lauridsen Randerhus eller Brun, ogsaa kaldet Jacob Visiterer (fra 1673). Toldbetjente: Holdan Jensen Aagaard (1696). Johan Pedersen Holst (1700—11), Mathias Houcke (1711—52). Strandinspektører: Peter Georg Charicius (1752—77), J. H. Guldberg (1777—91), Major O. G. F. v. Moldrup (1791—1816). Strandvisitører: Bircherod (1759—68), Brinch, Friederich Massach (1777), Niels Rye (1784). Toldforvaltere: Løjtn. F. C. Dichmann fra (1816), Meyer (1831), Seemann (1845). Strandtoldbetjente: Jørgen Stær, Hein (1817), Løjtn. C. F. Moth (1823), Løjtn. Frohn (1839). Rorsbetjente: Krogh, Larsen, og Nic. Schmidt.

Havnen ved Dragør kan, som før nævnt, føres tilbage til omkring Aar 1600. Der har da uden al Tvivl været en Anlægsbro for mindre Fartøjer. 1640 finder vi nævnt en »Havn«, hvor Udskibning fandt Sted, og hvorfra Kronen ved Schouten i Hollænderbyen havde Toldindtægter, f. Eks. af udførte Heste. Paa Joh. Meyers Kort over Amager af 1656 findes et saakaldt »Pehrstette«, en lang Bro, hvor den nordre Mole nu er, og under Svenskekrigen nævnes atter »Dragør Havn« i Lensregnskabet, idet der hertil indførtes »Jernfang« fra et svensk Skib, som var brændt under Krigen. 1682 kaldes den »Skibsbroen«, hvorved Tolderen fik Lov at bygge sit Hus. Kort Tid efter Krigen maa Havnen være undergaaet en Forbedring, da Dragør begyndte at udvikle sig i Retning af Skibsfart. 1676 havde Byen 2 Jagter, 82 smaa og store Baade eller Skøjter, foruden 27 »Aaleskøjter«, som tilhørte Hollænderne,

Og der var da oprettet Toldsted, som opkrævede Havnetold til Kronen og Læstepenge, saa Kronen synes at have Del i Havnens Tilblivelse. 1674—79, under Fejden med Sverige, tjente Havnen som Station for en Del af Marinens Baadflotille; ogsaa Aar 1700, da den svenske Flaade truede med at foretage Landgang paa Amager og den 7. Juli mødte med 38 Linjeskibe og 10 Fregatter udfor Dragør, kom Havnen til god Nytte.

Allerede 1682 trængte Havnen til et Pakhus. Der blev anskaffet Egestolper til Bygningen. Begyndelsen til det senere Havne- og Bylokale stammer da sikkert fra den Tid.

Omkring 1700 begyndte en livlig Havnetrafik. Der fandtes da kun det nordre, indre Havnebassin, som gik langt længere ind mod Kroen end nu. Den første Udvidelse fandt Sted i Aarene 1725—29. Byens Beboere søgte 1725, sammen med Schouten og Scheppens i Hollænderbyen, Kongens Tilladelse til Udvidelsen og fik Bevilling til at bygge et nyt Havnebassin imod at lægge Skansen »bedre ud i Synder«[1]). Arbejdet og Udgiften synes fordelt paa Beboerne, der inddeltes i Arbejdsroder. Skipperne skulde skaffe Stenene tilveje. Det ses 1728 af en Tilføjelse til Havnens Vedtægt, at Enhver, der havde Baad eller Fartøj, skulde levere til Mikkelsdag en lille Baadfuld Sten pr. Læst af Fartøjets Drægtighed. Da Udvidelsen var færdig, søgte Beboerne om, at den fra 1718 paalagte Havneaccise til Kronen maatte tilfalde Havnens Kasse, eller i modsat Fald ydes Byen i Erstatning for, hvad Udvidelsen havde kostet. Rentekamrets Resolution herpaa, dateret 8. Marts 1730, lyder:

»Naar Indvaanerne paa Dragør fra sig giver deres skriftlig Revers i behørig Form, at de, uden enten nu eller i Fremtiden prætentere nogen Hjælp af Hs. May. Casse selv vilde besørge Havnens Bekostning oc Vedligeholdelse, saa bevilges allernaadigst, at de for den prætenderede Accises Betaling maa være befriede«[2]).

---

[1]) Der er her Tale om Batteriet Syd for Byen, der saaledes tidligere har ligget paa Havnens Sydside, hvor det skal være anlagt i Christian d. 4.s Tid.

[2]) Dragør Toldregnsk., Antegn. og Extr. 1700—1750.

Derefter havde Dragør Kommune fuld Ejendomsret over Havnen. Den næste Udvidelse fandt Sted i 1760erne, da Byens Skibsflaade var vokset stærkt. 1770 nævnes »den ydre Mellemhavn«. Midtermolen blev da forlænget, og der foretoges store Gravninger, da Strømmen og Tangen fyldte til, baade i »det søndre og nordre Hul«. Grave- og Muddermaskine og Ramslag var stadig i Virksomhed, saa Indtægterne daarligt kunde forslaa, skønt Indtægten af Bjergningerne 1758 var forhøjet til 9 %. Men nu foretoges ikke nogen større Udvidelse før omkring 1860, da den store Yderhavn blev anlagt, nærmest for at forhindre Tangindskyldninger. Der brugtes til denne 821 Kubikfavne Sten, som alene kostede 8,800 Rdlr. Arbejdet fordeltes mellem Beboerne, inddelte i Arbejdsroder.

Om ***Havnens Virksomhed*** haves der ret udførlige Oplysninger. 1707 oprettede Dragør Kommune en Vedtægt om, hvad der skulde betales i Havnepenge for Losning og Ladning pr. Læst, samt for Baade, som enten i »Fiskerilaug«, »Vinterlaug« eller »Sommerlaug« søgte Havnen, og iøvrigt for Kølhalinger og hvad der skulde erlægges i »Pælepenge«, naar Jagter eller Joller efterdags tilkom som hjemmehørende paa Dragør. En af »de 4 Mænd« skulde have Oppebørselen og svare Regnskab derfor.

Indtægterne var i Begyndelsen ret smaa. Lossepengene var 2 Sk. pr. Læst, Kølhaling eller Krængning 1 Sk. pr. Læst. I Fiskerlaug gav en Baad 12 Sk., i Sommer- eller Vinterlaug 6 Sk., medens en Skøjte gav 2 Mk., et Fartøj gav 8 Sk. pr. Læst. Pælepengene var 1 Mk. 12 Sk. pr. Læst. Det vedtoges dog 1766 at Fremmede, som flyttede til Byen, skulde betale dobbelte Pælepenge. Af et Regnskab for 1747 ses, at der af Byens 110 Fartøjer og Baade brugtes 70 til Fragtfart og 40 Baade til Fiskeri, medens 30 fremmede Jagter og Baade søgte Havnen. 1817 fandt 163 Indklareringer og 174 Udklareringer Sted. Indførselen var mest: Smør, Ost, Brænde, Tørv og Mursten. Udførselen var navnlig Hvidkaal.

I de første Aar var Havnen fattig, saa den maatte laane hos Fogden og andre Velhavere. 1718 fandtes dog 222 Sletdaler i »klingende Mynt« i Havnens Pung. Og i den følgende Tid var Indtægterne 80—100 Sldlr. og Udgifterne 40—60 Sldlr. aarlig. Der var stadig Stigning, saa den selv kunde be-

koste sin Udvidelse 1725—29. Bjergningen var begyndt at blive en god Indtægtskilde. Havnen fik deraf først 3 %, fra 1732 5 % og fra 1758 9 % af de akkorderede Bjergningssummer, samt en Indtægt af Havnens eller Byens Baad.

I Tidsrummet fra 1745 til 1886 haves et nogenlunde overskueligt Regnskab over de forskellige Indtægtskilder, samt over Udgifterne, tagne i 10-aarige, afbrudte Perioder, og herefter er dannet følgende Oversigt over Fremgangen, i den Tid:

	1745—54	1765—74	1811—20	1831—40	1851—60	1865—74	1877—86
	Sldlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Kroner
Andel i Bjergningsindtægter	1229	3605	12016	10111	6816	13645	41407
Havnepenge af fremmede Fartøjer og Baade	158	56	450	458	2685	8570[1]	11124
Losning og Opkastning	250	574	623	318			
Leje af Pramme. Flaader m. m. samt Kølhaling og Krængning	814	1606	1177	1409			
Vinterlaug	1107	1223	763	1905	1048		
Fiskerilaug	250	337	318				
Sommerlaug	261	166	287				
Pælepenge	584	314	361	181			
Krængning. Fortømrings- og Gravepenge	0	109	0	107	105	3224	10400
Saltholmsoverførselen	0	0	148	350	517		
Hus- og Pladsleje osv.	0	0	0	54	1862	0	0
Renter	0	0	0	0	0	—	—
Accise	0	235	0	185	—	25439	62931
Andre Indtægter	693	238	253	13078	13033	25350	—?—
Indtægtsummer:	5346	8463	16396	12306	15401		
Udgiftssummer:	3930	9554	14527				

1) Kaldes nu Havnepenge

Havnens Formue var 1747: 958 Sletdlr., 1830 ca. 3000 Rdlr., 1888 ca. 34,000 Kr., foruden faste Ejendomme. Det var særlig i 70erne og 80erne den fik sine store Indtægter. 1888 havde den vistnok den største Indtægt, den nogensinde har havt, nemlig 12,571 Kr., hvoraf omtrent de 10,000 var Andel i Bjergninger. Derefter begyndte en stærk Nedgang, som trolig har holdt ved.

Udgifterne bestod væsentligst i Udgravning, Vedligeholdelse og Udvidelse af Havnen samt Lønninger. 1888 var Udgiften 6392 Kr.

Administrationen af Havnen varetoges oprindelig af Fogden og Tolderen. Fra omkring 1700 overgik dens Bestyrelse til en af »de 4 Mænd«, som varetog Byens Sager. Han forvaltede dens Kasse og førte dens Regnskaber, der aflagdes til en af Byen valgt Revision, hvorefter de decideredes af Amtmanden.

Fra 1762 ansattes en Havnefoged til at paase Orden og forsvarlig Omgang med Havnens Materiel, lukke dens Bomme, opkræve Havnepenge og andre Indtægter. Han lønnedes først med 100 Sletdlr. (66⅔ Rdlr.), senere 72 Rdlr., og fra 1818 med 144 Rdlr. aarlig[1]).

Fra omtrent samme Tid hidhører en Forordning om, at Tolderens eller Strandriderens Baade skulde være forsynede med et Spunds i Bunden til at tage ud om Natten, saa Baadene ikke kunde tages, eller benyttes til Desertering. Denne Forordning indskærpedes senere, men Byens Forstandere erklærede den for temmelig unyttig, da Byen havde mange Baade og Joller liggende i Havnen Dag og Nat, ogsaa til Lodstjenesten. De foreslog, at der i Stedet maatte lægges en »dygtig Bom« for Havnen med en forsvarlig Laas, hvortil Nøglen skulde bero hos Fogden. Dette blev der ogsaa givet Tilladelse til. Under Bødestraf skulde enhver Baad lægges indenfor Bommen, naar den var brugt[2]). Fra 1796 blev ansat en Havnevægter til »at befordre hele Byens Vel og Betryggelse ved ulykkelig

[1]) Som Havnefogder nævnes: Svend Jansen (fra 1762), Poul Schmidt (1773), Peter Hansen Strømberg (fra 1780), P. P. Pouls fra 1804 og efter 1815). Jacob N. Dorth (1814—15), Jan Carlsen Jans (1860), P. P. Pouls, J. H. Jans.

[2]) Sæl. Tegn. 76, 807.

Ildsvaade, som og at forekomme adskillige før her begaaede Tyverier paa Havnens Pladser, tillige paa vore udi Havnen beliggende Skibe«. Han skulde aabne og lukke Havnens Bomme. Skipperne maatte i Vægterpenge betale 2 Sk. pr. Læst af de oplagte Fartøjer. Vægteren lønnedes med 60 Rdlr. samt en Kjol. Baade Vægteren og Havnefogden havde en Mandspart i Bjergningsdelinger. Vægterposten ophævedes allerede 1813, da Skibene var ødelagte under Krigen.

En Udvidelse og Forbedring af Havneforholdene har flere Gange været paa Tale, navnlig i Krigsøjemed. 1801 holdtes saaledes Konference hos Amtsforvalteren, hvor Generaladjudant Løvenørn og to af Byens Forstandere var tilstede for at undersøge, om Havnen kunde uddybes til 7—8 Fod. Kommunen skulde lade undersøge, om der kunde graves en Rende i denne Dybde ind til Havnen. Nogle Sandgravere, der skulde foretage Undersøgelsen, troede imidlertid ikke, at en saadan Rende vilde blive »standhaftig«. Der blev gravet og mudret en Del, og videre kom man ikke. 1826 forhandlede Kommandørkapt. Henne med Byens Bestyrelse om en bedre Havn. 1828 foreslog Birkedommeren, at Staten overtog Havnen, men Byen vilde ikke gaa ind derpaa. Og da der atter 1843 udefra krævedes en Forbedring af Havneforholdene ved en Udvidelse og Uddybning, henholdt man sig til Sandgravernes Erklæring, og intet blev foretaget. Nogle Aar senere rejste Skipperne en Opposition mod Byforstanderne paa Spørgsmaalet, og efter Andragende fra en Del af Beboerne holdtes en Byforsamling 1848 om Havnens eventuelle Overtagelse af Staten, hvor det vedtoges at stille følgende Betingelser: 1) at Havnen blev udvidet og forbedret uden nogen Udgift for Byen, hverken da eller i Fremtiden; 2) at Havnekassens Beholdning af Kontanter og Obligationer tilfaldt Byen; 3) at Byens Fartøjer ikke i Fremtiden skulde svare højere Havneafgifter end de da gældende; 4) at de bestaaende Vedtægter om Bjergningen fremdeles blev gældende. — Dette kunde Staten selvfølgelig ikke gaa ind paa, og Byen blev nødt til selv at tage fat.

Det gamle Bolværk paa den nordre Side af Havnen, der var stærkt forfaldet, erstattedes i Aarene 1849—54 med en Stenmole paa 50 Favne, foruden Molen ved den indre »Maste-

grav«. Derefter foretoges en Revision af Vedtægterne; og efter de nye Vedtægter skulde der dannes en Havnekommission. Denne fik anlagt Yderhavnen i Tiden 1859—62, hvorved Havnen fik et stort Omfang; men da Molerne ikke blev tætte, var den stadig udsat for Tilfyldning og krævede hyppig Opmudring. Det næste Havneprojekt fremkom i Begyndelsen af 70-erne, da der paatænktes en Dampfærgeforbindelse Dragør-Limhamn i Forbindelse med Jærnbane. Da dette heller ikke lykkedes, paatænkte Kommunen selv 1875, med Havneforstander Johan Rander i Spidsen, at gennemføre et Havneanlæg til henved ½ Million Kr. Havnen skulde lægges ud til 15—16 Fods Dybde. Men da der ikke kunde ventes nogen væsentlig Støtte fra Statens Side, turde man ikke ofre et saa stort Beløb, skønt Kommunen da havde betydelige Indtægter fra Søen. Man var tilmed bange for en Konkurrence til Bjergningen, der stadig var Byens Kælebarn.

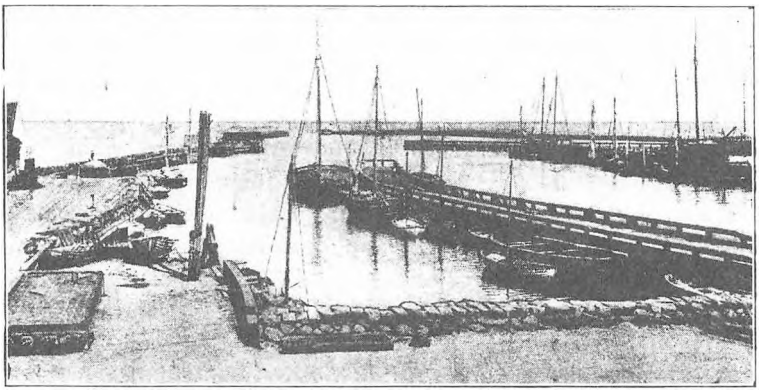

Dragør Havn (1910).

Foruden Havnens Lokale, der stammer fra 1682 og hvor Byens Bestyrelse holdt sine Møder indtil 1914, ejede Havnen de to gamle Smedjer, en paa den sydlige og en paa den nordlige Side. Den sydlige er vistnok den ældste, og den nævnes 1767 som »Smedehuset«. Efter den gamle Skanse, som laa her indtil 1721, kaldes Stedet her endnu »Smedebakken«. Den nordlige Smedje synes bygget som et militært Blokhus, der nævnes i Vedtægterne baade 1713 og

1732. Senere har det vistnok tjent som Karantænehus og benyttedes som saadant under Koleraen i 1850erne.

Den gamle ***Strid mellem Hollænderne og Dragørboerne*** synes først opstaaet om Retten og Adgangen til Havnen, hvorfor Kronen allerede i 1. Halvdel af det 17. Aarh. maatte gøre sit Krav gældende og tage Havnen i Besiddelse; men

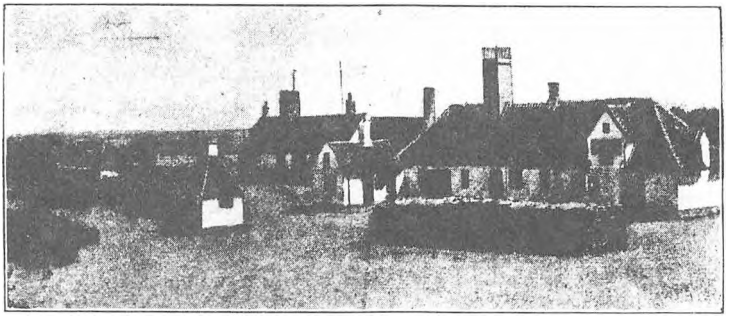

Havnelokalet og Lodshuset (bag ved)

derom savner vi nærmere Efterretning. Forholdet mellem de to vidt forskellige Byfolk tilspidsedes dog stadigt ved den Omstændighed, at Dragørboerne skulde indordne sig under det hollandske Fogedstyre. Schouten i Hollænderbyen havde Ret til at vælge sig en »Underfoged« paa Dragør, og denne var gerne en af de to hollandske Gaardmænd, som bragte Beboerne ind under en vis Athængighed af den hollandske Kommune, baade hvad angik Skatter, Jurisdiktion og Kirkeforhold. Schouten og hans Underfoged foreskrev de Regler og »Vedtægter«, som de underordnede Husmænd og Fiskere paa Dragør havde at rette sig efter. Omkring 1650 vaagnede en ret kraftig Opposition mod dette Herredømme. Dragørboerne valgte en »dansk« Foged Mogens Nielsen, vistnok Skipper og Jyde. Det ses, at han gik udenom Schouten, f. Eks. ved Skattebetalinger, idet han indbetalte Husbondholdet af Byen direkte til Lenskassen. Han søgte at skaffe større Raaderum paa Fælleden nærmest omkring Byen til Græsning af Beboernes Kreaturer, baade Heste, Kør, Svin, Faar og Gæs. Dette gav Anledning til Optagelsen af det føromtalte Thingsvidne af 1656 (se 2. Del), hvorved Gaardmændene fik en Slags Hævdsret over Fælleden, og Husmændene kun med deres Minde maatte tøjre deres Kreaturer derpaa. Lensman-

dens Ridefoged, som var mødt under Sagen, kunde blot bevidne, at der af de bebyggede Huspladser var svaret Husbondhold til Lenet, og at de saaledes var Fæstejord, men hvorvidt Byen havde nogen Rettighed til Fælleden, var han uvidende om, saa Retten i Hollænderbyen fastslog, at al Jorden uden om Dragør tilhørte de to Gaarde og ingen andre.

Imidlertid forsvandt Mogens Nielsen, vistnok under Svenskekrigen, og Hollænder-Gaardmændene kom atter til Styret. Da Husmændene igen prøvede alvorligt paa at gøre dem Retten stridig, klagede de til Kongen over, at de ikke nød »ald dend jordzmon och fellig som deris formend hafft haver«. Og da den tidligere Vedtægt mellem Dragør og Hollænderne var bortkommen under Krigen, sørgede man for at faa oprettet en ny (1663), hvorved Afhængigheden ikke blev mindre. Ved den Konfirmation, som de to Gaardmænd derefter (1664) fik paa Besiddelsen af deres Gaarde, gaves dem Ret til den »Jord, Eng och Fellet, som samme deris Gaarde aff arilds Tid forhen tilliggit«. Og det ses, at endogsaa Kromanden Svend Gynge maatte indgaa Akkord med Gaardmændene om Græsning af sine Heste, Køer og Faar for sin og Hustrus Levetid, og betinge sig et Læs Hø aarlig af hver Gaard.

Dette bidrog selvfølgelig ikke til at venskabeliggøre Forholdet mellem Bønderne og Dragørboerne. De sidste yttrede endogsaa stærk Lyst til helt at skilles fra det hollandske Sogn. Hollænderne kom dem i Forkøbet med en Klage til Kongen herom. Og det ses af Stiftsbefalingsmand og Amtmand von Cørbitz' Erklæring, at Dragør af Arilds Tid ikke alene havde været forenet med Hollænderbyen, »men det erfaris ogsaa aff de gamle Schatmantaller — hedder det videre — »at for mange Aar siden Hollender-byen oc Dragør haffuer veret regnit under et, nemlig for 24 Gaarde, endog i Store Maglebye er ichun 20 Gaarde og Dragør andslagen for 4« — hvorefter Kongen (1674) stadfæstede, at de to Byer fremdeles skulde forblive én Menighed, et Sogn og Birk. Saa let tog man sig den Sag, at man slet ikke undersøgte — eller var man slet ikke istand til at se det? —, at hvad der stod i de gamle Skatmandtal var grundet paa en selvtagen Rettighed fra Hollændernes Side. Der havde aldrig været fire Gaarde i Dragør, og Hollænderbyen havde aldrig haft 20, men tvert-

imod flere end de 24, som Sognet var regnet for. Det viste sig ogsaa snart efter ved Matriklen af 1686—88, at Dragør og Hollænderbyen var to forskellige Byer og Skattedistrikter med vidt forskellige Ejendomsrettigheder.

Dragørboernes Misfornøjelse med Hollænderstyret traadte imidlertid mere og mere skarpt frem. En Del af Beboerne søgte endogsaa til Taarnby Kirke og androg om at maatte blive skilt fra Hollænderkommunen. Men Bønderne kom dem atter paa tværs med en udførlig Klage til Kongen over »de 4 Punkter«, hvori Dragørboerne tilføjede dem Fortræd (se 2. Del p. 48). Kongens Resolution (af 1694) var den samme som før, at Dragør vedblivende skulde være og blive et Lem af den hollandske Menighed. Det varede dog ikke længe, inden Dragørboerne atter begyndte at emancipere sig og danne en selvstændig Kommunalordning, hvorved de tildels frigjorde sig fra det hollandske Styre og søgte at erhverve deres egne Rettigheder, baade i Henseende til Grundbesiddelse og til Varetagelsen af Byens Sager.

Striden om ***Bygrænsen*** mellem de to Byer var dog stadig standende. Der synes ikke fra ældre Tid at være fastsat noget bestemt Skel mellem Dragørs Omraade og Fælleden, der grænsede ind til Byen. Efter Alt at dømme hørte dog baade Blushøjen og Grusbakkerne oprindelig til Dragør (se Kortet af 1656). Efter den saakaldte Markbog, der optoges 1682 som Forarbejde til Matriklerne ses, at et Stykke af »Offuerdrefuit« hørte under Dragør. Der blev da tillagt denne By 4¼ Td. Hartk., hvoraf ca. 7 Skpr. paa Samsengene, 10 Skpr. af 20 Høveders Græsning, og ca. 2 Tdr. paa Byens Grunde og Haver. Ogsaa efter Hesselbergs Kort af 1739 (Rigsarkivet) hørte baade Grusbakkerne og en Del af Rybakkerne under Dragør. Det var Hollændernes Annektionstendenser og det i Hollænderbyen herskende Forhold, at al Jorden hørte til Gaardene, medens Husmændene ingen Rettighed havde, der gjorde sig gældende ogsaa her. Dragørboerne maatte endogsaa svare Husskat til Hollænderne for de »Friheder«, der af disse indrømmedes dem til at bo og bygge paa Kronens Grund.

Først ind i det 18. Aarh. gik det op for Dragør, at denne By i Grunden slet ikke hørte til det Omraade, som Hollæn-

derne havde nogen egentlig Ret til. Ved Omlægningen af Landgilden og Ekstraskatten kom det frem, at den Skatteafgift af »de fire Gaarde«, som Dragør hidtil havde svaret til Hollænderbyen, var en uretfærdig Paaligning. Og endelig viste det sig for Dragørs Husbeboere, at det Afhængighedsforhold, de stod i til Hollænderne, var en Følge af deres Mangel paa Kendskab til Tingene. De klagede over, at de blev »trykkede og underkuede«, og at navnlig de to Gaardmænd i Byen var deres »Efterstræbere«, der ikke undte dem saa megen Plads, saa de kunde holde et levende Kreatur, ja forbød dem endogsaa at anlægge en Keglebane paa Fælleden.

Tilsidst vilde Bønderne heller ikke give dem Plads til at bygge og klagede over, at de led Skade paa deres Mark ved Udvisning af Huspladser, saa de maatte kræve Betaling for Grundene. Amtmanden resolverede i Sagen, at de Pladser, som var udviste, skulde blive i Husmændenes Eje, og fremtidig skulde Pladserne udvises af Amtsforvalteren sammen med Schouten, Fogden og Lodsoldermanden samt de to Gaardmænd, og Udvisningen sanktioneres af Amtmanden. Hverken Gaardmændene eller Byen maatte udvise Grunde. 1768 ses, at Fogden Corn. Nielsen havde tilskødet Rebslager Anders Nielsen to Reberbaner paa Byens Grund. Herover klagede Gaardmændene, de vilde ikke engang give ham Plads til et Drejehus, og der opstod en lang Proces, som endte med at Skødet blev kuldkastet af Hollænderbyens Ret, og Dommen blev 1775 stadfæstet af Amtsretten[1]).

Grundene tilhørte ganske vist Kronen; men Gaardmændene havde ved Kongens Konfirmation af Hollændernes Privilegier, hvori Dragør vel ikke var nævnt, men dog faktisk indbefattet under de Rettigheder, de havde skaffet sig, faaet Brugsretten, og denne lod sig ikke kuldkaste. Først ved Fælledens Udskiftning fik Dragør Kommune saaledes Raadighed over de 30 Tdr. Land, som derefter regnedes for Byens Grund, og først da blev den nuværende Bygrænse mellem Hollænderne og Dragør fastsat.

Men Dragør led stadig under de Rettigheder, Hollænderne havde tilegnet sig. Ved den byvise Deling af Fælleden blev Dragør slaaet i Hartkorn med Hollænderbyen og fik derfor

[1]) Sæll. Rentekam. Journ. 1774—75, 207, 1389 og Amtsretsprotok. 1775.

ingen Andel. Da Landevejens Anlæg paabegyndtes snart efter, blev Grusbakkerne først udlagt som fælles Grusgrav for hele Øen til Vejens Anlæg, og den tidligere Grænse derfor flyttet længere mod Øst. Og desuden blev den Græsningsret, som de to Dragørgaarde havde paa Fælleden, tillagt Hollænderbyen, fordi deres Hartkorn hovedsagelig hørte derunder. Hvorfor gjorde Dragør ikke sin Ret gældende til en Andel efter de 20 Høveders Græsning, som Byen havde? Fordi Hollænderne havde annekteret de to Gaarde, der laa paa Dragør. Da Græsningsretten betød 3 Tdr. Ld. pr. Høved, havde Dragør været 60 Tdr. Ld. rigere efter Udskiftningen, dersom Hollænderne ikke havde havt visse »Rettigheder« over denne By.

Om *Skatteforholdet* opstod der ogsaa en langvarig Strid; den varede næsten i 100 Aar. Forholdet var oprindelig dette, at Dragør svarede direkte til Københavns Len baade Jordskyld af deres Grunde og Landgilde af de to Fæstegaarde (3 Fj. Smør). Ved Optagelsen i Hartkornsmatriklen sattes Husgrundene i Dragør til ca. 2 Tdr. Hartk., og Gaardenes Græsning og Englodder til ca. 2 Tdr. 2 Skpr. Men Gaardene havde ved Arv og Køb erhvervet en Del Jord under Hollænderbyen, og Fæsterne var Hollændere, saa der regnedes med dem i Hollænderbyens Skattefordeling. Dertil var der selvfølgelig intet at sige; men Dragør regnedes for 4 Gaarde[1]) af Hollænderbyens 24, og maatte saaledes svare en Sjettedel af hele Byens Ekstraskat, foruden Andel i Baadmandsskatten og Bropenge. 1710 ses, at Dragør maatte udrede 96 Rdlr. for 4 af de Baadsmænd, Amager skulde stille. Ogsaa i andre ekstraordinære Paabud maatte Dragørboerne i det hele tage rigelig Del ved Paaligning, og endelig paalagdes der Husene en fast Afgift til Hjælp til Hollændernes Skatteudredning.

Da en ny Skatteordning indførtes 1717, saa der i Stedet for Landgilden og Ekstraskatter skulde svares 4½ Rdlr. pr. Td. Hartk., udskrev Hollænderne en Hjælpeskat, eller Kvartalskat, af Husene i Dragør, som skulde svare til en Sjettedel af deres Hartkornskat (til Rytterhold), idet Dragør stadig regnedes til 4 Gaarde. Denne Afgift beløb sig til 272 Slettedaler aarlig. Dragørboerne begyndte at blive betænkelige, og »de 4 Mænd«,

[1]) I Christiern d. 2.s Privilegium til Hollænderne omtales »de vier Houen« paa Dragør, som var undtagne fra deres Rettigheder.

som varetog Byens Sager, søgte at faa en Forklaring paa dette Skattetorhold. Men først 1724 finder vi indgivet en Klage, hvorpaa Hollænderne havde svaret ved at henvise til det kgl. »Patent« af 1674 (se 2. Del) og den gamle thinglæste Vedtægt af 1663 (sst.), hvor Dragørboerne havde underkastet sig deres Afgiftsbestemmelser. Af Amtmandens Svar paa Klagen fremgaar det, at Dragørboerne endda vilde være bleven ved deres gamle Vedtægt, dersom ikke Rettighederne var bleven indskrænkede og Afgifterne større. »Mens som der udi efter Jordebøgerne skal være skeed forandring at gemeene Mænd i Dragør ey skal have den mindste plæt at holde en Gaas eller Griis paa, sampt maa betale Græspenge af deris Kiør om Sommeren paa Fælleden, tilmed i Dragør i Stæden for 4 er kun to Gaarde til hvilke alt Jorden er henlagt, derfor ey skal kunde sligt at udstaae« ... (nemlig at svare baade Kvartals- og Hartkornskatter) turde han ikke underkende det kgl. Patent, hvorefter Dragør skulde svare for 4 og Store Magleby for 20 Gaarde, hvorfor han tilraadede, at de to Byer paa en venskabelig Maade søgte at enes om Sagen[1]).

Dragørboerne vilde imidlertid ikke lade sig nøje dermed og heller ikke indgaa noget Forlig, men forlangte Sagen henvist til Retten, om de saa skulde »trætte en Snes Rixdaler bort«. Hollænderne maatte da indstille, at der blev beskikket en Sættedommer og foreslog hertil en lovkyndig Mand, nemlig Brygger Otto Knudsøn Lerche i Kompagnistræde, samt til at skrive i Retten Jørgen Galskiøt paa Dragør, som ofte i Skriverens Sted havde betjent Retten. De formente, at der ingen Prokurator behøvedes paa nogen af Siderne[2]). Hvordan Afgørelsen faldt, ses ikke, men Resultatet blev, at Dragørboerne 1726 indgik »et Forlig«, hvorefter de fremtidig skulde betale 3 Mark 8 Sk. aarlig af hvert Hus som en Slags Grundskat for de Fælles- og Sognerettigheder, Byen nød hos Hollænderne.

Forliget blev kun en ny Kilde til Uenighed. Særlig efter Fogedskiftet 1749 fandt man det urimeligt, at Dragør skulde betale den fastsatte Skatteafgift, navnlig da Byens »Rettigheder« hos Hollænderne stadig svandt. De maatte betale baade for

[1]) Bilag VII.
[2]) Bilag VIII.

Malkestien over Hollændernes Fælled og Græspenge for hver Ko, Svin eller Gaas og for Stolestaderne i Kirken. De to Bønder fastholdt deres Hævdsret til Byens Grund, skønt der var meget trangt for Byggepladser, og man maatte bygge Husene saa tæt paa hinanden, »at neppe et eneste vilde staa til at redde, dersom der paakom en Ildebrand«.

Imidlertid blev ogsaa dette Besiddelsesforhold underkastet Tvivl. Det opklaredes, at Grunden, som hørte til Dragør, var Fæstejord, og at Hollænderne uberettiget krævede Skat deraf. Baade Kancelliet og Amtmanden gav Dragørboerne fri Raadighed over deres Huse og Byggepladser. Hollænderne maatte i Anledning af »en Misforstaaelse om Skatten og andre Poster« indgaa en ny Vedtægt eller »Nyforening« med Dragørboerne, hvorefter disse vel fremdeles skulde svare 14 Sk. Kvartalet af hvert Hus til Hollænderbyens Kasse, men til Gengæld indrømmedes dem visse Rettigheder til at tage Sten og Grus, Ler og Tørv til deres Huse samt Græsning paa Fælleden mod en rimelig Betaling. Og med Hensyn til Kirkeretten skulde Kongebrevet af 1694 være gældende[1]).

Ikke mange Aar efter (1774) klagede Fogden Jacob Bertelsen paany over den urimelige Afgift, Dragør maatte svare for saadanne Rettigheder, som man ikke mere benyttede, og som man tilmed skulde »gøre Forbøn« for hos Schouten. 1797 søgte Dragørboerne igen om Fritagelse for denne Skat, men Kancelliet henviste til den af Amtmanden konfirmerede Vedtægt af 1766, der stadig maatte være gældende[2]). Og 1807 blussede Striden atter op, idet Fogden Jens Petersen Skriver paa 50 Dragørboeres Vegne nægtede at betale Afgiften, da Byen ikke mere benyttede sig af de Indrømmelser, som Afgiften sikrede dem. I sit Indlæg hentydede Fogden til, at Hollændernes økonomiske Tilstand mulig var saa daarlig, at de ikke kunde undvære de Penge, og han vilde da gerne personlig yde et Bidrag for at komme dem til Hjælp. Sagen kom endelig for Hollænderbyens Ret, og Prokurator A. Palle blev udnævnt til Sættedommer. Resultatet blev, at Dragørboerne dømtes til at betale Skatten saavel for en Del Aar, for hvilke

[1]) Se Vedtægten Bilag XIX.
[2]) Kanc. Brevb. 1797, 1379.

de stod til Restance, som for Fremtiden[1]). De maatte udrede den til 1858, da en ny Kommunalordning var indtraadt, og der sattes en kommunal Fattigligning for Sognet, hvori Dragør tog Del.

Fogden eller Underfogden paa Dragør varetog længe sammen med Schouten ret egenmægtigt ikke alene Byens egne, men ogsaa Hollænderbyens og Kronens Interesser. I sidste Halvdel af det 17. Aarh. træffer vi dog »de fire Mænd« som en Repræsentation for Beboerne. Da den gamle Foged Jacob Jansen (omkring 1690) var afgaaet, søgte Beboerne om at faa tilvejebragt en bedre Ordning ved Fogedvalget, og der tilstodes dem Ret til at vælge tre Mænd, som Schouten derefter skulde bringe i Forslag hos Amtsforvalteren, der skulde indstille en af dem til Udnævnelse af Amtmanden. Sammen med de fire Mænd, der valgtes af Beboerne, skulde Fogden aflægge Byens Regnskaber og forvalte dens Anliggender. De dannede tilsammen et Forstanderskab, for hvilket Fogden — ligesom i Hollænderbyen — var selvskreven Formand. Han blev ansat paa ubestemt Tid og lønnedes med visse Sportler eller Procenter af de Indtægter, han indkasserede for Kronen. Den første Foged under denne nye Ordning var Johan Pedersen Holst, der vistnok tiltraadte 1697. Han var tillige Tolder og Kromand. Han indkrævede Byens Skatter, udøvede en Slags Politimyndighed som Amtmandens Tjener. Han var tillige Strand- og Bjergningsfoged og nød derfor »Procenter« af Bjergningerne.

Fogden havde — ligesom Schouten i Hollænderbyen — en Skriver til sin Tjeneste samt en Bytjener, der opkrævede Skatterne og gik Byens Ærinder. Hos Fogden holdtes aarligt Byens Regnskab og foretoges Valget af »Bymænd«, indtil man fik et offentligt Lokale, først i Skolen og senere i Havnelokalet. Med hans Stilling var oprindelig ikke forbundet nogen fast Løn, men Sportler af de uvisse Indtægter, som han betalte til Statens Kasse. Underhaanden var der — det ses ikke hvornaar — tillagt ham, saavel som Schouten, en Mandspart ved Delingen samt senere 1 pCt. af Bjergningssummerne. Iøvrigt havde han gerne en Jagt, hvormed han tog Del i

[1]) Dok. til St. Maglebys Justitsprotok. 1807.

Bjergningen, og for hvilken han hævede sin Part efter dens Læstedrægtighed.

Om Fogedvalget opstod der ogsaa Strid, idet Beboerne efter Hollændernes Tilflytning delte sig i to Partier — for og imod Hollænderstyret. 1716—49 havde Hollænderpartiet atter Magten, og Hollænderkommunens Rettigheder paa Dragør vandt igen for en rum Tid Fodfæste, da Forliget var indgaaet om Skatten og andre Poster. Først 1749 fik Dragørpartiet udnævnt en Foged, som paa væsentlige Omraader søgte at svække Bøndernes Rettigheder, nemlig Skipper Cornelis Nielsen (Jyde). Han kaldte sig ogsaa C. N. Foged. Efter en langvarig Strid, navnlig om Skatten, Bjergningen og Bygrænsen, gav ogsaa han efter for Hollænderne ved et Forlig eller en Nyforening, hvorved disse fik saa at sige alle deres tidligere Rettigheder fornyede, ogsaa Retten til at tage Del i Bjergningen sammen med Dragørboerne.

Ufreden blussede derved op paany mellem de to Bypartier, de hollændersindede og Anti-Hollænderne. Det var nu særlig Bjergningen, der var Stridens Kærne. 1772 indtraadte et Tilfælde, som var egnet til at kalde de urolige Gemytter frem, der »ikke Fred kan taale«. Om Vinteren satte Drivisen omtrent paa en Gang fem Skibe ind paa Grunden. Beboerne fik travlt med at bjerge, flere Partier dannede sig og bjergede hvert for sig for egen Regning. Der klagedes desuden over, at der var foretagen urigtig Deling af Bjergningssummerne. Ved Regnskabet herskede stor Uenighed herom, og den gamle Foged, Cornelis Nielsen, havde iøvrigt i Byens Forhandlingsbog ladet indføre en Redegørelse, der var meget kompromiterende for en stor Del af Beboerne. Et andet Parti, nærmest de hollændervenlige, stod paa Fogdens Side. Han fik imidlertid Størsteparten af Beboerne imod sig og maatte gaa af som Foged.

Den ny Foged, Jacob Bertelsen, en ung, entreprenant Mand, udnævntes 1773 af Amtmanden uden Indstilling af Schouten. Han stod skarpt imod Hollændernes Krav og Myndighed og tog Parti for Dragørs Selvstyre. En af de første Ting, han foretog sig, var at inddrage Schoutens Part i Bjergningerne. Hans Udnævnelse fremkaldte Klager baade fra Schoutens Side og fra »de fire Mænd« samt 51 andre Dragørboere,

som hørte til Hollænderpartiet. I Schoutens Klage anføres, at han »ikke kan taale at se en Bonde uden at faa ondt«. Schouten henviser til Kongebrevet af 1694, hvorefter Fogden paa Dragør skal være Underfoged under ham, og forlanger, at denne faar Tilhold om at respektere sine Overordnede. Det andet Parti af Dragørboerne foretog ogsaa en Henvendelse til Amtmanden, hvori de anholdt om, at den Ret, Byen havde til at vælge sin Foged, ikke maatte blive krænket, og at Byens Regnskabsaflæggelse maatte foregaa paa den sædvanlige Maade, i Overværelse af de fire afgaaende og fire nyvalgte Byforstandere samt de foregaaende 3 Aars fire Mænd. Amtmanden gav Dragørpartiet Medhold.

Det varede ikke længe, inden en stor Del Dragørboere indgav en ny, lang Klage til Amtmanden over Fogden, som de beskyldte for, at han tog sig for mange Friheder og Rettigheder. Han havde saaledes faaet tillagt sig 100 Rdlr. i aarlig Løn, en Rettighed, som Fogden ikke tidligere havde. Han beregnede sig to Mandsparter ved Bjergningerne, idet han selv, foruden sin egen Part, tog den, som Schouten tidligere fik. Han havde tilegnet sig et Stykke af Byens Gade og lagt det til sin Gaard. Han udnævnte paa egen Haand Revisorer til at gennemgaa Byens Regnskab og forandrede Byens Vedtægter, saaledes at de fire Mænd, der før valgtes for et Aar, skulde vælges for 4 Aar og en afgaa hvert Aar. Han førte selv Byens Korrespondance med Amtmanden uden at holde sig til det, som Raadet havde vedtaget. Og endelig vilde han slutte Byens Regnskab ved Nytaar i Stedet for, som før, d. 31. Marts.

Fogden klagede i sit Modsvar over Hollænderstyret. Endogsaa Præsterne og Degnen følte deres Mandsparter truede og søgte gennem Kancelliet at faa dem tillagt som Embedsindtægter. Det gamle Skatteforhold: Kvartalskatten, som i sin Tid var bleven paalagt Husene paa Dragør som Godtgørelse for Retten til Fælleden og til at grave Ler og Tørv, fandt han uretfærdig. Retten hertil blev nu meget lidt benyttet, da Husene for Størstedelen var murede; han fandt det urimeligt, at Byen stadig svarede 150 Rdlr. aarligt derfor, og endda skulde man gøre »Forbøn« hos Schouten, naar man vilde grave Ler. Der synes dog endelig tilvejebragt en mindelig Fred.

Med Hensyn til Fogdens Løn var det ved Afstemningen

af Regnskabet 1775 vedtaget at tilstaa ham de 100 Rdlr. af Bjergningsindtægterne. Desuden beholdt han de to Mandsparter samt Procenten ved Delingen. 1793 klagede atter en Del af Beboerne over, at han beregnede sig 3 % for at slutte Akkord med Skipperne om at bjerge, og de anlagde Sag imod ham derfor. Retten frikendte ham. Men det bestemtes, at de 3 % fremtidig skulde tilfalde Byens Kasse. Han tog derefter sin Afsked og købte Østergaard i Maglebylille, hvor han boede i mange Aar efter.

Ved Valget af hans Eftermand, Rasmus Bertelsen, besluttedes dog, at han skulde have de 3 % for at slutte Akkord foruden de to Mandsparter og de 100 Rdlr. Han havde saaledes 14—15 Mandsparter. Ved Valget af Peder Jensen Skriver 1810 fastsattes, at de 3 % skulde tilfalde Bykassen; men hans Løn forhøjedes til 180 Rdlr. Sølv. Ved Fogedvalget 1830 bestemtes det igen at yde ham de 3 % af Akkorder om Bjergning og Ankerudførsel. Vedtægterne af 1855 fastslog alle disse Rettigheder, og Fogdens Løn ansattes til 200 Rdlr. som Minimum; dette forhøjedes 1874 til 700 Kr. Men i mange Aar gav den anførte Lønningsmaade Fogden en Gennemsnitsindtægt paa over 2000 Kr. aarlig.

Som Fogder paa Dragør anføres i Tiden fra 1700 indtil Stillingens Ophør: Johan Pedersen Holst (1697—1710). Efter hans Død synes Stillingen varetaget af hans Enke, Abel sal. Johan Holst, sammen med Skriveren N. J. Wochman. Tønnes Jansen Dracker (1716—38), Jan Pittersen Timann (1738—49), Cornelis Nielsen, kaldet Foged eller Jyde (1749—73), Jacob Bertelsen (1773—96), Rasmus Bertelsen (1796—1801), Jens Hansen Svaen eller Svane (1801—07), Albert H. Riiber (1807—09), Peder Jensen Skriver (1809—30), J. C. Præst (1830—33), M. Riiber (1833—41), H. O. Brodersen (1841—54), H. O. Wass (1854—60), Jan Jacob Petersen (1860—62), I. I. Krabbe (1862—69), I. P. Schmidt (1870—99), C. W. C. Lund (1899—1910).

Som Skrivere nævnes: N. J. Wochman (1707—15); Jørgen Galskiøt (1715—48), han var tillige Lærer samt Skriver ved Retten i Hollænderbyen; Chr. Nielsen Wochman (1748—60), Skoleholder Isbrandt Clausen (1760—

68), Skoleholder Ch. Grundtvig og Dirch Isbrandtsen (1797).

De fire Mænd eller Byens Forstandere findes nævnt, længe før Dragør blev en særlig Kommune. Det maa antages, at de oprindelig har været Byens Stokkemænd eller Kaldsmænd, der kunde tilsiges til Møde i Retten paa Byens Vegne, og tillige dannede Byens Raad, ligesom Scheppens i Hollænderbyen. Senere fungerer de som Bjergningsformænd ved Skibssjouene. Fra 1707 optræder de som Regnskabsførere for Byens 4 Kasser, som de maa gøre Rede for ved det aarlige Regnskab, der holdtes i Begyndelsen af Marts ved en Byforsamling, hvor de tillige omsattes, d: afløstes af nye Byforstandere.

Det første Regnskab, der findes aflagt, ser saaledes ud:

1707, 11. Marti er holden rigtig Reynskab udi Seingr. Johan Holstes huus for huis Indtegter og Udgifter saavel for Dragøers, Scholens og de fattiges doenter, da bliffuer Dragør skyldig til Scholen 47 Sdlr. 1 Mk. Og till de fattige 42 Sldlr. 2 Mk. 8 Sk. Og da bliffuer endnu i Behold udi de fattiges bøsse 6 Sldlr. 2 Mk. Bemeldte Reynskab holdet ved de 4 afgaaende Mænd nml: Anders Ingemarch, Asmus Madtzen, Jacob Jacobsen og Hans Hansen Schoning som indeverende Aar var beschickede for Byen, dette saaledes oprigtig at vere, testerer wi underschrefne

J. P. Holst	Brover Ollesen
m. ppria.	A. P. S.
N. J. Wochman	Anders Andersen
m. p.	J. L. S.

»Samme tid bleff offuerleurit de fatttiges bøsse til Jens Larsen, og Scholens pung til Broer Olssen, og Anders Perssen Schreder at hafue opagt at tage imod Haffnens Interesse, og Anders Anderssen paa Byens Veigne.«

Som en *særlig Kommune* maa Dragør regne sin Tilblivelse fra den Tid. Gennem næsten 200 Aar var Byen vokset op under Hollændernes Formynderskab, økonomisk, retsligt og kirkeligt, og 200 Aar varede det, inden den igen helt kunde frigøre sig for dette Formynderskab og ryste de gamle Traditioner af sig. Byen har ikke savnet Udviklingsmuligheder,

men det var næsten som den Foretagelsesaand, der fulgte Hollænderne i det 16. og 17. Aarh., gennem de næste to Aarhundreder sløvedes og svækkedes, saa de mistede Troen paa sig selv. Og noget af det samme blev et Særkende for Dragør.

Dragør-Kommunens begyndende Indtægter bestod i, hvad Skippere og Fiskere maatte svare af de Sjou, som de kunde bjerge fra Søen, samt nogle Mulkter og Gaver til de Fattige og Skolen. Ved den første Vedtægt (af 1713) bestemtes det, at der af enhver Bjergning skulde afstaas en vis Afgift til Byen og Skolen, og der begyndte snart at komme Penge i Kasserne. Det vakte stor Opstand, at Beboerne saaledes skulde beskattes og afstaa en Del af deres Fortjeneste. Der var tillige stor Misfornøjelse med, at Skipperne tog Broderparten, og at den menige Mand maatte dele Mandspart med Hollænderne. Ved Aarsregnskabet 1723 var der »megen Strid, Skjelden og Smelden« blandt de forsamlede, saa det maatte vedtages »for Fredeligheds Skyld«, at der kun skulde sammenkaldes de tre sidste Aars fire Mænd ved Regnskabet, og disse afgjorde derefter Sagerne under Fogdens Forsæde.

Ved Vedtægternes Fornyelse 1749 fik Kommunen endnu større Andel i Bjergningsindtægterne, ligesom der gaves Hollænderne visse Indrømmelser, ogsaa den samme Ret til at melde sig til Skibs som Dragørboerne. Dette vakte atter megen Splid, og Fogden maatte klage til Amtmanden over, at nogle af Beboerne ikke vilde rette sig efter Vedtægterne, hvorfor Amtmanden gav følgende alvorlige Tilhold:

»Eftersom Fogden Cornelis Nielsen m. fl. paa Dragøe ved Memorial af 26. Maj sidstafvigte (1753) giver tilkiende hvorledes nogle af Indvaanerne ved de til Byens Nøtte holdte Samlinger iche saa stricte skal ville rette sig efter dend her ved hæftede Vedtægt, som de bør, men at een og anden vegelsindet derudi iblandt giører Spliid og Ueenighed, hvilket undertiden og i sær naar nogen Samling til Byens Nøtte uomgjængelig skal holdes, foraarsager skadelige Følger, saa paa det at Freed og Eenighed imellem bem. Dragøe Indvaanere det meeste muligt er hereffter kand blive conserveret vorder meenige Almue sammesteds alvorlig tilholdt og anbefalet at de freedelig og uden at giøre ringeste Spliid eller Overlyd

meget mindre at bruge traadsige Ord og Talemaader udi Samlingerne, som holdes angaaende Byens Sager, sig opføre . . .«

Fra 1773 hidførte Fogden med Amtmandens Samtykke den Forandring, at Byforstanderne valgtes for 4 Aar, saaledes at der skiftevis afgik én hvert Aar, og de tilbageblivende rykkede op og skiftede Kommunens Kasser efter følgende Orden: Byen, Havnen, Skolen og Fattigvæsenet. Regnskabet aflagdes i Januar i Stedet for i Marts. Bestemmelsen om de tre foregaaende Aars »fire Mænd« faldt derved bort, saa Fogden og Byforstanderne førte et temmeligt uindskrænket Herredømme, især da Valget af Byforstandere foregik efter Fogdens Indstilling til Amtmanden og ved dennes Approbation. Dette vakte, som vi har set, en stærk Opposition blandt Beboerne, men var en Kendsgerning, som der foreløbig ikke lod sig rokke ved.

Ved Kancelliskrivelse af 9. Juli 1803 ordnedes Byens Kommunalvæsen i det væsentlige saaledes, som det blev bibeholdt i Vedtægterne af 1855. Foruden Fogden og de fire Byforstandere skulde vælges 8 Revisorer til at gennemgaa Regnskaberne. Baade Fogden, der valgtes paa »ubestemt« Tid, og Byforstanderne lønnedes med visse Mandsparter og Procenter af Bjergningssummerne, saa disse Stillinger blev eftertragtede Retræteposter for ældre Skippere, mere til Gavn for dem selv, end for Byens Udvikling. Disse uheldige Forhold ophævedes først ved den ny Kommunalordning, der indtraadte 1910.

Byens egne *Vedtægter* stammer fra Aaret 1707. Ved Regnskabet dette Aar, den 10. Marts, vedtog 32 Dragørmænd en »Haufnens Vedtægt«, som gav udførlige Bestemmelser om, hvad der skulde svares til Havnen ved Losning og Ladning af Skibrum samt om Havnepenge, Kølhaling og Krængning og Benyttelse af Havnens Pladser. Det vedtoges ogsaa, at hvert Fartøj, Jagt eller Jolle, der købtes til Byen, skulde svare i »Pælepenge« 1 Mk. 12 Sk. Læsten. Først 1728 vedtoges en Tilføjelse om, at Fremmede, der tilflyttede Byen, skulde svare den fulde Afgift af deres Fartøjer[1]).

Den næste Vedtægt, der gaves 1713, omhandlede hovedsagelig Bjergningen. Der gaves derved udførlige Bestemmelser om, hvem der var »Sjouen nest«, om Akkorderingen

[1]) Bilag IV.

og om Fordelingen af Fortjenesten ved strandede og grundstødte Skibe. Ingen maatte akkordere for sig og sit »Skibrom« alene, »mens for hele meenighedens beste«. For hver 100 Rdlr. skulde »afleggis til Dragøers beste« 5 Rdlr. Enhver, der vilde »søge Næring med vore Dragørsfolck«, skulde først give 2 Rdlr. til Dragørs Menighed, inden de maatte gaa til Skibs. Alt, hvad der fortjentes, skulde komme alle, som gjorde Sejl og kom ombord, før Skibet kom af Grunden, tilgode. Om Vinteren, naar alle Byens Fartøjer laa i Havnen, skulde dog søges Akkordtilbud paa Skibsrum og de lavestbydende antages til Assistance. Denne Vedtægt synes ikke konfirmeret af Øvrigheden, men dannede dog Grundlaget for de senere konfirmerede Vedtægter. 1732 blev begge de nævnte Vedtægter forenede til en samlet Vedtægt haade for Havnen og Bjergningen, og der tilføjedes en Del Bestemmelser om Byens Orden og Sikkerhed. Den forbød saaledes at koge Beg, Tjære, Tran eller Olie i deres Huse eller gaa fra Huset, naar de havde bagt eller brygget, før Ilden var slukket. Ingen maatte indhegne sig til Nytte den ringeste Plads fra Gader eller Stræder eller kaste Skarn paa nogen alfar Agevej eller op til anden Mands Hus. Der advaredes mod at holde Løsgængere, »eller saa at sige løse Folck« mere end én Nat uden at melde det til Fogden. Al »Skyden for Brudgomer« og andet Skyderi blandt Husene forbødes, vistnok af Hensyn til Ildebrand. Denne Vedtægt konfirmeredes af Amtmanden, ligesom dens Fornyelse 1749 og senere Redaktion af 1772. Et Tillæg var vedtaget 1770 om, at Beboerne, naar større kommunale Arbejder stod paa, var pligtige at møde efter den Inddeling i »Arbejdsroder«, som Byforstanderne foretog. For at holde indbyrdes Enighed ved Byens Sager oplæstes Vedtægterne hvert Aar ved Regnskabet.

Disse gamle Vedtægter var kun undergaaede enkelte Forandringer, da der 1852 af 70 af Byens Beboere indgaves et Andragende til Amtmanden om at faa dem reviderede, da de »nu er 100 Aar gamle og for en Del ikke passer til de nuværende Forhold«. Der blev nedsat en Kommission, som udarbejdede nye Bestemmelser saavel om Byens særlige Styrelse som om Havnen og Bjergningen og andre Ting, og disse var Byens Lov endnu en rum Tid.

De nye Vedtægter, der stadfæstedes af Kongen 1855,

var dels en Udformning, dels en Udvidelse af de mange gamle Bestemmelser særlig vedrørende Bjergningsvæsenet, der stadig gav Dragør en kommunal Særstilling, ja i Virkeligheden dannede Grundlaget for Kommunens Bestaaen. Kun af Byen udsendte og bemyndigede Mænd maatte assistere og slutte Akkord med grundstaaende Skibe, hedder det i Vedtægternes første Paragraf: »Kommer noget Skib paa Grund i Sigte fra Dragør, afsendes til dette Byens Baad og kun denne, for saa vidt den er tilstede, ført af Underhavnefogden, eller i hans Fraværelse af en af Byforstanderne, og, er ingen af disse tilstede, da af en anden vederhæftig og paalidelig Mand med tilstrækkeligt Mandskab, hvortil ikkun maa benyttes Folk, der er berettigede til at erholde fuld Mandspart . . .« Baadens Fører maatte da lade udføre Anker for Skibet og eventuelt paabegynde Bjergningen ved at give Signal til »Sjou« til det indskrevne Mandskab og Lægtere, der holdt sig klar paa Havnen. For Delingen fastsattes helt nye Regler, hvorved de af Byens Folk, der levede af Søen, fik betydelige Fortrin frem for de andre Beboere. Kun de, som havde »Søvant« paa deres Patent og var fyldt 18 Aar, kunde faa fuld Mandspart. Halv Mandspart fik de søvante under 18 Aar og de ikke søvante over 18 Aar, medens de yngre ikke-søvante kun fik en kvart Mandspart. Syge og gamle Folk skulde efter samme Regler nyde fuld eller halv Mandspart, og 60 af Byens ældste Enker skulde have 1 Mark af hver 1000 Rdlr., som Bjergningen indbragte. Fogden skulde have 3% af Akkordsummen og 2 Mandsparter; Byforstanderne skulde hver have ¼% og 2 Mandsparter, naar de var til Tjeneste ved Bjergningen, ellers 1 Mandspart. De af Byens Bestyrelse udnævnte Formænd ved Bjergningerne fik ogsaa 2 Mandsparter, og Byens øvrige Funktionærer fik hver 1 Mandspart.

Naar Lægtere behøvedes til Hjælp, kunde i Sommerhalvaaret ethvert Fartøj melde sig, men om Vinteren (24. Okt.—24. Marts), naar de fleste Skibe laa hjemme i Havnen, havde kun Smaafartøjer paa 8 Læster og derunder Ret til at deltage, og de fik da kun en Trediedel af Bjergningssummen, medens Fartøjerne om Sommeren fik Halvparten. Havde man Brug for større Lægtere, skulde saadanne antages efter laveste Tilbud. Men Byen havde selv sin Skonnert, som naturligvis

først tog sin Part. Læsteparterne blev ikke saa store som tidligere i Forhold til Mandsparterne; men de gamle Skuder, der laa og ventede paa Sjou, gav dog ofte ganske gode Indtægter.

Forinden den egentlige Deling i Læsteparter og Mandsparter fandt Sted efter Tallet af Fartøjer og Mandskab, der deltog, fraregnedes 4% til Fogden og de 4 Byforstandere, 9% til Havnekassen, 4% til Byens Kasse og 3% til Skolerne[1]). Med forskellige andre Udgifter fragik omkring en Fjerdedel til Administrationen, inden »Menigheden« kom i Betragtning. Det ses ikke hvad Læsteparten beløb sig til i de senere Aar. En fuld Mandspart var 1876—85 gennemsnitlig 166 Kr. aarlig; 1890—1900 var den gaaet ned til 115 Kr. aarlig. Men selve Kommunens Kasse havde gennem mange Aar næsten hele sin Indtægt gennem Bjergningen, rundt taget omkring 20,000 Kr. aarligt, hvorfor Beboerne saa at sige ingen Skatter svarede.

De fede Aar hørte imidlertid op, og der kom magre, som slugte de fede. Bjergningsvæsenet kunde ikke mere svare sig som kommunal Entreprise, og det maatte tilsidst nedlægges. 1910 omordnedes hele Kommunens Forhold, og der dannedes et privat Bjergelav, som overtog den magre Arv, Søen efterlod i sin Lunefuldhed.

Bjergningen af grundstødte eller strandede Skibe samt Vrag, der fandtes i Søen, var i to Hundrede Aar en Hovedindtægt for Dragør; og det var særlig denne Erhvervskilde, der bidrog til at Byen blev en særlig Kommune. Som før er omtalt, hørte fra den allerældste Tid, endnu før Dragør nævnes, Retten til »Vrag« omkring Amager og Saltholmen under Københavns Slot, først under Roskildebispen og senere under Kronen, saaledes at baade Lensmanden og Slotsfogden havde Indtægt deraf. Men i den nyere Tid udviklede Forholdet sig saadan, at de Fiskere og Søfolk, der bosatte sig herude, fik Ret til, at »bjerge«, hvad der stødte paa Grund eller strandede paa Kysten, imod at Kronen fik sin Told og Rettighed deraf. Ved en kgl. Forordning af 1706 gaves der endelig fastere Regler for Bjergningsdistrikter og Bjergelav paa Kysterne, og her-

[1]) Byens og Skolens Kasser fik desuden 2 Mandsparter hver til forskellige Udgifter og til Førstelærerne.

efter dannede Dragørboerne et saadant Lav, som omfattede hele Byen.

Dragørs Vedtægt af 1713, hvorefter 18 »Dragør-Mend, som haue Baade eller Skøjter og andet med at fare«, blev det første Grundlag for Byens Rettighed. Tidligere havde Hollænderne, efter deres Vedtægt med Dragør af 1663, samme Ret til at tage Del i Bjergningen som Dragørboerne. Men nu søgte man at sætte dem Stolen for Døren ved kun at bjerge for Dragør og til hele Byens Bedste. Ingen maatte akkordere for sig selv om nogen Bjergning, hedder det, men for hele Menigheden, og der skulde afstaas til Byen 5 Rdlr. af hvert Hundrede . . . »effter voris af Øffrigheden forundte Privilegier og frihed«. . . .

1725 blev det atter indskærpet, at Ingen maatte slutte Akkord med noget Skib om Bjergning undtagen paa Byens Vegne; hvis Nogen skulde »dølge eller befindes med nogen Svig herimod, han bøde 10 Rdlr«. Det varede dog ikke længe, inden der blev Strid, »Skælden og Smelden« om de Rettigheder, som Dragørboerne tiltog sig overfor Hollænderne, og man maatte søge at udelukke de genstridige Elementer fra Regnskabet.

1732 blev oprettet en ny Vedtægt, der gav alle, som mødte i rette Tid og tog Del i Bjergningen — vistnok ogsaa Hollændere — lige Ret. Fogden og de 4 Mænd var da væsentligst Hollændere, og Vedtægten var medunderskrevet af Schouten. Afgiften til Byen forhøjedes snart, først med en særlig Kendelse til Skolen og derefter til 10% til lige Deling mellem Byens, Havnens og Skolens Kasse. Denne Bestemmelse gjaldt 1743. Og 1758 forhøjedes Afgiften til 20%, nemlig 4 til Byens, 4 til Skolens og 9 til Havnens Kasse, samt 3% til Fogden.

Over den Indtægt, som Bjergningen gav, findes intet Regnskab tidligere end fra 1740, og saaledes heller ikke over hvor mange Bjergninger der fandt Sted. Af Dragørs Toldregnskaber fremgaar kun, at der ikke sjældent faldt gode Indtægter derved. Saaledes ses, at der 1718 indbragtes 37 Skippund (740 Lispd.) Hør og Hamp fra et Skib, som var strandet ved Falsterbo. 1731 indbragtes fra et Skib, der var strandet ved Stevns, 1200 Tdr. »vaad Korn«, Byg, Ærter og

Hvede, som solgtes ved Auktion. Men over de kontante Summer haves ingen Angivelse. At Pengene vakte baade Taknemlighed og Misundelse fremgaar af adskillige Bemærkninger, der af Skriveren er gjort i Regnskabsbogen efter 1740. Vi ser saaledes, at der i Aaret 1742 fortjentes 2644 Rdlr. »hvorfore Gud være loved«. 1749 fortjentes 6265 Rdlr., hvilket gav Anledning til følgende satiriske Udbrud:

»Nu synes Folk Venner, men ere ey Mindre,
Thi Falskhed vil altid et Venskab forhindre.
De artigste sjelden de ærligste ere,
Thi alle den hyckelske Kappe vil bære.«

Det følgende Aar gav kun 3250 Rdlr., men nogle saa skævt dertil, og Skriveren skrev:

»Staa Dragør ved Herrens Hjelp, agt ingens skæve Øje.
Med det misundte Brød vi os vil lade nøye.«

Her er naturligvis sigtet til Hollænderne, der ikke kunde faa samme Part som Dragørboerne, da de ofte havde vanskeligt ved at møde i rette Tid, og man saavidt muligt søgte at favorisere Byens egne Folk, særlig Skipperne. Efterhaanden slog man sig mere til Ro. 1755 indbragte kun 2090 Rdlr:

»Det er en samlet Sum, som oven er antegnet,
Den noget større blev, om mer dertil var regnet.
Men spørger Du, hvorfra skal vel det mere komme,
Jeg tror det komme vel, naar nogen Tid er omme.«

1756 indkom 3204 Rdlr.

»Den Tiid nu omme er, som før vi har omskrevet,
Og Pengene er her, os lenge har omsvevet,
De ogsaa byttet blev med stor Fornøyelse,
Thi de som elsker Fred, fornøyet blev derved.«

Og Fornøjelsen steg 1765, da der indkom 7170 Rdlr.

»Gud giv os Fred og Roe, lad saa Alverden snakke,
Man gjør i Verden aldrig saa vel, man gjør hver Mand til Takke.«

Det ***Bjergningsomraade***, som hørte under Dragør, strakte sig, saa langt Øjet kunde række noget Skib, der trængte til Hjælp[1]). Med saadanne havde Byens Baad og de Folk, som

[1]) I Byens nye Vedtægter af 1855 hedder det; Kommer noget Skib paa Grund i Sigte for Dragør, afsendes til dette Byens Baad osv.

udsendtes med denne, Ret til at slutte Akkord om Bjergning. Selvfølgelig havde Skipperen Ret til at tage den Hjælp, der først tilbød sig; men hvor det drejede sig om at losse og lette Skibet, maatte der baade Fartøjer og Mandskab til for at yde virksom og hurtig Hjælp, inden Søen brød det itu, og Dragørbjergerne var paa deres Post. Omraadet strakte sig fra gammel Tid rundt om Amager og Saltholmen, helt over til Bredegrund, nærmere Skanør.

Ved Midten af det 18. Aarh. opstod, særlig fra Kastrupværk, en Konkurrence til Dragør-Bjergerne, som gav Anledning til meget Bryderi og mange Retsstridigheder. 1755 ses, at Dragørboerne klager over, at Hr. Fortling ved Kastrup ved sine Folk nogle Gange havde understaaet sig til at hjælpe Skibe af Grunden, saa Dragørboerne var blevne afviste, naar de kom ombord. De ansøgte baade Amtmanden og Amtsforvalteren om, at de som Kongens indrullerede Søfolk maatte beholde den ringe Fortjeneste for dem selv[1]). De synes ogsaa at have faaet et vist Medhold hos Autoriteterne, da der efter den Tid ved Delingerne vanker gode Ducører og Mandsparter til de forskellige Øvrighedspersoner. Men det varede ikke længe, inden Fortrædelighederne begyndte ogsaa med Byens egne Folk. 1768 forsøgte Dragørlodserne at danne et særligt Bjergningsselskab, og Amtmanden maatte give dem Tilhold om at holde sig Byens Vedtægter efterrettelige. De optog saa Konkurrencen med Kastrupværk, der atter var begyndt at bjerge. Det kom endogsaa til Haandgribeligheder mellem Konkurrenterne. 1770 ser vi, at tre Dragørlodser blev ved Retten idømt hver en Bøde paa 40 Lod Sølv for at have forøvet voldsom Adfærd mod en af Værkets Baade og Mandskabet deri. Af en senere Retssag fremgaar det (1788), at Kastrup-Bjergerne da ofte havde foretaget Bjergninger paa den nordre Del af Saltholmsgrunden, og at dette ikke retsligt vilde kunne formenes dem, selv om Dragørboerne derved led Skaar i deres gamle Erhverv[2]). Dette gav Stødet til, at Dragør og Kastrup senere enedes om en Deling af Bjergningsretten efter en Linje fra Maglebylille Hage over Midten af Saltholmen.

Udøvelsen af Bjergningen foregik i den senere Tid

[1]) Bilag XVI.

[2]) Taarnby B. Justitsprotok. 1788.

paa følgende Maade: Saasnart et Skib observeredes grundstødt eller flagede for »Sjou«, gik der øjeblikkelig Bud til Fogden og Byforstanderne, medens Havnefogden beordrede først Byens Baad og derefter andre Skibe og Baade til at gøre klar. Bytjeneren sendtes rundt i Byen, tudende i sit Horn og raabende til Skibs! Mens Byens Baad forlængst var paa Vej til Skibet med en af Byens Mænd til at underhandle med Skipperen, var Byskriveren mødt i Havnelokalet, hvor Folk strømmede til for at lade sig skrive, enten som personlige Deltagere i Sjouen, eller som Skippere paa de Fartøjer, der kunde blive Brug for, og ved Signal fra Skibet kaldtes til Bjergningsstedet. Kort sagt: der blev Liv og Røre i Byen, ja i Hollænderbyen med, thi ogsaa her tog man længe Del i Byttet; og Folk fra Dragør, som havde Arbejde hos Bønderne, kastede Værktøjet, da de personlig maatte melde sig ved Protokollen for at faa Part i Delingen, naar den ventede Sum en Gang kom til Udbetaling.

Akkordslutning om Bjergning maatte efter Vedtægten indgaas af den, der først kom ombord i det grundstødte Skib, paa alle Bjergeres Vegne. Men efter Vedtægten af 1732 skulde den Baad, der sejlede ud til Skibet, have en af Byens 4 Mænd med til at slutte Akkord, og kunde dette ikke lade sig gøre, eller hvis Skipperen selv kom iland, skulde det straks gives de 4 Mænd og Fogden tilkende, for at de kunde handle paa Byens Vegne. Det var ofte ret vanskeligt at enes om Bjergelønnen, der for det meste bestod i Andel baade i Ladningen og Skibet, indtil en Trediedel af Værdien. 1748 paadømtes ved Amtsretten en Bjergningssag, hvor en Fjerdedel af Ladningens og Skibets Værdi kendtes for ret og billig Bjergeløn, 1755 ses bjerget i Land paa Dragør 2188 Tdr. vaad Hvede som Byens Part. Samme Aar førtes Proces om et trælastet Skib, der stod paa Bredegrunden, hvor Bjergerne ikke vilde assistere. Der var sluttet Akkord om en Trediedel af Skibets og Ladningens Værdi, 1000 Rdlr., men Bjergerne vilde ikke tage fat paa Arbejdet. Skipperen maatte gennem sin Mægler Carl Wilder lade nedlægge Paabud ved Kongens Foged om at yde ham Hjælp efter Forordningen af $^{21}/_{3}$ 1705. Amtsforvalteren og Schouten nedlagde Paabudet, og Dragørboerne tog ogsaa fat paa Bjergningen, men var ret umedgørlige. Senere

paaklagede Skipperen Sagen for Søretten, der bestemte Bjergelønnen og idømte Bjergerne en Bøde paa 50 Rdlr. til Sognets Fattige[1]). 1765 førtes Proces om en Bjergning, for hvilken Byen tilkendtes 1400 Rdlr. 1788 bjergedes et Skib fra Lissabon, der om Efteraaret stod paa Grund paa Vestre Hage (Amager), for hvilket Fogden forlangte 1800 Rdlr. i Bjergeløn. Kaptajnen vilde ikke gaa ind derpaa og lod Styrmanden slutte Akkord. Derefter klagede han gennem den portugisiske Gesandt til Kancelliet, og Kongen befalede nedsat en Kommission til at afgøre, hvad der kunde tilkomme Bjergerne[2]) Det ses ikke, hvor meget der tilkendtes dem. I mange Tilfælde, naar Skibet »stod haardt«, gik Skipperen glat ind paa at afstaa en Trediedel af dets Ladning og Værdi. Og det ses endnu gennem det 19. Aarh.s første Halvdel, at en Trediedel af den ilandbjergede Ladning eller en Fjerdedel af Skibs og Ladnings Værdi lagdes til Grund for Akkordslutningen.

Delingen af Bjergningsindtægterne foretoges efter visse Regler, som efterhaanden blev fastslaaede, dels gennem de konfirmerede Vedtægter, dels gennem forskellige Tillægsbestemmelser i Forhandlingsbogen. Efter at »Procenterne« til Byens Kasser, til Fogden og Forbjergerne og andre Udgifter var fradragne, skulde Bjergelønnen, naar der lossedes af Skibets Ladning, deles lige mellem Fartøjerne og det til Bjergningen indskrevne og mødte Mandskab (Vedtægten 1732). Denne Bestemmelse forandredes 1770 saaledes, at kun om Sommeren alle de Fartøjer, som var tilstede, maatte melde sig og faa Part i Delingen, medens der om Vinteren skulde foretages »Lodning« eller Licitation blandt de Fartøjer, der laa i Havnen, og de billigste Tilbud paa Assistance antoges[3]).

Fra gammel Tid betød Bjergningen for det Meste ilandbragte og oplagte Varer, som efter at Kronen havde faaet sin Told deraf, blev delte eller solgte ved Auktion. Ikke sjældent blev Skibene Havarister, saa hele Ladninger maatte bringes i Land. Byen maatte have Tørrelofter og Pakhuse til Oplag. Til Byens Pakhus ses allerede 1682 anskaffet Egestolper, og

[1]) Sæl. Tegn. 80, 46.

[2]) Sæl. Tegn. 1788—90, 276.

[3]) Efter Vedtægterne af 1855 maatte kun Fartøjer paa 8 Læster og derunder til enhver Tid tage Del i Bjergningerne.

her haves formentlig Oprindelsen til det senere Havne- eller Bylokale paa Havnens Sydside. Her var ofte en hel Stapelplads for Strandingsgods. Undertiden maatte Bjergerne tage selve Godset som Bjergeløn. 1745 maatte man saaledes tage Kobberplader for 30 Rdlr. Ved Bjergning af et engelsk Skib 1748 modtog man Hamplærred, Drejl, Sejldug, Bevergel, Børster og Fedt for sin Hjælp. Disse Varer, der solgtes ved Auktion, indbragte ganske vist 3394 Rdlr., men alene Told og Auktionsudgifter var 1025 Rdlr. Kommunen fik dog 322 Rdlr. Læsteparten blev 5 Rdlr. 5 Mk., Mandsparten 4 Rdlr. 3 Mk. Der deltog 362 Mand, hvoraf de 62 var fra Hollænderbyen. Det var en god Regn der faldt. »Nu synes Folk Venner, men ere ey mindre«. — For en Bjergning 1760 modtages i Bjergeløn 135 Tdr. (saltede) Sild. Heraf fik Byen, Havnen og Skolen deres 20%, eller 27 Tdr. Sild. Fartøjerne fik 1 Td. pr. Læst og Mandskabet fik hver $^1/_2$ Td. i Mandspart. Saa sparedes Auktionsomkostningerne, og man fik en god Vinterkost.

Auktioner og Retssager slugte ret ofte betydelige Dele af Bjergningerne. Af de 1400 Rdlr., der 1765, som foran omtalt, tilkendtes i Bjergeløn, blev Omkostningerne over 250 Rdlr., nemlig ved Processen 134 Rdlr., »en Ducør« 50 Rdlr., »en Skat« 50 Rdlr., foruden til Rejseomkostninger, Fortæring osv. Auktioner holdtes næsten hvert Aar, og der faldt mange gode Sportler og »Procenter«, baade til Amts- og Retsøvrigheden, Schouten og Tolderen, inden Pengene naaede dem, der egentlig gjorde Arbejdet.

Efter 1770 vedtoges den Bestemmelse, at Fremmede der bosatte sig i Dragør, skulde løse Byens Rettigheder for at kunne tage Del i Bjergningen[1]). Og 1819 vedtoges det, at »Bønderkarle og Landfolk« kun skulde nyde halv Mandspart mod de Søvante.

Naar Bjergningssummerne indgik, kom der atter Røre i Byen. Ofte slog man flere Bjergninger sammen og udbetalte dem paa en Gang. Naar Udbetaling skulde foregaa, send-

[1]) De nye Vedtægter af 1855 siger herom: Naar nogen udensogns Mandsperson flytter til Dragør betaler han 5 Rdlr. for sig og 5 Rdlr. for sin Kone; gifter han et Dragør Fruentimmer, betaler han kun 5 Rdlr.

tes Bytjenere rundt for at raabe paa Skandsen[1]). Folk strømmede saa til Havnen for at hente deres Parter. Af store runde Træskaale gød Fogden og Byforstanderne Søens Gaver ud til rig og fattig — mest til de rige, Skipperne, som alle havde Smaaskuder, der fik Parter efter Læstedrægtigheden. Alle, som havde ladet sig skrive, fik en større eller mindre Del, og alle gamle Mænd, som ikke mere kunde arbejde med, fik ligefuldt deres Part, endogsaa de mange Enker, Byen havde, fik alle deres Del af Bjergningen, selv om det (efter den sidste Vedtægt) kun var 24 Sk. af hver 1000 Rdlr., Akkordsummen lød paa. Ja, selv de, som ikke var skrevne og derfor ingen Part kunde faa, lod man faa Del i Glæden ved at lægge en Tønde Øl eller et Anker Brændevin ud paa Havnepladsen til fri Udtapning. Ofte sprang der ved Delingen 10 Rdlr. til »Fortæring hos Lassen« paa den gamle Kro.

Delingsforholdet mellem Læsteparten, som tilfaldt Ejerne af de Fartøjer, der var indskrevne efter Læstetallet, og Mandsparten, som rettede sig efter det Antal Mænd, der var indtegnet, fastsloges i Vedtægterne. Den gamle Regel var, at Fartøjerne fik Halvdelen og Mandskabet Halvdelen af Nettosummerne. Men efter de nye Vedtægter fik Fartøjerne om Sommeren Halvparten, om Vinteren (fra 24. Okt. til 24. Marts), naar der var mange Skibe hjemme, kun en Trediedel af Akkordsummen, efter at Byens — og Fogdens — Procenter var fradragne.

Ved Midten af det 18. Aarh. indtegnedes til en større Bjergning 2 à 300 Læster og 100 til 200 Mand, dog undertiden over 300 Mand. Læsteparten blev da sjældent over $^1/_4$ %, og Mandsparten omkring $^1/_8$% af Bjergningssummerne. Skipperne tog dog Broderparten, idet de mange »Plimsollere«, som blot laa i Havnen og ventede paa Sjou, tog de store Delinger, hvad der ikke sjældent gav Anledning til Misfornøjelse og indbyrdes Strid. Mandsparten var gennem dette Tidsrum neppe mere end 10—12 Rdlr. om Aaret. Men den virkede som en mild Regn overalt. Fogden og de 4 Mænd fik hver en Mandspart foruden deres Procenter af Bjergningerne, Havnefogden,

[1]) Indtil 1725 laa en Skanse paa Sydsiden af Havnen: »Smedebakken«, hvor Delingen først foregik; senere fandt den Sted i Kroen, og endelig i Byens Lokale.

Skriveren, Bytjeneren, Vægterne, ja ogsaa Lærerne, naar de gjorde sig fortjent dertil, selv Præsterne og Degnen i Hollænderbyen, ligesom Amtsforvalteren og Birkedommeren fik deres Part med[1]). I 1840erne og 50erne var den 25—30 Rdlr. og i de senere Aartier steg den til 100 Kr. og ofte langt derover.

Ankerudførsel, d: at føre Ankret ud for Skibe, som var komne paa Grund, hvorved de ofte kunde »varpe« sig flot, var en ret vigtig Del af Bjergningen. Det var derfor kun tilladt Byens Baad og det med denne udsendte Mandskab at slutte Akkord herom. Det vedtoges 1771, at Halvdelen af Fortjenesten derved skulde tilfalde Byen og Halvdelen Baadens Mandskab. Fra 1784 til 1814 indbragte dette Arbejde 10,000 Rdlr, hvoraf Halvdelen til Byens Kasse. Og i Aarene 1839—55 foretoges 120 Ankerudførsler, der ligeledes indbragte 5000 Rdlr. til hver af Parterne.

De smaa Sjou eller »private Sjou«, som de ogsaa kaldtes, der udførtes af Folk eller Baade fra Dragør uden Byforstanderskabets Mellemkomst, saaledes naar der fandtes Vrag drivende i Søen, opfiskedes Ankre, Kul eller andet herreløst Gods, gav ofte Anledning til Kiv og Trætte. Først regnedes det private Sjou som en Indtægt, der ikke kom Byen ved; kun Kronen skulde have sin Rettighed deraf. Men i 1743 indtraf et Tilfælde, der pludselig aabnede for en en ny Indtægtskilde. Et forladt Skib, »Catharina Elisabeth«, blev fundet paa Køge Bugt. Tre Mænd »bemægtigede sig Myndigheden« over det, men maatte kalde flere af Byens Folk og Baade til Hjælp for at bjerge det ind til Havnen. Det vakte stor Opstandelse, og alle vilde have Part i det gode Bytte. Skibet blev overgivet til Øvrigheden, og der førtes Proces om Bjergningen, hvorfor Byen tilkendtes 1800 Rdlr., som den vilde dele paa sædvanlig Maade. Dette gav Anledning til et voldsomt Spektakel blandt Beboerne (et Blad er her revet ud af Delingsbogen), saa man maatte finde en anden Ordning. Summen deltes da saaledes: Baaden og Mandskabet, som fandt Skibet,

[1]) Baade den tyske og den danske Præst samt Degnen i St. Magleby ansøgte 1792 Kancelliet om hver at faa tillagt en Mandspart af Bjergningen. Kancelliet svarede, at de maatte søge deres formentlige Krav afgjort ved Retten. Kanc. Brevbog. 1792. 418. 1596.

fik 225 Rdlr., Amtsforvalteren 60 Rdlr., Mons. Holst »for at drive Sagen« 50 Rdlr., Bymændene 30 Rdlr., andre Udgifter 235 Rdlr. og 150 Mandsparter 1200 Rdlr. Byens Kasser fik ingen Andel. Men samme Aar vedtog man, at Afgiften af al privat og offentlig Sjou skulde være 10% til Byen, Havnen og Skolen til lige Deling.

Fra omkring 1760 begyndte Kommunen selv at overtage de smaa Sjou. Byen anskaffede en større Baad til dette Brug og vedtog, at der til ethvert Skib, som skød eller satte Flag for Hjælp, skulde sendes Byens Baad med en af Byens Forstandere samt Mandskab til Hjælp. Dersom Skibet ønskede ført Anker ud, skulde Baaden foretage dette Arbejde, og hvad der fortjentes derved, skulde deles i tre lige Dele mellem Baaden, Mandskabet og Byens Kasse. Mandskabet skulde dog afstaa 10% af sin Part til Byen. Derefter var ogsaa de »smaa Sjou« bleven kommunale. Det ses, at de i Tiaaret 1775—84 indbragte Kommunen 326 Rdlr., men de gaves da atter fri mod den sædvanlige 10% Afgift.

Hele denne Del af Bjergningen gik derefter ind under privat Sjou, der gav en langt betydeligere Indtægt end nogensinde før. Her under henhørte Adgangen til at fiske »blinde« Ankre i hele Sundet. Ingen maatte dog sælge de fundne Ankre, før de var tilbudte Marinen, der, saafremt den kunde bruge dem, selv satte en Pris derfor. Dragørboerne fiskede en Mængde Ankre; men da de gerne kunde faa mere for dem, end Marinen gav, fristedes de til at svigte Kongens Bud. 1785 havde man ført 9 Ankre ind til Staden og solgt dem for 25 Rdlr. pr. Stk. Der blev rejst Tiltale for ulovlig Omgang med Hittegods, og Sælgerne maatte hver betale 50 Rdlr. i Bøde. Senere blev det forordnet, at fundne Ankre skulde sælges ved Auktion, og Finderne skulde have passende Findeløn. 1720 solgtes 20, der indbragte 879 Rdlr., hvoraf en Trediedel udbetaltes i Findeløn. De private Sjou indbragte i Aarene 1784—1814 ca. 15,000 Rdlr. og 1839—55 ca. 37,000 Rdlr. til Udøverne, og deraf tilfaldt altsaa 10% Kommunen.

Den samlede Bjergningsindtægt, »hvad som af Fogeden og de fire Mænd er accorderit og sluttes med dem som behøver vor Byes hjelp til at bringe deris Skibe af Grund«, udgjorde i de 65 Aar, 1740—1804, hvorover der findes en

omhyggelig ført Protokol, ca. 244,000 Rdlr. Det gennemsnitlige Antal af Bjergninger hvert Aar var i dette Tidsrum 8 à 9, og den gennemsnitlige Aarsindtægt var ca. 3600 Rdlr. Fordelt paa tiaarige Perioder stillede Indtægten sig saaledes:

1740—49:	23,300 Rdlr.	1770—79:	36,500 Rdlr.
1750—59:	30,000 —	1780—89:	46,600 —
1760—69:	32,900 —	1790—99:	39,000 —

Alene i Femaaret 1800—1804 indkom 35,700 Rdlr.

I en følgende 60-aarig Periode, 1811—70, var Gennemsnitstallet paa Grundstødninger 13 — det højeste Tal noget Aar har bragt var 29 i 1865 — og den gennemsnitlige Aarsindtægt ca. 11,000 Rdlr. Fordelt paa Tiaarene stillede Indtægten sig saaledes:

1811—20:	133,400 Rdlr.	1841—50:	88,500 Rdlr.
1821—30:	99,200 —	1851—60:	75,500 —
1831—40:	112,300 —	1861—70:	150,300 —

Fra 1871 til omkring 1890 var Indtægten stadig stigende; i Gennemsnit var den mindst 20,000 Kr. aarlig. Et enkelt Aar (1888) indbragte 16 Bjergninger over 100,000 Kr. Dertil kom Indtægterne ved de »smaa Sjou« — Ankerudførelser — og »private Sjou«, som indbragte ret betydelige Beløb, baade til Beboerne og til de forskellige Bykasser.

Overtrædelse af Strandingsforordningen og Bjergningsvedtægterne haves der enkelte Eksemplarer paa. 1793 indberettede Lodsoldermanden paa Dragør til Amtet, at der kapredes og bjergedes paa ulovlig Maade fra et engelsk Skib, som var strandet ved Kastrup, og Sagen overgaves til Retten. Paa Dragør blev selve Byens Foged 1798 tiltalt for — for egen Regning — at have sluttet Akkord med et dansk Skib om Hjælp og modtaget 380 Rdlr. som Bjergeløn. Beboerne og de fire Mænd anlagde Sag imod ham for Brud paa Byens Forfatning. Fogden paastod, at han ikke kendte den og mente sig berettiget til at slutte Akkord for sig selv. Amtmanden tilholdt ham efter Vedtægten af 1745 — konfirmeret 1772 — at aflægge Regnskab til Byen for den modtagne Bjergningssum. Under Sagen førtes en skarp Pennefejde mellem Fogden og Beboerne. Amtmanden forelagde Sagen for Rentekamret,

idet han misbilligede den stadige Uro og Splid, som Byens Forhold gav Anledning til. Kamret ønskede Byen ind under de almene kommunale Love og forespurgte, om den vilde henlægges under København eller Provinserne. Forstanderne saa Byen rystet i sin Grundvold og anholdt om, at den fremdeles maatte høre under København og beholde sin gamle Frihed. Endelig maatte Beboerne bønfalde Amtmanden »med Fattiges Taare, Enckers Sukke og Faderløses Graad« om at skaffe Byen sin Ret og afsætte Fogden, der ved »Hundrede Fortrædeligheder« voldte Splid og Ufred. Det endte ogsaa med, at han blev afsat 1801[1]).

Nogle Aar senere (1805) havde atter en af Dragørs Skippere paa egen Haand akkorderet med Føreren af et grundstødt Skib om at yde det Hjælp og blev for sin Forseelse idømt en Erstatning til Byen. 1812 verserede igen for Retten en vidtløftig Sag om et Skib, som var kapret og bragt ind til Kastrup af Dragør- og Kastrupbjergere, og som mentes at være taget i ulovlig Besiddelse[2]).

Omkring 1828 opstod der en Konkurrence til Bjergningen i Sundet, som Dragør- og Kastrup-Bjergerne hidtil havde haft nogenlunde ubeskaaret[3]). Det var Skibsfører H. P. Bødker, Ejer af Røde Kro, der da begyndte med sin Kutter »Husum« at opsøge og assistere grundstødte Skibe. Medens Kutteren laa paa Jagt ude i Sundet, havde han ofte dens Baad liggende i Dragør Havn, og det ses, at han klagede over, at der forlangtes 5 Rdlr. af ham i Havnepenge for den. Det følgende Aar udrustede Dragør Kommune Jagten »Resolutionen« til at optage Konkurrencen med den. 1840 ombyttedes »Resolutionen« med Schalupen »Jægeren«. Og det varede derefter ikke længe, inden Kastrup anskaffede en lille Bjergningsdamper »Neptun«.

Allerede 1833 var Em. Z. Svitzers Bjergningsentreprise opstaaet, og dette optog ogsaa Konkurrencen baade med Kastrup og Dragør i hele Sundet. Da senere Dampkraf-

[1]) Byens Forhandlingsbog 1799—1843.

[2]) Overamtsretssager og Dok. til Justitsprotokollerne.

[3]) Hvilke Indtægter, denne Kilde har givet til Kastrup. og navnlig til Ejerne af Kastrupværk, findes der vistnok intet Sted noget Regnskab over,

ten toges i Brug, blev det vanskeligere for disse Byer at tage Kampen op med det velfunderede Selskab. Først sluttede Martin Petersen, Kastrup, Kontrakt med det. Og 1866 indgik Dragør Kommune en Overenskomst med Svitzer om en Deling af Fortjenesten, imod at Selskabet stillede en af dets Dampere til Raadighed for alle de Bjergninger, hvorom Dragør sluttede Akkord. Af disse skulde Svitzer have en Fjerdepart, og naar Svitzers sluttede, skulde Dragør have en Trediepart. Men benyttedes Selskabets Damppumper, Kættinger, Touge osv., skulde det have Halvdelen af Bjergelønnen, medens Dragør for sin Halvpart skulde levere Lægtere og Mandskab. Efterhaanden anskaffede Byen selv en Skonnert, Pumpe- og Dykkerapparater, Trosser og Taljer for at kunne hjælpe sig selv; men Byen drev det aldrig til selv at faa en Damper. I Begyndelsen af 90erne opsagde Svitzer Kontrakten og tilbød Dragør 40% af alle Bjergningsakkorder for Sejlskibe, 30% for Dampskibe paa dansk Søterritorium, dog 35% naar der lossedes, og paa svensk Side kun 10%. Byen var nødt til at gaa ind derpaa. 1901 nedsattes Dragørs Part til henholdsvis 30% og 25% paa dansk Side, medens der paa svensk Side intet kunde gives. »Den Sten man ikke kan løfte, maa man lade ligge«, var Selskabets Motivering, og Dragør maatte erkende, at Dampskibsfartens Udvikling havde medført nye Tider og Forhold, der havde sejlet Byen agter ud. —

Byens Kasse havde længe ret smaa Midler at raade over. 1707 maatte den laane 47 Sletdlr. af Skolens Pung og 42 Sletdlr. af de Fattiges Bøsse. 1718 havde den 103 Sletdlr., og det gik derefter langsomt fremad med Indtægterne; først da Bjergningen efter 1740 begyndte at give rigelig Mønt, voksede dens Formue; 1775 var den 1062 Rdlr. og 1795 godt 2000 Rdlr. 1805 købte den sine første kgl. Obligationer. Udover Bjergningsprocenterne var Indtægterne meget smaa. Husbondholdet til Hollænderne gav et ringe Overskud. Senere tilkom Leje af »Smedehuset« — paa Sydsiden af Havnen — og »Pakhuset« samt for Løsning af Byens Rettigheder, Afgift af Vævepiger og Husfolk og Tyende[1]). I Aarene 1775—1814 var Bykassens samlede Indtægt gennemsnitlig 635 Rdlr.

[1]) 1775 gav Spaa-Marie 1 Mk. 8 Sk for Byens Rettighed.

aarlig, og deraf indkom de 400 Rdlr. aarlig af Bjergningen. 1840 ejede Bykassen 16,700 Rdlr. Og derefter begyndte Indtægterne at strømme rigeligt ind. I Tiaaret 1845—54 var den samlede Indtægt 15,464 Rdlr. Og alene i Aaret 1889 var Bykassens 4%: 8333 Kr. Dens kontante Formue var i Aaret 1890 62,000 Kr.

Over Udgifterne findes intet Regnskab før 1775. De væsenligste Udgifter var efter den Tid: Lønninger til Skriveren, Bytjeneren, Vægterne samt en Hører ved Skolen og to Jordemødre[1]). Iøvrigt var der aarlige Udgifter ved Indrulleringssessionen, Ducører »til Byens Nytte«, — Amtsfuldmægtigen fik en aarlig Ducør paa 30 Rdlr. — Vedligeholdelse af Byens Brønde, Brandredskaber, Byens Hus, Brændsel til Skolerne, Tørv til de Fattige osv. Paa Byens Renlighed ofredes ikke meget. Svinene gik løse ved Husene, og Affaldet kastedes ud til dem. 1790 blev Kongevejen brolagt, og i langsom Tempo fulgte de andre Gader efter. I Aarene 1775—1814 var Byens Udgifter gennemsnitlig 558 Rdlr. aarlig; 1845—54 steg de til 5390 Rdlr. aarlig og i Aaret 1889 var de 6380 Kr., deraf var Størstedelen Tilskud til Skolevæsenet og Fattigvæsenet.

Byens offentlige Arbejder fordeltes efter gammel Skik mellem Beboerne »rodevis«, hvorved man undgik at svare kommunale Skatter. Byen var inddelt i Arbejdsroder, som hver skulde afgive 12—13 Mand, der efter Tur gav Møde, naar Havnens eller Byens Arbejder, f. Eks. Vejarbejde eller Snekastning stod paa. Hvem, der havde Fartøjer, Baade eller Vogne, tilførte Materialerne, og en saadan Sejl- eller Spanddag regnedes lig med visse Arbejdsdage. Undlod man uden lovlig Grund at møde idømtes Mulkter, som afdroges i Bjergningsparterne, naar disse udbetaltes. Da Hovedlandevejen var bleven anlagt, gav Kongen (1789) Befaling til, at Hovedgaderne i Store Magleby og Dragør skulde brolægges. Først var det Tanken, at Vejvæsenet skulde lade dette Arbejde udføre, men man bestemte sig til at paaligne Beboerne det som en Skat, der enten kunde betales eller aftjenes ved personlig Deltagelse i Arbejdet. Lodserne og offentlige Tjenestemænd var som Regel fritagne for saadant Arbejde; men Lodserne

[1]) Neel Jans og Madam Lüders. Tidligere nævnes Karen Stork som Jordemoder.

maatte dog efter Admiralitetets Skøn tage Del i Vejarbejdet, eller svare hver 2 Mk. aarligt, medens det stod paa[1]).

Byens Vægtere nævnes fra omkring Midten af det 18. Aarh. Der fandtes da to Vægtere til at vaage over Byen, som var tæt sammenbygget og meget udsat for Brandfare med sine Straatage og Trægavle. Vægtersangen: »Vogter Lys og Ild« var intet Sted bedre paa sin Plads. 1796 havde Byen 4 Vægtere, og der ansattes da tillige en Havnevægter. Byvægterne lønnedes først med 4 Sk. ugentlig af hvert Hus, som de selv opkrævede. 1814 nedsattes Afgiften til 2 Sk., og der tilstodes hver Vægter en Mandspart i Bjergningen. Efter den engelske Krig var mange af Beboerne saa fattige, at Bykassen maatte betale de 2 Sk. for dem. 1816 forhøjedes Lønnen dog atter til 4 Sk. for hver Skorsten; men intet Hus skulde betale for mere end 2 Skorstene. Denne Lønningsmaade bestod til 1910, da Vægterne ansattes med fast Løn, og indtil da hørte man dem om Aftenen synge Thomas Kingos gamle Vægterværs gennem de smaa, krogede Gader.

De Fattiges Bøsse var længe den mest velhavende af Byens Doenter. 1718 ejede den 112 Sletdlr. Fattigbyrden har da neppe været stor. Bøssens Indkomster bestod i det væsentlige af, hvad der gaves i en særlig Bøsse i Kirken, samt de Bøder, der idømtes for Overtrædelse af Vedtægterne. Desuden fik Bøssen de »Tiloverspenge«, som faldt ved Bjergningsdelingerne, og senere tillige en Ducør af Bjergningssummerne.

Efterhaanden stiftedes flere Legater, hvoraf Renterne tilfaldt »de Fattige« eller Fattigkassen. Det første stiftedes af Brygger Kyllîng, 6. Sept. 1790 og var paa 500 Rdlr., hvis Renter ved Juletid skulde uddeles til fattige Enker: »Dragør Bys fattige Husarme og ingen andre, og i Særdeleshed om nogen af mine beslægtede var nødtrængende, skal de nyde den største Del deri. For denne Kapital skal Dragør Bys Foged og de fire Mænd, der som meldt forestaa Fattigkassen, være ansvarlige, een for alle og alle for een, samt berettigede, saaledes som meldt, at distribuere Renterne til bemeldte Enker og efter deres Død til Byens fattige Husarme«.

Det næste var Amtsforvalter, Sekretær Poulsens Legat,

[1]) Kanc. Brevb. 1789, 432; 1790. 2229; 1799, 467, 505.

stiftet 17. Maj 1793, paa 630 Rdlr. Fundatsen har man ikke kunnet finde; men det vides, at Renten nærmest var tiltænkt 5 fattige Matrosenker og uddeltes ligeledes aarlig ved Juletid. Den senere Amtsforvalter Bierg paastod, at Legatkapitalen var, »hvad ham (Poulsen) tilkom i hans Embedstid som Amtsforvalter udi Procenter ved strandede og paa Grund løbne Skibe«, og hvorom der havde været Misforstaaelse mellem ham og Byens Forstandere. Endelig tilkom, vistnok omkring 1810, Etatsraad J. C. von Ostens Legat paa 1500 Rdlr., hvoraf Renterne ogsaa af Kommunens Bestyrelse skulde uddeles til værdige og trængende Dragørboere. Uddelingen af disse Legatmidler var i lang Tid underlagt Fattigforstanderen, men er nu atter underlagt Kommunalbestyrelsen.

Byens hele Fattigudgift var 1801 kun 21 Rdlr., medens Fattigkassens Indtægter s. A. beløb sig til 58 Rdlr. Efter Krigen 1807—13 voksede imidlertid Kravene, og det ses 1829, at de fire Mænd androg Amtmanden om, at der af Jordkassen maatte udredes en Del af Skolens og Fattigkassens Udgifter, »da Byens Indvaanere for Størstedelen er fattige og uformuende«. Byen havde da 37 fattige. 1832 købtes et Fattighus for 600 Rdlr., som Byen laante af Havnen. 1881 byggede Byen et nyt Fattighus, det kostede ca. 18,000 Kr. Fattigvæsenets aarlige Udgifter har siden da beløbet sig til 6 à 7000 Kr.

Skolen paa Dragør synes oprettet omkring 1680. Vi finder første Gang nævnt en »Skolemester« her 1686, og antagelig har Børnene fra Dragør tidligere maattet søge Skolen i Hollænderbyen, hvor allerede da fandtes en god Landsbyskole. Først 1719 opførtes paa Dragør — mellem Pinse og Mikkelsdag — en 5 Fags Skolestue, som med Skoleholderens Løn og Ildebrændsel s. A. kostede 248 Sletdlr. 1 Mk. 10 Sk. Præsten i Hollænderbyen, der var Skolens Patron, anfører 1740: »For Dragøes Skole er beskikked en Lægmand af Dragøes Indvaanere, som ikke har nogen frie Bolig; alene er en Stue i Byen indrettet til Skole. Løn og Skolepenge andrager ca. 70 Slettedaler«. Allerede 1741 byggedes en større Skole ovenfor Byen; den kostede 828 Slettedaler 2 Mk. 13 Sk., som for en Del indbragtes ved den tidligere Stues Salg. Denne Skole ombyggedes 1827 og er senere udvidet til Drengeskole og Pigeskole.

Ved Ombygningen 1827 indsattes i Muren en Sandsten med følgende Inskription:

Sign, o Herre, denne Skole,
Lær os ret paa Dig at stole,
Sign vor Ungdom, som her lære,
At Gudsfrygt for Alt de ære.

1861 opførtes tillige en Skole for Børn i Begynderalderen, og 1891 byggedes den nye Pigeskole, hvorefter den gamle udelukkende benyttedes til Drengeskole.

Skolens Pung indeholdt 1707: 47 Sletdaler. Der tilfaldt den oprindelig en vis Part af de Indtægter, som indkom i »Tavlerne« og Bryllupsbøssen i Kirken samt de Smaapenge, der indkom i Offer og Skolemulkter. Da Skolestuen skulde bygges, bestemtes det 1728, at hvad der fortjentes ved Skibsbytter — Skibssjou — deraf skulde svares til Skolen 1 Mk. 8 Sk. af hver 20 Rdlr. »Og kan aparte betinges noget af Skipperen maa Vedkommende der udi ikke vere forsømmelig i at tale derpaa«. Man maatte dog laane 150 Rdlr. Men der indkom snart saa rigeligt i Bjergningsprocenter, saa man kunde betale Gælden og tænke paa en Udvidelse. Alene i Aarene 1740—42 tilfaldt Skolen 526 Dlr., idet baade Byen og Havnen renoncerede paa deres Tredieparter af de 5 %, som Kommunen fik af Bjergningerne. 1750 havde Skolen en Formue paa 439 Sletdaler, og der indførtes derefter Undervisning i Navigation. Fra 1758 tilfaldt der Skolen 4 % af Bjergningssummerne, men snart nedsattes dens Andel til 3 %. Denne Indtægt var Skolens væsentligste gennem lange Tider. Skolens aarlige Udgift var 1775 ca. 200 Rdlr. I Tavlepenge og Bryllupsbøssen, som ophævedes ved Lov 1856, indkom kun en Fjerdedel. Ved den ny Skoleordning 1814 var tillagt Skolen 100 Rdlr. aarlig af Præsteembedet i Hollænderbyen, fordi den tyske Præst var bleven helt afskaffet, og der som Følge deraf sparedes en Enkeforsørgelse. Da der 1835 oprettedes en Apparatkasse, anvendtes denne Indtægt dertil, medens den Del af Kirkeofret, som Skolen tidligere fik, var bleven tillagt Lærerlønningen.

Skolekassen administreredes af Skoleforstanderen, medens Præsten førte Tilsyn med Undervisningen, indtil der omkring 1800 dannedes en Skolekommission i Fællesskab med Hollænderbyen. De to Byer kunde dog heller ikke enes herom.

1810 erklærede Dragør Byforstanderskab, at det ikke vilde have Fællesskab med Store Magleby, men vilde som hidtil bestyre deres Skolevæsen selv, »da man ikke længere kan taale, at Byens Ungdom henlever sin Tid i Vankundighed«. Selvstændigheden synes da at have frugtet. 1812 roser Amtsprovsten Dragør-Skolens gode Tilstand, og 1814 erklærer han, at denne Skole med Rette vedligeholder sin Plads blandt Amtets meget gode Skoler. Der fandtes da i Dragør henved 300 skolepligtige Børn, og der burde efter Skoledirektionens Udsagn være tre faste Lærere, men paa Grund af Byens Uformuenhed (under Krigen) til at lønne disse, skulde kun ansættes to faste Lærere og en ueksamineret Lærer eller Lærerinde, som lønnedes med 50 Rdlr. Endnu 1820 havde hver Lærer 120 Børn at undervise. Først efter 1860 skete en væsentlig Forandring heri.

Skoleholderens Løn har fra Begyndelsen af ikke været ret stor, og den synes nærmest at have bestaaet i Ugepenge og frivillige Ydelser, Husly og Brændsel. Som oftest var han tillige Skriver og havde derved en Ekstrafortjeneste og en Ducør ved Bjergningerne samt tog en vigtig Del i Styrelsen af Byens Sager. Om Isbrandt Clausen, som var baade Lærer og Skriver, findes følgende Eftermæle i Regnskabsbogen, sat af hans Eftermand 1768:

»Dens Liv nu Døden enhet har
som her ej kunde mere.
I Dragøe han Skoleholder var
Og har en Tid regjeret.
— — — — — — —«.

Skoleholderen havde Eneret til at holde Skole. Vi ser, at Skoleholder Carsten Nielsen 1773 fik udstedt Forbud af Amtmanden om at »Fuskere« ikke maatte understaa sig i offentlig at holde Skole og truedes med Straf paa Vand og Brød i Frederiksholms Fangetaarn.

Fra 1775 ansattes foruden Skoleholderen en »Hører«, der lønnedes med 40 Rdlr. aarlig, 6 Rdlr. til en Favn Brænde og i Reglen en Ducør paa 5 Rdlr. Senere havde de hver en Mandspart i Bjergningen som en frivillig Indrømmelse.

Om flere af Skoleholderne fortælles nogle Træk fra deres Liv og Virksomhed. Saaledes havde Rasmus Brun, vistnok en norsk Student, som var ansat af Byens Forstandere, en

hæftig Strid med Præsterne i Hollænderbyen. Han vilde ikke betragte disse som sine Overordnede, og de paastod, at han var forjaget fra Akkershus Stift for falsk Lærdom. De følte sig ogsaa krænkede over, at han var instrueret af Henrik Gerner og indsat som Lærer uden hverken Amtmandens eller Biskoppens Samtykke eller Indstilling, hvorfor de vilde »removere« ham fra Bestillingen. Men Sagen blev forebragt Kongen, der resolverede, at han skulde eksamineres »udi Lærdom og Undervisning« af tre Professorer i Præsternes Overværelse. Han synes at have bestaaet Prøven, og Striden blev bilagt. Imidlertid maa han atter have fornærmet Præsterne, og navnlig skal han have brugt et uforsigtigt Udtryk om den danske Præst. Der klagedes atter over, at han indpodede Børnene vrange Lærdomme, og at han ikke kunde lære dem at regne. Provsten erklærede, at man gjorde ham Uret. Et Forlig blev atter indgaaet, og han var vistnok Lærer her i en lang Række Aar[1]).

Niels Carsten Nielsen, der ikke fik Skriverstillingen, maatte tage en Hører til Medhjælp. Han døde 1789 yderst fattig. Byen bekostede hans Begravelse og paatog sig Opdragelsen af en efterladt Datter.

Hans Eftermand var Ch. Grundtvig, der var Student og en Tid tog levende Del i Byens Affærer. Han stod den uheldige Foged Rasmus Berthelsen meget nær, indtil denne afsattes 1801. Fogden havde nemlig foretaget Bjergning for egen Regning og saaledes misbrugt sin Stilling som Byens Tillidsmand. Skoleholderen var hans hvervede Hjælper og Skriver. Beboerne klagede gentagende til Amtmanden over Skoleholderen, der »vedligeholder Fogden med Fornuft«; saa længe han agerer Husholder med Byens Penge, kan ingen Enighed eller Fordragelighed ventes. I en anden Klage anføres, at han »spænder Strængene stive paa sine Projekt-Instrumenter« for at forøge sine Indtægter og pleje sin Magelighed i Stedet for at udruste sig til sin Lærergerning. Senere indsendtes en lang Klage over ham til Biskoppen. Dens væsentlige Indhold kan sammenfattes i de faa Ord, at Fogden, »som en liden Conduite er meddelt, styrker ham baade med det Tørre og det Vaade«, medens han til Gengæld »indblæser Fogden alt Op-

[1]) Kirkehist. Saml. 3. R. 6, 708. Sæll. Tegn. 73, 363.

tænkeligt til Byens Foruroligelse og Skade«, hvorfor man vilde velsigne den Dag, da Byen kom af med ham, som en Jubeldag. Man opnaaede dog ikke at komme af med ham; men han maatte indgaa en Kontrakt eller et Forlig, om at han »paa ingen Maade maa befatte sig med Byens Sager eller Skriverier«. Fogden blev derimod afsat. Læreren havde en Gæld til Byen paa 18 Rdlr., som han klarede ved en Regning til Byen, der begynder 1791, og som lyder paa 10 Skilling ugentlig for at lægge i Ovnen i 9 Aar, ialt 18 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk. Han var altfor flot anlagt. Han kunde f. Eks. ikke som andre Mennesker gaa til København, men maatte køre. Den ny Foged vilde han ikke hilse paa eller anerkende som sin Overordnede, en Stridighed, der kostede baade ham og Høreren deres Mandsparter, som fremtidig tillagdes Skolekassen. 1812 tog han sin Afsked og fik 50 Daler i Pension.

Lærerlønningen var da forbedret betydeligt. 1810 var Skoleholderlønnen i Dragør: 5 Favne Brænde, Græsningspenge 20 Rdlr., 128 Lispd. Hø, 192 Lispd. Halm, 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg in natura og 100 Rdlr. i Skoleløn, samt 30 Rdlr. i Ugepenge af 60 Børn. Ved Skoleloven 1814 gjordes det obligatorisk, at der til enhver Skole skulde udlægges en Jordlod, saavidt der var Betingelser tilstede derfor. I Maj 1813 holdt Amts-Landvæsenskommissionen og Amtsprovsten et Møde paa Dragør »for at ventilere med Beboerne om Jord til Skole og Plads til Hauge ved Skolen«. Skønt Fogden erklærede, at Byen ikke kunde afgive nogen Skolejord, fandt Kommissionen, at der kunde udlægges 2 Skpr. Land til Haver for de to Lærere, samt de nødvendige Legepladser af Fælleden Vest for Skolen, og eragtede, at dette Areal straks burde udlægges og tages i Besiddelse af Lærerne. Kommissionen indstillede til Kancelliet, at der i Stedet for Jord indrømmedes Lærerne hver Græsning og Foder til 2 Køer og 6 Faar, eller Godtgørelse derfor, og denne Indstilling sanktioneredes af Skoledirektionen[1]).

1831 fik begge Lærere atter deres Mandsparter. Disse angaves i 60erne til 120 Rdlr., men var i Reglen mindre. Udgiften til Lønninger var da ca. 700 Rdlr. I 70erne reguleredes begge Førstelærernes Lønninger til 17—1800 Kr. 1887 var

[1]) Byens Forhandlingsprotokol.

Skolens Udgiftsbudget ca. 4000 Kr., hvoraf de 3000 Kr. indkom ved Bjergningen; 1910 ca. 8000 Kr. Der findes 3 Skoler med 4 Lærere og 3 Lærerinder. Skolerne er nu delte i 6 Drenge- og 6 Pigeklasser.

Som Skoleholdere eller Skolelærere paa Dragør findes nævnt: Jørgen Erichsen (1686), Niels Jensen Wochman (tillige Skriver fra 1707), Michel Pedersen (1728), Rasmus Brun (1741), Isbrandt Clausen (tillige Skriver fra 1760—68), Niels Carsten Nielsen (1773 og 1789), Ch. Grundtvig (1791—1812), Molberg (1812—25), Giese (1825—34), P. A. Petersen (1834—84).

Som Hørere eller Hjælpelærere: Claus Andersen Krabbe (1775), Ejbert Persson (1805—10), P. Nielsen (1810—12), Gotschalck (fra 1813), Hendrichsen (1839).

De *Skatter*, som Dragør svarede gennem Schouten eller direkte til Amtstuen, var ganske vist ikke store eller urimeligt tyngende, men Beboerne regnedes nærmest for fattige eller uformuende Folk, der intet havde at svare af. Den ringe Jordskyld, der fra gammel Tid svaredes af Fiskeripladserne, blev ved det 17. Aarh.s. Begyndelse afløst af Husbondholdet, en Grundafgift paa 2 Mark aarlig af hver Husgrund. Fra det 18. Aarh.s. Begyndelse fikseredes denne Ydelse til en fast aarlig Afgift til Staten paa 56 Rdlr., regnet efter 168 Grunde. Men Fogden opkrævede stadig 2 Mk. af hvert Hus — 1770 var der over 300 Huse — hvorved der tilfaldt Byens Kasse en ikke ubetydelig Indtægt. 1770 foreslog Amtmanden Rentekamret at forhøje Husbondholdet til 24 Sk. for hvert Fag Hus, dog højst for 6 Fag, hvorved da »til Jordebogens aarlige Formerelse var at vente 469 Rdlr.«. Omkring 1800 ophævedes imidlertid denne Afgift og erstattedes med en Bygningsafgift.

Udover den almindelige Ekstraskat, som senere omtales, paabødes efterhaanden forskellige ekstraordinære Afgifter, som kun i ringe Grad berørte Dragør. Konsumptions- og Folkeskatten, der udskreves 1672, beløb sig for Dragør kun til ca. 10 Rdlr. aarlig af 13 Karle og 15 Piger. Denne Skat indgik senere som en fast Familie- og Folkeskat af alle Borgere, der havde Raad til at holde Tyende. Faa Aar senere (1677) paabødes Ildsted- og Kvægskatten, der udgjorde ca. 39 Rdlr.

aarlig af 104 Ildsteder, 10 Heste og 34 Køer. Denne synes afløst af de senere »Kopskatter«, som nærmest danner Grunden for de senere Formue- og Lejlighedsskatter, der udskreves til Statens Fornødenheder. Kop- og Kvægskatten paabødes 1678 og udgjorde for Dragør ca. 80 Rdlr. aarlig. Den ramte dog kun Folk, som drev Jordbrug og Kreaturhold. Manden skulde svare for Hustruen 1 Rdlr., for voksne Børn eller Tyende 1 Mk. 8 Sk. i Kopskat. Kvægskatten var 4 Mk. af en Okse, 1 Mk. af en Hest eller Ko, 6 Sk. af en Kalv, 2 Sk. af et Faar, Lam eller Svin. I trange Tider blev Skatten fordoblet, saaledes 1692. For Embeds- og Rangspersoner, som denne Skat ikke ramte i Forhold til deres Skatteevne, udskreves en personel Kopskat eller et personelt Krigsstyr, der for Dragør udgjorde godt 50 Rdlr. aarlig. Krigsstyret udvidedes dog efterhaanden til at omfatte enhver fast boende udenfor Bondestanden, og som altsaa ikke svarede Hartkornsafgift, saaledes at de skulde svare 1 Mk. for en Karl eller Søn, 8 Sk. for en Pige eller Datter hvert Kvartal. Husmænd, Fiskere og Søfolk blev dog fritagne for Krigsstyr, naar de overfor Amtsforvalteren aflagde Ed paa, at de intet ejede. I Begyndelsen af det 18. Aarh. udskreves tillige en Renteskat paa 2 pCt. af Renteindtægt af Umyndiges Midler, senere baade en Kapital- og Renteskat, som for Dragør beløb sig til omkring 40 Rdlr. aarligt.

De fleste af disse ordinære Paabud, der ikke ramte Hartkornet, samledes senere i en Ekstra- og Rangskat, som f. Eks. 1786 ses udskreven med 8 Sk. maanedlig af alle Dragørs Beboere udenfor Bondestanden og udgjorde for denne By ca. 900 Rdlr. i et Aar; denne Skat svaredes endnu 1797. Efter Forordning af 11. Marts 1789 udskreves en Formueskat, der for det følgende Aar udgjorde 858 Rdlr. af Dragør.

Omkring 1800 indførtes Bygningsafgiften som en fast Ejendomsafgift til Staten. Den sattes til 24 Sk. pr. 100 Rdlr. af Taksationsværdien af alle Bygninger, som ikke hørte til Landejendomme, og udgjorde for Dragør, ca. 450 Rdlr. aarligt. Omtrent samtidig anordnedes en fast Brandafgift, som udgjorde en af de væsenligste Amtstueskatter. Ekstraordinære Krigsskatter udskreves dog stadig, naar det gjordes fornødent, saaledes baade 1809, 10 og 11 en Ekstra- og Kop-

skat, som for Dragør udgjorde 550 Rdlr. aarligt. 1851 udskreves en betydelig Krigsskat, ogsaa af Skibene; af disse svaredes 24 Sk. halvaarlig pr. Læst, eller af 800 Læster ca. 400 Rdlr. aarligt.

Under almindelige Forhold var Ejendomsskatterne her ikke særlig tyngende i Forhold til, hvad Landalmuen maatte udrede. Byen havde gode Indtægter fra Søen, som Staten endnu ikke havde fundet Midler til at ramme, og som forøvrigt dækkede næsten alle Kommunens Udgifter.

Høhoveriet eller »Høslæberiet«, som det populært kaldtes, blev derimod en følelig Byrde for Dragørboerne. Dette Arbejde havde fra Arilds Tid været paalagt Bønderne og Husmændene i de danske Byer, idet de maatte slaa og høste Enghaven for Slottet (Kongens Enghave). Men omkring 1700 fik alle Amagers Husmænd, der ikke havde Hartkorn, Ordre til at høste disse Enge og føre Høet ind til de kongelige Stalde og Magasiner. 1715 ses, at der bjergedes og indførtes af Kongens Enghave 17—1800 Læs Hø, og af »Amager-Vangen« (Kongens Enge) 300 Læs Hø. I Reglen udgjorde Høsten 2—3000 Læs. Arbejdet hermed lagdes væsentligt paa Amagerne, da de andre Sogne omkring Hovedstaden alt nok paa anden Maade var besværede ved Arbejde i Skovene og paa de kongelige Slotte og Gaarde.

Arbejdet med Høhøsten krævede, som det ses ved Midten af det 18. Aarh., omkring 400 Mennesker, der gerne fordeltes ligelig paa Husbeboerne i Taarnby Sogn og Dragør; men da de første efterhaanden afløste deres Hoveri, faldt hele Byrden over paa Dragør. Da Dragørboerne var Søfolk og indrullerede Matroser paa Holmen og Flaaden, havde de ulige vanskeligere ved at give Møde og maatte som oftest leje eller lade leje for sig. Kun Lodserne var af Hensyn til deres Stilling fritagne, saavel for »Høslæberiet« som for at møde til de kongelige Klapjagter. De indrullerede Søfolk var vel efter Chr. d. 5.s Forordning fri for alle »borgerlige« Ombud, men dette kunde ikke fritage dem her, og det ses, at Bykassen aarligt svarede 20 Rdlr. for en Del af Beboerne, som havde købt sig fri.

Indtil Frihedsidéerne begyndte at trænge igennem og gøre sig gældende ogsaa i Landboreformerne, fandt man sig i at

udføre dette Hoveriarbejde; men da Arbejdet øgedes stærkt, yttrede sig baade Modvilje og Mod til at nægte det. 1792 ses, at alle de tilsagte Folk fra Dragør helt udeblev fra Arbejdet. Af Forvalteren over Amager Land, Kammerraad Bierg, blev de indstævnte for Retten i Hollænderbyen. I deres skriftlige Indlæg kalder de det »uanstændigt«, at Kongens indrullerede Søfolk skal udføre dette Arbejde. »Først«, siger de, »blev der tilsagt 80 Mand, næste Aar 200, derefter 3 à 400 og nu i de senere Aar 8 à 900 Mand . . . . saaledes er vor gode Vilje bleven misbrugt.«

Af Rentekamrets Indlæg fremgaar, at Kongens Staldmester havde maattet lade Arbejdet ved Høets Modtagelse udføre af lejede Folk. Kamret fandt, at de, der havde nægtet at forrette Arbejdet, burde hver svare aarligt 4 Mark til den kgl. Kasse. Det viser sig her, at de »8 à 900 Mand«, Dragørboerne paaberaaber sig at maatte stille, var 182 Mand, som hver skulde gøre 4—5 Dages Arbejde, altsaa 8 à 900 Dage[1]). Da samtlige Dragørmænd og én Mand i Tømmerup, nægtede at betale de 4 Mark aarligt, anmodedes Amtmanden af Rentekamret om at bekendtgøre for disse modvillige: »at den Husmand i Tømmerup og Dragørerne, der ej vil erklære sig til bem.te Betaling tilsiges som forhen til Hoveri paa Reqvisition fra Staldetaten og saaledes at det bliver 4 Dage aarlig for hver Mand, hvorover maa holdes Bog . . .[2]).

Sagen verserede lige indtil 1800, og det fremgaar af dens Præmisser, at Dragørboerne med Rette maatte anses hoveripligtige, da Byen ikke laa paa Hollænder-Kommunens Grund og ikke var indbefattet i denne Byes Privilegier. Den endelige Højesteretsdom modificerede Amtsrettens Dom derhen, at der kun skulde betales for 300 Hoveridage aarlig med 24 Sk. pr. Dag i Aarene 1795—1800, hvilket for Dragør udgjorde 440 Rdlr. Sagens Omkostninger var 340 Rdlr. og Amtsfuldmægtigen fik 100 Rdlr. for at »skønne« i Sagen. Beboerne søgte derefter om at faa Arbejdet afløst, og dette skete 1802 saaledes, at hvert Hus skulde svare 4 Mark aarligt. Byen regret til 200 Huse. Da der fandtes ca. 280 Huse, som Bykassen krævede Pengene af, fik man derved et Overskud til

[1]) De danske Byer skulde stille 218 Mand.

[2]) Rentekammerskr. 21. Juli 1792.

Dækning af Sagsomkostningerne[1]). Afgiften betaltes gennem mange Aar, indtil den indgik i de almindelige Skatteydelser.

Jordkassen oprettedes 1810 og lagdes ind under Fogdens Forretningsomraade. Kommunen købte da 200 Tdr. Land af Hollænderbyens Fælled for 9000 Rdlr. Opmaaling og Indhegning kostede ca. 1400 Rdlr. Arealet blev udlagt i 46 Engskifter, en stor Del til Blegepladser, samt ca. 100 Tdr. Land til Fællesgræsning. Hollænderne tog ved Salget det Forbehold, der skulde hvile som en Servitut paa Jorderne, at Arealet ikke maatte udparcelleres; det skulde stadig tjene til Græsning for Dragørboernes Kreaturer. Byen udlejede straks alle Engskifter, der hver indbragte fra 18 til 31 Rdlr., og bortlejede Græsninger til 10 Heste, 100 Køer, 30 Kalve, 4 Faar og ca. 100 Gæs[2]). De første 10 Aar indbragte Jorderne en aarlig Indtægt paa over 1800 Rdlr., og de 10,000 Rdlr., der laantes i Kreditkassen til Købet, var da betalt. Græspengene blev derefter nedsat til det halve, og efter de næste 10 Aars Forløb vàr der sammensparet i Jordkassen en Formue paa 4000 Rdlr.

Denne Kasse paatog sig derefter mange af de kommunale Udgifter, som Høhoveripenge, Husbaandholdet og andre Skatter, Lønning til Fogden, Bidrag til Fattigvæsenet og Skolen, Understøttelser m. m. Der paalagdes Jorderne ca. 11 Tdr. Hartkorn uden Saltholmsret. Foruden Hartkornsskatten, svaredes Konge-, Kirke- og Præstetiende til Hollænderbyen. Amtstueskatten var 1834 ca. 16 Rdlr., 1849 ca. 25 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Ved Dom tilpligtedes Dragør 1844 at svare 40 Rdlr. aarlig i Fattigbidrag til Hollænderbyen.

Efterhaanden aftog Byens Kohold; 1850 græssedes 56 Køer, 30 Heste og 163 Gæs. Men Jordkassens Formue steg; 1860 var den 7000 Rdlr., 1899 over 35,000 Kr. Fra 1886 udlejedes ca. 40 Tdr. Land af Fælleden til Opdyrkning, hvorved de gav en betydelig forøget Indtægt.

Spørgsmaalet om en Afløsning af Servitutten bragtes paa Bane 1872, idet Hollænderbyens Hartkornsejere da tilbød at afløse den for 3000 Rdlr. med paahvilende Skatter og

[1]) Overamtsretssager 1798—1819 Provinsark.

[2]) Græsning for en Hest kostede 4 1/8 Rdlr., en Ko 3 Rdlr., en Kalv 4 Mk., et Faar 3 Mk., en Gaas 24 Sk.

Fattigbidrag, men Dragør Kommune vilde kun give 3000 Rdlr. Da man efter nøjere Overvejelse vilde modtage Tilbudet, forlangte Hartkornsejerne Ret til at oplægge og hente Tang paa Strandkanten, samt til Kørsel paa de til Tanglæget udlagte Veje. Derpaa strandede Sagen. Først 1907 opnaaede Dragør en Overenskomst om Afløsningen mod at svare en Sum paa 30,000 Kr. Det viste sig dog senere, at den kommunalretlige Overdragelse ikke var i Orden, og Dragør Kommune maatte bagefter afløse Retten til den kommunale Grundskat til Store Magleby, der kapitaliseredes til 8000 Kr. 1913 afløstes endvidere den paahvilende Konge-, Kirke- og Præstetiende, kapitaliseret til 2775 Kr.

Dragør Kirke satte ligesom Slutstenen paa alle de gamle Divergenspunkter og Stridigheder med Hollænderne. Det var ikke mindst de fælles Kirkeforhold, som gennem de to Byers uensartede Livsforhold og Interesser gav Anledning til Splid og Uenighed.

Dragør Kirke (opført 1884).

Dragørboerne maatte nøjes med den Plads i »Hollænderkirken«, der kunde blive, naar Hollænderne selv havde indtaget deres Stole. Tidligere maatte Dragørboerne leje Stolestader, men efter Kirkens sidste større Reparation, 1855, maatte Dragør svare en Kirkeskat paa 300 Kr. aarligt i 30 Aar, og maatte dog nøjes med de bageste Stole og Pladserne paa Pulpituret.

Dragørboerne havde derfor længe tænkt paa at bygge deres egen Kirke, men først i 70erne mente de at kunne skaffe Midler dertil. 1876 dannedes en Komité, for hvilken Gaardejer, Dyrlæge F. J. Madsen blev Formand. Skibsfører og Byforstander H. I. Pyndt skænkede 10,000 Kr., imod at Kapi-

talen skulde forrentes i hans og Hustru's Levetid. Kommunen bidrog 7000 Kr. og fri Grund, Staten 6000 Kr., og der indkom ved en Bazar ca. 1800 Kr. Derefter kunde Opførelsen paabegyndes, og Grundstenen blev lagt den 4. Okt. 1882. Opførelsen lededes af Arkitekt J. H. Wessel.

I Efteraaret 1884 stod Bygningen færdig. Som Billedet viser, er den bygget i engelsk-gotisk Spidsbuestil med Taarn og et slankt Spir. Med det faste Inventar kostede den ca. 60,000 Kr. Til dens indre Udsmykning blev skænket en Del Gaver, saaledes Orgelet af Lods Th. R. Jansen, Sølvfadet til Døbefonten af Skibsfører D. C. Jans Enke, Lysekronerne af Fyrskibsfører Hammer, Alterstagerne af Lods Theis Henriksen Palm, Alterkarrene af Skibsfører C. P. Krause og Hustru, Alterdug og Tæpper forarbejdedes af forskellige Damer i Dragør, Altertavlen er malet af F. C. Lund.

Kirken indviedes den 26. April 1885 af Biskop Fog i Overværelse af Kongefamilien og Stiftamtmanden m. fl. 1889 byggedes Ligkapellet. Kirken, der er Anneks til Store Magleby, ejes og administreres af Dragør Kommune.

VI. AMAGERLANDS SKATTEBYRDER FØR OG UNDER ENEVÆLDEN

Landgilden. — Gæsteriet. — Tienden. — Ægt og Innæ. — Told og Accise. — Jordskyld. — Husbondholdet. — Ekstraskatter. — Baadsmandsudskrivningen. — Hartkornsansættelsen. — Matrikel-, Korn-, Okse- og Flæskeskat. — Konsumptions- og Folkeskat. — Ildsted-, Kop- og Kvægskat. — Krigsstyr. — Indkvartering. — Rytterhold. — Formue-, Gage-, Kop- og Karosseskat. — Ekstra- og Rangskatten. — Nye Krigsskatter. — Landskatten eller Gammelskatten.

LANDGILDEN, derunder Gæsteriet samt Tienden, er de gamle Skatteformer, som har holdt sig fra den tidlige Middelalder og tildels bestaar endnu. De var den Tribut, som Bonden, for at dyrke Jorden, maatte yde til Statsmagtens, Kronens og Kirkens Opretholdelse, for Landets Værn, Ret og Fred. Landgilden var en Skyldsætning til den, som var »Herre« over Jorden. Fra Begyndelsen svaredes 2 Pund (Skippund) »hart« Korn, enten 20 Skpr. Rug eller 24 Skpr. Byg i tør Tilstand, samt 1 Gaas og 4 Høns af hver Bol eller Gaard, der betragtedes som stor nok til en Families Ophold. Efterhaanden steg Landgilden noget, men langsomt, idet Bolene enten tog mere Jord under Plov, eller deltes i flere Gaarde; Afgiften regnedes til omkring en Trediedel af Udsæden. I den seneste Middelalder kom saaledes en Havreafgift til paa et Par Tønder af hver Gaardjord. Landgilden blev staaende indtil efter 1700 og svaredes sammen med forskellige Hartkornsafgifter. Kornafgiften vedblev at være nogenlunde

den samme, idet Gaardene deltes i halve og Fjerdedele; men der kom de fleste Steder en Pengeafgift til, dels for Landgilde, dels for Gæsteri, som blev afløst ved Udskiftning eller Fraskiftning af Jorderne. Disse Afgifter tilfaldt Lensbesidderen eller senere Amtmanden, der — som her for Amager — maatte gøre Regnskab derfor til Kronen.

Gæsteriet eller Jordebogsafgiften, som det senere kaldtes, var ogsaa en Afgift til Jorddrotten, der synes paalagt dels til Landgildens Indkrævning, dels til Rethold, Hofhold og Nathold, naar Kongen rejste rundt og holdt Ting og skaffede Bonden Ret og Skel. Medens Landgilden svaredes af Gaardene hver for sig, maatte Gæsteriet svares byvis under ét i Kvæg eller Penge, og saaledes fordeles af Fogderne mellem Byens Gaardmænd.

Landgilden og Gæsteriet af hele Amager var baade i Christiern d. 2.s og Frederik d. 1.s Tid, »naar Øen var i sin Velmagt« omkring 190 Pd. (760 Tdr.) Byg, 128 Tdr. Havre, 28 Nød (unge Køer), 29½ Svin, 26 Faar, 358 Høns, 80 Gæs, 1½ Td. Smør og ca. 200 Mk. i Penge. 1518 regnedes Værdien af disse Afgifter til 1080 Mark eller 12 Mark af hver Gaard. Omkring 1700 regnedes de til ialt 1560 Rdlr.

Da Gaardene efterhaanden blev delte og der bortfæstedes mange halve Gaarde og »Gaardsæder« eller »øde Jorder«, afløstes begge disse Skatter, men navnlig Gæsteriet, i mange Tilfælde med en Pengeydelse, saaledes at Korn- og Kvægafgiften blev mindre, men Pengeydelsen større, særlig i Byskatten. Derved fik ogsaa mange Gaarde kun den halve Landgilde, 4—5 Tdr. Korn, ½ Gaas og 2 Høns.

Dertil kom Afgifterne af Ladegaardsmarken og Kongens Enge.

Priserne var omkring 1700: 1 Td. Byg 1½ Rdlr., 1 Td. Havre 4 Mk., 1 Ko 5 Rdlr., 1 Svin 1 Rdlr., 1 Faar 3 Mk., 1 Lam 24 Sk., 1 Gaas 12 Sk., 1 Høne 6 Sk.

I Pengeværdi androg de samlede Afgifter ca. 1560 Rdlr.

Disse Skatter ophævedes 1718 sammen med de da paalagte Ekstraskatter, idet Øen fremtidig »for at fritages for Rytterhold« i Stedet for blev paalagt en Matrikel- eller Hartkornsskat paa 4½ Rdlr. pr. Td. Hartk., hvilken af 1139 Tdr. beløb sig til 5124 Rdlr. i aarlig Afgift til Kronen.

Oversigt over Afgifterne 1697.

	Landgilde:					Jordebogsafgift:					Delvis Afløsning i Penge:		
	Gaarde	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Gæs	Høns	Køer (Nød)	Svin	Faar	Lam	Æg Snese	Rdlr.	Mk	Sk.
Hollænderbyen	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—
Sundbyvester	13	82	32	10	40	4	3	2½	5	—	15	4	11
Sundbyøster	14	115	29	14	56	3½	3	2	5	13	16	5	13
Taarnby	13	72	18	10	40	3	3	3	6	—	17	4	5
Kastrup	11	60	10	6	24	2	2	2	4	—	10	1	10
Maglebylille	18	125	27	15	60	4	3½	3	8	—	16	5	0
Tømmerup	14	91	11	10	40	3	3	3	6	—	16	0	10
Skelgaarde	4	16	3	2	8						0	4	8
Viberup	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0	12
Ullerup	6	25	7	3	12	1	1	1	2	—	5	0	8
Raagaard	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	3	12
Saltholmen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52	3	0
Ialt...	120	586	137	70	280	20½	18½	16½	36	13	259	4	9

Tienden paalagdes nærmest som en Kulturafgift til den katholske Kirkes Udvidelse og Underhold. Denne Skats Indførelse her i Danmark tilskrives Knud den Hellige. Det vakte et stærkt Røre blandt Bønderne, der skulde afstaa en Tiendedel af deres Avl og Afgrøde til Præstestanden. Kongen truede med at forbyde dem Fiskeriet i Øresund, hvad der bevirkede, at en stor Del af Sjællænderne faldt til Føje, ogsaa Amagerne, som jo den Gang hørte under Kirkens Besiddelsesret.

Tienden deltes i tre Trediedele mellem Bispen, Kirken og Præsten; men da Kronen ved Reformationen overtog en stor Del af Kirkens Rettigheder og Pligter, tilfaldt Bispens Part Kongen — den saakaldte Kongetiende. — Med Tienderettigheden fulgte vistnok Pligten til at sørge for Syge og Fattige samt for den primitive Skoleundervisning, der bødes Almuen.

Det var ofte vanskeligt at faa Tienden inddreven. Endnu i det 16. og 17. Aarh. maatte baade Præsten og Ridefogden ofte tage Kærven paa Marken (hvert 10. Neg) eller Koen af Baasen. Kirkens Part sørgede man gerne for at faa bortforpagtet for en fast Sum. Senere enedes Ejerne af Kirketienden med Bønderne om en fast Kornafgift, som betaltes efter Kapiteltakst og som Fogden i hver By reparterede paa Bønderne efter de Ottinger Jord, hver især havde.

Tiendeydelsen rettede sig meget efter Sognenes økonomiske Ledelse og Tilstand. I Taarnby Sogn var Kongetienden efter 1660 fastsat til 144 Tdr. Byg, der var tillagt Københavns Skole, men efter en Resolution af 24. Sept. 1810 blev den tillagt Kathedralskolen i Roskilde. Kirketienden, der ejedes af Københavns Universitet, var paa samme Tid og langt senere 120 Tdr. Byg; men desuden svaredes en Havretiende, som først betaltes med 20 Rdlr., senere 25 Rdlr. 1778 fæstede Sognebeboerne hele Kirketienden for 148½ Td. Byg. Ved Ladegaardsmarkens Udskiftning og ved en senere Tendeforening gik Bønderne ind paa at svare ½ Td. Byg pr. Td. Hartkorn til Kirken, eller 315 Tdr. 6 Skpr.

Præstetienden blev stadig forøget. Ved det 18. Aarh. Begyndelse var den 350 Tdr. Byg og en Rugtiende, som deltes med Præsten i Hollænderbyen. Ved Ladegaardsmarkens Udskiftning tillagdes deraf 10 Tdr. Rug. Efter en senere

Forening svarede Sundbyerne 5 Skpr. og de andre Byer 4 Skpr. Byg pr. Td. Hartk. Sognets tiendeydende Hartkorn var 1820 762 Tdr., men ved Sundbyernes Udskillelse fragik 221 Tdr. Derefter ydede Kastrup 1 Td., Taarnby 7¼ Skp., Maglebylille 7 Skpr., Tømmerup 6¼ Skp., Skelgaarde, Viberup og Ullerup 6 Skpr. Byg pr. Td. tiendepligtigt Hartkorn. Præstetienden udgjorde derefter 380 Tdr. Byg og 10 Tdr. Rug.

I Store Magleby Sogn var Kongetienden efter gammel Takst 96 Tdr. Byg. Kirketienden regnedes ligeledes fra gammel Tid til 96 Tdr. 1631 fæstede Menigheden denne Tiende for 12 Kurantdaler. Men 1672 overtog Byen selv Afgiften samt Kirkens Vedligeholdelse, hvorefter Tienden skulde svares med 2 Skpr. Korn, senere 4 Mk., af hver af Kommunens 384 Fjerdinger Jord, hvilket svarede til de 96 Tdr. 1854 fastsattes Tienden til 1 Td. Byg af hver Td. Hartk., eller ca. 230 Tdr., idet Saltholmshartkornet ikke var tiendepligtigt. Præstetienden blev erlagt dels in natura, dels efter Kapitalstakst »som enhver Mand for sig med Præsterne derom kan forene«. Fra gammel Tid var den en Trave Afgrøde af hver Fjerding Jord, halvt Rug og halvt Byg. Senere ydedes kun Kornet, og i Stedet for Halmen ½ Td. Havre af hver 3. Fjerding Jord. Dertil kom 10 Td. Rug af Ladegaardsmarken. Efter en nyere Ordning fik Byens to Præster 65 Tdr. Rug og 85 Tdr. Byg (foruden de 10 Tdr. Rug). Fra 1854 var Præstetienden 1 Td. Byg af hver Td. Hartkorn, ligesom Kirketienden.

Ægt og Innæ kaldtes den Kørsel og det Hoveriarbejde, som Bønderne maatte gøre til Hovedgaarden. Baade Hoveri og Langægt kendes her fra Middelalderen, idet hver af Bønderne skulde gøre visse Spand- og Gangdage til Slottet og Kronens Ladegaard. Ved Hollændernes Indførelse fritoges de for enhver »Molestarie«, dog med Undtagelse af enkelte Rejser »naar vore Fadebure flyttes«. Til Gengæld skulde de dog forsyne Hofholdningen med saa mange Rødder og Løg som behøvedes til Udspisningen.

Destomere maatte de danske Bønder holde for med Kørsel og Arbejde for Kronen. Ved Ladegaardens første Bortforpagtning til Hollænderne (1624) søgte Bønderne i de danske Byer om at faa Arbejdet afløst, og de gik ind paa at svare 300

Speciedaler aarlig i Afløsning derfor. Men da de ikke samtidig fik afløst Kørselen, varede det ikke længe inden denne blev en næsten lige saa trykkende Byrde. Især under Enevælden voksede den i en foruroligende Grad. Af en Klage fra 1669 ses, at der af 67 Bønder i det danske Sogn gennem et Aar var præsteret 1589 Rejser, hvoraf mange til saa langt bortliggende Steder som Frederiksborg, Frederiksværk, Frydendal, Roskilde, Hørsholm, Ibstrup (Jægersborg) og Køge, dels Skovvægter, dels Fadebursrejser, Transport af Bygningsmaterialer osv. Til København skulde de age Sand til Staldene og Ridebanerne; til Dyrehaven skulde de hugge og age Gjerdsel til Indhegningen[1]).

Da Bøndernes eget Arbejde og Jordens Brug led stærkt derunder, og da de mente at have afløst dette Hoveri, søgte de Kongen om Fritagelse eller dog Nedsættelse af Betalingen. 1674 nedsattes ogsaa Afgiften til 150 Rdlr. aarligt, hvorimod »denne tidslejlighed iche taaler at dennem den begierende forschaansel for hofverj, egt oc arbejde kand bevilges«[2]). De følgende Aar gik vel Kørslernes Antal noget ned, men 1681 klages der atter over, at Bønderne var overbebyrdede med Hoveriarbejde ved kongelige Byggeforetagender, Opfyldning paa Christianshavn m. m., og nu vilde man endda berøve dem den Lempelse, de havde faaet i Betalingen, saa de truedes af Ruin og Undergang. Lempelsen beholdt de vel, men ogsaa Arbejdet. Autoriteterne mente, at Bønderne vilde blive for lade og dovne, naar de ikke holdtes under Tugt af Hoveriet. 1718 afløstes det endelig gennem den da fastsatte store Kontributionsafgift (Gammelskatten); men Kørselen bibeholdtes, og gennem hele det 18. Aarh. hæver der sig stadig Røster om Overbebyrdelse og Forarmelse, som fulgte deraf. I Høsten og under Sildefiskeriet var Amagerne dog fritagne for de lange Rejser, hvoraf hver Gaard i Reglen maatte gøre 4—8 hvert Aar. Ikke alene Hoffet, men baade Generalitetet, Rentekamret, Amtmanden og Amtsforvalteren kunde forlange Vogne til Tjenestekørsler. Hoffet brugte mange Vogne til sine Jagter. Til en enkelt Kongerejse krævedes ofte 80 til 90 Spand Heste. Fra 1828, om ikke før, maatte ogsaa Hol-

[1]) Bilag I. Top. Saml. Kbh A., Rigsarkivet.

[2]) Bilag til 2. Del p. 213.

lænderbyen tage Del i Kørselen. Omkring 1850 ophævedes den, idet den blev afløst med en Kørselsrente, som paalignedes Ejendommene.

For Husmændenes Vedkommende bestod Hoveriet nærmest i at høste og bjerge Høet af Kongens Enge. Der fandtes 240 hoveripligtige Husmænd i Taarnby Sogn, som maatte gøre en Dags Hoveri eller lidt mere til Kongens Tjeneste. De maatte endelig afløse dette Arbejde, det saakaldte Høhoveri, med 4 Mark pr. Mand, ligesom Dragørboerne.

Told og Accise (Zince) har fra meget gammel Tid været Kronens Tributter af Handelsomsætningen. Begge disse Afgifter krævedes paa Dragør gennem Størstedelen af Middelalderen af den Handelstrafik der dreves her under Hansemarkedet, og de regnedes som en væsentlig Indtægtskilde for Kronen. Oprindelig betaltes disse Afgifter vel kun for en ringe Del af Amagers Beboerne, men Pengene gik fra Amager, og efterhaanden som Fiskeriet og Handelen faldt mere over paa danske Hænder, var det ogsaa for en ikke ringe Del Amagerne, der svarede Afgifterne i Form af Told eller Havneaccise eller Konsumptionsafgift af alle de Varer, der indførtes til Staden.

Under Christiern d. 2. var baade Fiskeriet og Handelsomsætningen paa Dragør — Kronens Fiskerleje — overvejende paa danske Hænder, og Kronens Told paa Dragørlejet udgjorde t. E. 1518 den betydelige Sum paa 566 Mark. Under Christian d. 4., der helt ophævede Hansetrafiken, lagdes Tolden ind under Schouten, som afleverede Regnskab derover til Københavns Toldkammer, og Accisen, den saakaldte Bartholomæustold, Sildetolden, lagdes 1649 ind under Portaccisen eller »Konsumptionen«.

Hvad Tolden angaar, ses det af Toldkamrets Regnskaber, at den 1615 betaltes af Amagerne, navnlig Hollænderne, for Udførsel af Heste og Aal, samt Indførsel af tysk Øl: 541 Rdlr. 1643 navnlig for Udførsel af Heste og Byg 451 1/9 Rdlr[1]). Efter Udvidelsen af Portaccisen 1660 blev denne en ret betydelig Afgift paa saa at sige alle de Varer, der indførtes

[1]) Tolden for en Hest var 1615 1 Rdlr., 1623 1 1/9 Rdlr.; 1647 endogsaa 2 3/4 Rdlr. for en stor Hest. Tolden af 1 Td. Byg var 3 Skill., af 1 Td. saltede Aal 9 Skill., af 1 Td. saltede Sild 12 Skill. Øltolden var for lybsk Øl og Rostockerøl 3 Mark, for Sundestøl 24 Skill. pr. Td.

til Staden, en Afgift der i 1790erne udgjorde 5 à 6000 Rdlr. aarlig. Men dette Forhold er omtalt tidligere. Andre »uvisse Indtægter«, som Sagefald (Retsbøder), Fæste- og Stedsmaal udgjorde ogsaa ret betydelige Beløb.

Jordskyld (Erdzince) var en gammel Grundafgift til Kronen for de Pladser, der benyttedes til Handel eller industriel Drift, saaledes som Bodepladserne paa Dragør. En Rest heraf er formentlig den senere Mølleskyld og den Afgift, som Kroerne maatte svare.

Husbondholdet var en Fæsteafgift som Husmændene maatte svare til Kronen, ialfald fra omkring 1600. Den var da 2 Mk. (½ Kurantdaler) af hvert Hus baade paa Dragør og i Taarnby Sogn, hvorimod Hollænderbyen var fri for denne Afgift. Medens Afgiften for Dragør i det 18. Aarh. blev fastsat til et Beløb paa 56 Rdlr. aarligt, var den stigende for Taarnby Sogn; omkring 1700 var den 101 Rdlr., 1750: 120 Rdlr. og 1793: 126 Rdlr. i aarlig Ydelse. Denne »Husskat« ophævedes af den senere Land- og Ligningsskat.

Ekstraskatter kendes ogsaa fra gammel Tid. De udskreves efter optagne Skatmandtaller, naar Hæren skulde udrustes og der savnedes Penge i Krigskassen. Christiern d. 1. lod ududskrive en enkelt Gang en Mark eller et Lod Sølv af hver Gaard. Christiern d. 2. lod udskrive en Madskat til Hæren baade 1519 og 1521, sidste Gang paa 2 Lod Sølv af Enhver, der ejede over 40 Marks Værdi. Senere udskreves saadanne Skatter hyppigere efter Overenskomst med Rigets Raad til Hærens og Flaadens Udrustning, endogsaa en Kvægskat paa nogle Skilling af hvert Kreatur, turde man nu byde Bonden. Men fra Christian d. 4.s Tid opkræves en aarlig Ekstaskat paa 1 Rdlr. af hver Gaard og ½ Rdlr. af hver Husmand, Inderst eller Karl, som tjente for fuld Løn. Ogsaa Pebersvende (Handlende), og Haandværkere som havde Avling, maatte betale 1 Rdlr., men havde de ingen Avling, da kun ½ Rdlr. Denne Skat blev en fast Indtægt, som for Amager androg ca. 200 Rdlr. aarligt indtil den afløstes 1718 af den langt større Byrde til Rytterhold.

Frederik d. 3. maatte ikke desto mindre føje en ny Forsvarsskat til. For at faa Hovedstadens Befæstning forbedret maatte hver hel Gaard udrede 20 og hver halv Gaard 10 Specie-

daler, medens Pebersvende og Karle skulde give »en enkende Daler«. 1656 udskrev han en Kreaturskat paa 8 Sk. af hver Hest, Ko, Kalv eller Svin, 1 Sk. af et Lam og 3 Sk. af en Bistok. Og næste Aar da Svenskekrigen nærmede sig, fik Kongen endda Lov til at udskrive en maanedlig Kontribution paa 1 Rigsort eller Ortug (24 Sk.) af alle hele Gaarde og halvt af de halve indtil videre.

Baadsmandsudskrivningen, som tidligere er omtalt (2. D. p. 53) var ikke før Enevælden nogen stærkt tyngende Byrde, men ved de store Krav, der stilledes til forøget Mandskab under Enevoldskrigene, voksede ogsaa den. 1686 forlangtes, foruden de 40, endnu 20 Mand med fuldt Underhold, regnet til 5 Rdlr. maanedlig pr. Mand. 1710 krævedes i Stedet for de 40 Matroser 24 Rdlr. for hver, altsaa 960 Rdlr. Det ses at Hollænderbyen betalte for de 20, de danske Byer for 16 og Dragør for 4. Dette var en Begyndelse til Afløsning af denne Udskrivning, der erstattedes ved Indrulleringen af hvervede Folk og ophævedes af andre Skatter.

Før Enevælden synes Skattebyrderne i det Hele at have været ret overkommelige. Landgilden, Tienden og de forskellige Ekstraskatter har neppe udgjort mere end 30 Tdr. Korn eller 30 Rdlr. for hver Gaard paa 8—10 Tdr. Hartkorn, eller henved 4000 Rdlr. af hele Amager. Men de en Gang paalagte Byrder blev liggende, og nye kom stadig til, især under Enevælden, saa det var ikke underligt, at Landalmuen blev forarmet og sank sammen under Byrdernes Tryk.

Hartkornsansættelsen var en af Enevældens første store Reformer. Ekstraskatten, som man før paalagde gaardvis eller efter Mandtal, blev nu paalagt pr. Td. Hartkorn, og fik derved en langt tyldigere Fordeling end tidligere. Efter den første Matrikel, omkring 1660, synes Landgildeydelsen lagt til Grund for Hartkornet, idet der paa Amager ansattes 1 Td. Hartkorn for hver 4 Mark — 2 Mark paa Saltholmen — af Landgildens Værdi. Derved fremkom paa begge Øer 1141 Tdr. (à 6 Skpr.) foruden Ladegaardsmarkens ca. 81 Tdr., der var kontributionsfrit (ingen Ekstraskat svarede), nemlig paa Hollænderbyen, »generaliter taxeret«, 240 Tdr., paa Taarnby Sogn 808½ Td. og paa Saltholmen 92½ Td. Af Taarnby Sogns

var 26 Tdr. kontributionsfrit (Præstegaarden, Birkefogdens og Birkeskriverens Gaarde).

Ved Opmaalingen og Takseringen til Chr. d. 5.s Matrikel 1687—88 fandt en Omlægning og »Reducering« Sted, idet Tønden forandredes til 8 Skpr., og Jordens Bonitet, Udsæd, Avl og Afgrøde, Fiskeri og andre Rettigheder lagdes til Grund for Ansættelsen[1]). Hollænderbyen og Dragør beregnedes da til 254 Tdr. 7 Skpr., Taarnby Sogn til 746 Tdr. 4 Skpr., medens Ladegaardsmarken og Saltholmen blev staaende ved den gamle Takst. Begge Øer fik da ialt 1174 Tdr. 3 Skpr. at svare Afgift af. Herpaa dannedes Grundlaget for Skyldsætningen og der banedes Vej for Udstykning af Gaardene, Fordeling af Skattebyrderne nogenlunde efter Arealets Størrelse og Godhed.

Matriklens Regulering 1717 medførte en væsentlig Forandring i Hartkornsansættelsen, idet Hollænderbyen, som havde klaget over, at dens Aalefiskerihartkorn var for højt, fik Lov at blive ved de oprindelige 240 Tdr. Derimod skulde der fremtidig svares Kontribution af de 81 Tdr. af Ladegaardsmarken. Dragør blev ansat til ca. 4 Tdr. og Taarnby Sogn til 749 Tdr. Ialt fik Amagerne da 1164 Tdr., hvoraf 25 Tdr. »beneficeret«, altsaa 1139 Tdr. at skatte og skylde af. Da Retsbetjentenes Skattefrihed inddroges 1753, voksede Hartkornet til 1153 Tdr.

Ved en Skatteregulering, der fandt Sted 1802, blev $^3/_8$ af Saltholmshartkornet reparteret paa Gaardene i Taarnby Sogn, ligesom Ladegaardsmarken og Kongens Enge var henlagt derunder, og Sognets Hartkorn derfor steget til 887 Tdr. Hollænderbyen, der blev ved sin gamle Takst, havde da, indbefattet Dragør og Saltholmen, 265 Tdr. Hele Øen havde ialt 1152½ Td.

Ved Fælledens Udskiftning indførtes en hel ny Fordeling af Hartkornet mellem Byerne. Men dog først ved den ny Matrikel af 1844 blev Jordens Bonitet og nøjagtige Opmaaling lagt til Grund for de enkelte Ejendommes Skyldsætning ogsaa i Hollænderbyen. Jorden deltes i 4 Klasser. Der gik

[1]) Jorden deltes i 4 Sorter foruden »ond« Boghvedejord. Til hver Td. Hartk. regnedes ca. 2 Tdr. Kornland, 4 Tdr. arm Land, 4 Læs Engbond og 2 Høveders Græsning paa Fælleden.

5½ Td. Normaljord, eller Eng til 16 Læs Hø eller Græsning til 16 Høveder paa Holmen, til hver Td. Hartkorn. Taarnby Sogn fik da 854 Tdr. 5 Skpr. (indbefattet Christianshavns Fælled), Store Magleby ca. 240 Tdr., Dragør ca. 13 Tdr. Ved Sundbyernes Fraskillelse reduceredes Taarnby Sogns Hartkorn til 595 Tdr. Ialt havde Øens Kommuner omkring 1900 kun 1085 Tdr. Hartk. Næsten 70 Tdr. var fragaaede dels til Veje og Bebyggelse, dels lagt ind under Hovedstaden, saaledes Christianshavns Fælled og Eksercerpladsen.

Hartkornsansættelsen blev lagt til Grund for omtrent alle de senere paalagte Ekstraskatter, der udskreves til Forsvarsvæsenets og Hærvæsenets Vedligeholdelse og Udvikling, og det blev mange i Tidens Løb.

Matrikel- og Kornskatten, en Udvidelse af den tidligere faste Ekstraskat, blev en af de første Følger; den krævedes allerede 1662. Medens der tidligere svaredes 1 Daler af hver Gaard, maatte man nu udrede 1 Daler pr. Td Hartkorn. Og næste Aar paalagdes Kornskatten til Søværnets Underhold med 1 Td. Korn af hver Td. Hartk., snart Byg, snart Rug eller Penge i Stedet. Mange af Bønderne stod til Restance, Tiderne var usle og Byrderne blev tungere og tungere. Snart fulgte ogsaa en Fetaljeskat: af hver 200 Tdr. Hartkorn skulde leveres »en Skattestud« og 5 Lispund Flæsk, eller i Mangel af Flæsk toges Ærter for samme Værdi. Hollænderne klagede over, at de skulde svare baade Korn- og Fetaljeskatten af deres Aalefiskeri, som de i Forvejen svarede 10 Tdr. Aal af. I 1680erne og 90erne var Kornskatten noget mindre, omkring 1700 1 Kurantdaler, men inden den 1718 gik op i en større Enhed var Kornskatten dog naaet op til henved 3000 Rdlr. aarligt af Amagerland.

Okse- øg Flæskeskatten blev ogsaa en fast Afgift. 1685 ses den opkrævet med 12 Sk. pr. Td. Hartk.; senere sloges den sammen med Matrikelskatten, der gik over til en Kvartalskat, som 1695 var 473 Rdlr. af Amager, og opkrævedes kvartalsvis med en Fjerdedel. Ogsaa denne gik 1718 ind under den samlede store Kontribution.

Tiendeskatten, en Afgift af de beneficerede Konge- og Kirketiender, som Tiendeejerne eller Forpagterne maatte svare til Staten, synes ogsaa indført kort efter Enevælden. Den var

1 Mk. pr. Td. Tiende og beløb sig i lang Tid til 56 Rdlr. aarlig af Taarnbys Kongetiende samt Store Maglebys Konge- og Kirketiende. Endnu 1817 svaredes denne Afgift, men synes gaaet ind under den 1818 paalagte Landskat, som ogsaa paalagdes det priviligerede Hartkorn.

En ***Konsumtions- og Folkeskat*** paalagdes ligeledes snart efter Enevældens Begyndelse. Det var en Art Kopskat[1]) for Familier udenfor Bondestanden; den skulde svares af alle Personer, der stod i en andens Tjeneste, og kunde af Husbonden afkortes i Tyendets Løn. For en Karl maatte der betales 2—6 Mark, for en Pige 1—4 Mark efter Evne og Stand. For Standspersoner, som Præster og Degne, beløb den sig til flere Rdlr. »Pebersvende« gav 1 Rdlr. For Amager ses denne Skat i 1670erne at beløbe sig til henved 200 Rdlr. aarligt. Den svaredes endnu 1696. Senere blev den lagt over paa Hartkornet med 8 Sk. pr. Td., medens nye Udskrivninger paalagdes Folkehold og Forbrugsevne.

Ildsted- og Kvægskatten, der opstod i 1670erne, gik endnu dybere, idet man søgte at »brandskatte« alle, som havde Raad til at holde Hus og Hjem. Af hvert Ildsted eller Fyrsted skulde svares 2 Mk. og af hver Hest, Ko eller Stud i Reglen 1 Mk. Det første Aar (1677) indbragte denne Skat 468 Rdlr. af Amager; men næste Aar gik den ned til 300 Rdlr. Ildstederne indskrænkedes som Luksus. Allerede 1678 ophørte denne Skat og erstattedes af en ny: Kop- og Kvægskatten, der skrabede Bunden endnu stærkere.

Kop- og Kvægskatten omfattede baade Folk og Fæ. Bonden skulde betale for sig og sin Hustru 1 Rdlr., for Børn og Tyende 24 Sk. for hver, for en Hest 1 Mk., et Føl 8 Sk., en Okse under 4 Aar 1 Mk., over 4 Aar 4 Mk., en Ko 1 Mk., et Nød eller en Kalv 6 Sk., et Faar, Lam eller Svin 2 Sk. — Alene af Hollænderbyen indbragte denne Skat det første Aar 432 Rdlr., af Dragør 81 Rdlr. 3 Mk. og af Taarnby Sogn 415 Rdlr. Præsterne i de to Sogne svarede over 40 Rdlr. Saa maatte man trække Vejret! 1682 udskreves kun Kvægskatten, der dog indbragte 582 Rdlr. Men senere krævedes kun hvert andet Aar Kop- og Kvægskat, og den indbragte da hver Gang ca. 530 Rdlr.

[1]) Formodentlig af Kopf: Hoved.

Kop- og Ildstedskat kaldtes den senere, og Ildstederne takseredes da efter Ejernes Evne fra 1 til 4 Mark i Afgift. 1692 krævedes denne Skat endogsaa flere Gange i Aarets Løb. De uophørlige Byrder af Penge, Korn, Fetalje og atter Penge gjorde Bønderne ganske forarmede, sløve og ligegyldige. Endelig maatte man indskrænke Kopskatten til en almindelig borgerlig og gejstlig Tynge. 1710 udskreves en gejstlig Kopskat paa 10 Procent af Embedsindtægterne. Men der maatte findes paa nye Navne, for at Skatterne ikke skulde virke altfor trættende.

Krigsstyr kaldte man nu den Tynge, som paalagdes alle Erhverv udenfor Landbruget, ogsaa jordløse Husmænd; de maatte betale fra 24 Sk. til 1 Rdlr. Renter af »Børnepenge« og andre udestaaende Kapitaler beskattedes med indtil en Fjerdedel af Indkomsten. Alle Familier »som lige med Borgere anses« maatte svare indtil 10 Rdlr., eller indtil 20 pCt. af deres Indtægter. Af 63 Ydere beløb Skatten sig dog kun til 268 Rdlr., og deraf gav Præsterne endda de 82 Rdlr., saa Evnen har ikke været stor. 1713 og 1714 udskreves en Krigsstyr paa 3 Mk. pr. Td. Hartk., og 2 % af udestaaende Kapitaler; den beløb sig til 450 Rdlr. af Hollænderbyen og 330 Rdlr. af hele Taarnbys Sogn.

I nært Slægtskab hermed var forskellige Smaaskatter. som udskreves til Militæret og Hofholdningen. Vi træffer 1691 en gejstlig Fortifikationsskat, som Præsterne og Degnene maatte udrede og som for Amager beløb sig til 142 Rdlr. en Gang for alle. 1706 udskreves en Artilleriheste- og Kuskeskat, der maatte udredes af Præsternes Tiende med 1 Rdlr. af hver Td. Ligeledes maatte svares en Artilleriskat af Pengene for de Heste, der toges til Dragonheste. 1711 udskreves en Parykskat samt en Foutage- og Karosseskat. Præsten og Degnen maatte betale ikke blot af deres egne Parykker, men ogsaa for deres Kierestes, »Sætt« eller »Top«, 3 Rdlr. af hver. Haandværkere og andre Borgere slap dog med 1 à 2 Rdlr. Af en »Chaise« betaltes 20 Rdlr. i Skat.

Prinsessestyr (til Prinsessernes Brudeudstyr) udskreves ikke blot hos Menigheden, men ogsaa hos Kirken, der maatte

betale en Afgift af sin Tiende hertil. 1682 indkom af Amager 300 Rdlr. i Prensessestyr.

Fourageskatten, der blev paalagt 1710 med et Læs Hø af hver 15 Td. og et Læs Halm af hver 8 Tdr. Hartkorn, gik snart ind under Rytterholdskontributionen.

Indkvartering blev ogsaa en følelig Byrde for Amager, hvis Nærhed ved Hovedstaden, især under Krigsforhold, gjorde Øen skikket til Sikringskvarter eller Indkvartering af Syge. 1658 indkvarteredes her de til Stadens Forsvar antagne Gynger. 1667 finde vi indlagt 450 saarede og syge Søfolk hos Bønderne, som ydede dem Ophold og Tilsyn for 3 Mark ugentlig pr. Mand. 1668 indkvarteredes her 1600 Mand, der skulde gøre Arbejde paa Voldene; de flyttedes dog 1670 til Nørreport, hvor der blev gjort »Hytter« færdige til dem. Baade 1683 og 84 udlagdes Folk i Hollænderbyen; 319 Mand laa syge gennemsnitlig i 34 Dage hver. Rytteri udlagdes som Strandvagt. 1686 udlagdes 83 syge Mand fra Fregatten »Slesvig«. De havde hver 23 Sygedage »med Smerter i Hoved, Bryst og Ryg og ondt i Leddene«; adskillige af dem døde. Af Amtsregnskabet ses, at der for de sidste 402 Mand betaltes 4 Mk. ugentlig pr. Mand, ialt 1224 Rdlr. Beløbet udbetaltes af Eskadreskriver Nicolaj Klaumann, der havde Tilsyn med dette interimistiske Hospitalsvæsen[1]). Ogsaa under senere Krige, og særlig under den engelske Krig, havde Amager megen Indkvartering.

Rytterholdet paalagdes ikke længe efter Enevældens Indførelse saa at sige alt Jordegods, idet enhver Jorddrot eller Godsbesidder skulde stille et vist Antal Heste og Ryttere til Hæren. Amager regnedes imidlertid fra Begyndelsen ikke med under det saakaldte »Ryttergods«, fordi Øen var et Sølægd og stillede Baadsmænd til Flaaden. Man fandt dog snart paa at udskrive en Rytterholdskat, ogsaa af Amagers Hartkorn, paa 24 Sk. pr. Td. til Hjælp til Rosholdet, ligesom man krævede Soldaterhold af Øen. Men Amagerne nægtede at betale disse Afgifter, og det ses at i al Fald Hollænderne stod til Restance for 6 Aar (1685—91) med ialt 2059 Rdlr. 72 Sk., som Amtsforvalteren søgte at inddrive. De klagede til Kongen, hvis Resolution gik ud paa at de skulde være fritagne

[1]) Sæll. Tegn. 34. og 38. Amts-Kontrib. Regnsk. 1686.

for Soldaterhold, men Rytterholdet skulde de svare og betale. Og selvfølgelig maatte de danske Bønder tage denne Byrde med.

Hvor mægtigt alle disse Skatter ved Tiden omkring 1700 tyngede Almuen, ses bedst deraf, at adskillige af Bønderne i Taarnby Sogn stod til Restance med flere af Skatterne for indtil 7 Aar. Gaardene var saa vanrøgtede og usselt drevne, saa Ingen vilde overtage dem, Levemaaden saa tarvelig, Bohavet saa fattigt, at Øvrigheden ikke kunde opnaa andet end at bringe Fæsterne til Betlestaven ved at jage dem ud. Adelen og Militæret, der skulde staa Vagt om Enevoldsmagten, opslugte Alt, hvad Staten kunde indbringe[1]). For Bønderne var der uophørlige Byrder at vente.

Det 18. Aarhundredes egentlige Skatteretorm var en Sammendragning af de væsentlige Jordskatter (undtagen Tienden) til en større Hartkornskontribution kaldet Rytterhold eller Rosholderskatten. 1718 afløstes nemlig Landgilden, Hoveriet, Matrikel- og Kornskatten, Kop- og Kvægskatten, Rytterholdet o. fl. mindre Kontributioner med den nævnte større Afgift paa 4½ Rdlr. pr. Td. Hartk., delt i tre Terminer: Februar, Juni og Oktober. Den beløb sig for Amager til over 5000 Rdlr., eller omkring 50,000 Rdlr. for hele Amtet. Den blev Grundlaget for den senere Gammelskat.

Skønt Ekstraskatterne dermed syntes afløste for Bondestandens Vedkommende, idet kun Krigsstyren og Kopskatten, eller Konsumtions- og Folkeskatten, der paahvilede de borgerlige Elementer, blev staaende, saa varede det dog ikke længe inden nye Ekstraskatter opstod.

Konsumtions- og Folkeskatten udvidedes 1719 til at omfatte alle Tyende, der skulde svare 1/12 af deres Løn til Konsumtion. Denne Skat havde Amtsstuefuldmægtig Bruun i Forpagtning, og det ses, at han 1745 svarede 100 Rdlr. for Retten til at opkræve den paa Amager.

En Formue- og Gageskat samt en Kop- og Karosseskat, der synes beregnet paa at ramme alle Indkomster, som ikke hidrørte direkte fra Jordbrug, udskreves 1743. Skippere, Møllere, Kromænd, Haandværkere og Husmænd maatte tage

[1]) Kongens Livkarl havde t. Eks. 600 Rdlr. i aarlig Gage og 128 Rdlr. til Krudt.

Del deri, og den indbragte ca. 1800 Rdlr. aarlig. Efter 1746 kaldtes disse Afgifter »den ordinære Landkontribution« eller Matrikelskatten og paalignedes alle Beboere. Den opkrævedes med et ringe Beløb kvartalsvis, hvorfor den ogsaa kaldtes Kvartalskatten. Snart paalignedes den Hartkornet med 10 Mk. pr. Td. som en ny Ekstraskat, der samtidig paalagdes Alle som en personlig Ydelse »efter Evne«. 1757 paalagdes atter en Ekstraskat paa 20 Sk. pr. Td. Hartkorn. 1762 fulgte en ny Kopskat, som paalagdes alle, undtagen Bønderne, selv deres Hustruer, Tyende og Børn fra 12 Aar og op efter. Landet var da saa forarmet, saa baade Folk og Fæ i mange Tilfælde døde af Sult.

I ***Ekstra- og Rangskatten*** samledes nogle Aar senere alle de nævnte Afgifter samt en mindre Formueskat og en Kornskat, der var paalagt Hartkornet 1768. Omkring 1790 var de nye Ekstraskatter paa Hartkornet løbne op til 2½ Rdlr. pr. Td. Og dertil var allerede føjet adskillige Smaaskatter, som en Kvægsygeskat paa 12 Sk. pr. Td. Hk.[1]), en Fourageskat, Marschpenge, Soldaterducør, der beløb sig til henved 3 Mk. pr. Td. Hartkorn, eller ca. 500 Rdlr. af hele Amager.

Nye Krigsskatter opstod inden Aarhundredets Udløb. Baade Konsumptions- og Folkeskatten, Gageskatten og ¼ pCt. Formueskatter opkrævedes paany, ligesom en Arveafgift og en Bygningsafgift indførtes. 1802 nedsattes en Skatteregu-leringskommission, og denne indstillede at der paa Bondejorden nok kunde taales endnu en Afgift paa 1 Rdlr. 56 Sk. pr. Td. Hartkorn, og som Afgift paa faste Ejendomme udenfor Landbruget 14 Sk. pr. 100 Rdlr. Under den engelske Krig blev i flere Aar paabudt en betydelig Kornskat paa 1½ Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Havre, foruden Hø og Halm, pr. Td. Hartkorn. Endnu 1812 og 13 udskreves en Kornskat, en Ildskat og en Mobilieskat, der tilsammen androg ca. 12,000 Rdlr. af Amager.

Landskatten, der paalagdes 1816 med 8 Rdlr. 2 Mk. Sølv pr. Td. Hartk. (upriviligeret) og 6 Rdlr. Sølv pr. Td. priviligeret Hartk., indbefattede alle de sidstnævnte Skatter, samt

[1]) Under Kvægpesten 1743 døde over 40.000 Høveder i Københavns Amt samt paa Møen og Amager af Pesten

den 1718 paalagte Rytterholdskat. 1840 nedsattes imidlertid Landskatten og deltes saaledes, at de gamle Skatter, der var sammendragne i Rytterholdet (4½ Rdlr. pr. Td. Hartk.) kaldtes Gammelskat og Resten udgjorde Landskatten, hvortil 1850 lagdes en Ligningsskat, nærmest til Amtmændenes Gager.

Kronens samlede Indtægter af Amagerland, der udgjorde en Tiendedel af Amtet, var omkring 1700 ca. 3000 Rdlr. aarligt. Omkring 1800 udgjorde de ca. 12,000 Rdlr., foruden Konsumptionen ved Amagerport, der udgjorde ca. 6000 Rdlr., og Kronens Andel af Tienden, vel ca. 300 Rdlr. 1870 var Øens Hartkornsafgifter til Staten kun ca. 10 Kr. pr. Td. eller knapt 11,000 Kr.

Dertil maa dog bemærkes at Bidraget til Amtskommunen, som før 1800 var forsvindende, efterhaanden voksede til en større Afgift end Statsskatten, ikke at tale om at Kommuneskatterne snart oversteg, hvad Staten og Amtet krævede tilsammen.

BILAG

AKTER OG VEDTÆGTER

VEDRØRENDE

AMAGERS HISTORIE

III DEL

I.

1624, 10. Februar. *Forskrivning* fra Bønderne i de danske Byer paa 300 Speciedaler aarlig til Kronen for Afløsning af Pløjning, Høst og andet Arbejde til Ladegaarden.

Meninge Dannske Bosidendis Mennd her paa Ammaggerland wille vnderdanigst aarlig vdgiffue til Kongl. Maj. for huis Thynge som oss tillkom med Pløjgning Høst och andet till Ladegaarden sammesteds, Threj Hundrede Speciedaller, huor paa Hs. Maj. vnderdan. aff oss efterskreffuenne efter høigbemeldte Hans Maj. naadigste wille naar paa Eskis skall bliffue fuldkommelig forsekerridt.

For Wllerup Ragaard och Wiberup

Hans Poffuelsen Birkefoged Peder Lauridsen i Raagaard

For Tømmerup och Skelgaard

Peder Jørgensen och Rasmus Hansen och Jens Hansen i Skelgaard.

For Taarnebye

Anders Svendsen och Peder Lauerdzen sammesteds.

For Sundbye Wester

Niels Aagesen och Oluff Suendsen sammesteds

For Sundbye Øster

Peder Oluffsen och Hanns Nielsen sammesteds

For Castrup

Lauers Bay och Laures Hansen ibd.

For Magleby Lille

Knud Pedersenn och Hanns Lauredszen

Thill ydermere Wenidsbyrd haffuer jeg Hanns Poffuelszen Bierkefougid med min egenn Hand Vnderskreffuidt.

Datum Wiberup 10. February 1624.

Paa Foden anført: For Thienden 3 lester Korn, huer Husmand een Dlr. Specie eller dens Værd.

Rigsark. Indk. Br. til danske Kancelli.

II.

1626, 27. April. *Christian d. 4.s Brev* til Mogens Kaas angaaende den gamle Ladegaard paa Amager m. m.

Wider att eptersom wy naadigst komme wdi forfaring den lade paa Amager ladegaard megitt er forfalden da ehre wij naadigst thilfreds, att den maa lade affbryde, och huisz som duer deraff och got ehr, lader foruare och henlegge, och dett som Inted eller Ringe duer maa forundes bønderne; dog dersom forne lade endnu kand staa wden bekostning; attj den da lader staa endnu en thid lang eller och med en Ringe thing hielpis. Desligest attj thømmered aff Jonstrup hues, som for naagen thid skall vere nedfalden, lader foruare.

Iligemaade ehre wy och naadigst thilfredtz at Lauritz Skaannings boendis i Hollenderbyen paa Amager som den thystøll skall haffue Indførtt thill Dragøer effter sin formue afftinger, saavelsom och Niels Ibsen i Wivethrup paa samme Land om dett hannom lougligen offuerbeuisis kand. Hafniæ osv.

Sæl. Tegn.

III.

1664, 24. Juni. *Kontrakt* mellem Præsten i Hollænderbyen, Mag. Jørgen Harder, og Beboerne om Kirkens Udredning af Præsternes kongelige Skatter (Ekstraskatter samt Kvæg-, Tiende- eller Kornskat).

1664, 24. Juni is tuschen den Præster en den Schout Dirch Cornelissen en syne drie jaars Schæpen in voller en vaster Contract gesloten worden om den Præster-Schatt warnen namelyk syne koninglyke Majestet den Prestern im Lande-Schatt opbydt so hat de Kerke nae oude gebrugk ende gewoonte alle Schatting (wy Kooft-Schatt, Geldschatt, Madtschatt, Røyterschatt, Körper-, Tin-edder Kornschatt, wat name it ok hebben mag) voor den Prestern uthleggen, doch subsidien gelder, so den armen Prestern tot hulpe gegeven worden, sol de Prester sulvest erleggen. En te wyl even in desen jaer strijd was wegens der Princesinnen Stuer, daer de Kerke van hoere Tienden sovel geven moeste als de Prester, so veraccordeert ende bewilliget, dat wanneer de Kerke van hoeren egen Tienden medschatten sal, so sal he dem Prester niet meer als de halve part tot synen Schatt tot hulpe komen, en de Prester sol selven de andere halve part van synen schatt geven

als te hier uyt der Kerken rekeninge Anno 1665 en Anno 1667. Insgelyken is de Kerke nae ouden gebrugk schuldig den Prester een vry woonhuys en recidence te verschaffen en jaerlyke te onderhouden de oorsake van dese twee laeste posten zyn dese: Ter wyl de Prester aan dese plaetse niet heeft akker of enge by syner deenste, insgelyk geue Tiende vam Veh (als hüst im gantzern Ryke dem Prestern nae der ordinantie gebenst) so is hem daer integen van de Gemeente van allern ouden tyd her belooft en versproken worden Vrywoonhuysen uthlegginge aller koninglyke schatting voor hem. Tot getuggenisse der Waerheyt.

M. Jörgen Harder.

Richtige copie uyt het Kerken-Rekeningebock tot J. C. Röbel.

St. Magleby Kirkes Liber daticus 1738—89.

IV.

1707, 10. Marts. ***Vedtægt om Haufnen i Dragør.***

Anno 1707, den 10 Martj hafer vj vnderskrefne for got befunden huorledis her effterdags med haufnen schal forholdes som effterfølger:

For det første, hvo som helst der losser eller lader i haufnen schal betale for hver lestes Dregtighed 2 Sk.

For det andet, huo der losser noget paa landit ved Klapperne, maa ey understaa dem noget ofuer bolvercket at losse eller der imod at sette. Og schal der holdes fri Kiørsel ved den synder Side og fri Gang ved den norder Side, hvo sig der imod forbryder, skal betale til straf 3 Mk.[1]).

For det tredie, alle smaa Fischerbaader, som søger i haufnen i Fischeriet, skal betale 12 Sk. og til Sct. Mortens Dag vere paa landet, hvis icke saa scheer, schal betalis for hver Baad til Straf 24 Sk. Og i fald at nogen ligger lenger og er self tilstede, skal betale dobbelt Straf imod en anden, 3 Mk.

For det fierde, huad sig de store schibrom angaar, som søger at ligge i haufnen i Fischeriet, schal gifue for hver lestes dregtighed 6 Sk.

For det femte, hvad Kylhalninger eller Kreinge i haunen angaar, schal betalis for huer dag de ligger paa Siden (vere sig store eller smaa) for lesten 1 Sk.

[1]) Vedtægten 1732: 1 Mk.

For det siette, huad Schøiterne angaar schal gifues til haufnen for huer sommer de søger i haufnen 2 Mk.[1]). Huor udi og forbydes at ingen af de store Skiberom eller Skøyter maa ligge tuert til nogen bom i haufnen og schal holdes i fri Fart, paa det en huer kand komme ud og ind, hvo sig derimod forbryder schal vere forpligtet til at gifve til straf, første gang 24 Sk., anden Gang 3 Mk.

For det syuende, hvilke Krogebaad som søger haufnen i Fischeriet om Sommeren, betaler aarligen 6 Sk., mens huis de fischer med den, betale de 12 Sk.

For det ottende, om nogen Schibrom, enten Jagter eller Joller effterdags tilkommer, bør at svares ligeledes penge af lesten som før er svaret 1 Mk. 12 Sk.

For det niende, huilke schibrom som blifue beliggende i haufnen til Nyt Aar er ofuer[2]), schal gifue til haufnen for lesten 8 Sk.

For det tiende, om nogen tager Sand op maa ey understaa dem at kaste den op ved Klapperne uden de spreder et Stykke Seyl imellem paa det der intet spildes Sand i haufnen, hvo sig derimod forseer, den skal gifue til straf 1 Mk., hvo sig oftere derimod forseer, skal betale dobbelt.

For det ellefte, befindes nogen at rense deres Schøyter eller baade og kaster skarnet i haufnen, og icke giør det udenfor haufnen, huo sligt giør og forseer dem herimod, schal gifue til straf 3 Mk. Enten det er en Mand eller en Dreng.

For det tolfte, maa ingen Schibrom giøre fast om leyderne, mens om pillerne, huo sig derimod forseer, schal gifue till straf 3 Mk.

For det trettende, skal en af de fire Mænd hafue opbørselen af ald haufnens Interesse, og det ved Aar og Dag derfor rigtig at giøre Regnskab som hand agter at suare.

— Huo som helst vnderstaar sig og fordrister dem til at sette brende eller Ved, langt eller staket, fafne Ved eller andet, lige for Kayen og ophale-pellen ved haufnen schal gifue til straf første Gang 3 Mk., anden Gang 1 Rdlr., siden dobbelt op, at observera aarsagen! paa det enhuer som det har nødig kand komme til at faa sit schiberom op paa landet at lade reparere.

[1]) Senere er tilføjet: 2 Dlr. eller hvad derom kunde accorderes med Byen. [2]) Vedt. 1735: 8. Decbr.

At dette saaledis holdes og effterkommis schal, testerer wj vnderschrefne nemlig:

J. P. Holst, Piter Hansen, Anders Ingemarsen, Asmus Madsen, Hans Hansen, Jacob Jacobsen, Broer Olsen, J. L. S., A. P. S., Hans Karstensen, Anders Andersen, Lars Nielsen, A. S. S., P. A. S., P. F. S., Piter Gerdsen, Olle Jensen, Asmus Povelsen, Anders Nielsen, Peder Jensen, B. E. S., P. S. S., Knud Nielsen, Jan Pedersen, Anders Andersen, Piter Pitersen, Anders Andersen, Piter Eisbrandtsen, Peder Truidsen, A. H. S.

Tønis Tønissen, Jacob Jacobsen med Karemerche.

Senere er tilføjet:

Anno 1728, 6 Martj blef ved Regnskabet samtycht at hvem som lader forbygge it gamelt fartøy skal svare til haufnen fulde pælepenge for fartøyets dregtighed, som det blifuer sat naar det er forbygget.

— Om nogen fremmed som ikke er barnfød i Dragøe By setter sig her ned og kiøber it fartøy her i Byen eller andenstedtz og har icke haft fartøy før, da skald han suare fulde pælepenge for fartøyets Dregtighed som hand kiøber.

— Saa hafver vi og tilstaaed med hinanden her i Byen, at hvem som hafer fartøy her i Byen, lidet eller stort, skal skatte til haufnen af huer lesters Dregtighed een lille baad fuld af Steen. Og det at fuldbyrde og levere til Sancte Michels Dag i indeverende Aar som nest forbemeldt staar. Hvis her udi nogen befindes effterladen og icke giør sin Leverans til inbem. Dato skal uden nogen forvending eller Undskyldning strax være ærbødig at erlegge til Haufnen af lesten i Penge 3 Mk.

(15 Underskrifter.)

V.

1713, 29. December. ***Dragørs Vedtægt om Bjergningen.***

Anno 1713 den 29 December. Ere vj underskrefne Dragørs Mend indgaaet med hver andre, som haue baade eller skøyter, og andet med at fare, skal uryggeligen holdes, nemlig

1. Huilchen baad eller skøyte, som fare ud af haufnen til et skib som staar paa grunden, og accorderer med skipperen, eller fortiener noget ved skibet, skal vere dennem alle til beste,

som giør seyl og kommer om borde førend skibet gaar af grunden.

2. Er der nogen af vore baade eller fartoy som faa skade ved Skibet, skal staa deres egen Eventyer.

3. Ingen fordriste sig til at tage nogen Skipper ind og løbe til Kiøbenhaffn med, uden det er med alle Meenighedens Minde, og den som det befindes det giør, og det hannem ofuerbevises kand, da at giffue til de fattige 4 Rdlr.

4. Hvis nogen befindes Nat eller Dag at fare ud til noget Skib uden det enten skyder eller sjouer eller flager, hand skal vere erbødig till at gifve til de fattige og skolen 4 Rdlr.

5. Naar som noget skib schyder eller sjouer, og det bør sig at tou baade fare ud tillige, mens hvilchen baad som kommer uden blokhuset først, hand skal vere sjouen nest, og den der er bagest schal vende tilbage igen, og icke giøre den anden skade ved sjouen, befindes hand at giøre herimod, schal giffue til de fattige 1 Rdlr.

6. Dette at hafue udi agt at huem som icke kommer udi loulig tid førend Skibet er af grunden, hand skal intet haffue, mens gandsche omsunst.

7. Huem som kommer først om bord til noget skib ey maa understaa sig at accordere for sig og sit skiberom allene, mens for heele meenighedens beste, hvo sig her imod forseer, schal giffue til straf 4re Rdlr.

8. Hvo som kommer til noget folch, som enten vil ud til noget skib, eller ad Malmøe, eller som har mist noget Anker, og accorderer med hannem, den skal tage saa mange folch med som hand tyckes at hand har fornøden, huem som gaar med imod hans Villie, hand har intet behoff at giffue ham noget uden hand vil.

9. Dette at hafue udi agt, huem som kommer om borde med en skøyte eller en Roersbaad fuld af folch effter som de hafue losset 3 baader, skal intet haue, mens gandsche omsonst uden saa er, at der er kun fire Mand.

10. Da hafuer vi for got befundet, at naar som helst der fortienes noget Udbytte ved strandede skibe, som kommer paa grunden, som voris Dragøers folch aflosser eller hielper fra grunden, da at afleggis til Dragøers beste for huer 100 Rdlr. 5 Rdlr., som beløber sig ud af 20 Rdlr. 1 Rdlr. huilken ac-

cord af os tilforn er indgaaed og efterkommit, dog effter voris af øffrigheden forundte Privilegier og frihed[1]).

11. Og schal en huer vere forpligted til som efterdags gifter sig, eller og nedsetter sig her paa Dragør, vere sig fremmede begge af Kiøn, da gifuer de 2 Rdlr. Mens en Mands eller Ungkarls person, som gifter sig med een Encke eller en Pige, som er barnfød her paa steddet, de gifuer ickun 1 Rdlr. Huor udi og observeris, at huis nogen Enckemand eller Ungkarl af Dragør, som gifter sig, enten med en Encke quinde eller Pige, vere sig fra hollenderbyen, eller fra andre steder, schal vere erbødig til at give for hende til Dragør 1 Rdlr.

12. Og hvis det hender sig, at nogen fremmed Ung-Karl eller Mands-Person, vil vnderstaa dem at søge Næring med vore Dragørs folch, eller Meenighed, schal først gifue til Dragørs Meenighed 2 rdlr. Mens hvis de Ved-kommende iche retter sig der efter at betale det tilforn, førend de enten drager til noget skib med vore folch, skal de aldelis intet hafue, mens gandsche omsonst.

13. Huis det hender sig, at der kom et Skib paa grunden og skipperen kom i land om hielp, da maa de som skipperen først kommer for, gifue en af de fire mend, som er for Byen det til Kiende, om saa er, at de er tilstede, eller ogsaa om saa er at nogen fornemmer noget skib at staa fast, ligeledes at gifue en af de fire mend det til Kiende, førend nogen drager ud til hannem, hvo sig her imod forseer gifue til de fattige 4 rdlr.

14. Huad sig ellers kand hende ved Vinters-Tide om noget skib kommer paa grunden og schiberomme

---

[1]) 1717 er tilføjet:

Enten ved strandede skibe, som bierger noget Gods ind og det blifver gjort i Penge og de kommer til Byen, eller ved drifuende Skibe i Søen eller ved Anker som hittes og selges eller de bierges schal Byen tilleggis af 20 Rdlr. 1 Rdlr.

1728 er tilføjet:

Saa er og tilstaaet, at naar der fortienes noget ved Skibsbytter eller paa anden maade og det kommer her Byen Dragør tilgode, da at svare af 20 Rdlr. til Skolen 1 Mk. 8 Sk. Og kand apart betinges noget af Skipperen til Skoelen maae de Vedkommende der udi ikke vere forsømmelig i at tale derpaa.

ligger i haufnen, da schal en hver adspørgis om hand vil lade sit Skibrom til, og ved ord og aftale schal det meddeleris huad hand schal hatue for sin umage, naar han giør sit beste og der er vand, at hand kand komme ud af haufnen, og hvis det schulle uformodentlig hende sig, at nogen gaf sit ja-ord dertil, som ofuen er melt, og hand iche da giorde sit beste for at faa sit Skibrom ud, hand schall aldelis intet hafue for sit Arbedde, naar som helst der er leylighed til, og endda at giffue till straff til de fattige 4 Rdlr.

15. Her udi eragtis ogsaa, at de dybgaaende skiberomme iche formener de grund flytte fartøyer, at komme ud af haufnen, naar de vil og er ferdige, hvo sig her imod forseer skal gifue til straf 4re rdlr.

16. Der er ogsaa indgaaet og Samtycht, at naar som helst der fortienis noget bytte ved strandede Skibe, da schal de gamle bedagede Mend, her ved stedet som loulig kand ofuer bevises eller anses for at vere 60 aar og der ofuer gammel, huor imod de skal vere for obligerede til at vere vagten undergifuen at betiene, saa fremt de er saa frische, naar deris tid er forfalden, det dem tilfalder at holde Vagt, nyde deris Mandspart lige med den gemene som kommer til skibet.

At dette forskrefne af osz underskrefne uryggelig holdes og effter kommis schal, hauer vj med hver andre voris hender og boemercher her vnderskrefuen.

Ouscher Teyssen Hans Kastensen Jan Mogensen Gerd Pedersen Jacob Jacobsen Piter Pitersen Jacob Tayss Peter Frerichsen (P F S) Anders Rasmussen (A R S), Smed Jens Persen (J P S) Jan Pedersen Timand Niels Nielsen Anders Olsen Piter Pitersen Major Suend Larsen Hans Hansen Palm Pitersen Claus Hansen

Afskr. efter Byens Regnskabsbog.

VI.

1721, 29. April. Frederik den 4.s Brev til Amtmanden om at søge at tilvejebringe en mindelig Ordning mellem Hollænderne og de danske Byers Beboere om Fælledgræsningen.

Eftersom Geert Janssen Schoudt med fleere udi Store Maglebye paa vort land Amager for os allerunderdanigst haver andraget, hvorledes de andre bemeldte byers beboere

formeener sig ved de paagrendsende andre byers fælleders græsning at være fornærmet, derhos allerunderdanigst anholdende om tvende commissarier, som saadan deres fornærmelse paa aastæderne kunde eftersee og, saaviit deres part kunde vedkomme, forskaffe skiel og ret, og vi af din derom til os indkommen allerunderdagnigste erklæring allernaadigst have fornummen, at heraf imellem forberørte Store Maglebyes beboere og alle de angrentsende ville reise sig en viitløftig og kostbar proces uden haab om noget paa nogen af siderne at vinde formedelst den uvished, som i lang tiid haver været om skiel imellem foromrørte felleder, da er vores etc, at du med ald flid søger alle vedkommende parter om deres i foranførte maade imellemværende i mindelighed at foreene. Dermed ete. Frederichsberg.

Til Geheimeraad og Amtmand Hr. Iver Rosenkrantz.

Sæl. Tegn. 63, 106.

VII.

1724, 25. September. ***Erklæring om Skatteforholdet*** mellem Hollænderbyen og Dragør af Amtmand, Etats-, Justits- og Cancelli-Raad H. Seidelin.

Efter som Indvaanerne udj Hollænderbøyen eller Storemaglebye paa Gamel Amager haver indgiven Memorial afvigte 6 Augusti at som de j Stæden for forige gamle Quartal-Skatter forn. Aar 1717 og endnu fremdeles maa betale af hver Tønde hart Koren aarlig 4½ Rdlr. beløbende af 242 Tdr. 2 Skpr. 3 Fj. 1 Alb. Som Storemaglebye og Dragør efter Matriculen er anslagen til 1635 Slette Daler 48 Sk. Derfor begierende siden Dragør Folk staar ansat at svare Skatt for 4 Gaarde og der efter beløber 272 Sldlr. 40 Sk. at de Dem der med motte kome til Hielp. Saa er same Memorial henvist til Dragør Beboeres Erklæring hvilcken de paafølgende d. 3. Septembris haver indgiven iblant af den Indhold at Aar 1663 skal 8 Mand af Dragør paa samptl. bøyens Veigne have indgaaet at svare som deres Formænd af den Jord som Dragør da hafde hvilcket De og nuomstunder villet efterleve om det ved samme Stand havde bleven. Mens som der udj efter Jordebøgerne skal være skeed forandring at gemeene Mænd j Dragør ey

skal have den minste plæt at holde en Gaas eller Griis paa, sampt maa betale Græspenge af deres Kiør om Sommeren paa Fælleden, tilmed j Dragør j Stæden for 4 er kun 2 Gaarde til hvilket alt Jorden er henlagt bestaaende udi 2 Tdr. 1 Skp. 3 Fj. 1 Alb. med meere og derfor ey skal kunde taale sligt at udstaae, da som den hielp hvilchen store Maglebye forlanger iche bestaar af noget Jordegods, men alleene af Dragørs Indvaanere saavit Deeris Forfædre haver indgaaen, — Det og fornemmes, at De af Dragør, som Jordegods haver, der for aparte maae betale, samt derforuden lige højt give Qvartal Skatt med de andre Dragørs beboere de tvende Gaardmænd j Dragør, End og til store Maglebye for deeres Fællet og Enge af fornte 2 Tdr. 1 Skp. 3 Fj. 1 Alb. Hartkorn aarlig skal betale 18 Sletedaler, over Alt og siden Store Maglebyes Forlangende er conforme med salig og høyloflig Ihukommelse Kong Christian den Femtes den 16. September Aar 1674 allernaadigst given patent hvor udi Store Magleby staar anført for 20 og Dragør 4 tilsammen 24 Gaarde. End videre befindes imellem Hollenderbøyen og Dragør oprettet en Vedtægt paa store Maglebye Ting d. 3. December Anno 1663, hvis 10de Postes Indhold formelder:

> »Naar som Kongens Skatter eller Rytter Skat udi steden for Kongens Skat paakommer da Dragøe Folck at give Skat for 4 Gaarde lige deres Forfædre altid har skattet for.«

Dragør Beboere sig og siden den Vedtægt vel med 100 flere Vaaninger haver forbedret Erachtis for Ræt og billig at de lige som j forrige Tider udj hvad Skatt Hans Kongl. Mayestæt allernaadigst lader paabyde svare for 4 og Store Magleby for 20 Gaarde hvor udjnden de sig venlig og eenig med hin anden haver at lade finde thi hvis Hans Kongl. Mayestæt i Fremtiden udj slig Skatt allernaadigst behager at giøre nogen Moderation kand Forskiellet komme baade Dem og Store Maglebye til Afgang og hvad Dragør Indvohners Erklæring om Jordebøgernes Forandring anbelanger derudjnden kand ey formenis andet at vere foretagen end det som salige og høyloflige fremfarene Konger j Danmark allernaad. haver konfirmered og andre af Indbyggerne selt gjorde Vedtægter tilholder hvorefter fornte Storemagle og Dragør byer sig kand vide at Rette. Kiøbenhavn o. s. v.

Dette at vere en Richtig videmered Copie Ord efter andet efter Originalens Indhold Testere.

Hollenderbyen, d. 1. October 1724.

Tønes Hansen Jørgen Galskiøt
Skrifuer

Meddelt af Postexpedient Kannik efter Kopien i Skriverens Gaard. Store Magleby.

VIII.

1725, 22. Novbr. *Hollænderbyens Erklæring* om Skatteforholdet og Begæring om, at Brygger Otto Knudsen Lerche maa blive Sættedommer i Sagen.

Høyedle og Velbaarne Hr. Etats Raad og Ampt Mand
Mechtige Patron.

Deeris Velbaarenhed ydmygeligst tilkiendegives, at sist avigte 18 Novembris var møtt hos Skultes og Skieppens 4re af Dragør Mend som tilstoed, at de af de andre Dragør Indvoner hafde fuld votum, at de intet forlig vilde indgaae angaaende den prætenderende Skat imellem Hollenderbyen og Dragør Indvohnere, Da gives derris Velbr. ydmygelig tilkiende, at den Frihed og Rettighed som Dragøe Indvohnere har haft af Hollenderbyens Beboere, har verit formedelst den Skatt, de forhen har kommet Hollenderbyen til Hielp med, Efter voris Kongebrefve og confirmerede Vedtechters Indhold.

Mens som nu fornemis, at de Dragørs vil noch efterleve de poster, som kand være dem til Lættelse (mens den post som er indgaaet udj vores Vedtegt, som 8te af Dragør Mend har underskrevet paa samptlig Dragør Byemends Vegne at Dragør Indvohner skal svare Skat for 4re gaarde naar som Røstholdskat i Stæden for Quartalerne paabydes, det vil de Dragørs iche efterleve).

Alligevel at dend Frihed de har af Hollenderbyen bestaar der udj at komer dem til hielp med Skattens Udredelse at svare saa som en Skyld for 4re Gaardes Beløb.

Udj det øfrige gives Hr. Etatz Raad ydmygelig tilkiende, at de forberørte 4re Dragør Mend, som d. 18 November var mødt hos Skultes og Skieppens offentlig tilstoed og udsagde, at det var gemene Mands paastand i Dragør, at de heller vilde Trætte En Snes Rixdaler bort end som de vilde indgaae nogen forlig

om den Skat imellem Byen og Dragør. Da som den Sag icke vil godvillig lade sig foreene, og vi icke heller kand vere Dommere i vore egne Sager, Er det vor aller ydmygeste Begiering til Deres Velb. at os høygunstig motte meddeelis en loukyndig Mand, nemlig velachte og velforstandige Borger og Bryggere Seigr Otte Knudsen Lærcke i Compagnie Strædet, at være en Sætte-Dommere i samme Sag og derved at skrive i Retten Jørgen Galskiøt paa Dragør som ofte i Skriverens Stæd ved vores Rettergang har betient forsvarligen, og formodende der hos icke at have eller behøve nogen procorator paa nogen af Siderne, efter som vore (Konge) Brefve og Documenter det noch som vil forclare, og en hver af parterne self personlig kand tilstaae at svare hvorpaa Schultes og Schieppens aller ydmygeligst vil tilbede sig Høyedle og Velbaarne Hr. Etatz Raads mildrige paateignede Resolution os til underd. Efterretning. Vj lever alle vore Dage voris Høyedle og Velbaarne Øffrigheds allerydmygeste thienere

Hollenderbyen paa Gl. Amager,
d. 22 November
Anno 1725.

Cornelis Cornelissen Skoudt
Jan Jacobsen Raagaaard
Willem Theisen
Jan Pitersen

Paa samptlig Hollenderbyens Vegne Testerer

Udi indbemeldte Sag anordnes hermed Sr Otto Knudsøn Lerche Borger oc Brygger her i Staden som Sætte Dommer oc Jørgen Galskiøt j Dragør som Skriver, at betiene Retten til Hollænderbyens Ting, alt saa vit Lov oc Ret, samt Hollændernes allernaadigst forundte Friheders Ret oc Gemæs, oc forsvarligt kand eragtes.

Kiøbenhavn den 24 Novembris Anno 1725.

H. Seidelin.

Meddelt af Postexpedient Kannik.

IX.

1728, 13. Februar. ***Frederik den 4.s Konfirmation*** paa Hollænderbyens danske Vedtægt af 1726 om »de 11 Poster«, som af Menigheden er indgaaet.

Frederik den 4. gav o. s. v. At eftersom hos os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begiert vores allernaadigste

Confirmation paa efterfølgende Vedtægts og Foreningsposter, lydende Ord efter andet saaledes:

Anno 1726, den 14 Aug. har Cornelis Cornelisen, Skultes haft tvende Aars Skeepens forsamlede om nogle Poster, Hollenderbyens Menighed paa Gammel Amager angaaende, og hvor de da alle samptlig med hverandre har indgaaet een Vedtægt, eftersom i Meenigheden var nogen Stridighed og Uenighed angaaende disse efterfølgende Poster, som de af Skultes og Skeepens blev got kiendt paa hele Menighedens Veigne og skal nu efterleves som følger:

1.

For det første angaaende de øde Gaarder, som siden Pesten Anno 1711 har staaet øde og ikke beboes med folck og tiid efter anden staar og forfalder og en deel gamle øde Huuse der nedbrydes, som icke er tienlige at reparere, da dersom nogen giør Haugepladser af den Grund, som Huusene forhen har staaet paa, den skal betale til Byen for hver Fag Hus fire Mark danske, og om Meenigheden i Fremtiden sig skulde formeere og tiltage, saa at der blev Trang for Gaarder for unge Folk, da skal de hvem samme øde Gaarder og Haugepladser Eier dem igien afstaae til dem, som begier dem til Kiøbs og vil kiøbe og bo derpaa, kand de da ikke selv accordere om Kiøbet, da de dog skal afstaae dem efter fiire Mænds Vurdering efter de Tiiders Leilighed, som der er paa Gaarder og og Hauge Pladser, mens de Forældre, som selv haver store Børn til at bosætte paa deris Gaarder eller øde Pladser, de er ikke pligtig til at afstaae dem til nogen anden uden de godvillig vil, mens saa længe at der er øde Gaarder og Pladser at bekomme, af de som i Pæstens tiid var boesatte med folk skal ingen Gaardsplads udvises af Hollender-Byens Fælled.

2.

Angaaende Skiftet efter een, som ved Døden afgaar, som ingen Børn eller Forældre eller Sødskende har levendes efter sig, da skiftes den Afdødes Middel og Formue til Fader Søstere og Fader Brødere og til Moders Brødere og Moders Søstere og om nogen af disse ere døde, da arve deres Børn eller Børnebørn den arvelod, som deres Forældre kunde være tilfalden.

3.

Naar nogen ved Døden afgaar og dens Arvinger da ere alle gifte og alle myndige, da have de selv Tilladelse til at skifte og deele den dødes Middel imellem sig, om ingen udarvinger eller umyndige er, som skal arve, mens dog at betale til Skultes og Skriver for at skifte efter gammel Skik.

4.

Angaaende formynderskab for de Børn, som ingen Forældre har levende og formynderen Tiid efter anden har annamet de Børn deres Penge og haver ved Skultes ladet dem oplyse paa Kirke Stævne at Formynderne dem vilde udlaane for billig Rente; Saa har og en Deel Børnepenge været ude paa Renter og udi Regnskaberne for Skultes ere alle Renterne kommen Børnene tilgode og en deel Formynderne har igien bekommet de udestaaende Børnepenge ind igien, og som det har behaget hans kongelig May^{t} Aar 1726, at en stor Del Mynt er bleven reducceret efter allernaadigst udgangen Forordninger, saa er der og en stor Deel Myndt iblandt de Penge, som Formynderne haver forhen for fyldest annamet paa Børnenes Veigne, som nu er reducceret Mynt, og derudi er kiendt for Ret af Skultes og sine Skeepens, at Formynderne som ikke haver kundet faaet deres Myndlingepenge ud paa Rente imod hvis Part, at de skal møde ud hos Skultes og lade samme Børnepenge forseigle og lade dem indskrive i Børne Bogen for Skultes og derefter, at Formynderne tager Pengene til sig igien, til de dem kand udsette paa Renter imod vis Pant, eller og at afclarere deres Formyderskab til Myndtlingerne naar de bliver gifte eller selv myndige og med samme Myndtpenge, som Formynderne har for fyldest annammet og ladet forseigle for Skultes og da Myndtlingerne selv at tage den forliis, som tabes ved den reduccerede Mynt, som forhen har gaaet for fyldest.

5.

Hvad andre Børnepenge angaar som udestaar paa Renter og de Børne Penge, som ikke er forseiglet og af Formynderne selv bruges, saa og de Børnepenge, som haver en af deres Forældre levendes (!) det skal alt sammen betales tilfulde saa at de slet ingen Forlis derved tager.

6.

De Formyndere, som kand faa deres Myndtlinge Penge udsatte for billig Renter imod hvis Pant de maa ikke forholde dem naar een begierer dem at laane, og dersom da formynderne ikke udlaaner dem, naar han kand faa Pant, da skal han selv svare Renter deraf til Børnene. Skulde nogen Formynder blive Gield skyldig til anden, saa skal dog Børnepengene først afbetales af hans Boe.

7.

Hvad Kirkens, Byens, Møllens og de Fattiges Penge angaar, derudi skal enhver Kasse tage Forliis paa hver sin Andeel reduceret Mynt som der kand være iblandt.

8.

De som flytter fra Hollænder Byens Menighed og de dem nedsætter i et andet Sogn, da som de eier nogle Stolestader i Kirken, som de har tilkiøbt dem eller arvet, da ere de alle falden Kirken tilgode, eller om nogen boer uden Sognet og dem skulde nogen Arv tilfalde i Kirke Stoele Staderne da er det altsammen og falden Kirken tilgoede, hvilket bliver i Kirke Regnskabet indskreven til Kirkens Indkomster efter gammel vedtagen Skik og brug efter Kirkebogens Indhold.

9.

Haandværksfolk som boer i Hollender Byen de har slet ingen Tilladelse at kiøbe Kirke Stole Stader i den gamle Kirke og ej heller nogen Tilladelse at tilkiøbe sig nogen af Hollender Byens Jord, Eng eller Hauger, mens hvad dennem arveligen tilfalder det maa de beholde saa længe de boer i Hollender Byen og kand betale alle Skatter.

10.

Eiheller har nogen Haandværksfolk eller Enker nogen Tilladelse i Hollender Byen at udtappe, eller at udsælge for Penge nogen Slags Drik, Øll, Brændevin, Mød eller Vin under toe Rdlr. Straf første Gang og derefter dobbelt Straf, om de dem imod forbud forseer.

11.

Hvad som Skultes med sine Skeepens paa samtlige Menighedens beste samtykker og indgaar med hverandre og det bliver læst og forkyndt for Menigheden til alles efterretning

da skal det og af Menigheden efterleves, og om nogen da derefter skulde giøre der tvert imod, og det ikke vil efterleve, da skal den straffes efter Skultes og Skeepens Kiendelse, og om da nogen skulde formeene sig at være fornærmet, det som af Skultes og sine Skeepens er indgaaet, da kand de Vedkommende lade Skultes og Skeepens indkalde for Amtmanden, som nu er eller herefter kommendes vorder, hvor de kand stande til Rette om deres Tvistioner, hvor det skal da afgiøres og ei at komme videre.

Dette forskrevne saaledes at være indgaaet og sambtycht af Cornelis Cornelisen Skultes og sine trende Aars Skeepens paa samtlige Hollender Byens Meenigheds Veigne, hvilken Vedtægts Indhold skal læses og forkyndes i Retten og paa Kirke Stævne til alles Efterretning og derefter i alle tilfælde skal efterleves, det til bekræftelse er Hollender Byens Zignet herunder tryckt paa Gammel Amager den 4 August 1726.

(L. S.)

Paa samtlige Skeepens og Meenigheders Veigne Testeres at
Cornelis Cornelisen Schoudt,
Jacob Pitersen, Jan Seibrandtsen, Willum Teisen, Jan Pitersen,
Jan Jacobsen, Tøns Adriansen, Teis Pitersen, Friderich Jansen,
Crelis Ariansen, Willum Geertsen, Diderich Pitersen,
Eisbrandt Geertsen, Jan Pitersen, Teis Weibrandtsen,
Jan Theisen, Pitter Geertsen, Willum Pittersen, Theis Hansen,
Tønnes Weibrandtsen, Krelis Jansen, Jan Jacobsen Bur.

Læst og forkyndet for Retten i gl. Hollender Byen Torsdagen den 8 Augusti 1726. (Underskr.)

Læst og forkyndt paa Kirke Stævne sst. 11 Augusti 1726. (Underskr.)

Forbydendes osv. Hafniæ den 13. Februar 1728.

Sæll. Reg. 53, p. 24 ff.

X.

1734, 27. Marts. *Forskrivning fra Schouten i Hollænderbyen* til de to Gaardmænd paa Dragør paa Refundering af 10 Rdlr. Bøde for Afholdelse af store Brylluppер, dersom andre ogsaa forbrød sig mod Vedtægten om saadanne Brylluppers Afskaffelse uden at idømmes den samme Bøde.

(Stempel 24 Sk.)

Angaaende det paalæg, som jeg Tønes Hanszen Skultes med mine undertegnede Skieppens paa Menighedens Beste har intgaaet om Store Brølluper at afskaffe ɔ: under 10 Rixdalers Bøde at give. Da som Fogden i Dragør Tønes Janszen tillige med Jan Jacobsen Buur med deres Børns Brøllups Høytid har gjordt derimod, og derfor samme paalagde penger til os rigtig aflagt og betalt, da lofver jeg Schultes tillige med mine Skieppens, at om, ifald det sig hente, saa længe bemelte Dannemænd Tønes Janszen Dracker og Jan Jakopzszen Buur lever, at nogen sig ved slige Brøllupsz Biudelser her imod forbryder og de da vorder fri for slige penger at udgive, da skal ermelte gode Mend sine penger igien tilbageleveris uden nogen imod Sigelsze. Det jeg med min egen Haand, tillige med samptlige mine Skieppens Hænder paa hele Meenighedens Veigne Testerer.

Store Maglebye paa gammel Amager d. 27 Marti 1734.

Up der gemeinte Wegen Testerer Ick

Tønesz Hansen Skoudt Dirch Pitersen Seybrandt Janszen
Cornelis Arienszen Clas Corneliszen Cornelis Janszen
Jan Teisen Jacob Jansen Raagaard Theis Wybrandtszen
Jan Jacobszen Roger Jan Pitersen Buer Theis Pitersen Buer
Jacob Gerszen Baker Gerd Jansen Baker Cibrandt Gerdzsen
Willum Gerdszen Willum Piterzen Jan Gerdszen

Meddelt af Dr. O. Nielsen. Bagpaa staar: Wores Brøllerops Breff.

XI.

1739, 28. November. *Vedtægt* mellem samtlige Byer paa Amager om Indkørselen til Torvet og gennem Amager Port.

Formedelst dend megen Uorden, som hidindtil er paceret imellem os udi Sognerne paa gammel Amager om Torvedags Morgenen, efter at vi har taget Accise Seddel paa vorre Vahre udi Kiøbenhavn til forhandling at indførre her efter Dags kand vorde hemmet at vedkommende af Landets Beboere med deres tomme Vogne icke skal hindre eller trænge dem ind imellem de som have Læs og skal torve, hvor over baade Betienterne udi Amager Port saa vel som een stoer Deel af Landets egne, dennem ofte har beklaget, haver vi samtlig udi begge Sognerne, foruden andre Landets Vedtægter, indgaaet og vedtaget,

at ingen i hvem være maae, enten Gaard- eller Huusmænd paa Amagerland, eller nogen af deres Folk paa deres Vegne maae under staae sig om Torvedags Morgen med tomme Vogne at kiørre ind udi Kiøbenhavn for samme steds at udføre Madsk, Berme Dranck, eller andet, under hvad Nafvn det nævnes kand, førend alle vedkommende som haver Torve-Læs og taget Accise-Seddel først er indkommet, under Straf En Rigsdaler til lige Deeling imellem begge Sognernes Fattige som uden Lov og Dom straxen af dend skyldige skal betales, eller ved Fogderne og toe Mend af hans Boe udpantes og de som seer sligt af nogen at vorde forøvet og de icke straxen samme paa Kiøbenhavns Amtstue, eller for Skouten i Store Maglebye eller for Foget i Sundbyøster angiver, skal lige saa give En Rigsdaler der lige saa til de Fattiges Nytte skal henhøre, hvilcket vi paa egne og Sognernes Vegne med vores Hænders Underskrift bekræfter.

Datum gammel Amager 28 Novbr. 1739.

Paa egne og Storre Maglebys Vegne:

Tønnes Hansen, Skoudt. Dirck Pittersen, Skriver.

Tønes Wibrandtsen.

Paa egne og Taarnby Sogns Vegne:

Sundbyøster: Jan Cornelissen. Sundbyvester: Jan Gerdsen, Hans Hansen.

For Taarnby: P. F. S., Michel Pittersen, Crilles Jacobsen.
- Tømmerup: Cornelis Didricksen.
- Kastrup: Svend Mikkelsen, Ousker Oluvsen.
- Maglebylille: Albredt Clausen, Sibrandt Cornelisen.
- Ullerup, Viberup og Raagaard: Jan Gerdtsen, Lavridts Pedersen, Cornelis Jansen.

Stadfæstet af Amtmanden 20. Januar 1740 med Tilføjelse, at Hans Hansen i Sundbyvester[1]), ligesom Schouten og Jan Cornelisen Foged, naar han selv kører sit Torvelæs, maa køre forbi alle andre Torvevogne.

Senere stadfæstet af Amtmanden 1761 og 1773.

Orig. hos Gaardejer Crilles Jansen, Store Magleby.

[1]) Han havde med Brandvæsenet og andre Landets Sager at bestille.

XII.

1744, 9. Maj. *Reskript om Lodsningen i Sundet* af Dragør og Helsingørs Lodser.

Dragøes Lodsere skal herefter som hidindtil nyde alle de dem 1684 allernaad. forlænte Privilegier, saaledes som de i Aaret 1731 og 1740 ved kongl. allernaad. Resolutioner ere stadfæstede og det saaledes, at Lodserne i Helsingør vel maa lodse de fra Sundet ad Østersøen gaaende Skibe til den Nordre Tønde, men ikke videre igjennem Renden eller Dybet ind ad Øsersøen, Dragøes Lodser til Forfang i deres Rettigheder. Lodserne i Helsingnør skal og forblive under Admiralitetets Opsyn, hvilket som deres beskikkede Øvrighed skal tilsee, at de forsvarlig forrette Lodsembedet, i Fald de af nogen skulde bruges, og i vidrig Fald see dem straffede. Hs. Maj. vil og allernaad. at de imellem Skipperne og Lodserne forefaldende Tvistigheder, Lodsvæsenet betræffende, saavel i Sundet som alle andre Steder skal af Admiralitetet endelig decideres og paadømmes, hvilken Hs. Maj. Villie Directeuren for det Øresundske Toldkammer skulde kommuniceres.

Rothe: Saml. og. Rescr. 1754. I. p. 575.

XIII.

1745, 2. December. *Kgl. Reskript* til Stift-Amtmanden, Geheime Conference Raad og Stiftsbefalingsmand Nicolaus Friherre af Gersdorff, at Amager Lands Beboere maa have en Slags Rettighed til deres Gaarde, ligesom de hidtil har havt.

Vi Christian d. 6. osv. Som os allerunderdanigst er bleven refereret hvorledes Amager Lands Beboere efter gammel Skik og Brug tilholde sig en Slags Rettighed til deres Gaarde og Huuse, samt dertil liggende Jorder, som de enten efter deres Forfædre have bekommet i Besiddelse, eller og af andre ere overdragne, saa at hvad Beboerne deraf ikke selv ville eller kunne beholde, være sig enten Gaarde, Huuse eller Jorder overlade de igjen til andre deels under Haanden og deels ved offentlig Auktion, dog at ved saadanne Forandringer ey allene svares til Vores Amtstue den sædvanlige Fæste mend endog Vores saavelsom Byernes Ret og Herlighed vorder reserveret, og

Vi derpaa under denne Dags Dato allernaadigst have resolveret og bevilget:

At det ved bemte paa Amager Land indførte Skik og Brug saaledes herefter som hidindtil maae have sit Forblivende, saa gives Dig, som Stedets Amtmand, samme Vores allernaadigste Resolution til Din egen allerunderdanigste Efterretning til Kiende. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Christiansborg udj Vores kongl. Recidence Stad Kiøbenhavn.

Afskr. fra 1782. Sager Amager Land vedk. 1777—86 i Rigsark.

XIV.

1749, 20. Marts. ***Dragørs Vedtægter af 1732 og 1749 om Bjergningen og andre Poster.***

1749, 20. Marts er voris indrettede Vedtægt af os underskrevne paa samtlig Dragøe Byes Indvaaneres Veigne fornyet og renskrevet[1]). Og for indbyrdes Enighed at holde ved Byens Saager ville vi have at forskrevne Poster u-ryggelig skal holdes og efterleves:

1. Om noget Skib ved en Hændelse kommer paa Grunden og giør Signal at have vores Hjælp nødig, da bør de Folck som seyler om Borde til samme Skib at have en af de 4 Mænd, som er Byens Forstandere med sig og dersom de giør nogen Accord, og der fortjenes noget, da skal det være dem alle til Bedste som kommer om Bord i Skibet førend det er af Grunden; Og staar Deelingen paa dend Maade, at hvad som fortienes ved et Skib som losses af Grunden eller ved et strandet Skib, naar vi med Fartøyerne bjerger af hans Ladning, at Fartøyerne faar dend halve deel af hvad som fortienes og Mandskabet dend anden halve Deel.

2. Hvem som fahr ud med noget Fahrtøy til et Skib som er paa Grunden maae ey understaae sig, at accordere for sig og sit Fahrtøy alleene, mens for alles Beste efter som bemelt er i 1ste Post. Hvoe sig herimod forseer skal give til Straf 4 Rdlr.

3. Hvem som kjøber eller lader bygge et Fahrtøy skal svare til vor Havn af dets Drægtighed Pælepenge neml. 1 Mk. 12 Sk. af Læsten; Saa og om nogen af vores Indvaanere som

[1]) Den tidligere Vedtægt af 1732.

Sætte-Skippere paa et Fahrtøy, som kunde have hjemme andensteds eller kunde have Reedere andre Stæder, da nyder han ingen lod for det som er fremmet, eftersom der svares intet af til vores Udgivter paa vor havn og anden Byes Tynge.

4. Hænder det sig at nogen faar Skade paa sit Fahrtøy ved noget Skib, hand skal binde dend ved sig selv. — Herhos eragtes og, om nogen løber fra Skibet førend de ere reent klar ved Skibet faar aldeles intet. Ey hellere maae nogen af vores Indvaanere leye nogen for sig til et Skib, paa det gemeene Mand icke skulle fornærmes derover, uden det gaaer i Roedeviis over hele Meenigheden.

5. Hvis nogen Folck befindes Nat eller Dag, at fare ud til noget Skib, uden det inten skyder eller sjouver eller flagger, hand skal være ærbødig til at give til de Fattige og Skolen 4 Rdlr.

6. Naar noget Skib skyder eller sjouver og det hænder sig at 2de Baade fare ud tillige, da bør dend som kommer først uden for Havnen[1]) være Sjouven næst, og dend som er bagest bør vende tilbage igien, befindes nogen at giøre herimod, skal være brøstfældig til de Fattige 1 Rdlr.

7. Ved Vinters Tiide naar Fahrtøyere ere oplagde og ligger i Havnen, og det da hændte sig at noget Skib kom paa Grunden og hafte vor hielp fornøden, da skal enhver af os adspørges om hand vil æventyre sit Fahrtøy dertil og ved Ord og Aftale hos Accorderingen skal meddeleris hvad Fahrtøyerne skal have, og da skal de som har stædt deres Minde til at hielpe strax giøre deres Beste med deres Fahrtøy ud af Havnen; Hvis det skulle u-formodentlig hænde sig, at nogen da forsømmede sig naar der er leylighed og Vand dertil, skal aldeeles intet have, hverken for Folck eller Fahrtøy og endda være straffældig til de Fattige 4 Rdlr.

8. Herudi eragtes og, at de dybgaaende Fahrtøyer icke formeener eller lægger dem i Vejen for de grundfløtte, at de icke bliver forhindrede, naar de ere færdige og vil ud af Havnen, hvem sig herimod forseer skal give til Straf 4 Rdlr.

9. Hvem som kommer nogen Folck for, som enten vil ad Malmøe eller hvorhen og hvortil de vil have ham, og hand accorderer med dem, saa kand han tage saa mange Folck med

[1]) 1732: Blokhuset.

sig som hand behøver, hvem som gaar med imoed hans Villie, faaer intet for sin U-mage.

10. Saa haver vi og samtyckt med hinanden, at naar af vore Folck fortienes noget ved Skib som staar paa Grunden, eller ved strandede Skibe og Gods eller i hvad Maade og hvad Navn det end have kand, de saa fortiener Penge til Byen, da aflægges af fortiente Penge 10 pro Cent som deeles udi 3 lige Deele til Byen, Hafnen og Skoelen[1]).

11. Hvem af vore Indvaanere som lade fortømre et Fahrtøy, skal svare fulde Pæle-penge for dets Drægtighed efter Vedtægtens Formelding i 3die Post; Iligemaade om nogen fremmed sætter sig need hos os og kiøber et Fahrtøy svarer fulde Pæle-penge for dets Drægtighed som forbemeldt er.

12. Om nogen hos os i hvem det end er, som tager nogen uden-sogns Pige an paa Væve-Haandværk, som har lært det før, skal svare for hende 1 Rdlr. aarlig. Ligeledes om nogen tager udensogns Lære-Pige an paa inbemte Haandværk svare for hende 3 Mk. aarlig. Iligemaade andre fremmede Qvindes-Persohner, som sætter sig til huuse hos os i hvad maade det end være sig paa, bør dend de er hos svare for dem til Byen 1 Rdlr. aarlig.

13. Saa er det oc bevilget, at naar nogen uden-sogns Mands- eller Qvindes-Persohn kommer her til Byen og sætter sig need, skal enhver Persohn uden forskiell eengang for alle betale til Byens Cassa 3 Rdlr.

14. Saa ville vi og have forbuden, at ingen hos os maae understaa dem at varme eller kaage i deris huuse Beeg, Tiære, Olie eller Tran, ey heller maa nogen gaae af deris huus naar de have store Ild paa og bager eller brøcker, førend de har slucket Ilden reent ud, hvo sig herimod forseer og bliver befunden derved bøder første Gang 1 Rdlr., sker det oftere da at bøde dobbelt.

15. Ingen hos os maae understaa sig at tage ringeste Plads fra Gader eller Stræder og heigne ind sig til nøtte, med mindre de har Fogdens og de 4 Mænd fra Byen deris samtlige Minde dertil; Saa maae og ingen kaste eller lægge deres Feye-

[1]) Vedtægten af 1732: Af hver 20 Rdlr. 1 Rdlr. til Byen og Havnen og 1 Mk. 8 Sk. til Skolen. (Se Vedt. 1713). 1758 forhøjedes Afgiften til 20 pCt.

Skarn paa nogen alfare Age-Vey, ey heller op til nogen anden Mands huus under 1 Rdlr. Straf[1]).

16. Saa advahres og Menigheden hos os, at ingen huuser fremmede Løsgjængere, eller saa at sige løse Folck, medmindre de har deris rigtig Beskieden, og svare Kongen og Byen som vedbør, hvo sig her udi forseer og huuser dem længer end een Nattes tiid og icke giver det tilkiende for Meenigheden bøder 1 Rdlr.

17. Og som forhen har gaaet meget i Svang med Skyden, baade for Brudgommer og andet iblant huusene her i Byen, hvoraf letteligen kunde opkomme en stor Ildsvaade ved forseelse, som kunde føre os fattige Folck den ene med den anden i største Fahre og Ælendighed, da skal slig Skyden af vores Indvaanere, dend ene saa vel som dend anden, efterdags gandske være afskaffet. Hvem dermed betræffes skal give til Straf første Gang 3 Mk.; Hvis nogen moedtvillig ville giøre herimod da at staa til Ansvar derfor hos vores høygunstige Øvrighed.

18[2]). Om nogen skulle forsee sig imod nogen af indførte Poster og findes Moedtvillig til at betale dend dem derefter herudi indførte Straf, da skal det være tilladt at der maa udpantes hos dem fuld Værd for samme Straf og om de Straffældige inden 14 Dages Forløb icke løser deres Pant, da er det tilladt det at sælge og om derfor meere bekommes end Straffen kunde andrage, da tilsendes den Straffældige det øvge. Testerer.

Dragøe ut supra.

J. B. Schoudt, Jan Timand, Foged.

De fire Mænd: Cornelius Nielsen, Hans Jensen,
Pitter Simonsen, Jan Jansen.

Endvidere 65 Underskrifter.

Approberet af de forskellige Amtmænd 1750, 53, 57 og 1772.

---

[1]) Vedt. 1732: Saa maa ey heller nogen skoule noget op af alfare Kiøre-Vey og Gader.

[2]) Dette Punkt mangler i Vedt. af 1732.

XV.

1752, 29. April *Fæstebrev* hvorved Crilles Eisbrantsen, Store Magleby, fæster en Fjerdepart af Gaarden Nr. 14 i Tømmerup.

Paa Hans kgl. Maj. allernaad. Behag og højvelb. Kammerherre og Amtmands allernaad. Approbation, haver jeg underskrevne sted og bortfæst, som jeg og herved steder og bortfæster til Crilles Eisbrandtsen i St. Magleby ¼ Part af Gaarden Nr. 14 i Tømmerup udi Taarnby Sogn paa Amagerland, der efter samme Gaards Tilliggende bliver Hartkorn, Agger og Eng, 1 Td. 4 Skp. 1½ Alb., hvilket, med alt der under med rette henhører og i Mark og i Bye befindes, bemelte Crilles Eisbrandtsen sin Livstid maa nyde, bruge og i Fæste beholde, saalænge han det forsvarligen vedligeholder med sin fulde Besætning efter Forordningen saa og aarlig udi rette tide uden nogen restantz udreder og betaler alle kongl. Skatter og Afgifter, som nu ere eller herefter paabuden vorder, med hvad andet, som af bemeldte Jord bør svares og erlægges, item fornævnte Agger og Engbond rettelig dørker og bruger og icke enten selv eller tillader andre at opskjære af Fælleden Græstørv til Upligt, Markene eller Haugerne dermed at indhegne eller til at brende, men hvor Steen er at bekomme opsette Stengierde og hvor Jorden findes tjenlig opkaste Jorddiger, er hans foresatte Øvrighed hørig og lydig, efterkomme alt hannem til Kongl. Maj. Tjeneste og Landets beste vorder anbefalet og ellers rette og forholde sig efter Hans kongl. Maj. Lov og Forordninger som een troe Undersaat og Fæste-Bonde af bemelte Jord pligtig er. Til Indfæstning er af højbemelte Hr. Kammerherre ved holdene Session den 21. Febr. a. c. accorderet at skal betales Een Rigsdaler og Trei Marck.

Kjøbenhavns Amtstue d. 29. April 1752.

Fr. Lemwigh.

Approberet af Amtmanden.

Kbh. A. Kontrib. Regnsk. 1752—55.

XVI.

1755, 11. August. ***Fogden og „de fire Mænd"*** paa Dragør ansøger Amtmanden om dennes Hjælp til at beholde Eneret til Bjergning af strandede og grundstødte Skibe.

Vore forfædre af ældgammel tiid haver haft nogen fortieneste ved at hielpe saavel strandede som paaløbende Skibe af grunden, hvoraf vi undertiden har kunde haft noget til hielp, saavel til Havnen som til Skolens Vedligeholdelse, og som det nu lader sig ansee, vil efterdags os slig fortieneste blive betagen. Og siden Enrollerings-forordningen icke tillader nogen at ernære sig ved Søen uden de som ere enrollerede til Hs. kgl. Maj. Søe-tieneste, saa har dog Hr. Fortling ved Castrop ved sine folck, som bestod af Soldater, Kudsker og andre, nogle Gange dog understaaet dem til at hielpe Skibe af Grunden, og naar vores folck ere komne om bord til samme Skibe, ere de bleven afviste, og om sligt efterdags skal have fremgang, bliver vi som ere Enrollerede til Hs. kgl. Maj. Søetieneste icke saa vel i stand til at ernære os her ved stæden som forhen. Altsaa er vores Underdanige begier, at Deres Exellence ville have den godhed for os, at vi den ringe fortieneste for os selv maatte beholde, og Hr. Fortling og andre, hvem det være kunde, maatte blive forbuden saavel strandede som paaløbende Skibe at hielpe, siden vi altid har været, og endnu (næst Guds bistand) er istand til at hielpe forbem. som vores hielp maatte behøve.

Vi afvarter herpaa Deres Excellences Naadige Assistera forhaabende at hand seer os herudi hiulpen, og forbliver med Submission Deres Excellence høyvelbaarne Hr. Stiftamtmand og Amtmand Naadige Herres underdanigste tienere.

Dragøe 11 Aug. 1755.

C. N. Foged.

Hans Jensen, Jan Jansen, Clas Gerdsen, Piter Pitersen.

Kopibog vedr. Byens Sager 1753—89.

XVII.

1761, 29. April. ***Vedtægt om Fælledgræsningen*** mellem samtlige Byer paa Amager.

1. Ingen som ejer Gaard- eller Jordparter i hvor det end er, maae græsse meere paa Fælleden end saa mange Høfder som kand bedrage sig til 12 Nød paa en Otting Jord, altsaa den, som har ikkuns ½ Otting 6 Høfder, og ¼ Part 3 Høfder og saaledes i Proportion. En Hest reignes for 2 Nød eller Qvægs-Høffder.

2. Faaer kand enhver græsse uhindret paa Fælleden, dog 6 Stk. Faaer imod et Nød, men Stude maae ingen græsse under 4 Rdlr. Straf for hver Stuud, uden de ere overfødte Vinteren nest tilforn her paa Landet.

3. Hvem som ej har selv saameget Qvæg, at hand kand græsse det fulde Antal af 12 Nød eller Qvæg-Høffder paa Ottingen hand maae dog ei leje bort af sit Andtal til andre, Thi da var det ej muligt at Fælleden kunde græsse saa stort et Andtal, men er der nogen som haver fleere Høfder paa Fælleden end han har Jord til, da skal han af de overskydende betale en billig Græs-Gjæld til den Bye, som hand boer udi, som eragtes at være 1 Rdlr. af Stk.

4. Hvilken Mand som har Qvæg paa Saltholmen afkortes samme i sit Andtal her hjemme paa Fælleden som er 5 Nød paa Ottingen, der afgaar i de nu fastsatte 12 Nød, ligeledes dersom nogen har Hest om Sommeren paa Stald, og de dog undertiden kan staa i Tøjre paa Græs eller blive sluppet i Ævret, da skal de reignes i de nu fastsatte Høvder paa Ottingen, men kommer de ej i Tøjr eller Ævret, da reignes det ikke.

5. Enhver Byes Mænd maa 2 à 3 Gange om Sommeren og ellers oftere om fornøden gjøres holde en Opeigning imellem sig for at aftersee Rigtigheden hermed, befindes da en Mand har større Antal Qvæghøveder paa Fælleden end hand herefter kand tilkomme da betaler hand til Byen for hver Stk. i Græsgiæld 1 Rdlr. Saa og til Sognets Fattige à Stk. 2 Mk. danske, fordi hand ej tilforn har meldet det til Fogden at hand havde flere Høfder paa Græs end hands Anpart kunde strække, hvilket en hver er i saa fald pligtig at giøre at Fogden det kand i en dertil indrettet Bog annotere.

6. Det reignes liigefuldt endten en Mand har sit Qvæg heele Tiden paa Fælleden eller kuns en kort Tid, dog sælges et Nød af Græsset og et andet Høved i dets Sted paasættes saa reignes det dog kuns for et og derefter bereignes.

7. Ingen Huusmand som ei haver Hartkorn at skatte og skylde af og følgelig ei Deel i Fælleden, maa slippe nogen Hest derpaa at græsse under 2 Rdlr. Straf, med mindre han dertil har Byens Tilladelse og deraf betales Græsgiæld.

8. Den ene Bye skal og maae ei mænge sig i den anden

Byes Reignskab, men enhver Bye hæve den Græsgiæld og de Bøder, som den herefter kand tilfalde, hvilke Penge som hidindtil er skeet skal bruges til Byens smaa Skatter; Degne Trave og deslige at udreede, samt Hyrden at holde.

9. Naar befindes at nogen har forset sig og sadt meere Qvæg paa Fælleden end hand efter hans Jord kand tilkomme og ej deraf til Byen betalt Græsgiælds Penge, da Fogden i enhver Bye med 4 Mænd hos den skyldige at giøre Udpantning som i 14 Dage skal staa til Løsning og ellers meldes paa Amtstuen, at samme til Betaling kand bortsælges, og om noget derfra overskydes, da at blive tilbageleveret.

10. Dersom een eller fleere Gienstridige i en Bye ei har underskrevet denne Vedtægt, da skal den dog ligesaa fuldt giælde imod dem som os andre; thi een eller toe Mænd maa ej kuldkaste hvad louligt og godt de øvrige beslutter.

11. Denne af os samdrægtig underskreven og indgaaede Foreening og Vedtægt, som sigter til det almindelige beste, er vi som meldt underdanigst anmodende, at Høj-Velbaaren Hr. Kammerherre og Amtmand Baron Juell Wind gunstig vil behage at approbere.

Datum Amager Land, d. 29. April 1761.

Jeg paa samtlig Hollænder Bys Veigne
J. B. Schoudt.

Paa samtlig Sundbye Vesters Bye-Mænds Veigne underskriver
Jan Jansen, Dirch Giertsen, Bendt Jensen, Pitter Jansen,
Jens Nielsen, Ole Jensen, Pitter Willumsen, Niels Kortsen,
Gert Pittersen, Gert Bundesen, Anders Svendsen,
Pitter Raagaard, Peder Olsen, Peder Jensen.

Paa Sundbye-Østers Bye-Mænds Veigne
Jan Jansen, Ole Larsen, Lauritz Hansen, Jacob Clausen,
Jens Christensen, Svend Olsen, Søren Olsen, Niels Olsen,
Crilles Zibrandtsen.

Paa samtlige Taarnby Mænds Veigne
Ole Hansen, Anders Andersen, Michel Olsen, Peder Pedersen,
Peder Corneliussen, Pitter Corneliussen, Crilles Jacobsen,
Theis Pettersen, Pitter Dirchsen.

Paa samtlige Castrups Byemænds Veigne
Jacob Jensen, Pitter Giertsen, Jan Adriansen, Clas Pittersen, Chriles Hansen.

Af Maglebylille Fogden Albreht Clausen.

Ovenstaaende Vedtægt, som af samtlige Amager Lands Beboere er indgaaet angaaende deres Høveders Græsning paa Fælleden, vorder herved approberet.

Kjøbenhavn, den 23 May 1761. J. Juul Wind.

XVIII.

1765, 17. April. ***Vedtægt om Saltholmsgræsningen*** mellem Hollænderbyen og de danske Byer.

Aar 1765, d. 17. April blev af os Undertegnede Mænd paa hele Amager Lands Vegne beslutted og givet følgende Vedtægt hvorledes der med Saltholmens Græsning skal forholdes.

1. Først er vedtaget at græsse paa Saltholmen 800 Kvæghøveder, deraf 400 til Store Magleby Sogn og de andre 400 til det danske eller Taarnby Sogn, hvoriblandt ingen Tyr-Bøller maa være under 4 Rdlr. Straf for Stykket og dog strax, naar det bliver vitterlig, tage dem derfra. Tyre og aarsgamle Kalve græsser frit. Hvem som sætter over sit Tal, skal betale 4 Rdlr. Stykket. Er det fra Hollænderbyen en der har over sit Tal, da skal Schouten være ansvarlig for Straffen at indcassere, og er det i det danske Sogn, da skal Fogden i hvilken By de boer indcassere dem, og det som oversættes skal være af Landets eget Kvæg. Er der nogen som bliver mistænkt for at skulde have sat fremmed Kvæg paa Saltholmen, eller og under et Skin ligesom det skulde være deres eget, skal de være forpligtiget til efter lovligt Stævnemaal derom at aflægge Ed. Skulde det befindes at være fremmed, skal det være confiskered og til vort Land overføres at bortsælges. Hvad Stude eller andet Goldkvæg som købes og græsses paa Fælleden skal gives for Stykket 4 Rdlr.

2. Ingen maa Hingster oversætte eller uskaarne Plage, som er et Par Aar gamle, enten de er smaa eller store, paa Fælleden eller Saltholmen under 4 Rdlr. Straf for Stykket.

3. Hvem som tager imod fremmede Heste og sætter paa Saltholmen skal betale for Stykket 1 Rdlr. 4 Mk. og da at være ansvarlig for, at de ikke med nogen smitsom Sygdom er befængt, slipper nogen slige syge Heste paa Holmen eller paa Fælleden, da skal de betale i Straf 10 Rdlr. Stykket og da strax tage dem derfra, da de ellers bliver slaaet ihjæl, saa maa og ingen græsse flere paa Holmen eller Fælleden end de behøver til deres Auling.

4. Hvem som sætter Faar eller Lam skal betale 8 Sk. dansk.

5. Hvem som tager Qvæg hjem før Einingen (Samlingen) skal give det tilkende i Einingen, sker det ikke og det siden overbevises ham, da skal han betale i Straf 3 Rdlr. for Stykket, men tager de noget hjem og sætter andet over igjen paa Holmen, det tillades til deres Tal er fuldt, men hvo som sætter noget Qvæg over efter Einingen og haver deres Tal fuldt tilforn skal give det an hos Schouten i Hollænderbyen og hos Fogderne i Taarnby Sogn og svare til Græsgæld 1 Rdlr. Sker det ikke at det bliver rigtig angiven da skal de betale i Straf 3 Rdlr.

6. Svin og Grise maa ingen sætte paa Saltholmen undtagen Griserne holder sig ved Strandbredden, kommer Griserne paa Holmen og i Marken, da maa de frit slaas ihjæl.

Alle disse Straffe-Bøder skal være til lige Deling mellem begge Sognene.

Saaledes at være vor Villie testeres paa Amagerlands Vegne. Datum ut supra.

J. B. Schoudt. Lauridts Hansen. Pitter Gjertsen.
Kornelius Gjertsen. Dirk Gjertsen.

Paa denne Vedtægt anholde vi underdanigst om høje og velbaarne Hr. Cammer Herre og Amtmand Juel-Vinds høye Approbation.

Paa begge Sognes Vegne
J. B. Schoudt.

XIX.

1766, 12. Maj. ***Vedtægt mellem Hollænderbyen og Dragør*** om Kvartalskatten, Skibsbjergningen, Græsningen paa Fælleden og Stolestaderne i Kirken m. m.

Anno 1766, d. 12 May, blev udi Skoutens Huus indstillet en Forsamling af Hollænderbyen og Dragøe Beboere paa heele Meenighedens Vegne angaaende en Misforstaaelse mellem begge Byerne, om Skatten af Dragøe og andre Poster og da blev denne Nyforening indrettet af os som Uryggelig skal holdes og efterleves.

1ste Post.

Dragøe Beboere forpligter sig at give til Hollænderbyen 3 Mk. 8 Sk. aarlig af hvert Huus og Vaaning, som nu er eller efterdags bliver bygt i eller ved Dragøe undtagen de Huuse som byges paa egen Fortog da betaler for hver Huus og Vaaning Toe Mark danske, som Skultes med sine Mænd eragter for got at være og kunde yde, hvilke Udgifter aarlig skal betales i fiire Qvartaler fjorten Skilling hver Qvartal.

2den Post.

Skulde Nogen af Dragøe Indvaanere ude blive med foreskrevne Afgift, da skal Fogden og de 4 Mænd efter Skoutens skriftlige Ordre lade dem uden Ophold ved Udpantning udrive, da Fogden og de 4 Mænd skal være forpligtet aarlig at Indcasere bem.te Afgift og selv eller ved tvende vederhæftige Mend levere dem til Schouten i Hollænderbyen, hvorimod hand skal give fuldkommen Qvittering.

3die Post.

Om Folket uddør af bem.te Huuse da svares Afgiften aarlig af Arvingerne hvad heller det staar ledigt eller bortlejes, mens skulde imod Forhaabning arivere at ingen Ejere eller Arfvinger er i live da skal de Huuse være frie for bemeldte Afgift indtil der bliver Ejere af samme.

4de Post.

Fogden med de 4re Mænd fra Dragøe skal være forpligtet aarlig En Gang at levere til Skouten Een skriftlig list paa hvor mange Huuse der er og efter Dags bliver opbygt i eller ved Dragøe hvis anderledes befindes at icke rigtig betales for hver Huus og Vaaning da betales til Straf Toe Rdlr. for hver Huus der bliver døelt, saa skal og Hollænderbyens Beboere have Frihed at fare til Skibe som kommer paa Grunden hvorfore enhver skal nyde sin part ligesaa fuldkommen som En af Dragøe Beboere. Imod at de holde sig Dragøe Vedtægt

efterrettelig som af Hollænderbyens Indvaanere er eller bliver oprettet forsaavidt det kand paagielde dem.

5te Post.

Imod at Dragøe Beboere betaler aarlig bem.te Afgift til Hollænderbyens Beboere saa tillades alle Dragøe Indvaanere af os friit at tage Steen af vores Fælled, men at Engene og Agerne maa de have med Minde, og Gruus af Vores Gruusbacher tillades naar der bliver et Stykke udvist og af 4re uvillige Mænd vurderet, men Leer og Tørv til deres Huuses Bygnings Nødvendighed har de frit forlou at tage paa vores fælled, men dog lade Skouten det vide naar de behøver det. Og med deres Trette og Rettergang forholdes ligesom med os af Hollænderbyen.

6te Post.

Saa lover og Hollænderbyens Beboere at holde Dragøe Indvaanere fri for højere Skatters Udgift en som hvad til denne Dag er accorderet og svarer foruden den ansatte Husbondhold, saa vit at vores Kongebreve og Privilegier tilstrecker, og saa skal Dragøe Indvaanere icke betale mere til Malepenge for hver Tønde Rug de lade male paa vores Mølle end Tolv Skilling foruden Kørselen op og neer, saa lover og Dragøe Indv. at de alle vil lade male paa vor Mølle saa længe de kand blive Exbideret og ingen Klage sker. Saa og tillades Dragøe Beboere som haver Kiør paa vores Fælled at gaa paa den saa kaldede Malkestie over vores Enge naar de giør Stien icke bredere end Toe kand gaa jævnsides, hvis anderledes befindes, eller der klages at Græsset neertrædes eller ligges da bliver gangen der forbuden, og saa at de betaler derfor efter Accord 1 Mk. 8 Sk. aarlig af hver Koe der er paa vor Fælled og til vores Kuuhaler som sedvanligt, saa og at lade Skouten det vide naar de vil sætte deres Kør paa Fælleden hvids det icke rigtig angives, da betales i mult tre Mark danske, ligeledes Græsgield som sædvanligt for de 2de første En Sletdlr. Støcket som sættes paa Fælleden men kommer den 3die da at betale Toe Rdlr., hvad enten de gaar der længe eller kort, saa og betaler Dragøe Indvaanere for hver Koe der er dem tilhørende enten de gaa paa vores Fælled eller icke til Hielp til vores Tyre 1 Mk. aarlig og da tillades de at trække deres Kiør til Tyren naar de behøve det og ej betale mere

til Styringspenge end vi her i Hollænderbyen, Saa og lader Dragøe Beboere som haver Gang over Diet til deres Kiør een forsvarlig Stette lade bekoste i Diet som de kand gaae over paa og at de giør Dierne ingen Skade.

7de Post.

Med Kirke Rettighed forholdes efter Kongelig allernaad. Privilegium dateret 17 Juli 1694, hvori meldes om Stolestaderne i Kirken som forstaaes saaledes som fra gammel Tid haver været, naar nogen flytter til Dragøe og Ejer Stolestader i Kirken da Tillades dem at holde dem deres Livstid, men naar de ved Døden afgaaer da skal de selges og Arvingerne beholde Pengene.

Testerer paa Menighedens Vegne Datum ut supra.

C. B. Skoudt Pitter Pittersen Skriver Cornelis Nielsen, Foged
Jacob Cornelisen Eiberdt Andersen Svend Jansen
Pieter Clasen Jan Clausen Eisbrandt Bacher
Tønnes Cornelsen Dirch Jansen Tønnes Bacher

Schouten indhentede Amtmandens Approbation, der lød saaledes:

Da jeg i Anledning af en mellem Hollenderbyen og Dragør opkommen Misforstaaelse har søgt at forlige dem indbyrdes og begge Byerne ere derefter bleven forenede paa den Maade og de Vilkaar osv. Kbhvn. 15 Maj 1766.

J. Juell Vindt.

Efter en Afskrift hos Lods D. Wass, Dragør.

XX.

1773, 4. November. *Schout og Scheppens i Hollænderbyen* andrager Kongen om Bevilling til, at ingen Prokuratorer maa møde og procedere for deres Ret uden Amtsøvrighedens særlige Tilladelse.

Andragendet er forsynet med Amtmandens Erklæring.

Store Magleby paa Amager
den 4. Novbr. 1773.

Til Kongen!

Da det ofte hender sig, at for Store Magleby Rett møde Procuratorer fra Kiøbenhavn i forefaldende Sager uden at have vores Amtmands Tilladelse eller Constitution som naar saa-

dant af dem æskes formeene: At da de have Deres Kongelige Mayestæts allernaadigste Bevilgning til for alle Ober- og Under-Retter at føre Sager, de da icke behøve Amtmandens Tilladelse meere her end til i andre Under-Retter udi Amtet at møde og Sager at føre. Hvilket vi dog holde for er stridig saavel mod Loven i Almindelighed, som høylovlig af Hukommelse Kong Christian den Fjerdes Storemaglebye Sogns Rett allernaadigst givne Privilegium af 10 July 1615 i Særdeleshed, dette sidste befaler nemlig:

> »At naar Tvistighed paakommer, skal Sagen først for Schouten og Skeppens Mænd foredrages og af dem efter Parternes Indkaldelse søges i Mindelighed afgiort; Alt for at forekomme vidtløftige Bekostninger og Tidsspilde, saavel for Parterne som dem der besidde Retten. Og skulde de ikke ville møde efter saadan Indkaldelse, uden lovlig Forfald, da skulde de for Udeblivelsen betale 3 Lod S. til Dommeren med videre.«

Men da eenhver af dette Sogns Beboere, som kan have noget at klage, nu antager Procurator, hvilke strax skrive dem Stævning i Sagen og tilsende Skoudten den til Udstædelse, uden i Forvejen at foredrage os Sagen til forsøgende mindelig Afhandling i følge forhen allernaadigste Privilegii Indhold, saa, paa det vi kunde beholde disse vores gamle Privilegier handhævede i sin fulde Kraft hvis Øyemærke ustridigt er det fælles Beste, og at de Parter som kunde have noget for Retten at ord deele, ikke skulle kunde antage andre til deres Sagførere i Tilfælde at de selv ikke kunde udføre samme, end hvem vores Amtmænd og Øvrighed dertil beskikke og tillade som bekjendte redelige og retsindige, da der i andet Fald læt kunde findes de iblandt som ved Kroglove og Uendeligheder kunde søge at indvikle os (desuden ikke Lovkyndige) i Forvirrelser og benytte sig af vores Eenfoldighed, heri, ere vi Underskrevne som for nærværende Tid besidde Storemagleby Rett, herved paa egne og Efterkommendes Vegne allerunderdanigst ansøgende Deres kongl. Mayestæt af samme høy kongelig Naade, som salige Forfædre høylovlig af Hukommelse allernaadigst ville forunde os den friehed, at ingen Prokurator her for Retten maatte møde, endskjønt den har Bevilling for andre Ober- og Under-Retter at møde, med mindre ham

tillige af Amtmanden saadant tillades, hvorved den forhen i Svang gaaende Misbrug ɔ: med Procuratorernes Antagelse i Flæng og ubetydelige Sager vorder hemmet; Og at Parterne først og førend de antager Procurator skal andrage Sagen for Os, som sidde i Retten til den Ende: uden Vidtløftighed, Penge og Tidsspilde for os samtlige Agermænd at mellemhandle Parterne, samt veyleedede ved vores naturlige Skiønsomhed efter Loven afgiøre Sagerne; Men i fald det da ikke derved af vedkommende selv kunde udføres: da af Amtmanden at begiere sig en Mand beskikket som Sagen for dem kand udføre. Ligesom og (ved at sætte vore Privilegia i fuld Virksomhed) at de der til saadan mindelig Afhandlings Forsøg foragte Rettens Indkaldelse for hver Gang de uden lovlig Forfald udeblive efter høystberørte Privilegis Indhold maa vorde anseete, hvoraf det halve gierne maa henfalde til Sognets Fattige; eller og i følge de approberede Vedtægter af 13. Febr. 1728 efter Skoudten og Skeppen-Mænds Kiændelse, alt efter Sagens Omstændigheder og forefindende Beskaffenhed.

Hvorom alt Deres Mayestæts allernaadigste Befaling allerunderdanigst tilbeedes af

Deres Kongelige Mayestæts allerunderdanigste og allerringeste
Undersaatter og Tienere
Eisbrandt Cornelis Schoudt
Gerdt Bacher Skriver (og de 7 Scheppens:)
Eisbrandt Eisbrandtsen, Gert Gertsen Buur,
Willum Pitersen Buur, Jan Thønnessen, Peiter Ziebrandtsen,
Peiter Jacobsen, Jan Clausen.

Allerunderdanigst Erklæring.

Det vilde upaatvivlelig forekomme mange Processer ved Storemaglebye Rett, om ingen Sag der maatte komme i Rette forinden Skouten med Skriveren og samtlige Scheeppens havde søgt at afgiøre samme ved et mindelig Forlig. Thi det befindes at de til Amts Ober Retten indstævnte Sager, at endskjøndt Anledningen til adskillige alleene har været af ringe Beskaffenhed, saa ere de dog komne til Saggivelse og bleven til stor Bekostning for begge Parter alleene fordi Saggiveren har raadført sig med en Procurator, som for sin egen Fordeel Skyld har beskrevet Sagen af Vigtighed, hvilket et oprørt Sind

strax biefalder; men siden som oftest fortryder, at have skridet til Proces. Disse Vankundige om Rett og hvad dens Forfølgelse fører med sig betænke sig da icke paa efter det Haab de ere givne om at vinde fremdeeles at vedblive Sagen saalænge de eyer noget. Det var end og i saa Henseende til Vedkommendes eget Beste: om ey nogen Procurator blev tilladt at antage sig nogen Sag ved Store Magleby Sogns Rett med mindre den var saaledes søgt i Mindelighed afgjort og Procuratoren derefter forsynet med Øvrighedens Tilladelse at antage sig samme; thi da der kunde gives den Procurator, som førrer sig saavel Parternes Vankundighed, som Rettens uoplærte Kundskab til Fordel, saa burde saadant ey enhver gives; hvilket i allerdybeste Underdanighed indstilles til Deres Mayestæts allerhøyeste Overvejende og allernaadigste Beslutning.

Kjøbenhavn, d. 26 Novbr. 1773. Scheel Plessen.

Rigsark. Sjæll. aabne Breve. Kanc. Brevb. 1774 p. 63.

1773, 23. December. *Kancelliets Forestilling* samt Kongens Bevilling til, at ingen Sag maa for bemeldte Store Magleby Ret fremkomme i Rette, forinden Schouten med Skriveren og samtlige Scheppens Mænd have søgt at afgiøre samme ved mindeligr Forlig, og at ingen Procurator, omendskjøndt han ellers har Bevilling for andre Retter, maa møde eller antage sig nogen Sag der for Retten uden Øvrighedens Tilladelse, saaledes som Kong Christian d. 4.s Privilegium hjemler den. Denne findes vedlagt den foranstaaende Sag.

XXI.

1777, 8. Oktbr. *Christian d. 7.* giver Overpræsident, Borgmester og Raad i Kjøbenhavn Ordre med Hensyn til Udførslen af Stadens Natrenovation til en Plads udenfor Amager Port.

Christian d. 7. osv. Vor synderlig Gunst tilforn. Omendskøndt vi ved Rescript til Eder af 11. Decembris a. p. allernaadigst have befalet, at Kjøbenhavns Natte-Renovation herefter skal legges i Stranden paa hiin Siide af de nye Tømmerpladse med videre; Saa dog, da vi allernaadigst have fundet for got at lade indhente Vores General Os Elskelige Hr. Wilhelm Huths Betænkning, hvilken af de 3 i Forslag

bragte Pladser, nemlig den forbemeldte ved Tømmer Pladserne, den strax uden Amager Port, og den bag ved Accise Contoiret paa Amager, han i Henseende til Kiøbenhavns Festningsværker holdt bekvemmest og for deres Defension uskadelig, og Vi nu deraf have erfaret, at han holder den bag Accise Contoiret for den beqvemmeste, men at det ville være langt bedre, om denne Lodse Plads i Steden for at den er foreslaaet paa den højre Haand blev anlagt paa den venstre Haand efter den allerede bestemte Figur og saaledes som den paa herved følgende Tegning Ltr. A. er bemærket, give Vi Eder nu hermed tilkiende, at Kiøbenhavns Natte-Renovation skal udføris og henlegges paa den forbemelte Plads, som General Huth saaleedes har eragtet beqvemmest og for Fæstningsværkerne mindst skadelig; Til hvilken Ende Vi og have ladet befale Vores Vestjndiske guineiske Rente og General Toldkammer derfor at føye de fornødne Anstalter, i Henseende til Udførselen om Natten igiennem Amager Port; Derefter I Eder allerunderdanigst have at rette; Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Fredensborg den 8 Octbr. 1777.

Rigsark. Landvæsenssager, 1777—83, Amager.

XXII.

1783, 24. Marts. ***Auktionsforretning*** over Bortforpagtningen og Salg af Thønes Jansen Bagers efterladte Børns Jord i Hollænderbyen.

Anno 1783 d. 24 Marti hebben de førmynders naml. Theis Jansen Bager, ende Derk Cornelissen Brouwer, Auction geholden, ende weg høyrt wat Land sl. Thønes Jansen Bagers nae latende Kindes thot hørende up ein teidt van 5 Jare up folgende Conditionen:

1. De et Landt høyrt, betalt alle van et landt gande Skadten en trebudten met wat Nam et hebben kand, van erst komende erst Janr.

2. De et høyrt an nemt et Weg-arbeidt soe vast alle het begiønt, ende an gadt.

3. De høyr wer betalt nider Jar um Karsteidt.

	Sletdlr.	Mk.	Sk.
Erst 4 part 8 part met Eng after et Busk is besait met 11 Skp. Rok, dar se weder betalen, Thønes Gersen Bager	4	»	8
Nog 4 part twesken et Kerke ende Buske Pad met sein Eng in Draker Enge, Pitter Cornelissen	8	»	»
Nog 8 part after de Busk met sein Eng, Gerdt Dersen Skøydt	1	2	4
Nog 8 part Eng four de Busk, de Skoudt Gert Backer	1	»	8
Nog 16 part Eng after de Busk, Thønes Gersen Bager	2	2	8
Nog 4 part Buske Acker met sein Eng før et Acker, Derk Brouwer	5	»	8
Nog 4 part Dworacker in et Groete bæk de 3 van de Eng is besaidt met 5 Skp. Røk, dar se shølen weder gewen, Jacob Pittersen	1	3	»
Nog 16 part twesken de Klinge ende de Medel Pad, Derk Brouwer	1	3	8
Nog 32 part euen nydt för Pitter Thønsens Gang, Jan Jacobsen Huck	0	3	2
Nog 4 part Smaldeel Westen et Pad is besait met 5 Skeppe Rok, dar se skölen weder betalen Eisbrandt Cornelissen	3	»	8
Nog 4 part Smaldeel westen et Pad, met sein Eng Eisbrandt Cornelissen	2	»	8
Nog 4 part 16 part 64 part med 2 Enge in de Norder Willie, Jan Korbmakers Wedewe	2	1	8
Nog ½ Farendel Smaldeel Westen et Pad, Thønes Gersen Bager	3	1	4

Desgelich wirt weg høyrt

Dat de it Høyde Swait de dar van gamle Rasse nog 16 part....part....ker up Schelliens fælt, landt thot....mit sein Kling, Derk Cornelissen Brouwer	3	»	4
Nog 32 part ein Nr. 2 is ein Acker.....met sein Eng, Jan Jansen Dracker	1	»	4
Nog....weg høyrdt einige Tøyne erst ein T.... de Wester seid van de Tøyn, is 9 Tred bred, 36 T. lang met sein Kling Thønes Gersen Bager	0	1	8
Nog ein Tøyne after....Brouwers 16 lang 6 Tred ....met sein Kling	2	1	0

	Sletdlr.	Mk.	Sk.
Nog ein Thøyn Norden Cornelis Brouwers, 9 lange 9 Tred breit, Jan Carlsen.....	»	2	»
Nog ein after Jan Thønssens 9 Tred lang 8 bred, Jan Jansen Draker.....	»	1	»
Nog ein after Clas Theisens met sein Kling, 16 Tred lang 8 bred, Eisbrandt Cornelissen.....	2	»	4
Nog ein after de Kerke Dorsk, met sein Kling, Theis Huck	»	3	»
Nog ein after de Kerk, in de Osterse Tøyne, 9 Tred lang ende bred, met sein Kling, Albert Brouwers Wedewe	»	2	»
Nog blev de Nouwe Tøyn for Koft dar alle de 4 Ærvige hebbe tho kop met in tho horen de Kling et Gielt wort betalt tho erst komende Karsteidt, Eisbrandt Skoudt .....Thønes Bacher har betalt ..... Nog hebben de Ærvinge under Deel ein 4 Part up klaine Marken bey ein N 11 is ein Røy in de kleine Røe, nog ein Strandt Roy de 3 Nord fan, nog ein lees Acker, med 2 Lees Enche Jacob Pittersen	20 154	» 1	» 10
Nog blev weg høyrdt de Kerke Acher Skadt for 4 part 8 part 16 part up Conditionen dat Jare sei høeste dem sware sei alle Skadte en de trebudten, men soe.....aldat kriht høste soe swaren sei nicht war dar fan	10	1	0
Jacob Pittersen.....	4	0	4

Der bortforpagtedes ialt 23 Lodder for ca. 60 Sletdlr. og solgtes 2 Parter for ca. 180 Sletdlr.

Dokumentet er skrevet paa stemplet Papir til 3 Rdlr. og bærer Betalingsafskrivninger for 4 Aar.

Dok. fundet i Skriverens Gaard i Store Magleby.

XXIII.

1783, 26 Juni. ***Kongens Resolution*** angaaende Udskiftning af den store Fælled.

Hs. kgl. Maj haver under 26 Juni 1783 paa Rentekammerets allerunderdan. Forestilling af 18 s. M. allernaad. behaget at resolvere saaledes:

I Betragtning af de foredragne Omstændigheder ville vi allernaadigst 1) at Amagerlands *store Fælled* eller Overdrev, som efter vores Resolution af 27 April 1781 skulde udskiftes imellem samtlige Lodsejere efter Landmaalings- eller Taxationsforetningen af 25 Septbr. 1682, der ansætter bemeldte Overdrev til 1600 Høveders Græsning, nu, paa Grund af de fremkomne senere Oplysninger, i dets Sted skal deles efter Modelbogen af 1692, som anslaar Overdrevet til 1872¾ Høveders Græsning, paa den Maade at Sundbyøster og Sundbyvester Byer udlægger under Eet deres samlede Andeel i Fælleden efter Modelbogen, nemlig 386¼ Høveders Græsning, hvorefter disse tvende Byers Beboere, uden at saadant vedkommer de øvrige Lodsejere paa lovlig Maade kunne afgøre imellem sig, i hvilken Proportion bemeldte Græsnings Anpart imellem dem, indbyrdes bliver at dele; Og udlægges derhos de øvrige Lodsejere ligedeles deres Andele i Fælleden efter Modelbogen, saasom Hollænderbyen for 800, Raagaard for 15, Ullerup for 90, Viberup for 30, Skielgaard for 60, Tømmerup for 207½, Taarnbye for 154, Christianshavn for 80 og Ladegaarden for 50 Høveders Græsning, der tilsammen, tilligemed de førstnævnte 386¼ udgjør de fulde i Modelbogen ansatte 1872¾ Høveders Græsning. 2) at de i forbemeldte vores Resolution af 27de April 1781 anmeldte Strækninger af Fælleden til militære Øvelser bestemmes saaledes som samme findes antegnede paa det over Fælleden optagne store Kort, samt efter de sluttede Afhandlingers Indhold. 3) at iøvrigt Fælledens Udskiftning mellem samtlige Lodsejere (den indbyrdes Deling mellem Sundbyøster og Sundbyvester Byer undtagen) maa foretages paa den Maade, som de derom skete Afhandlinger indeholde og ellers af Vores Justitsraad og Committeret Hansen er foreslaaet; og endelig 4) at Sundbyøster Byes Beboere udi Godtgørelse for den til 2de Krudttaarnes Opbyggelse fra deres Marker indtagne Plads maae tilstaaes 250 Rdlr. af Vores Kasse, angaaenne hvis Udredelse bliver at correspondere med den af Os anordnede extraordinære Commission

in fidem Wormskiold.

Rigsark.: Sager vedr. Amagerland 1777—83. (Stiftamtets Journalsager).

XXIV.

Navneregister over ***Hollænderbyens*** Gaardmænd, der udførte Heste 1615.

Carnellis Alberts,
Claus Jacob Alberts,
Dirch Pieter Albers,
Jan Pieter Albers,
Pether Albers,
Carnellis Arrians,
Jan Arrians,
Jacob Backer,
Jan Backer,
Thønes Barckortzs,
Marten Bermanns,
Claes Bruwer,
Jan Piether Buer,
Claes Classen,
Frerek Classen,
Jacob Classen,
Thønnes Pieter Classen,
Dirch Jep Dan Claes,
Adrian Clausen,
Claes Cornellis,
Claes Geritzs Cornellis,
Gerrit Cornellis,
Jacob Cornellis,
Zibrandt Cornellis,
Cornellis Dircks,
Jan Dircks,
Olde Pitter Dircks,
Dirck Falckers,
Dirck Cornellis Femis,
Cornellis Femis,
Thønnes Femes (Dragør),
Anne Jacob Frijes,
Frerek Jacob Frerecks,
Jan Pieter Frerecks,
Jan Gerridtzs,
Albert Jacob Gerridtzs,
Claes Geritzs,
Frerek Carnellis Geridtzs,
Hans Gerridtzs,
Pether Cornellis Geridtzs,
Theis Gerritzs,
Reyer Geritzs,
Cornellis Hanssen,
Bornellis Pitter Hinrichs,
Albert Simen Hinrichs,
Jacob Henricks,
Jan Henricks,
Aris Jacobs,
Thønnes Jacobs,
Outscher Jansen,
Issbrandt Jansen.
Jan Jansen,
Juuge Pether Jansen,
Claes Piether Jeps,
Pether Pieter Jeps,
Jan Kurbemacker,
Pether Jan Claes Madtzs,
Outscher Pethers,
Jan Pieter Outschers,
Jabob Pieters,
Jan junge Pieters,
Jan Pieters (van Dracker),
Jan Pieters (by de Kirck),
Frerek Pieters,
Claes Peiter Reyers,
Dirck Pieter Reyers,
Reyer Peiter Reyers,
Claes Cornellis Schram,
Cornellis Thønnis,
Jacob Thønnis,
Jan Thønnis,
Jan Jan Thønnis,
Piter Thønnis,
Pieter Jan Thønnis,
Anne Theizss,
Pether Wibrandtzs,
Dirck Claes Wolthers,
Jacob Zibrandtzs.

(Kbh. Toldregnsk. 1615—16).

SAG-REGISTER

Aalefiskeriet II 31, 39, 58. III 128.
Abelsminde III 147.
Accise III 40, 340. Se Portaccise og Told.
Amager Birk I 98. III 51.
— Bro III 148.
— Port II 104. III 38.
— Torv II 92.
Amagertypen III 58, 69 ff.
Amagervarer, Takster II 108.
Amtschirurg III 48.
Amtsmusikant III 48.
Amtsretten III 47.
Ankerudførsel III 315.
Anklams Fed I 113.
Arvedeling II 59, 203.
Arvehyldninger II 117.

Baadsmænd II 52. III 342.
Beboelse, Amager I 28. Dragør II p. 2. III 246. Hollænderbyen III 107. Taarnby S. III 148.
Besiddelsesforhold Taarnby S. III 189.
Besiddelsesmyndighed over Øen I 22 ff., 91.
Birkedommere III 224.
Birkefogder II 69 ff.
Birkeskrivere II 71.
Birkething III 22.
Bjergning II 12. III 307 ff.
Blegeri III 263.
Blusseri I 111.
Boder I 61, 77, 84.
Bohave II 67.
Bol I 17, 29.
Boliger III 71, 251.
Bommen III 45, 50.
Brandvæsen III 49.
Broer, Bropenge II 96, III 43.
Broncealderen I 9.
Brudesølv III 229.
Burgby I 16, 25, 96.
Byens Kasse, Dragør III 319.
Byforstanderskab III 13.
Byggemaade II 135.
Bylav, Hollænderbyen, II 40.

Christianshavn II 104.
— Fælled III 6, 19.

Degnekald, Taarnby, II 81. III 236.
— Hollænderb., III 144.
Dragør I 18. II 2 ff. III 246. Bebyggelse III 247. Befolkning III 250. Bygrænsen III 293. Forhold til Hollænderb. II 44, 210—19. Som særlig Kommune III 302.
Dragørfarerkompagnier I 41.
Dragørlejet I 85, 116 ff.
Dragør Lund II 98. III 274.

Ejendomsforhold, Hollænderne II 23. III 109 ff.
— Taarnby S. III 193.
Ekstraskatter II 16, 51, 83. III 341.
Enevoldskrigene II 142.
Erhvervsliv III 113.

Familiefester III 89.
Fastelavnsløjer II 137 ff. Ved Hoffet III 81.
Fattiges Bøsse III 321.
Fattigvæsen III 239 ff.
Fed, Dragør, danske Byers I 46. Hansestæders I 44, 66. Hollandske Stæders I 64. Pommerske Stæders I 64.

Fire Mænd, de, III 302,
Fiskeri I 100. II 31. III 104.
— Dragør III 263.
Fiskerleje, Dragør, I 85, 116.
Fogder, danske Byer, II 68
— Dragør II 14. III 298.
Se indvidere under Byerne.
Folkefester, Dragør, III 274 ff.
— Hollænderne, II 137, 81.
Folkeminder III 79.
Folkeskat III 345.
Foreningsliv III 276.
Forlandet III 21.
Forlystelser, Amagerbro, III 150, 275.
Forvaltning, danske Byers, II 67.
Fredens Mølle III 200, 211.
Fuglefangst II 33, 103.
Fyr og Blus II 11. III 11.
Fælleden, Dragør, II 46, 195. Fællesskabet III 6. Deling III 14. Udskiftning III 18, 117.
Fæstemaal I 100. II 54. III 191.
Fæstningsanlæg II 103.
Førstergaarden II 63.

Gaarde, Amager. I 93. III 336.
— Taarnby S., II 60, 66, 146.
Gader og Veje, Sundbyerne, III 153, 161.
Gamle Kro, Dragør, III 271.
Gammelskat III 350.
Giftermaal II 128. III 62.
Glasværk, Kastrup, III 214.
Gravhøje I 10.
Grevens Fejde II 7, 91.
Gæsteri I 99 II 89. III 335.

Haandværk II 34. III 104, 198, 261.
Handel II 30. III 105, 198, 265.
Hansemarked I 35, 73, 109 ff. Fogder I 178. Privilegier I 38, 89, 104 ff.
Hartkorn II 141. III 132, 195, 342.
Havn, Dragør, II 13. III 284.
— Kastrup, III 204.
Herberg, Dragør, II 6.
Hesteudførsel II 29 ff., 58.
Hollænderkommunen II 35. Dens Opløsning III 68. Kommunalordning III 127.
Hollænderkulturens Gennembr. III 65.
Hollændernes Indførelse II 18. Privilegier II 21, 173, 184. Udflytning II 27, 123 ff., 146, 184. III 112. Velmagtstid II 121.
Hoveri I 100. II 187, 192. III 338.
Husbondhold II 16, 86. III 341.
Husmænd II 65. III 194.
Høhoveri III 329.

Ildebrande II 113, 118. III 116. Se endv. under Byerne.
Ildstedskat III 345.
Indkvartering II 83. III 347.
Indrullering III 260.
Industri III 204. Holmblads Fabr. III 209. Jacob Holms III 210. Andre Virksomheder III 213.
Innæ I 100. III 338.

Jagt II 99. III 23, 35.
Jordbrug I 93 ff. III 95.
— Dragør II 15, 46. III 331.
— Hollænderne II 29, 135. III 113.
— Taarnby S. III 196.
Jordfordeling II 60.
Jordskyld II 15, 87.
Jernalderen I 12.

Kalkbrud, Saltholmen, II 167. III 31.
Kalvebodstrand III 12.
Kapertiden III 270.
Kastrup I 16, 96. II 56, 65. III 173.
Kastrupgaard III 175.
Kastrupværk III 204.
Kirkeforhold, Dragørlejet I 82. Amager I 98.
Kirker, Dragør III 332. Hollænderbyen II 41, 212. III 135, Kastrup III 232. Magleby I 19. Ny Amager II 151. Taarnby I 21, 99. II 72, 78. III 229.
Kongelunden III 119.
Kongens Amagere II 126.

Konsumtionsskat III 345.
Konsumption, se Porttold.
Kopskat III 345 ff.
Kornskat II 51, III 344.
Kort over Amager II 95.
Kreaturhold II 141. Dragør II 13. III 265. Hollænderne III 113. Taarnby S. III 196.
Krig, den engelske, III 267. Svenskekrigen II 90 ff.
Krigsstyr III 346.
Krohold III 115, 215, 271.
Kronens Fiskerleje I 87, 102. II 3.
Krudtmølle III 164.
Krudttaarne III 10.
Kvægavl III 98.
Kvægskat II 84. III 345 ff.
Køhlerts Linnedfabrik III 213.

Ladegaard, Kronens, I 96. Forpagtning II 27, 40. 56, 60.
Ladegaard, Gl., III 169.
Ladegaardsmarken III 168.
Landeveje II 94. III 44.
Landgilde I 99, II 5, 89. III 334 ff.
Landskat III 349.
Landsteder III 163.
Levemaade II 136. III 77,
Limfabriken III 208.
Litteratur om Amager III 54.
Lodseri III 257.
Løjtegaard III 171.

Maglebylille I 117. II 56, 66. III 179.
Magleby Søndre I 15, 25, 95.
Mandspart, se Bjergning.
Matrikelskat III 344.
Mejeridrift II 29. III 99.
Mølleindustri III 198.
Møller, Hollænderb. II 40. III 127. Taarnby S. II 83. III 198.

Nationaldragt II 131. III 74.
Natrenovation III 10.
Ny Amager II 147. Nedlæggelse II 164.
Nøragersminde III 182.

Okse- og Flæskeskat III 344.
Oldermænd, se under Byerne.
Oliegreen III 163, 210.
Oliemøller III 200 ff.
Oldtidsfund I 8.

Pantsætning, Øens, II 115.
Pesten 1711 II 144.
Petersdal III 180.
Portaccise III 40.
Præsteembede, Taarnby, I 76. III 232.
Præstegaard, Hollænderb. III 142 ff. Taarnby II 76. III 234.
Præster, Hollænderb. II 43. III 143. Ny Amager II 152. Taarnby II 78. III 233.

Raagaard I 97. II 63. III 186.
Rangskat III 349.
Remiser III 22.
Retsforhold, Amager, I 97.
— Dragør II 14.
— Dragørlejet I 73, 80, 110, 119.
— Hollænderb. II 36 III 121.
— Taarnb. S. II 68.
Retsstrid om Øen I 91.
Rytterhold III 347.
Rødegaard III 159.
Røde Kro III 218.

Sagefald II 16.
Saltholmen I 34. III 26.
— Bestyrelse II 169. III 35.
— Retten til Øen II 26, 56, 166. III 27.
— Skatter II 170. III 35.
Salt- og Allunværket III 212.
Schouter, Hollænderb. II 38. III 126. Ny Amager II 151.
Segl, Amagers, II 147. Hollænderbyens, II 53. Retssegl III 52.
Sigbrit II 20
Sildefiskeriet I 70, 108, 119.
Skatter, Amager I 33, 99. III 336. Dragør II 15. III 337. Hollænderbyen II 50. III 132. Taarnby S. II 89. III 195.

Skelgaarde I 17, 95, 97. II 56, 63, 66. III 183.
Skibsfart II 30, 47. III 253.
Skibssjou, privat, III 315.
Skifteforvaltning, Hollænderb. III 125. Taarnby S. III 226.
Skoler, Dragør III 322. Hollænderb. II 44. III 145. Taarnby S. III 235. Se endvidere under Byerne.
Skovudvisning II 99. III 23.
Skovvækst I 100. II 97.
Skrivere, se Retsforhold.
Smugleri III 280.
Sognedeling, Taarnby S. III 243.
Sognefogderstanderskab III 226 ff.
Sogneraad III 228.
Sophienhøj III 155.
Spisekammer, Københavns, II 113 ff.
Stednavne I 13.
Stettins Fed I 120.
Stjernekroen III 219.
Stralsunds Fed I 120.
Strandingsret (Vrag) I 31, 100.
Stridspunkter, Hollænderb. og Dragør, III 291 ff.
Sundbyerne I 15, 95. II 56, 65, 118 ff. III 151 ff.
Sundbyøster vestre Overdrev III 165.
Sundtolden I 57, 118.
Svanejagt II 103.
Svanelejegaard III 159.
Svenskekrigen II 90, 153.
Svenskernes Harejagt II 111.
Sæder og Skikke II 128, 137.
Sømærker I 111. II 9. III 11.
Taarnby I 15, II 56. Sognet III 147, 242. Deling 243.
Tanglæget III 21.
Thingfogder II 69.
Thingsteder I 98. Taarnby S. II 69.
Tiende II 52, 75, 85. III 337.
Told I 61, 79, 123 ff. III 340. Dragør Toldsted II 6. III 278. Toldere III 284.
Torve III 42.
Torvehandel II 29, 59, 92. III 101.
Treptows Fed I 112.
Tømmerup I 16. II 56, 66. III 181.
Tønderidning III 85.

Udflytning, Hollænderbyen II 146. II 60, 111.
Udflyttergaarde III 118, 164, 172. Se Byerne.
Udlunde, Uldelunds Aalegaarde, I 17.
Ullerup I 17, 96. II 56, 66. III 185.

Vedtægter II 38, 45, 49, 188, 203, 205, 222. III 131. Dragør III 304.
Veje II 94. III 44.
Vejvæsen III 242.
Viberup I 16, 97. II 62, 66. III 184.
Vikingetiden I 12.
Voldene III 4.
Væverier III 212.
Vævning III 262.

Ægt I 100. II 50, 87. III 338.

Ølaccise I 76, 80, 118, 123.
Østergaard III 179.

INDHOLDSFORTEGNELSE

til I, II og III Del.

I DEL

		Side
I.	Ur- og Oldtid	3
II.	Under Kirkens Besiddelse	19
III.	Dragør i Middelalderen	35
IV.	Under Kronens Myndighed	91
V.	Hansetrafikens Afslutning paa Dragør	104
	Bilag	125

II DEL

I.	Dragørs ældste, faste Beboelse	1
II.	Hollænder-Kommunen	18
III.	De danske Amagere	54
IV.	Københavns Spisekammer (under Svenskekrigen)	90
V.	Kongens Amagere	121
VI.	Saltholmen	166
	Bilag	171

III DEL

I.	Amagerland i det 18. og 19. Aarhundrede	3
II.	Amagerne under Hollænderkulturens Gennembrud	53
III.	Hollænderbyen Store Magleby	106
IV.	Taarnby Sogn i det 18. og 19. Aarhundrede	147
V.	Dragør som selvstændig Kommune	246
VI.	Amagerlands Skattebyrder før og under Enevælden	334
	Bilag	351

RETTELSER TIL II DEL

S. 103: 8. L. f. o.: Gaarden, læs: Gaardnavnet »Svaneleje«.
S. 110: 1. L. f. o.: Sulzaach, læs: Sulzbach.
S. 136: 7. L. f. n.: Hare, læs: Have.
S. 174: 4. L f. o.: verdselen, læs: verdeelen.
S. 215: 3. L. f. n.: kafuer, læs: hafuer.
13. L. f. n.: læs: dagligdags.
21. L. f. n.: læs: Andragendet.
S. 222: 3. L. f. n.: Fælledens, læs: Markens.

RETTELSE OG TILFØJELSE TIL III DEL

S. 137: 8. L. f. o.: drinøt, læs: drinkt.
S. 252: Flere af Præsterne i Taarnby drev en Fæstegaard ved Siden af Præstegaarden.

Navneregister

Det følgende nye navneregister omfatter Amagers Histories I., II. og III. del, altså samtlige dele, der i reprotrykket bringes således: I. og II. del bringes i bind 1, mens III. del bringes i bind 2.

Registret omfatter alle personnavne, stednavne, navne på institutioner og virksomheder uanset omfanget af omtalen i teksten. Udeladt er dog navne i billedteksterne, noterne, samt aktstykkerne. Til gengæld er der udarbejdet en illustrationsfortegnelse. Registret er opstillet strengt alfabetisk.

Navne, der er blevet ændret vil altid være hovedopført under den nyeste form med den ældre i parentes lige efter, samtidig vil der være henvisning fra det ældre til det nye navn. Ex.:

Absalonsgade se Kurlandsgade
Kurlandsgade (Absalonsgade), III, 155

Ved flere navne er det oplyst, hvad det nærmere drejer sig om. Ex.:

Amagerbonden, skib
Dalsgaard, gård
Kastruplund, restaurant

Personnavne

Opslagsformen er det i teksten oplyste efternavn. Personer med dobbelt efternavn er opført under det sidst nævnte. Hvor et efternavn ikke er oplyst f. ex. ved kongelige personer, er fornavnet gældende. Erhvervsbetegnelsen er medtaget i to tilfælde: når kun efternavnet er oplyst og hvor identiske navne optræder. I nogle tilfælde har det været nødvendigt at lade personernes geografiske tilhørsforhold være 2. bestemmende led. Den alfabetiske rækkefølge vil derfor være f. ex.:

Corneliussen, Dirch, skriver
Corneliussen, Dirch, Ny Skelgaard
Corneliussen, Dirch, St. Magleby

Det har ikke *altid* været muligt at afgøre, om f. ex. Corneliussen, Dirch, skriver og Corneliussen, Dirch, Ny Skelgaard er een og samme

person. I enkelte tilfælde *kan* den samme person altså optræde to eller flere forskellige steder i registret.

Navneregistret og illustrationsfortegnelsen er udarbejdet af Tårnby Kommunebibliotekers Lokalhistoriske Samling.

Abel, skibskaptajn, III, 184
Abelsminde, gård, III, 184
Abrahamsen, Anders, III, 164
Absalon, I, 16, 21-25
Absalonsgade se Kurlandsgade
Adolf af Holsten, hertug, II, 167, 168
Adriansen, Gjert, III, 164
Adriansen, Pitter, III, 187
Aflandshage, III, 12, 106, 147
Aflandshagegaard, gård, III, 118
Ahlefeldt, Hans, II, 110-111
Ahrenkilde, Hans Nielsen, III, 229
Ahrentzen, G., III, 208
Albertsen, Claus, III, 181
Albertsen, Dirch, III, 231
Albrechts, Magnu, III, 266
Allégade, II, 149, 162
Allégaarden, gård, III, 173
Altevelt, Birgitte, III, 237
Altonagaard, gård, III, 160-161, 219
Amackburg, III, 10
Amage Gaard, II, 56
Amager Boulevard, III, 199
Amager Fælled, III, 39
Amager Fælledvej, III, 199
Amager Lund se Dragør Lund, II, 98-99, 116
Amager Port, II, 92, 108, 114 III, 38-40, 199
Amagerbonden, skib, III, 255
Amagerbro, II, 94, 96-97 III, 147, 208
Amagerbro Station, III, 208
Amagerbrogade, III, 213
Amagertorv, II, 92 III, 42-43
Ancklam, se Anklam
Anchersen, Mathias, II, 77, 79
Andersdatter, Bodil, III, 231
Andersen, lærer, III, 183
Andersen, Anders, III, 302
Andersen, Dirch, III, 161
Andersen, H. P., III, 229
Andersen, Hans, III, 284
Andersen, Jacob, II, 152
Andersen, Jens, Altonagård, III, 161
Andersen, Jens, Tømmerup, III, 220
Andersen, Jens, »Langebonde«, I, 77
Andersen, Peder, skolemester, II, 153
Andersen, Peder, tolder, I, 124
Andersen, Sigbrandt, II, 156
Andersen, Svend, foged, III, 183
Andersen, Svend, Lykkehøj, III, 165
Anderssøn, Rasmus, III, 231
Andreasen, Andreas, III, 204, 228
Andresen, lærer, III, 166
Andresen, Ludvig, III, 166
Andriansen, Jacob se Ariensen, Jacob
Anklam (Ancklam), I, 64, 122
Anthon, Johan, III, 186
Appelbyes Plads, III, 210

Arctander, Severin, II, 152
Ariensen (Andriansen), Jacob, II, 38
Arnold af Lübeck, forfatter, I, 36
Artillerivej, III, 20
Asiatisk Kompagnis Plads, III, 211
Asmussen, Claus, II, 14, 46
Asp, Chr. Nielsen, III, 266
Augustinus, møller, III, 202
Bacher, Cornelius Corneliussen, III, 139
Bacher, Crilles Crillesen, III, 109
Bacher, Dirch Gertsen, III, 164, 167
Bacher, G.C. gaardejer, sognefoged, III, 137
Bacher, G. C. jun., III, 134
Bacher, G. D., III, 228
Bacher, Gert Corneliussen, schout III, 123, 125, 126, 138
Bacher, Gert Corneliussen, skriver III, 123, 127, 133
Bacher, Gert Dirchsen, III, 164
Bacher, H. G., III, 228
Bacher, Jacob Crillesen, III, 109
Bacher, Jacob Gerdsen, III, 15, 62-63, 126, 127
Backer, slægten, III, 58
Backer, C., schout, III, 126
Backer, C. Tønnesen, skriver, III, 127
Backer, Jan, II, 34
Backer, O. P., III, 177, 228
Backer, T., III, 127
Bager, Niels Hansen, III, 160, 166
Bager, Theis Jansen, III, 220
Bakker, Kornelius Tønnesen, III, 65
Balle, biskop, III, 144
Balsløw, C. V. III, 18
Bang, Vilh., III, 55
Barakkebroen, III, 29
Barakkehuset, III, 26, 33
Barnim, hertug, I, 113, 114
Bartholin, Caspar, justitsraad, II 164
Bartholin, Kaspar, universitetsrektor, II, 73
Basse, Bertel, løjtnant, II, 164
Bastiansen, Dirch, III, 173
Bastiansen, Jan, III, 171
Bastiansminde, gård, III, 156
Bauermeister, F. C., III, 49
Baumann, P. H. B., III, 144
Beck, Jørgen P., III, 164, 203
Becker, Chr., III, 217
Beltzig, Albrecht von, II, 91
Bendtsen, Peder, III, 173
Bendtsøn, Børge, III, 158
Bentsøns, Swend, II, 118
Berg, madam III, 199
Berg, Jonas Pedersen, III, 199
Berg, Jørgen P., III, 109
Berg, Niels, III, 186
Berg, Søren, III, 199
Bergmann, N. C., III, 164
Bergs Mølle, III, 19, 199
Bermands Heyene, Sundbyøster, III, 157
Bermans Hey, Sundbyvester, III, 152
Berntsen, Arent, rådstueskriver, II, 155
Berntsøn, Arent, forfatter, II, 135 III, 24
Bertelsen, Jacob (Berthelsen, Jacob), foged, III, 179, 266, 297, 299, 301
Bertelsen, Jacob, foged, III, 179
Bertelsen, Nicolaj, III, 165
Bertelsen, Rasmus, III, 301, 325
Berthelsen, Jacob se Bertelsen, Jacob
Beyer, gårdejer, III, 180
Bidstrup, Valentin, III, 166
Bierg, amtsforvalter, III, 45, 46, 119, 145, 322
Bierg, kommisær, III, 118

Bircherod, strandvisitør, III, 284
Bircherod, Christiane Charlotte, II, 43, 137
Birkerod, slægten, III, 137
Bjerre, Søren, III, 172
Blache, C., III, 277
Blushøjen, I, 11
Blædel, Joh. III, 183
Blädel, Paulus, III, 149
Bodeker, Peder, I, 77
Bodilsen, møller, III, 203
Bolten, Clawes, I, 77
Bonat, Dirch, II, 65
Bondegaarden, II, 5
Bondesen, Giert, foged, III, 166
Bondspiels Aas, III, 181
Bonfils, Antoine, III, 31
Bonne Esperance, restaurant, III, 149
Bonnet, Dirich, III, 218
Bournonville, III, 56-57, 70, 267
Bovedt, Chr. E., III, 213
Bovedt, Chr. G., III, 154
Bovedts Limfabrik, III, 213
Brammer, H. A., III, 239
Brasch, lærer, Tømmerup, III, 1
Brasch, Chr., lærer, Sundbyøster, III, 1
Bredager, III, 184
Bredager Aas, Maglebylille, III, 179
Bredager Aas, Tømmerup, III, 182
Bredagre, Kastrup, III, 174
Bredagre, Ny Hollænderby, II, 148
Brededeels Agre, III, 107
Bredegaard, III, 174
Bredeskifterne, III, 157
Bredschifftés Agre, III, 152
Bredskifte Aas, III, 167
Breit, F. I. K., III, 172, 228, 243
Bremerholm, II, 6
Brigadevej, III, 154, 202, 210, 215
Brinch, Friederich Massach, III, 284
Broderhøje, I, 11
Broderhøys Agre, III, 181
Brodersen, H. O. foged, III, 301
Brodersen, Hans Olsen, skipper, III, 266
Brouwer, Isbrandt Jansen, II, 38
Bruckman, Greigerenn, I, 118
Brun, Rasmus, III, 324, 327
Bruse, Klavs, I, 84
Bruun, Lambert Daniel, III, 231, 232, 233, 235
Bruun, Malthe Christian, III, 160, 219, 220,
Bruwer, slægten, III, 58
Bruwer, Claes (Claus), II, 34, 38
Bræstrup, politidirektør, III, 149
Brøgger, Bendt, III, 217
Brøgger, Madtz, III, 159
Brøgger, Pitter, III, 115
Brøndsengs Aas, III, 181
Brøndshøys Aas, III, 179
Buch, Henrik, III, 204
Buch, Jacob D., III, 204
Buch, Jep Jacob, III, 226
Buch, Niels, III, 219
Buchwaldt, assessor, III, 164
Bugenhagen, Johannes, I, 113
Bugislaf, fyrste, I, 113, 114
Bulcke, Harder, II, 70
Burgby, I, 16, 21, 25, 96
Buskeager Aas, III, 106
Busky, konsul, III, 108
Buszertt, Morten, II, 167
Buur, Jan Jacobsen, III, 253
Buur, Jan Pittersen, III, 173
Buur, Svend Andersen, III, 130
Byes Jord, III, 174
Bülow, limmester, III, 154
Bülow, stiftamtmand, III, 118
Bülow, A. N., III, 154
Bülowsvej se Finlandsgade
Byrting, Peiter, III, 159, 218
Byspiels Aas, III, 167
Byttow, Verner, I, 77

Bækkestenen, III, 130
Bøckmann, Hans, III, 200
Bøckmann, Marie (gift Riber), III, 200
Bødcher, Svend, III, 272
Bødker, Hans Peter, skibskaptajn, III, 219
Bødker, Niels Hansen, III, 216, 240
Bøhmensgade (Gartnergade), III, 163
Bøjesen, gross., III, 109
Baase-Holms Aas, III, 185
C. Olesens Plydsvæveri, III, 212, 213
Ca(l)fferspields Aas, III, 179
Cammin, by, I, 64, 114
Carl Gustav, svensk konge, III, 171
Carls Bastion, III, 4
Carlsen, Wibrandt, III, 130, 139
Carlson, direktør, III, 151
Carstensen, Ingvold, II, 70
Carstensminde, dampjaquardvæveri, III, 213
Casse, Carsten Peter, III, 201
Casse, Chr., III, 164, 165, 201
Casse, Johan, III, 201
Castrop se Kastrup
Catharina Elisabeth, skib, III, 315
Charicius, Peter Georg, III, 282, 284
Charlotte Amalies Bastion, III, 4
Chreliszön, Jan, III, 137
Chrillesen, Peter, III, 184
Christensen, C., kammerraad, III, 165
Christensen, Cornelis, II, 14, 46
Christensen, I. L. C., III, 30, 228
Christensen, J. Chr., III, 263
Christensen, J. L., III, 172
Christensen, Vald., III, 151
Christian, hertug, II, 8
Christian II, II, 166, 167
III, 121
Christian IV, III, 9, 40, 121, 124, 169, 216, 265
Christian V, II, 159, 169
III, 10, 33, 216, 260
Christian VII, III, 81
Christian, Frederich, III, 158
Christiansgade se Pommernsgade
Christianshavn, II, 59, 104, 151, 152, III, 4, 7, 9, 43
Christianshavns Bro se Knippelsbro
Christianshavns Fælled, III, 19-21, 148, 196
Christianshavns Torv, II, 93, III, 42
Christiansminde, III, 165
Christoffer, greve af Oldenborg, II, 8, 91
Christophersen, Niels, lærer, III, 145, 146
Classen, N. A. L. kaptajn, III, 172
Claumann, Peter kommerceraad, II, 155
Clausen, Albert, foged, III, 68, 181
Clausen, Albert, Maglebylille, III, 52
Clausen, Cornelis, foged, II, 14
Clausen, Cornelius, II, 5
Clausen, Gjert, forpagter, III, 128
Clausen, Isbrandt, skriver, III, 301, 324, 327
Clausen, Jacob, II, 127
Clausen, Jan, II, 68, 125
Collin, Jonas, III, 119, 120
Cornelissen, Claus, II, 62
Cornelissen, Cornelis, II, 38
III, 136
Cornelissen, Dirch, II, 140
Cornelissen, Jan, III, 68
Cornelissen, Ole, III, 186
Cornelissen, Peter, II, 5
Corneliussen, Dirch, legat se Dirch Corneliussens Legat
Corneliussen, Dirch, schout 1654, II, 38

Corneliussen, Dirch, skriver og schout 1793, III, 51, 123
Corneliussen, Dirch, Ny Skelgaard, III, 173
Corneliussen, Dirch, St. Magleby, III, 81
Corneliussen, Hans, II, 41
Corneliussen, Isbrandt, III, 126
Corneliussen, Jan, foged, III, 160, 166
Corneliussen, Jan, Ny Hollænderby, II, 148
Corneliussen, Ole, Altonagaarden, III, 161
Corneliussen, Ole, Taarnby, III, 173
Corneliussens Minde, gård, III, 173
Cornelsen, Dirch, foged, II, 68, 125
Cornelsen, Dirch, skriver, II, 151
Cramer, Erik Christoffer, III, 51, 125, 163, 210, 225
Crillesen, Cornelius, III, 173
Crillesen, Hans, III, 170
Crillesen, Jan, III, 164
Crillesen, Marchen, III, 170
Crillesen, Zibrandt, III, 164
Cørbitz, von, amtmand, II, 114 III, 292
Dagmarsgade se Portugalsgade
Dagøgade (Smallegade), III, 154
Dahl, Peter, III, 219
Dahlerup, birkedommer, III, 52
Dalsgaard, gård, III, 173
Dalsgaard, Christian, III, 199
Damstrøm, Ole (Oluf), III, 226
Danchel, Christopher, II, 152
Danchel, Folchmar, II, 77, 79
Dannebrogsgade se Norgesgade
Danneskjold-Samsøe, greve, III, 13
Danneskjold-Samsøe, Chr. Conr. S., greve, III, 207-214
Dansk Svovlsyre- og Superphosfatfabrik, Kastrup, III, 212
Degn, Jens, III, 145
Degras, fabrik, III, 215
de la Hey, captain, II, 65
de la Hey, major, III, 158
de Place, E. N. P., III, 164
de Place, O. M., III, 164
de Place, Ole, III, 155
Dersen, Lauritz se Dirchsen, Lauritz der Veer, Cornelius van, II, 156
Deyel, Søren Jacobsen, III, 224, 225
Dichmann, F. C. III, 283, 284
Dichmann, Vilh. Rud, III, 144
Diderichsen, Jess, III, 163, 176, 204, 205
Dieges-Agrene, Sundbyøster, III, 157
Dieges-Engs-Agrene, Sundbyøster, III, 157
Digesagre, Kastrup, III, 174
Digespields Aas, III, 181
Dirch Corneliussens legat, III, 134
Dirchsen, Cornelius, III, 183
Dirchsen, Crilles, III, 164
Dirchsen, Dirch Rasmussen, III, 170
Dirchsen, Gert, III, 178
Dirchsen, Jacob, III, 157, 164
Dirchsen, Lauritz (Dersen, Lauritz), II, 68, 125
Dirchsen, Peter, III, 173
Dirchsen, Pitter, III, 157
Dirchsen, Trein, III, 164
Djurhuus, Andr., III, 138, 142, 144
Dortheasminde, gård, III, 185
Dracker, Tønnes Jansen, III, 301
Dracoe se Dragør
Draghör se Dragør
Dragør (Dracoe, Draghör, Drakörn), I, 18, 35, 90, 104-124,

II, 1-17, 104, 115, 118, 124, 127
III, 34, 44, 50, 51, 52, 61, 92, 106, 107, 111-113, 118, 122-123, 139, 145, 246-333
Dragør Enge, III, 17
Dragør Havn, II, 142
III, 129, 284-290
Dragør Herberg, III, 255
Dragør Kirke, III, 332-333
Dragør Kirkevej, III, 118
Dragør Lund (Amager Lund), I, 10
II, 94, 98-99, 114, 116
III, 22, 118, 275
Dragør Skole, III, 322-327
Draker, Tønnes Jansen, III, 110, 252
Drakörn se Dragør
Drogdens Fyrskib, III, 12
Duche, Hans, III, 272, 279
du Sart, Felix, III, 31
Dyveke, II, 20-21
Dyvekes Gaard se Rødegaard
Dyvekestræde, III, 162
Døfuels Agre, III, 157
Dønnich, Holger, II, 157
Daa, Oluf, I, 83
Ebert, Hermann, III, 150
Eberth, Constantin, III, 155
Eberthsgade, III, 155
Echt, Jens, III, 237
Edeles Minde (Flakhuset), villa, III, 180
Eenhorns Bastion, III, 4
Eggertsen, Christian, II, 157
Egin, biskop, I, 19-20
Ehlert, fabriksejer, III, 213
Eiche, proprietær, III, 274
Eisbrandtsen, Crilles, III, 192
Eisemann, slagter, III, 149
Elefanten, gæstgiveri, II, 94
Elefantens Bastion, III, 4
Elisenborg, villa, III, 283
Endorph, Maturin Pedersen, III, 144
Engbonden, III, 157, 174, 182
Enghave Agrene, III, 185
Enghaven, II, 148
Engholmen, III, 184
Englandsvej (Kirkevej), II, 119
III, 22, 154, 155, 162
Enigheden, gård, III, 173
Ense, von, oberst, II, 107, 116
Ensomhed, gård, III, 165
Envelopevej, III, 20
Erhard, Hinrich, (Mansfeld), II, 43, 44
Erichsen, D. C. F., III, 183
Erichsen, H., III, 182, 183
Erichsen, Jørgen, III, 327
Erik Emun, I, 17, 20, 21, 23
Eriksen, Niels, III, 161, 219, 220
Eriksøn, Oluf, III, 213
Esborsen, Peder, III, 259
Eskemose Stumper, III, 181
Eskemose Aas, III, 181
Eskil, slagter, I, 17
Estbennsen, Jacob, II, 71
Esthersminde, landsted, III, 154
Estridsen, Svend, I, 20, 21, 23
Etlar, Carit, fru, III, 57
Evertsen, Jan, III, 266
Exner, Julius, III, 56-58, 117, 277
Eysbrandtsen, Jan, II, 38
F. F. Olsens Affaldsfabrik, III, 215
Fabricius, kancelliråd, III, 169
Fabricius, L., kaptajnløjtnant, III, 270
Falkonérgaarden, II, 158
Fanøe, Lauge, III, 220
Faste Batteri, III, 10
Faxe, Hans, II, 81
Feddersen, A., III, 204
Fehmernsgade (Fortunavej), III, 169
Feilberg, distriktslæge, III, 49
Femmersen, Thønnis, II, 5
Ferrall, Henry W., III, 180
Fincke, Thomas, II, 157

Finlandsgade, III, 154
Fiolstræde se Færøgade
Fisker, F. C., III, 268
Flakhuset se Edeles Minde
Fleckis Aas, III, 185
Fleischer, Esias, II, 77, 79
Flensborg, Johann, II, 157
Flensburg, Carl, III, 213
Flensburg og Sebbelow, væveri, III, 213
Flint, Hans Pedersen, III, 143, 144
Flinterenden, III, 26
Fløystrups gartneri, III, 173
Fog, biskop, III, 333
Fog, Lars Nielsen, II, 164
Foged, C. N. se Nielsen, Cornelis, foged
Fogedjords Aas, III, 167
Folck, Claus, I, 111
Forenede Jernstøberier, De, III, 215
Forgyldte Falk, Den, gæstgiveri, II, 94
Forrøyels Aas, III, 181
Fortling, Jacob, III, 14, 31, 32, 160, 175-176, 203, 204, 217, 310
Fortunavej se Fehmernsgade
Framholtz, Peder, I, 118
Frankrigsgade (Østergade), I, 15
III, 162, 215
Fredens Mølle (Moolde Vreede), III, 155, 157, 200-201
se også Fredens Mølles Fabrikker
Fredens Mølles Fabrikker, III, 211-212
se også Fredens Mølle
Fredensbo se Stormlyst
Fredensvej se Hallandsgade
Frederik III, II, 148, 153, 159
III, 9, 216, 272
Frederik IV, III, 235
Frederik d. IV's Port, III, 38
Frederik VI, III, 126
Frederik d. VII's Gade se Spaniensgade
Frederiks Bastion, III, 4
Frederiksberg, II, 151, 152, 164-165
Frederiksberg Have, II, 154
Frederiksberg Kirke, II, 151
Frederiksberg Slot, II, 165
Fregatten, III, 219
Freytag, Ludovika, III, 151
Fricke, Claus, I, 111
Friderichsen, Friderich, ridefoged, II, 15, 46
Friehling, Bernh., justitsraad, III, 214
Frihedsvej, III, 163
Friis, Poul Christiansen, degn, III, 145
Fritz, Søren, III, 219
Frohn, strandtoldbetjent, III, 284
Frydenshøj, gård, I, 11
III, 155, 164
Fuglevangen, II, 148
Fulton, bjergningsdamper, III, 207
Funch, Isach, birkedommer, III, 224
Fyen, Peter, II, 12
Fyhn, Hans Poulsen, præst, II, 79
Fynbo, Mads, I, 112
Fægyden, III, 7, 155
Fælledvej, II, 94
Færøgade (Fiolstræde), III, 153
Førstergaarden, II, 55, 63, III, 159 note
Gabel, Friderich von Hs. Excellentz III, 158
Galgebakken, III, 124
Galskiøt, Jørgen, skriver, III, 126, 296, 301
Gamle Kro, Dragør se Strandhotellet
Gamle Krudtmøllegaard, gård, III, 164, 202
Gamle Ladegaard, Den, gård, III, 169-171
Gammel Kongevej, II, 149

Gammel Strand, III, 43
Gammel Torv, III, 43
Gandil, generalkrigskomm., lodsinspektør, III, 259
Gardener, Stephen, II, 65
III, 159, 218
Garnath, Hans, I, 77
Gartnergade se Bøhmensgade
Gejslersgade, III, 163
Gejslev, Urtekræmmer, III, 163
Gejslev, Emma, III, 163
Georgsgade se Liflandsgade
Gerner, Henrik, III, 325
Gersdorff, friherre af, III, 192
Giertsen, Diderich, III, 82
Giese, skoleholder, III, 327
Gjerdtsen, Dirch, III, 68
Gjerdtsen, Pitter, III, 68
Gjertsen, Adr., III, 164
Gjertsen, Cornelis, III, 183
Gjertsen, Dirch, III, 157
Gjertsen, Pitter, III, 169
Godthaab, gård, III, 165
Godthaab, tændstiksfabrik, III, 154, 214-215
Gotschalck, hjælpelærer, III, 327
Gram, madam, III, 202
Greborg, Jens Poulsen, III, 199
Green, Aug. H., III, 214-215
Green, O. Chr., III, 214-215
Greens Oliemølle se Grøns Oliemølle
Grill, Asmus, III, 203
Gronemann, amtsmusikant, III, 48
Grubbe, Hilleborg, II, 42
Grubbe, Sigwart, II, 42
Grundtvig, Ch., III, 302, 325, 327
Grusbakkerne, II, 6, III, 17
Grøn, Erik Pedersen, II, 70
Grøn, Rudolph Henrik, III, 225
Grønbeck, Laurits Hansen, II, 79
Grøndalsaaen, II, 150
Grønlandsgade (Lille Vestergade), III, 153
Grønnegaard, Ivar, III, 200
Grønnegaard, Johannes, III, 200
Grøns Oliemølle (Greens Oliemølle) III, 201
Grønttorvet, III, 43
Guldberg, J. H., III, 139, 281, 284
Guldsmed, Nils Andersen, I, 84
II, 5
Gyldenløve, Ulrik Chr., II, 111
Gyldenspar, etatsraad, II, 164
Gynge (Bodicher), Svend Hansen, II, 6, 127-128, III, 272, 292
Güssefeldt og Rée, fabrik, III, 212
Gärtner, Henning Otto Josias, III, 144
Halberg, Rudolph, III, 214
Hallandsgade (Fredensvej), III, 154, 155
Halling, Jochum, II, 82, III, 236-237
Halling, Magnus, III, 237
Halling, Michael, III, 55, 236
Halsnæs, II, 20
Hamelen, Borchart van, I, 80
Hammer, fyrskibsfører, III, 333
Hannovergade (Petersgade), III, 163
Hans Majestæts gaard, II, 158
Hans-Datter, Gjertrud, III, 62-63
Hansdatter, Grith, III, 266
Hansdatter, Sidse, III, 266
Hansen, Anders, III, 159
Hansen, Bastian, Sundbyvester, III 156
Hansen, Bastian, Taarnby, III, 173
Hansen, C., konsul, III, 165
Hansen, Christen, gross., III, 169, 172
Hansen, Christian, generalkollektør v. tallotteriet, III, 205
Hansen, David, III, 16
Hansen, H. H., sagfører, III, 183
Hansen, Hans, foged, Maglebylille, II, 68

Hansen, Hans, foged, Sundbyvester, III, 15, 62-63, 155, 157, 231
Hansen, Hans, foged, Sundbyøster 1758, III, 166
Hansen, Hans, foged, Sundbyøster, 1810, III, 167
Hansen, Hans Henrik, III, 200
Hansen, Jørgen, foged, II, 68
Hansen, Jørgen, gårdejer, II, 62, 63
Hansen, Lars, foged, III, 166
Hansen, Lars, kroejer, III, 218
Hansen, Lars, lærer, III, 178
Hansen, Lauritz, foged, III, 66, 68, 82, 166
Hansen, Lauritz musikant, III, 48
Hansen, Lauritz, Kastrup, II, 127
Hansen, Mads, III, 212
Hansen, Niels, III, 169, 173, 219
Hansen, Ole, foged, III, 173
Hansen, Ole, gårdejer, III, 179
Hansen, Oluf, Sundbyvester, II, 55
Hansen, Oluf, Sundbyøster, II, 69
Hansen, P., III, 212
Hansen, Pitter, III, 182
Hansen, Rayr, III, 161
Hansen, Svend, III, 229
Hansen, Tønnes, III, 126
Hanssen, Hans se Hansen, Hans foged, Sundbyvester
Hanssen, Niels, III, 63
Hanssøn, Peter, III, 159
Hanszen, Oluf, I, 110, 124
Harboe, J., III, 172
Harder, Jørgen, II, 43, 122 III, 138, 140
Harder, Thomas Jørgensen, II, 43 III, 138, 140
Hart, II, 74
Haufve Skifte, III, 184
Haxthausen, Anthony Wilff von, III, 159
Hedegaard, Lars Klinck Hans Absalon, III, 172
Hedegaard, Ole, høker, III, 165
Heiberg, Johanne Louise, III, 57
Hein, strandtoldbetjent, III, 284
Heister, Willichius, II, 152
Helgaard, gård, II, 63
Hellekrands, Peder Jensen, II, 70
Helliggejstes Boder, I, 112 II, 4
Helligaandshuset, II, 3
Helt, Nicolaus, II, 106
Hemmingsen, Johannes, I, 99
Hendrich, mester, III, 185
Henrichsen, lærer, III, 327
Hendrichsen, Claus, III, 185
Hendrichsen, Crilles, III, 187
Hendrichsen, Hans, II, 14, 46
Hendrichsen, Hendrich, II, 44
Hendrichsen, Jan, III, 186
Henrik Adermann skib, II, 2
Henriksen, lærer og kirkesanger, III, 145
Henriksen, Anders, III, 151
Henriksen, Carl, III, 151
Henriksen, Frederik, III, 155 III, 145
Herne, Henrik, I, 77
Hessensgade (Jacobsgade), III 163, 215
Hestebeds Aas, III, 179
Hestekiers Aas, III, 157
Hestemøllen, II, 113
Hexagre, III, 107
Hildebrandt, Mathias, II, 152
Hjortelund, lærer, III, 186
Hjulmand, Lauritz, III, 217
Hobroe, Gierhart, II, 157
Holbæk, Andreas, I, 80
Holck, Thomas, III, 226
Holdkiers-Agrene, III, 181
Hollænder, Claus Jansen, II, 63
Hollænderbyen se Store Magleby
Hollænderbyens Kirke se Store Magleby Kirke
Hollænderbyens Mølle se Store Magleby Mølle

Hollænderstræde, I, 62
Holm, fabriksejer, III, 213
Holm, Anders Olsen, III, 219
Holm, Hans Jørgen, III, 201
Holm, Hans Stephensen, III, 156
Holm, Jacob, III, 163, 202, 210-211
Holm, Jeppe, III, 19
Holm, Jeppe Christophersen, III, 201
Holms Mølle, III, 45
Holmblad, Jacob, III, 208-209
Holmblad, Lauritz, fabriqeur, III, 208
Holmblad, Lauritz Peter, etatsraad, III, 163, 199, 200, 202, 209, 215, 230, 242, 244
Holmblad og Co.'s farvefabrik, III, 213, 215
Holmblads Farveri, III, 163
Holmbladsgade (Køhlertsvej), II, 94, III, 163, 208, 209, 213, 215
Holmegaarden, gård, III, 29
Holmegaards Glasværk, III, 214
Holmens Kirke, II, 152
Holmens Laage, III, 258
Holms Mølle se Ny Mølle
Holmslyst, Jacob Holms Oliemølle, III, 155, 202, 210, 214
Holst, Jan, II, 49
Holst, Johan, III, 272, 284, 298, 301, 302
Holst, Lauritz (Lauritz Skriver), II, 60, 61, 71
Holst, Peder, II, 69
Holttunck, Davett, I, 110
Hoogkerk, Rollof Albertsen, III, 200
Hop, Hans, III, 199
Houcke, Mathias, III, 272, 274, 282, 284
Hovisch, Berthold, II, 71
Howitz, bager, III, 149
Howitz, mægler, III, 206
Howitz, Mathias Steffensen, III, 220, 223
Hr. Hans Prækestol, III, 13
Huck, Jan Jacobsen, III, 252, 253
Hummer, fru, III, 137
Hummer, Jacob Andersen, II, 43 III, 135, 136-137
Huth, Wilhelm von, III, 10, 44
Hvidovre Kirke, II, 152
Hvidtfeldtstræde se Ølandsgade
Hvidøre Jagtslot, II, 20, 167
Hviid, Mathias Jensen, II, 140, III, 136, 143
Hvitfeldt, Arild, II, 19, 91, III, 54
Hygom, P. Jac., III, 177, 206
Høedt, C., III, 164
Højbroplads, III, 42, 43
Højbrostræde, III, 42
Højdevej, III, 157
Højrup, III, 274
Høllernis Aas, III, 185
Høpfner, Nicolaj Chr., III, 17, 32, 176, 205
Høyer, P. H., III, 18, 118, 208
Høyestens Aas, III, 181
Ibsdatter, Lucia, III, 218
Ibsen, Anders, II, 62
Ibsszenn, Anders, II, 55
Iffuersen, Wulff, II, 64
Illum, Mads, III, 160
Ingemarch, Anders, III, 302
Integade, III, 162
Ipke, Johan, II, 156
Isachsen, Inger Haagen, III, 199
Isbrandtsen, Claus, II, 151, 164
Isbrandtsen, Dirch, III, 302
Ishøj, P. L. III, 213
Islands Brygge, III, 215
Islandsgade (Ny Vestergade), III, 153
Iversen, Claus, III, 220
Iversen, Poul, II, 71
J. C. Jensens Galvaniseringsanstalt, III, 215

Jacob Holm & Sønner, III, 214
Jacob Holms fabrikker, Oliegreen, III, 210
Jacob Holms Oliemølle se Holmslyst
Jacob Visiterer se Randerhus, Jacob Lauridsen
Jacobs, Peiter, II, 148
Jacobsen, Anders, II, 160
Jacobsen, Charles, III, 161
Jacobsen, Claus, III, 161
Jacobsen, Jacob, III, 302
Jacobsen, Mikkel, III, 177
Jacobsen, O., Abelsminde, III, 184
Jacobsen, Ole P., sognefoged, Lykkehøj, III, 165
Jacobsen, Ole P. Kastrupgaard, III, 177
Jacobsen, Piter, II, 62
Jacobsen, Pitter, gårdejer, Frydenshøj, III, 164
Jacobsen, Pitter, gårdejer, Viberup, II, 63
Jacobsgade se Hessensgade
Jans, D. C.' enke, III, 333
Jans, D. J., lodsbogholder, III, 259
Jansen, Bertel, III, 271
Jansen, Cornelis, II, 62
Jansen, Cornelis, foged, III, 186
Jansen, Crilles, III, 156
Jansen, Dirch, Skelgaard, II, 63
Jansen, Dirch, Sophienhøj, III, 155
Jansen, Dirch, St. Magleby, III, 81
Jansen, Gert, schout, II, 38
Jansen, Gert, skriver, II, 151
Jansen, Isbrandt, schout, II, 28
Jansen, Jacob, foged, Dragør, II, 14, 15, 46, III, 298
Jansen, Jacob, foged, Raagaard, II, 68, 125, III, 185, 186, 187, 239
Jansen, Jan, foged, Dragør, II, 14, 15, 46, 47, 124
Jansen, Jan, Raagaard, II, 63
Jansen, Jan, St. Magleby (1658), II, 113
Jansen, Jan, St. Magleby (1791) III, 115
Jansen, Jens, III, 266
Jansen, Ole, III, 228
Jansen, Peiter, schout, II, 38
Jansen, Pitter, III, 253
Jansen, Tønnes, gårdejer, III, 253
Jansen, Tønnes, schout, II, 151
Jansen, Zibrandt, Marienlyst, III, 109
Jansen, Zibrandt, St. Magleby, III, 57
Jeger, Hans Klavsen, II, 79, 110 III, 234
Jeger, Klavs, III, 236
Jensen, Anders, II, 63
Jensen, Broer, II, 68
Jensen, Christen, II, 6
Jensen, Christian, III, 140, 143, 144
Jensen, David, III, 201
Jensen, Dirch, III, 274
Jensen, Jørgen, III, 156, 165
Jensen, Lauritz, II, 63
Jensen, Peter, III, 172
Jensen-Taarnby, N., III, 213
Jepsen, Julie, III,. 266
Jepsen, P., III, 259, 266
Jepsen, Trine, III, 266
Jerskiæg, Michel Hansøn, II, 128, 129, 132, 134 136, 137, III, 54, 55, 79
Jespersen, Søren, II, 70
Johansen, I. C., III, 234
Johansen, Viggo, III, 277
Johansen, Vilhelm, III, 22o
Johanssøn, Hans, III, 159
Jonassen, Jonas, II, 71
Jordborg Remise, III, 22
Jordening, cand. jur., III, 203
Jude, Hans, II, 12
Juel, major, III, 118

Juel, Jens, II, 155, 157, 161
Juel, Niels, II, 155
»Junge Jan«, ski, III, 256
Jyde, Christen Jensen, III, 218
Jæger, Hans Klavsen (Jeger, Hans K.), II, 66, 76, 79, III, 234
Jægergaard se Kongens Falkonérgaard
Jægerhuset, III, 26
Jærnskjæg, Michel Hansson se Jerskiæg, Michel Hansøn, forfatter
Jönsson, Oleff, I, 84
Jørgensen, Løjtegaard, III, 172
Jørgensen, B., III, 200
Jørgensen, Chr., III, 177, 206
Jørgensen, Rasmus, III, 220
Kallebo Bastion, III, 4
Kalthoff, Peder, II, 155
Kalthuset, II, 154, 155, 158
Kalvebodstrand, III, 12-13
Kalvebodsættet, III, 130
Kamersuend, Jens, II, 55, 64
Kamp, Jens, III, 79-80, 156
Kannik, E., II, 42
Kastrup (Castorp, Karstorp), I, 8, 16-17, 96, II, 56, 65, 68, 70, 94, 104, 115, 118, 127, 146, III, 44, 45, 157, 173-178, 196
Kastrup Allé, III, 18
Kastrup Bryggeri, III, 215
Kastrup Glasværk, III, 214
Kastrup Hovedgaard se Kastrupgaard
Kastrup Knæ, III, 204
Kastrup Kro, III, 217-218
Kastrup Ladegaard, III, 177
Kastrup Maskinfabrik, III, 215
Kastrup Mølle, III, 203
Kastrup Salt- og Allunværk, III, 212
Kastrup Spielder, III, 157
Kastrupgaard (Kastrup Hovedgård), gård, III, 14, 17, 45, 49, 125, 174-177, 203, 205, 207, 267
Kastruplund, restaurant, III, 177
Kastrupvej, III, 164, 202
Kastrupværk, fajancefabrik m.m., III, 14, 24, 29, 32, 33, 45, 204-208, 217, 210
Karstorp se Kastrup
Kavalerboligerne, III, 161
Keill, G. A., III, 220
Kempe, Willem, II, 83
Kierkgaard, J. C., III, 181
Kikkurven, III, 5
Kindler, Christoffer, III, 223, 225
Kirkegaarden, Saltholm, II, 145
Kirkegaardsvej, III, 157
Kirkevej se Englandsvej
Kirkevejs Agre, III, 174
Kirstens Datter, Birgitte, II, 82
Kirstinehøj, gård, III, 182
Kjær, H., III, 183, 187
Kjøbenhavn, II, 151
Kjøbenhavns Rytterdistrikts Birkething, II, 151
Klammeriagre, II, 148
Knippelsbro (Christianshavns Bro) II, 97, III, 43
Knirsch, Alexander, III, 187
Knud den Hellige, I, 23, 24
Knudsen, Jep, II, 63
Knudsen, Jørgen, II, 78, 79
Knudsen, madam, III, 202
Knudsen, P. J., III, 180
Knuth, amtmand, III, 190
Koefoed, brygger, III, 164
Kofoed, III, 200
Kohl, J. G., III, 59
Koklapperne, III, 13
Koltermann, Henrik, II, 55, 64, 69
Kongelunden, III, 22, 118-120
Kongens Enge, III, 111, 168, 184
Kongens Falkonérgaard (Jægergård), II, 155
Kongens Livjægerkorps, III, 267
Kongens store Enge, III, 183
Kongevejen, Amager, III, 44, 157

Kongevejen, (Ny Hollænderby), II, 148, 149
Kopmann, Hans, I, 80
Korbemacker, Jan, II, 34
Korn, bogholder, III, 219
Koster, Ahasv., II, 74
Krabbe, Claus Andersen, III, 327
Krabbe, I. I., III, 301
Krabbe, Niels, II, 143
Krag, Jess, III, 46
Kragh, vejassistent, III, 243
Kraingade, III, 162
Krause, C. P., III, 274, 333
Krieger, J. C., III, 138, 269
Krieger, Jørgen Hendr., III, 177
Krinkelgade, III, 108
Krog-Agerne, III, 181
Krogh, rorsbetjent, III, 284
Kromann, P. Klausen, III, 274, 275
Kromann, Pitter, III, 115
Krudtmøllen, III, 157, 202
Krudttaarnsvej, III, 11
Krøger, Christen, II, 71
Krøger, Nicolaus, II, 43
Krøyer, H. A. III, 233, 234
Kurlandsgade (Absalonsgade), III, 155
Kældersvend, Hans Frandsen, I, 112
Kærlinge Støcker, III, 185
Københavns Margarinefabrik, III, 215
Kødmangergaden (Køtmangergade), I, 62, II, 3
Køge Krog, III, 129
Køhlert, Casper, III, 163, 208, 212, 213
Køhlerts Linnedfabrik, III, 213
Køhlertsvej se Holmbladsgade, III, 163, 208,. 213
Køjevælen, III, 25
Körbitz, von, amtmand, III, 47
Køtmangergaden se Kødmangergaden
Kaare, Jacobus, I, 99
Kaarsberg, Peter Frederik, III, 155
Kaarsgaard, Jens, III, 172
Kaas, Niels, II, 36
Kaasager Aas, III, 179
L. Fioschers Pølsefabrik, III, 215
L. P. Holmblads Damp-Oliemølle, III, 215
Ladegaarden, I, 96, II, 27-28, 39, 40, 56, 60-62, 76, III, 17
Ladegaardshvile, gård, III, 22, 171
Ladegaardsvejen, II, 150
Ladegaardsaaen, II, 150
Lafrensen, Hans, ejer af Kastrup mølle, III, 203
Landevejs Agre, III, 174
Langager Aas, Taarnby, III, 167
Langagers Aas, Viberup, III, 184
Langagre, Ny Hollænderby, II, 148
Langagre, Ullerup, III, 185
Langagrene, Sundbyvester, III, 152
Langagrene, Sundbyøster, III, 152
Lange, Ole Tønder, III, 18, 45, 125, 177, 206, 217
Langebro, III, 43-44, 46
Langeleds Aasen, III, 179
Larsen, rorsbetjent, III, 284
Larsen, C. M., III, 208, 215, 228, 243
Larsen, Elisabeth Catharina, III, 160
Larsen, Jens, III, 302
Larsen, Johs., III, 229
Larsen, Jørgen, III, 203
Larsen, Nicolaj, III, 173, 228
Larsen, Ole, III, 160, 218
Larsen, Peder
Larsens Plads, III, 211
Lassen, Frans, II, 55
Lassen, Henrik, III, 273
Lassen, Jens, III, 273
Lauridsen, Niels, II, 68
Lauridtzsøn, Søffren, III, 240

Lauritzen, schout og birkedommer, III, 51, 52, 126, 184
Lauritzen, Hans, kaptajn, II, 119
Lauritzen, Hans, København, I, 111
Lauritzen, Jens, III, 283
Lauritzen, Johan, II, 70
Lauritzen, Niels, II, 43
Lauritzen, Peder, II, 63
Lauritzen, Svend, III, 219
Lauritzøn, Jens, II, 122 III, 54
Laursen, Peder, II, 63
Laustrup, J. H., III, 233
Lautrup, I., H., III, 231
Ledsager Aas, III, 179
Leegaard, Hans Knudsen, II, 156
Leerager, H., III, 239
Leerager, Ullerup, III, 185
Leragers Aas, Viberup, III, 184
Lejm, Claus, II, 156
Lerche, Otto Knudsøn, III, 296
Lergravene, III, 118
Leth, Henning Jacob, III, 187
Leth, Jacob, III, 274
Leth, Jacob Knudsen, III, 274
Leth, Knud, Ny Kro, III, 274
Leth, Knud, Raagaard, III, 187
Leth, Søren, III, 274
Liden Hylager Aas, III, 181
Liebst, Hans, II, 156
Liflandsgade (Georgsgade), III, 155
Lille Egebjerg, III, 185
Lille Egespiels Aas, III, 167
Lille Marsan, III, 184
Lille Mølle, III, 199
Lille Nygade, se Øselsgade, III, 154, 213
Lille Nøragers Aas, III, 185
Lille Vestergade, se Grønlandsgade
Lille Vier Eng, III, 185
Lind, lærer, III, 178
Lindberg, A., III, 213
Lindgreen, slægten, III, 154
Lindgreen, Morten Mikkelsen, III, 118, 156
Lindhardt, murermester, III, 151
Lintner, Hans, lærer, III, 181
Lodehat, Peder Jensen, biskop I, 91
Lorentzen, degn, III, 145
Lorentzen, Clemmen, III, 184
Lossebro, III, 29
Lucie Mølle, III, 202
Lund, by, I, 15, 19, 22
Lund, organist, II, 74
Lund, C. F., III, 18
Lund, C. W. C., foged, III, 301
Lund, F. C., maler, III, 333
Lund, Jens, bødker, III, 216
Lund, Niels, degn, III, 236, 237
Lund, Niels, skoleholder, III, 178
Lund, Troels, II, 139
Lundegaard, gård, III, 118
Lundstenen, III, 276
Lustig-Nille, III, 218
Lüdemann, Heinrich (Augustinus), III, 159
Lüders, Frederik, kontrollør, III, 219
Lyhne, Knud, konsumptionsskriver III, 41
Lykkehøj, gård, III, 164-165
Lynetten, II, 104, III, 4
Lyngby, P., III, 274
Længstehøj, I, 11, II, 94, III, 12, 118
Længstehøj Agre, III, 107
Løjtegaard, III, 169, 171-172
Løkken se Stettins Fed, I, 63,86-87, 90, II, 3, III, 272
Løkkestræde, II, 3
Løppelmann, P. forpagter, III, 172
Løvens Bastion, III, 4
Løvenskjold, baron, overhofjægermester, III, 120

Løvenørn, overlods, kommandør, III, 22
Løvstræde, II, 3
Mackeprang, møller, III, 203
Maclaby se St. Magleby
Madagre, III, 157, 174
Madam Greens Oliemølle, III, 155
Madsen, E., I, 14
Madsen, F. J. dyrlæge, gaardejer, I, 9, 64, III, 253, 332
Madsen, Lars, Dragør, III, 253
Madsen, Lars, Gl. Kro, Strandhotellet, III, 274
Madsen, Laurids, degn, II, 153
Madssøn, Peder, ridefoged, skifteforvalter, III, 226
Madtzen, Asmus, III, 302
Maghlæby Litlæ se Maglebylille
Magleby se St. Magleby
Magleby Kirke se St. Magleby Kirke
Magleby litle se Maglebylille
Magleby søndre se St. Magleby
Maglebylille (Maghlæby, litlæ, Magleby litle), I, 8, 11, 17, 95 II, 56, 66, 68, 76, 94, 118, 123, 125, 146, III, 21, 22, 28, 44, 52 60, 179-181, 196, 207, 217, 301
Maglebylille Enge, III, 265
Maglebylille Mølle, III, 203-204
Maglebylillevejen, III, 106
Magnus, prins til Øsel og Kurland, I, 113
Malmqvist, Jens Svendsen, III, 200
Mands
Mandsfeldt, Elisabeth Hendriks, II, 81
Manzius, procelænsmester, III, 206
Marcussen, Marcus, III, 109
Margrethe I, dronning, I, 28, 34
Marienlyst, III, 109
Marieten, skib, III, 256
Marshall, englænder, III, 13
Martessen, Jønns, I, 114, 124
Massach, Freiderich, III, 49, 281, 282, 284
May, David, III, 219
May, Jan, II, 156
Meiger, Samuel, II, 43
Meijer, Johan, I, 11, II, 96
Meilgaard, lærer og kirkesanger, III, 145
Meinertz, lodsoldermand og lodsinspektør, III, 259
Mejlgaard, gård, III, 165
Mellemagre, III, 174
Mellembys Agre, III, 152
Mellemfortet, III, 4
Mellemvejs Aas, III, 182
Mencke, Hans, I, 123
Mentz, bager, III, 149
Merckel, Mathias, III, 226
Messerschmidt, Th. III, 259
Meyer, degn, III, 236
Meyer, gæstgiver, III, 273
Meyer, toldforvalter, III, 284
Meyer, Berthell, I, 112, II, 4
Michel Andersens Vejrmølle, III, 122
Michelbecher, Wigandt, II, 164
Middelboe, B., III, 180
Mikkelsdatter, Bodil, III, 165
Mikkelsen, Anders, III, 165
Mo'er Sigbrit se Willumsen, Sigbrit
Mogensen, direktør, III, 151
Mogensen, Kristoffer, I, 112, II, 4
Molberg, skoleholder, III, 327
Moldrup, O. G. F. von, III, 268, 283, 284
Moolde Vreede se Fredens Mølle
Mortensen, Laurits (Widsted), II, 82
Moth, C. F., III, 284
Mule, Christian, II, 157, 160, 164
Munch, M., III, 233

Munck, Frederik, III, 172
Murciagade (Ryesgade), III, 162
Murstensrende, III, 13
Mühlenstedt, ritmester, III, 177
Mühlhausen, skarpretter, III, 224
Müller, Peter, II, 152
Møe-Engs Agre, Sundbyvester, III, 152
Møe-Engs Aas, Tømmerup, III, 182
Møeskifterne, Sundbyøster, III, 157
Møllegaarden, gård, III, 199
Møllehaven, Tømmerup, III, 22
Møllehaven, Taarnby, III, 199, 229
Møllelodden, III, 118
Møller, Adam, III, 274
Møller, Anthony, III, 159
Møller, Hendrich (Hendrick, Henrik), II, 65, III, 159, 199
Møller, Jacob, II, 65
III, 159
Møller, Jacob Jensen, III, 202
Møller, Jens, Store Mølle, III
Møller, Jens, Svaneleje, III
Møller, Lauritz, II, 83
Møller, N. C. R., III, 259
Møller, Peder, II, 83
Møller, Peder Bentzen, III, 199
Møller, Peder Pedersen, III, 175
Møller, Søren Sørensen, III, 253
Møller, W., III, 284
Møller-Holst, J. S., III, 171
Møllevejen, III, 127
Mølsted, Chr., III, 277
Møntagre, II, 148
Mørck, Ole, III, 261
Møsting, statsminister, III, 119
Maardt, N. C., III, 212
Navigationsskolen i Dragør, III, 255
Nedre Baggaards Aas, III, 184
Nelle, II, 5
Nellemann, kommissær, III, 118
»Neptun«, bjergningsdamper, III, 207
Neyendahl, C. F. van, III, 44
Nielsen, Anders, birkefoged, II, 70
Nielsen, Anders, rebslager, III, 294
Nielsen, Bendt, III, 220
Nielsen, Carsten, III, 324
Nielsen, Christen, II, 14, 46, 47
Nielsen, Cornelis, III, 294, 299, 301, 303
Nielsen, H. M., III, 180
Nielsen, Jens, husmand, III, 169
Nielsen, Jens, Ny Mølle, III, 201
Nielsen, Jørgen, III, 166
Nielsen, Lauritz, II, 78, 79
Nielsen, Mogens, II, 14, 46, 47, 127, III, 291
Nielsen, N., III, 165
Nielsen, N. M., III, 180
Nielsen, N. P., III, 220
Nielsen, Niels, degn, II, 81
Nielsen, Niels, skipper, III, 253
Nielsen, Niels Carsten, III, 325, 327
Nielsen, O., I, 14
Nielsen, Ole, III, 274
Nielsen, Oluf, snedker, III, 218
Nielsen, P., hjælpelærer, III, 327
Nielsen, Poul, I 112, II, 4
Nielsen, Svend, II, 127
Nielsen, Søren, III, 151
Nimb, brændevinsbrænder og bomforpagter, III, 46
Nordmarken, III, 178
Nordre Byvej, Kastrup, III, 22
Nordre Dragørvej, III, 118, 123
Nordre Mellemvejs Aas, III, 184
Nordre Røse, III, 12
Nordregaard, gård, III, 173
Nordstas Aas, III, 174
Norgesgade (Dannebrogsgade), III, 155

Nordmandiagade (Valdemarsgade) III, 162
Ny Amager se Ny Hollænderby
Ny Hollænderby, II, 29, 70, 141-165
Ny Kalkbrænderi, III, 32, 208, 215
Ny Kastrupgaard, gård, III, 177
Ny Kro, III, 217, 274
Ny Mølle (Holms Mølle), III, 201, 202
Ny Skelgaard, III, 173
Ny Vestergade se Islandsgade
Ny Værk (Saltholm), III, 32, 33
Nybroe, Chr. Petersen, III, 216
Nye Lund se Kongelunden
Nyeborg M. C. (Nyborg), III, 49, 177
Nyenstræde, I, 63, II, 2
Nygade se Sverigesgade
Nyhuset, III, 26
Nytorv, III, 43
Nyvang, III, 106, 118
Nørager, Niels, III, 18, 119, 182
Nøragersminde, III, 182-183
Nørre Tverager Aas, III, 107
Nørreport, II, 151, 152
Obdam, admiral, II, 117
Oberkampf, regimentskvartermester, III, 32
Oldenburg, Jens Pedersen, II, 70
Olesen, Niels, II, 62
Olieblad, III, 164, 210
Oliegreen, landsted se Jacob Holms fabrikker, III, 163, 223
Ollesen, Brover, III, 302
Olrog, kammerraad, III, 180
Olrog, Peder Jensen, III, 138, 144, 180
Ols, Lars, III, 275
Olsen, Bernhard, III, 75
Olsen, Cornilius, III, 161
Olsen, Dirch, III, 156
Olsen, Jacob, III, 170
Olsen, Lars, III, 25
Olsen, Pitter, III, 183
Olsen, Rasmus, II, 11
Olsen, Svend, foged, Sundbyvester II, 68
Olsen, Svend, foged, Taarnby, III, 173
Olsen Thor, II, 64
Olsen, Tønnes, III, 169, 170, 171
Olssen, Broer, III, 302
Olssen, Hans, II, 55
Olufsen, Niels, II, 64
Olufsøn, Svend, III, 166
Orme Agre, Kastrup, III, 174
Orme Stykker Aas, Taarnby, III, 167
Ormestøckerne, Sundbyøster, III, 157
Osten, D. von, III, 177
Osten, F. C. von, III, 242
8. juli, gård, III, 165
Overdigs Agre, III, 107
Overkøjen, III, 25
Owen, A. C., III, 212
Owen, Frederik, III, 212
Owen, Joseph, III, 201, 211-212
Palle, A. C., III, 164, 169, 208, 226, 297
Palm, Cornelius Theisen, III, 266
Palm, Hans Henriksen, III, 266
Palm, Theis Henriksen, III, 333
Paludan, III, 33
Panthers Bastion, III, 4
Passer, Jan Pittersen, III, 283
Paulsen, C. A., III, 166
Pedersen, Bendt, foged, III, 173
Pedersen, Bendt, Altonagaard, III 161
Pedersen, Hans, II, 71
Pedersen, Jon, I, 77, 84
Pedersen, Lars, III, 186
Pedersen, Lauritz, II, 63
Pedersen, Michel, kroejer, III, 216
Pedersen, Michel, skoleholder, III 327

Pedersen, Niels, II, 70
Pedersen, Peder, borgmester, II, 85, 114, 115, 116, III, 226
Pedersen, Peder, mølleejer, III, 203
Pedersen, Th., lærer, III, 183
Pedersen, Thomas, skoleholder, III, 178
Pederssøn, Torben, III, 159
Pehrstette, III, 284
Pelikanen, skib, II, 8
Pengestumpe, III, 184
Pengesager, III, 184
Persen, Laurids, II, 72, 79
Persen, Per, II, 43
Persen, Severin (Persszen, Seueverin), II, 55, 62
Perssen, Lars, II, 55
Persson, Ejbert, III, 327
Persszen, Seueverin se Persen, Severin
Petersdal, gård, I, 11, III, 18, 21, 172, 180
Petersen, slotsgartner, III, 120
Petersen, Adrian, III, 171
Petersen, Chr. direktør f. Rødekro, III, 151
Petersen, Chr. sogneraadsform. III, 228
Petersen, Christian, Kastrup, III, 208
Petersen, Cornelis, gross. III, 208, 231
Petersen, Cornelius, foged, III, 172, 173
Petersen, Crilles, III, 170
Petersen, E. B., III, 229
Petersen, Jan Jacob, III, 301
Petersen, Martin, III, 117, 187, 206-208, 217
Petersen, Niels, II, 157
Petersen, N. P., III, 220
Petersen, Ole, III, 109
Petersen, Ouscher, III, 208
Petersen, P., oliemøller, III, 201
Petersen, P. A., skoleholder, III, 327
Petersen, P. J., lærer og kirkesanger, III, 239
Petersen, Poul, kroholder, III, 216
Petersen, W., birkedommer, III, 52
Petersen, Vilh. lærer, III, 156
Petersens Oliemølle, III, 155
Petersgade se Hannovergade
Peyn, Johan, II, 8
Phønix, restaurant, III, 275
Pietters Datter, Niel, III, 65
Piper, Frederich, II, 155
Pittersen, Claus, foged, III, 178
Pittersen, Claus, møller, III, 203
Pittersen, Dirch, foged, III, 157
Pittersen, Dirch, skriver, III, 126
Pittersen, Dirch, Frydenhøj, III, 164
Pittersen, Gjert, III, 173
Pittersen, Jacob, II, 157
Pittersen, Jan, II, 62
Pittersen, Ole, III, 155
Pittersen, Pitter, kroholder, II, 157
Pittersen, Pitter, schout, II, 151, 160
Pittersen, Pitter, schout, skriver, III, 125, 126, 127
Pittersen, Theis, II, 151, 164
Plantehøj, rettersted, III, 224
Plum, N. M., III, 234
Pogrell, løjtnant, III, 41
Pomer, Johan (Bugenhagen), I, 113
Pommernsgade (Christiansgade), III, 163
Pontoppidan, Erik, III, 55
Portugalsgade (Dagmarsgade), III, 162
Poulsen, A. E., III, 145
Poulsen, Hans, II, 69
Poulsens legat se Sekretær Poulsens legat
Preussiske Fed, I, 65

Præst, J. D., III, 301
Præst, Rasmus Sørensen, III, 259
Præsteengén, II, 77, III, 118, 168, 186
Præstegaards Aas, III, 167
Prøvestenen, III, 4
Pulsmann, Clawes, I, 77
Pultriand, Hans, I, 111
Pyndt, H. I., III, 332
Pølle Støcker, III, 184
Rajersen, Hendrik, III, 203
Rammelsberg, Hector, III, 160, 161
Rander, Johan, III, 274, 290
Rander, M. N., kapt., III, 259
Randerhus, Jacob Lauridsen, III, 284
Randers, fabrik, III, 215
Rasch, Hans Sørensen, III, 181, 186, 239
Rasmussen, Dirch, III, 171
Rauffe, Wulff Iffuersen, II, 64
Ravelinen, accisebod, III, 5, 39, 40
Ravn, J. W., III, 266
Reberbansgade, III, 157
Reerup, Carl J., III, 212
Reffenklou, hofrath, III, 184
Rejers, Dirch Clausen, II, 148, 151
Remesnider, Lasse Povelsen, I, 77
Riber, Marie se Bøckmann, Marie
Richardsen, Jørgen Nielsen, II, 76, 78, 79
Riever, Jens, III, 261
Riiber, Albert H., III, 301
Riiber, K., III, 178
Riiber, M., III, 301
Robertson, Chr., III, 181
Rodsten, Marquor, III, 159
Roelands Agre, III, 152
Roggou, fabrikør, III, 49
Rohde, vinhandler, III, 164
Rolands Aas, III, 167
Rolighedsstræde, III, 162
Rosbæk Mølle, II, 87
Rose, krudtmester, III, 202
Rosenau, major, II, 164
Rosenkilde, skolemester, III, 166
Rosenkjær, H. N., I, 7
Rosenkrands, Axel, II, 33
Rosenvinge, Mathias, II, 157
Rouelands Aas, III, 181
Rugbacke Støcker, III, 157
Rye, Niels, strandvisitør, III, 284
Royen, Tyge, III, 217
Ruyter, admiral, II, 111, 117
Rybakkerne, I, 8, 11, II, 6, 98
Ryder, møller, III, 204
Ryesgade se Murciagade, III, 162
Ryespields Aas, III, 179
Ryvej, III, 118
Ræbild, K. E., pastor, III, 232
Røbel, Jørgen Gottfredsen, præst, III, 143
Røde Bro, II, 97
Røde Kro (Rødehus), II, 141, III, 150-151, 158, 160, 162, 165, 208, 218-219
Røde Mellemvej, III, 22
Røde Mølle, III, 200
Rødegaard (Dyvekes gård, Svaneleje, Svanelejgård), II, 55, 64-65, 103, 159-161, 199, 218, 219
Rødehus se Røde kro
Røedam, F. Skat, III, 232
Røgelsagre, Kastrup, III, 174
Røgelsagre, Sundbyøster, III, 157
Rønne, Hans Andersen, II, 71
Røragers Aas, III, 185
Rørkiærs Aas, III, 181
Røsefyret, III, 12
Røyelsager Aas, III, 181
Raagaard, I, 96, 97, II, 4, 56, 63, 66, 113, 118, III, 17, 60, 106, 147, 185, 186-187, 196
Raagaard, Claes Jansen, II, 68
Raagaard, Crilles Hendrichsen, foged, III, 186
Raagaard, Jacob Isbrandstsen, III, 266

Raagaard, Jacob Jansen se Jansen, Jacob, foged Raagaard
Raagaard, Michel, III, 159
Raagaard, Ole P., III, 274
Raagaard, P., III, 82
Raagaard, Paul Petersen, III, 217
Raagaard, Pitter, III, 161
Raagaards Eng, III, 184
Raagaardsdal, gaard, III, 173
Raagaardsminde, gaard, III, 173
Raagaardsstræde, III, 155
S. Johannessons Slagterier, III 215
Sally, kunstner, III, 205
Sally, A. F., viktualiehandler, III, 183
Sally, Chr. W., III, 180
Sally, Fr. Wilh., III, 203
Sally, Hendrik, III, 203
Sally, P. J., gaardejer, III, 182
Saltholm, I, 25, 31, 32, 33, 34, II, 23, 26, 39, 56, 57, 103, 114, 115, 144-145, 150, 166-170, III, 26-37, 133, 195, 204, 342-343
Saltværksbroen, III, 212
Saltværksvej (Skottegaardsvej), III, 173-174, 212
Samsengerne, I, 8, 64, III, 246, 252
Sandberg, Morten, III, 217
Sardi, Jørgen, II, 157
Schack, Hans, generalløjtnant, II, 111, 144
Schack, Hans Egede, forfatter, III, 231
Schade, Peder, II, 86
Scharholms Aas, III, 182
Scheel, C. L. III, 164, 198, 213
Scheels Papirfabrik, III, 213
Schertz, Bernh., III, 180
Schieving, Johannes, III, 183
Schiøt, Tønnes Jansen, legat se Tønnes Jansen Schiøts legat
Schiøtt, lærer, III, 166
Schleyer, Chr. P., III, 200
Schleyers Mølle, III, 45, 200
Schlunck, skipper, III, 232
Schmidt, kniplingsforhandler, III, 213
Schmidt, E. L., III, 212
Schmidt, I. P., III, 301
Schmidt, Jacob Theisen, III, 253
Schmidt, Jan Hansen, III, 68
Schmidt, Jens Nikolaj, III, 225
Schmidt, Johan Christoffer, III, 144
Schmidt, Nic., III, 284
Schmidt, P. S., III, 134
Schmidt, Poul, III, 259
Schmidt, Viggo, III, 145
Schmitto, Friederich Carl, III, 58, 138, 140, 144
Schneider, Johan, III, 217
Schoning, Hans Hansen, III, 302
Schoning, Lauritz, II, 12
Schottmann, J. B., III, 208
Schou, C., III, 283
Schoustrup, J., III, 201
Schoustrups Oliemølle, III, 155
Schouw, lærer, III, 145
Schouw, J. F., III, 163
Schouw, P. J., III, 30, 155, 228
Schreder, Anders Perssen, III, 302
Schrøder, Hendrich, II, 70
Schultz, Cathuine Lieutenants, III, 218
Schultz, Sophienhøj, III, 155
Schytt, landinspektør, III, 169
Schøit, Cornelius Dirchsen, III, 253
Schøit, Gert Dirchsen, III, 115
Seeler, Jacob W., III, 177
Seemann, toldforvalter, III, 284
Sehested, Axel, III, 159
Sejr, Peder Stephensen, III, 161
Sekretær Poulsens legat, III, 321
Sennepsagre, II, 148
Seydl, J. C. V., III, 220

Shetlandsgade (Villemoesstræde), III, 154
Sibrandtsen, Claus, II, 148
Siclau, Th., III, 228
Sick, August, III, 177
Sidevejen, Ny Hollænderby, II, 150
Simonsen, Christian, III, 278, 284
Sjælland, II, 32, 151
Skaffue, Herluf, II, 32
Skalkesnæs, I, 61
Skavbo, Laurits Klavsen, II, 78, 79
Skave, Niels, I, 93
Skelgordt se Skelgaarde
Skelgaarde (Skelgordt, Skjeldgaarde, Skælgaarde), I, 17, 95, 97, II, 56, 63, 66, 69, 77, 94, 118, 146 III, 17, 18, 111, 183-184, 196
Skinckel, Jørgen, II, 167
Skinderipes Aas, III, 181
Skjeldgaarde se Skelgaarde
Skjoldager, lærer, III, 178
Skjolden, I, 61, II, 103
Skolegyde, III, 155
Skomagervælen, III, 118
Skotlandsgade (Vestergade), III, 153, 154
Skotte, Hans Andersen, II, 117
Skottegaardsvej se Saltværksvej
Skouf-Agrene, III, 181
Skouffs Aasen, III, 179
Skoufs Vraa Aasen, III, 179
Skov, Mikkel, II, 111
Skovsagre, III, 17
Skram, Peder, II, 8
Skrifuernis Aas, III, 185
Skriver, Jens Petersen, III, 297
Skriver, Lauritz se Holst, Lauritz II, 71
Skriver, Peder se Villadsen, Peder, slotsskriver
Skriver, Peder Jensen, III, 301
Skriverens Gaard, gård, III, 109, 123
Skræderens Hjørne, III, 154
Skræderholmen, III, 13
Skyeholmen, III, 179
Skælgaarde se Skelgaarde
Skøjtevej, III, 174
Slager, A. P., III, 154
Slagstenen, III, 130
Slavekirkegaarden, III, 19, 148
Sletting, P. E., III, 259
Slodzher, Dirch, II, 157
Slodzher, Peder Jansen, II, 157
Slottet, Dragør, II, 5
Smaldeels Aas, III, 107
Smallegade se Dagøgade
Smed, Jens, III, 216
Smed, Nicolaj, III, 216
Smed, Poul, I, 112
Smedebakken, III, 290
Smedehuset, III, 290
Smedtth, Cosymus, I, 110
Smidt, Jan, II, 34
Smith, H. Ph., III, 232
Smaa Jas Ager Aas, III, 167
Smaa Lundagre, III, 107
Smaa Vrangagre, III, 174
Sofie Hedvigs Bastion, III, 4
Sofiehøj se Sophienhøj
Sommer, Lauritz, III, 237
Sophienhøj (Sofiehøj), gård, I, 11 III, 155-156, 164
Sorte Rende, III, 13
Spaniensgade (Frederik d. VII's gade), III, 162
Spormand, David, II, 70
Stahl, fabrikør, III, 263
Statens Porcelænsværk, III, 204
Stavanger, Chr., III, 273
Steen, E. H., III, 198
Steen, Oluf, II, 64, 70
Steen Stycker, III, 184
Steenlængs Aas, III, 167
Stein, musiklærer, III, 184
Stein, W. von, III, 158
Stenlengerne, III, 152

Stentzler, Jacob, III, 176, 204-205
Sterm, III, 256
Stettin, I, 86-87, 90, 105, 115, 117, 120-124
Stettins Fed se Løkken
Stins-Agrene, III, 181
Stjernekroen, III, 150-151, 154
Stjernholm kro, III, 223
Stjerneholmen, III, 220
Store Baaseholms Aas, III, 184
Store Egebjerg, III, 185
Store Egespiels Aas, III, 167
Store Engager, III, 184
Store Engs Aas, III, 184
Store Færgestræde, III, 181
Store Jas Ager Aas, III, 167
Store Magleby (Hollænder Byen, Maclaby, Magleby, Søndre Magleby), I, 8, 13, 15, 25, 29, 95, II, 18-53, 118, 127, 148, 150, 151 III, 7, 17, 22, 28, 29, 30-31, 34, 44, 50-51, 61, 92-93, 106-146, 192, 320, 324, 333, 338
Store Magleby Kirke (Hollænderbyens Kirke, Magleby Kirke), I, 19-21, II, 41-44, III, 4, 34, 135, 144, 332
Store Magleby Mølle (Hollænderbyens Mølle), III, 118, 128
Store Magleby Rett, III, 121
Store Marsan, III, 184
Store Mølle, III, 202
Store Nøragers Aas, III, 185
Store Rye Aas, III, 179
Store Vier Eng, III, 185
Stormlyst (Fredensbo), gård, III, 165
Stouager, Mathias, III, 224-225
Stralsund, I, 86-87, 90, 115, 117, 120-121
Stralsund Fed, I, 62, 86-87, 90
Strandgade, II, 96, 97
Strandgaarden, III, 183
Strandhotellet (Gamle Kro, Dragør), II, 5, III, 274
Strandlodsvej, III, 213
Stribeagre, III, 157
Strix Enge Aasen, III, 179
Stub, Joh. Fr., III, 213
Stuetofte Aas, III, 179
Strøby, bydel St. Magleby, III, 108
Stæhr, Jørgen, III, 284
Suenborg, Christian Hansen, II, 44
Sulzbach, prinsen af, II, 111
Sundborg, III, 213
Sundby occidentali se Sundbyvester
Sundby orientali se Sundbyøster
Sundbyerne se også Sundbyvester, Sundbyøster, II, 110, 115, 118-119, 141, 155, III, 17, 44, 50, 147-148, 151-152, 215, 243
Sundbyvester (Sundby occidentali) se Sundbyerne, I, 15, 95, II, 56, 64, 65, 68, 125, 146, III, 18, 22, 28, 44, 77, 152-156, 157, 158
Sundbyvester Fælled, III, 214, 219
Sundbyvester Kro, III, 219
Sundbyvester skole, III, 156
Sundbyøster (Sundby orientali) se Sundbyerne, I, 15, 95, II, 56, 64, 65, 68, 69, 94, 103, 127, 146, III, 18, 22, 28, 44, 156, 157-167, 190, 196, 203, 210, 212
Sundbyøster mark, III, 201
Sundbyøster skole, III, 165-166
Sundbyøster vestre Overdrev, III, 165
Sundløbet, I, 116
Susts, Peder, I, 61
Svaen, Jens Hansen, III, 301
Svane, H., III, 274
Svane, Jens Hansen se Svaen, Jens Hansen
Svaneklapperne, III, 35
Svaneleje se Rødegaard
Svanelejegaard se Rødegaard
Svanemosen, II 148
Svanemølle, II, 87

Svendsen, Anders, III, 157
Svendsen, Pitter, III, 181
Svendsen, Rasmus, III, 178
Svendsdatter, Abel, III, 272
Svendsdatter, karen, III, 230
Svenske Skandse, III, 20, 224
Sverrigsgade (Nygade), III, 155
Svinehaffuen, II, 154
Svinevangsagre, II, 148
Svitzers Bjergningsentreprise, III, 318-319
Sweye, Peder, I, 84
Synder, Agrene, Ullerup, III, 185
Synderager, Skelgaarde, III, 184
Syven, traktørsted, III, 149, 150, 151
Sæder, brændevinsbrænder, III, 164
Søgaard, gaard, III, 165
Sølyst, gård, III, 165
Sønder Tverager Aas, III, 107
Sønderbro Theater, III, 151
Søndre Bygade, III, 174
Søndre Magleby se Store Magleby
Sørensen, Hans, borgmester, II, 115, III, 226
Sørensen, J. P., lærer, III, 166
Tagenshus, gartneri, III, 173
Tavsen, Hans, II, 7
Teglgaarden (Teilgaard), gård, II, 155, 158, 161
Teilgaard se Teglgaarden
Temeroppe se Tømmerup
Tesdorpf, Ed., III, 180
Tessieu, Heinrich, III, 138
Tetzlaff, Georg, III, 163
Theilade, P. A. F., III, 234
Thingvej, I, 15, II, 94, III, 153-154, 155, 162
Thomasen, Samuel, II, 70
Thomassen, Dorthe, III, 158
Thomassen, Olluff, III, 158
Thomassøn, Pitter, III, 158
Thomsen, Niels, III, 217
Thorlacius, Assessor, III, 164
Thornby se Taarnby
Thorsen, Hans, III, 159
Thorsly, gård, III, 164
Thrane, Morten, II, 151, 156, 157, 164
Thrane, Nicolai, II, 82
Thummethorp se Tømmerup
Thura, Laurids, præst, II, 152, III, 55
Thura, Laurids Lauridsen, I, 79 II, 31, 97, 110, 127, 132, 134, 135, 137, 138, 139, III, 24, 48, 55, 264
Thybo, lærer, Sundbyøster, III, 166
Thybo, G., lærer, Tømmerup, III, 183
Thyboe, lærer, Kastrup, Maglebylille, III, 178
Thøgersen og søn, linnedvæveri, III, 263
Thønnesen, P., III, 229
Tidemand, Peder, III, 159
Timan, Jan Jansen, III, 252, 253
Timann, Jan Pittersen, III, 301
Timm, Herm. Andr., III, 136, 138, 144
Tisted, Niels Jensøn, III, 178
Tjørnagre, III, 157
Tofte Ager, Skelgaarde, III, 184
Tofte Ager Aas, Tømmerup, III, 182
Tofte Øye Aas, Maglebylille, III, 179
Tofte Aasen, III, 179
Toftsagre, Kastrup, III, 174
Toftagrene, Sundbyøster, III, 157
Toftegaard, gård, III, 164
Toftespiæld, III, 152
Toftøyene, III, 157
Toldboden, Dragør, I, 61-62 II, 2-7
Toldbodstræde, I, 61, II, 2

Toldhuset, III, 283
Tommesøn, Hans, III, 226
Tornager Aas, Ullerup, III, 185
Tornagers Aas, Viberup, III, 184
Tornby se Taarnby
Tornekosten, III, 13
Tornholms Aas, III, 182
Torup, II, 20
Traneagre, III, 152
Trekroner, II, 104, III, 4
Trelle Stycker, III, 184
Treptow, by, I, 112
Trolle, Herluf, I, 111
Trolles, Niels, II, 89
Troyels, II, 78
Truelsen, Cristoffer, II, 65
III, 159, 199, 218
Truelsen, Peder, III, 199
Træschoes Aas, III, 167
Tue Agre, III, 174
Tydsches, Marenn, II, 6
Tydsk, Jacob, II, 12
Tyre Bed Aas, III, 184
Tyrehaven, III, 118
Tømmerup (Temeroppe, Thummethorp), I, 8, 16, 95, II, 56, 66, 68, 94, 118, 123, 125, 146, III, 17, 18, 22, 28, 44, 45, 60, 111, 181-183, 192, 196
Tømmerup Kro, III, 220
Tømmerup Lergrave, III, 18
Tømmerupvej, I, 11
Tønnes Jansen Schiøts legat, III, 134
Tønnesen, Ane, II, 157
Tønnesen, C., skriver, III, 123
Tønnesen, Jan Jacobsen, III, 253
Tønnesen, Jan Jansen, III, 253
Tønnesen, Morten, II, 156
Taarnby, (Thornby, Tornby), I, 15-16, 96, II, 54, 56, 62, 67, 68, 76, 110, 118, 146, III, 17, 18, 27, 28, 30, 31, 34, 36, 37, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 77, 111, 147-245, 343
Taarnby Birkething, II, 151, 164, III, 47, 125, 126, 168, 222-226
Taarnby Kirke, I, 19, 22, 25, 99, II, 28, 72-82, 110-111, III, 229-236
Taarnby Kirkevej, II, 94
III, 156
Taarnby Kro, III, 216
Taarnby Præstegaard, III, 168, 186, 234, 235
Taarnby Remise, II, 94
Taarnby Spjels Agre, III, 157
Taarnby Villaby, III, 173
Ullerup (Wlderop), I, 16, 96, II, 56, 66, 68, 87, 94, 113, 118, 125, 146, III, 17, 18, 28, 44, 45, 48, 60, 111, 118, 129, 185-186, 196
Ullerup-Viberup Skole, III, 186
Ulrich af Mecklenburg, hertug, II, 168
Ulriks Bastion, III, 4
Ulsager Aas, III, 179
Ulspil, Dirch Clausen, III, 129
Unge Diderich, skib, III, 256
Unger, Peder, I, 84, 99
Unsgaard, III, 18
Urne, Anne, II, 62
Utlundæ, I, 17
Utzon, N. P., III, 180
Utterslev, II, 153
Wahl, Laurits (Lars) Pedersen, III, 199
Valby Bakke, II, 150
Valdemar den Store, I, 23
Valdemarsgade se Normadiagade
Walgreen, Joh., III, 216
Valkendorf, Christoffer, II, 28, 36, 62
Vandal, magister, III, 186
Wandal, Hans, II, 74
III, 232, 233
Vartovslængen, II, 3
Wass, H. O., III, 301
Weffuer, Morten, III, 262

Wegener, Th., III, 136
Wegerslef, Gunder Thøgersen, III, 140, 144
Wegersløf se Wegerslef, Gunder Thøgersen
Vendelboe, Christiern, II, 55
Vennelyst, restaurant, III, 151
Wentorf, C., III, 277
Venusvej, III, 163
Werner, Jacob, III, 155
Wert, Jan, III, 115
Wessel, J. H., III, 333
Weste, Bramth, I, 111
Vestergade se Skotlandsgade
Vestergaard, M., III, 180, 228, 229
Westerholt, Chr. Ditlev, III, 9, 17, 32, 67, 161, 176, 178, 205
Vestre Fierehjørns Aas, III, 185
Vestre Hage, III, 130, 312
Vestre Hospital, II, 157
Vestre Mellemvejs Aas, III, 184
Vestre Oliemølle, III, 201
Vestre Overdrev, III, 18
Weylands Agre, III, 152
Weyle, Jens Hansen, III, 216
White Star, restaurant, III, 151
Wibe, gehejmeraad, II, 155
Wibe, Chr. Ditlev, III, 226
Viberup (Wibethorp, Wiborp, Viffuerup), I, 16-17, 96, 97, II, 55, 56, 62, 63, 66, 69, 118, 146, III, 17, 18, 22, 25, 28, 60, 111, 184-185, 196
Viberup Aas, III, 185
Wibethorp se Viberup
Wiboldtz, Ane, II, 76
Wiborp se Viberup
Wibrandtsen, Crilles, II, 62
Wibrandtsen, Jan, III, 57
Widsted, Morten Lauridsen, degn, II, 74, 101, III, 79
Widsted, Laurits Mortensen se Mortensen, Laurits (Widsted)
Wieder, fabriksbestyrer, II, 41
Vierdiget, III, 118
Vierdigesættet, III, 130
Viereck, von, grevinde, III, 234
Vieregg, Elisabeth Helene von, II, 77
Viffuerup se Viberup
Viidens Aas, III, 167
Vilhelms Bastion, III, 4
Wilken, Chr. de, III, 201
Villadsen, Peder, birkefoged, II, 70
Villadsen, Peder, slotsskriver, I, 83
(Villatzenn, Peder), II, 3, 4, 5, 7, 63, 72
Villatzenn, Peder se Villadsen, Peder, slotsskriver
Villemoesstræde se Shetlandsgade
Willumsen, Christian, III, 48
Willumsen, Pietter, III, 65, 82
Willumsen, Sigbrit (Mo'er Sigbrit), II, 20
Vind, hofjægermester, III, 180
Winding, M., II, 86
Winther, Jul. N., III, 166
Wismar's Fed, I, 62
Wismarstrædet, I, 62
With, F. C., III, 233
With, Margrete Lisbeth, III, 237
With, Niels Randulph, III, 232, 233
Wittrock, fru, III, 165
Wittrup, Martinus, II, 82
Wlderop se Ullerup
Wochman, Chr. Nielsen, III, 301
Wochman, Niels Jensen, III, 301-302, 327
Vodroff, Georg Julius, II, 165
Vodrofflund, landsted, II, 165
Voerberg, B. A., III, 239
Wolff, P. G., III, 200
Wollin, I, 64, 114
Wolters, distriktslæge, III, 163
Woltersgade, III, 163
Vor Frelsers Kirke, III, 31

Worm, stiftprovst, III, 240
Wounder, Jochim, II, 12
Wrangel, rigsadmiral, II, 111
Vrangeland, III, 17
Wrangelands Agre, III, 152
Wrangeleds Aas, III, 179
Wrugow, I, 114
Vraa Eng, III, 17
Wraa Stycker, III, 184
Vraa Stykker Aas, III, 167
Wtecke, Claus, I, 111
Wulffsen, brygger, III, 164
Wüst, Abraham, II, 155, 156
Wøldicke, lærer og kirkesanger, III, 239
Wøldicke, Markus, III, 201
Wøldicke, Peter Rosenstand, III, 185, 233
Wøldike, Christopher, III, 232, 233
Wøldike, H. C. III, 166
Yttrecht, Christian, III, 200
Zeuthen, skytte, III, 24
Zibrandtsen, Crilles, III, 109
Zierau, P., III, 200
Ærtehuset, III, 26, 33
Øebjergs Aas, III, 185
Ølandsgade (Hvidtfeldtsstræde), III, 154
Øllgaard, birkedommer, III, 52
Øresundsvej, II, 119, III, 152, 154, 157, 162, 215
Øresundsvejens skole, III, 156
Øselsgade (Lille Nygade), III, 154, 213, 215
Østerager, III, 184
Østergade se Frankrigsgade
Østergaard, Maglebylille, gård, III, 179-180
Østergaard, Tømmerup, gård, 182
Østre Fierehjørns Aas, III, 185
Østre Hage, III, 130
Aagaard, Holdan Jensen, III, 284
Aalborg, Jens, II, 12

Illustrationsfortegnelse

Amager Birks segl, III, 52
Amager Bro før Chr. d. 4's tid, II, 96
Amagers Segl, II, 147
Amagerport fra 1724, III, 38
Arnesen, Vilh. Amager-landskab, I, 3
Barakkebroen, III, 29
Bro- og bomhus ved Langebro, III, 43
Bruun, L. D., III, 235
Brødbakke og drikkekar fra hansetiden, I, 50
Christiern d. 2. 1514, II, 19
Dragør havn, III, 290
Dragør Kirke, III, 332
Dragørlejet i middelalderen, oversigtsplan, I, 66
Exner, maleren, III, 52
Flødehusar, en, fra Amager ca. 1800, III, 100
Gamle Kro, III, 273
Gamle Ladegaard ved Tårnby, den, III, 74, 170, 171
Green, O. Chr., III, 215
Havnelokalet og lodshuset, III, 291
Hollandsminde, St. Magleby, III, 71
Hollænderbrønden, III, 37
Hollænderbyens gamle bykasse, II, 41
Hollænderbyens Mølle, III, 128
Holm, Jacob, III, 210
Holmblad, L. P., III, 209
Holmegaarden, III, 30
»Haabet«, III, 149
Islandsgade (Ny Vestergade), III, 153
Kalkværket i det 19. årh., III, 207
Kastrup Glasværk, III, 214
Kastrup Kirke, III, 232
Kastrupgaard, III, 175, 176
Kastrupværk 1890, III, 207
Kirkedragt, III, 70
Kirkevejen, St. Magleby med Røstholderhuset, III, 139
Klinkespiollere, Spaniensgade (Fr. d. 7.'s gade), III, 162
Kort om Høje på Amager 1766-70, I, 10
Kort over Amager, det ældste, II, 95
Krøyer, H. A., III, 235
Lucie Mølle ved Vesterport, III, 202
Magstræde, parti fra, III, 250
Mand og Kone fra Danske Amager, II, 133
Mand og Kone fra St. Magleby, II, 131
Nedkuling af hvidkaal, III, 103
Nordre smedje, den og toldhuset ved Havnen, III, 284
Oldsager, I, 9
Owen, Joseph, III, 211
Petersen, kammerraad Martin, III, 206
Ravelinhuset, III, 5
Rødegaard, III, 160, 161
Røsefyret nu og før, III, 12
Sct. Pedersstræde, Dragør, III, 249
Schmitto, pastor, III, 140
Sildetønde fra Hansetiden, I, 73

Skillingsbommen og Ravelinhuset, III, 40
»Slippen«, parti ved, Dragør, III, 249
St. Magleby, gaardparti, III, 108
St. Magleby Kirke, III, 146
St. Magleby Kirke, De tre »Tavler«, III, 138
St. Magleby Kirke, døbefonten, III, 137
St. Magleby Kirke, Schoutens Kirkestol, III, 138
St. Maglebys segl fra 1648, II, 53
Stranden mellem Dragør og Kastrup, III, 11
Strandstræde, Dragør, III, 248
Svaneklapperne ved Flinterenden, III, 27
Sønderbros Theater, III, 151
Thura, Laurids Lauridsen, III, 56
Torvedragt, III, 70
Torvevogn, III, 105
Tønderidning i Hollænderbyen, III, 87
Tønderidning ved Taarnby efter 1800, III, 85
Taarnby Kirke, II, 73
Taarnby Kirke, interiør, III, 230
Vagtboden udenfor Amagerport, 1806, III, 6
Vagtboden udenfor Torvegade, ca. 1800, III, 42
Vesterbro og Ny Amager 1695, II, 149
Wibrandts stue i Hollænderbyen, Jan, III, 72
Volden ved Amagerbro, III, 5

Tårnby Kommunebibliotekers Lokalhistoriske Samling.

Lokalhistorisk Samling blev oprettet i 1973 med det formål at indsamle og formidle materiale, der belyser Tårnby Kommunes fortid og nutid.

I samlingen findes bøger, tidsskrifter, aviser og arkivalier f. ex.: foreningsprotokoller, skøder, breve, folketællingslister og kirkebøger. Desuden indeholder samlingen fotografier, dias, film, kort og båndoptagelser.

Samlingen er til stadighed interesseret i bidrag af ovennævnte art fra enkeltpersoner, foreninger og virksomheder. Hvis De ikke ønsker at aflevere materialet til samlingen, kan vi måske få lov til at kopiere det. Vi vil gerne understrege, at enhver begrænsning, der ønskes lagt på benyttelsen af materialet, vil blive respekteret.

Enhver, der har spørgsmål af lokalhistorisk art, er altid velkommen i samlingen. Vi skal gøre, hvad vi kan for at hjælpe Dem. Man kan dog som hovedregel ikke hjemlåne materiale fra samlingen.

Samlingens adresse:	Tårnby Kommunebiblioteker Lokalhistorisk Samling Biblioteket Kastrupgård Kastrupvej 399, 2770 Kastrup Tlf.: (01) 505492
Åbningstid:	Mandag kl. 16-20 Tirsdag kl. 12-16 Fredag kl. 12-15

■ Amagers lokalhistoriker *Chr. Nicolaisens* store, grundlæggende værk om øen Amager og dens befolknings historie – oprindeligt udgivet 1907-15 – foreligger nu i en faksimilieudgave. Værkets I.-II. del udgores af bind 1, mens III. del udsendes som nærværende bind 2, hvori det nyudarbejdede register også bringes.

■ Den nye faksimilieudgave forsynes med et helt nyt, samlet *navneregister til hele værket* (med samtlige person-og stednavne), og dette nyttige register bringes bagest i bind 2.

■ »Amagers Historie« har været savnet i mere end en menneskealder; den oprindelige 1907-15-udgave udkom heftevis og blev hurtigt udsolgt.

■ »Amagers Historie« er først og fremmest *standard-værket om Amagers historie* – ikke overgået af nogen anden bog – men det bringer også mange interessante *kulturhistoriske skildringer* om livet på øen fra de tidligste Amager-tider frem til ca. 1910-15.

■ I »Amagers Historie« berettes om alt fra *klædedragt og folkekarakter til de forskellige gårde og bebyggelsers historie.* Meget passerer revy: ringridning, daglig kost... til morsomme vers om "at stode Katten af Tønden". De vil genopleve den "sorte død" 1711, der i form af lungepest hærgede øens befolkning... og læse om øens "Mænd og Quinder", ligesom der berettes udførligt om "Æggedansen", en særlig Amager-lege-dans, der blev så berømt, at Dirch Cornelissen i 1663 måtte danse æggedans for hoffet i anledning af et hofbryllup !

En Flødehusar fra Amager, omkr. 1800.

dhh
Udgivet af Dansk Historisk Handbogsforlag i Lyngby